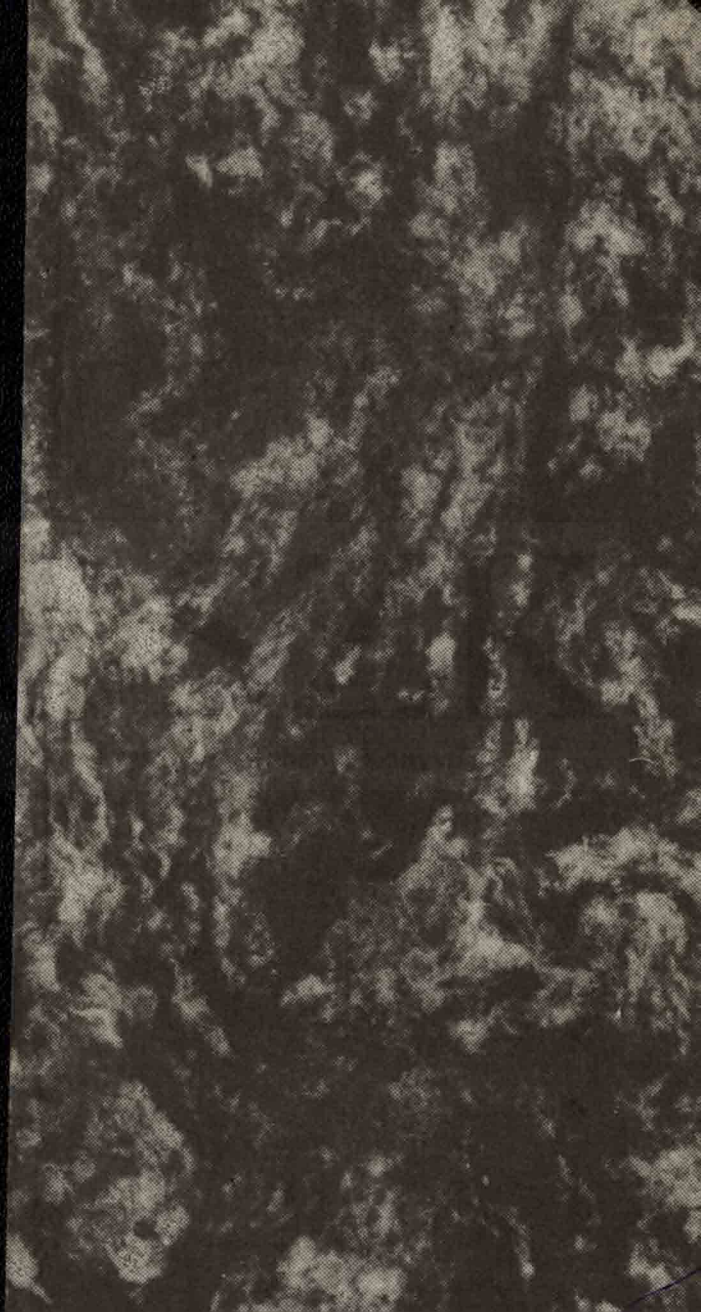

Balzac

BETTI NENI

176.605

HONORÉ DE BALZAC

Balthazar

BETTI NÉNI

Hogy Balzac a regényírás óriásai közé tartozik s hogy általában nagy műve a modern irodalom gigászián magányos és lenyűgöző teljesítménye, mindig tudvalévő volt. A legutóbbi időben azonban különösen közel jutott az olvasó emberiség érdeklődése Balzachoz, akinek alkotását Engels „a realizmus győzelmének“ nevezte. Lukács György pedig, Balzac magyarországi reneszánszának kezdeményezője, ezt írja róla: „Az olyan nagy realista, mint Balzac, ha az általa kigondolt helyzetek és megteremtett alakok belső művészi fejlődése ellentétbe kerül legdédelgetettebb előítéleteivel, sőt legszeniebb meggyőződéseivel, egy pillanatra sem habozik félretolni azokat s azt írja meg, amit igazán lát. Ez a kegyetlenség saját szubjektív világképével szemben a nagy realista legmélyebb írói morálja, éles ellentétben a kis írókkal, akiknek szinte mindig „s i k e r ű l“ összhangba hozni világnézetüket a valósággal, vagyis ráerőszakolni azt a valóság megfelelően eltorzított, elferdített képére.“ Ennek a bonyolult művészetnek, „sokrétű egységnek“ egyik legtökéletesebb és számunkra legizgalmasabb remekműve a *Betti néni*. Ahogyan a szerelem korokhoz tapadó változatait mutatja be, Crevelben a lajosfülöpi, Hulot báróban a Napoleonkorabeli erotikát, Marneffenében pedig azt a romantikus szerelmet, melyben a szemérem és a büntudat csak fokozza a gyönyört, — elemzés és teremtés egyszerre. S az előtérben Betti néni, ennek a torz és szerencsétlen vénleánynak és a menekült lengyel szobrásznak kapcsolata: a sűrű görög tragédia regényformában.

A REALIZMUS MESTEREI
HONORÉ DE BALZAC
BETTI NÉNI

HONORÉ DE BALZAC

BETTI NÉNI

(*La Cousine Bette*)

Farditotta
SALGÒ ERNÓ

HONORÉ DE BALZAC

BETTI NÉNI

REGÉNY

1885

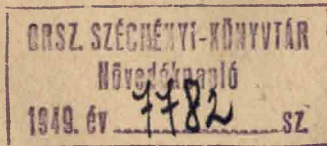
2800

RÉVAI KÖNYVKIADÓ NEMZETI VÁLLALAT

Harmadik kiadás

176665

Copyright by Révai, Budapest, 1949
91230 — Révai Irodalmi Intézet nyomdája
Budapest V, Vadász-utca 16
(Felelős: Puskás Ferenc műsz. ig.)

ELSŐ FEJEZET.

Hová rejtlőzik a szenvedés?

1838 közepe táján, egyikében ama *milord* nevű kocsiknak, melyek csak nemrég jelentek meg a párisi forgalomban, egy középtermetű, kövér ember, a ki nemzetőr-kapitányi egyenruhát viselt, hajtatott az Univerzité-utczában.

Az oly elmésnek híresztelt párisiak között vannak, a kik azt hiszik, hogy egyenruhában hasonlíthatatlanúl jobban festenek, mint rendes öltönyükben és a kik eléggé romlott ízlésűeknek tételezik fel a nőket, hogy azt képzeljék: a sörényes sisak és a katonai czifraság kedvező benyomást tesz reájuk.

E 2-ik legióbeli kapitány ábrázatán önelégültség honolt, a mitől vörösbe játszó és meglehetősen kicsattanó arcza csak úgy sugárzott. Arról a dicsfényről, melyet a kereskedői pályán szerzett gazdagság von a nyugalombavonúlt boltosok homloka köré, reá lehetett ismerni Páris egyik választottjára, a ki legalább is városatya volt a kerületében. Éppen azért elhíhetik, hogy a becsületrend szalagja nem hiányzott emberünk dús hetykeséggel zsinórozott melléről. Büszkén hátravetve magát a *milord* sarkában, tekintetét a járó-kelőkön sétáltatta, a kikkel Párisban gyakran megtörténik, hogy szíves mosolyokat fognak fel, melyek távol levő szép szemeket illetnek.

A *milord* a Bellechasse- és a Bourgasse-utczák között megállt, egy nagy, ujonnan épült ház előtt, mely egy kerttel ellátott régi palota udvarának egyik részén

emelkedett. Az építők megbecsülték a palotát, mely a felével megkisebbedett udvar mélyén állott.

Már csak arról a módról is, a hogy a milordról való leszállásnál igénybe vette a kocsis segítségét, meglehetett ismerni az ötvenes években járó embert. Vannak mozdulatok, melyek nyílt nehézkessége épp oly árulkodó, akár a születési bizonyítvány. A kapitány jobb kezére felhúzta sárga keztyűjét és a nélkül, hogy a kapust kérdezte volna, egyenesen a földszinti lakosztály bejárata felé tartott, oly arczkifejezéssel, mely mintegy azt mondta: „Ő az enyém!” A párisi portások avatott szemű emberek: sohasem tartóztatják fel az egyenruhás, nehézkes járású embereket. Ismerik a gazdagokat.

A földszintet egész kiterjedésében Hulot d'Ervy báró lakta, a ki a köztársaság idejében főbiztos, később hadügyi főintendans volt, történetünk idejében a hadügyminiszterium egyik legfontosabb osztályának a főnöke, államtanácsos, a becsületrend tisztje, stb. stb.

Ez a Hulot báró maga vette fel, születése helyéről, a d'Ervy-nevet, hogy megkülönböztesse magát fivéréből, a híres Hulot tábornoktól, a császári gárda gránátosainak ezredesétől, a kit a császár az 1809-iki hadjárat után Forzheim gróffá nevezett ki. Az idősebb fivér, a gróf, minthogy neki kellett gondoskodnia öcscséről, apai előrelátással a hadügyi igazgatásnál alkalmaztatta, a hol is, hála kettőjük szolgálatának, a báró kinyerte és meg is érdemelte Napoleon kegyét. 1807-ben Hulot báró már a spanyolországi hadak intendansa volt.

Miután csöngetett, a polgár-kapitány nagy erőlködéssel helyre igyekezett ránczigálni kabátját, mely hegyes hasának mozgása következtében elől is meg hátul is felcsúszott. Nyomban, hogy egy egyenruhás inas megpillantotta, bebocsáttatást nyert; a tekintélyes és parancsoló képű ember követte az inast, a ki a szalon ajtaját kinyitva, jelentette:

— Crevel úr!

Hallatára e névnek, mely csodálatraméltóan egyezett viselőjének megjelenésével, egy magastermetű, szőke nő, a ki korához képest igen jól megőrizte szépsé-

gét, mintha villamos ütés érte volna, megrezzent és föl-emelkedett.

— Hortense, angyalom, eredj Betti nénivel a kertbe, — mondá élénken leányának, a ki néhány lépésnyire tőle hímzésével volt elfoglalva.

Miután kecsesen üdvözölte a kapitányt, Hulot Hortense kisasszony egy üvegajtón át eltávozott, magával vonva egy sovány öreg leányt, a ki idősebbnek látszott a bárónénál, holott öt évvel fiatalabb volt.

— Férjhezmeneteledről van szó, — súgta Betti néni unokahúgának, Hortense-nak a fülébe, a legkevesébbé sem sértődve meg a mód miatt, a melylyel a báróné, szinte semmibe sem véve őt, kiküldte a szobából.

Hia szükség lett volna rá, a néni ruházata megmagyarázta volna e nembánomságot.

Sötétbarna színű gyapjúruha volt rajta, melynek szabása és szegése a restauráció idejéből származott, kis hímzett gallér, mely legfeljebb három francba kerülhetett, egy kék szalagokkal átfont karimás szalmakalap, a melyet a csarnokbeli kofaasszonyokon lát az ember. Látva zergebőr cipőit, melyek formája a legutolsó rendű czipészt sejtette, minden idegen habozott volna, hogy Betti néniben a ház egyik rokonát köszöntse, annyira olyan volt, mint egy napibéért dolgozó varrónő. Mindamellett a vén leány nem ment ki á nélkül, hogy barátságos kis üdvözlést ne intsen Crevel úrnak, a mely üdvözlésre ez megértő pillantással válaszolt.

— Nemde, Fischer kisasszony, eljön holnap? — mondá.

— Nem lesz nagy társaság? — kérdé Betti néni.

— Csak gyermekeim meg ön, más senki, — válaszolt a látogató.

— Jó, — felelt Betti néni, — számíthat rám.

— Ime, asszonyom, parancsoljon velem, — mondá a polgárórség kapitánya, újból meghajolva Hulot báróné előtt.

És oly tekintetet vetett Hulotnéra, mint Tartuffe Elmirára, ha vidéki színész játsza, a ki Poitiers-ben vagy

Coulances-ban szükségesnek véli, hogy szembeszökővé tegye a szerep természetét.

— Ha szíves volna követni, oda benn sokkal jobban beszélgethetnénk ügyeinkről, mint a szalonban, — mondá Hulotné, egy szomszédos szoba felé mutatva, mely a lakás beosztásában játékszalonnak szerepelt.

E szobát csak vékony függöny választotta el a boudoirtól, melynek ablaka a kertre szolgált és Hulotné egy percze magára hagyta Crevel úrat, mert szükségesnek ítélte, hogy leeressze a függönyt és bezárja a boudoir ajtaját, nehogy valaki hallgatózhassék. Elővigyázatoságában még a nagy szalon üvegajtáját is bezárta, reámosolyogva leányára és Betti nénire, a kiket a kert mélyén egy régi filagóriában látott ülni. Visszajövet nyitva hagyta a játékszoba ajtaját, hogy hallja, ha valaki jön és benyit a nagy szalonba. A hogy így járt-kelt a báróné, tudva, hogy nem figyeli meg senki, arczán szabad kifejezést engedett gondolatainak; ha valaki láthatja, szinte elrémült volna, hogy mennyire izgatott. Mikor azonban a nagy szalon ajtajától visszajött a játékszoba küszöbére, arczára reáborúlt a fátyola annak az áthatlan közömbösségnek, a mely a nőknek, még a legnyiltabbaknak is, mintha tetszésük szerint állana rendelkezésükre.

E legalább is különös előkészületek alatt a nemzetőr annak a szobának a bútorzatát szemlélgette, a melyben volt. Látva a selyem-függönyöket, melyek valaha pirosak voltak, de a melyeket a nap ibolyaszínűre fakított és a melyek redői a hosszú használatban foszlóssá koptak, a szőnyeget, mely színeit veszítette, a megkopott aranyozású bútorokat, melyeknek foltoktól márványozott selyme le volt vásva, a lenézés, a megelégedés és a remény kifejezései gyermekes leplezetlenséggel követték egymást a felkapaszkodott kereskedő köznapias arczán. Megnézte magát a tükörben, mely egy régi empire-stylusú óra felett volt elhelyezve, mintegy szemlét tartott maga felett, mikor a selyemruha suhogása figyelmeztette a báróné közeledésére. Nyomban visszatért örökös állásába.

Miután egy kis pamlagra vetette magát, mely 1809 táján bizonyára igen szép lehetett, a báróné, egy

zsöllyére mutatva, melynek karjai bronzsínűre festett sphinx-fejekben végződtek, és melyekről a festés nagy darabokban lepattogzott, úgy, hogy látni lehetett a fát, intett Crevelnek, hogy üljön le.

— Ez az elővigyázatosság, asszonyom, a mit ön tanúsít, elragadó előjel volna egy . . .

— Szerelmesnek, — vágott szavába a báróné, félbeszakítva a nemzetőrt.

— E szó kevés, — mondá emez, jobb kezét szívére téve és elforgatva szemeit, a mi majdnem mindig nevetésre ingerli az asszonyokat, ha hidegen nézik az ily mozdulatot; — szerelmes! szerelmes! mondja inkább, hogy meg vagyok babonázva.

MÁSODIK FEJEZET.

Szörnyű közlések.

— Hallgasson meg, Crevel úr, — felelt a báróné, a ki nagyon is komoly volt, semhogy nevetni tudott volna, — ön ötven éves, ez ugyan, tudom, tíz évvel kevesebb, mint a mennyi Hulot úr; de az én koromban, ha egy nő esztelenséget követ el, ezt csak az ifjúság, a hírnév, az érdem vagy más oly ragyogó tulajdonság mentheti, a mi elvakít bennünket, úgy, hogy feledünk mindent, még korunkat is. Ha önnek ötvenezer livre évjáradéka van, kora teljesen ellensúlyozza vagyónát; így tehát önnek abból, a mit egy nő kíván, nincs semmije . . .

— És a szerelem? — szólt a nemzetőr fölemelkedve és előre lépve, — a szerelem, mely . . .

— Nem, uram, csak makacsság! — szakította félbe a báróné, véget akarva vetni a nevetséges beszédnek.

— Úgy van, makacsság is, meg szerelem is, — vette át a szót Crevel úr, — de e mellett még valami más és több is; vannak jogaim . . .

— Jogai? — kiáltott fel Hulot-né, a kit a megvetés, a dacz és a megbotránkozás fenségessé tett. — De hát, — mondá, — ha így folytatjuk, sohasem végzünk, pedig én

nem azért hívtam ide, hogy arról beszéljünk, a mi miatt önnek, családaink szövetsége mellett sem volt itt helye . . .

— Azt hittem . . .

— Már megint! — vágott közbe a báróné. — Hát nem látja, uram, azon a könnyed és fesztelen módon, a melylyel szeretőről, szerelemről és mindarról beszélek, a mi egy nő előtt a legvisszataszítóbb, hogy tökéletesen biztos vagyok erényességem megóvásáról? Semmitől sem tartok, még attól sem, hogy gyanúba vesznek, a miért bezárkóztam önnel. Gyöngé asszonynak a viselkedése ez? Ön jól tudja, hogy miért kértem ide!

— Nem tudom, asszonyom, — felelt Crevel hideg arczkifejezést öltve. Összeszorította ajkait és újra elfoglalta vigyázó állását.

— Nos hát, rövid leszek, hogy megkurtítsam e mindkettőnknek kínos perczeket, — mondá Hulot báróné Crevelre nézve.

Crevel gúnyos meghajlással válaszolt, a miben a szakértő ráismert volna az egykori kereskedőseged kecsességére.

— Fiunk nőül vette az ön leányát . . .

— Bár csak még ne lett volna meg az esküvő! . . .

— mondá Crevel.

— Úgy nem is lenne meg, — szólt élénken a báróné, — ezt sejtem. Mindamellett önnek nincs oka panaszkodni. Fiam nem csak egyike a legelső párisi ügyvédeknek, de ime, egy év óta már képviselő is és a kamarában való bemutatkozása annyira sikeres volt, hogy feltehetjük, idővel miniszter lesz belőle. Victorin két ízben volt fontos törvényjavaslatok előadója és ha akarná, már most is tagja lehetne a semmitőszéknek. Ha tehát ön azt hánytorgatja, hogy olyan veje van, a ki vagyontalan . . .

— Olyan vőm van, a kit nekem kell eltartanom, — vágott közbe Crevel, — és azt hiszem, asszonyom, hogy ez még rosszabb. Abból az ötszázezer francból, a mi leányom hozománya volt, kétszázezer elment, Isten tudja, mire! . . . Az ön fia adósságainak kifizetésére, a házrangos berendezésére, egy oly házéra, melynek ötszáz-

ezer franc az ára és a mely alig jövedelmez tizenötezer francot, mert a legszebb részét ő maga foglalja el és a melyért még kétszázötvenezer franczal tartozik . . . A jövedelem alig fedezi az adósság kamatait. Az idén is húszezer francot adok leányomnak, hogy valahogy rendbe jöjjön a háztartása. És vöm, a ki, azt mondják, harmincezer francot keresett a törvényszéken, elhanyagolja a törvényszéki palotát a képviselőház miatt . . .

— Ez, Crevel úr, nem tartozik ide, messze vezet bennünket a tárgytól. De, hogy egyszer már végezzünk vele, ha fiam miniszter lesz és önt a becsületrend tisztjévé, Páris prefektusi tanácsosává neveztetik ki, mint egykori illatszerkereskedőnek, nem lehet oka panaszra.

— Ah! tehát ott vagyunk, asszonyom. Én csak egy szatócs vagyok, boltos, mandulatej, rózsavíz, szekfüolaj árus, a ki nagy megtisztelésnek vehetem, hogy leányomat Hulot d'Ervy báró úr egyetlen fiához adhattam nőül, leányom báróné lett. Ez a régensség, XV. Lajos, Versailles beszéde! Nagyon jól van . . . Szeretem Celestine-t, mint a hogy az ember egyetlen leányát szereti, annyira szeretem, hogy, mert nem akartam neki se fivért, se nővért, magamra vettem mindazt a kényelmetlenséget, a mivel Párisban az özvegység jár, (és java koromban, asszonyom!) de vegye tudomásúl, hogy leányom iránt való e mértéktelen szeretet mellett sem fogom elpocsékolni vagyonomat az ön fiáért, a kinek kiadásai előttem, az egykori kereskedő előtt nem egészen világosak . . .

— De hiszen nézze, uram, a jelenlegi kereskedelemügyi miniszter, Popinot úr, a kinek ezelőtt gyógyárú boltja volt a Lombard-utczában . . .

— És a ki barátom, asszonyom! — mondá a nyugalomba vonúlt illatszerész, — a mennyiben én, Crevel Celestin, Birotteau Caesar apó egykori első segéde megvásároltam a nevezett Birotteaunak, Popinot apósának, hagyatékát, a mely üzletben Popinot egyszerű segéd volt és erre ő maga emlékeztet, mert (ezt el kell ismerni róla) nem gögösködik a szilárd állású és hatvanezer franc jövedelmű emberekkel.

— Nos hát, uram, azok az elvek, melyeket ön a régensség elnevezésével illet, immár nem számítanak

egy olyan korszakban, melyben az embereket személyes értékük szerint becsülik és ön is ezt cselekedte, mikor leányát nőül adta fiamhoz . . .

— Ön nem tudja, miként jött létre ez a házasság! — kiáltott fel Crevel. — Ah! átkozott nőtlen élet! Ha nem követtem volna el oly könnyelműségeket, az én Celestinem ma Popinot vicomtné lenne!

— Ismétlem, ne hánytorgassuk a megtörténteket, — szólt erélyesen a báróné. — Beszéljünk arról, a mi miatt panaszkodnom kell az ön különös magaviseletére. Leányom, Hortense férjhez mehetett volna, a házasság tisztán öntől függött, azt hittem, lesz önben nagylelkűség, azt gondoltam, hogy méltányosságot fog tanúsítani egy oly nő iránt, a kinek szívében sohasem volt más kép, mint férje képe, hogy belátja a kényszerűséget, a miért nem fogadhat egy olyan embert, a ki rossz hírbe hozhatná és hogy tiszteletből a család iránt, melyhez közeli kötelékek fűzik, igyekezni fog elősegíteni Hortense egybekelését Lebas tanácsos úrral . . . És ön, uram, meghiúsította e házasságot . . .

— Asszonyom, — felelt az egykori illatszerész, — én becsületes ember módjára cselekedtem. Kérdést intézték hozzám, vajjon a kétszázezer franc, a mi Hortense kisasszony hozománya volna, biztos pénz-e? Én szószerint a következőket feleltem: „Nem kezeskedem róla. Vöm, a kinek a Hulot család ugyanekkora összeget ígért, el volt adósodva és én azt hiszem, hogy ha Hulot d'Érvy úr holnap meghál, özvegye kenyér nélkül marad.“ Ime, szép asszony.

— Akkor is így beszélt volna, — kérde Hulotné, tekintetét mereven Crevelre szegezve, — ha önért megszegem kötelelességeimet? . . .

— Úgy nem lett volna hozzá jogom, drága Adeline, — kiáltott fel e sajtáságos szerelmes a báróné szavaiba vágva, — mert ön tárczámban találta volna a hozományt.

És hogy szavainak nagyobb súlyt adjon, a kövér Crevel féltérdre ereszkedett és megcsókolta Hulotné kezét, a kit e szavak néma rémületbe ejtettek, a mit Crevel úr habozásnak vélt.

— Azzal vásároljam meg leányom boldogságát, hogy . . . Óh, keljen fel, uram, vagy csengetek . . .

Az egykori illatszerész nagynehezen feltápáskodott. Ez az erőlködés oly dühössé tette, hogy ismét vi gyázatosná lett. Majdnem minden embernek van valamely kedvencz állása, melyről azt hiszi, hogy legjobban kiemeli mindazokat az előnyöket, melyekkel a természet felruházta. Crevelnél ez az állás az volt, hogy, mint Napoleon, keresztbe fonta karjait, fejét kissé oldalra fordította és úgy nézett, a hogy a festő arczképén ábrázolta, vagyis egyenesen a messzeségbe.

— Hűnek maradni, — mondá ügyesen szinlelt dühvel, — egy kéj . . .

— Egy férjhez, uram, a ki megérdemli, — sietett közbevágni Hulotné, hogy megakadályozza Crevelt egy szó kimondásában, melyet nem akart hallani.

— Nézze, asszonyom, ön írt nekem, hogy jöjjenek el, tudni akarja eljárásom okait és a végletekbe úz császárnői modorával, büszkeségével és megvetésével! Mintha csak valami négerrel volna dolga! És én ismétlem, higgye el, nekem jogaim vannak . . . hogy önnek udvaroljak . . . mert . . . De nem, jobban szeretem, semhogy ne hallgassak . . .

— Csak beszéljen, uram, néhány nap múlva negyvennyolcz éves leszek, nem vagyok bután szemérmes, mindent meghallgathatok! . . .

— Hát lássuk csak, megígéri női becsületére, mert, szerencsétlenségemre, ön becsületes asszony, hogy sohasem fog megnevezni, nem mondja meg, hogy én árultam el önnek e titkot?

— Ha közlésének ez a feltétele, esküszöm, nem mondom meg senkinek, még férjemnek sem, hogy kitől tudom azokat a szörnyűségeket, melyekkel ön meg fog ismertetni.

— Ezt meghiszem, mert hiszen éppen önről és ő róla van szó . . .

Hulotné elsápadt.

— Ah! ha még mindig szereti Hulot-t, úgy szenvedni fog. Akarja, hogy hallgassak?

— Beszéljen, uram, mert hiszen, ön szerint, arról

van szó, hogy igazolja előttem a különös vallomásokat, melyekkel eláraszt és azt a konokságot, melylyel egy az én koromban levő nőt gyötör, a ki szeretné férjhez adni leányát és azután . . . békén meghalni!

— Látja, ön boldogtalan . . .

— Én, uram?

— Igen, szép és nemes teremtés! — kiáltott fel Crevel, — nagyon is sokat szenvedtél . . .

— Hallgasson el uram és távozzék! Vagy pedig beszéljen velem illendően.

— Tudja, asszonyom, hol ismerkedtünk meg egymással én és Hulot úr? . . . Szeretőinknél, asszonyom.

— Óh! uram . . .

— Szeretőinknél, asszonyom, — ismételte Crevel melodramai hangon és kilépve feszes tartásából, föl-emelte jobb karját.

— Nos, és aztán, uram? — mondá, Crevel nagy megrökönyödésére, nyugodtan a báróné.

A kisszerű fogásokkal dolgozó csábítók sohasem értik meg a nagy lelkeket.

— Öt éve voltam özvegy, — kezdte Crevel az olyan ember hangján, a ki valami történetet készül elbeszélni, — és mert leányom miatt, a kit bálványozok, nem akartam újból nőszülni, valamint azt sem akartam, hogy ott-hon legyen viszonyom, mint mondani szokás, beszereztem magamnak egy kis tizenötéves, csodaszép munkásleányt, a kibe, megvallom, egészen belebolondultam. Ezért is, asszonyom, felkértem a tulajdon nagynénémet, a kit születésemhelyéről hozattam el (anyám testvére volt), hogy lakjék együtt e bájos teremtéssel és vigyázzon reá, hogy oly jól viselje magát, a hogy csak lehet ebben a, hogy is mondjam? . . . szabálytalan helyzetben. A kis leányhoz, a kinek látható hivatottsága volt a zenére, mestereket járattam, taníttattam (gondoskodni kellett, hogy el legyen foglalva). De különben is, egy személyben apja, jótevője és, mondjuk ki, szeretője akartam lenni; úgy számítottam, hogy egy csapással két legyet ütök: jót is cselekszem és barátnőt is szerzek. Öt esztendeig boldog voltam. A kicsikének olyan hangja volt, hogy valóságos kincs egy színháznak és nem jellemezhetem jobban,

mint ha azt mondom, hogy ő volt a női Duprez. Csak énekesnői kiműveltetése maga kétezer francomba került évenként. Miatta bolondja lettem a zenének és neki meg leányomnak páholyt béreltem az olasz operában. Változva jártam oda, egyszer Celestinével, másnap Josephával . . .

— Hogyan, az a híres énekesnő? . . .

— Igen, asszonyom, — folytatta Crevel, — az a híres Josepha mindent nekem köszönhet . . . Végre, mikor, 1834-ben, a kicsike húsz éves lett, abban a hitben, hogy örökre magamhoz csatoltam és mert nagyon gyöngé lettem vele szemben, hogy némi szórakozást leljen, megengedtem, hogy ismeretséget kössön egy csinos fiatal kis színésznővel, Cadine Jennyvel, a kinek a sorsa némi hasonlatosságot tüntetett fel az övével. E színésznő is mindent egy pártfogójának köszönhetett, a ki a porból szedte fel. E pártfogó Hulot báró volt . . .

— Tudom, uram, — szólt a báróné nyugodt hangon és minden izgatottság nélkül.

— Ah, — kiáltott fel Crevel növekvő elámulással. — Jó! De tudja-e, hogy az ön szörnyeteg férje Cadine Jennyt tizenhárom éves korától fogva *pártfogolta*?

— Nos, és aztán? — mondá a báróné.

— A mellett, hogy Cadine Jenny, mikor Josephával megismerkedett, épp úgy, mint ő, húsz éves volt, a báró 1826 óta XV. Lajos szerepét játszotta Le Romans kisasszonynyal szemben, pedig ő akkor tizenhét évvel fiatalabb volt . . .

— Vannak okaim, uram, hogy meghagyjam Hulot úrnak szabadságát.

— E hazugság, asszonyom, kétségkívül elegendő, hogy elmossa az ön összes vétkeit és megnyitja ön előtt a paradicsom kapuját, — felelt Crevel fölényes hangon, mely pírba vonta a báróné arcát. — Mondja azt másnak, fenséges és imádásra méltó hölgy; de ne Crevel apónak, a ki, tudja meg, sokkal többször mulatott négyesben az ön gaz férjével, semhogy ne tudná, ön mit ér! Poharazás közben néha szemrehányásokat tett magának, részletezve az ön tökéletességét. Óh, én jól ismerem önt!

Ön angyal. Egy kéjencz habozhatna ön között és egy húsz éves leány között; én nem habozom.

— Uram! . . .

— Jó, nem folytatom . . . De tudja meg, hogy a férjek, ha dereshajúak lettek, feleségükről gyakran mesélnek oly dolgokat szeretőiknek, hogy ezek majd megpukkadnak a nevetéstől.

A szemérem könnyei, melyek Hulóné szép pillái között csillogtak, hirtelen elhallgattatták a nemzetört és most már nem gondolt reá, hogy merev állásba vágja magát.

— Nagyon is messze mentem, — szólalt meg újra. — Szeretőink révén a báró és én összebarátkoztunk. A báró, mint minden léha ember, igen szeretetreméltó és valóban jó fiú. Óh! hogy' tetszett nekem a kópé! Oly ötletei voltak . . . No de hagyjuk ez emlékeket . . . Olybá lettünk, mintha testvérek volnánk . . . A gazember, a ki egészen a régensség korából való, ugyancsak próbálkozott, hogy engem is elaljasítson, hogy az asszonyok tekintetében Saint-Simonistává tegyen, belém oltsa a nagyúri eszméket és hogy a kék szalagosok szellemében gondolkodjam; de hát lássa, én annyira szerettem kicsikémet, hogy kész lettem volna nőül venni, ha nem tartottam volna gyermekektől. Két öreg apa között, a kik annyira összebarátkoztak, mint . . . mint a mennyire mi összebarátkoztunk, hogyne merült volna fel a gondolat, hogy összeházasítsuk gyermekeinket? Három hónappal azután, hogy fia elvette Celestinemet, Hulot (nem is tudom, hogy vehetem ajkamra nevét a gyalázatosnak, mert mindkettőnket megcsalt, asszonyom!) nos, a gyalázatos elcsípte az én kis Josephámat. A gazember tudta, hogy Cadine Jenny szívében egy fiatal államtanácsos foglalta el helyét, meg egy színész is (csekélység!), a kinek sikerei egyre ordítóbbakká váltak, tehát elvette tőlem szegény kis szeretőmet, egy gyönyörűséges kis nőt; de hiszen ön bizonyára látta az olasz operában, hová az ő pártfogása bejuttatta. Az ön férje nem oly józan, mint én, a kinél minden rendben van, mint a kottapapíroson a vonal (jócskán megrendítette már Cadine Jenny is, a ki évenként körülbelül harminczezer francjába került). Nos hát, tudja

meg, most végleg tönkre teszi magát Josepháért. Josepha, asszonyom, zsidó leány, igazi neve Mirah (a hiram szó anagrammja), ez a jel, melyről felismerhetik, mert kitett gyermek, a kit Németországban találtak. (A nyomozások, melyeket eszközöltettem, a mellett tanuskodnak, hogy egy gazdag zsidó bankár törvénytelen lánya.) A színház, főként pedig a tanácsok, melyeket Cadine Jennytől, Schontznétól, Malagától, Carabinétól kapott, hogy miként bánják az aggastyánokkal, a kicsikében, a kit én a tisztos és kevésbé költséges életmódhoz szoktattam, kifejlesztették az ő hűberek ösztönét az arany és az ékszerek, az aranyborjú iránt! A híres énekesnő, a ki fősvény egész a koplalásig, gazdag, nagyon gazdag akar lenni. Éppen ezért semmit sem tékozol el abból, a mit érte eltékozolnak. Rávetette magát Hulot úrra és kifosztotta, óh! de még mennyire kifosztotta, egyenesen leborotvált róla mindent! E szerencsétlen, miután meg kellett küzdenie az egyik Kellerrel és d'Esgrignon báróval, a kik mindketten bolondultak Josepháért, nem is szólva a sok ismeretlen imádóról, most ott áll, hogy elragadja tőle az a rettenetes gazdag herczeg, a ki pártolja a művészetet. Hogy' is hívják? . . . egy olyan törpe . . . ah! igen, d'Hérouville herczeg. E nagy úr azt akarja, hogy Josepha egyedül csak az övé legyen, a kitartott nők egész társaságában másról sem beszélnek, mint erről és a báró semmiről sem tud; mert abban a világban is úgy van, mint mindenütt: a férj épp úgy, mint a szerető, tudja meg legutoljára a dolgokat. Érti most már, hogy melyek a jogaim? Az ön férje, szép hölgy, megfosztott boldogságtól, az egyetlen örömtől, a mit özvegységem óta élveztem. Úgy van, ha szerencsétlenségemre nem találkozom ezzel a vén csábítóval, Josepha még ma is az enyém; mert, lássa, én sohasem csináltam volna belőle színésznőt, megmaradt volna a homályban, okosan, a számomra. Óh! ha látta volna nyolcz évvel ezelőtt: karcsú és csupa ideg volt, arcza aranyos barna fényben ragyogott, mint, a hogy mondani szokták, egy andalúziai nőé, hosszú sötét pillák árnyékolták szemét, mely villámokat szórt, mozdulataiban herczegnői előkelőség, e mellett megvolt benne a tisztesség kelleme, a szegénység szerénysége

és kedves volt, mint egy fiatal öz. Hulot úr hibájából minde báj, minde tisztaság farkasverem lett, csapda, mely az öt francosokat várja. A kicsike ma, a hogy nevezni szokták őket, a tisztátlanok királynője. Még gúnyolódik is, ő, a ki semmiről se tudott semmit, és a gúnyuak még a nevét sem ismerte.

Az egykori illatszerész megtörölte szemeit, melyből néhány könnycsepp gördült ki. E fájdalom őszintesége hatással volt Hulotnéra, a ki felocsúdott álmodozásából, melybe elmerült.

— Nos hát, asszonyom, ötvenhét éves korában talál-e az ember még egyszer ilyen kincset? Ebben a korban a szerelemnek harminczezer franc az évi ára; e számot az ön férjétől tudom és én sokkal jobban szeretem Celestinet, semhogy koldusbotra juttassam. Mikor az első estélyen, melyet részünkre rendezett, megláttam önt, nem tudtam megérteni, hogy az az elvetemült Hulot egy Cadine Jennyt tart ki . . . Ön olyan volt, mint valami császárné . . . Ön, asszonyom, még nincs harmincz éves, — folytatá, — fiatalnak, szépnek látom önt. Szavamra, az nap szívem mélyéig meg voltam hatva, azt mondtam magamban: „Ha Josepha nem volna, minthogy Hulot apó elhanyagolja feleségét, úgy összeillenék velem, mintha csak nekem szabták volna.“ Ah! bocsánat! ez a kifejezés még régi koromból való. Az illatszerész néha-néha feltámad bennem és az tartóztat, hogy képviselővé választassam magamat. De hát mikor a báró oly hitvány árulást követett el ellenem, mert hiszen vén kópé létünkre, a milyenek mi voltunk, barátaink szeretőit szentség gyanánt kellett volna tartanunk, — megesküdttem, hogy elcsábítom feleségét. Ez csak méltányos. A báró mitsem szólhatna és számunkra biztosítva volna a büntetlenség. Ön azonban az első szavakra, melyekkel megpróbáltam feltárni szívemet, kidobott, mint egy veszett ebet; ezzel csak kétszeresen nagygyá növelte szerelmemet, vagy ha úgy tetszik, makacsságomat, és ön az enyém lesz.

— És ugyan miként?

— Nem tudom, de úgy lesz. Lássa, asszonyom, egy együgyű illatszerész (volt illatszerész), a kinek csak egy

gondolat jár a fejében, erősebb, mint egy okos ember, a ki ezer felé gondol. *Beleháborodtam* önbe és ez lesz egyszersmind bosszúállásom is! — vagyis mondhatnám, hogy kétszeresen szerelmes vagyok. Nyiltan és határozottan beszélek önnel. Ugyanúgy, mint a hogy ön azt mondja nekem: „Nem leszek az öné.“ Szóval, a közmondás szerint, nyilt kártyákkal játszom. Úgy van, el fog jönni az idő, hogy ön az enyém lesz... És ha ötvenesztendőös lenne, akkor is a szeretöm lesz. Ez biztos, mert én azt akarom, hogy az ön férje...

Hulotné a rémülettől oly mereven nézett e számító polgárra, hogy ez azt hitte, megörült és nem folytatta.

— Ön akarta, megvetésével halmozott el, daczolt velem, tehát beszéltem! — mondá szükségét érezve, hogy mentegesse utolsó szavainak vadságát.

— Óh! leányom, leányom! — kiáltott fel a báróné elhalóan.

— Ah! én már nem nézek semmit! — felelt Crevel. — Azon a napon, melyen Josephát elrabolták tőlem, olyan voltam, mint a nöstény tigris, melytől elrabolták kicsinyeit... Szóval, olyan állapotban voltam, mint a milyenben ma önt látom. Az ön leánya az eszköz, hogy elnyerjem önt. Úgy van, megghiúsítottam leánya házasságát!... és ön nem is fogja őt férjhez adhatni segítségem nélkül! Bármily szép legyen is Hortense kisasszony, szüksége van hozományra...

— Sajnos! igaz, — mondá a báróné szemeit törölgetve.

— Nos hát, kísérelje meg, kérjen akár csak tízezer francot is a bárótól, — felelt Crevel, újra megmerevítve magát.

Egy pillanatig hallgatott, mint a színész, a ki valami nagyot készül kívágni.

— Ha volna tízezer francja, annak adná, a ki Josepha helyét fogja elfoglalni! — mondá erősen ránézve hallgatójára. — Lehetséges-e megállás azon az úton, melyen ő halad? Először is, túlságosan szereti a nőket! (Mindenben van helyes középsszer, mint a hogy királyunk mondja). Azután a hiúság is ingerli! Szép férfi! Hogy élvezetyágyát kielégítse, önöket mindnyájukat koldus-

botra fogja juttatni. Ön egyébként máris útban van a kórház felé. Nézze csak, a mióta nem jártam itt, ön nem tudta megújítani szalonjának bútortatát. A *szükség* szó kiabál e szövetek összes repedéseiből. Hol az a vő, a kit nem fognak elriasztani a legszörnyűbb nyomornak, az előkelő emberek nyomorának e rosszul leplezett bizonyosságai? Én boltos voltam, én értek hozzá. Semmi se ér fel a párisi kereskedő szemével, hogy felismerje az igazi és a csak látszólagos gazdagságot . . . Önnek nincs egy garasa se, — mondá halk hangon. — Ez látszik mindenen, még inasának a ruháján is. Akarja, hogy megismeressem még más szörnyű titkokkal is, melyek ön előtt rejtve vannak? . . .

— Elég, uram, — mondá Hulotné, a ki könnyeivel egészen átáztatta zsebkendőjét, — elég!

— Nos hát, vőm pénzt ad apjának, és ez az, a mit mondani akartam, mikor az ön fiának életmódjáról kezdtém beszélni. De én örökös leányom érdekei fölött . . . legyen nyugodt.

— Óh! férjhez adni leányomat és meghalni! — kiáltott fel a boldogtalan asszony, alig tudva magáról.

— Nos hát, van reá mód! — mondá az egykori illatszerész.

Hulotné reménnyel telten nézett Crevelre, és arczkifejezésén oly gyors változás látszott, hogy az magában meglágyíthatta és reábírhatta volna ezt az embert, hogy tegyen le nevetséges tervéről.

HARMADIK FEJEZET.

Egy szép asszonyi élet.

— Ön még tíz év múlva is szép lesz, — folytatá Crevel merev állásban, — legyen jó hozzám és Hortense kisasszony férjhez megy. Hulot, mint már mondtam, jogot adott reá, hogy világosan megszabjam az árt, tőle nincs mit tartanunk. Három év óta megszorítottam tőkém, a mennyiben korlátoztam bolondságaimat. Háromszáz-ezer franc félretett nyereségem van, ez az öné . . .

— Távozzék, uram, — mondá Hulotné, — távozzék és soha ne közelítsen többé hozzám. Ha nem lettem volna kényszerítve, hogy megismerjem az ön hitvány magaviséletét, a melyet Hortense tervbevett házassága ügyében tanúsított . . . Igen, hitványság volt, — ismételte Crevel egy tiltakozó mozdulatára. — Hogy' dönthet ily szerencsétlenségbe egy szegény leányt, egy szép és ártatlan teremtetést? . . . E kényszerítés nélkül, mely anyai szívemet marczangolta, ön soha sem beszélhetett volna velem, soha ide be nem léphetett volna. Harminczkét évi becsület és hitvesi hűség több, sem hogy most porba hulljon, mert úgy akarja Crevel úr . . .

— Volt illatszerész, Birotteau Caesar utóda, a Saint-Honoré-utczai *Rózsá királyné* czég tulajdonosa, — folytatá Crevel gúnyosan, — volt bizottsági tag, a nemzetőrség kapitánya, a becsületrend lovagja, szóval tökéletesen mása elődjének.

— Uram, — vette át a szót ismét a báróné, — húsz évi állhatatosság után Hulot úr megtehetette, hogy megúnya feleségét, ehhez kívülem senkinek semmi köze; de láthatja, hogy ugyancsak titokba burkolta hűtlenségét, a mennyiben nekem a legkisebb tudomásom sem volt róla, hogy önt kiszorította Josepha kisasszony szívéből . . .

— Igen! — kiáltott fel Crevel, — de csak drága pénzen, asszonyom! . . . Ez a kis macska két év óta több, mint százezer francjába került. Óh! ön még nem tud mindent . . .

— Hagyjuk ezt, Crevel úr. Ön miatt nem fogok lemondani a boldogságról, a mit egy anya érez, ha lelkiismeret furdalás nélkül ölelheti meg gyermekeit, ha családja tiszteli, szereti és lelkemet szenny nélkül fogom visszaadni Istennek . . .

— *Amen!* — mondá Crevel, azzal az ördögi keserőséggel, mely beárnyékolja a hódítani vágyó emberek arcját, ha látják, hogy újból kudarcot vallottak. — Ön nem ismeri a nyomor végső korszakát, a szégyent . . . a becstelenséget . . . Én megkíséréltem, hogy felvilágosítsam önt, meg akartam menteni önt és leányát! . . . nos tehát, ön végig fogja követni a *tékozló apa* modern

példázatát, az első betűtől az utolsóig. Könnyei és büszkesége meghatnak, mert sírni látni egy nőt, a kit szeretünk, az szörnyű! — mondá Crevel, miközben leült. — Mindaz, a mit önnek, drága Adeline, megígérhetek, annyi, hogy semmit sem cselekszem se ön, se férje ellen; de ne kéressen tőlem felvilágosításokat. Ime!

— Mit tegyek tehát? — kiáltott fel Hulotné.

Mindeddig a báróné hősiesen állta a háromszoros kínzást, a mivel e társalgás szívét gyötörte, a mennyiben szenvedett alatta mint nő, mint anya és mint hitves. A míg fiának apósa nyersnek és erőszakosnak mutatkozott, erőt talált az ellentállásban, a mit a boltos durvaságával szemben tanusíthatott; de az az egyszerűség, a mit a visszautasított szerelmes, a megalázott délczeg nemzetőr kétségbeesésében nyilvánított, elernyesztette pattanásig feszült idegeit; kezeit tördelte, könnyekre fakadt és öntudatot vesztett levertségében engedte, hogy a térdelő Crevel csókokkal borítsa kezét.

— Istenem, mit tegyek? — vette fel a szót újra a báróné, szemeit törülgetve. — Nézheti-e tétlenül az anya, hogy mint pusztúl el leánya? Micsoda sors vár e remek teremtésre, a kit épp oly erőssé tett az anya oldalán való élet tisztasága, mint a természet adománya? Némely napokon szomorúan sétál a kertben, a nélkül, hogy okát tudná bánatának; könnyezik...

— Huszonegy éves, — mondá Crevel.

— Kolostorba küldjük? — kérdé a báróné. — Az ily válságokban a vallás gyakran tehetetlen a természettel szemben és a legájtatosabban nevelt leányok is elvesztik fejüket!... De álljon fel, uram, nem látja, hogy mindennek vége köztünk, hogy irtózom öntől, hogy szétrombolta egy anya utolsó reményét!...

— És ha visszaadnám e reményt? — mondá Crevel.

Hulotné oly fájdalmas kifejezéssel nézett reá, hogy meghatotta; de e szavak miatt: *irtózom öntől!* — elnyomta a szívében megmozduló könyörületet. Az erény mindig kissé túlságosan merev, nem számol az árnyalatokkal és a vérmérsékletekkel, melyek a félszeg helyzetekben kibontakozáshoz segítenek.

— Manapság nem ad férjhez az ember hozomány nélkül oly szép leányt, mint a milyen Hortense kisaszszony, — jegyezte meg Crevel, újra felöltve bántódott arczkifejezését. — Az ön leánya egyike ama szépségeknek, a kik visszariasztják a férfieket; olyan, mint a drága paripa, mely nagyon is költséges gondviselést igényel, semhogy sok vevője akadna. Menjen végig gyalog az utczán egy ily nővel a karján; mindenki megnézi, követni fogja, elkívánja a feleségét. Az ily siker nyugtalanítja az embereket, a kik nem akarják, hogy szeretőket kelljen megölniök; mert végre is az ember csak egyet ölhet meg. Az ön helyzetében csak három mód van reá, hogy férjhez adja leányát. Az én segítségemmel, de ezt nem akarja. Ez az egyik mód. Egy hatvanéves, gazdag, öreg embernek adja, a kinek nincsenek gyermekei, és a ki szeretné, ha volnának, — ez nehéz dolog, de nem lehetetlen. Oly sok öreg ember van, a kik Josephákra, Cadine Jenny-kre költik a pénzt, miért ne akadna, a ki hajlandó törvényes formák között követni el ezt az ostobaságot. Ez a második mód. A harmadik a legkönnyebb...

Hulotné fölemelte fejét és szorongó pillantással nézett az egykori illatszerészre.

— Páris az a város, melyben összegyűlnek mindazok az erélyes fiatalok, a kik vadon burjánoznak a francia földön és csak úgy hemzsegnek benne az ágrólszakadt tehetségek, a kik képesek mindenre, még arra is, hogy szerencsét csináljanak... Nos hát, e fiúk... (Annak idején az ön alázatos szolgája is közéjük tartozott és ismert másokat is!... Mije volt húsz év előtt du Tilletnek, vagy Popinotnak?... Mindketten ott lebzseltek Birotteau apó boltjában és nem volt semmi más tőkéjük, mint a vágy, hogy nagyra vigyék, a mi, szerintem, a legjobb töke!... A pénzt fölélheti az ember, de a lelkét nem éli fel!... Mim volt nekem magamnak? Magasra vágytam és bátorság volt bennem. Du Tillet ma az elsők között van. A kis Popinot, a Lombard utcza leggazdagabb gyógyszer-kereskedője, képviselő lett és most miniszter...) Nos hát, Párisban egyedül az ügynöki világnak, a boltnak, vagy a bolti seprőnek

valamelyik ilyen, a hogy őket nevezni szokták, *condottiere*-je képes rá, hogy egy fitying nélkül is nőül vegyen egy szép leányt, mert bennök mindenféle bátorság megvan. Popinot úr úgy vette feleségül Biroteau kisasszonyt, hogy egy garas hozományt sem remélhetett. Örült emberek ezek! Úgy hisznek a szerelemben, mint szerencsájukban és nagyrahivatottságukban!... Keressen egy pezsgő erélyű embert, a ki beleszeressen leányába és nőül fogja venni, tekintet nélkül a jelen körülményekre. El kell ismernie, hogy ellenség létemre, nem hiányzik belőlem a nagylelkűség, mert e tanácscsal magam ellen dolgozom.

— Ah! Crevel úr, ha ön akarna barátom lenni, ha letenne nevetséges gondolatairól!...

— Nevetségesek! Kérem, asszonyom, ne becsmélje magát, nézzen a tükörbe... Én szeretem önt, és ön nekem fogja adni magát! Azt akarom, hogy egyszer így szólhassak Hulot-hoz: „Te elvetted tőlem Josephot, én bírom feleségedet!...” Ez a szemet-szemért régi törvénye! És én dolgozni fogok tervem megvalósításán, ha csak ön rettenetesen meg nem csúnyúl. És célzott fogok érní, még pedig megmondom, hogy miért, — mondá felgyenesedve és Hulotnéra szegezve tekintetét. — Ön nem fogja megtalálni se az aggastyánt, se a szerelmes fiatal embert, — folytatá kis szünet után, — mert sokkal jobban szereti leányát, semhogy kiszolgáltatná valamely vén kéjencznek és mert ön, Hulot báróné, huga az öreg altábornagynak, a ki a régi gárda öreg gránátosait vezényelte, nem fog beletörődni, hogy ott lelje meg az erélyes embert, a hol van: mert lehet, hogy csak egyszerű munkás, minthogy akárhány mai milliomos tíz év előtt még egyszerű kézműves, egyszerű munkavezető, egyszerű gyári felvigyázó volt. És akkor, látva, hogy leánya, a húszéves kor ösztöneinek hatása alatt azon a ponton áll, hogy megbecstelenítse önt, így fog szólani: „Jobb, ha én becstelenítem meg magamat; és ha Crevel úr megőrzi a titkot, az egykori keztyűárúshoz... Crevel apóhoz való tíz évi ragaszkodás árán előteremthetem leányom hozományát, a kétszázezer francot!...” Terhére vagyok úgy-e bár, és a mit mondok, mélysége-

sen erkölcstelen? De ha önt ellenállhatatlan szenvedély emésztené, ugyanúgy okoskodna, hogy engedjen, mint a többi asszony, a ki szeret... Nos, Hortense érdeke utat fog egyengetni az ön szívébe a lelkiismeret e megalkuvásainak...

— Van Hortensenak még egy nagybátyja.

— Kicsoda? Fischer apó? ... Ő maga is alig boldogul és éppen a báró miatt, a ki lecsap minden pénzes szekrényre, a melyhez elérhet.

— Hulot gróf...

— Oh! asszonyom, az ön férje már végzett az öreg altábornagy megtakarított pénzével, reáköltötte énekesnője házának bebútorozására... Nos, remény nélkül enged távoznom?

— Isten önnel, uram. Az ember könnyen kigyógyul a szenvedélyből, melyet az én korombeli nő iránt érez és ön rá fog térni, hogy keresztény módjára gondolkodjék. Isten védi a szerencsétleneket...

A báróné felállt, hogy elvonulásra kényszerítse a kapitányt és visszatolta a nagy szalonba.

— Ily rongyok között való élni a szép Hulotnének? — mondá Crevel.

És reámutatott egy ócska lámpára, egy lekopott aranyozású csillárra, a színehagyott szőnyeg szálaira, szóval a bőség foszlányaira, melyek a fehér, piros és arany színben tartott nagy szalont mintegy császári ünnepek holttetemévé tették.

— Az erény fénye ragyog itt, uram, minden tárgyon. Nincs szándékom nagyszerű bútorzatra szert tenni azon az áron, hogy a szépség, melyet ön nekem tulajdonít, farkasverem, csapda legyen, mely öt franco-sokra les.

A kapitány ajkába harapott, reáismerve e kifejezésekre, melyekkel az imént ő ostromozta Josepha kapzsiságát.

— És kiért az az állhatatosság? — kérdé.

Ekkorra a báróné már az ajtóig kísérte az egykori illatszerészt.

— Egy kéjenczért!... — tette hozzá Crevel úr, az erényes és dúsgazdag ember ajkbiggyesztésével.

— Ha ön igazat mondana, uram, hűségemben volna valami érdem. Ez az egész.

Mintán köszönt neki, olyasformán, mint a hogy az ember egy alkalmatlankodónak köszön, a kitől meg akar szabadulni, Hulot báróné ott hagyta a kapitányt és sokkal gyorsabban fordult meg, semhogy még egyszer lássa kiegyenesedett állásban. Kinyitotta az ajtókat, melyeket bezárt és nem vehette észre a fenyegető mozdulatot, melylyel Crevel elbúcsúzott. Büszkén, nemesen lépett, mint egy vértanú a colosseum porondján. Ereje mindazonáltal ki volt merítve, és a kék boudoirban leroskadtt a pamlagra, mintha az ájulás környékezte volna és mozdulatlanul maradt, szemét az omladozó kioszokra szegezve, melyben leánya Betti nénivel csevegett.

Házassága első napjaitól fogva minde pillanatig a báróné szerette férjét, úgy, mint a hogy Josephine végül is megszerette Napoleont, csodáló, anyai és gyáva szerelemmel. Ha nem is ismerte a részleteket, melyeket Crevel elmondott neki, azzal teljesen tisztában volt, hogy a báró húsz év óta nem hű hozzá; de ólomfüggönyt bocsátott szemei elé, titokban sírt és soha egy szemrehányó szó nem hangzott el ajkairól. Ez angyali szelidség viszonzásaképpen férje hódolattal becsülte és mintegy vallásos tisztelettel vette körül. Az érzület, a melylyel egy nő férje iránt viseltetik, a tisztelet, melylyel környezi, átragad a család többi tagjaira. Hortense a hitvesi szerelem tökéletes példányképeinek vélte apját. A mi az ifjú Hulot-t illeti, úgy nevelkedve, hogy csodálja a bárót, a kiben mindenki egyikét látta azoknak az óriásoknak, a kik Napoleon segéd társai voltak, tudta, hogy helyzetét apja nevének, állásának és tekintélyének köszönheti; de egyébként is, a gyermekkori benyomások hosszú időig nem hatnak ki és ő még mindig félt apjától; éppen ezért, ha sejtette volna is azokat a botlásokat, melyeket Crevel fölfedett, nagyon is sok tisztelet lévén benne, semhogy kifakadjon ellenök, mentséget talált volna reájuk abból a szempontból, a melyből a férfiak az ily dolgokat megítélik.

Inmár szükséges magyarázatát adni e szép és ne-

mes nő rendkívüli önmegtadadásának. Ime, néhány szóban életének története.

Egy faluból, mely Lotharingia legszélsőbb határán, a Vogesek lábánál feküdt, a köztársasági ujonczozás alkalmával három Fischer-fivér, mindhárom egyszerű munkás, került a rajnainak nevezett hadsereghez.

A második testvér, André, a ki özvegy ember és Hulotnének az apja volt, 1799-ben leányát a legidősebb fivér gondjaira hagyta. Fischer Pierre, a kit 1797-ben kapott sebe szolgálatképtelenné tett, néhány kisebb vállalkozásba bocsátkozott a katonai szállítások körül, a mely vállalkozásokhoz a főbiztos, Hulot d'Ervy pártfogása folytán jutott hozzá. Eléggé természetes véletlenből Hulot Strassburgba vetődve, megismerkedett a Fischer-családdal. Adeline apja és ennek öcscse akkoriban az élelmezési szakaszban szolgáltak, Elzászban. A tizenhatéves Adeline-t méltán lehetett összehasonlítani a híres du Barry asszonynyal, a ki, mint ő, szintén Lotharingiának volt a leánya. Egyike volt azoknak a teljes, villámcsapásként ható szépségeknek, egyike ama Tallien asszonyhoz hasonló nőknek, a kiknek előállítására a természet különös gondot fordít; reájuk halmozza legbecsesebb adományait: az előkelő fellépést, a nemes kellemet, a finomságot, a választékos modort, különleges termetet ad nekik és arczuk remekmüként kerül ki abból az ismeretlen műteremből, melyben a sors dolgozik. Mindezek a szép nők hasonlítanak egymáshoz. Bianco Capella, a kinek arczképe egyike Bronzino mesterműveinek, Jean Goujon Venusa, melynek a híres Poitiers Diana volt az eredetije, az az Olympia, a kinek a Doria-képtárban látható az arczképe; végül Ninon, du Barry asszony, Tallien asszony, Georges kisasszony, Récamier asszony, mind e nők, a kik éveik, szenvedélyeik vagy kicsapongó élvezeteik ellenére is szépek maradtak, szépségük formájában, alkatában és jellemében szembeötlő hasonlóságokat tüntetnek fel és szinte azt a hitet keltik, hogy van a nemzedékek oczeánjában egy aproditikus áramlat, melyből mindezek a Venusok, egyugyanannak a sós hullámnak leányai, eredtek.

Fischer Adeline, ez isteni csoport egyik legszebbje, fel volt ruházva a született királynők fenséges jellegével, kigyózó vonalaival, méregtől átítatott husával. A szőke hajzat, a mit Éva anyánk Istentől kapott ajándékba, császárnői termete, fenséges megjelenése, az arczél fenkölt vonalai, falusias szerénysége megállásra bírtak útján minden embert, a kik el voltak bájoltva, mint a műértők egy Raphael-kép előtt; ezért is a főbiztos, miután meglátta Fischer Adeline kisasszonyt, mihelyt a törvényes idő elérkezett, feleségévé tette, a Fischerék nagy bámulatára, a kik mindnyájan feljebbvalóik csodálatában nőttek fel.

A legidősebb Fischer, a kit 1792-ben soroztak be katonának és a ki a wisseburgi rohamban súlyosan megsebesült, bálványozta Napoleon császárt és mindazt, a mi a nagy hadsereghez tartozott. André és Johann tisztelettel beszéltek Hulot főbiztosról, a császár e pártfogoltjáról, a kinek egyébként a maguk jóvoltát is köszönhették, a mennyiben Hulot d'Ervy, látva, hogy értelmes és megbízható emberek, kivette őket a hadsereg szekerei közül és egy sürgősségi szakasz vezetését bízta rájuk. A Fischer testvérek az 1804-iki hadjáratban sok szolgálatot tettek. A békekötésnél Hulot kieszközölte számukra az elzászi szállításokkal való megbízást, a nélkül, hogy tudta volna, hogy később Strassburgba fogják őt küldeni, előkészíteni az 1806-iki hadjáratot.

E házasság olyan volt a fiatal parasztleányra, mint a mennybemenetel. A szép Adeline falujának sártengeréből minden átmenet nélkül egyszerre a császári udvar paradicsomába jutott. A főbiztos, a ki egyike volt a testület legderekabb, legtevékenyebb munkásainak, ekkoriban kapott báróságot, a császár mellé rendelték és beosztották a császári gárdába. A szép falusi asszonyban megvolt a bátorság, hogy férje kedvéért, a kiért valósággal bolondult, pótolja tanultságának hiányait. A főbiztos egyébként, mint férfi, megfelelő ellenképe volt Adeline-nek, mint nőnek. A szép férfiak kiválasztott csapatjához tartozott. Magas, daliás termetű, kék és tüzes szemű, élénk és ellenállhatatlan nézésű, elegáns testtartású ember volt, a ki a d'Orsay-k, For-

bin-ok, Ouvrard-ok, szóval a császárság szép embereinek zászlóaljában szerepelt. Noha hódításokhoz szokott és nők tekintetében át volt hatva a directórium eszméitől: udvarlói pályafutását hitvesi hűsége elég hosszú időre félbeszakította.

Adeline szemében a báró kezdettől fogva olybá látszott, mint valami istenség, a mely nem tévedhet; neki köszönhetett mindent: vagyont, — kocsija, palotája volt és mindene, a mi a korszak fényűzéséhez tartozott; boldogságot, — az egész világ látta, hogy szeretik; czímet, — báróné volt; hírnevet, — csak a szép Hulot-nének nevezték Párisban; végül abban a tisztességben részesült, hogy visszautasíthatta a császár hódolatát, a ki gyémánt nyakéket ajándékozott neki és mindig kitüntette, a mennyiben időről-időre megkérdezte: „És a szép Hulotné még mindig okosan viseli magát?“ — a mi úgy hangzott, mintha képes volna bosszút állani azon, a ki győzelmet nyert ott, a hol ő kudarcot vallott.

Nem kell nagy elmeél, hogy egy egyszerű, mesterkéletlen és szép lélekben felismerje az ember a fanatismus ama jellegét, mely Hulotné szerelmébe vegyült. Miután meggyőződésévé tette, hogy férje sohasem vétkezhet ellene, belsejében alázatos, odaadó és vak szolgálója lett mesterének. Meg kell jegyezni egyébként, hogy természettől fogva nagyon józan-eszű volt, józan-eszű a nép módjára, a mi tanultságának komoly alapot adott. Társaságban keveset beszélt, nem mondott rosszat senkiről, nem iparkodott kitünni; meggondolt mindent, hallgatta, a mit beszélnek és a legtisztességesebb, a legelőkelőbb nőket vette példányképül.

1815-ben Hulot Wissembourg herczeggel, egyik legbensőbb barátjával tartott és egyik szervezője volt annak a rögtönzött hadseregnek, melynek romlása Waterloonál befejezte a napoleoni cyklust. 1816-ban a báró egyike volt azoknak, a kiket a Feltre-minisztérium a legkevésbbé szenvedhetett és csak 1823-ban osztották be újra az intendánsi testületbe, mert szükség volt reá a spanyolországi hadjáratban. 1830-ban mintegy miniszteri ténykedéssel bukkant fel a közigazgatásban ama sorozásféle alkalmával, a mit Lajos Fülöp a régi napoleoni

csapatok tagjai között eszközöltetett. A fiatalabb ág trónrajutása óta, a miben tevékenyen közremunkált, mint nélkülözhetetlen osztályfő szerepelt a hadügyminisztériumban. Egyébként megkapta a marsal-botot és a király már mit sem tehetett volna érte, kivéve, ha miniszterré vagy Franciaország pairjévé nevezi ki.

1818-tól 1823-ig tétlenségre lévén ítélve, Hulot báró az asszonyok körül kezdett forgolódni. Hulotné Hectorának első hűtlenségeit a császárság *finálé*-jának rovására írta. Tizenhét éven át a báróné házasesetében nem ismerte az osztozkodást, a *prima donna assoluta* szerepét játszotta. De még ezután is megmaradt neki az a vérré vált régi vonzalom, a mit a férfiek éreznek feleségeik iránt, ha ezek beletörődnek a szelid és erényes társnő szerepébe; tudta, hogy egyetlen szemrehányó szóval bármelyik vetélytársnője felett győzelmet arathatna; de hallgatott, bedugta füleit és nem akart tudomást venni férjének házon kívüli dolgairól. Végül is úgy bánt Hectorjával, mint az anya az elkényeztetett gyermekkel. Három évvel az iménti párbeszéd előtt, Hortense felismerte apiját a Variétés-ben, egy földszinti proscenium-páholyban, Cadine Jenny társaságában és felkiáltott:

— Nini a papa!

— Tévedsz, angyalom, a papa a tábornagnál van,
— felelt a báróné.

A báróné jól látta Cadine Jenny-t; de a helyett, hogy szíve elszorúlt volna, a miért ily csinos, azt mondotta magában: „Ez a gézengúz Hector ugyancsak boldognak érezheti magát.“ Mindamellett szenvedett, titokban irtózatos kínrohamaik voltak; de a mikor viszontlátta Hectorját, felújult emlékezetében tizenhét évi zavartalan boldogságának a képe és egyetlen panaszkodó hangot sem tudott hallatni. Szerette volna, ha a báró bizalmasává teszi; de a tisztelet folytán, a mit iránta érzett, sohasem merte értésére adni, hogy tudja kikapásait. Az ily végletes gyöngédség csak a nép sorából való szép leányoknál található, a kik el tudják viselni az ütlegeket, a nélkül, hogy visszaütnének; ereikben van valami az első martyrok véréből. Az elő-

kelő szülők leányai, egyenrangúak lévén férjeikkel, szükségét érzik, hogy gyötörjék őket és hogy csípős szavakkal, az ördögi bosszúállás szellemében, fensőbb-ségük vagy a megtorlás jogának biztosítása végett számontartassák türelmüket, mint a hogy' a billiard-játékban számontartják a lökéseket.

A bárónénak volt egy szenvedélyes bámulója: a sógora, Hulot altábornagy, a császári gárda gyalogos gránátosainak érdemes parancsnoka, a kinek élete végső napjaira meg kellett adni a marsal-botot. Ez az aggasztán, miután 1830-tól 1834-ig élén állott a bretagnei megyékből alakított hadkerületnek, 1799 és 1800-beli fegyvertényei színpadának, — Párisba költözött, fivére közelébe, a ki iránt mindvégig atyai vonzalommal viseltetett. A vén katona szíve rokonszenvezett sógorasszonyának szívével. Csodálta, mint nemének legnemesebb, legszentebb teremtését. Nem házasodott meg, mert egy második Adeline-t keresett, de ezt húsz országban és húsz hadjáratban sem találta meg. Hogy ne veszítsen e folt és gáncs nélkül való vén republicanus szívében, a kiról Napoleon azt mondta: „Ez a derék Hulot egyike a legnyakasabb köztársaságiaknak, de azért sohasem fog elárulni“, — Adeline még kegyetlenebb szenvedéseket is elviselt volna, mint a melyek marczangolták. Csakhogy ez a hetvenkét éves aggasztán, a kit harmincz hadjárat tett törődötté és a ki Waterloonál huszonhét-szer sebesült meg, Adeline számára csak csodálatot jelentett, de nem oltalmat. A szegény gróf, egyéb fogyatkozásai mellett, csak hallócsövön értett.

A míg Hulot d'Ervy báró szép férfi volt, szerelmi kalandjai mi kihatással sem voltak vagyonára; de hogy ötven éves lett, számolni kellett a gráncziakkal. Ebben a korban az öreg embereknél a szerelem gyarlósággá változik; esztelen hiúság vegyül beléje. Ez időtáiban Adeline is látta, hogy férje hihetetlen figyelmet fordít öltözködésére, festi a haját és barkóját, öveket és vállfűzöt visel. Minden áron szép akart maradni. Önmagának az ápolásában, a mely gyöngeséget azelőtt nem győzött eléggé gúnyolni, a legaprólékosabb gondoskodást tanúsította. Végre Adeline észrevette, hogy a Pactolus, mely-

nek a báró szeretői irányában volt a folyása, házukból ered. Nyolcz év alatt tetemes vagyon prédálódott így el, még pedig oly gyökeresen, hogy két év előtt, mikor a fiatal Hulot berendezkedését kellett nyélbeütni, a báró kénytelen volt megvallani feleségének, hogy fizetése az egész vagyonuk.

— Hova fog ez vezetni? — jegyezte meg Adeline.

— Légy nyugodt, — felelt az államtanácsos, — nektek engedem állásom jövedelmét, Hortense ellátásáról és jövőjéről pedig üzleti vállalkozásokkal fogok gondoskodni.

Az asszony, mély hite férjének hatalmában és kimagasló értékében, tehetségében és jellemében, elcsitította e pillanatnyi nyugtalanságot.

NEGYEDIK FEJEZET.

Egy eredeti vénleány, a milyen azonban gyakoribb, mint gondolnák.

Most már tökéletesen érthetők a báróné gondolatai és könnyei, melyek Crevel távozása után erőt vettek rajta. A szegény asszony két év óta örvény szélén tudta magát, de azt hitte, hogy egyedül áll ott. Nem volt tudomása róla, miként jött létre fia házassága, nem tudott Hector viszonyáról a kapzsi Josephával; legfőként pedig azzal áltatta magát, hogy senki se tud szenvedésciről. Ám ha Crevel ily könnyedén beszélhet a báró tékozlásairól, Hector el fogja veszteni tekintélyét. A bosszús egykori illatszerész durva szavain át bepillantott a gyalázatos pajtási viszonyba, mely a fiatal ügyvéd házasságát létrehozta. Két bukott leány volt a papnője e hymennek, melyet valamely tivornyán, két ittas agastyán lealacsonyító ölelkezése között vettek tervbe!

— Tehát megfélelkezik Hortenséről! — mondá magában a báróné. — Pedig mindennap látja. Vajjon semmire való barátnői környezetében keres neki férjet?

E pillanatban csak az anya beszélt benne, a ki erősebb volt az asszonynál, mert Betti néni mellett nevetni

látta Hortenset, nevetni a gondtalan ijjúság tomboló jókedvével és tudta, hogy ez az ideges nevetés épp oly rettenetes bizonyosága a magányos kerti sétáknak, mint a milyen a könnyező merengés.

Hortense hasonlított anyjához, de természettől göndör és csodálatosan dús aranyszőke haja volt. Arczának ragyogása a gyöngyház fényére emlékeztetett. Látszott rajta, hogy tisztességes házasságnak, nemes és erejében tiszta szerelemnek gyümölcse. Arczkifejezésében szenvedélyes hév, vonásaiból vidámság, a fiatalság lendülete, az élet üdesége, az egészség bősége áradt és mintegy villamos sugarakat lövellt maga körül. Hortense mindenkinek magára vonta a pillantását. Ha égszínkék szeme, mely az ártatlanság nedvében úszott, ránézett valamely járókelőre, ez önkénytelenül megremegett. Arcszínét nem éktelenítette egyetlen vörös folt sem, a mely az aranyszőke hajú nőkkel meg szokta fizettetni bőrük tej-tehérségét. Magas termetű volt, gödröcskés, a nélkül, hogy kövér lenne és derekának karcsúságával, melynek nemessége felért anyjáéval, kiérdemelte azt az istennői címet, a mit a hajdankori írók oly pazarul osztogattak. Ezért bárki is, ha az utcán megpillantotta Hortenset, nem fojthatta el a felkiáltást: „Istenem, beh szép leány!” Annyira valóban ártatlan volt, hogy hazaérve kifakadt:

— De hát mi leli őket, mama, hogy azt kiáltják: „Beh szép leány!” mikor melletted megyek? Hát nem szebb vagy te, mint én? . . .

És, csakugyan, noha már negyvenhét éves elmúlt, a kik a napnyugtát kedvelik, a bárónét előnyben részesíthették volna leánya felett, mert még, az asszonyok kifejezése szerint, mit sem vesztett *előnyeiből*, egyike lévén ama ritka, különösen Párisban ritka jelenségeknek, a melyek sorában Ninon megbotránkozást keltett, annyira úgy tetszett, hogy ellopta a XVII-ik század asszonyainak a részét.

Leányára gondolva, a bárónénak eszébe jutott az apa, látta, a mint napról-napra, fokonyként süllyed a társadalom sarába és hogy talán elkövetkezik a nap, a mikor elbocsátják a minisztériumból. Bálványa bukásának

gondolata társulva valami homályos sejtésével annak a szerencsétlenségnek, a mit Crevel jósolt, oly rettentően hatott a szegény asszonyra, hogy önkívületi rohamokban szenvedők módjára eszméletét veszítette.

Betti néni, a kivel Hortense beszélgetett, időről-időre felnézett, hogy nem térhetnek-e már vissza a szalomba; de fiatal unokahuga abban a pillanatban, mikor a báróné kinyitotta az üvegajtót, annyira lefoglalta inceselkedő kérdésével, hogy Betti néni nem vette azt észre.

Fischer Lisbeth, a legidősebb Fischernek a leánya, ámbár öt évvel ifjabb volt Hulotnénál, távolról sem volt oly szép, mint unokanővére; éppen ezért rémségesen féltékenykedett Adelinere. A féltékenység volt az alapja ennek az *excentricitás*-okkal teljes jellemnek, a hogy' az angolok nevezik a nem az örültek, de a jómóduak házában található hóbortosságokat. Vogesi parasztnő volt, a szó teljes értelmében, sovány, barna, fénylő fekete hajú, sűrű és összeérő szemöldökű, hosszú és erős karú, nagy lábú, hosszúkás és majomszerű arczán néhány szemölcs, — ime e vén leány röviden változott képe.

A család, a mely közös háztartásban élt, feláldozta a parlagi leányt a szép leánynak, a fanyar gyümölcsöt a pompás virágnak. Míg unokanővérét becézgették, Lisbethnek a mezőn kellett dolgoznia, ezért megesett egy ízben, hogy egyedül találva Adelinet, le akarta harapni az orrát, egy igazi görög orrot, melyet a vén asszonyok megcsodáltak. Noha ezért a rosszaságért verést kapott, nem szünt meg széthasogatni a kedvencz ruháit és összetépni csipkés gallérjait.

Unokanővére mesés férjhezmenetelekor Lisbeth meghajolt a sors előtt, mint a hogy Napoleon fivérei és nővérei meghajoltak a trón ragyogása és az uralkodói hatalom előtt. Adeline, a ki rendkívül jószágos és szelíd teremtés volt, Párisban ráemlékezett Lisbethre és 1809 tájában odahozattá, azzal a szándékkal, hogy kiházasítja és kiragadja a nyomorúságból. Merthogy ezt a fekete szemű, kormos szemöldökű leányt, a ki nem tudott se írni, se olvasni, nem lehetett oly hamarosan férjhez adni,

mint a hogy Adeline szerette volna, a báró valami foglalkozást akart neki szerezni; beadta Lisbethet tanulóleánynak a császári udvar hímzőihez, a híres Pons testvérekhez.

Lisbeth, a kit rövidség okából csak Bettinek neveztek, miután megtanulta az arany- és ezüst-sujtással való díszítést, a hegylakók bátor erélyességével nekiállt, hogy megtanuljon írni és olvasni; mert unokatestvérének férje, a báró, bebizonyította előtte, hogy ezek az ismeretek elengedhetetlenek, ha paszományos boltot akar nyitni. Vagyont akart gyűjteni: két év alatt egészen átalakult. 1811-ben a parasztleány már eléggé kedves, eléggé ügyes és értelmes első segéd-kisasszony volt.

Szakmája, az arany- és ezüst-zsmórozás, magában foglalta a vállrojtokat, a hajtókákat, a sujtásokat, valamint egész óriás tömegét azoknak a ragyogó czifraságoknak, melyek a francia hadsereg egyenruháin és a polgári öltönyökön csillogtak. A császár, a ki olasz lévén, nagy barátja volt a jelmezeknek, arannyal és ezüsttel szeggette be szolgálai ruháját, s hozzá uralma százharminczhárom megyére terjedt ki. Ez a czikk tehát, melyet rendszerint a szabóknak, gazdag és megbízható embereknek, vagy egyenesen a főméltóságoknak szállítottak, biztos megélhetést nyújtott.

Abban a pillanatban, a mikor Betti néni, a ki a Pons czég legügyesebb munkásnője volt, önállósíthatta volna magát, bekövetkezett a császárság bukása. A béke olajága, a mit a Bourbonok kezükben tartottak, megijesztette Lisbethet, hanyatlástól tartott ez üzletágban, mely ezen-túl, a hadsereg óriási megcsökkentéséről nem is szólva, százharminczhárom megye helyett csak nyolczvanra számíthatott. Végül is visszariasztva a kereskedelem különböző esélyeitől, elutasította a báró ajánlatát, a ki azt hitte róla, hogy megőrült. Igazolta ezt a véleményt azzal is, hogy összeveszett Rivet úrral, a Pons-czég ügynökével, a kivel a báró társítani akarta, s megmaradt egyszerű munkásnőnek.

A Fischer család ebben az időben visszaesett abba a szűkös sorsba, melyből Hulot báró kiemelte.

A fonteinableaui katasztrófa következtében tönkre-

jutva, a három Fischer testvér kétségbeesésében 1815-ben beállt a francia hadseregbe. A legidősebb, Lisbeth apja, elesett. Adeline apja, a kit a haditörvényszék halálra ítelt, Németországba menekült és 1820-ban meghalt Treves-ben. A legifjabb, Johann, Párisba jött, hogy segítségért könyörögjön a család királynéjának, a ki, úgy beszélték, arany meg ezüst tányérból eszik, a bálokon gyémántokat hord a fején meg a nyakán, akkorákat, mint egy mogyoró, a melyeket a császár ajándékozott neki. Fischer Johann, a ki akkoriban negyvenhárom éves volt, tízezer francot kapott Hulot bárótól, hogy Versaillesben egy kis szállító-üzletbe kezdjen, a mit azok a barátok juttattak neki, a kikkel az egykori főintendáns a hadügyminiszteriumban fenn tudta tartani összeköttetését.

E családi bajok, Hulot báró kegyvesztése, a bizonyosság, hogy mitsem számít az embereknek, érdekeknek és dolgoknak abban az óriás forgatagában, mely Párist pokollá és paradicsommá teszi; megfélemték Betti nénit. Feledett minden küzdést és összehasonlítást unokanővéreivel, a kinek érezte sokféle dologban való fensőbbiségét; de szíve mélyében rejtve megmaradt benne az irigység, mint a pestis csírája, mely dús tenyészetre juthat és elpusztíthat egy egész várost, ha kiveszik a végzetes pamútsomót, mely eldugaszolja. Időről-időre még mindig mendogatta magában:

— Adeline és én egy vérből valók vagyunk, apáink testvérek voltak, ő palotában lakik, én meg padlásszobában.

Minden évben azonban, nevenapján és újévkor, a báróné és a báró ajándékokat küldtek Lisbeth-nek; a báró, a ki nagyon jó volt hozzá, télire gondoskodott számára tüzelőről; az öreg Hulot tábornok egyízben meghívta ebédre, unokanővéreénél mindig volt terítéke. Nevettek ugyan rajta, de sohasem szégyelték. Végül is függetlenséghez segítették Párisban és úgy élhetett, a hogy neki tetszett.

E leány valóban írtózott minden igától. Unokanővére felajánlotta neki, hogy lakjék nála . . . Betti házi kényszert sejtett; a báró ismételve megoldást talált a

nehéz feladatra, hogy férjhez adja; de ő, bár az első pillanatban el volt ragadtatva, csakhamar nemet mondott, mert reszketett, hogy szemrehányásokat fog halani nevelésének hiányos volta, tudatlansága és vagyontalansága miatt; végül a báróné szóba hozta, hogy költözzék nagybátyjukhoz és a gazdasszony helyett, a ki sokba kerül, vezesse ő a háztartást, de Betti azt felelte, hogy ilyen férjhezmenéshez még kevésbé van kedve.

Betti néni gondolkodása azt a sajátyszerűséget tüntette fel, a mit az oly teremtéseknel észlel az ember, a kik csak későn fejlődtek ki, a vadaknál, a kik sokat gondolkodnak és keveset beszélnek. Parasztesze egyébként a műhelyi beszélgetésekben és a munkásokkal meg munkánőkkel való közlekedésben jókora adag párisi csípősséggel gyarapodott. Ez a leány, a kinek jelleme, melyet hasztalan izgattak az erős természetek ösztönei, csodálatosan hasonlított a korzikaiakéhoz, valami gyöngé férfinak szeretett volna a védője lenni; de a fővárosban kellvén élnie, a főváros elváltoztatta a felszínét. A párisi máz rozsdá volt e kemény vasból való lelken. Ravaszságával, mely, mint minden igazán coelibatusi életet folytató teremtésnél, mélységessé vált és a csípős formával, a hogy gondolatait kifejezte, minden más helyzetben félelmesnek tünt volna fel. Ha gonosz akart lenni, összeveszithette volna a legjobban összeforrt családót is.

Eleinte, a mikor még voltak némely reményei, melyekbe senkit se avatott be, rászánta magát, hogy vállfűzőben járjon, kövesse a divatot és akkoriban egy pillanatig volt valami virágzási korszaka, a melyben a báró előtt férjhezadhatónak tünt fel. Az volt, a ki a régi francia regényben az érdekes barna néven szerepel. Áttható tekintete, olajbarna arczzsína, nádszál karcúsága kísértetbe hozhattak egy félzsoldos katonarost; de ő — mint nevetve megjegyezte, — beérte a maga csodálatával. Végül is, miután lerázta magáról az anyagi gondokat, kedvére valónak találta élete folyását, mert, miután kora reggeltől munkában töltötte az időt, minden nap únokanővérénél ebédelt. Csak reggelijéről és a lakberről kellett gondoskodnia; ruhát ajándékba kapott, va-

lamint bőven adtak neki elfogadható élelmicikkeket is, úgymint czukrot, kávé, bort stb.

1837-ben, miután huszónhét évig folytatott oly életmódot, melynek költségeit félig a Hulot-család, félig Fischer bácsi fedezte, Betti néni, lemondva róla, hogy valami legyen belőle, belenyugodott, hogy minden teke-tória nélkül bánjanak vele; magától felhagyott azzal, hogy megjelenjék a nagy ebédeken és inkább a szűkebb otthonosságot szerette, a mely megengedte, hogy a rokonság foka szerint érvényesüljön és megkímélte önérzetének bántódásaitól. Mindenütt, Hulot tábornoknál, Crevelnél, az ifjabb Hulotnál, Rivetnél, a Pons-czég utódjánál, a kivel kibékült és a ki nagyratartotta, a bárónénál, — úgy szerepelt, mint a ki a családhoz tartozik. Végül azzal, hogy időről-időre kis borraivalókat adott nekik és mielőtt a szalonba belépett volna, pár pillanatig beszélgetett velök, mindenütt a maga részére nyerte a cselédeket is. Ez a bizalmasság, melylyel egyszerűen velök egysorban levőnek mutatta magát, megszerezte számára alantasi, az élösködőknek nagyon fontos jóindulatukat. „Derék jó leány!” — mondotta róla mindenki. Egyébként kedveskedése, mely, ha nem követelték, hártalan volt, valamint hamis jóindulatúság szükségszerű feltétele volt helyzetének. Végül is, látva, hogy mindenkinek a kegyelmétől függ, megértette az életet, tetszeni akarva mindenkinek, együtt nevetett a fiatalokkal, a kik előtt rokonszenvenessé tette a hízelkedés, mely mindig meghódítja őket, kitalálta és magáévá tette óhajtásaikat, tolmácsul szolgált nekik, olyan volt mellettük, mint valami bizalmas felügyelő, mert hiszen nem volt joga megkorholni őket. Feltétlen titoktartásával kiérdemelte az idősebbek bizalmát, mert, mint Ninon, ő is férfias tulajdonságokkal volt felruházva. Általában a bizalmasság útja inkább lefelé, semmint fölfelé irányúl. Titkos ügyeiben az ember sokkal inkább veszi igénybe alantasait, semmint följobbvalóit; bűntársaivá lesznek rejtett gondolatainknak, jelen vannak a latolgatásnál; ezért Richelieu is célhoz értnek gondolta magát, mikor jogot kapott, hogy jelen legyen a király tanácsának ülésein. E szegény leányt oly függésben vélték mindenki előtt,

hogy feltétlen hallgatásra látszott kárhoztatva. A néni maga is a család gyóntatójának nevezte magát. Egyedül a báróné, a ki nem feledte el a rossz bánásmódot, a mivel fiatalabb létére is erősebb unokatestvére gyermekkorában iránta viselkedett, őrzött meg iránta némi bizalmatlanságot. De különben is, szemérmességében csak Istennek vallotta volna meg házi bajait.

Talán helyénvaló itt megjegyezni, hogy a báróné háza Betti néni szemében megőrizte teljes ragyogását, neki nem ötlött fel, mint a felkapaszkodott illatszerésznek, a nyomorúság, mely ott látszott a rozzant karosszékeken, a megfeketedett függönyökön, a kifoszlódott selyemszöveteken. Úgy vagyunk a bútorzattal, melylyel együtt élünk, mint saját magunkkal. A ki nap-nap után szemügyre veszi magát, végül, mint a báró példája is mutatja, azt hiszi, hogy alig változott, hogy fiatal, holott mások deres haját látnak fejünkön, szögletbe futó vonalakat homlokunkon és nagy citromot a has helyén.

E lakás, mely Betti néni előtt mindig a császári győzelmek görögtüzében tünt fel, mindvégig ragyogó maradt számára.

Idővel Betti néniben vénleányos, eléggé különös tulajdonságok fejlődtek ki. Így például a divatnak való engedelmesség helyett azt akarta, hogy a divat alkalmazkodjék az ő megszokásaihoz és hajoljon meg mindig elmaradt ötletei előtt. Ha a báróné valamely szép új kalappal vagy az akkori ízlés szerint szabott ruhával ajándékozta meg, Betti néni odahaza nyomban igazított rajta valamit, a maga módjára és elrontotta, csinálva belőle oly öltözetet, mely a császárság divatjára meg régi lotharingiai parasztruhákra emlékeztetett. A harmincz francos kalapból valami rongy lett, a szoknyából ócska lom. E részben Betti csökönyös volt, mint az ösvér; egyedül önmagának akart tetszeni és azt hitte, hogy elbájoló; holott ez az átídomítás, a mi egyébként teljes összhangban volt a vén leány egész lényével, oly nevetségessé tette, hogy ünnepi alkalmakkor a legjobb akarat mellett sem lehetett fogadni.

Ez akaratos, szeszélyes, független természet és a

megmagyarázhatatlan vadócság folytán a báró hiába talált négy ízben is völegényt neki (először egy hivatalnokot, a ki az ő osztályában szolgált, azután egy katonacrvost, egy élelmiszer kereskedőt és egy nyugalmazott kapitányt), és hogy elutasított egy paszománygyártót, a ki azóta gazdag ember lett, a báró tréfásan kecskének nevezte el. Ez az elnevezés azonban csak a felszín különbségeinek felelt meg, azoknak a sajtószerűségeknek, melyeket a társas életben mindnyájan feltüntetünk egymással szemben. Ez a leány, a ki helyesen megfigyelve, a paraszt osztály vérengző tulajdonságainak kifejezője gyanánt szerepelhetett volna, még mindig ugyanaz a gyermek volt, a ki le akarta harapni unokanővére orrát és ha nem tér vala észre, a féltékenység örijöngésében képes lett volna megölni. Csak a törvény és az élet ismerete fékezte benne azt a természetes mohóságot, melylyel a föld népe, épp úgy, mint a vad ember, az érzést cselekvésbe ülteti át. Ez talán az egész különbség, a mely a természeti állapotban élő embert elválasztja a polgárosodott embertől. A vad embernek csak érzései vannak, a polgárosodottnak érzései és eszméi. A vadaknál az agyvelőt, hogy így mondjuk, kevés benyomás formálja, egészen az érzésé, mely megrohanja, míg a polgárosodott embernél az eszmék reá nehezednek a szívre és átalakítják ezt; öt ezer érdek, többféle érzés foglalkoztatja, míg a vad emberben egyszerre csak egy eszmének van helye. Ez az oka, hogy a gyermek pillanatokra erősebb, mint szülei, de csak addig, a míg vágyai beteljesültek; míg ellenben a természettel közeli szomszédságban élő embernél ez az ok állandóan munkában van. Betti néni, a vad és kissé álnok lotharingiai parasztleány, az ilyen fajtájúak közé tartozott, melyek a nép között szaporábbak, semmint az ember hiszi és a melyek magyarázatát adhatják a forradalmak idején való magaviseletének.

Abban az időpontban, melyben ez a jelenet kezdődött, ha Betti néni reá hagyta volna, hogy a divat szerint legyen öltözve, ha, mint a párisi nők, hozzászoktatta volna magát, hogy kövesse a divat változásait:

társaságban is bemutatható és elfogadható lett volna; de ő merev volt, mint a bot. Már pedig kellem nélkül a nő semmi Párisban. Ezért azután fekete haja, kemény nézésű szép szemei, szögletes vonalai, az arcz kalabriai le-süültsége, a mik miatt Betti néni úgy festett, mint Giotto valamelyik alakja és a miket egy igazi párisi nő előnyére tudott volna fordítani, főként pedig sajtáságos öltözködése oly furcsává tették megjelenését, hogy néha hasonló volt azokhoz a női ruhákba bujtatott majmokhoz, melyeket a kis savoyardok hordanak a karjukon. Mint-hogy azokban a rokoni kötelékekkel összekapcsolt családokban, hova jártas volt, jól ismerték és mert társadalmi életét erre a körre korlátozta, valamint, mert hogy szeretett otthon ülni, e különösségek már senkinek sem tűntek fel és túlestek a párisi utca rengeteg forgalmának látóhatárán, a hol is csak a csinos nőket nézik meg.

Hortense nevetésének e pillanatban az volt az oka, hogy diadalmaskodott Betti néni csökönyösségén, kicsikart tőle egy vallomást, melyért már három éve faggatta. Bármily titkolódzó legyen is egy vén leány, van egy érzés, a mely mindig megszegeti vele a hallgatás bőjtjét: a hiúság! Hortense, a ki bizonyos dolgokban nagyon kíváncsivá lett, három év óta ostromolta — egyébként teljesen ártatlan — kérdésekkel unokanénjét: tudni akarta, hogy miért nem ment férjhez? Hortense, a ki tudta az öt visszautasított kérő történetét, megcsinálta erről a maga kis regényét, hogy Betti nénit valami titkos szenvedély tölti be és ez végnélküli incselkedésre adott neki alkalmat. „Mi leányok!” — szokta mondani magáról és unokanénjéről. Betti néni többször tréfásan válaszolt neki: „Honnan tudod, hogy nincs szeretőm?” Betti néni — igaz vagy képzelt — kérője a szelid tréfálkozások célzáblájává lett. Végre két évi ilyen módon való csatározás után, a legutóbbi alkalommal, hogy Betti néni belépett, Hortense így szólította meg:

— Hogy van a szerelmesed?

— Jól, — felelt Betti néni, — kissé szenved a szegény fiú,

— Ah! tehát gyöngéd érzésü? — kérdezte nevetve a báróné.

— Meghiszem azt, szöke... Egy ily szénfekete leány, mint én, csak szökébe, olyan holdvilágszínübe lehet szerelmes.

— De hát micsoda? Mivel foglalkozik? — szólt Hortense. — Valami herczeg?

— Hogyne! Zubbonyos herczeg, mint a hogy én meg kuczko-királyné vagyok. Csak nem képzeled, hogy maganfajta szegény leányba valami tőkepénzes gazdag háziúr, herczegi pair, vagy mesebeli királyfi szeret bele?

— Oh! nagyon szeretném látni!... — kiáltott fel Hortense.

— Hogy milyen, úgy-e, az olyan ember, a ki egy vén kecskébe szerelmes? — felelt Betti néni.

— Bizonyosan valami borzalmas bakkecske-szakállú vén hivatalnok! — mondá Hortense anyjára nézve.

— Nos hát, téved a kisasszony.

— Tehát csakugyan van kéröd? — kérdé Hortense diadalmas hangon.

— Oly igazán, mint a hogy neked nincs! — felelt a néni bántódott kifejezéssel.

— Nos, Betti, ha van kéröd, miért nem mégysz hozzá?... — mondá a báróné, leánya felé intve. — Három év óta van már róla szó, elég idő volt, hogy kitapasztald és ha ő hű maradt hozzád, nem való, hogy még tovább nyújtsd ezt a reá nézve kínos helyzetet. Ez lelkiismeretbe vágó dolog; de meg különben is, ha fiatal, ideje, hogy támaszról gondoskodj az öregségre.

Betti néni mereven reánézett a bárónéra és látva, hogy mosolyog, így felelt:

— Ez annyi volna, mintha az éhség összeházasodna a szomjúsággal; ő munkás, én munkásnő vagyok; ha gyermekeink születnének, azok is munkások lennének... Nem, nem; mi lelkünkkel szeretjük egymást... ez olcsóbb!

— És miért rejtegeted? — kérdé Hortense.

— Mert ingújjban van, — felelt nevetve a vén leány.

— Szereted? — kérde a báróné.

— Ah! de még mennyire! tisztán magáért szeretem az angyalt. Négy éve hordom szívemben a képét.

— Nos hát, ha magáért szereted, — mondá komolyan a báróné, — és valóban élő ember, nagyon bűnösen viseled magadat vele szemben. Te nem tudod, mit tesz: szeretni.

— Ez a tudomány mindnyájunkkal velünk születik! — mondá a néni.

— Nem igaz. Vannak nők, a kik szeretnek és a kik e mellett önzők maradnak. Te is ilyen vagy!...

A néni lehajtotta fejét; tekintete megrémítette volna, a ki látja, de ő kézimunkájára nézett.

— Ha elhoznád jövődöbelidet, Hector szerezhetne neki valami állást, bejuttatná valahová, a hol boldogúlhat.

— Ez nem lehet, — mondá Betti néni.

— És miért nem?

— Valami lengyelféle, menekült...

— Összeesküvő? — kiáltott fel Hortense. — Micsoda szerencséd van neked!... Voltak kalandjai?

— Harczolt Lengyelországért. Tanár volt abban a gymnasiumban, a honnan a forradalom kiindult és mint-hogy Constantin nagyherczeg nevezte ki, nem remélhet kegyelmet.

— Mit tanított?

— Művészeti tárgyakat!

— És a leveretés után Párisba jött?

— 1833-ban. Gyalog vándorolt át Németországon.

— Szegény fiú! És hány éves?

— Mikor a fölkelés kitört, nem volt egészen huszonnégy, most huszonkilenczéves...

— Tizenöt évvel fiatalabb nálad, — szólt közbe a báróné.

— Miből él? — kérde Hortense.

— Tehetségéből...

— Ah! leczkéket ad? . . .

— Ellenkezőleg, — mondá Betti néni, — kap leczkéket, még pedig ugyancsak kegyetleneket!...

— És mi a keresztneve? Szép név?

— Venczeszlav!

— Mit ki nem eszelnek a vén leányok! — kiáltott fel a báróné. — Ha valaki hallaná, még azt hihetné, hogy igazat beszélsz, Lisbeth.

— Hát nem érted, mama, ez a lengyel annyira megszokta a kancsukát, hogy Betti csak e hazai gyönyörűségre való emlékeztetés kedvéért kínozza?

Mindhárman elnevelték magukat és Hortense énekelni kezdett: *Venczeszlav! Szívem bálványa!* a helyett, hogy: *Oh, Mathild!* És néhány pillanatra fegyverszünet állott be.

ÖTÖDIK FEJEZET

Beszélgelés egy vén és egy ifjú leány között.

— Ezek a kis leányok, — mondá Betti néni Hortensera nézve, mikor az visszaült melléje, — azt hiszik, hogy csak őket lehet szeretni.

— Nézd, — felelt Hortense, mikor egyedül maradt unokanénjével, — bizonyítsd be, hogy Venczeszlav nem móka és neked adom sárga chachemire shawlomat.

— Hogy volna móka, mikor gróf?

— Minden lengyel gróf!

— De nem lengyel, hanem li... va... lit...

— Litván?

— Nem...

— Livoniai?

— Az, igen!

— De hát hogy hívják?

— Lássuk csak, tudsz titkot tartani?...

— Oh, néni, néma leszek...

— Mint a hal?

— Mint a hal!

— Lelki üdvösségedre fogadod?

— Lelki üdvösségemre!

— Nem; földi boldogságodra?

— Igen.

— Nos hát, Steinbock Venczeszlav a neve!

— XII. Károly tábornokai között is volt egy ilyen nevű! . . .

— Az a nagybátyja volt! Az apja a svéd király halála után Livóniában telepedett meg; de az 1812-iki hadjárat alatt elvesztette vagyonát és mikor meghalt, nyolcz éves kis fia minden támasz nélkül maradt a világon. Constantin nagyherczeg a Steinbock név miatt pártfogásába vette és elhelyezte egy iskolába . . .

— Én állom szavamat, — felelt Hortense, — bizonyítsa be, hogy létezik és tied a sárga shawl. Ah! Ez a szín a barnák ékessége!

— De nem árúlsz el?

— Te is elárúlhatsz engem.

— Nos jó, a legközelebb, mikor eljövök, elhozom a bizonyítékot.

— De a bizonyíték a kérő, — mondá Hortense.

Betti nénit, a kit, mióta Párisba került, állandó ámúlatban tartottak a cachemire kendők, megbűvölte a gondolat, hogy az övé legyen az a sárga chachemire shawl, melyet a báró 1808-ban adott a feleségének és a mely, mint némely családban szokásos, 1830-ban az anyáról leányára szállt. Tíz év óta a shawl már jócskán el volt nyűve; de a becses szövetdarab, mely összehajtogatva mindig egy sandalfa-dobozban feküdt, a vén leány előtt, épp úgy, mint a báróné lakásának bútorzata, vadonatújnak tetszett. Következésképpen kézitáskájában elhozott egy ajándékot, a mivel a bárónét születésnapjára akarta meglepni és a mely, szerinte, bizonyosságául szolgálhat a titokzatos szerelmes létének.

Az ajándék egy ezüst pecsétnyomó volt, melyen lombkoszorútól környezve, három egymáshoz támaszkodó alak volt látható, a kik a földgolyót tartották. A három alak a Hit, Remény és Szeretet ábrázolója volt. Lábaiknál marakodó szörnyek, köztük a symbolikus kigyóval. 1846-ban, az óriási lépés után, melylyel de Fauvenu kisasszony, a Wagner-ek, a Jeanest-ek, a Froment Meurice-ok és az oly fa-faragók, mint Liénard, előbbre vitték Benvenuto Cellini művészetét, e remekmű senkit se lepne meg; de abban az időben egy fiatal leány, még ha értett is az ötvösművekhez, méltán for-

gathatta álmélkodva e pecsétnyomót, mikor Betti néni e szavakkal nyújtotta át neki:

— Nos, hogy tetszik?

Az alakok rajzra, ruhájuk redőzésére, állásukra nézve Rafael iskolájából valók voltak; a kivitel a firenzei bronzművesek amaz iskolájára emlékeztetett, melyet a Donatello-k, Brunelleschi-k, Ghiberti-k, Benvenuto Cellini-k, Bolognai Jánosok stb. alapítottak. A francia renaissance sem csüirt-csavart szeszélyesebb alakú szörnyetegeket, mint a melyek a gonosz szenvedélyeket ábrázolták, s a pálmák, páfrányok, lobogók, meg buzogányok, melyek a geniusokat környezték, oly kitünő ízléssel voltak elrendezve, hogy minden szakbeli ember megirigyelhette. A három fej körül szalag kacskaringózott, melynek két-két fej között levő részén egy V. betű, egy zerge és a *fecit* szó volt látható.

— Ki csinálta ezt? — kérde Hortense.

— Hát a kéröm, — felelt Betti néni. — Tíz hónapig dolgozott rajta; én a zsinórsodrással többet keresek... Azt mondotta, hogy Steinbock német nyelven köszáli kecskét, zergét jelent. Ezzel a jellel fogja ellátni alkotásait... Ah! megkapom a shawlt...

— És miért?

— Hát vehetek én ilyen ékszeret? Megfizethetem? Ez lehetetlenség. Tehát ajándékba kellett kapnom. És ki ad ilyen ajándékot? Csak egy szerelmes.

Ovatosságból, mely, ha észreveszi, ugyancsak megrémíthette volna Fischer Lisbethet, Hortense őrizkedett tőle, hogy teljes megnyilvánulásra engedje csodálatát, noha érezte azt a megrendülést, mely mindenkin a kinek lelke fogékony a szép iránt, erőt vesz, ha egy hibátlan, tökéletes és váratlan remekművet lát.

— Csakugyan igen csinos, — mondá.

— Igen, csinos, — felelt a vén leány, — de nekem a narancsszínű cachemire-kendő jobban tetszik. Nos, kicsikém, kéröm ilyen munkákkal tölti az idejét. A mióta Párisba jött, csinált három-négy ilyen kis szármárságot, négy évi tanulásnak és munkának ez az eredménye. Dolgozott öntöműhelyekben, mintázóknál, ékszerészeknél... ezren meg ezren kezdték így. Most

azt mondja, hogy néhány hónap múlva híres és gazdag lesz . . .

— Tehát találkozol vele?

— Hogyne! Csak nem hiszed, hogy mese az egész? Tréfás hangon, de igazat beszéltem.

— És szeret téged? — kérdezte élénken Hortense.

— Imád! — felelt a néni komoly arcot öltve. — Látod kicsikém, eddig csak sáppadt, fonnyadt nőket ismert, mint a milyenek mind azok az északi teremtések; de egy barna, karcsú, fiatal leány, mint én, fölmelegítette a szívét. Hanem rajta! Megigérted.

— Ez is úgy fog járni, mint a többi öt, — mondá a fiatal leány incselkedő kifejezéssel és a pecsétnyomót nézegetve.

— Hát, kisasszony, Lotharingiában is hagytam egyet, a ki még ma is lehozná értem a holdat.

— Ez a másik okosabban cselekszik, — felelte Hortense, — ő a napot hozza el neked.

— Abból nem lehet pénzt verni, — vágott vissza Betti néni. — Sok föld kell ahhoz, hogy a napnak hasznát lássa az ember.

E gyors egymásutánban mondott és elképzelhető mókáktól követett tréfálkozások oly nevetésben végződtek, mely megkészszerelte a báróné szorongását, mert összehasonlította leánya jövőjét a jelennel, melyben szabadon átengedte magát kora teljes jókedvének.

— De hát ha oly ékszereket ajándékoz neked, melyek hat havi munkájába kerülnek, nagyon le lehet irántad kötelezve, nemde? — mondá Hortense, a kit a pecsétnyomó mélyen elgondolkoztatott.

— Ah! te nagyon is sokat akarsz tudni! — felelt Betti néni. — Hanem hallgass ide... beavatlak egy összeesküvésbe.

— A kérőd is benne van?

— Ah! szeretnéd látni! Pedig gondolhatod, hogy ha egy vén leány, mint a te Betti nénid, öt éven át megtudott őrizni egy udvarlót, bizonyosan jól elrejtí . . . Tehát hagyj békében. Látod, nekem nincs se macskám, se madaram, se kutyám, se papagályom; valaminek csak kell lenni, a mit egy olyan öreg kecske, mint én,

szerethessen, ide-oda ránczigálhasson, nos hát, van egy lengyelem.

— Van bajusza?

— Ilyen hosszú, — mondá Betti egy aranszálás orsót mutatva.

Munkáját mindenüvé magával vitte és a míg ebédhez nem ültek, dolgozni szokott.

— Ha folyton kérdezszt, nem fogsz megtudni semmit. Még csak huszonkét éves vagy és máris többet fecsegsz, mint én, a ki negyvenkét éves vagyok, sőt negyvenhárom.

— Hallgatok, meg se moccanok, — szól Hortense.

— A kérőm csinált egy tíz hüvelyknyi magas bronzcsoportozatot, — kezdte Betti néni. — Sámson ábrázolja, a mint megküzd egy oroszlánal; ő ezt elásta, herozsdásította, úgy, hogy most azt hihetné az ember, egyidős Sámsonnal. E remekmű egy régiségkereskedőnél látható, a kinek a Carousel-téren, közel a lakáshoz van a boltja. Ha apád, a ki ismeri Popinot urat, a kereskedelmi és földmivelésügyi minisztert, továbbá Rastignac grófot, szólna nekik róla, mint egy szép régi műtárgyról, a mit arra menet látott! úgy tetszik, hogy a mai nagyurak inkább törődnek az ilyesmivel, mint a mi zsinórmunkáinkkal és ha megvennék vagy akár csak megszemlélnék ezt a kis hitvány darab rezet, udvarlónak meg volna alapítva a szerencséje. A szegény fiú azt hiszi, hogy antik munkának néznék a kis számárságot és jó drágán fizetnék meg. Akkor azután, ha valamelyik miniszter megvásárolta, ő elmenne hozzá, bemutatkoznék, bebizonyítaná, hogy ő csinálta és diadallal hirdetnék a nevét! Oh! ő roppant nagyra tartja magát; van benne büszkeség, annyi, hogy két új grófban se több.

— Michel Angelo utánzat; de egy szerelmestől elég szép . . . — mondá Hortense. — És mennyit kér érte?

— Ezerötszáz francot . . . A kereskedő nem adhatja olcsóbban, mert neki is kell jutalék.

— A papa, — mondá Hortense, — most királyi biztos; a kamarában minden nap találkozik a két mi-

niszterrel és kezeskedem, hogy nyélbe üti a dolgot. Gazdag leszel, Steinbock grófné asszonyság.

— Dehogyan leszek, az én emberem nagyon is lusta, egész heteket tölt el, hogy csak babrál a viasszal és semmi se lesz belőle. Ah! folyton a Louvre-ban meg a királyi könyvtárban lebzsel és metszeteket nézeget meg másol. Valóságos naplopó.

És a két leány tovább tréfálkozott. Hortense úgy nevetett, mint a ki erőlteti magát a nevetésre, mert megrohanta a szerelem, melyen minden fiatal leány keresztül megy, a szerelem egy ismeretlen iránt, az a háttározatlan szerelem, melynek gondolatai valamely a véletlenből útjába sodort alak körül csoportosúlnak, mint a hogy a jégkristályok bevirágozzák a szalmaszálat, melyet a szél az ablak üvegére fújt. Tíz hónap óta fantasztikus lény nyé formálta unokanénje kérőjét, annál az oknál fogva, hogy mint anyja, ő is örökös hajadonságot tételezett föl unokanénjéről; egy hét óta ez az árnyalak Steinbock Venceszlav gróf lett, az álom miutegy valósággá született, a köd egy harminczéves fiatalemberré sűrűsödött. A pecsétnyomó, melyet kezében tartott, valami kinyilatkoztatásfélének tünt fel, melyen a lángész fénye ragyogott és a mely a talizmán erejével volt felruházva. Hortense oly boldognak érezte magát, hogy szinte kételkedett a történet igaz voltában; vére forrongott és úgy nevetett, mint egy eszeveszett, nehogy unokanénje megsejtse, mi történik benne.

— Hanem úgy látszik, a szalón ajtaja nyitva van, — mondá Betti néni, — nézzük csak meg, hogy Crevel úr elment-e már?...

— A mama két nap óta nagyon szomorú, a házasság, melyről szó van, kétségtelenül meghiusult...

— Eh! azon még lehet segíteni; a vőlegény (megmondhatom neked) egy udvari tanácsos. Szeretnél elnökné asszony lenni? Csak bízd reám, ha Crevel úrtól függ a dolog, bizonyosan fog velem beszélni róla és holnap tudni fogom, hogy van-e remény?...

— Néni, hagyd nálam a pecsétnyomót, — kérte Hortense, — nem mutatom senkinek... A mamának

még csak egy hónap múlva lesz a születésnapja és addigra visszaadom . . .

— Nem, add csak ide . . . tokot kell hozzá csinálni.

— De megmutatom a papának, hogy kellő tájékozottsággal beszélhessen a miniszterekkel, mert nem szabad, hogy csak úgy vaktában tapogatózzanak, — mondá Hortense.

— Nos jó, de anyádnak ne mutasd meg, ezt kötöm; mert ha tudná, hogy igazán van valakim, kicsúfolna . . .

— Nem fogom neki megmutatni, ígérem . . .

A két leány abban a pillanathban ért a boudoir küszöbére, mikor a báróné elájult, leánya sikoltása magához térítette. Betti kiszaladt, hogy megkeresse a szagos üveget. Mikor visszajött, az anyát és leányát egymás karjaiban találta, a mint az anya csitítgatta leányát és igyekezett megnyugtatni.

— Semmi, semmi, csak egy kis idegroham. — Jön apád, — tette hozzá, a csöngetésről megismerve a bárót; — egy szót se erről . . .

Adeline felállt, hogy elébe menjen férjének és hívja a kertbe, hogy a míg az ebédet nem tálalják, beszéljen vele a meghíusult házasságról, magyarázatot kérjen a jövőről és kísérletet tegyen nála néhány tuncsossal.

Hulot Hector báró parlamenti és napoleóni módon volt öltözve, mert hiszen könnyű felismerni a császári (a császársághoz tartozó) embereket katonás tartásukról, aranygombos kék kabátjukról, mely nyakig be van gombolva, fénylő fekete nyakkendőjükéről, tekintélyt követelő fellépésükről, mely annak a zsarnokias parancsolásnak a megszokásából ered, a mit a hirtelen körülmények követeltek, melyek között cselekedniök kellett. A bárónál, el kell ismerni, semmi sem emlékeztetett az öregségre: látása még oly jó volt, hogy szemüveg nélkül olvasott; hosszúkas szép arcza, melyet mélyen fekete barkó körített, élénk színre volt márványozva a sok kis erecskétől, melyek a vérmes temperamentum jelei, hasa pedig, melyet fűző tartott leszorítva, megmaradt, mint Brillat Savarin mondja, a méltóság fokán. Aristocra-

ticus fölény és sok szívélyesség burkolta be az élvezetvadászt, a kivel Crevel oly számos dáridót mulatott át. Tökéletesen egyike volt azoknak a férfiaknak, a kiknek szeme felcsillog, ha egy csinos nőt látnak és a kik minden szép asszonyra reámosolyognak, még azokra is, a kik elmennek mellettük és a kiket sohasem fognak többé látni.

— Beszéltél, barátom? — kérde Adeline, látva, hogy homloka össze van ránczolva.

— Nem, — felelt Hector; — de el vagyok kábúlva, hogy két óra hosszat hallottam beszélni és beszélni, a nélkül, hogy szavazáshoz jutottunk volna . . . Csupa szóharczot vívnak, és a beszédek mint a lovas rohamok, melyek egyáltalában nem szórják szét az ellenséget! A szó helyettesíti a cselekvést, a mi nem éppen mulatságos az olyan embereknek, a kik megszokták, hogy végezzenek valamit, a mint a marsalnak is mondtam, mikor elváltunk. De hát elég, ha a miniszterek padjain unatkozik az ember, itt mulassunk . . . Jónapot, kecske kisaszszony! . . . Jónapot, gidácskám!

És átölelte leánya nyakát, megczirógatta, incselkedett vele, térdére ültette és fejét vállára hajtotta, hogy érezze arczán azt a szép aranyhaját.

— Rosszkedvű, fáradt, — mondá magában Hulot-né, — és én még inkább kedvetlenné fogom tenni. Várjunk. — Velünk maradsz ma este? . . . — kérdezte hangosan.

— Nem, gyermekeim. Ebéd után el kell mennem és ha nem lenne ma a kecskének, gyermekeimnek meg fivéremnek a napja, nem is láttatok volna . . .

A báróné fölvette az újságot, megnézte a színházi jelentéseket és reáfordítva arra a lapra, melyen az opera rovatában *Ördög Róbert* volt hirdetve, letette a lapot. Josepha, a kit az olasz opera egy félév óta átengedett a francia operának, énekelte Alice szerepét. E némajáték nem maradt észrevétlen a báró előtt és mereven nézett feleségére. Adeline lesütötte szemét, kiment a kertbe, a báró követte.

— Nos, mi baj, Adeline? — mondá, átfogva dere-

kát, és odavonva magához szorította. — Hát nem tudod, hogy jobban szeretlek, mint . . .

— Mint Cadine Jenny-t és mint Josephine-t! — felelt a báróné daczosan és közbevágva szavainak.

— Ki mondta ezt neked? — kérde a báró, a ki, eleresztve feleségét, két lépéssel hátrább lépett.

— Névtelen levelet kaptam, a mit elégettem és a melyben az volt, barátom, hogy Hortense házassága zilált anyagi helyzetünk miatt hiúsult meg. Feleséged, kedves Hector, soha nem szólt volna egy szót se; tudott Cadine Jenny-vel való viszonyodról, de panaszkodott-e csak egyszer is? Hortense anyja azonban nem hallgathat . . .

Hulot, egy pillanatnyi csend után, mely felesége előtt, a kinek hallható volt a szíve dobogása, rettenetesenki tűnt fel, széttárta karjait, megragadta feleségét, szívéhez szorította, megcsókolta a homlokát és a lelkesedés túláradásának hangján mondta:

— Adeline, te angyal vagy, én pedig egy nyomorúlt vagyok . . .

— Nem, nem! — felelt a báróné, erővel ajkára tapasztva kezét, hogy megakadályozza, hogy még több rosszat mondjon magáról.

— De igen, nincs egy fillérem se, a mit Hortense-nek adhatnék és nagyon szerencsétlennek érzem magamat; de mert te megnyitod előttem szívedet, kiönthetem bánatomat, mely fojtogat . . . Ha Fischer bátyád zavarokkal küzd, én juttattam ebbe a helyzetbe, kezességet vállalt értem huszonötezer farnenyi váltótartozásért! És mind ezt egy nőért, a ki megcsal, a ki, ha nem vagyok jelen, kicsúfol, a ki vén *kifestett kandur*-nak nevez! . . . Óh! szörnyűséges, hogy egy bűnös szenvedély kielégítése többbe kerül, mint egy család eltartása! . . . És nincs szabadulás. . . Esküvel fogadhatnám neked, hogy többé nem térek vissza ahhoz az alávaló zsidóleányhoz és ha egy sort ír, rohanni fogok hozzá, mint a hogy a császár parancsára a tűzbe rohant az ember.

— Ne gyötörd magadat, Hector, — szólt a szegény asszony kétségbeesve és a férje szeméből alágördülő

könyvek láttára feledve leányát. — Nézd, odaadom gyémántjaimat; mentsd meg, mindenekelőtt, nagybátyámat!

— Gyémántjaid ma alig érnek húszezer francot. Ez nem elég Fischer apónak; tartsd meg Hortense számára. Holnap beszélni fogok a marsallal.

— Szegény barátom! — kiáltott fel a báróné, megfogva és ajkához emelve Hectorja kezét.

Ez volt az egész szemrehányás, Adeline felajánlotta gyémántjait, az apa lemondott róluk Hortense javára, a báróné ezt fenségesnek találta, és minden ereje elhagyta.

— Ő az úr, mindent elvehet és mégis meghagyja gyémántjaimat. Valóságos Isten!

Ez volt a gondolata ennek a nőnek, a ki szelídségével bizonyára többet ért el, mint a mennyit más a féltékenység haragjának kitörésével.

Az erkölcsbíró sem tagadhatná, hogy a jól nevelt, de e mellett romlott emberek általában sokkal szeretetreméltóbbak, mint a feddhetetlenek; minthogy megbocsátásra szoruló bűneik vannak, ösztönszerűleg keresik az elnézést, oly módon, hogy türelmesnek mutatkoznak bíráik hibáival szemben és ezért mindenki kedves embereknek tartja őket. Ámbár vannak elragadó emberek az erényesek között is: az erény önmagában is elég szépen tartja magát, hogy elengedheti magának az iparkodást; de meg aztán az igazán erényes emberek, — mert a képmutatókat külön kell venni, — majdnem mindnyájan kissé gyanakodva ítélik meg helyzetüket; azt hiszik, hogy az élet nagy vásárjában becsapódtak és csipős beszédűek, mint az olyan emberek, a kik azt tartják, hogy félreismerik őket. Így a báró is, a ki önmagát okolta családjá romlásáért, feleségével, gyermekeivel és Bettivel szemben felhasználta elméjének és ügyességének minden segélyeszközét, hogy elbűvölje őket. Mikor megérkeztek fia és Crevel Celestine is, a ki egy kis Hulot-t szoptatott, elragadóan kedves volt menye iránt, elhalmozta bókokkal, — oly táplálékkal, a mihez Celestine hiúsága nem volt hozzászokva, mert soha még pénzes leány nem volt ily közönséges és ennyire tökéletesen felentéktelen teremtés. A nagyapa karjára vette a csecsemőt, megcsó-

kolta, gyönyörűnek és elbájolóknak találta; a dajkák nyelvén beszélt neki, megjövendölte, hogy ez a pólyás baba nagyobb lesz, mint ő, közben hizelgő megjegyzéseket tett fiára, végre visszaadta a gyermeket a kövér normandi dadának, a ki hordozta. Celestine oly tekintetet váltott a bárónéval, mely mintha azt mondta volna: „Mily imádni való ember!” Természetesen védte apósát apja támadásaival szemben.

Miután kedves apósának és kényeztető nagyapának mutatta magát, a báró lement fiával a kertbe, hogy értelemmel teljes tanácsokat adjon neki, milyen álláspontot foglaljon el a kamarában egy kényes ügyben, mely aznap reggel keletkezett. Mélyreható felfogása csodálattal töltötte el a fiatal ügyvédet és e mellett egyszersmind meghatotta baráti hangjával, főleg pedig azzal a megbecsüléssel, hogy mintegy egyenrangúként bánt vele.

Az ifjabb Hulot tökéletesen az a fajtájú fiatal ember volt, a melyet az 1830-iki forradalom termelt: az elme eltelve a politikától, tiszteli reményeit, melyeket színlelt komolysággal fedez el, nagy áhítózás él benne a megállapodott tekintélyre, beszédében a találó szavak, a francia társalgás e gyémántjai helyett frázisokat használ, de egyébként csupa kimértség és a méltóságot öszszetéveszti a mogorvasággal. Ez emberek mindmennyi fentjárom koporsók, melyekben egy néhai francia van eltemetve; a francia néha megmozdul és megdöngeti angolos burokját; de a nagyravágyástól legyűrve belenyugszik a megfulladásba. E koporsó mindig fekete posztóval van beborítva.

— Ah! itt jön fivérem! — mondá Hulot báró a szalon ajtajáig elébe menve a grófnak.

Miután átölelte a megboldogúlt Montcornet tábornagy valószínű utódját, karon fogta s a szeretet és tisztelet jeleinek nyilvánításai között befelé vezette.

Franciaország e pairjének, ki süketsége miatt fel volt mentve az üléseken való jelenlét kötelessége alól, szép, az évektől lehüsitett feje volt, melyen a szürke haj még elég tömött maradt, hogy a kalap nyomásától mintegy felkunkorodjék. Kicsi, alacsony és szikárrá aszott alakján a mosolygó aggkor fürgesége látszott és mint-

hogy roppant tevékenység élt benne, mely most pihenésre volt ítélve, idejét az olvasmány és a séta között osztotta meg. Szelid természete látszott fehér arczán, egész magatartásán, tisztes beszédén, mely tele volt értelemmel. Sohasem beszélt se csatáról, se hadjáratról; nagyon is nagynak tudta magát, semhogy szükségét érezte volna a nagyzolásnak. Ha szalónban volt, szerepét arra korlátozta, hogy folytonos figyelemmel kísérte a nők óhajtásait.

— De vidáman vagytok, — szólt, látva az élénkséget, melyet a báró e kis családi összejövetelben szerteárasztott. — Pedig Hortense még nem ment férjhez, — tette hozzá észrevéve sógornője arczán a búskomorság nyomait.

— Az még mindig elég korán lesz, — kiáltotta fülébe Betti menydörgő hangon.

— Ez magára vall, rossz mag, a mely nem akart kicsirázni! — felelt a gróf nevetve.

A forzheimi hős eléggé szívelte Betti nénit, mert hogy voltak köztük hasonlatosságok. Iskolázottság nélkül, a nép sorából származva, katonai szerencséjét egyedül bátorságának köszönhette és józan esze pótolta a szellemességet. Csupa becsület, mocsoktalan kezű ember volt, a ki sugárzóan élte szép életének alkonyát e család körében, melyben vonzalmi összpontosultak és mitsem sejtett fivérének eddig még titkos eltévelyedéseiről. Senki nála jobban nem gyönyörködött a családi együttlét e szép látványában, melyet soha nem zavart a legkisebb viszálykodás sem, hol fivérek és nővérek egyaránt szerették egymást, mert Celestine-t is mindjárt elejétől fogva úgy tekintették, mint a ki a családhoz tartozik. Éppen ezért a derék kis Hulot gróf időről-időre meg is kérdezte, hogy Crevel apó miért nincs jelen. „Apám a vidéken van!” — kiáltotta neki Celestine. Ezúttal azt mondták, hogy az egykori illatszerész utazik. Családjának e bensőséges együttléte gondolkozóba ejtette Hulotnét:

— Ez a legbiztosabb boldogság, és ugyan ki foszthatna meg bennünket tőle?

Látva, hogy kedvenczét, Adeline-t, a báró meny-

nyire körülveszi figyelmével, a tábornok addig gúnyolódott, mígnem a báró, a kinevettetéstől tartva, udvarlásával menye felé fordult, a kit a családi ebédeken mindig elárasztott bókjaival és figyelmességeivel, mert azt remélte, hogy általa kibékítheti Crevel apót és feledteti vele minden neheztelését. Ha valaki látja vala e családi képet, csak nehezen hiheti el, hogy az apa a végét járja, az anyát a kétségbeesés emészti, a fiú a legnagyobb fokú aggodásban van apja sorsa felől és a leány abban iparkodik, hogy ellopja unokanénje udvarlóját.

HATODIK FEJEZET.

Melyből kitetszik, hogy a csinos nők ott lábatlankodnak a kéjenczek útjában, mint a hogy a tökfílkók is elébe mennek a gazembereknek.

Hét órakor a báró, látva, hogy fivére, fia, a báróné és Hortense a whistnél ülnek, eltávozott, hogy tapsolni menjen szeretőjének az operába, magával vivén Betti nénit is, a ki a Doyenné-utczában lakott és a kinek ez elhagyott vidék pusztasága ürügyül szolgált, hogy mindig nyomban az ebéd után távozzon. A párisiak el fogják ismerni, hogy a vén leány elővigyázatossága nem volt ok nélkül való.

Hogy az a házgyurmalék, mely a régi Louvre mentén látható, még mindig fönnállhat, azzal a francziák mintegy tiltakozni akarnak a józan ész ellen és azt czélozzák, hogy Európa megnyugodjék az elmésség foka felől, melyet nekik tulajdonítanak és ne féljen tőlük. Lehet, hogy tudtunkon kívül valami mély politikai gondolat rejtőzik ebben. Mindenesetre nem lesz oly ok nélkül való kitérés, ha leírjuk a mai Páris e részét, melyet később el se tudnak majd képzelni és unokáink, a kik kétségkívül befejezetten fogják látni a Louvre-t, hihetetlennek fogják találni, hogy ily barbárság harminczhat éven át ott maradt a Páris szívében, szemben a palotával, melyben e harminczhat év alatt három dinasztia vendégül látta Franciaország és Európa legelső kiválóságait.

A rácstól kezdve, mely a Carrousel-hídhöz vezet, egész a Muzeum-utczáig, mindenkinek, a ki Párist, ha csak néhány napra is, felkeresi, szemébe ötlük vagy tíz omladozó homlokzatú ház, melyeken a csüggedt tulajdonosok semmiféle javítást sem végeztetnek és melyek maradványai annak a városrésznek, melyet Napoleon, mikor elhátározta a Louvre befejezését, lebontásra ítelt. A Doyenné-utcza és a hasonló köz az egyedüli belső útvonalok e komor és elhagyatott tömbben, melynek lakói alkalmasint kísértetek, merthogy soha senkit se lehet ott látni. A gyalogjáró, mely jóval alacsonyabb, mint a Muzeum-utcza kocsitűje, egy színben van a Froidman-teau-utczáéval. Lesülyesztve már a talaj kivájsága folytán is, e házak örökös árnyékban vannak, a mit a Louvre magas, ezen az oldalon az északi széltől megfeketedett galériái vetnek reájuk. A homály, a csönd, a fagyos levegő, a talaj barlangos mélysége együttvéve mintegy kriptákká, élő sírokká teszik e házakat. Ha az ember kocsin áthajtat e kihalt vidéken és tekintete bevetődik a Doyenné-utczácskába, hideg áram csapja meg a lelkét és azt kérdi magában, ki lakhatik itten, mi történhetik itt este, azokban az órákban, mikor ez a kis utcza farkasveremmé változik és Páris vétkei, az éj köpenyébe burkolva, szabadon garázdálkodnak. Ez a már magában is riasztó kérdés borzalmassá válik, ha látja az ember, hogy ezeket az állítólagos házakat a Richelieu-utcza felől mocsár, a Tuileriák felől felszakított kövezet, a galériák oldaláról kis kertek, sötét fabódék, a régi Louvre felől pedig felhalmozott faragott kövek és épület-törmelékek veszik körül. III. Henrik és kicsikéi, a kik méregüvegcséiket, Margit királyné szerelmesei, a kik fejüket keresik, holdvilágos éjszakákon sarabande-ot tánczolhatnak e pusztaságon, a kápolna körében, melynek ívezete még magasra nyúlva áll, mintegy jelképezve, hogy a katolikus vallás, mely Franciaországban oly életerős, mindent túlél. Ime, közel negyven esztendeje, hogy kidöntött falainak és tárogató ablakainak torkából a Louvre folyton azt kiáltja: „Tüntessétek el e szeplőket arczomról!” Kétségtelenül hasznosnak tartják e farkasvermet és szükségesnek,

hogy Páris szívében jelképezzék a nyomornak és ragyogásnak ezt a benső összeforrottságát, a mely a fővárosok királynéját jellemzi. Éppen ezért e nyirkos romok, hol a legitimisták lapját elérte a betegség, melybe belehal, a Muzeum-utcza gyalázatos bódéi, az utczai árúsok környező deszkapadjai alkalmasint hosszabb ideig és virágzóbban fognak élni, mint a három dinasztia.

Ez eltűnésre ítelt házak lakbérének szerény-sége 1823 óta itt vétetett lakást Betti nénivel, noha a környék állapota kénytelenítette, hogy mindig már az éjszaka beállta előtt otthon legyen. Ez a kényszerűség egyébként összhangzásban volt azzal a falusi szokással, mit megőrzött, hogy a nappal keljen és feküdjék, mely szokás a vidékieket a világítás és fűtés költségeiben jelentékeny megtakarításokhoz segíti. Ama házak egyikében lakott, melyeknek Cambacérés egykori híres palotájának lerombolása kilátást nyitott a térre.

Abban a pillanatban, mikor Hulot báró feleségének unokanővérét letette a ház előtt és elbúcsúzott tőle, egy fiatal, kistermetű, karcsú, csinos, nagyon előkelően öltözött és finom illatba burkolt nő suhant el a kocsi és a fal között, hogy szintén ebbe a házba lépjen be. A hölgy minden különösebb czélzat nélkül reápillantott a báróra, egyszerűen csak azért, hogy lássa Betti néni rokonát; de a kéjencz azt az erős benyomást érezte, mely eltölt minden párisit, ha egy csinos nővel találkozik, a ki egyesíti magában, mint a természettudósok mondják, összes *desiderata*-it. A báró szándékos lassúsággal húzta fel, kocsibaszállás előtt, egyik keztyűjét, hogy megőrizze a látszatot és tekintetével követhesse a fiatal nőt, a kinek szoknyáját valami más tartotta tetszetősen kifeszítve, nem pedig a szörnyűséges és csaló abröncsos alsószoknya.

— Lám, — mondá magában a báró, — kedves kis teremtés, a kit szívesen tennék boldoggá, mert ő is boldoggá tenne engem.

Mikor az ismeretlen nő elért a lépcsőhöz, mely az utczára néző lakásokhoz szolgált, a nélkül, hogy igazában hátranézett volna, odapillantott a kapuhoz és látta, hogy a báró a csodálkozástól leszegzetten, vágytól és

kíváncsiságtól égve áll egy helyben. Olyasmi ez, mint valami virág, melynek illatát minden párisi nő élvezettel szívja be, ha útjában elébe akad. Vannak kötelességeikhez hű, erényes és szép asszonyok, a kik bosszúsan térnek haza, ha sétájukon nem leltek ily szerencsére.

A fiatal nő gyorsan felhaladt a lépcsőn. Nemsokára a második emelet egyik lakásának kinyílt egy ablakja, a nő kinézett rajta, de egy úrral, a kinek kopasz feje és kissé haragos tekintete elárulta, hogy ő a férj.

— Mily ravasz és elmés teremtések ezek az asszonyok! . . . — mondá magában a báró. — Így mutatja meg, hogy hol lakik. Hanem ez kissé túlságos előzékenység, különösen ezen a környéken. Vigyázzunk.

Hulot báró, miután beszállt a milordba, fölemelte fejét, mire az asszony és a férj hirtelen hátrahúzódtak, mintha a báró arcza a Meduza-fő hatását tette volna rájuk.

— Szinte azt mondaná az ember, hogy ismernek, — gondolá a báró. — Ebben az esetben minden érthető volna.

Csakugyan, mikor a kocsi elért a Múzeum-utczá végére, a báró kihajolt, hogy nem pillanthatná-e meg az ismeretlen nőt és ott látta megint az ablakban. Szégyenkezve, hogy rajtaérték, a mint a kocsiernyőt nézi, mely alatt csodálójá ült, — a fiatal asszony élénken hátragrott.

— Majd a kecskétől megtudom, hogy kicsodák, — mondá magában a báró.

Az államtanácsos megpillantása, mint mindjárt ki fog tűnni, mély hatással volt a házaspárra.

— Hisz ez Hulot báró, a szakosztály vezetője, melyben dolgozom! — kiáltott fel a férj visszahúzódva az ablakból.

— Nos hát, Marneffe, az a vén leány, a ki a harmadik emeleten az udvar fenekén lakik és a ki azzal a fiatal emberrel él, rokona neki. Mégis furcsa, hogy ezt csak ma és csak véletlenül tudjuk meg.

— Fischer kisasszony egy fiatal emberrel él? . . . — ismételte a hivatalnok. — Ez csak házmester-pletyka, ne beszéljünk ily könnyelműen az olyan államtanácsos

rokonáról, a ki mindenható a minisztériumban. Jobb lesz, menjünk ebédelni, már négy óra óta várlak!

A kiválóan csinos Marneffe-nét, Montcornet grófnak, Napoleon egyik legnevesebb vezérének törvénytelen leányát, húszezer franc hozomány okából a hadügy-minisztérium egy alantas hivatalnok a vette nőül. A nagy-hírű hadvezér, a ki élete utolsó hat hónapját mint Franciaország marsalja élte le, kieszközölte, hogy ez a toll-rágó az első segédhivatalnok nem remélt helyére jutott osztályában, de a mikor már küszöbön állt, hogy főnőhelyettessé nevezik ki, a marsal halála tövében elvágta Marneffe és felesége reményeit. Marneffe szűkös anyagi helyzete miatt és mert Fortin Valéria kisasszony hozománya elment részint a hivatalnok adósságainak kifizetésére, részint a beszerzésekre, melyek a háztartás berendezéséhez szükségesek voltak, de főként egy csinos asszony amaz igényeinek kielégítésére, melyekhez anyjánál hozzászokott és a melyekről nem akart letenni: a házaspár kénytelen volt a házbéren takarékoskodni. A Doyenné-utcza, a mely közel van a hadügyminisztériumhoz és Páris központjához, alkalmasnak tetszett Marneffe-éknek, a kik négy év óta egy házban laktak Fischer kisasszonnyal.

Marneffe János-Pál-Szaniszló a hivatalnokoknak ahhoz az osztályához tartozott, a kiket az aljasság ereje megoltalmaz az elbutulástól. Ez a kis sovány, kopasz-fejű és ritkás szakállú, nyiszlett, sáppadt, inkább fáradt, mint öreg, kivörösödött szemhéjú, pápaszemes, nyomorúságos mozgású és még nyomorúságosabb tartású ember megtestesülése volt annak a típusnak, a milyenek az emberek az erkölcsbe ütköző merénylet miatt törvény elé állított vádlottat képzelik.

A lakás, melyet a házaspár, mintája oly sok párisi házaspárnak, elfoglalt, annak a hazug fényűzésnek mutatta csaló látványát, mely oly sok otthonban uralkodik. A szalonban pamutból utánzott bársonnyal bevont bútorok, gipsz-szobrok, melyek florenczi bronzok szerepét játszották, rosszul csiszolt, egyszerűen befestett csillár, melyen a kristály-függők olvasztott üvegből voltak; szőnyeg, melynek olcsóságát utólag érthetővé tette a sok

pamut, mi beléje volt szöve és a mit pusztá szemmel is lehetett látni; — minden, egész a függönyökig, melyekből az ember azt a tanulságot meríthette volna, hogy a gyapjuszövet három évig se tartja meg épségét, minden nyomorról beszélt, akárcsak a rongyokba öltözött koldus a templom ajtajában.

Az egyetlen cselédre bízott, rosszul takarított ebédlő azt az émelyítő képet mutatta, a mit a vidéki vendégfogadók éttermei: minden piszkos és elhanyagolt volt benne.

Az úr szobája, mely meglehetősen hasonlított egy diák szobájához és a melyet hetenként csak egyszer takarítottak, legénykori ágyával, legénykori ütött-kopott, és hozzá hasonlóan elnyűtt butorzatával: ez a borzalmas szoba, melyben minden szertesét hevert, — piszkos harisnyák lógtak a szőrrel tömött székekről, melyek szövéteinek virágait vastagon belepte a por — reávallott az olyan emberre, a ki nem törődik otthonával, a ki házon kívül él, kávéházakban vagy egyebütt kártyázik.

Az asszony szobája kivétel volt e szégyenletes gondozatlanság alól, mely megbecstelenítette a fogadószobát, hol a függönyök sárgák voltak a füsttől és a portól és a hol a gyermek, a kit nyilván elhanyagoltak, mindenféle szanaszét hagyta játékait. Valéria szobája és öltözködésre szolgáló benyilója, mely az utcára néző részt a szomszédos udvar végén levő épülettel összekötő szárnyban volt, tetszetős kárpitozásával, paliszander-fából való butoraival, virágos szőnyegeivel a csinos asszonyt, szinte azt mondanók: a kitartott asszonyt sejtette. A kandalló bársonytakaróján divatos inga-óra állott. Volt a szobában egy elég jól fölszerelt kis állvány is, továbbá egy csomó, dúsán megrakott kínai porcellántál. Az ágy, az öltöző-asztal, a tükrös szekrény, az álló ernyő, a szokásos csecsebecsek mind kikeresettségről és kedvtelő szeszélyességről tanúskodtak.

Noha izlés és előkelőség tekintetében mindez harmadrendű volt és három év óta szolgált, egy dandy mi kifogást sem támaszthatott volna, ha csak azt nem, hogy e fényűzésnek nyárspolgáriás foltjai voltak. A művészet,

a választékosság, a mi azoknak a tárgyaknak összbeműködése, melyeket az izlés gyűjtött egybe, teljességgel hiányzott. A társadalmi tudományok tudora felismerte volna a szeretőt egynéhányáról a semmis csecsebecsékek, melyek nem származhattak mástól, mint csak ettől a férjes asszony életében mindig távollevő, mindig jelenvaló félistentől.

Az ebéd, melyet a férj, a feleség és a gyermek elköltöttek, ez a négy órával megkésített ebéd megérttette volna a pénzügyi válságot, melyben e család leledzett, mert a párisi háztartások vagyoni állapotának az asztal a legbiztosabb hőmérője. Zöldségleves, egy kicsike kis darab borjúhús burgonyával és leöntve valami vörhenyes vízzel, mely a lé helyett volt, egy tál zöldbab és végül silányabb fajtájú cseresznye, mindez kicsorbult tálakon és tányérokra, tompán csengő pakfon-evőeszközzel, vajjon méltó ebéd volt ez ehhez a csinos nőhöz? A báró sírt volna, ha látja. A homályos üvegkorsók nem változtatták el a sarki borárústól literenként vásárolt bor hitvány színét. Az asztalkendők már egy hete voltak használatban. Szóval, minden a méltóság nélkül való nyomorról és az otthonnak úgy az asszony, mint a férj részéről való elhanyagolásáról tanúskodott. Látva őket, a legköznapibb megfigyelő is azt mondta volna magában, hogy e két lény elért ahhoz a gyászos pillanathoz, amikor a megélhetés szüksége valami szerencsés gaztett véghezvitelére ösztökél.

Egyébként az első szavak, melyeket Valeria férjének mondott, megmagyarázzák, hogy miért késett az ebéd, mely alkalmasint a szakácsnő önző áldozatkészségének volt köszönhető.

— Samanon csak ötven százalék mellett akarja elfogadni váltóidat és biztosítékul azt követeli, hogy lefoglalhassa fizetésedet.

A nyomor, mely a hadügyi osztályfőnöknél még rejtve volt és a melynek elkárpitozására, a pótlékon kívül ott volt huszonnégy ezer franc fizetés, a hivatalnoknál tehát elérte végső fokát.

— *Beadtál* főnökömmek, — mondá a férj, feleségére tekintve.

— Azt hiszem, igen, — felelt az asszony, a legkevésbé se lepődve meg a kulizák mögötti beszéd szólásából vett kifejezésen.

— Mi lesz belőlünk? — vette át újra a szót Marneffe. — A háziúr holnap foglaltatni akar. És apád végrendelet nélkül hal meg! Szavamra, ezek a császársági emberek mind azt hiszik, hogy halhatatlanok, mint a császáruk.

— Szegény apa, — szólt az asszony, — én voltam egyetlen gyermeke, nagyon szeretett! Bizonyára a grófné égette el a végrendeletet. Hogy is feledkezett volna meg rólam, ő, a ki gyakran egyszerre négy-öt darab ezres bankjegyet is adott nekünk?

— Négy negyeddel tartozunk, ezer ötszáz franckal! Ér-e annyit a butorzat? *That és the question!* — mondja Shakespeare.

— No, Isten veled, cziczám, — mondá Valeria, a ki csak néhány falatott evett a borjúhúsból, melynek levét a cseléd egy Algirből visszatért derék katona számára szűrte le. — A hol nagy a baj, ott nagyot kell tenni ellene.

— Valéria, hova mégysz? — kiáltott fel Marneffe, elállva az ajtónál felesége útját.

— A háziúrhoz, — felelte az asszony, megigazítva fürtjeit csinos kalapja alatt. — Te pedig helyesen tenéd, ha igyekeznél jóban lenni azzal a vén leánynyal, ha ugyan valóban rokona az osztályfőnöknek.

A tájékozatlanság, melyben ugyanegy ház lakói egymás társadalmi helyzete felől vannak, egyike azoknak az állandó tényeknek, melyek legjobban mutatják a párisi élet forgatagát; de hát könnyű megérteni, hogy egy hivatalnok, a ki minden nap már kora reggel megy az irodába, csak ebédre jön haza, minden estéjét a házon kívül tölti, és hogy egy asszony, a ki Páris élvezeteinek hódol, mitsem tudnak egy-ven leány körülményeiről, a ki a ház harmadik emeletén, az udvar legvégén lakik, főként ha ennek a leánynak olyanok az életszokásai, mint Fischer kisasszonyak.

Legkorábban kelve az egész házban, Lisbeth maga ment le tejért, kenyérért, szénért, senkivel se állt szóba és a nappal együtt tért nyugovóra. Egyike volt az olyan

névtelen, mintegy rovarszerű existenciáknak, a minőket bizonyos házakban lehet találni, hol az ember csak négy év után tudja meg, hogy lakik a negyedik emeleten egy úr, a ki ismerte Voltairt, Pilâtre de Roziert, Beaujont, Marcelt, Moliét, Arnoult Zsófiát, Franklint és Robespierret. A mit a Marneffe házaspár Fischer Lisbethről mondott, azt a környék elhagyottsága folytán és abból az érintkezésből tudták, melyben a kényszerűség nyomása alatt a házmesterrel voltak, kinek jóindulatára sokkal inkább szükségük volt, semhogy azt gondosan ne ápták volna. A vén leány büszkesége, hallgatagsága, tartózkodása azt a túlzott tiszteletet és hideg udvariasságot keltezték, a mi az alantasoknál a be nem vallott elégedetlenség jele. A házmesterek általában, a hogy a törvényszéken mondják, minőségileg egyenrangúnak tartják magukat az oly lakóval, kinek házbére kétszázötven franc. Miután a vallomások, melyeket Betti néni unokahúgának, Hortensenak tett, igazak voltak, érthető, hogy a házmesterné a Marneffe-ékkal folytatott bizalmas beszélgetésekben alaposan elrágalmazta Fischer kisasszonyt, holott azt hitte, csak pletykázik róla.

Mikor a vén leány a tiszteletreméltó Oliviernétől, a házmesternétől, átvette gyertyáját, néhány lépést tett előre, hogy lássa, vajjon a lakása fölött levő padlásszoba ablaka világos-e? Noha július volt, az udvar mélyén ilyen időtájban már oly sötét volt, hogy a vén leány nem feketett le gyertya nélkül.

— Oh! legyen nyugodt, Steinbock úr itthon van, el sem ment volt hazúlról, — szólt csipősen Olivierné Fischer kisasszonyhoz.

A vén leány nem felelt. Abban is megőrizte parasztermészetét, hogy reá se hederített, mit mondanak róla a tőle távolálló és a miként a parasztok csak falujukat látják, ő is csak annak a kis körnek a véleményével törődött, a melyben élt. Egyenesen fölhaladt tehát, nem a saját lakásába, hanem a padlásszobába. Hogy miért? Az ebédéről néhány darab süteményt és gyümölcsöt tett táskájába udvarlója számára és ezeket most odaadta neki, teljesen úgy, mint mikor egy vén leány valami nyálánkságot hoz haza kutyájának.

Egy kis lámpa világánál, melyen egy vízzel telt üveggömb szolgált a fény erősítésére, munkaközben találta Hortense álmainak hősét, egy sápadt szőke fiatalembert, a ki blouseban ült valami asztalféle mellett, a mely megvolt rakva véső szerszámokkal, olvasztott viaszdarabokkal, simító késekkel, öntött rézmintákkal, csiszolatlan érczkoczkákkal és a ki egy kis mintázás alatt levő viaszcsoportozatot tartott kezében, melyet egy munkában levő költő figyelmével szemlélgetett.

— Nézze, Venceszlav, mit hoztam magának, — szólt Betti, letéve zsebkendőjét az asztal egyik szögletére.

Azután táskájából nagy vigyázatossággal előszedte a nyalánkságokat meg a gyümölcsöt.

— Ön nagyon kedves, kisasszony, — felelt a szegény száműzött szomorú hangon.

— Ez fel fogja üdíteni, szegény gyermekem. Még beszárad a vére a sok munkától, ön nem született ily fáradtságos pályára . . .

Steinbock Venceszlav csodálkozó kifejezéssel nézett a vén leányra.

— Egyék hát, — szólt ez türelmetlenül, — ne pedig engem nézzen, mint a hogy valamelyik alakját szokta, ha tetszik önnek.

E szóbeli ökölcsapásra megszűnt a fiatal ember csodálkozása, mert ráismert nőnemű mentorára, kinek gyöngédsége mindig meglepte, annyira hozzászokott, hogy durván bánjon vele. Noha Steinbock huszonkilencz éves volt, mint a szőkénél meg szokott történni, öt-hat évvel fiatalabbnak tetszett és látva e száraz és rideg nőszemély mellett e fiatalságot, melynek üdességét letörölték a száműzetés fáradalmi és nyomorúsága, az ember hajlandó lett volna azt gondolni, hogy a természet tévedt nemük megállapításában. A fiatal ember fölkelte helyéről, egy sárga bársonnyal bevont, ócska, XV. Lajos korabeli kanapéra vetette magát és mintegy pihenni látzott. A vén leány fölvetett egy reine-claude szilvát és szeliden barátja felé nyújtotta.

— Köszönöm, — szólt a fiatal ember és elvette a gyümölcsöt.

— Fáradt? — kérde Betti, egy másikat nyújtva fejére.

— Fáradt vagyok, de nem a munkától, hanem az élettől, — felelt Steinbock.

— Hogy mondhat ilyet! — mondá a vén leány némi bosszankodással. — Hát nincs önnek jó szelleme, a ki öröködik ön felett? — kérde, odanyújtva neki a süteménydarabokat és látva, hogy jóízűen eszik belőlük. — Lássá, a míg unokanővéremnél ebédeltem, az alatt is önre gondoltam . . .

— Tudom, — felelt a fiatal ember, hizelgő és panaszos tekintetet vetve Lisbethre, — hogy ön nélkül nem élhetnék sokáig; de, drága kisasszony, a művészeknek szükségük van szórakozásra is . . .

— Ah! tehát így vagyunk! — kiáltott föl a vén leány, félbeszakítva szavait és kezeit csipőjére téve, lángoló tekintettel mérte végig. — Ön tönkre akarja tenni egészségét Páris gyalázatosságában, mint az a sok munkás teszi, a ki végül is a kórházban pusztul el! Nem, nem, szerezzon vagyont és ha majd gazdag lesz, gyermekem, szórakozhat is, akkor lesz miből fizetni az orvosokat meg a mulatságokat, ha már ily kéjencz.

Steinbock Venczeszlav a korholások ez özönére, melyet delejesen átható pillantások kísértek, lehajtotta fejét. Ha valaki, legyen bár a legegésebb pletykahordó is, tanuja lehetett volna e jelenetnek, már eddig is meggyőződik vala, mennyire hamisak a rágalmak, melyeket az Olivier házaspár Fischer kisasszony rovására terjesztett. Minden hang, mozdulat, tekintet e két lény egymáshoz való viszonyának tisztaságáról tanuskodott. A vén leány durva, de igazi anyai gyöngédséggel viselkedett. A fiatal ember, mint valami engedelmes fiú, tűrte ez anyai zsarnokságot. E különös barátság olybá látszott, mintha valamely erős akarat szünet nélkül hatna arra a szlávokat jellemző sajátságos állhatatlanságra, mely a mellett, hogy meghagyja a csatatéren való hősi bátorságot, magaviseletükben hihetetlenül ingadozókká teszi őket, valami lelki puhaságot olt beléjük, a melynek okai méltán foglalkoztathatnák a physiologusokat, mert a physiologu-

soknak ugyanaz a feladatuk a politikára nézve, a mi az entomológusoké a mezőgazdaság tekintetében.

— És ha meghalok, mielőtt gazdag lennék? — kérde busongva Venszeszlav.

— Meghalni? — kiáltott fel a vén leány. — Oh! nem fogom engedni, hogy meghaljon. Bennem van élet kettőnk számára is és ha kell, véretem is átöntöm önbe.

E heves és gyermekies kitörés hallatára könnyek nedvesítették meg Steinbock pilláit.

— Ne szomorkodjék, kis Venczeszlavom, — szólalt meg újra Lisbeth elérzékenyülve. — Lássa, Hortense hugom, azt hiszem, eléggé csinosnak találta pecsétnyomóját. Csak bizza reám, eladjuk az ön bronz csoportozatját, leszámolhat velem, azt fogja tehetni, a mit akar, szabad lesz! No, ne vessen hát!...

— Soha sem fogok önnel leszámolhatni, kisaszszony, — felelte a szegény számüzőtt.

— És ugyan miért nem? — kérde a vogesi parasztleány, önmaga ellen pártjára kelve a livoniainak.

— Mert ön nemcsak táplált, ruházott, gondozott, de ön adott erőt is! Ön tett azzá, a mi vagyok; sokszor keményen bánt velem, gyötört...

— Én? — kérde a vén leány. — Már megint kezdeni akarja azokat az ostobaságokat a költészetről, a művészetről és újjait csettentgetve, karjait nyújtogatva, ismét az eszményi szépről meg az ön északi agyrémeiről akar beszélni? A szép nem ér fel azzal, a miben bízni lehet és ez én vagyok! Hogy ön eszméket hord a fejében? Hát aztán? Nekem is vannak eszméim... Mit ér, a mi a lélekben van, ha az ember nem tud belőle hasznot húzni? A kiknek eszméik vannak, nem tartanak oly elöl, mint a kiknek nincsenek, de egyúttal nem is tespednek egy helyben... A helyett, hogy álmaira gondolna, inkább dolgozzék. Mit csinált, a mióta elmentem?...

— Mit mondott szép unokähuga?

— Ki mondotta, hogy szép? — kérde élénken Lisbeth, oly hangon, melyben a tigris féltékenysége morgott.

— Ön maga mondta.

— Csak azért, hogy lássam, milyen arcot vág! Jó volna, úgy-e, szoknyák után szaladgálni? Szereti a nőket, nos hát, csináljon magának, öntse bronzba a vágyait; mert egyideig még le kell mondania a szerelmeskedésről, főleg pedig unokahugomról. Ebben nem vásik a foga; neki olyan férfi kell, kinek hatvanezer franc az évi jövedelme . . . és ez már meg is van . . . No nézd, az ágy még nincs megvetve! — folytatá bepillantva a szomszéd szobába; — oh! szegény cziczám! egészen megfeledkeztem . . .

A serény leány nyomban lehúzta keztyűjét, letette köpenyét, kalapját és mint egy szogáló, fürgén megvetette a kis diákos ágyat, melyben a művész hált. A ridegségnek, sőt durvaságnak és a jóságnak ez a keveréke magyarázhatja meg az uralmat, melyet Lisbeth e férfi fölött gyakorolt, a kit mintegy birtokába vett. Az élet is nem a jónak és a rossznak váltakozásaival kapcsol-e magához bennünket? Ha a livoniai Fischer Lisbeth helyett Marneffenével akad össze, pártfogójánál oly kedvezésre talált volna, mely valamely ingoványos és megbecstelenítő útra vezet, a hol tönkrement volna. Bizonyos, hogy nem dolgozott volna, a művész nem fejlődik ki benne. Éppen ezért, noha fájlalta a vén leány hajthatatlan kapzsiságát, esze azt tanácsolta, hogy inkább erre a vas karra bizza magát, semmint hogy azt a helyelő és veszedelmes életmódot válassza, a mit néhány honfitársa. Ime, micsoda eset szerezte össze ezt a nőnemű erélyességet és a férfinemen levő gyöngeséget, a mely ellentmondó fogalomtársítás, úgy mondják, Lengyelországban elég gyakran föltalálható.

HETEDIK FEJEZET

A pók, melynek tulságosan nagy légy akadt a hálójába.

1833-ban Fischer kisasszony, a ki ha sok munkája volt, éjszaka is dolgozott, hajnali egy óra tájban erős széngáz-szagot érzett és nyögést hallott, mintha valaki haldoklana. A szénszag és a hörgés abból a

padláshelyiségből eredt, mely az ő lakását alkotó két szoba felett volt; azt gyanította, hogy egy fiatal ember, a ki nemrég költözött a házba és a ki e három év óta kibérelhető padlásszobában lakott, öngyilkosságot követ el. Lisbeth gyorsan felsietett, lotharingiai paraszterejével hirtelen benyomta az ajtót és a lakót a halálküszölem görcseiben vonaglón találta egy tábori-ágyon. Eloltotta az izzó parázst. Az ajtó nyitva lévén, a levegő beáramlott és a számüzött meg volt mentve; később, mikor azután Lisbeth, mint valami beteget, lefektette és elaltatta, a padláslakás két szobájának tökéletes pusztságából, a mennyiben nem volt benne más, mint egy rozoga asztal, tábori-ágy és két szék, megérthette az öngyilkosság okait.

Az asztalon a következő írást olvasta:

„Steinbock Venczeszlav gróf vagyok, születtem Preliában, Livoniában.

Senkit se vádoljanak halálomért, öngyilkosságom okait megmondják Kosciusko szavai: *Finis Poloniae!*

XII. Károly egyik derék tábornokának a sarja nem akart koldulni. Gyöngé testalkatom nem engedte, hogy beálljak katonának és tegnap végére értem annak a száz tallérnak, a mivel Drezdából Párisba jöttem. Huszonöt francot hagyok az asztal fiókjában, hogy kifizessem a lakbért, melylyel a háztulajdonosnak tartozom.

Nem lévén rokonaim, halálom nem érdekel senkit. Kérem honfitársaimat, ne vádolják a francia kormányt. Nem mondtam senkinek, hogy menekült vagyok, nem kértem semmit, nem találkoztam egy számüzöttel sem, senki sem tud rólam Párisban.

Keresztény hittel halok meg. Isten irgalmazzon az utolsó Steinbocknak!

Venczeszlav.“

Fischer kisasszony, a kit a haldokló becsületessége, hogy ki akarja fizetni a házbért, roppant meghatott, kihúzta a fiókot és csakugyan öt darab öt francost talált benne.

— Szegény fiatal ember! — kiáltott fel. — És senki sincs a világon, a ki törődne vele!

Lement a lakásába, fogta munkáját és visszament

dolgozni a padlásszobába, ott virrasztva a livaniai nemes álma fölött. El lehet képzelni, mily nagy volt a száműzött csodálkozása, mikor felébredve, egy nőt látott ülni a fejénél; azt hitte, még mindig álmodik. A vén leány, miközben egyenruhára való arany-rojtokat sodort, megfogadta magában, hogy védelmébe veszi ezt a szegény fiút, a kit alvásában csodálattal nézett. Mikor a fiatal gróf teljesen fölébredt, Lisbeth elkezdte bátorítani és kikérdezte, hogy tudja, mi módon lehetne nyélbe ütni megélhetését. Venceszlav, miután elmondotta élettörténetét, azzal végezte, hogy állását a művészi pályára való hivatottságának köszönhette; mindig nagy hajlamot érzett a szobrászatra; de a kiképzéshez szükséges idő nagyon is hosszúnak látszott előtte, semhogy pénz nélkül győzhetné, arra pedig, hogy kézművességre vagy szobrászmunkára adja magát, e pillanatban nagyon is gyöngé. Fischer Lisbethnek mindez görögül hangozott. Páris — felelt e szerencsétlennek — annyi segélyforrást kínál, hogy a kiben van akarat, megtalálja a megélhetést. Egyetlen valamire való embernek sem kell elpusztulnia, ha tud egy kicsit túrni.

— Én csak szegény parasztleány vagyok és mégis kivívtam, hogy szépen megélek, — tette hozzá befejezve szavait. — Hallgasson reám. Ha komolyan dolgozni akar, van némi megtakarított pénzem, hónapról-hónapra kölcsönzöm önnek, a mi a megélhetéshez kell, de csak a megélhetéshez, nem pedig a henyéléshez meg a dorbézoláshoz! Párisban huszonöt sousért kap az ember ebédet, reggelijét pedig a magaméval együtt fogom elkészíteni. Szobáját bebútorozom és fizetem azokat a költségeket is, melyeket szükségeseknek gondol, hogy tanulhasson. Minderről a pénzről ön rendes kötelezvényt állít ki nekem, és ha gazdag lesz, megfizeti, a mit önért kiadtam. De ha nem dolgozik, úgy fogom tekinteni, hogy fel vagyok oldva ígéretem alól és többé nem törődöm önnel.

— Ah! — kiáltott fel a szerencsétlen, a ki még érezte a halállai való első ölelkezés keserűségét, — mennyire igazuk van a száműzötteknek, ha a világ minden részéből Franciaországba törekednek, mint a

purgatóriumbeli lelkek a paradicsomba. Mily nemzet is ez, a hol mindenütt akad segítség, mindenütt vannak nemes szívek, még az oly padlásszobában is, mint ez! Ön lesz az én mindenem, drága jótevőm, és én rabszolgája leszek önnek! Legyen barátnőm, — mondá azzal a hízelkedő áradozással, mely oly gyakran észlelhető a lengyeleknél és a mely miatt, eléggé igazságtalanul, szolgálissággal vádolják őket.

— Oh! nem, ehhez nagyon is féltékeny természetű vagyok, boldogtalanná tenném önt; hanem szívesen beleegyezem, hogy mintegy pajtása legyek, — felelt Lisbeth.

— Oh! ha tudná, mily hévvel áhítoztam egy élő lény után, ha mindjárt zsarnok volna is, a ki reámtekintsen, mikor Páris pusztaságában vergődtem! — folytatá Venczeszlav. — Szinte sajnáltam Szibériát, hova, ha haza térnék, a császár elhurczoltatna... Legyen a gondviselésem!... Dolgozni fogok, meg fogok javúlni, noha most sem vagyok éppen rossz fiú.

— Meg fogja tenni, a mit mondok? — kérde Lisbeth.

— Igen!...

— Akkor hát fiammá fogadom, — mondá vidáman. — Ime, van egy fiam, a ki a koporsóból kelt ki. Rajta! kezdjük. Én lemegyek bevásárolni, öltözzék föl, azután ha majd a seprő nyelével megkopogtatom a szobám tetejét, jöjjön le, hogy megossa velem reggelimet.

Másnap Fischer kisasszony a gyárosoktól, hova munkáját vitte, megtudakolta a szobrászmesterség körülményeit. Addig kérdezősködött, mígnem reáakadt a Florent és Chanor-féle műteremre, egy olyan vállalatra, mely bronztárgyak és dísz ezüst-készletek öntésével és csiszolásával foglalkozott. Oda elvezette Steinbock-ot, hogy vegyék fel tanoncznak, a mi nagyon különös ajánlatnak tetszett. A cég a leghíresebb művészek mintái után dolgozott, a szoborművességben való gyakorlásra nem adott alkalmat. A vén leány szívóssága és makacssága végre is kivitte, hogy védenczét mint diszítés-rajzoló alkalmazzák. Steinbock hamar beletanult a diszítések másolásába, újakat is talált ki, volt hivatottsága e

pályára. Öt hónappal csiszoló inaskodásának befejezése után Steinbock megismerkedett a híres Stidman-nal, a Florent czég legelső művészeivel. Húsz hónap múlva Venczeszlav többet tudott, mint mestere; harmincz hónap múlva azonban mindaz, a mit a vén leány tizenhat év alatt, garast-garasra gyűjtve, összekuporgatott, teljesen elfogyott. Kétezeröt száz franc, aranyban! Nagy összeg, a mit életjáradékba akart elhelyezni és a mi helyett most mit mutathat föl? Egy lengyel menekült adósságlevelét. Azért dolgozott tehát teljes életében, hogy legyen miből fedeznie a livoniai kiadásait. Mikor a csengő aranyak helyett csak egy darab papiros maradt a kezében, elvesztette fejét és tanácsot kért Rivet úrtól, a ki tizenöt év óta vezetője és barátja volt első és legügyesebb munkásnőjének. Hallva a kalandot, Rivet úr és felesége megkorholták Lisbeth-et, bolondnak mondták, szidalmazták a menekülteket, kiknek zavargásai, hogy újra nemzetté lehessenek, veszélyeztetik a kereskedelem virágzását, a minden áron való békét és arra ösztönözték a vén leányt, hogy szerezzen, a mint kereskedői nyelven mondják, biztosítékokat.

— Az egyetlen biztosíték, a mit ez a ficzkó önnek nyújthat, a szabadsága, — mondá Rivet úr.

Rivet Achille úr tagja volt a kereskedelmi bíróságnak.

— És az idegenekre nézve ez nem tréfaság, — folytatá. — A francia ember öt évig marad börtönben, azután kiszabadul, igaz, a nélkül, hogy megfizetné adósságát, mert azon túl már csak lelkiismeretének felelős, a mely mindig nyugton hagyja; de egy külföldi soha sem kerül ki a börtönből. Adja ide a váltót, forgassa át könyvelőm nevére, ő megóvatoltatja, az értékét mindkettőjükön követeli, kieszközli az ítéletet, mely szabadságvesztésre szól, azután, mikor minden rendben lesz, kiállít önnek egy ellenváltót. Ilyesformán ön nem kockáztat semmit és folyton töltött pisztolyt szegezhet a lengyel mellének.

A vén leány követte a tanácsot és védenczének azt mondta, hogy ne nyugtalankodjék a formaságok miatt, melyek egyedül csak arra valók, hogy biztosí-

tékül szolgáljanak egy uzsorásnak, a ki hajlandó némi pénzt kölcsönözni nekik. Ezt a kifogást is a kereskedelmi törvényszék bírójának leleményes elméje találta ki. A gyanútlan művész, a ki vakon bízott jötevőjében, pipára gyűjtött a bélyeges papirokkal, mert dohányzott, mint mindazok az emberek, a kik bánatot vagy tettvágyat akarnak elaltatni. Egy szép napon Rivet úr egy iratsomót mutatott Fischer kisasszonynak és így szólt hozzá:

— Steinbock Venczeszlav az öné, kezén-lábán meg van kötözve, úgy, hogy ha akarja, élete hátralevő részére huszonnégy óra alatt bedughatja Clichy-be.

A kereskedelmi törvényszék ez érdemes és becsületes bírója e napon azt a megalégedést érezhette, mely együtt jár az öntudattal, hogy gonosz jó cselekedetet vitt végbe. A jótékonságnak annyi fajtája van Párisban, hogy ez a különös kifejezés megfelel egyik változatának. A mikor már a livoniai körül hurokra fonódtak a kereskedelmi eljárás kötelei, előállt a második teendő, hogy tudniillik fizetésre szorítsák, mert a kitűnő kereskedő úgy nézte Steinbock Venczeszlavot, hogy egyszerűen szédelgő. Ő előtte üzleti dolgokban a szív, tisztesség, költészet mindmegannyi haszontalanság volt. A szegény Fischer kisasszony érdekében, a kit, Rivet kifejezése szerint, egy lengyel megkoppasztott, a kereskedelmi bíró fölkereste azokat a gazdag gyárosokat, a kiket Steinbock otthagytott. Stidmann, a ki a párisi ötvösmesterség már említett kiválóságai segélyével a francia művészetet a tökély mai fokára emelte, úgy hogy versenyre kelhet a renaissance florenczi mestereinek művészetével, éppen Chanor szobájában volt, mikor a paszomány-gyáros belépett, hogy bizonyos Steinbock nevű lengyel menekültről tudakozódjék.

— Kire mondja ön, hogy egy bizonyos Steinbock nevű? — kiáltott fel gúnyosan Stidmann. — Talán arra a fiatal livoniaira, a ki tanítványom volt? Jegyezze meg, uram, hogy az nagy művész. Azt mondják, hogy ördögnek tartom magamat; nos hát, az a szegény fiú nem tudja, hogy belőle Isten lehet . . .

— Ah! — mondá Rivet megalégedéssel.

Azután hozzátette:

— Bár ön kissé nagyon is lóhátról beszél egy olyan emberrel, a ki abban a tisztességben részesült, hogy egyik bírása lehet a szajnai törvényszéknek . . .

— Bocsánat, konzúl! — szakította félbe Stidmann, kezefejével megérintve homlokát.

— Nagyon örülök annak, — folytatá a bíró, — a mit ön mond. Így tehát e fiatal ember pénzt fog keresni?

— Bizonyosan, — szólt az öreg Chanor, — de dolgoznia kell. Ha nálunk marad, már eddig is szépen gyűjthetett volna. De hát mit akar! A művészek irtóznak a függéstől.

— Tudatában vannak értéküknek és méltóságuknak, — felelt Stidmann. — Nem kárhoztatom Venczeszlavot, hogy a maga útján jár, hírnevet óhajt és nagy ember akar lenni, ehhez joga van! Pedig hát sokat vesztettem vele, hogy elhagyott!

— Igen, — kiáltott fel Rivet, — ilyenek ezek a fiatalok, a hogy' kibújnak a tojásból, már nem férnek a bőrükbe . . . Azzal kellene kezdeniök, hogy vagyont gyűjtsenek, azután kergessék a dicsőséget.

— A tallérgyűjtés megrontja a kezét! — felelt Stidmann. — A dicsőségnek kell pénzt hoznia.

— Mit akar! — szólt Chanor Rivet-hez, — nem lehet őket lekötni . . .

— Elharapják a zabolát! — vágott vissza Stidmann.

— Mindezek az urak, — mondá Chanor Stidmann-ra nézve, — épp annyira szeszélyesek, mint a mily tehetségesek. Rettenetesen pazarolnak, kedveseik vannak, az ablakon szórják ki a pénzt, nem marad idejük, hogy dolgozzanak; elhanyagolják a megrendeléseket; olyan munkásokhoz kell fordulnunk, a kik nem érnek fel velök és a kik meggazdagodnak; ők pedig az idők mostohaságáról panaszkodnak, holott ha szorgalmasak volnának, halomban állana náluk az arany . . .

— Ön úgy beszél, vén dörmögő, mint az a könyvkereskedő, a ki a forradalom előtt azt mondta: „Óh! ha Montesquieu-t, Voltaire-t, Rousseau-t, ezeket a koldusokat itt tarthatnám boltomban és nadrágjukat elzárhatnám a szekrénybe, miicsoda jó kis könyveket írnának

nekem, melyeken vagyont kereshetnék!“ Ha a műre-
meket úgy lehetne gyártani, mint akár a szeget, a hordá-
rok is megcsinálhatnák... Adjon ide ezer francot és
hallgasson!

A jámbor Rivet repeső szívvel tért haza, meg volt
nyugtatta a szegény Fischer kisasszony miatt, a ki min-
den hétfőn nála ebédelt és a kit már lakásán talált.

— Ha reá tudja bírni, hogy dolgozzék, — mondá
neki, — szerencsésebben fog járni, mint a milyen okos
volt, megkapja pénzét kamatostul és a költségekkel
együtt. Ennek a lengyelnek van tehetsége, megélhet; de
zárja el nadrágját, meg a czipőit, ne engedje kocsmázni,
meg hogy a leányokhoz járjon, tartsa kordában. Mert kü-
lönben a szobrász kószálni fog és ha ön tudná, hogy a
művészek nyelvén mi az a *kószálás*! Borzalom! Most
hallom, hogy ezer franc is elmegy reá egy nap alatt.

Ennek az epizódnak rettenetes kihatása volt Ven-
czeszlav és Lisbeth otthoni életére. A jötevő a szemre-
hányások abszinthe-jába mártotta a száműzött kenyerét,
valahányszor úgy látta, hogy tőkéje veszélyben forog,
pedig gyakran úgy hitte, hogy már el is vészett. A jó
anyából gonosz mostoha lett, gyötörte a szegény fiút,
szidalmazta, szemrehányásokat tett neki, hogy nem dol-
gozik elég gyorsan és hogy rossz foglalkozást választott.
Nem tudta felfogni, hogy a viaszmintáknak, a kis farag-
ványoknak, a díszítéstervezeteknek, a vázlatoknak va-
lami értékük lehet. Majd ismét belefáradva a durva-
ságba, azon igyekezett, hogy gondoskodásával és gyön-
géd figyelmisségével feledtesse azt. A szegény fiatal-
ember, miután nyögve tapasztalta, hogy a Megaerától
függ és hogy egy vogesi parasztasszony uralma alatt
áll, el volt ragadtatva e kényeztetéstől és ettől az élet-
nek tisztán csak anyagi, physikai oldala iránt fogékony
anyai gondviseléstől. Úgy volt, mint azok a nők, a kik
egy heti rossz bánásmódot megbocsátanak egy pilla-
natnyi kibékülés czirógatásaiért. Fischer kisasszony ilyen-
formán feltétlen uralmat nyert e lélek fölött. Az ural-
kodás vágya, mely eddig csírában maradt a vén leány
szívében, rohamosan fejlődésnek indult. Eleget tehetett
kevélységének és tettvágyának; volt egy ember, a ki

tisztára az övé volt, a kit korholhatott, vezethetett, a kinek hízelkedhetett és a kit boldoggá tehetett, a nélkül, hogy bármely vetélytársnőtől kellett is volna félnie. Jellemének jó és rossz tulajdonságait egyaránt szabadjára bocsátotta. Ha néha meg kínozte a szegény művészt, viszont voltak olyan gyöngéd ötletei, melyek bájosságukban hasonlítottak a mezei virágokhoz; öröme telt benne, hogy semmije se hiányozzék a fiúnak, életét adta volna érte; Venceszlav bizonyos volt e felől. Mint minden előkelő lélek, a szegény fiú feledte a rosszat, mind a hibákat, melyekben e vén leány leledzett, a ki egyébként, mint vadságának mentségét, elmondta néki élettörténetét és csak jótéteményeire emlékezett. Egy alkalommal a vén leány, kétségbeesett haragjában, hogy Venceszlav, a helyett hogy dolgozott volna, sétálni volt, heves jelenetet csapott neki.

— Ön az enyém! — mondá. — Ha tisztességes ember volna, igyekeznék, hogy minél hamarább megfizesse, a mivel tartozik . . .

A fiatal nemes, a kiben a Steinbock-ok vére fellángolt, elsápadt.

— Uram, Istenem, — folytatá Lisbeth, — nem sokára már csak abból a harmincz sousból kell megélnünk, a mit én, a szegény leány, munkámmal keresek . . .

A két szűkölködő felhevülve a szavak párbajában, kikelt egymás ellen és ekkor történt először, hogy a szegény művész szemrehányást tett jótévőjének, a miért kiragadta a halálból, hogy olyan rabságra kárhoztassa, mely rosszabb a nem-létnél, a miben legalább, — úgy mond, — pihenést találhatott volna. És szökést emlegetett.

— Megszökni! — kiáltott fel a vén leány. — Ah! Rivet úrnak igaza volt!

És röviden értésére adta a lengyelnek, hogy ha akarja, huszonnégy óra alatt egész életére börtönbe zárathatja. Ez olyan volt, mintha ökölcsapás érte volna. Steinbock sötét búskomorságba és teljes szótlanságba merült. Másnap éjjel Lisbeth, hallva a neszt, a mint öngyilkosságra készül, fölment adósához, kezében az iratsomóval és egy szabályosan kiállított nyugtával.

— Fogja, gyermekem, bocsásson meg! — mondá neki könnyes szemekkel. — Legyen boldog, hagyjon el, én nagyon is megkeserítem életét; de ígérje meg, hogy néha-néha gondol a szegény leányra, a ki önt a megélhetéshez segítette. Mit akar? Ön az oka minden rosszaságomnak: meghalhatok és akkor mi lesz önből nélkülem?... Ez az oka, hogy türelmetlenkedve várom, mikor csinál már oly dolgokat, a miket el lehet adni. Nem magam miatt kérem öntől a pénzemet, de-hogy! . . . Félek a lustaságtól, a mit álmodozásnak nevez, elmélyedésétől, mely annyi órát emészt föl, miközben az eget bámulja; azt szerettem volna, ha megszokja, hogy dolgozzék.

Mindezt oly hangon és oly tekintettel, könnyezve és oly testtartással mondta, hogy meghatotta a nemes művészt; ez megragadta jötevőjét, szívéhez szorította és megcsókolta a homlokát.

— Tartsa meg ezeket a papírosokat, — mondá szinte vidáman. — Miért záratna el Clichy-be! Nem tart-e itt is bebörtönözve a hála?

Közös és titkos életüknek ez az epizódja, mely hat hónappal ezelőtt történt, három tárgyat készítettett el Venceszlavval: a pecsétnyomót, a melyet Hortense magánál tartott, a régiségkereskedőnél levő csoportozatot és egy csodálatraméltó ingaóradísz, melyet most fejezett be, a mennyiben épp az utolsó srófokat csavarta beleje.

E műve a tizenkét Horat ábrázolta, tizenkét női alak formájában, melyek oly tüzes és heves tánczban fonódtak össze, hogy három, gyümölcs- és virág-halomra hágó Amor csak az utolsó, az éjféli Horat tudta megragadni, melynek széthasadt köpenye a legbátrabb Amor kezében maradt. A csoportozat remek díszítésű kerek alapzaton állt, melyen mindenféle csodaállatok tülekedtek. Az óra jelzésére egy óriási, ásításra nyitott száj szolgált. Mindegyik Hora szerencsés leleményű symbolumokkal volt díszítve, melyek jellemezték az időnek megfelelő foglalatosságát.

Immár könnyen érthető a rendkívüli ragaszkodás, a mivel Fischer kisasszony a livoniai iránt viseltetett:

boldognak szerette volna látni és azt látta, hogy egyre fogy és ványad a padlásszobában. El lehet képzelni e szörnyű helyzet okát. A lotharingiai parasztnő egy anya gyöngédségével, az asszony féltékenységével és egy sárkány észjárásával örködött észak e gyermeke felett; hogy minden botlást, minden kicsapongást lehetlenné tegyen neki, úgy rendezte el, hogy mindig pénz nélkül hagyta. Áldozatát és társát oly okosnak szerette volna megőrizni, a milyenné az erőszak segélyével tette és mi tudata sem volt ez egyetlen kívánság barbár voltáról, mert ő maga minden nélkülözéshez hozzá volt szokva. Eléggé szerette Steinbock-ot, hogy ne akarjon hozzá nőül menni, és nagyon is szerette, sem hogy átengedje más nőnek; nem tudott belenyugodni, hogy csak mintegy az anyja legyen és örültnek mondta magát, ha más szerepre gondolt. Ez ellentmondások, e vad féltékenység és a boldogság, hogy van egy ember, a ki egészen az övé, mértéktelen izgalmat vetettek e leány szívébe. Négy év óta valóban szerelmes volt és csüggött az esztelen reményen, hogy tartóssá teheti e visszás és czéltalan életet, melyben állhatatos kitartása romlását fogja okozni annak, a kit gyermekének szokott nevezni. Ösztöneinek és értelmének e csatája igazságtalanná és zsarnokává tette. E fiatal emberen állt bosszút, a miért ő se nem fiatal, se nem szép, se nem gazdag; azután pedig, minden ily megtorlásra, belátva, hogy hibázott, megalázkodás és végnélküli gyöngédség következett. Csak úgy tudott bálványának áldozatot hozni, hogy előbb fejszecsapásokkal adta értésére hatalmát. Szóval, a megfordított viszony volt itt, mint Shakespeare *Vihar*-ában: Caliban uralkodott Ariel és Prospero felett. A mi ezt az emelkedett gondolkodású, szemlélődő, a tétlenségre hajlandó szerencsétlen fiatal embert illeti, szemei, mint a Jardin des plantes ketreczeiben levő oroszlánokéi, a sivatagot mutatták, a mit jótévője a felkében támasztott. A túlhajtott munka, a mit Lisbeth követelt tőle, nem oltotta szívének szükségleteit. Az unalom testi betegséggé vált benne és egyre sorvadtt, nem kérhetvén és nem szerezhetvén pénzt valami, gyakran szükséges, szórakozásra. Némely eré-

lyesebb napon, mikor balsorsának érzése kiélesítette kétségbeesését, úgy nézett Lisbethre, mint az elkábult utazó, a ki kopár vidéken vándorol, néz a tócsára. A szűkölködés és a Párisban folytatott kolostori életmód e keserű gyümölcsseit Lisbeth mint megannyi gyönyörűséget élvezte. Éppen ezért rettegéssel gondolt reá, hogy valamely legkisebb szenvedély is elragadhatja tőle rabszolgáját. Néha azért is szemrehányást tett magának, hogy zsarnokságával és szemrehányásaival kényszerítvén e költőt, hogy nagy művésze legyen a kis dolgoknak, ő maga segíti elő, hogy ne legyen reá szüksége.

Másnap mind a három, oly különbözőképp, de oly mélységesen gyászos élet, a kétségbeesett anyáé, a Marneffe házaspáré és a szegény száműzötté, — Hortense naiv szenvedélye és a különös megoldás következtében, a mi a bárónak Josepha iránt való szerencsétlen szenvedélyét érte, változás elé került.

NYOLCZADIK FEJEZET.

Az apa és a leány regénye.

A hogy be akart lépni az operába, az államtanácsost megállította a Peletier-utcai templom kissé komor képe; nem látott se zsandárokat, se kivilágítást, se szolgákat, se korlátokat, melyek visszatartsák a tolongó sokaságot. Egy pillantást vetett a színlapra és fehér szalag közepén ott látta a szentséges formulát:

Betegség miatt nincs előadás.

Nyomban Josephához rohant, a ki, mint az opera minden művésze, a közelben lakott, a Chauchat-utczában.

— Hova tetszik? — szólította meg, nagy csodálkozására, a portás.

— Hát nem ismer? — kérdé a báró nyugtalankodva.

— Ellenkezőleg, éppen mert van szerencsém ismerni a báró urat, kérdem, hogy hová méltóztatik?

A bárón halálos hideg futott végig.

— Mi történt? — kérdé.

— Ha a báró úr belép Mirah kisasszony lakásába, ott találja Brisetout Heloise kisasszonyt, Bixion urat, Leon de Lora urat, Lousteau urat, de Vernisset urat, Stidmann urat és talál néhány pacsulis hölgyet, a kik ugyancsak fel vannak czifrázva . . .

— Nos, és hol van? . . .

— Mirah kisasszony? . . . Nem tudom, meg szabad-e mondanom.

A báró két öfrancost csúsztatott a portás kezébe.

— Ő most a Ville l'Eveque-utczában van, egy palotában, melyet, mint mondják, d'Hérouville herceg ajándékozott neki, — felelt halkán a portás.

Miután megkérdezte a palota számát, a báró beült egy milordba és ama csinos, kettős kapujú modern házak egyike előtt áll meg, hol már a gázlámpán is meglátszik a fényűzés.

A bárót, sötétkék frakkjában, fehér nyakkendőjével, fehér mellényével, nankin nadrágjával, fényezett czipőiben és erősen kikeményített mellfodrával az új éden portása valamely elkésett vendégnek nézte. Tartása, biztos fellépése mind igazolni látszott ezt a föltevést.

A portás megkondította a harangot, mire egy inas jelent meg az előcsarnokban. Az inas, a ki épp úgy új volt, mint a palota, előrebocsátotta a bárót, a ki parancsoló mozdulat kíséretében mondta neki:

— Adja át e névjegyet Josepha kisasszonynak . . .

A *patito* gépiesen körülnézett a helyiségben, hova bevezették, és egy ritka virágokkal telt várószalonban találta magát, melynek butorzata legalább is négyezer tízfrancos tallérba kerülhetett. Az inas visszajöve, fölkerlte a báró urat, hogy fáradjon a szalonba, mígnem asztalbontás után a fekete kávéra kerül a sor.

Jóllehet a báró tanúja volt a császárság fényűzésének, mely bizonyára a legpazarabbak közé tartozott és a melynek kitalálásai, ha nem is voltak hosszú időre valók, örült összegekbe kerültek, most mégis mintegy elvakítva, kábítva maradt állva a szalonban, melynek há-

rom ablaka egy tündéri kertre szolgált, aféle tündéri kertre, melyet egy hónap alatt varázsolnak elő mester-ségesen odaszállított földdel, átültetett virágokkal és a melynek pázsitjai mintha vegyi eljárásnak volnának az eredményei. Nemcsak a berendezés válogatott tárgyait, a gazdag aranyozást és az úgynevezett Pompadour-sylus drága szobordíszzeit és a csodálatos szöveteket bámulta, a melyeket kellő mennyiségű aranyért akár-melyik szatócs is megvásárolhat, de azt is, a mit egyedül csak a herczegek tudnak kiválasztani, megtalálni, megfizetni és ajándékba adni: Greuze és Vatteau két-két festményét, Van Dyck két arczképét, a melyek mellett volt még két tájkép Raphael-tól, kettő Guaspre-től, egy Rembrandt, egy Holbein, egy Murillo, egy Tizian, két Teniers és két Metz, egy Van Huysum és egy Mignon Ábrahám, szóval hétszáz ezer franc értékű festmény remek keretekben. A foglalat majdnem ugyanannyit ért, mint maguk a képek.

— Ah! most már érted, öregem? — mondá Josepha.

Egy rejtekajtón jött be és lábujjhegyen lépve a perzsa szőnyegen, imádóját az elámulás oly pillanatában csípte meg, mikor az embernek úgy cseng a füle, hogy mást sem hall, csak az összeomlás lélekharangjának a hangját.

Az *öregem* szóra, mely ily magas állású férfiúhoz intézve kitünően festi a merészséget, a melylyel ezek a teremtések a legfényesebb pályákat is tönkreteszik, a bárónak mintegy gyökeret vertek a lábai. Josepha fehér és sárga ruhájában olyannyira fel volt ékesítve az ünne-pélyre, hogy még e szertelen fényűzés közepette is ragyogott, mint a legbecsesebb drágakő az ékszerek között.

— Úgy-e szép? — folytatá. — A herczeg az egész nyereséget reá költötte, a mit egy üzleti vállalat hajtott, melynek részvényei magas árfolyamon keltek el. Az én kis herczegem nem esett a feje lágyára! Csak a régi időkbeli nagyurak értik a módját, hogy a köszönet aranynyá változtassák. Ma délután a jegyző elhozta aláírás végett az adásvételi szerződést, mely nyugtázza.

hogy minden ki van fizetve. Minthogy csupa előkelő úr van itt: d'Egrignon, Rastignac, Lenoncourt Maxime, Verneuil, Laginski, Rochefide, Palferine, a bankárságból pedig Nucingen és du Tillet Antóniával, Malagaval, Carabine-nal és Schontznével, mindnyájan részvétellel vannak balsorsod iránt. Úgy van, öregem, meg vagy híva, de azzal a föltétellel, hogy rögtön megiszol két üveg tokajit és két üveg pezsgőt, hogy egy színvonalon légy velük. Mi itt, kedvesem, mindnyájan nagyon is jól vagyunk ahhoz, semhogy az operában előadást lehetne tartani, igazgatóm be van rúgva, mint egy ágyú, egész a sárga földig!

— Oh! Josepha! — kiáltott fel a báró.

— Beh bolondság is az ilyen jelenet! — szakította félbe Josepha mosolyogva. — Mondd csak, felérsz te azzal a hatszázezer franckal, mibe a palota és a berendezés került? Adhatsz te nekem kötelezvényt harmincz-ezer franc évjáradékról, a hogy a herczegtől kaptam egy papirzacskó formájában, melyben czukorkák voltak? . . . Ugy-e, kedves ötlet?

— Mily romlottság! — szólt az államtanácsos, a ki dühének e pillanatában kész lett volna elcsenni felesége gyémántjait, hogy huszonnégy órára elfoglalhassa d'Hérouville herczeg helyét.

— A romlottság mesterségemhez tartozik! — vágott vissza Josepha. — Látod, mennyire nem tudod föl-fogni a helyzetet! Miért nem alakítottál te részvénytársaságokat? Istenem, szegény *kifestett kandurom*, köszönetet kellene mondanod, hogy elhagylak, mikor ott tartasz, hogy fölélnéd velem feleséged jövőjét, leányod hozományát . . . Ah! te sírsz. A császárság meghalt!... köszöntöm a császárságot.

Tragikus állásba vágta magát és szavalt:

Az ön neve Hulot! Többé nem ismerem.

És kiment.

Az ajtó nyílásán át, mint villámsugár, fénykéve vetődött be, melyet a tivornya kitörő lármája követett és a mely egy elsőrangú lakoma illatától volt terhes.

Az énekesnő visszajött, bepillantott a félig nyitott

ajtón és látva, hogy Hulot mozdulatlanul áll, mintha bronzból volna, előrelépett és újra megjelent.

— Uram, — mondá, — a Chauchat-utczabeli limlomot a Bixiou kis Brisetout Heloise-jának adtam; ha ön meg akarja kapni hálósapkáját, cipőhúzóját, fűzőjét és barkókenőcsét, kikötöttem, hogy szolgáltatassák át önnek.

E rettenetes gúnynak az volt az eredménye, hogy a báró kirohant, mint annak idején Lóth Gomorhából, a nélkül azonban, hogy hátranézett volna, mint Lóth-né.

Hulot dühösen, hangosan beszélgetve magával ért haza és családját a két sous-s whistbe találta elmerülve, úgy, a hogy a játék kezdetén látta. Férjét megpillantva, Adeline valami szörnyű balesetet, gyalázatot sejtett és átadva kártyáit Hortense-nek, Hectort abba a kis szalonba vonta, melyben öt órával előbb Crevel a nyomor legszégeyenetesebb vívódásait jósolta neki.

— Mi történt? — kérdé rémulten.

— Oh! bocsáss meg; de hadd mondok el a gazságot.

Tíz perczig tartott, a míg dühét kifujta.

— De hát, barátom, — felelt hősiesen a szegény asszony, — az ily teremtések nem ismerik a szerelmet! Azt a tiszta és odaadó szerelmet, melyet te érdemelsz. Hogy is gondolhatod, te, a ki oly éles-elméjű vagy, hogy fölveheted a harczot egy millióval?

— Drága Adeline! — kiáltott fel a báró, megragadva és szívéhez szorítva feleségét.

A báróné balzsamot csepegtetett hiuságának vérző sebeire.

— Úgy van, ha nem nézzük d'Hérouville herceg vagyonát, nem habozna, hogy kettőnk közül melyiket válassza! — mondá a báró.

— Barátom, — felelt Adeline végső erőfeszítéssel, — ha neked mindenáron szeretők kellene, miért nem keresel olyanokat, mint Crevel, a kik nem drágák és oly sorban élnek, hogy hosszú időn át kevéssel is boldoggá tehetők? Mindnyájan nyernének veled. Értem, hogy szükséged van rájuk, de nem tudom fölfogni a hiuság szerepét . . .

— Oh! mily jó és derék feleség vagy te! — kiáltott föl a báró. — Én vén bolond vagyok és nem érdemlem meg, hogy ily angyal legyen a társam, mint te.

— Egyszerűen csak Josephine vagyok az én Napoleonom mellett, — felelt az asszony némi búskomolysággal.

— Josephine nem ért fel veled, — mondá Hulot. — Jöjj, whistezni fogok fivéremmel és gyermekeimmal; itt az ideje, hogy megkezdjem a családapai foglalkozást, férjhez adjam Hortense-t és eltemessem a kéjenczet...

E kedélyesség annyira meghatotta a szegény Adeline-t, hogy fenhangon mondá:

— Az a teremtés ugyancsak rossz ízlésű lehet, hogy bárkit is előnyben részesít az én Hectorom felett. Ah! én oda nem adnák a világ minden kincséért sem. Hogy is hagyhat el téged valaki, a ki oly szerencsés, hogy te szereted! . . .

A tekintet, melylyel a báró feleségét e fanatizmusért megjutalmazta, még csak szilárdabbá tette meggyőződését, hogy a nőnek a szelidség és az alávetés a leghatalmasabb fegyvere. Tévedt. A nemes érzelmek, ha szélsőségbe mennek, oly eredményeket idéznek elő, melyek hasonlatosak a legnagyobb romlottságéihoz. Bonaparte császár lett, mert sortüzet adatott a népre két lépésnyire attól a helytől, hol XVI. Lajos elvesztette a királyságot és a maga fejét is, mert nem engedte, hogy vérét ontsák egy bizonyos Sauve úrnak . . .

Másnap Hortense, a ki vánkosa alá tette Venczeszlav pecsétnyomóját, hogy még álmában se váljék meg tőle, már korán reggel föl volt öltözve és megkérte apját, hogy mihelyt fölkel, jöjjön le hozzá a kertbe.

Fél tíz óra tájban az apa, engedve leánya kérésének, karját nyújtotta neki és így haladtak végig a rakparton, át a Pont Royal-on, ki a Caroussel-térre.

— Tegyük úgy, mintha sétálnánk, papa, — mondá Hortense a rács felől nekiindulva, hogy áthaladjon a rengeteg téren.

— Sétálni, itt? . . . — kérdé gúnyolódva az apa.

— Hiszen úgylis a muzeumba megyünk és ott a túlsó oldalon, — mondá Hortense a bódékra mutatva,

melyek a Doyenné-utczával derékszöget alkotó házak falához támaszkodtak, — mindenféle régiséget, festményeket árúlnak . . .

— Nénéd is itt lakik . . .

— Tudom; de nem kell látnia bennünket . . .

— Mit akarsz hát? — kérde a báró harmincz lépésnyire Marneffe-né ablakaitól, a ki hirtelen eszébe jutott.

Hortense odavezette apját az egyik kis bolt kirakatahoz, mely a régi Louvre csarnokainak hosszában, a Hôtel de Nantes-tal szemközt levő háztömb sarkán állott. Belépett a boltba, míg apja kinn maradt, annak a csinos kis nőnek az ablakait nézegetve, a ki tegnap este ott hagyta képét a vén szoknyavadász szívében, mintegy hogy enyhítse a sebet, a melyet rajta ütni fognak és nem állhatta meg, hogy ne vegye gyakorlati megfontolásra felesége tanácsát.

— Vessük magunkat a kis polgárasszonyokra, — szólt magában visszaemlékezve Marneffené imádni való tökéletességeire. — Ez a nő hamarosan feledtetni fogja velem a kapzsi Josephat.

Ez alatt pedig a boltban és a bolt előtt ez történt:

A hogy új szépének ablakait vizsgálgatta, a báró megpillantotta a férjet, a ki a mellett, hogy kabátját kefélte, nyilván lesben állott és úgy tetszett, hogy vár valakit a téren. Félve, hogy észreveszik és később felismerik, a szerelmes báró hátat fordított a Doyenné-utczának, de azért úgy állt, hogy időről-időre oldalpillantást vethessen arrafelé. E mozdulat folytán majdnem szemközt találta magát Marneffe-néval, a ki a rakpart felől jött és hazafelé tartott. Valeria mintha megrendült volna, mikor a báró csodálkozó pillantása érte és szemérmes szemlesütéssel felelt reá.

— Csinos nő, — kiáltott föl a báró, — a kiért az ember szívesen követne el valami ostobaságot!

— Uram, — felelt Marneffe-né hátrafordulva és oly nőnek a hangján, a ki döntő elhatározásra bírta magát, — úgyebár ön Hulot báró?

A mindjobban meglepetett báró igenlő mozdulatot tett.

— Nos hát, minthogy a véletlen már kétszer össze-

szűrte tekintetünket és mert oly szerencsés vagyok, hogy önben kíváncsiságot vagy érdeklődést keltettem, kimondom, ostobaság elkövetése helyett inkább méltányosnak kellene lennie . . . Férjem sorsa öntől függ.

— Hogy' érti ezt? — kérdé udvariasan a báró.

— Hivatalnok az ön fenhatósága alatt, a hadügy-minisztériumban, Lebrun úr osztályában, Coquet úr mellett, — felelt az asszony mosolyogva.

— Én kész vagyok . . . eh . . .

— Marneffe-né a nevem.

— Kedves kis Marneffe-né, hogy akár jogtalanságot kövessenek el az ön szép szemeiért . . . Az önök házában lakik egy rokonom, a napokban, mihelyt csak tehetem, el fogok hozzá menni, jőjjön oda ön is és megbeszéljük a dolgot.

— Bocsássa meg merészségemet, báró úr; de ön megéri, hogy miként bátorkodhattam így beszélni; nincs senki, a ki pártfogolna.

— Ah! ah!

— Oh! ön félreismer, — szólt Marneffe-né lesütve szemét.

A bárónak úgy tetszett, mintha a nap tünt volna le.

— Helyzetem kétségbeejtő, de én tisztességes asszony vagyok, — vette föl ismét a szót Marneffe-né. — Hat hónap előtt elvesztettem egyetlen pártfogómat, Montcornet marsalt.

— Ah! ön az ő leánya?

— Igen, uram, de sohasem ismert el.

— Hogy azután vagyona egy részét önre hagyja.

— Nem hagyott reám, uram, semmit, nem találtak végrendeletet.

— Oh! szegény kicsike, a marsalt hirtelen érte a szélütés . . . No, de reméljen, asszonyom; a császárság egyik Bayardjának leánya elvárhatja, hogy tegyenek érte valamit.

Marneffe-né kecsesen köszönt és épp oly büszke volt sikerére, mint a báró a magáéra.

— Honnan az ördögből jön ily kora reggel? — kérdé magában a báró, amíg szoknyájának hullámzó mozgását nézte, mely kissé talán túlságosan is negédes

volt. — Sokkal kimerültebbnek is látszik, semhogy fürdőből jönne és férje várja. Ez érthetetlen és gyanús.

Mikor Marneffe-né már hazaért, a báró tudni kívánta, mit csinál leánya a boltban. A hogy belépett, mert még mindig Marneffe-né ablakait nézte, majdnem összeütődött egy halovány homlokú, csillogó kékszemű fiatalemberrel, a ki fekete gyapjúból való nyári felsőkabátot, durva vászonnadrágot és kapcsos sárga bőrczipőt viselt és a ki mint a kopó rohant ki; látta, hogy Marneffe-né háza felé vágtat és abban tűnt el. Mikor a boltba beosont, Hortense rögtön észrevette a nevezetes csoportozatot, mely az ajtó melletti tér közepén egy asztalon volt közszemlére állítva.

Ha nem lettek volna a körülmények, melyek révén tudott róla, e remekmű alkalmasint akkor is fölkelte volna a fiatal leány figyelmét azzal, a mit a nagy dolgok *Brio*-jának kell neveznünk és a mi nem maradhatott volna hatás nélkül ő reá, a ki Olaszországban bizonyára mintát állhatott volna a *Brio* szobrának.

A lángelmék nem minden művében van meg egyenlő fokon az a fény, az a pompa, mely minden szemnek, még a tudatlanokénak is látható. Így Raphael bizonyos festményei, mint például a híres *Urunk szineváltozása*, a folignoi *Madonna*, a vaticani *Stanzák* frescói nem ébresztenek oly hirtelen csodálatot, mint a Sciarra galeria *Hegedüs-e*, a Doni-arczképek és *Ezekiel látománya* a Pitti-galeriában, a *Keresztvitel* a Borghese-galeriában, a *Szent Szüz lakodalma* a milanói Breramuzeumban. A tribuna *Keresztelő Szent János-ának*, a római akadémia *Szent Szüzet festő Szent Lukács-ának* nincs meg az a varázsa, mint X. Leo arczképének és a drezdai *Madonna-nak*. Holott mind egyforma értékű. Sőt több! A *Stanzák*, az *Urunk szineváltozása* és a Vaticán három nagy festménye a fenség és a tökéletesség legmagasabb fokán állanak. Csakhogy ezek a műreemek, hogy minden részletükben megértésre találjanak, még a legképzettebb szemlélőtől is bizonyos megfeszítést, tanulmányt követelnek, míg a *Hegedüs*, a *Szent Szüz lakodalma*, *Ezekiel látománya* a szem ketős kapuján egyszerre behatolnak a szívbe és helyet fog-

lálnak ottan; az ember minden fáradság nélkül szereti meg ezeket; a művészetnek nem csúcspontjai, de gyönyörűségei. E tény bizonyítja, hogy a művészi munkák termelésében a születés ugyanoly véletlenei fordulnak elő, mint a családokban, hol vannak szerencsefiak, kik könnyen és anélkül jönnek a világra, hogy anyjuknak fájdalmat okoznának, kikre minden mosolyog, kiknek minden sikerül; szóval, mint a szerelemnek, a lángelmének is vannak virágai.

A brio, az, a mit e lefordíthatatlan és használatba jutott olasz szó alatt értünk, jellemzi az előbbi műveket. Az ifjú tehetség hevületének és sebes lendületének gyümölcse, annak a hevületnek, mely később, szerencsés órákban újra jelentkezik, de akkor már nem a művész szívéből fakad és a helyett, hogy úgy vetné műveibe, mint a hogy a tűzhányó löveli a lángkévéket, ő maga is ennek a hatalma alatt áll: a körülményeknek, a szerelemnek, a versengésnek, gyakran a gyűlöletnek és még gyakrabban a fentartandó dicsőség parancsolásának köszönheti.

Venczeszlav csoportozata ezután alkotandó műveihez képest az volt, a mi a *Szent Szűz lakodalmá* Raphael munkáinak összességéhez viszonyítva: a tehetség első lépése az utánozhatatlan kellem útján, telve gyermeki lendülettel és szeretetreméltó gazdagsággal, rózsaszínű bőr és az anya kaczagásának mintegy visszhangjától hangos, fehér gödröcskék alatt rejtőző erővel. Jenő herczeg, úgy mondják, négyszázezer francot fizetett e képért, mely egy milliót érne oly országban, a hol nincs Raphael-festmény, de senki se adna ennyit a legszebb freskóért sem, holott, mint művészi munka, ez jóval magasabb rendű.

Hortense, megtakarított pénzecskéjére gondolva, leplezte csodálatát és közömbös arczot erőltetve kérdezte a kereskedőtől:

— Mi ennek az ára?

— Ezeröttszáz franc, — felelt a kereskedő, reáka csintva egy fiatalemberre, a ki egy támlátlan széken az egyik sarokban ült.

E fiatalember elámúlva nézte Hulot báró élő re-

mekművét. Hortense e tekintettől figyelmeztetve, reáismert a művészre a pirosságról, mely a szenvedélytől sápadt arczát előntötte, a lángról, mely kérdésére szürke szemeiben föllobbant; reánézett erre a sovány és fáradt alakra, a mely mintha aszkétaságba merült baráté lett volna; imádta e rózsás és szép rajzolatú száját, a finomhajlású kis állat és a szlávra valló selymeshulámú, gesztenyebarna haját.

— Ha ezerkétszáz franc volna, — szólt a kereskedőnek, — azt mondanám, hogy küldje lakásunkra.

— Ez antik munka, kisasszony, — jegyezte meg a kereskedő, a ki, hasonlatosan kartársaihoz, azt hitte, hogy a zsbárús holmik e *non plus ultra*-jával mindent megmondott.

— Bocsánat, uram, — válaszolt szelíden Hortense, — még egy éves sincs és épp azért jöttem, hogy megkérjem, ha elfogadja ez árat, küldje el hozzánk a művészt, mert eléggé jelentékeny megrendelésekkel láthatók el.

— Ha ő ezerkétszáz francot kap, mi marad nekem? Én kereskedő vagyok, — válaszolt a kereskedő kedélyesen.

— No! ez igaz, — felelt a fiatal leány és hangjába némi lenézés vegyült.

— Vegye, kisasszony! majd megegyezem a kereskedővel, — kiáltott fel a livoniai magán kívül.

Elbűvölve Hortense fenséges szépségétől és művészet-szeretetétől, mely rajta látszott, hozzátette:

— E csoportozat az én művem, már a tizedik napja jövök ide mindennap háromszor, hogy lássam, felismeri-e valaki az értékét és alkuszik-e reá? Ön az első bámulóm, legyen az öné!

— Jöjjön el, uram, egy óra múlva a kereskedővel... Itt van az apám névjegye, — felelt Hortense.

Azután, mikor a kereskedő egy szomszéd helyiségbe ment, hogy vászonba csomagolja a csoportozatot, halkan és nagy csodálkozására a művésznek, a ki azt hitte, hogy álmodik, hozzá tette:

— Az ön jövőjének érdekében kérem, Venczeszlav

úr, ne mutassa e névjegyét és vevőinek nevét ne mondja meg Fischer kisasszonynak, a ki rokonuk.

E szó: „rokonuk“ kápráztató hatással volt a művészre, mintha a paradicsom nyílt volna meg előtte. Épp úgy álmodozott a szép unokahugról, a kiről Lisbeth beszélt neki, mint Hortense álmodozott unokanénjének udvarlójáról, és a mikor belépett a boltba, Venczeszlavnak az volt a gondolata:

— Ah! Ha ő is ilyen volna!

Képzeltető, mily tekintetet váltott a két szerelmes; pillantásuk merő láng volt, mert a tiszta szerelemtől távol áll a legkisebb alakoskodás is.

— Nos, mi az ördögöt csinálsz itt? — kérde az apa leányától.

— Elköltöttem ezerkétszáz francnyi megtakarított pénzemet, jerünk.

Karjába kapaszkodott apjának, a ki ismételte:

— Ezerkétszáz francot!

— Sőt ezerháromszázat!... De te szívesen kölcsönzöd a hiányzó száz francot.

— És mire adhattál ki ebben a butikban ekkora öszeget?

— Ah! persze! — felelt a boldog fiatal leány, — nem sok, ha férjet kapok érte.

— Férjet, az én leányom, ebben a boltban?

— Hallgass meg, kis apám, megtiltanád, hogy férjhez menjek egy nagy művészhez?

— Nem, gyermekem. A nagy művész — herczeg, a kinek nincs címere; dicsőség és vagyon az osztályrésze, a két legnagyobb társadalmi előny, persze az erény után, — tette hozzá a báró, kissé szenteskedő hangon.

— Úgy van! — felelt Hortense. — És mi a véleményed a szobrászatról?

— Ez meglehetősen a rosszabbik rész, — szolt Hulot fejét csóválva. — Nagy tehetségen kívül még nagy pártfogók is kellene hozzá, mert a kormány az egyedüli fogyasztó. Ma, mikor nincsenek se nagy pályák, se nagy vagyonok, se alapítványi-paloták, se majorátusok, ennek a művészetnek nincs kelete. Csak kis képeket és

kis szobrokat tudunk lakásainkba fogadni, éppen ezért a művészetet a *kicsiségek* veszedelme fenyegeti.

— De egy nagy művész, a ki tudna magának keletet teremteni! . . . — vetette ellen Hortense.

— Ez éppen a kérdés.

— És a kinek meg volnának a támaszai!

— Annál jobb!

— És nemes ember!

— Eh!

— Gróf!

— És szobrászattal foglalkozik!

— Nincs vagyona!

— És Hulot Hortense kisasszonyéra számít? — mondá gúnyosan a báró, inquisitori pillantással nézve leánya szemébe.

— E nagy művész, a ki gróf és szobrász, életében most látta először az ön leányát, báró úr, és mindössze öt perczig, — felelt Hortense nyugodt hangon apjának. — Lásd, kedves jó kis apám, tegnap, míg te a kamarában voltál, a mama elájult. Ezt az ájulást, melyet ő idegeinek akart felrovatni, valamely bánat okozta, mely férjhezmenetelem megghiúsulásával van kapcsolatban, mert azt mondta, szeretné, hogy megszabaduljatok tőlem . . .

— Sokkal jobban szeret, semhogy ezt a kifejezést használta volna . . .

— A mely nem parlamentáris, — felelt Hortense nevetve; — nem, nem így mondta; de én tudom, hogy egy eladó leány, a kit nem tudnak férjhez adni, súlyos kereszt a tisztességes szülőknek. Nos hát, ő azt tartja, hogy ha találnék egy derék és tehetséges embert, a ki megelégednék harminczezer franc hozománnyal, mindnyájan boldogok lennénk! Szóval, helyénvalónak találta, hogy előkészítsen jövendő sorsom szerénységére és megakadályozza, hogy túlságosan szép álmoknak engedjem át magamat . . . Ez pedig annyit jelent, hogy férjhezmenetelem megghiúsult és hogy nincs hozományom . . .

— Anyád nagyon jó, nagyon nemes és nagyon de-

rék asszony, — felelt az apa, mélyen megalázva, de mégis eléggé kellemesen érintve e közléstől.

— Tegnap azt mondta, te felhatalmaztad, hogy kiházásításom végett adja el gyémántjait; én azonban jobb szeretném, ha megtartaná ékszereit és magam találnék férjet. Azt hiszem, meg is találtam a kérőt, a ki megfelel a mama programjának...

— Itt!... A Carroussel-téren!... Egy reggeli sétán?...

— Oh! papa, a *baj mindig messze kezdődik*, — felelt Hortense ingerkedve.

— Nos, lássuk csak, kis leányom, mondjunk el mindent jó apánknek, — szólt a báró hizelkedő hangon és leplezve nyugtalanságát.

KILENCZEDIK FEJEZET.

Melyben az igaz regényeket szövő véletlen sokkal simább folyást ad a dolgoknak, semhogy sokáig így tarthatna.

A föltétlen titoktartás kikötése mellett, Hortense elmondta, mit beszélt Betti nénivel. Azután, hazaérve, megmutatta apjának a nevezetes pecsétnyomót, mint bizonyítékát éles kitalálóképességének. Az apa hallva a tervet, a mit az eszményi szerelem egy éjszaka alatt sugalmazott ez ártatlan leánynak, bensejében megcsodálta az ösztöntől vezetett fiatal leányok mélységes ügyességét.

— Majd meglátod a remekművet, a mit vettem, el fogják hozni és a drága Venczeszlav is eljön a kereskedővel... A ki ily csoportozatot csinált, annak nagyra kell vinnie, csakhogy eszközölj ki számára befolyásoddal megbízást egy szoborra és helyet az Institutben...

— De nagyon sietsz! — kiáltott föl az apa. — Ha az ember reád hagyná, a törvényes tizenegy nap múlva már az esküvő is megvolna.

— Tizenegy napig kell várni? — felelt Hortense nevetve. — Hisz én öt percz alatt megszerettem, megszerettem úgy, mint te a mamát, mikor megláttad! És

ő is szeret engem, mintha már két esztendő óta ismerne. Úgy van, — folytatá, válaszolva apja egy kézmozdulatára, — tíz kötetre való szerelmet olvastam ki szeméből. Vajjon te meg a mama nem fogadnátok el férjemül, ha bebizonyosúl, hogy lángeszű ember? A szobrászat a legfőbb művészet! — kiáltotta, ugrálva és kezeivel tapsolva. — Várij csak, mindent elmondok...

— Hát van még valami?... — kérde a báró mosolyogva.

E teljes és fecsegő ártatlanság tökéletesen megnyugtatta a bárót.

— Még pedig nagyon fontos valami, — felelt Hortense. — Szerettem őt, a nélkül, hogy ismertem volna, de egy óra óta, a mióta láttam, bolondulok érte.

— Kissé nagyon is bolondúlsz, — jegyezte meg a báró, a kit e naiv szenvedély látása felvidámított.

— Ne büntess meg bizalmamért, — vetette ellen Hortense. — Oly jó, ha az ember belekiálthatja apja szívébe: „Szeretek! Boldog vagyok, hogy szerethetek!“ Majd meglátod Venceszlavomat! Mily búskomolysággal teljes homlok!... Szürke szemében a lángész napja ragyog!... És oly előkelő! Mit gondolsz, szép ország az a Livonia?... Betti néni legyen a felesége ennek a fiatal embernek, a kinek anyja lehetne!... Hisz ez gyilkosság volna! Féltékeny vagyok reá azért, a mit érte tehetett! Azt hiszem, nem fog valami nagyon örülni e házasságnak.

— Nézd csak, angyalom, ne titkolózzunk anyád előtt, — mondá a báró.

— Úgy meg kellene mutatni neki a pecsétnyomót, holott én megfogadtam, hogy nem árúlok el a nénit, a ki, mint mondja, fél, hogy a mama kicsúfolja, — felelt Hortense.

— A pecsétnyomóval aggályoskodik és az udvarlóját elveszed Betti nénitől!

— A pecsétnyomóra nézve ígéretet tettem, de a szerző tekintetében semmire sem köteleztem magamat.

E patriarchális egyszerűségű kaland kiválóan megfelelt a család titkos helyzetének; éppen ezért a báró,

miután megdicsérte leányát nyíltságáért, figyelmeztette, hogy ezentúl szülőinek eszélyességére kell bíznia magát.

— Beláthatod, kis leányom, hogy te nem győződhetsz meg, vajjon nénéd udvarlója valóban gróf-e, hogy rendben vannak-e az írásai és lehet-e bízni benne? . . . A mi nénédet illeti, őt kérőnek adott kosarat, mikor még húsz évvel fiatalabb volt, ő most sem lesz akadály, erről felelek.

— Hallgasson reám, apám; ha azt akarja, hogy férjhez mehessek, a házassági szerződés aláírásáig ne szóljon Betti néninek e fiatal emberről . . . Hat hónap óta faggatom e tárgyban! . . . Nos hát, van benne valami megmagyarázhatatlan . . .

— Micsoda? — kérde az apa türelmetlenül.

— Ha, bár csak tréfásan is, nagyon sokat kérdezősködöm udvarlójáról, szemében valami nem jó kifejezés látszik. Tudakozódjék, a mennyit tetszik, de engedje, hogy én kormányozzam hajómat. Nyíltságom megnyugtathatja.

A reggeli után jelentették, hogy a kereskedő és a művész itt vannak a csoportozattal. A hirtelen pirosság, mely leánya arcát előntötte, előbb nyugtalankodóvá, azután figyelmessé tette a bárónét és Hortense zavara, tekintetének tüze csakhamar fölfedték előtte a titkot, mely oly kevéssé tudott elzárva maradni a fiatal szívben.

Steinbock gróf, a ki tiszta feketébe volt öltözve, igen uri fiatalembernek látszott a bárónak.

— Vállalkoznék egy bronz-szobor elkészítésére? — kérdezte tőle, kezében tartva a csoportozatot.

Miután könnyedén megcsodálta, odanyujtotta a bronzművet feleségének, a ki nem értett a szobrászathoz.

— Nemde, mama, nagyon szép? — súgta Hortense anyja fülébe.

— Egy szobor, báró úr, nem olyan nehéz munka, mint ez az ingaóra, a melyet ez az úr volt szíves magával hozni.

A kereskedő azzal foglalatосkodott, hogy az ebédlő tálalószekrényén kicsomagolja az Amoroktól hajsolt tizenkét Hora viasz mintáját.

— Hagyja azt itt, — szólta a báró elámulva e mű

szépségén, — meg fogom mutatni a belügyi és a kereskedelmi miniszternek.

— Ki ez a fiatalember, a ki annyira érdekel téged? — kérdé leányától a báróné.

— Egy művész, a ki elég gazdag volna, hogy kiaknázza e mintát, százezer francot kereshetne vele, — mondá a mű-kereskedő, a ki látva a fiatal leány és a művész tekintetének egybefonódását, fontoskodó és rejtelmes arcot öltött. — Elegendő volna, hogy húsz példányt egyenként nyolcz ezer francért adjon el, mert mindegyik példány előállítására körülbelül ezer tallérba kerülne; ha a példányokat megszámozzuk és a mintát megsemmisítjük, könnyen akadna húsz műbarát, a ki örülne, hogy ez az alkotás csak nekik huszadmaguknak van a birtokában.

— Százezer franc? — kiáltott fel Steinbock tekintetével a kereskedő, Hortense, a báró és báróné között tétovázva.

— Igen, százezer francot! — ismételte a kereskedő, — és ha eléggé gazdag volnék, én magam is fizetnék érte húszezer francot, mert a minta megsemmisítése után, vagyont fog érni . . . Egy herceg azonban harmincz-negyvenezer francot is megadhatna e műremekért, hogy szalonját feldisziitse vele. Soha művész még nem csinált ingaórát, mely egyaránt kielégítse a nyárspolgárt és a műértőt, ez itt azonban, uram, megoldotta e nehézséget . . .

— Fogja, uram, ez az öné, — mondá Hortense hat darab aranyat adva a kereskedőnek, a ki kifelé indult.

— Senkinek se szóljon e látogatásáról, — mondá, a küszöbön utánasielve, a kereskedőnek a művész. — Ha kérdik, hova vittük a csoportozatot, mondja, hogy d'Hérouville herceghez, a híres műpártolóhoz, a ki a Varenne-utczában lakik.

A kereskedő beleegyezőleg bólintott fejével.

— Az ön neve? — kérdé a báró a művésztől, mikor ez ismét előre jött.

— Steinbock gróf.

— Vannak írásai, melyek igazolják? . . .

— Igen, báró úr, orosz és német nyelven, de nincsenek hitelesítve . . .

— Érez ön magában elég erőt, hogy egy kilencz láb magas szobrot csináljon?

— Igen, uram.

— Nos hát, ha azok az urak, a kikkel beszélni fogok, meg lesznek elégedve az ön munkáival, megszerezhetem önnek Montcornet marsal szobrát, melyet a Pére-Lachaise-ben, sírján akarnak felállítani. A hadügy-minisztérium és a császári gárda volt tisztjei eléggé jelentékeny összeggel járulnak hozzá, hogy jogunk legyen nekünk választani a művészt.

— Oh! uram, szerencsém meg volna alapítva! — mondá Steinbock, a ki kábultan állt, hogy egyszerre ennyi jó éri.

— Legyen nyugodt, — felelte kegyesen a báró, — ha a két miniszternek, kiknek az ön csoportozatát és e mintát meg fogom mutatni, megtetszenek az ön munkái, szerencséje biztosítva van . . .

Hortense olyat szorított apja kezén, hogy szinte fájt neki.

— Hozza el írásait és reményeiről ne szóljon senkinek, még öreg rokonunknak, Betti-nek se.

— Lisbeth? — kiáltott fel Hulotné, megértve az eset végét, de mitsem sejtve az előzményekből.

— Hogy készülségemnek bizonyítékát adjam, megcsinálhatnám a báróné mellszobrát . . . — tette hozzá Venczeszlav.

Meglepetve Hulotné szépségétől, a művész egy percz óta összehasonlításokat tett az anya és leánya között.

— Rajta, uram, önre még szép jövő vár, — mondá a báró, a kit egészen elbájolt Steinbock gróf finom és előkelő külseje. — Ön csakhamar meg fogja tudni, hogy Párisban senkinek sem lehet sokáig büntetlenül tehetsége és hogy itt minden állhatatos munka megkapja jutalmát.

Hortense elpirulva nyujtott át a fiatalembernek egy csinos kötött erszényt, melyben hatvan arany volt. A művész, még mindig egy kissé nemesember lévén, Hortense pirulására a szégyenkezés könnyen megmagyarázható színével felelt.

— Ez talán az első pénz, a mit munkájáért kap? — kérdezte a báróné.

— Igen, asszonyom, művészi munkáért ez az első, de mint fáradságaim díja, nem, mert voltam egyszerű munkás is . . .

— No, reméljük, hogy leányom pénze szerencsét fog hozni önnek! — felelt Hulotné.

— És fogadja el minden aggály nélkül, — tette hozzá a báró, látva, hogy Venczeszlav még mindig tenyerében tartja az erszényt és nem teszi zsebre.

— Valamelyik nagy úr, esetleg egy herceg, majd visszatéríti nekünk ez összegeket, sőt kamatostól, csak hogy megszerezhesse e szép művet.

— Óh! én sokkal jobban ragaszkodom hozzá, papa, semhogy bárkinek is átengedjem, még a királyi hercegnek se!

— Csinálhatok a kisasszonynak egy másik csoportot, csinosabbat, mint ez . . .

— Az már nem volna ugyanaz, — felelte Hortense.

És mintegy szégyelve, hogy nagyon is sokat mondott, kiment a kertbe.

— Mihelyt hazaérek, összetöröm a formát és mintát! — szökt Steinbock.

— Tehát rajta, hozza el írásait és ha megfelel annak, a mit önről fölteszek, csakhamar hallani fog rólam.

E szavakra a művésznak távozni kellett. Miután köszöntötte Hulotnét és Hortenset, a ki egyenesen azért jött vissza a kertből, hogy e köszöntést fogadja, a Tui-teriák kertjébe ment kóborolni, nem tudva, nem merve hazatérni padlásszobájába, hol zsarnoka kérdésekkel fogja ostromolni és kicsikarja titkát.

Hortense szerelmese száz számra gondolt ki csoportokat meg szobrokat; erőt érzett magában, hogy márványt faragjon, mint Canova, a ki épp úgy gyenge szervezetű lévén, mint ő, majdnem belepusztult a munkába. Egészen át volt szellemülve Hortensetől, a ki a látható ihletté vált számára.

— Halljuk, — mondá a báróné leányának, — mit jelent mindez?

— Nos hát, kedves mama, láttad Betti néni kérőjét,

a ki most már, reményilem, az enyém . . . De hunyd be szemeidet, tégy úgy, mintha mitsem tudnál. Istenem! én, a ki mindent el akartam titkolni előtted, én mondok el neked mindent . . .

— No, Isten veletek, gyermekeim, — kiáltott fel a báró, megölelve leányát és feleségét; — talán meglátogatom a kecskét és megtudok tőle egyetmást e fiatal-emberről.

— Papa, légy okos, — ismételte Hortense.

— Oh! kis leányom! — kiáltott fel a báróné, mikor elmondta neki költeményét, melynek utolsó verse a reggeli kaland volt, — drága kis leányom, a naivság lesz mindig a legravaszabb a földön!

Az igaz szenvedélyeknek meg van az ösztönük. Tegyenek egy inyencz elé egy tál gyümölcsöt, nem fog tévedni és behúnyt szemmel is a legjobbat fogja kivenni. Hasonlókép: engedjék át a jól nevelt fiatal leányoknak, hogy feltétlenül ők választhassák férjüket, ha abban a helyzetben vannak, hogy elérhetik, a kit akarnak, csak vajmi ritkán fognak tévedni. A természet csalhatatlan. És a természet törvénye ebben a tekintetben: szeretni az első pillantásra. A szerelemben az első látás egyszereüen a mélyebb látás.

A báróné megelégedése, noha az anyai méltóság leplével palástolta, ugyanakkora volt, mint Hortenseé; mert Hortense férjhezadásának három módja közül, melyeket Crevel említett, véleménye szerint úgy látszott, hogy a legjobb fog sikerülni. E kalandban a Gondviselés választát látta forró imáira.

Fischer kisasszony foglya, végül is kénytelen lévén hazatérni, arra az ötletre jutott, hogy a szerelmes boldogságát az első sikerén örvendező művész boldogságával leplezi.

— Győzelem! d'Hérouville herczeg megvette csoportozatomat és megrendelést is fogok kapni tőle, — mondá, a vén leány asztalára vetve az ezerkétszáz francnyi aranypénzt.

Mint gondolható is, Hortense erszényét megtartotta, a szíve fölé tette.

— Nos, — felelt Lisbeth, — ez nagyon helyes, mert

már megszakadok a munkában. Láthatja, gyermekem, hogy ebben a foglalkozásban, a melyet ön választott, nagyon gyéren csurran a pénz, mert csak most jut hozzá először, pedig kicsi híjján öt esztendeje, hogy jár utána! Ez az összeg alig elegendő visszafizetni, a mibe ön nekem azóta került, mióta váltóban van minden pénzem. De legyen nyugodt, — tette hozzá, miután megszámlálta, — ezt a pénzt egészen önre fogjuk fordítani. Egy évre el vagyunk látva. Egy év alatt pedig, ha mindig így folytatja, kifizetheti adósságát és jókora summát félre is tehet.

Látva csselfogásának sikerét, Venczeszlav mindenfélét mesélt a vén leánynak d'Hérouville hercegről.

— Fogok önnek csináltatni egy divatos fekete ruhát és fehérneműt is ujat szerzünk, mert illően öltözve kell megjelennie pártfogóinál, — felelte Betti. — De meg most nagyobb és megfelelőbb lakás is kell, mint ez a rettenetes padlásszoba és szépen be kell butorozni . . . Mily jó kedve van, mintha kicserélték volna, — tette hozzá, fiúképzően nézve Venczeszlavra.

— Azt mondták, hogy csoportozatom igazi mes-termí.

— Nos, annál jobb! Csináljon még ilyeneket, — válaszolt ez a száraz, teljesen gyakorlati leány, a ki képtelen volt megérteni a diadal örömét vagy a művészi szépet. — Ne arra gondoljon, a mit eladott, hanem csináljon valami ujat, a mit el lehessen adni. Az időről és a munkáról nem is szólva, kétszáz francot pazarolt erre a rongyos *Sámson*-ra. Az ingaóra kivitele több, mint kétezer francba fog kerülni. Látja, ha én reám hallgat, ezt a két fiút fejezi be, a kik buzavirág-koszorút tesznek egy kis leány fejére; ez tetszeni fog a párisiaknak. Én azonban megyek Crevel úrhoz és útközben beszólok Graff úrhoz, a szabóhoz . . . Menjen a lakásába és engedjen felöltözni.

Másnap a báró egész odáig lévén Marneffené-ért, fölkereste Betti nénit, a ki meglehetősen elámúlt, mikor az ajtót kinyitva, maga előtt látta, mert még sohasem látogatta meg. Mindjárt is arra gondolt: „Hortensenak talán az udvarlómra fáj a foga? . . .“ Az előző este ugyanis

Crevel úrnál megtudta, hogy az udvari tanácsossal tervbe vett házasság meghiúsult.

— Hogyan, rokon, ön itt? Életében most jön hozzám először, és ezt bizonyára nem az én szép szemeimért teszi.

— Az igaz, hogy szépek, — felelte a báró, — neked vannak a legszebb szemeid, a miket láttam . . .

— Mit keres itt? Szinte zavarba hoz, hogy ilyen felfordulásban fogadom.

A Betti néni lakását alkotó két szoba elseje egyszerre szalon, ebédlő, konyha és műhely volt. A butorok olyanok voltak, mint a jobb módú munkásoknál; sötétre fényezett, szalmafonatos diófaszékek, egy kis diófa étkező-asztal, egy dolgozó-asztal, sötét fakeretbe foglalt színes metszetek, az ablakokon kis mousseline-függönyök, egy nagy diófa-szekrény, a padló jól felsúrolva, ragyogva a tisztaságtól, sehol egy porszem se, de csupa hideg vonal, igazi Terburg-kép, a miből mi sem hiányzott, még a szürke színezet sem, a mit az egykor kékes, de most már lenszínre változott papírkárpit mutatott. A mi a hálószobát illeti, oda még senki sem léphetett be.

A báró egy szempillantás alatt mindennel tisztában volt, az öntöttvas kályhától a háztartási eszközökig mindenben meglátta a középszerűséget és valami undor fogta el, a míg magában mondta:

— Ez hát az erény! — Hogy mit keresek? — felelt hangosan. — Te sokkal ravaszabb vagy, semhogy végül is ki ne találjad; jobb, ha mindjárt megmondom, — kiáltott fel, miközben leült és az egyik redőkbe szedett mousseline-függönyt félrehúzva, kinézett az udvarra. — Lakik ebben a házban egy nagyon csinos asszony . . .

— Marneffené! Oh! most már tudom! — szólott Betti mindent megértve. — És Josepha?

— Sajnos! Betti, nincs többé Josepha . . . kidobott, mint egy lakájt.

— És most azt akarja? . . . — kérdé a vén leány az egy negyed órával későn megbotránkozó szemérmeskedők méltóságával nézve végig a bárót.

— Minthogy Marneffené igen rendes asszony, hivatalnoknak a felesége, a kivel minden szégyenkezés

nélkül közlekedhetsz, — folytatá a báró, — szeretném, ha jó szomszédságban élnél vele. Oh! légy nyugodt, ő a legnagyobb tisztelettel lesz a főnök úr rokona iránt.

E pillanatban szoknyasuhogás hallatszott a lépcsőn, követve egy pár finom női félczipő lépteinek nesztől. A nesz a küszöbnél szűnt meg. Kétszeri kopogás után megjelent Marneffené.

— Bocsásson meg kisasszony, hogy így berohanok önhöz; de tegnap, mikor feljöttem, hogy meglátogassam, nem találtam itthon; szomszédok vagyunk és ha tudtam volna, hogy ön az államtanácsos úr rokona, már rég kikértem volna pártfogását. Láttam belépni a főnök urat és bátorkodtam feljönni; mert férjem, báró úr, említette, hogy holnap a személyzetre vonatkozólag javaslatot fognak előterjeszteni a miniszternek.

Megindultnak látszott, pihegett, holott egyszerűen csak futva jött fel a lépcsőn.

— Önnek mitsem kell kérnie, szép hölgy, — felelt a báró; — én kérem öntől a kegyet, hogy láthassam.

— Nos, ha a kisasszony is úgy akarja, jöjjön! — mondá Marneffené.

— Menjen, rokon, majd utánok megyek, — szolt eszélyesen Betti.

A párisi asszony annyira számított a báró látogatására és értelmességére, hogy nemcsak magára öltött ilyen alkalomra való ruhát, hanem lakását is rendbe hozta. Már reggel felékesítette hitelbe vásárolt virágokkal. Marneffe segített feleségének a butorok letisztításában és hogy a legapróbb tárgyak is fényesek legyenek, — szappanozott, kefélt, porolt. Valeria csinnal teljes környezetben akarta fogadni a báró urat, hogy tessen neki, még pedig annyira tessen, hogy legyen joga kegyetlennek lenni, és hogy — a modern taktika segédeszközeinek alkalmazásával — magasra tarthassa a csemegét, mint valami gyermek előtt. Megformálta itéletét Hulotról. Engedjenek egy párisi nőnek huszonnégy órát, hogy összeszedje magát és egy minisztériumot is megdönt.

E császárság korabeli férfi, a ki a császárság módjához volt szokva, tökéletes tudatlanságban volt a modern szerelem fogásai felől, nem ismerte az új aggályo-

kat, az 1830 óta kieszelt beszédmodort, a mikor is a *szegény gyöngye nő* végül is úgy tünteti fel magát, mint a ki áldozata szerelmes vágyainak, irgalmas nővér, a ki bekötözi a sebeket, angyal, a ki feláldozza magát. *A szerelem ez új művészete* rengeteg sok bibliai szólást használ fel az ördög művének javára. A szenvedély vértanúság. Egyfelől az észményre, a végtelenre törekednek, másfelől jobbak akarnak lenni a szerelem által. Minde szép mondások ürügyül szolgálnak, hogy még több hevet öntsenek a gyakorlatba, több örjögést a bukásba, mint a multban. Ez a képmutatás, korszakunk jellemző tulajdonsága, üszkössé tette az udvarlást. A két fél: két angyal és úgy viselkedik, ha tud, mint két démon. Az egymást követő ütközetek között a szerelemnek nem volt ideje, hogy így elemezze magát és épp oly sebesen sietett a siker felé, mint maga a császárság. Ám a szép Hulot, mikor a restauráció alatt újra nők után kezdett járni, előbb néhány barátneját vigasztalta meg, a kik akkoriban, mint kihunyt csillagok, letűntek a politikai égboltról és csak később, öreg korában került a Cadine Jenny-k és a Josephák horgára.

Marneffené annak megfelelően állította fel ütegeit, a mit megtudott a báró viselt dolgairól, melyeket férje, a hivatalokban történt rövid tudakozódás után, hosszan elbeszélt neki. Minthogy a modern érzésmód komédiája a báróra az ujság varázsával hathatott, Valeria megállapította tervét és ismerjük be, a kísérlet, melylyel délelőtt hatalmát kipróbálta, minden reményének megfelelt.

TIZEDIK FEJEZET.

Egy női ragadozó és egy kecske társulása titkos és be nem jegyzett czéggé.

Érzékenykedő, regényes és romantikus viselkedésével Valéria, a nélkül, hogy bármit is ígért volna, férje számára kinyerte a főnök-helyettesi állást és a becsületrend keresztjét.

E kis csatározással egy csomó vendéglői kirán-

dulás, színházban töltött est és köpenyek, csipkekendők, ruhák, ékszerek alakjában való sok ajándék járt együtt. A Doyenné-utcza lakás nem tetszett; a báró titokban a Vaneau-utcza egyik szép modern házában ujat bérelt és gyönyörűen bebutoroztatta.

Marneffe úr egy hónap múltán két heti szabadságot és még külön jutalékot is kapott, hogy szülőhelyén ügyeit rendezze. Azzal kecsegtette magát, hogy egy kis utazást tesz Svájcba és ott a szép nemet fogja tanulmányozni.

Ha Hulot báró a kegyelt asszonnyal volt is elfoglalva, azért nem feledkezett meg pártfogoltjáról. A kereskedelmi miniszter, Popinot gróf, szerette a művészeteket: két ezer francot adott a *Sámson* csoportozat egy példányáért, azzal a kikötéssel, hogy a mintát össze kell törni és *Sámson* csak neki meg Hulot kisasszonynak legyen meg. E csoportozat csodálatot keltett egy herczegben, a kihez elvitték az ingaóra mintáját és a ki megrendelte ennek kivitelét; de csak egy példányban volt szabad elkészíteni és ezért harminczezer francot ajánlott fel. A véleményadásra felszólított művészek, a kik között volt Stidmann is, kijelentették, hogy a ki e két csoportozatot megalkotta, szobrot is tud csinálni. Erre Wissembourg herczeg tábornagy, hadügyminiszter és a Montcornet marsal emlékművének felállítására alakult bizottság elnöke, nyomban meghozatta a döntést, mely szerint a szobor elkészítésével Steinbockot bízzák meg. Rastignac gróf, akkoriban helyettes államtitkár, mindenképpen meg akarta szerezni valamelyik művét a művésznek, a kinek dicsősége vetélytársainak tapsaitól kísérve mind magasabban ragyogott. Megszerezte Steinbocktól azt a bájos csoportozatot, mely két kis fiút ábrázolt, a mint koszorút tesznek egy kis leány fejére és viszonzásul műtermet ígért a művésznek az állami márványművek telepén.

Ez siker volt, de párisi, vagyis örületes siker, olyan siker, mely agyonlapítja azokat az embereket, a kiknek — a miként az, közbevetőleg mondva, gyakran megtörténik, — nem eléggé izmos a válluk és hátuk, hogy elviseljék. A lapok és a szemlék egyre írtak Steinbock Venczeszláv grófról, a nélkül, hogy akár neki, akár

Fischer kisasszonynak a legkisebb sejtelve is lett volna róla. Minden nap, mihelyt Fischer kisasszony ebédelni ment, Venczeszláv a bárónéhoz sietett. Ott töltött egy-két órát, kivéve azokon a napokon, mikor Betti látogatott el rokonaihoz. Egy ideig ez volt a helyzet.

A báró, megbizonyosodván Steinbock gróf származásáról és rangjáról; a báróné, a ki boldogan látta jellemét és erkölcsseit; Hortense, a ki büszke volt jövődöbelijére, kinek dicsősége igazolta szerelmét, már habozás nélkül beszéltek a házasságról; szóval, a művész tetőpontján volt a boldogságnak, mikor Marneffené vigyázatlansága mindent veszélyeztetett. Ime, hogy miként.

Lisbeth, a kit Hulot báró össze akart barátkoztatni Marneffenével, hogy láthassa, mi történik e házaspárnál, már ebédelte Valeriánál, a ki viszont, hogy hallja, mit beszélnek a Hulot-családban, igen hízelkedően bánt a vén leánynyal. Valeriának tehát az az ötlete támadt, hogy meghívja Fischer kisasszonyt, vegyen részt új lakásának a fölszentelésében. A vén leány, a ki boldog volt, hogy egy házzal több van, hova ebédelni járhat és a kit Marneffené elbájolt, vonzódott az asszonyhoz. Mindazok között, a kikkel érintkezett, senki sem volt ennyire figyelmes hozzá. A minthogy Marneffené, a ki csupa apró gondoskodás volt Fischer kisasszony iránt, vele szemben, hogy úgy mondjuk, ugyanolyan helyzetben volt, mint a milyenben Betti néni a bárónéval, Rivet úrral, Crevellel, szóval mindazokkal szemben, a kiknél ebédelni szokott. Marneffeék főleg azzal indították részvétre Betti nénit, hogy látni engedték neki háztartásuk mélységes nyomorúságát és ezt, mint általában szokás, a legszebb szinekkel mázolták be: lekötöztetett és hálátlan barátokkal, betegséggel; egy anyával, Fortinnével, a ki előtt eltitkolták siralmas helyzetét és a ki úgy halt meg, hogy, hála az emberfölötti áldozatoknak, mindig bőségben hitte magát stb.

— Szegények! — mondá Hulot-nak, — helyesen teszi, hogy érdeklődik irántuk, méltán megérdemlik, mert oly derék, jó emberek! Alig tudnak megélni az ezer tallérból, a mi a főnök-helyettesi állással jár, mert Montcornet marsal halála óta adósságokat kellett csi-

nálniok! Barbárság a kormánytól azt kívánni, hogy egy hivatalnok, kinek felesége és gyermeke van, kétezer-négyszáz franc fizetésből éljen meg Párisban.

E fiatal nő, a ki barátságot színlelt iránta, mindent elmondott Lisbethnek és mindenben kikérte tanácsát, hízkelkedéssel vette körül és úgy tett, mintha általa akarná vezetetni magát, tehát hamarosan kedvesebb lett a különös természetű Betti néni előtt, mint valamennyi rokona.

A mi a bárót illeti, csodálattal tapasztalt Marneffe-nénál oly illedelmességet, műveltséget és jó modort, a minőt sem Cadine Jenny-nél, sem Josepha-nál, sem barátnéiknál nem talált, és egy hónap leforgása alatt kifejlődött benne az esztelen aggastyáni szenvedély, mely észszerűnek látszott. Aminthogy valóban, itt nem látott se csúfondároskodást, se dözöléseket, se örült költekezést, se lealjasodást, se megvetést a társadalmi dolgok iránt, se oly föltétlen függetlenséget, a mely a színésznőnél és az énekesnőnél minden szerencsétlenségének forrása volt. Hasonlóképpen megmenekült a kirtartott nő ama kapzsiságától is, mely a homok szomjúságához hasonlítható.

Marneffe-né, a ki barátnője és bizalmasa lett, a legcsekélyebb dolgot is csak a legnagyobb húzódozások között fogadta el tőle.

— Állást, jutalékot, mindazt, a mit a kormánytól eszközölhet ki, nem bánom; de ne kezdje azzal, hogy meg akarja becsteleníteni a nőt, a kit, azt mondja, szeret, — mondá Valeria, — vagy pedig nem hiszek önnnek... Holott szeretnék hinni, — tette hozzá elforgatva szemeit, mint egy szent Teréz, a ki az égre sandít.

Minden egyes ajándék egy-egy erődnek a megostromlása, az önérzetnek meg-megújuló sérelme volt. A szegény báró egész hadműveleteket eszelt ki, hogy valamely, egyébként jó drága, csekélységet elfogadtasson és közben nem győzött eléggé szerencsét kívánni magának, hogy végre reátalált az erényre, megtalálta álmai megvalósulását. Ez egyszerű háztartásban, mondá, épp úgy Isten volt, mint otthon. Marneffe úr, úgy látszott, mintha távolról sem sejtette volna, hogy a mi-

niszteriumi Jupiter aranyeső alakjában le akar szállani feleségéhez és mintegy szolgálja volt fenkölt főnökének.

Marneffe-né, a huszonhárom éves tiszta és félős polgárasszony, a Doyenné-útcza rejtve nyíló virága, teljes tudatlanságban volt a kitartott nők aljassága és züllesztése felől, melyre a báró most szörnyű undorodással gondolt, mert még nem ismerte a küzködő erény báját és a félénk Valeria ezt végigkóstoltatta vele, mint a dal mondja: *a patakpart egész hosszában.*

Hector és Valeria között ez lévén a helyzet, senkit sem ejthet csodálkozásba, hogy Valeria értesült Hectortól Hortense-nak a nagy művész Steinbock-kal tervezett házasságáról. A jogok nélkül való szerelmes férfi és az oly asszony között, a ki nem könnyen szánja reá magát, hogy szerető legyen, történnék szóbeli és erkölcsi összecsapások, melyekben a szó elárúlja a gondolatot, épp úgy, mint a hogy próbamérkőzésben a vítőr mutatja a párbajozási elevenséget. Ily helyzetben a legeszélyesebb ember is utánozza Turenne példáját. Következésképpen a báró sejteni engedte mindazt a cselekvési szabadságot, a mit leánya férjhezmenetelével nyerne, ezzel válaszolva a szerelmes Valeriának, a ki nem egyszer kiáltott fel:

— Nem értem, hogy vétkezhet valaki egy férfiért, a ki nem egészen a miénk!

Már addig is a báró számtalanszor megesküdött, hogy közte és felesége között *huszonöt év óta* mindennek vége.

— Pedig azt mondják, hogy oly szép! — felelt Marneffe-né. — Bizonyítékokat akarok.

— Meg lesz, — mondá a báró, boldogan ettől az akaratnyilvánítástól, melylyel Valeria mintegy kiszolgáltatta magát.

— És hogyan? Mindig mellettem kellene lennie, — mondá Valeria.

Erre Hector kénytelen volt fölfedni a Vaneau-utczában folyamatba tett intézkedéseit, hogy bebizonyítsa Valeriának, csakugyan neki akarja juttatni az életnek azt a felét, mely a hites feleséget illeti, úgy számítva, hogy a

nappal és az éjjel két egyenlő félre osztja a polgárosult ember idejét. Kijelentette, hogy mihelyt leánya férjhez megy, szépszerével otthagyja feleségét. A báróné Hortense-nál és az ifjú Hulot-nál fogja tölteni idejét, férje biztos volt engedelmessége felől.

— Akkor azután, kis angyalom, igazi életem, igazi otthonom a Vaneau-utczában lesz.

— Istenem, hogy rendelkezik velem!... — vetette közbe Marneffe-né. — És férjem? . . .

— Az a rongy! . . .

— Annyi bizonyos, hogy ön mellett csakugyan az... — felelt az asszony nevetve.

Marneffe-né szörnyen vágyott, hogy, miután halotta a történetét, lássa az ifjú Steinbock grófot; talán valami emléket akart tőle, a míg egy tető alatt lakik vele. E kíváncsiság annyira nem tetszett a bárónak, hogy Valeriának meg kellett esküdnie, soha reá se néz Venczeszlavra. Miután azonban a lemondásért egy kis halvány-kék sevres-i thea-készlettel kárpótoltatta magát, szíve mélyén megőrizte a vágyat, mintha az elvégzendő dolgok lajstromába írta volna. Egyízben tehát, mikor kávéra a maga szobájába hívta meg Betti nénit, udvarlójára terelte a beszédet a czélből, hogy megtudja, láthatná-e veszély nélkül?

— Mondja, kicsikém, — szólott hozzá, mert kölcsönösen *kicsikém*-nek nevezték egymást, — miért nem ismertetett még meg az udvarlójával? . . . Tudja, hogy rövidesen híres ember lett belőle?

— Híres, ő?

— Mindenki csak róla beszél.

— Eh! Ugyan! — kiáltott fel Lisbeth.

— Ő fogja elkészíteni apám szobrát és én nagyon hasznára lehetnék műve sikerülésénél, mert Montcornetné nem adhat neki, mint én, egy Saint-féle miniature-képet, egy kis remekművet, mely 1809-ből, a wagrami ütközet előtről való és a melyet ő szegény anyámnak ajándékozott, szóval egy fiatal és szép Montcornetné . . .

Saint és Augustin volt a két legdivatosabb miniature-festő a császárság alatt.

— Azt mondja, kicsikém, hogy szobrot csinál? — kérdezte Lisbeth.

— Még pedig kilencz láb nagyot és a hadügymiszter megbízásából. De hát hol jár ön? Hogy csak tölem tudja meg ezeket az újságokat! A kormány műtermet és lakást is ad Steinbock grófnak a márványművek raktárában; az ön lengyele lesz talán ott az igazgató, kétezer franc fizetés, aranygyűrű...

— Honnan tudja mindezt, mikor én mit sem tudok? — mondá végre Lisbeth, felocsudva elámulásából.

— Lássuk csak, kedves kis Betti néni, — mondá kedveskedve Marneffené, — képes ön odaadó, mindenrel daczoló barátságra? Akarja, hogy úgy legyünk, mint ha testvérek volnánk? Megeksüszik, hogy nem lesz többé titka előttem, mint a hogy nekem sem lesz ön előtt, hogy kémkedni fog helyettem, mint én ön helyett? Főleg, megeksüszik, hogy soha sem fog kiszolgáltatni sem férjemnek, sem Hulot úrnak és soha el nem árúlja, hogy én mondtam meg önnek...

Marneffené megállt e *picador*-i munkában, Betti néni megrémítette. A lotharingiai parasztleány arcza rettenetes kifejezést öltött. Fekete és szűrő szemei oly me-reven néztek, mint a tigriséi. Ábrázata hasonlított ahhoz, a mit a pythoissákról képzelünk, fogait összeszorította, hogy ne csikorogjanak és szörnyű görcs remegtette meg tagjait. Meggörcbített ujjait főkötője és haja közé csúsztatta, hogy belemarkoljon a hajába és fogja a fejét, mely túlságosan nehézzé lett: égett! A belsejét emésztő tűzvész füstje mintha arczának ránczain át kifelé gomolygott volna, akárcsak oly hasadékon, melyeket valamely vulkánikus kitörés repesztett. Fenséges látvány volt.

— Nos, miért állt meg? — szólt rekedt hangon; — olyan leszek ön iránt, mint ő iránta voltam. Oh! a vére-met adtam volna érte!...

— Tehát szereti?...

— Mintha a gyermekem lenne!...

— Nos hát, — folytatá Marneffené megkönnyeb-bülten, — ha csak így szereti, úgy nagyon boldognak fogja magát érezni, mert, ugyebár, azt akarja, hogy ő boldog legyen?

Lisbeth mint az őrült, gyors fejbólintással válaszolt.

— Egy hónap múlva feleségül veszi az ön unokahúgát.

— Hortense-t? — kiáltott fel a vén leány, homlokára csapva és felállva.

— Ah! Tehát mégis szereti e fiatalembert? — kérde Marneffené.

— Kicsikém, mi barátságot kötöttünk, életre-halálra, — szolt Fischer kisasszony. — Úgy van! És ha önnek vannak vonzalmái, szentek lesznek előttem. Vétkeiket is erényszámba fogom venni, mert szükségem lesz reájuk, az ön vétkeire!

— Együtt élt vele? — kiáltott fel Valeria.

— Nem, anyja akartam lenni...

— Úgy nem értem, — felelt Valeria, — mert hiszen ebben az esetben ön nincs se kijátszva, se megcsalva és boldognak kellene lennie, hogy ily jó házasságot csinál, a pálya nyitva áll előtte. Egyébként is, az ön számára mindennek vége. Művészünk minden nap, mihelyt ön ebédelni megy, rohan Hulotnéhoz.

— Adeline!... — mondá magában Lisbeth. — Oh! Adeline, ezt drágán fogod megfizetni, rútabbá teszek, mint amilyen én vagyok!...

— De hisz ön oly sápadt, mint egy halott! — kiáltott fel Valeria. — Tehát mégis van valami a dologban?... Oh! be ostoba vagyok! Az anya és a leány bizonyára sejtik, hogy ön akadályokat gördítene e szerelem elé, mert hiszen titkolódnak ön előtt, — kiáltott fel Marneffe-né; — de ha ön nem él együtt ezzel a fiatalemberral, úgy mindez, kicsikém, még homályosabb előttem, mint a férjem szíve...

— Oh! ön nem tudja, — felelt Lisbeth, — ön nem tudja, hogy micsoda fortély van ebben! Ez a végső, a halálos döfés! Beh sok bántalmat kellett tőlük elszenvednem lelkemben! Ön nem tudja, hogy legifjabb koromtól fogva áldozat voltam Adeline mellett! Engem ütlegettek, őt czirógatták! Én rongyokban jártam, ő olyan ruhákat viselt, mint egy kisasszony. Én ástam, gyomláltam, ő csak azért mozdította meg a tíz ujját, hogy a ruháját si-

mítgassa!... Férjhez ment a báróhoz, a császár udvarában tündökölt, én meg 1809-ig a falumban maradtam, négy éven át várva, hogy valami megfelelő férjre akadjak; elhozattak, de csak azért, hogy munkásnővé tegyenek és férjhez akartak adni hivatalnokokhoz, meg kapitányokhoz, a kik olyanok voltak, mintha házmesterek lennének!... Huszonhat éven át hordtam, a mit ők eldobtak... És most ime, mint az ótestamentumban, a szegénynek volt egy báránycájája, a miben örömét lelte és a gazdag, a kinek nyájai vannak, megirigylti a szegény bárányát és elveszi... a nélkül, hogy figyelmeztetné, a nélkül, hogy szólna. Adeline ellopja boldogságomat!... Adeline! Adeline! lenn foglak még látni a sárban és mélyebben, mint én vagyok!... Hortense, a kit én szerettem, megcsalt. A báró... Nem, az nem lehetséges. Lászuk csak, hadd hallom még egyszer, mi igaz e dologban?

— Csillapodjék, kicsikém!

— Valeria, drága angyalom, le fogok csillapodni, — felelte a különös leány, miközben leült. — Csak egy dolog adhatja vissza eszemet: bizonyítékot akarok!...

— De hiszen az ön Hortense húgának birtokában van a *Sámson*-csoportozat, melynek itt van, e szemlében a képe; megtakarított pénzén vásárolta; és a báró az, a ki, jövődöbeli vejeének érdekében az utat egyengeti és mindent kieszközöl a számára.

— Vízet!... Vízet!... — kiáltott fel Lisbeth, miután egy pillantást vetett a képre, mely alatt ott állott: *A csoportozat Hulot d'Ervy kisasszony tulajdona.* — Vízet! Ég a fejem, megőrülök!

Marneffené hozott vizet; a vén leány levette főkötőjét, szétbontotta fekete haját, és belehajtotta fejét a tálba, melyet új barátnője előtte tartott; ismételve megmártotta homlokát és megakasztotta a kezdődő gyúladást. E fürösztés után visszanyerte egész önuralmát.

— Egy szót se, — mondá Marneffe-nének, miközben megtörölközött, — egy szót se erről... Látja!... nyugodt vagyok és már mindent elfelejtettem, nem is gondolok többé reá!

— Holnap beviszik az örültek házába, ez bizonyos, — mondá magában Marneffe-né Bettire tekintve.

— Mit tehet az ember? — folytató Lisbeth. —
Óssa, kis angyalom, hallgatni kell, fejet hajtani és
menni a sír felé, mint a hogy a víz is egyenesen a folyó
felé siet. Mit csináljak? Izzé-porrá szeretném zúzni ezt
az egész világot, Adeline-t, leányát, a bárót! De mire
tehet egy szegény rokon egy egész gazdag család ellen-
ében? . . . Ez a cserépfazék és a vasfazék történeté-
nek volna a megisméltődése.

— Igaz, igaza van, — felelt Valeria, — az egyetlen,
a mit az ember tehet, hogy igyekszik, minél jobban
megvámolni, a mit átereszt. Ez a párisi élet.

— Pedig, — mondá Lisbeth, — meghalok, ha el-
vesztem e gyermeket, a kivel mindig úgy bántam,
mintha az anyja lennék és a kire úgy számítottam, hogy
egész életemen át együtt maradok vele . . .

Könny szökött a szemébe és elhallgatott. E kénkö-
ből és tűzből való leány elérzékenyülése megborzon-
gatta Marneffe-nét.

— Nos, reátaláltam önre, — mondá megragadva
Valeria kezét, — és ez megvigasztal a nagy csapásban. . .
Szeretni fogjuk egymást; és miért is válnánk el? Én
soha sem fogom keresztezni az útjait! Engem soha sem
fognak szeretni! . . . Mindazok, a kik megkértek, csak
unokabátyám pártfogásának reményében akartak nőül
venni . . . Elegendő erővel bírni, hogy kiküzdjük a pa-
radicsomot és ezt az erőt arra használni, hogy száraz
kenyeret meg vizet, rongyokat és egy padlásszobát sze-
rezzünk! Ah! kicsikém, ez vértanúi sors! Ebbe szárad-
tam én bele.

Hirtelen elhallgatott és Marneffe-né kék szemébe
mélyesztette sötét tekintetét, mely általjárta e csinos nő
lelkét, mintha tör pengéje érte volna a szívét.

— És minek beszélni? — kiáltott föl, mintegy
szemrehányást téve magának. — Ah! soha sem fecseg-
tem még ennyit! . . . — tette hozzá kis szünet mulva.
— Helyesen mondja: Köszörüljük ki fogainkat és vámol-
junk, a mennyit lehet.

— Igaza van, — mondá Marneffe-né, a kit e roham
megrémített és a ki már nem emlékezett, hogy ő han-
goztatta ezt az irányelvet. — Úgy látom, kicsikém, hogy

ló úton van. Ugyan hagyja, az élet úgyis rövid, annyi hasznot kell húzni belőle, a mennyit csak lehet és igyekezzünk, hogy mulassunk az embereken . . . Én fiatalon is idejutottam már! Úgy nevelkedtem, mint el-kényeztetett gyermek, apámat a becsvágy vezérelte házasodásában és majdnem megfélemlített rólam, a ki pedig azelőtt bálványa voltam és a kit úgy nevelt, mint a királyné leányát! Szegény anyám, a ki a legszebb álmokban ringatott, meghalt a bánattól, a miért egy ezer-kétszáz franc fizetésű kis hivatalnokhoz mentem nőül, a ki harminczkilencz éves korában már megvénült és hideg kéjencz volt, romlott, mint egy egész sereg fe-gyencz és a ki nem látott bennem mást, mint a mit ön-ben láttak, eszközt az emelkedésre! . . . Nos, végül is reájöttem, hogy ez a gyalázatos ember a legjobb férfi. Minthogy előnyben részesíti fölöttem az utcasarki rongyokat, nekem meghagyja szabadságomat. Magának tartja minden fizetését, de viszont soha sem kéri számon tőlem, hogy én honnan veszem a pénzt . . .

Most ő rajta volt a sor, hogy elhallgasson, mint az olyan nő, a ki érzi, hogy elragadta a vallomások árja és megütődve a figyelem kifejezésén, melylyel Lisbeth hall-gatta, szükségét érezte, hogy mielőtt végső titkait is reá-bízza, még egyszer megbizonyosodjék felőle.

— Látja, kicsikém, mennyire bízom önben, — mondá Marneffe-né, mire Lisbeth föltétlenül megnyug-tató bólintással válaszolt.

A szem nézése és egy fejmozdulat néha ünnepe-lyesebb esküvés, mint a mit a bíróság előtt tesz az ember.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

Betti néni átalakulása.

A tisztesség minden látszata megvan nálam, — folytatá Marneffe-né, kezét Lisbethére téve, mintegy nagy ezzel esküt vegyen tőle, — férjes nő vagyok és a magam úrnője, annyira, hogy Marneffe, ha reggel a mi-niszteriumba menet véletlenül búcsút akar venni tőlem

és szobámat zárva találja, nyugodtan távozik. Gyermekeit még kevésbé szereti, mint a mennyire én szeretem valamelyiket ama márványgyermekek közül, melyek a Tuilerákban a két *Folyam* egyikének lábánál játszadoznak. Ha nem jövök haza ebédre, igen jól megebédel a cseléddel, mert a cseléd egészen neki való, este pedig; ebéd után, eltávozik és csak éjfélkor vagy egy órakor jön haza. Szerencsétlenségre, egy év óta nincs szobaleányom, a mi annyit jelent, hogy egy év óta özvegy vagyok... Csak egy szenvedélyem volt, egyetlen boldogságom... egy gazdag brazilai, a ki egy éve elutazott. Egyetlen botlásom! Haza utazott, hogy eladja jószágait, pénzzé tegyen mindent és azután Franciaországba jöjjön letelepedni. Mit fog találni az ő Valériája helyén? Piszkot és szemetet. Eh! az ő hibája lesz és nem az enyém, miért késik oly sokáig? Lehet különben, hogy hajótörést szenvedett, mint én az erényemmel.

— Isten vele, kicsikém, — szólalt meg hirtelen Lisbeth, — sohasem fogunk elszakadni egymástól. Szeretem, becsülöm önt, az öné vagyok! A báró egyre zaklat, hogy költözködjem én is a Vaneau-utczába, abba a házba, melyben ön fog lakni, én nem akartam, mert mindjárt sejtettem, hogy mi lappang ez újabb jószág mögött...

— Az lett volna a feladata, hogy kémkedjék utánam, tudom, — mondá Marneffe-né.

— Igen, ez volt a nagylelkűség oka, — felelt Lisbeth. — Párisban a legtöbb jótétemény számítás, mint a hogy a legtöbb hálátlanság bosszúállás!... Egy szegény rokonnal úgy bánnak, mint a patkányokkal, melyeket egy darab szalonnával csalogatnak. Elfogadom a báró ajánlatát, mert most már gyűlölöm ezt a házat. Ah! mindkettőnknek elég eszünk van, hogy el tudjuk hallgatni, a mi ártalmunkra lehet és azt mondjuk, a mit mondani kell; tehát semmi elszólás és igaz barátság...

— Örökre!... — kiáltott fel örvendezve Marneffe-né egész boldogan, hogy egy tisztelőre, meghitt barát nőre, mintegy valami tisztos nagynéni-féltre tett

szert. — Tudja, a báró ugyancsak költ a Vaneau-utczában...

— Meghiszem, — felelt Lisbeth, — már harmincz-ezer francot adott ki reá! Meg nem foghatom, hogy honnan vette a pénzt, mert hiszen Josepha, az énekesnő, egészen megkoppasztotta. Oh! ön jól eltalálta, — tette hozzá. — A báró lopni képes a nőért, a ki két oly kicsi és bársonyos kézben tartja a szívét, mint ön.

— Nos hát, — mondá Marneffe-né az utczai leányok biztosságával, a mely azonban csak gondatlanság, — válassza ki, kicsikém, a mit innen felhasználhat új lakása bebútorozására... ezt a ruhatartót, a tükrös szekrényt, szőnyeget, függönyt...

Lisbeth szemei kitágultak az észbontó örömtől, alig mert hinni az ajándékban.

— Ön egy pillanat alatt többet tesz értem, mint a mennyit gazdag rokonaim harmincz év alatt tettek!... — kiáltott fel. — Nekik sohasem jutott eszükbe megkérdezni, hogy van-e bútorom! Néhány héttel ezelőtt, mikor először volt nálam a báró, gazdag voltában az orrát fintorgatta nyomorúságom láttára... Nos hát, köszönöm, kicsikém, meg fogom hálálni, majd meglátja, hogy mi-ként.

Valeria az ő Betti nénikéjét egész az ajtóig kísérte, a hol a két nő összeölelkezett.

— Micsoda hangyaszaga van!... — mondá magában a szép asszony, mikor egyedül maradt; — nem fogok valami gyakran ölelkezni a nénikém-mel! Azonban, vigyázzunk, csinján kell bánni vele, még nagy hasznomra lesz, szerencsét fogok csinálni általa.

Igazi párisi creolnő lévén, Marneffe-né borzadt a fáradozástól, lustálkodó volt, mint a macska, melyet csak a szükség kényszere bír mozgásra. Számára az életnek csupa élvezetből kellett volna állnia és minden élvezettől azt kívánta, hogy fáradság nélkül legyen elérhető. Szerette a virágokat, föltéve, hogy helyébe hozzák neki. Színházi előadást el sem tudott képzelni másként, mint hogy kényelmes páholyban ül és kocsin hajtat oda. E kitartott-nőre valló vonásokat Valeria anyjától örökölte, a kit Montcornet tábornok, ha Párisban időzött, elhalmo-

zott figyelmességeivel és a ki hús évén át lábainál látta az egész világot; tékozló természetével mindent elpazarolt, mindent fölemésztett abban a fényűző életmódban, melynek Napoleon bukása óta elveszett a programja. A császárság nagyjai a költekezés terén utólérték az egykori idők nagyurait. A restauráció korában a nemesség mindig emlékezetében tartotta, hogy kiverték és kifosztották, éppen ezért, két-három kivételt leszámítva, takarékos, józan, előrelátó, szóval polgári és minden nagy-szerűség nélkül való életmódot folytatott. 1830 azután beteljesítette 1793 munkáját. Innentől fogva Franciaországban lesznek nagy nevek, de nem lesznek nagy háztartások, kivéve, ha oly politikai változások következnek be, melyeket bajos előre látni. Egyelőre minden személyes jelleget ölt. A legbölcsebbek szerencséje is csak egy élettartamhoz van kötve. A család a felbomlás felé halad.

A nyomor hatalmas szorítása, mely Valeriának azon a napon, mikor — Marneffe kifejezése szerint — *beadott* Hulot-nak, a vérét kiserkentette, e fiatal nőt arra az elhatározásra bírta, hogy szépségét fogja eszközül használni szerencséjének megkövacsolására. E mellett néhány nap óta annak is szükségét érezte, hogy anyjának pótlására legyen egy meghitt barátnője, a kinek mindent elmondhat, a mit nem lehet elmondani a szobaleánynak, és a ki jöhet, mehet, tehet, gondolkodhat helyette, szóval valami elátkozott lélek, a ki beletnyugszik az élet egyenlőtlen osztályába. Immár ő is épp úgy kitalálta, mint Lisbeth, hogy micsoda célok vezérlik a bárót, mikor össze akarja barátkoztatni Betti nénivel. A naphosszat dívánján heverésző és megfigyelésének lámpájával a lelkek, érzések és cselszövények legsötétebb zugaiban fürkészgető párisi creolnő félelmes éleslátásával reájött, hogy a kémből szövetségestársat formáljon magának. Valószínű, hogy a rettenetes árulkodást előre megfontolt szándékkal hajtotta végre; felismerte e heves, izzó szenvedélyű leány igazi természetét és magához akarta csatolni. Éppen ezért e beszélgetés olyan volt, mint a kő, melyet az utas bedob valamely tátongó nyílásba, hogy physikai meggyőződést

szerezzen a mélységéről. És Marneffe-né megijedt, mikor egyszemélyben Jagot és III. Richardot talált ebben a látszatra oly gyöngé, oly alázatos és oly kevésbé félelmes leányban.

Betti néni egy pillanat alatt visszaváltozott önmagává; e korzikai és vad jellem egy pillanat alatt letépte a gyöngé lánczokat, melyek görnyedten tartották, visszaugrott fenyegető magasságába, mint a faág, mely kiszabadul a gyermek kezéből, a ki addig lehúzza tartotta, hogy megrabolja zöld gyümölcsseitől.

Bárki figyelje is meg a társadalmi világot, mindig csodálkozással fogja tapasztalni, mily teljes, tökéletes és gyors a szűz természetek felfogása.

Az érintetlenségnek, mint minden nagyságnak, megvannak a maga sajátos gazdagságai, magukba olvasztó nagyszerűségei. A szűzen maradt egyéniségekben az élet, melynek erői meg vannak takarítva, kiszámíthatatlanul ellenálló és szívós lesz. A tartalékba helyezett tehetségek összessége az agyvelőt gazdagítja. Ha az ily mocsoktalan teremtéseknek szükségök van testükre vagy lelkükre, ha a cselekvéshez vagy a gondolkodáshoz folyamodnak, izmaikban aczélra, értelmükben ösztönszerű tudományra, ördögi erőre vagy az akarat magikus hatalmára lelnek.

Ebből a szempontból szűz Mária, ha egy pillanatig csak mint symbolumot tekintjük, nagyszerűségében túltesz az összes indiai, egyiptomi és görög typusokon. A szüziesség, a nagy dolgok szülőanyja, *magna parens rerum*, szép fehér kezében a felsőbb világok kulcsát tartja. Szóval, e nagyszerű és rettenetes kivételt megilleti mindaz a tisztelet, a mit a katolikus egyház neki rendel.

Betti néni tehát egy pillanat alatt azzá a mohikánná változott, kinek csapdái kikerülhetetlenek, kinek színelése áthatlan és a kinek gyors elhatározása az érzékek hallatlan tökéletességén alapúl. A megalkuvás nélküli gyűlölet és bosszúállás testesült meg benne, a hogy ezt Olaszországban, Spanyolországban és a Keleten lehet találni. E két érzés, mely mögött a szeretet, a szeretlenbe tornyosodó szerelem lakozik, csak a napsugárban

fürdő országokban ismeretes. Lisbeth azonban minde- nekfelett Lotharingia leánya volt, vagyis kész a csa- lásra.

Nem szívesen vállalta ezt a szerepet; mélységes tudatlanságából kifolyólag, előbb saajtságos kísérlethez folyamodott. Azt képzelte a börtönről, a mit a gyerme- kek képzelnek, az *eltüntetés* összezavarta a bebörtön- zéssel. Az eltüntetés több, mint a bebörtönzés és ez a több a büntető igazságszolgáltatás kiváltsága.

Marneffe-nétől távozva Rivet úrhoz rohant, a kit irodájában talált.

— Nos hát, kedves Rivet úr, — mondá, miután az elreteszelte az ajtót, — igaza volt, ezek a lengyelek! . . . csupa söpredék . . . se hitük, se Istenük.

— Lángba akarják borítani Európát, — felelte a békés Rivet, — tönkre akarnak tenni minden kereskedel- met és minden kereskedőt egy oly országért, a mely, azt mondják, csupa mocsár, tele borzalmas zsidókkal, nem is szólva a kozákokról meg a parasztokról, ezekről a vadállatféléről, a kiket elég tévesen az emberi nemhez számítanak. Ezek a lengyelek félreismerik korunkat. Már nem vagyunk barbárok! A háborúnak vége, kedves kisasszony, a királyokkal együtt az is kimúlt. A mi időnk a kereskedelem, az ipar és a polgári okosság diadalának ideje, azoké az erőké, melyek Hollandiát megalkották. Úgy van, — folytatta nekihevülve, — olyan korszakban élünk, melyben a népeknek mindent szabadságaik tör- vényes kifejlődése és az alkotmányos intézmények *békés* munkája útján kell elérniök; ez az, a mit a lengyelek nem tudnak és reménylem . . . Mit mond, kedvesem? — tette hozzá, félbeszakítva szavait, mert látta munkásnö- jének arczán, hogy a magas politika kívül esik értelmé- nek körén.

— Itt vannak az iratok, — felelte Betti néni, — ha nem akarom, hogy háromezerkétszáztíz francom oda- vesszen, be kell záratni a gazembert.

— Ah! úgy-e megmondtam! — kiáltott fel a Saint- Denis-negyed oraculumja.

A Rivet-czég, a Pons testvérek utódja, még min- dig ott volt a Mauvaises-Paroles-utczában, a régi Lan-

geais-palotában, melyet e híres család abban az időben építtetett, mikor a nagy urak a Louvre körül csoportosultak.

— Áldottam is érte eleget az úton!... — válaszolt Lisbeth.

— Ha nem sejt semmit, úgy reggel négy órakor már zár alatt lesz, — mondá a bíró, megnézve naptárját, hogy mikor van napfölkelte, — de csak holnapután, mert nem lehet bebörtönözni, mielőtt értesítést nem kapott, hogy testi elkötelezésen alapuló kereset folytán le akarják tartóztatni. Így tehát...

— Mily ostoba törvény, — mondá Betti néni, — hiszen az adós megszökhetik.

— Ehhez joga van, — felelte a bíró mosolyogva. — Tehát nézze, itt van, hogy...

— Nos, ha már így kell lennie, ide az írással, — mondá Betti, félbeszakítva a konzúlt, — magam fogom neki átadni és azt mondom, hogy kénytelen voltam pénzt kölcsön venni és hitelezőm követeli ezt a formaságot. Ismerem én az én lengyeletemet, meg sem fogja nézni az írást, hanem pipára gyújt vele!

— Ah! nem rossz, nem rossz, Fischer kisasszony! Nos hát, legyen nyugodt, az ügy rendben lesz. Hanem egy pillanatra még! Az nem minden, hogy az ember lakat alá tehet valakit; ennek a törvényhozási fényűzésnek az a célja, hogy megkapjuk pénzünket. Ki fog önnek fizetni?

— Majd fizetnek, a kik neki pénzt adnak.

— Ah! igen, elfeledtem, hogy a hadügyminiszter megbízta egyik vevőnk szobrának elkészítésével. Ah! czégünk ugyancsak sok egyenruhát szállított Montcornet tábornoknak, a ki nem késett, hogy nyomban ágyúfüsttől tegye maszatossá azokat! Micsoda derék ember volt! Mindig levonás nélkül fizetett!

Egy francia marsall megmentheti a császárt vagy a hazát: egy kereskedő szájában mindig az lesz a legnagyobb dicsérete, hogy levonás nélkül fizetett.

— Nos hát, Rivet úr, szombaton meg lesz az elégtétele. Igaz, elköltözöm a Doyenné-utczából, a Vaneau-utczába megyek lakni.

— Helyesen teszi, sohasem szerettem, hogy abban a lyukban lakik, melyről, noha irtózom minden ellenzé-kiségtől, el merem mondani, hogy meggyalázza, igen! meggyalázza a Louvre-t és a Carrousel-tért. Imádom Lajos Fülöpöt, ő a bálványom, felséges és hű képviselője annak az osztálynak, melyre dynastiáját alapította és sohasem fogom elfeledni, hogy mit tett a paszomány- iparért, a mikor visszaállította a nemzetőrséget . . .

— Valahányszor így hallom önt beszélni, — mondá Lisbeth, — mindig csodálkozom, hogy nem vá- lasztatja meg magát képviselőnek.

— Félnek a dynastiához való ragaszkodásomtól, — felelt Rivet, — a király ellenségei nekem is ellensé- geim. Ah! nemes egy jellem, kitünő család; szóval, — folytatá érvelését, — megfelel eszményeinknek: erköl- csös, takarékos, minden tekintetben tökéletes! Azonban a Louvre befejezése egyike volt a föltételeknek, a me- lyek fejében a koronát neki adtuk, és ime a czivillista, bár — beismerem — nem határoztuk meg fölhasználá- sának módját — siralmas állapotban hagyja Páris szí- vét... Éppen mert az *arany középút* mellett vagyok, szeretném, hogy Páris e kellős közepe más állapotban legyen. Az ön vidéke borzalmat kelt. Előbb-útóbb meg is gyilkolták volna ott... Ah! igaz, az ön Crevel-je ör- nagy lett a legiójában, reménylem, nálunk fogja meg- venni a vállrojtjait.

— Ma nála ebédelek, majd szólok neki.

Lisbeth, azt remélve, hogy elvághatja a világtól, már a magáénak hitte a livoniait. Ha nem fog dolgozni, úgy elfelejtik a művészt, mintha sírba tették volna és egyedül csak ő fog hozzá járni. Ebben a hiszemben két napig boldog volt, mert azt remélte, hogy halálos csa- pást mérhet a bárónéra és leányára.

Hogy Crevel úrhoz menjen, a ki a Saussayes-ut- czában lakott, áthaladt a Carrousel-hídon, a Voltaire- és a d'Orsay-rakparton, a Bellechasse-utczán, az Uni- versité-utczán, a Concorde-hídon és a Marigny-úton. Ezt a logikátlan útvonalat a szenvedély logikája diktálta, mely kérlelhetetlen ellensége a lábaknak. Betti néni, a míg nagy lassán a rakparton haladt, tekintetével a Szajna

jobb partján kalandozott. Számítása helyes volt. Ven-
czeszlavot öltözködés közben hagyta és úgy gondolta,
hogy a szerelmes fiú, mihelyt megszabadult tőle, a leg-
rövidebb úton a bárónéhoz fog sietni. Csakugyan, a hogy
a Voltaire-rakpart mellvédjének hosszában ödöngött,
gondolatában a túlsó parton haladva, megpillantotta a
művészt, a mint a Tuileriák rácsa felől jövet a Royal-
hídnak tartott. Itt útólérte a hűtlent és követhette a nél-
kül, hogy ez meglátta volna, a mennyiben a szerelmesek
csak ritkán szoktak hátrafordulni; Lisbeth egész Hu-
lot-né házáig kísérte, a hova azután belépni látta oly
módon, mint a ki megszokta ott a járást.

Ez a végső bizonyíték, mely megerősítette Mar-
neffe-né közléseit, az önkívületig fölháborította Lis-
bethet.

A lelki izgatottság oly állapotában toppant be az
újdonsült örnagyhoz, mely gyilkolni képes. Crevel apó
épp gyermekeit várta, az ifjabb Hulot urat és feleségét.

Am Crevel Celestin oly naiv és igazi képviselője
a fölkapaszkodott párisinak, hogy nehéz bizonyos szer-
tartásosság nélkül lépni be Birotteau Césár e szeren-
csés utódjához. Crevel Célestin egymaga egy egész
világ; következésképpen és e családi drámában való
fontossága miatt jobban meg is érdemli ez ecsetelés
tisztességét, mint Rivet.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

Crevel úr élete és véleményei.

Vették észre, hogy gyermekkorunkban vagy a mi-
kor az életbe kilépünk, gyakran tudtunk nélkül, saját
magunk valami mintát formálunk magunknak? Így a
bankbeli írnok, mikor főnökének szalonjába belép, arról
álmodozik, hogy neki is legyen ily szalonja. Ha a sors
kedvez neki, húsz év múlva nem az akkor divatos
fényűzést fogja magánál jogaiba iktatni, hanem azt az
elavultat, mely egykor megbűvölte. A világ nem tudja,
mennyi ostobaság ennek a retrospectiv féltékenységnek
a következménye, épp úgy, mint a hogy nem tud a sok

hóbertjáról annak a titkos vetélkedésnek, mely az embereket arra ösztökéli, hogy utánozzák a kiválasztott példát, fölemésszék erejüket, hogy halovány holdfényt mutathassanak. Crevel városatya lett, mert gazdája is városatya volt; őrnagy volt a nemzetőrségben, mert vágyott Birotteau Césár vállrojtjaira. Hasonlóképpen, elámúlva azokon a csodákon, a melyeket Grindot, az építész akkor valósított meg, mikor gazdáját a szerencse kereke a legmagasabbra emelte, Crevel, a hogy ő szokta mondani, nem hímezett-hámozott, hogy lakását díszesen rendezze be: behúnyt szemmel és nyitott erszénnyel fordúlt Grindot-hoz, az akkor már tökéletesen elfelejtett építészhez. Az ember nem is tudja, meddig tartanak a kihamvadt dicsőségek, melyeket az elkésett csodálat táplál.

Grindot ezredszer is megismételte arany és fehér színben tartott, vörös szövettel kárpitozott szalonját. A minden választékosság nélkül való vásári árú palissander-fa bútorok az ipari művek kiállításán a vidékiek szemében méltó tekintélyt szereztek volna a gyárnak. A karos gyertyatartók, a csillár, az ingaóra cikorkonyásan voltak kidolgozva. A szalon közepén mozdíthatatlanul álló kerek asztal mindenféle olasz és Rómából hozatott ókori márvánnyal berakott lapja, valami olyan vízrajzi térkép, mely egy ruhaminta gyűjteményhez hasonlít, csodálkozásba ejtette a nyárspolgárokat, a kik Crevel-hez bejáratosak voltak. A boldogult Crevel-né arczképe, továbbá Crevel-é, leányáé és vejéé, mindannyi a nyárspolgárság legkeresettebb festőjének, Grassou Péternek a műve, a ki Crevel-nek a nevetséges byroni tartást sűgalmazta, egymással szembe helyezve díszítették a falakat. A keretek, melyek mindegyike ezer francba került, összhangzásban voltak ezzel az egész kávéházi pompával, melyre egy igazi művész bizonyára csak vállvonítással nézett volna.

Soha az arany el nem mulasztotta a legkisebb alkalmat se, hogy együgyűnek mutatkozzék. Tíz Velençe is volna a mai Párisban, ha a nyugalomba vonúlt kereskedőkben meg lenné a nagy dolgok amaz ösztöne, mely az olaszokat jellemzi. Még ma is megesisik, hogy egy mi-

lanói üzletember ötszázezer francot hagyományoz a *Duomo*-nak, hogy megaranyozzák azt az óriási Mária-szobrot, mely a kupolát koronázza. Canova végrendeletében megbízza fivérét, hogy építsen négy millió költséggel egy templomot és a fivér még tesz is hozzá ez összeghez. Ám ki hallotta, hogy egy párisi nyárspolgár (pedig, mint Rivet, mindnyájan szívből szeretik az ő Párisukat) azzal a szándékkal foglalkozott, hogy felépítteti a harangtornyokat, melyek a Notre-Dame-ról hiányoznak. Holott számítsák csak össze, mennyi pénz gyűlik az állam pénztárába örökösök nélkül való hagyatékek címén? Páris kiszépítésének minden munkáját elvégezhetnék volna azon az áron, a mibe azok a papirmaché, aranyozott gipsz- és ál-szobor ostobaságok kerülnek, melyeket a Crevel-fajtájú emberek tizenöt év alatt összevásárolnak.

A szalon végén pompás dolgozó-szoba nyílt, utánozott Boule-féle asztalokkal és szekrényekkel bútorozva.

A hálószoba, mely csupa szőnyeg volt, szintén a szalonból nyílt. A mahagoni egész pompájával terpeszkedett az ebédlőben, melynek falmezőit gazdagon keretezett svájci tájképek díszítették. Crevel apó, a ki folyton egy svájci utazásról álmodozott, addig is, a míg a valóságban meglátja, képekben akarta bírni ezt az országot....

Látnivaló, hogy Crevel, egykori városatya, rendjeltartó, nemzetőr, nemcsak címeivel, hanem a bútorzattal is híven utánozta szerencsétlen elődjét. Ott, a hol a restauráció alatt az egyik elbukott, a másik, a kiről mit sem tudtak, fölemelkedett, nem a sors különös játékából, hanem a dolgok rendje folytán. Forradalmak idején, épp úgy, mint mikor a tenger viharzik, a szilárd értékek alámerülnek a mélységbe, a könnyű dolgokat pedig felszínre veti a hullám. A király-párti, kegyelt és irigyelt Birotteau Césarban az ellenzéki polgárság tükröződött, míg Crevel-ben a diadalmaskodó polgárság találta meg képviselőjét.

Ez az évenként ezer tallér bérbe kerülő lakás, mely zsúfolva volt a pénzzel megszerezhető közönséges szép

dolgokkal, egy kertes elejű, régi palota első emeletét foglalta el. Minden rendben állott benne, akár a coleopterák valamely rovargyűjtőnél, amennyiben Crevel csak keveset volt otthon.

É pazar helyiség volt a becsvágyó nyárspolgár törvényes lakása. Egy szakácsnő meg egy inas álltak a szolgálatára, ezenkívül pedig, ha politikai barátait, családját, vagy oly embereket vendégelt meg, kiket el akart kápráztatni, még két kisegítő-szolgát bérelt és Chevet-től hozatta a nagy ebédeket. Crevel életének valódi színhelye, — egykor a Notre-Dame de Lorette-utczában, Brisetout Héloise kisasszonynál — most a Chauchat-utczában volt. Az *egykori üzletember* (az összes nyugalomba vonúlt nyárspolgárok *egykori üzletember*-eknek czímezik magukat), minden délelőtt két órát töltött a Saussayes-utczában, hogy ügyeit intézze, a többi időt pedig Zeïre-nak szentelte, a mi Zaïret nagyon kellemetlenül érintette. Crevel-Orosmane világos szerződést kötött Héloise kisasszonynyal; ötszáz francért egy hónapig tartozott őt boldogítani, levonások nélkül. Az ebédet egyébként, valamint a külön kiadásokat Crevel fizette. Ez a kedvezményes szerződés, a mennyiben Crevel sok ajándékot is adott, gazdaságosnak tetszett a híres énekesnő ex-szeretője előtt. Azoknak a gazdag kereskedőknek, a kik nagyon is szeretik leányaikat, erre nézve azt szokta mondani, semmint ha istállót tart. Mindamellett, ha emlékezetünkbe idézzük a közléseket, melyeket a chauchat-utczai kapus a bárónak tett, világos, hogy Crevel nem tért ki a kocsis, meg a groom elől sem.

Leánya iránt való túláradó szeretetét Crevel, a mint látjuk, gyönyöreinek elősegítésére fordította. Helyzetének erkölcstelenségét a magasabb erkölcsiség érveivel igazolta. De meg az egykori illatszerésznek ez az életmód (szükséges, fesztelen, a régensség korára, Pompadourra, Richelieu tábornagyra, stb., emlékeztető életmód), bizonyos fölényes látszatot adott. Crevel szabad felfogásu embernek, gyalogjáró nagyúrnak, minden kicsinyeskedéstől ment nagyszívű lénynek mutatta magát és mindezt havi ezerkétszáz-ezeröttszáz francért. Nem politikus képímutatásból, hanem nyárspolgári hiú-

ságból cselekedett így, de az eredmény ugyanaz volt. A börzén Crevelt kora egyik fensőbbrendű emberének, főleg pedig világfinak tartották.

Ebben a tekintetben Crevel úgy vélte, hogy száz fejjel nagyobb, mint példányképe, Birotteau.

— Nos, — kiáltott föl Crevel, méregbe gurulva Betti néni láttára, — tehát ön adja férjhez Hulot kisaszszonyt egy fiatal grófhhoz, a kit számára titokban fölnevelt? . . .

— Szinte azt mondaná az ember, hogy ez bántja önt? — felelt Lisbeth, átható tekintettel nézve Crevelre. — Mi érdeke lehet önnek abban, hogy megakadályozza unokahúgom férjhezmenetelét? Mert azt hallom, ön hiúsította meg Lebas úr fiával való házasságát is . . .

— Ön nagyon jó leány, titoktartó, — szólt Crevel apó. — Nos hát, legyen meggyőződve, sohasem fogom megbocsátani Hulot úrnak, hogy elrabolta tőlem Josepha-t . . . különösen, hogy egy tisztességes teremtsé-
ből, a kit vén napjaimban végül is nőül vettem volna, egy rongyot, komédiásnőt, egy operai szajhát csinált! . . . Nem, nem, soha!

— Pedig Hulot úr nagyon jóra való ember, — mondá Betti néni.

— Szeretetreméltó, nagyon szeretetreméltó, túlságosan szeretetreméltó! — felelt Crevel, — nem vagyok rosszakarója, de kárpoztást kívánok és meg is szerzem. Ebből nem engedek!

— Ez volna az oka, hogy nem jön Hulot-néhoz?

— Talán . . .

— Ah! Tehát udvarolt neki? — mondá Lisbeth mosolyogva. — Sejtettem.

— És ő úgy bánt velem, mint egy kutyával, még rosszabbul; mint egy lakájjal, igazabban: mint egy politikai fogolylyal! De azért sikerülni fog, — tette hozzá ökölbe szorított kezével homlokára ütve.

— Szegény ember, borzasztó volna, hogy a felesége most csalja meg, mikor a kedvese is elcsapta! . . .

— Josepha! — kiáltott fel Crevel. — Josepha elhagyta? . . . Bravó Josepha! Josepha, te bosszút álltál értem! Ezért két gyöngyöt kapsz tőlem a füledbe, volt

madaram te! . . . Erről mitsem tudtam, mert miután másnap, hogy a szép Adeline megint ajtót mutatott, találkoztunk, elutaztam Corbeilbe Lebas-ékhoz és csak most jöttem vissza. Heloise mindent megmozgatott, hogy elúztasson és én tudtam, miért: — nélkülem és művészekkel, komédiásokkal, meg írókkal akart házfölszentelést tartani a Chauchat-utczában . . . Kijátszott! De én meg fogok neki bocsátani, mert mulattat. Ez a leány egy föl nem fedezett Dejazet. Roppant eredeti leány! Tegnap este is, ime, mily levelet találtam tőle az asztalomon.

„Kedves öregem! A Chauchat-utczában ütöttem fel sátramát. Voltam oly elővigyázatos, hogy barátaimmal kipróbáltattam, nem szakad-e le a padló? Minden rendben van. Jöjjön, uram, a mikor tetszik. Hágár várja Ábrahámját.“

— Héloise majd elmondja, hogy mi történt, mert neki kisújjában van az egész czigányvilág.

— Unokafivérem azonban egészen könnyedén veszi e kellemetlenséget, — mondá Betti.

— Lehetetlen! — szólt Crevel megállva inga módjára való fel és alá járkálásában.

— Hulot úr már nem fiatal, — jegyezte meg gúnyosan Lisbeth.

— Tudom, — felelt Crevel; — de bizonyos dolgokban hasonlítunk egymáshoz: Hulot sem lehet el nő nélkül. Képes reá, hogy visszatér feleségéhez, — folytatá mintegy önmagához beszélve. — Ez valami új volna neki, de az én bosszúmnak befellegzett. Ön mosolyog, Fischer kisasszony . . . Ah! ön tud valamit? . . .

— Az ön ötletein mosolygok, — felelt Lisbeth. — Úgy van, unokanővérem még mindig elég szép, hogy szenvedélyt ébresszen; ha én férfi volnék, bele tudnék szeretni.

— A ki egyszer belekóstolt az ivásba, az tovább is inni fog! — kiáltott fel Crevel; — ön gúnyolódik velem! A báró alkalmasint talált már vigasztalást.

Lisbeth igenlően bólintott.

— Ah! mily boldog, hogy huszonnégy óra alatt helyettesíteni tudta Josephát! — folytatá Crevel a beszédet. — De nem csodálkozom, mert egyszer, vacsora

közben, elmondta, hogy fiatalságában, nehogy felsülések ériék, mindig három szeretőt tartott, egyet, a kivel szakítani akart, azután azt, a ki uralmon volt és végül egyet, a kinek a jövőre nézve udvarolt. Bizonyára volt neki dugaszban valami grisette-je; valaki, a kit tartalékban tartott a maga vadas-kertjében! Mert nagyon XV. Lajos korabeli ember a kópé! Oh! be boldog, hogy szép férfi! De azért mégis öregszik, *kezd kopni* . . . Bizonyára valami kis munkásleányt csípett fel.

— Oh, nem! — felelt Lisbeth.

— Ah! — mondá Crevel, — mit meg nem tennék, hogy kiússem a nyeregből! Josephát lehetetlen volt visszahódítanom tőle, az e fajta nők sohasem térnek vissza első szerelmükhöz. De különben is, a hogy mondani szokták, a felmelegített szerelem sohasem szerelem. Hanem tudja, Betti néni, szívesen adnék, azaz' költenék ötvenezer francot, hogy elcsípjem e szép magas ember elől a szeretőjét és bebizonyítsam neki, hogy egy nagyhasú őrnagyapó, a ki még polgármester is lesz Párisban, nem az a legény, hogy, ha elütötték a királynőjét, sakkot ne adjon a királynak . . .

— Helyzetem, — felelt Betti, — arra kötelez, hogy mindent meghalljak és semmit se vegyek tudomásul. Ön bátran beszélhet velem, soha egy szót se mondok el abból, a mit reám bíznak. Miért akarja, hogy eltérjek ettől a törvénytől? Senkinek se lenne többé bizalma bennem.

— Tudom, — felelt Crevel, — ön a vénleányok gyöngye. Hanem lássuk csak, az ördögbe is, vannak kivételek. Lássá, nekik sohasem jutott eszükbe, hogy járadékot adjanak önnek . . .

— Mert büszkébb vagyok, semhogy bárkinek is pénzébe akarnék kerülni, — mondá Betti.

— Ah! — folytatá az egykori kereskedő, — ha ön segítségemre akarna lenni, tízezer francot teszek le a nevére. Mondja meg, szép rokon, mondja meg, ki foglalta el Josepha helyét és önnek lesz miből kifizetni a lakását, bevásárolni a reggelijét, azt a jó kis kávé, a mit annyira szeret, sőt megengedheti magának, hogy tiszta moka, ígyék . . . mi? Oh! be jó is az a tiszta moka!

— Nem annyira a tízezer franchoz ragaszkodom,

a mi körülbelül ötszáz franc évjáradéknak felelne meg, mint inkább teljes titoktartást kívánok, — mondá Lisbeth, — mert, lássa csak, kedves Crevel úr, a báró nagyon szépen viselkedik irányomban, ő fizeti helyettem a házbért . . .

— Igen, de meddig! Csak számíton reá! — kiáltott fel Crevel. — Honnan fogja reá venni a pénzt a báró?

— Én nem tudom. Mindamellett azonban több mint harmincezer francot költ, hogy berendezze a lakást, a mit annak a kis hölgynek szánt . . .

— Hölgynek! Csak nem valami urinő? Oh, a szerencsés gazember! Ilyesmi is csak neki sikerül!

— Férjes asszony, teljesen kifogástalan, — folytatta Betti néni.

— Valóban? — kiáltott fel Crevel és szeme lobbot vetett, épp úgy a vágytól, mint e bűvös szótól, hogy: kifogástalan.

— Úgy van, — felelt Betti; — tehetséges, zenél, huszonhárom éves, csinos, üde alak, bőre vakító fehérségű, szemei akár a csillagok, büszke homlok . . . és kicsi lábak, oly kicsik, a minőket még nem is láttam, nem nagyobbak, mint a hüvelykujjam.

— És a fülei? — kérde Crevel, kellemesen csiklandozva e szerelmi felsorolástól.

— Szobrász nem faraghatna szebbeket, — felelt Lisbeth.

— És kis keze van? . . .

— Mondom, valóságos gyöngy az asszonyok között és e mellett tisztességes, szemérmes, finomérzésű, emelkedett lélek, angyal; minden ízében csupa előkelőség, mert hiszen Franciaország egyik marsalja volt az apja.

— Marsal! — kiáltott fel Crevel nagyot ugorva. — Istenem! az ördögbe is! az áldóját! hogy a menydörgős ménkü! . . . Ah! a gazficzkó! . . . Bocsánat, rokon, meg kell bolondúlnom! . . . Azt hiszem, százezer francig is elmennék . . .

— Hogyisne! Mondtam már, hogy tisztességes asszony, erényes. A bárónak is ugyancsak sokat kellett áldoznia.

— Egy garasa sincs, higyjé meg.

— De van egy férj, a kit pártfogol...

— Ugyan mennyiben? — kérde Crevel keserű nevetéssel.

— Már eddig is kinevezte főnök-helyettesnek és mert bizonyára elnéző lesz, — nemsokára rendjelet is kap...

— A kormánynak vigyáznia kellene és meg kellene becsülnie azokat, a kiket kitüntetett, azzal, hogy nem pazarolja a rendjeleket, — mondá Crevel a bántódott politikus hangján. — De hát mit is találnak ezen a hórihorgas öreg bárón? — folytatá. — Azt hiszem, én is érek annyit, — tette hozzá, kiegyenesedve és a tükörben nézegetve magát. — Heloise gyakran mondta, még pedig oly pillanatokban, a mikor a nők nem szoktak hazudni, hogy csodálatraméltó voltam.

— Oh! — felelt Betti néni, — a nők szeretik a kövér embereket, ezek majdnem kivétel nélkül jószívűek; ha ön és a báró között kellene választanom, önt választanám. Hulot úr elmés ember, szép férfi, ügyes; de ön, ön szilárd, meg azután, tudja, ön még hunczutabbnak látszik, mint ő!...

— Hihetetlen, hogy minden nőnek, még a legjámborabbnak is, mennyire tetszik a hunczutság! — kiáltott fel Crevel, újongásában derékon kapva Bettit.

— A dolognak nem ez a bibije, — folytatta Betti. — Beláthatja, hogy egy nő, a ki ily előnyös helyzetbe jutott, nem fogja holmi csekélységért megcsalni pártfogóját, ez jó száz és egynehány ezer francba kerülne, mert a kis hölgy már úgy számít, hogy egy hét múlva irodafőnök a férje... Ezt a kis angyalt a nyomor taszítja az örvénybe.

Crevel mint az örült futkosott fel és alá a szalomban...

— Ugyancsak ragaszkodhatik e nőhöz, mi? — kérde egy pillanat múlva, mialatt Lisbeth-től fölkorbácsolt vágya valóságos dührohammá fejlődött.

— Gondolhatja, — felelt Lisbeth. — Nem hiszem, hogy még csak ennyit is elért volna, ni! — mondá hüvelykújjának körmét egyik nagy, fehér agyarához pat-

tantva, — pedig már legalább tízezerfrancnyi ajándékot vett neki.

— Oh! be nagyszerű komédia volna, — kiáltott fel Crevel, — ha megelőzhetném!

— Istenem! Bizonyára rosszul cselekszem, hogy ilyen léhaságokról beszélek önnek, — szólt Lisbeth, mintha lelkifurdalást érzett volna.

— Szó sincs róla! Reá akarok piritani az ön családjára. Holnap annyi pénzt teszek le ötszázalékra az ön nevére, hogy hatszáz franc évjáradéka legyen; de viszont mindent meg kell mondani: hogy hívják a Dulcineát és hol lakik? Önnek megvallhatom, sohasem volt dolgom úgynevezett kifogástalan nővel, holott legnagyobb vágyam, hogy szert tegyek egy ilyenre. Mahomed húrjai semmik ahhoz képest, a milyennek a nagyvilági nőt képzelem. Szóval, az az eszményem, ennek vagyok a bolondja, annyira, hogy például Hulot báróné az én szememben sohasem lesz ötven éves, — mondá Crevel, tudtán kívül összetalálkozva a mult század egyik legfinomabb elméjével. — Nézze, kedves Lisbeth, hajlandó vagyok rááldozni száz, kétszáz . . . Pszt! gyermekeim jönnek, látom őket az udvarban. Becsületszavamra fogadom, soha senkinek el nem árulom, hogy mondott nekem valamit, mert nem akarom, hogy elveszítse a báró bizalmát, sőt ellenkezőleg . . . A nászom ugyancsak odáig lehet ezért az asszonyért!

— Oh! az örülésig! — felelt Betti. — Leánya kiházásítására nem tudott szerezni negyvenezer francot; de erre a szenvedélyre felhajszolta.

— És azt hiszi, hogy szereti az a nő? — kérdé Crevel.

— Az ő korában! . . . — felelt a vénleány.

— De ostoba is vagyok! — kiáltott fel Crevel. — Én, a ki eltűröm, hogy Heloise egy művészt is tartson mellettem, épp úgy, mint a hogy IV. Henrik Bellegardeot tűrte Gabriellánál. Oh! az öregség! az öregség! . . . Jó napot, Célestine, jó napot kincsem; és az öreged? Ah! itt van! Szavamra, kezd hasonlítani hozzám . . . Jó napot Hulot, jó napot, barátom, mi újság? . . . Nemsokára megint esküvő lesz a családban.

Celestine és férje Lisbethre mutatva intettek és a leány pajtáskodva válaszolt apjának:

— Ugyan miféle esküvő?

Crevel ravasz arcot vágott, mintegy jelezve vele, hogy mindjárt helyrehozza az elszólást.

— Hortense esküvője, — felelte; — de a dolog még nincs egészen elhatározva. Most jövök Lebas-éktől és ott hallottam említeni Popinot kisasszonyt meg a mi fiatal udvari tanácsosunkat, a ki szeretne valahol a vidéken első elnök lenni . . . Menjünk enni.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

Caliban utolsó próbálkozása Ariel ellen.

Két órakor Lisbeth már hazafelé tartott egy omnibuszban, mert türelmetlen volt, hogy viszontlássa Venceszlavot, a ki mintegy három hét óta folyton kijátsozta és a kinek egy csomó gyümölcsöt hozott, a mit Crevel, az ő Betti nénije iránt való fokozott gyöngédségében, maga tömött a táskájába. Lisbeth lélegzetet vesztő sebességgel vágatott fel a padlásszobába és a művészt abban találta, hogy éppen befejezte a díszítését egy doboznak, a mit drága Hortense-jának akart felajánlani. A doboz fedelének kerületén hortenziák ékeskedtek, melyek között Amorok játszadoztak. A szegény művész, hogy előteremtse a költséget, a mibe a doboznak malachitból való kivitele kerülni fog, két fáklyatartót, két igazi remekművet csinált Florent és Chanor-nak és nekik engedte azok tulajdonjogát.

— Néhány nap óta nagyon is sokat dolgozik, kedves barátom, — szolt Lisbeth, letörölve Steinbock homlokáról a verejtéket és megcsókolva őt. — Augusztusban veszedelmes az ily szorgalmasság. Igazán, még megárhathat az egészségének . . . Nézze csak, hoztam Crevel úrtól baraczkot meg szilvát . . . Ugyan ne törje magát annyira, vettem kölcsön kétezer francot, ha csak valami baj nem történik, majd visszafizetjük az ingaóra

árából! . . . Azonban némi kétséggel vagyok a hitelező iránt, mert nézze csak, micsoda írást küldött . . .

És a letartóztatási kérvényt letette Montcornet marsal vázlatára.

— Kinek lesz ez a szép doboz? — kérdé kezébe véve a viaszból mintázott hortensia-ágakat, a miket Venczeszlav letett, hogy a gyümölcshez lásson.

— Egy ékszerésznek.

— Micsoda ékszerésznek?

— Nem tudom, Stidmann megkért, hogy *gyömszölj*em ki ezt neki, mert nagyon sietős.

— Hisz ezek hortensziák, — mondá Lisbeth rekedt hangon. — Mondja, hogy van az, hogy sohasem jutott eszébe az én számomra mintázni valamit? Oly nehéz megcsinálni viaszból valami törmarkolatot, ládikát, vagy akármit, valami emléket? — kérdé, rettenetes pillantást vetve a művészre, a ki szerencsére szemét lesütve tartotta. — És még azt mondja, hogy szeret!

— Kétkelkedhetik benne . . . kisasszony?

— Oh! ez a *kisasszony* ugyan melegen hangzik! . . . Lássa csak, a mióta önt itt haldokolni láttam, ön volt az egyetlen gondolatom . . . Mikor megmentettem, ön nekem adta magát, soha sem szóltam erről a kötésről, de magamban én is kötelességet vállaltam érte. Így szóltam magamban: „Minthogy ez a fiú nekem adja magát, én boldoggá és gazdaggá akarom tenni!“ Nos, sikerült megalapítanom az ön szerencséjét!

— És hogyan? — kérdé a szegény művész elragadtató örömmel és naívságában távolról sem gondolva cselvetésre.

— Ime, hallja tehát, — felelt a lotharingiai leány.

Lisbeth nem tagadhatta meg magától a vad gyönyörűséget, hogy tekintetét Venczeszlavon legeltesse, a ki fiúi szeretettel nézett reá. Tekintetében Hortense iránt való szerelme sugárzott, a mi megtévesztette a vén leányt. Életében most látván először a szenvedély fáklóját egy férfi szemében, azt hitte, hogy ő lobbantotta lángra.

— Crevel úr százezer francot bocsát rendelkezé-

sünkre, hogy üzletet alapítsunk, ha ön, mondja Crevel ur, nőül vesz engem; ennek a kövér bácsinak oly furcsa eszméi vannak . . . Nos, mit szól hozzá? — kérde.

A művész halásápadt lett és fénytelen szemmel, melyből kiolvasható volt, hogy mit gondol, nézett jóltevőjére. Elámultan és zavarodottan maradt helyén.

— Soha még ily világosan meg nem mondták, hogy szörnyűségesen csúf vagyok, — szólott Betti keserű nevetéssel.

— Kisasszony, — felelte Steinbock, — a ki jótévőm volt, az soha sem lesz csúf előttem; élénk vonzalommal viseltetem ön iránt, de én még nem vagyok harmincz éves, ön pedig . . .

— Negyvenhárom vagyok! — mondá Betti. — Unokanővérem, Hulotné, a ki negyvenhét éves, még mindig tomboló szenvedélyeket ébreszt; de hát persze, ő szép!

— Tizenöt évi korkülönbség van köztünk, kisasszony! Micsoda házaselet lenne ez? Azt hiszem, a magunk érdekében is jól meg kell gondolnunk. Hálám bizonyára nem lesz kisebb, mint a mekkora volt az ön jótékonyága irántam. Egyébként, néhány nap múlva megkapja pénzét.

— Pénzemet! — kiáltott fel Lisbeth. — Ön úgy beszél velem, mint egy szívtelen uzsorással.

— Bocsánat, — szólott Venczeszlav, — de ön oly gyakran emlegette . . . Végre is ön tett emberré, ne tegyen tönkre.

— Látom, — mondá Lisbeth, fejét lehajtva, — ön el akar hagyni. Ki adott önnek erőt a hálátlanságra, önnek, a ki olyan, mintha viaszból gyúrták volna? Nem bízik többé bennem, a nemtőjében? . . . Bennem, a ki oly gyakran munkában virrasztom át önért az éjszakát! Bennem, a ki odaadtam önnek életem egész keresményét! Bennem, a ki négy éven át megosztottam önnel kenyeremet, egy szegény munkásnő kenyerét, és a ki mindennel elláttam önt, még bátorsággal is!

— Elég, kisasszony, elég! — szólott a művész térdre hullva és feléje nyújtva karjait. — Ne mondjon egy szót se többet! Három nap múlva szólni fogok, mindent el-

mondok; engedjen, — mondá megcsókolva kezét, — boldoggá lennem, szeretek és szeretnek.

— Nos hát, légy boldog, gyermekem, — mondá Lisbeth felegyenesítve a művészt.

Megcsókolta homlokát és haját oly szenvedélyességgel, a hogy a halálraitélt teheti, a ki utolsó reggelét élvezi.

— Ah! ön a legnemesebb és legjobb teremtés, méltó párja annak, a kit szeretek, — mondá a szegény művész.

— Eléggé szeretem önt, hogy reszkessek jövőjéért, — vette át a szót Lisbeth komor kifejezéssel. — Judás felakasztotta magát! . . . minden hálátlan rossz véget ér! Ön elhagy engem, soha sem fog többé valami derekasat csinálni! Gondolja meg, hogy ha nem házasodunk össze, mert én tudom, vén leány vagyok, és nem akarom karjaim között, a melyek olyanok, mint a venyige, megfojtani az ifjúságát, vagy a hogy ön mondja, az ön költészetét, — ha nem házasodunk össze, együtt maradhatunk-e továbbra is? Hallgasson ide, én értek az üzletekhez, tíz évi munkával vagyont gyűjthetek önnek, mert én maga a takarékoság vagyok; míg ellenben egy fiatal nővel, a ki csak költekezni tud, ön mindent el fog pazarolni, csak azért fog dolgozni, hogy annak kielégítse a vágyait. A boldogság csak emlékeket terem. Én, ha önre gondolok, órák hosszágig is elállok lelógó karokkal . . . Nos, Venczeszlav, maradj velem . . . Látod, én mindent megérték: lesznek szeretőd, csinos asszonyok, olyanok, mint az a kis Marneffe-né, a ki szeretne veled megismerkedni és a ki megadja néked azt a boldogságot, melyet mellettem nem tudsz megtalálni. Azután, ha majd annyit összeszereztem, hogy harminczezer franc évjáradékok lesz, meg fogsz nősilni.

— Ön angyal, kisasszony és én sohasem fogom elfeledni e pillanatot, — felelt Venczeszlav könnyeit törölgetve.

— Lássá, így szeretném én, gyermekem, — mondá Lisbeth, mámorosan nézve reá.

A hiúság mindnyájunkban oly erős, hogy Lisbeth hitt diadalában. Hisz Marneffe-né fölajánlásával oly nagy

engedményt tett! Soha életében ennyire még nem volt meghatva és most érezte először, hogy az öröm előnti a szívét. Még egy ily óráért az ördögnek is eladta volna magát.

— Eljegyeztem magamat, — felelt Venceszlav, — és oly nőt szeretek, a kivel senki sem ér fel a világon. Ön azonban mindenkor az anyát fogja pótolni, a kit elvesztettem.

E szó mintegy hőzáport zúdított e lángoló teremlésre. Lisbeth leült, komor arczczal nézte ezt a fiatalságot, e választékos szépséget, e művészi homlokot, e szép haját, mindazt, a mi felizgatta benne a nő összehúrt ösztöneit és egy percze apró, nyomban felszáradó könnycseppek nedvesítették meg szemeit. Azokhoz a kiaszott szobrokhoz hasonlított, melyeket a középkori szobrászok ültettek a sírokra.

— Nem átkozlak, — szóló hirtelen fölegyenesedve, — te még csak gyermek vagy, Isten áldjon!

Lement és bezárkózott lakásába.

— Szeret szegény, — szóló magában Venceszlav. — Mily tüzes ékesszólással beszélt! Elvesztette az eszét.

A száraz és gyakorlati természet ez utolsó erőfeszítése, hogy megőrizhesse magának a szépségnek, a költészetnek e képmását, oly heves volt, hogy csak a hajótörött vad erélyéhez hasonlítható, a mikor utólszor kísérli meg, hogy elérje a partot.

Harmadnap reggel, négy és fél óraker, épp a mikor Steinbock gróf legmélyebb álmát aludta, kopogtatást hallott padlásszobája ajtaján; kinyitotta az ajtót és két rosszul öltözött férfit látott belépni, nyomukban egy harmadikkal, a kinek ruházata egy siralmas törvényszéki végrehajtóra mutatott.

— Ön gróf Steinbock Venceszlav úr? — kérdé az utóbbi.

— Igen, uram.

— Nevem Grasset, Louchard úr utódja vagyok, kereskedelmi biztos . . .

— Nos?

— Ön, uram, fogoly és követnie kell bennünket a

clichy-i fogházba . . . tessék felöltözködni . . . A mint látja, kímélettel jártunk el: nem hoztam magammal rendőrt, lent kocsi vár reánk.

— Minden rendben van, — szólta az egyik törvényszéki szolgáló; — mi is számítunk tehát az ön előzékenységére.

Steinbock felöltözött és a két szolgáló között lement a lépcsőn; hogy a kocsiban volt, a kocsis minden parancsszó nélkül elindította a lovakat, oly ember módjára, a ki tudja, hogy hova kell mennie; egy fél óra múlva a szegény külföldi annak rendje és módja szerint lakat alatt volt, a nélkül, hogy bármi kifogást tett volna, oly nagy volt meglepetése.

Tíz órakor a börtön irodájába szólították és ott találta Lisbeth-et, a ki könnyek között pénzt adott át neki, hogy jól élhessen és olyan szobát szerezhessen, a mely elég nagy, hogy dolgozhasson benne.

— Gyermekem, — mondá neki, — ne szóljon le tartóztatásáról senkinek, ne írjon egy élő léleknek se, ezzel megrontaná jövőjét, el kell titkolni e megpróbáltatást, én csakhamar ki fogom szabadítani, összegyűjtöm a szükséges pénzt . . . legyen nyugodt. Irja meg nekem, mit hozzak, hogy dolgozhassék. Vagy meghalok, vagy nemsokára szabad lesz.

— Oh! kétszeresen önnek fogom köszönhetni életemet! — kiáltott fel Venceszlav, — mert többet vesztenék, mint életemet, ha azt hinnék rólam, hogy valami gazficzkó vagyok.

Lisbeth örömpreső szívvel távozott; azt remélte, hogy zár alatt tartva a művészt, meghiúsíthatja Hortense-zal való házasságát, mert azt fogja mondani, hogy felesége közbenjárására kegyelmet kapott és elutazott Oroszországba. E terv kivitele végett három óra tájban elment a bárónéhoz, noha nem az a nap volt, a melyen rendszerint ott ebédelt, de élvezni akarta a gyötrelmeket, melyeket unokahúga érezni fog, a mikor Venceszlav szokott jönni.

— Ebédre jössz, Betti? — kérdé a báróné, palástolva elkedvetlenedését.

— Hogyne.

— Helyes! — felelt Hortense, — megyek és megmondom, hogy pontosan készen legyen az ebéd, mert tudom, hogy nem szeretsz várakozni.

Hortense intett anyjának, hogy legyen nyugodt; föltette, hogy szól az inasnak, küldje el Steinbock urat, ha jön; de mert az inas nem volt otthon, Hortense kénytelen volt a szobaleányra bízni a dolgot. A szobaleány fölment kézimunkájáért, hogy így várjon az előszobában.

— És az udvarlóm? — fordult Betti néni Hortense-hoz, a mikor ez visszatért. — Már nem is beszélsz róla.

— Ah! igaz, mit csinál? — kérdé Hortense, — mert hiszen híres ember lett. Meglehetsz vele elégedve, — súgta Betti néni fülébe. — Másról sem beszélnek, csak Steinbock Venczeszlav úrról.

— Túlságosan is sokat beszélnek róla, — felelt Betti hangosan. — A művész úr nem fér a bőrébe. Ha csak Páris élvezetei ellenében kellene lebűvölni, ismerem hatalmammat; de azt mondják, Miklós czár, hogy egy ily művészt magához csatolhasson, megkegyelmez neki . . .

— Eh, mit! — mondá a báróné.

— Kitől tudod ezt? — kérdé Hortense, a ki összeszorúltni érezte szívét.

— Olyasvalakitől, — válaszolt a kegyetlen Betti, — a kit a legszentebb kötelékek fűznek hozzá, a felesége írta meg neki tegnap. És most el akar utazni; ah! ugyancsak nagy bolondság, ha Oroszországért itthagynja Franciaországot . . .

Hortense anyjára nézett és feje félrehanyatlott, a bárónénak éppen csak annyi ideje volt, hogy felfogja elájúlt leányát, a ki fehér volt, mint kendőjén a csipke.

— Lisbeth! megölted leányomat! . . . — kiáltott fel a báróné. — Te szerencsétlenségünkre születél a világra.

— Ah! ugyan mennyiben vagyok én ennek az oka, Adeline? — kérdé a lotharingiai leány felegyenesedve és fenyegetően fordúlva a báróné felé, a ki zavarában ügyet se vetett erre.

— Igaztalan voltam, — felelt Adeline, karjaiban fogva Hortense-t. — Csöngess.

E pillanatban kinyílt az ajtó, a két asszony hátra-nézett és Steinbock Venceszlavot pillantották meg, a kinek a szobaleány távollétében a szakácsnő ajtót nyitott.

— Hortense! — kiáltott fel a művész és egy szökéssel a három nő csoportja mellett termett.

És homlokon csókolta jövendőbelijét, anyja szeme láttára, de oly áhítatosan, hogy a báróné nem ütközött meg rajta. Ez minden szagos sónál jobb szer volt az ájulás ellen. Hortense felnyitotta a szemét, meglátta Venceszlavot és arca visszanyerte színét. Egy pillanatot múlva egészen magához tért.

— Tehát ezt rejtegettétek előlem? — szólt Betti néni rámosolyogva Venceszlavra és tetetve magát, mintha a két nő zavarából tudná meg az igazságot. — Hogy' raboltad el tőlem udvarlómat? — kérde Hortensetől, magával vonva őt a kertbe.

Hortense gyermeki ártatlansággal elmesélte unokanénjének szerelme történetét. Szülei, mondá, meg levén győződve, hogy Betti sohasem megy férjhez, megengedték, hogy Steinbock gróf ellátogasson hozzájuk. Azonban a csoportozat megvásárlását és a művész bekopogtatását, a ki, úgymond, tudni akarta első vevőjének nevét, Hortense, kitanúltabb lévén, mint Molière Ágnese, a véletlen terhére róttá. Steinbock hamarosan utána jött a két nőnek és áradozva mondott köszönetet a vén leánynak gyors megszabadulásáért. Lisbeth jezsuitamód azt válaszolta Venceszlavnak, hogy miután a hitelezőtől csak határozatlan ígéreteket kapott, még csak holnap remélte őt kiszabadíthatni, továbbá, hogy az az uzsorás bizonyára röstelte e nemtelen üldözést és ezért sietett a jóvátétellel. A vén leány egyébként boldognak látszott és szerencsét kívánt Venceszlavnak boldogságához.

— Gonosz fiú! — mondá neki Hortense és anyja előtt, — ha tegnapelőtt este bevallotta volna, hogy Hortense hűgomba szerelmes és ő is szereti őnt, sok könyhullatástól kímél meg. Azt hittem, hogy el akarja

hagyni öreg barátnőjét, a ki önt nevelte, holott ellenkezőleg, rokonok leszünk; a jövőben össze leszünk kapcsolva, igaz, hogy csak gyöngé kötelékekkel, de azért ezek megfelelnek az érzéseknek, melyekkel ön iránt viseltetem . . .

És homlokon csókolta Venczeszlavot. Hortense unokanénje karjai közé vetette magát és könnyekbe tört ki.

— Neked köszönhetem boldogságomat, — mondá, — sohasem fogom elfeledni . . .

— Betti, — szolt a báróné, azon való mámorában, hogy a dolgok ily szépen rendbejöttek, megölelve Lisbethet, — a báró és én adósaid vagyunk, meg fogjuk fizetni tartozásunkat; jer, beszéljük meg a kertben a dolgokat, — mondá neki és magával vonta Bettit.

Lisbeth tehát látszólag a család jó angyalának szerepét játszotta; Crevel, Hulot, Adeline és Hortense egyaránt bálványozták.

— Azt akarjuk, hogy ne dolgozzál többet, — mondá a báróné. — Feltéve, hogy naponta, a vasárnapokat kivéve, negyven sous-t keressz, ez egy évben hatszáz francot tesz ki. No és mennyit takarítottál meg?

— Négyezerötszáz francot.

— Szegény Betti! — mondá a báróné.

Szemeit az égre emelte, annyira elérzékenyült ama sok küzködés és nélkülözés gondolatra, a mit e harmincz év alatt összegyűjtött összeg föltételezett. Lisbeth félreértve e felkiáltás jelentését, a felfuvalkodottság csúfolódó lenézését hallotta ki belőle és gyűlölete félelmes adag epével gyarapodott, épp akkor, mikor unokanénje letett minden gyanakvásról gyermekkorának zsarnoka iránt.

— Teszünk ehhez az összeghez tízezer ötszáz francot, — folytatá Adeline, — és elhelyezzük úgy, hogy te élvezed a kamatját, a tulajdonjog pedig Hortense-nak marad; ilyenformán hatszáz franc évjáradékos lesz . . .

Lisbeth túlboldognak látszott. Mikor, zsebkendőjét szeméhez szorítva és könnyeit szárítgatva, vissza-

Ért, Hortense elbeszélte neki, mennyi kitüntetés érte Venceszlavot, az egész család kedvenczét.

Mikor a báró hazatért, teljes megállapodásban találta családját, a mennyiben a báróné már hivatalosan fiának nevezte Steinbock grófot és, férje beleegyezésének fentartásával, két hét múltára tűzte ki az esküvőt. Következésképpen, mihelyt belépett a szalonba, az államtanácsos közrefogva találta magát feleségétől és leányától, a kik elébe szaladtak, az egyik, hogy a fülébe sűgjon valamit, a másik hogy megölelje.

— Nagyon is messze ment, asszonyom, hogy ily ígéretet tett, — mondá szigorúan a báró. — E házasság még nincs befejezve, — folytatá pillantást vetve Steinbockra, a kit sápadni látott.

A boldogtalan művész magában mondá:

— Tudja, hogy be voltam börtönözve.

— Jertek, gyermekeim, — tette hozzá az apa, magával vonva leányát és ennek jövőöbelijét a kertbe.

És velök együtt leült a kioszk egyik mohlepte padjára.

— Gróf úr, szereti ön leányomat annyira, mint a hogy én szerettem az anyját? — kérdé a báró Venceszlavtól.

— Még jobban, uram, — mondá a művész.

— Anyja egy parasztnak volt a leánya és nem volt egy garasa sem.

— Adja nekem Hortense kisasszonyt, úgy, a mint van, akár kelengye nélkül is...

— Ezt meghiszem! — mondá a báró mosolyogva. — Hortense Hulot d'Ervy báró államtanácsos, hadügyi osztályfőnök, a becsületrend nagykeresztésének a leánya, únokahúga Hulot grófnak, a kinek dicsősége halhatatlan és a ki rövidesen Franciaország marsalja lesz. És... hozománya is van!...

— Igaz, — mondá a szerelmes művész, — úgy tűnhetik fel, mintha becsvágyból tenném; de lenne bár az én drága Hortense-om valami munkásnak a leánya, akkor is nőül venném...

— Ezt akartam tudni, — vágott közbe a báró. —

Menj, Hortense, hadd beszéljek a gróf úrral, látod, hogy igazán szeret.

— Oh! apám, én úgyis tudtam, hogy csak tréfálsz, — felelt a boldog leány.

— Kedves Steinbock barátom, — mondá a báró végtelen kellemmel hangjában és elbájoló szeretetreméltósággal, mikor egyedül maradt a művészszel, — én kétszázezer francot biztosítottam a fiamnak, a miből a szegény fiú nem kapott még két garast sem; nem is fog kapni soha semmit. Leányomnak kétszázezer franc lesz a hozománya, a mit ön el fog ismerni, hogy megkapott.

— Igen, báró úr...

— Hogy siet! — szólt az államtanácsos. — Hallgasson ide. A vejétől nem kívánhat az ember oly önmegtagadást, mint a fiától. Fiam látta, hogy mit tehetek és mit fogok tenni jövője érdekében: belőle miniszter lesz és kárpótolhatja magát a kétszázezer francért. A mi önt illeti, fiatalember, másként áll a dolog! Ön kap hatvan-ezer francot felesége nevére szóló adóslevélben, öt százalék kamatozással. Ebből ki kell hasítani egy kis évjáradékot Lisbethnek, de hát ő úgy sem él már soká, mellbeteg, tudom. Ne árúlja el e titkot senkinek, hadd haljon meg szegény leány békében. Leányom húszezer francos kelengyét kap és anyjától még hatezer franc értékű gyémántot...

— Uram, ön elhalmoz!... — mondá Steinbock elámúlva.

— A mi a még hátralevő százhuszezer francot illeti...

— Ne folytassa, uram, — szólt a művész, — én csak az én drága Hortense-omat akarom...

— Végig fog-e már hallgatni, szeles ifjú? A mi a százhuszezer francot illeti, nincs pénzem; de azért meg fogja kapni...

— Uram!...

— Meg fogja kapni a kormánytól megbízások formájában, a miket önnek ki fogok eszközölni, ezt becsületszavamra ígérem. A mint látja, lesz műterme a márványművek raktárában. Állítson ki néhány szobrot, be fogom juttatni az Institut-be. A felső körökben jóindu-

lattal viseltetnek irántam és fivérem iránt, következésképpen, reményem, sikerülni fog, hogy Versailles számára az összeg negyedrészenek megfelelő munkát eszközöljek ki önnek. Végül kap néhány megbízást Páris városától, öné lesz a pairek kamarája is; annyi, de annyi munkája lesz, kedvesem, hogy segédeket kell majd vennie. Ily módon akarok fizetni önnek. Ha ínyére van az ilyen hozomány, vessen számot erejével...

— Elég erőt érzek magamban, hogy mindezek nélkül, egymagam is eltartsam feleségemet! — mondá a nemes művész.

— Látja, ezt szeretem! — kiáltott fel a báró, — a tüzes fiatalságot, mely nem fél semmitől! Seregeket tudtam volna összetörni egy nőért! Menjünk, — mondá, megfogva a fiatal művész kezét és tenyerébe csapva, — beleegyezem a dologba. A legközelebbi vasárnap megcsináljuk a szerződést és a reákövetkező szombaton az oltár elé. Akkor lesz a feleségem születésnapja.

— Minden jól megy, — mondá a báróné leányának, a ki az ablakhoz lapulva állt, — apád és Venceszlav összeölelkeznek.

Este, mikor hazatért, Venceszlav tisztába jött megszabadulásának rejtélyével; a kapusnál egy nagy lepecsételt csomagot talált, benne adóslevelei, az ítélethez függesztve egy szabályszerűen kiállított nyugta és a következő levél:

„Kedves Venceszlav!

Ma reggel tíz órakor érted jöttem, hogy bemutasalak egy királyi fenségnek, a ki meg akart veled ismerkedni. Ekkor értesültem, hogy az angolok elragadtak egy kis szigetükre, melynek fővárosát *Clichy Castle*-nak hívják.

Rögtön de Lora Leonhoz mentem és nevetve elmondtam neki, hogy négyezer franc hiányában nem mozdúlhatsz a falusi magányból, a hol vagy, továbbá, hogy veszélyezteted jövődet, ha nem mutatkozol hercegi pártfogód előtt. Szerencsére az a geniális Bridau is jelen volt, a ki ismeri a nyomort és tudja a történetedet. Ők ketten, fiam, ideadták az összeget és én kifizet-

tem nevedben a beduint, a ki elkövette a lángész-sértést, hogy téged dutyiba vitetett. Minthogy délben a Tuileriákban kellett lennem, nem lehettem tanúja, mint hörpölöd a szabad levegőt. Tudom, hogy úriember vagy és feleltem érted barátaimnak, mindamellettt azonban látogasd meg őket holnap.

Léon és Bridau nem kérnek a pénzedből; mind-egyikük egy-egy csoportozatot kíván tőled és igazuk van. Legalább így gondolja az, a ki szeretné, ha versenytársadnak mondhatná magát, de a ki csak bajtársad.

Stidmann.

U. i. A herczegnek azt mondtam, hogy elútaztál és csak holnap térsz vissza, mire azt mondta: „Hát jó, holnap.“

Venczeszlav gróf ez éjjel azokon a biboros párnákon szúnyadt, melyeket, még egy rózsaszírom ránczát se tűrve meg rajtok, a Szerencse vet meg, az a sántító tündér, a ki a lángelméjű emberek dolgában még lassúbb, mint az Igazság és a Gazdagság, mert Jupiter úgy rendelte, hogy ne legyen bekötve a szeme. Könnyűszerrel engedve magát megcsaladni a szédelgők kirakataitól, vonzatva jelmezeiktől és trombitáik harsogásától, fegyverjátékaik szemléletére és fedezésére pazarolja az időt, a mit arra kellene fordítania, hogy felkutassa az érdemes embereket a zugokban, a hol rejtőzködnek.

Immár szükséges megmagyarázni, hogy Hulot bárónak miként sikerült összehoznia az összegeket, melyek Hortense hozományát tették és győznie a rengeteg kiadásokat arra a gyönyörű lakásra, melybe Marneffené volt beköltözendő. A pénzügyi megoldás, a mit talált, magán viselte jegyét annak a tehetségnek, mely a pazarlókat és a szenvedélyek rabjait kalauzolja a mocsárban, hol annyi baleset fenyegeti őket romlással. Semmi sem lehet ennél nyomósabb bizonyítéka annak a sajátos hatalomnak, a mivel a vétek ruházza föl az embereket és a minek tulajdonítandók azok a mesteri cselekedetek, melyeket a nagyravágyók, a kéjhajhászók, szóval az ördög alattvalói, időnként véghez visznek.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

Melyben az a nagyon is igaz, meglehetősen anakreontikus és rettenetesen erkölcsös történet a közönséges regények mintáját követi.

A megelőző nap reggelén egy aggastyán, Fischer Johann, le kellvén fizetnie harmincezer francot, a mit unokaöcscse vett fel, az előtt a kényszerűség előtt állott, hogy ha a báró nem adja át neki a pénzt, csődöt kell jelentenie.

E fehérhajú, hetvenéves, érdemes aggastyán oly vak bizalommal viseltetett Hulot iránt, a ki e bonapartista szemében olybá tűnt fel, mint a napoleoni nap kisugárzása, hogy nyugodtan sétálgatott fel és alá a bank küldöttjével annak a kis földszinti lakásnak előszobájában, a melyért nyolczszáz franc bért fizetett és a melyből igazgatta különböző gabona- és takarmány-árusi vállalatait.

— Margit ide ment a szomszédba a pénzért, — mondá a bankszolgának.

A szürkeruhás, ezüstsujtásos ember oly jól ismerte az öreg elszászi megbízhatóságát, hogy ott akarta hagyni a harmincezer francról szóló váltót; de az aggastyán nem eresztette el, mondván, hogy még úgy sincs nyolcz óra. A ház előtt egy kocsi állt meg, az aggastyán kirohant az utcára és fenséges bizonyossággal nyujtotta kezét a báró felé, a ki harmincz darab bankjegyet adott át neki . . .

— Menjen odább három kapúval, majd megmondom, hogy miért? — mondá az öreg Fischer. — Itt van a pénze, fiatal ember, — mondá az aggastyán visszatérve a szobába és miután kiegyenlítette a számlát, egész a kapúig kísérte a bank megbizottját.

Mikor ez már eltűnt a szem elől, Fischer visszaintette a kocsit, melyben fenséges unokaöcscse, Napoleon jobbkeze várakozott és a míg befelé haladt vele magához, így szólott hozzá:

— Azt akarja, meg tudják a francia banknál, hogy ön adta a harmincezer francot, a minek forgatója volt?

... Már az is túlságos sok, hogy egy olyan embernek, mint ön, az aláírása rajta volt a váltón.

— Jerünk a kertecskéjébe, Fischer apó, — mondá a főhivatalnok. — Ön jó erőben van, — szólalt meg azután újból, leülve egy szőlőlugas padjára és végig must-rálva az öreget, mint a hogy egy emberhúskereskedő mustrálja egyik árúczikkét.

— Erős vagyok, mint a bors, — felelt a kis szikár, izgékony és élénk tekintetű aggastyán.

— Nem bántja a meleg? ...

— Ellenkezőleg.

— Mi a véleménye Afrikáról?

— Szép ország! ... a kis káplár oda is elvitte a francziákat.

— Arró van szó, hogy mindnyájan meg legyünk mentve, — mondá a báró, — Algirba kell mennie ...

— És az ügyeim? ...

— Egy hadügyminiszteriumi hivatalnok, a ki nyugalomba vonúl és a kinek nincs miből élnie, átveszi az üzletét.

— És mit csináljak Afrikában?

— Eleséget, gabonát meg takarmányt szállít a hadseregnek, zsebemben van a megbízás. Ott hetven százalékkal olcsóbban szerezheti be az árúkat, mint a mennyit mi fogunk fizetni értök.

— De honnan veszem?

— A razziákból, a califatusoktól. Algirban (ezt az országot, noha már nyolcz esztendeje, hogy benne vagyunk, még mindig csak nagyon kevésbé ismerik) tömémentelen sok a gabona meg a takarmány. No már most, a míg ez az arabok birtokában van, mi mindenféle ürügy alatt elveszük tőlük; mikor már a mienk, viszont az arabok igyekeznek, hogy visszavegyék tőlünk. Nagyon sok veszekedés van a gabona miatt; de a mellett sohasem tudják, hogy valójában mennyit loptak az egyiken és mennyit a másikon? Ott a pusztában nem mérhetik fel hektoliterenkint a búzát meg a rozsot, mint a gabonacsarnokban, vagy a zabot, mint a d'Enfer-utczában. Az arab főnökök épp úgy, mint a mi spahijaink, szeretik a pénzt és olcsó áron ideadják, a mi gabonához hozzájutnak. A

hadvezetőségnek megállapított mennyiségre van szüksége; hogy ezt fedezze, roppant magas árral köt szerződéseket, számbavéve a nehézségeket, a mikkel az élelmszerek beszerzése, és a veszedelmeket, a mikkel a szállítás jár. Ime, Algir az élelmezés szempontjából. Szűz vadon, melyet a megszületésben lévő közigazgatás tintásüvegje enyhítget. Mi, a kik innen vezetjük az igazgatást, még majd csak tíz esztendő múlva fogunk világosan látni; de egyeseknek jó szemük van. Nos tehát, én oda küldöm önt, hogy szerencséjét megalapítsa, mint a hogy Napoleon egy-egy szegény marsalt élére állított oly királyságoknak, a hol titokban pártfogolni kellett a csempészetet. Én tönkrementem, kedves Fischer. Mához egy évig százezer francot akarok...

— Nem látok benne semmi rosszat, hogy a beduinoktól megszerezzük, — felelt nyugodtan az elzászi. — A császárság alatt is ez volt a szokás...

— Az az illető, a ki az ön üzletét átveszi, még ma délelőtt ide fog jönni és leolvas önnek tízezer francot, — folytatá a báró. — Ugyebár ez elég, hogy Afrikába menjen.

Az aggastyán igenlően intett.

— A mi ott lent illeti a dolgokat, legyen nyugodt, — folytatá tovább a báró. — Az üzlet vételárának többi részét én fogom felvenni, szükségem van reá.

— Mindenemmel rendelkezhetik, még a véremmel is, — mondá az aggastyán.

— Oh! nem kell aggódnia, — felelt a báró, több előrelátást tételezve fel nagybátyjáról, mint a mennyi igazában volt benne. — A mi a gabona-ügyeket illeti, mit sem fog veszíteni becsületéből; minden a hatóságtól függ, már pedig ott lent én diktálok a hatóságnak, biztos vagyok föléle. Mindez azonban, Fischer apó, halálos titok; ismerem önt, ezért beszéltem minden hímezés-hámozás nélkül.

— El fogunk menni, — mondá az aggastyán. — És mennyi ideig fog ez tartani?

— Két évig! Ezalatt önmagának is szerez százezer francot, hogy azután boldogan élhessen a Vogesek között.

— Úgy lesz, a hogy akarja, becsületem az ön kezében van, — mondá nyugodtan a kis aggastyán.

— Lássa, így szeretem az embereket. Azonban mielőtt elútnék, még boldogan és férjnél kell látnia unokahúgát, grófné lesz belőle.

A szállítói megbízásból, a razziákból és a pénzből, a mit a nyugalomba vonuló hivatalnok a Fischer-czégért adott, nem lehetett rögtön előteremteni hatvanezer francot Hortense hozományára, beleértve a kelengyét is, a mi körülbelül ötezer francba került és negyvenezer francot, a mi Marneffe-né miatt kellett. És végül, hogy jutott a báró a harmincezer franchoz, a mit az öreg Fischernek hozott? A következőképpen: Néhány nap előtt Hulot két biztosító társaságnál három évi lejáratul százötvenezer francra biztosította magát. Zsebében a biztosítási kötvénnyel, melynek első részletét lefizette, így szólt de Nucingen báróhoz, Francziaország pairjéhez, mikor a pairek kamarájának egyik ülése után együtt távozott vele a kocsiján, hogy nála ebédeljen.

— Báró, hetvenezer francra van szükségem és ezt öntől akarom kölcsönkérni. Ön választ valami álnevet, és én három évre arra ruházom fizetésem igénybe vehető részét, a mi évenként huszonötezer francot, vagyis három év alatt hetvenötezer francot tesz ki. Ön azt mondja: „Hátha meghal?“

A báró igenlően intett.

— Itt van egy biztosítási kötvény százötvenezer francról, melyből nyolczvanezerre önnek lesz igénye, — felelt a báró, egy okmányt húzva ki zsebéből.

— És ha lesz elmozdultva? — szóló nevetve a milliomos báró.

A másik bárónak, az antimilliomosnak, elborúlt az arca.

— *Legyen megvan nyugodt. Csak azért mondani, hogy lászon, van szép tölem, ha megadok az összeg. Ön megvan hát nagy zavarban, mert a banknak van az ön váltói.*

— Férjhez adom leányomat, — mondá Hulot báró, — és szegény vagyok, mint mindazok, a kik a közigazgatást szolgálják e háládatlan korban, mikor ötszáz

nyárspolgár, a kik a törvényhozásban ülnek, képtelen oly illően megjutalmazni az önfeláldozó embereket, mint a miként a császár tette.

— *Ugyan! Önnek megvolt Josepha! — felelt Franciaország pairje, — ez megmagyarázza minden! Köztünk mondvá, d'Hérouville herczeg bebizonyította önnek nagy szolgálatot, hogy vette erszényéről ez a piócza.*

Ismerek ez a baj, küzdöttem ellene, tette hozzá, azt véelve, hogy versidézetet mond. — Hallgasson rám barátságos tanácsot: Csukjon be a bolt, vagy elveszti minden...

E férges ügyet egy kis uzsorás ütötte nyélbe, valami Vauvinet, egyike azoknak az ügynököknek, a kik a nagy bankházak előőrsei, mint azok az apró halak, melyek a czápa szolgáinak látszanak. Ez a kölyök-hiúz annyira érdemesnek vélte kinyerni magának e nagyhatalmú személyiség pártfogását, hogy megígérte Hulot báró úrnak, három hónapos váltókra szerez neki harminczezer francot, egyben kötelezve magát, hogy a váltókat négyszer megújítják, és nem bocsátják forgalomba.

Fischer utódja negyvenezer francot volt fizetendő a cégért, a mibe azonban bele volt értve, hogy szállítási megbizást kap az egyik, Párishoz közeleső megyében...

Ime a rettenetes útvesztő, a melybe a szenvedély belesodort egy embert, a ki addig a legbecsületesebbek közé tartozott, a ki egyike volt a napoleoni közigazgatás legügyesebb munkásainak: a zsaroláshoz folyamodott, hogy megfeleljen az uzsorásoknak és az uzsorásokhoz, hogy eleget tegyen szenvedélyeinek és férjhez adja leányát. A tékozlás e tudományát, mindez erőfeszítéseket, arra pazarolta, hogy nagynak látszassék Marneffené előtt, hogy Jupiter legyen e nyárspolgári dáma szemében. Senki sem fejt ki több buzgalmat, értelmet, merészséget, hogy tisztességgel vagyont szerezzen, mint a mennyit a báró fejtett ki, hogy fejjel előre bukják a darázs-fészekbe: ellátva osztályának teendőit, sürgette a kárpi-tosokat, ellenőrizte a munkásokat, és a legaprólékosabb részletekig kiterjesztette gondját mindenre, a mi a Va-

neau-utczai lakás berendezését illeti. E mellett, noha egész valóját Marneffené foglalta el, eljárt még a kamara üléseire is, megsokszorozta magát és se a családja, se senki nem vette észre, mivel bajlódik.

Adeline, a ki álmélkodva vette tudomásul, hogy nagybátyja meg van mentve és hogy a házassági szerződésben hozomány van kitüntetve, némi nyugtalanságot érzett a boldogság közepett, a mit az okozott neki, hogy Hortense házassága ily tisztességes módon megy végbe; de leánya esküvőjének előestéjén, a mit a báró úgy rendezett, hogy összeessék azzal a nappal, melyen Marneffené elfoglalja Vaneau-utczai lakását, Hector a következő hivatalos vonatkozású közléssel megszüntette felesége csodálkozását:

— Ime, Adeline, leányunk férjhez megy, e részben tehát nem kell többé reszketnünk. Itt az ideje, hogy visszavonuljunk a világtól, a mennyiben most már legfeljebb ha három évig maradok hivatalban, kitöltöm a szükséges időt, és nyugalomba vonulok. Miért folytatnók tovább is az immár fölösleges költekezést? Lakásunkért hatezer franc évi bért fizetünk, négy szolgát tartunk, háztartásunk harmincezer francba kerül évenként. Ha azt akarod, hogy eleget tegyek kötelezettségeimnek, mert, hogy Hortenset kiházasiíthassuk és nagybátyád váltóját kifizethessem, három évre lekötöttem javadal-mazásomat...

— Ah! jól tetted, barátom, — mondá a báróné, félbeszakítva férjét és megcsókolva a kezét.

E vallomás véget vetett Adeline aggodalmainak.

— Némi kis áldozatokat kell tőled kérnem, — folytatá a báró, kiszabadítva kezét és homlokon csókolva feleségét. — A Plumet-utczában találtak számomra egy igen szép, úriás, remek faburkolással díszített első emeleti lakást, mely csak ezerötyszáz francba kerül és a melyben csak egy szobaleányra lesz szükséged, míg én beérem egy kis inassal.

— Igen, barátom.

— Ha, a látszat minden megőrzése mellett, egyszerű háztartást folytatunk, nem fogsz többet költeni

évenként hatezer francnál, nem számítva az én külön kiadásaimat, melyekről magam fogok gondoskodni...

A nemeslelkű asszony boldogan férje nyakába ugrott...

— Mily boldog vagyok, hogy újra bebizonyíthatom, mennyire szeretlek! — kiáltott fel. — És hogy' ki tudod te magadat vágni a bajból!...

— Családunkat hetenkint egyszer fogadjuk és én, tudod, csak ritkán ebédek otthon... Te minden hátrány nélkül ebédelhetsz kétszer Victorin-nél és kétszer Hortense-nál, továbbá, mert úgy számítom, hogy teljesen kibékülünk Crevel-lel, egyszer egy héten nála is ebédelünk; ez az öt ebéd meg a miénk, hozzászámítva hébe-korba egy-egy meghívást is, kitölti a hetet.

— Még meg is fogok valamicskét takarítani számodra, — mondá Adeline.

— Ah! — kiáltott fel a báró, — te vagy az asszonyok gyöngye!

— Édes, aranyos Hectorom! Végső leheletemig áldani foglak, a miért ily szépen adtad férjhez drága Hortense-ünket.

Így kezdődött a szép Hulotné házának romlása és, mondjuk ki, a Marneffenének tett ünnepélyes ígéret szerint való elhagyatása.

A kövér kis Crevel apó, a ki természetesen szintén hivatalos volt a házassági szerződés aláírására, úgy viselkedett, mintha az a jelenet, melylyel ez elbeszélés kezdődött, sohasem történt volna meg, mintha semmiféle neheztelést sem érzett volna Hulot báróval szemben. Crével Celestin szeretetreméltónak mutatta magát; egy kissé ugyan még mindig nagyon is érzett rajta az egykori illatszerész, de zászlóaljparancsnoki rangjának hatása alatt kezdett méltóságossá emelkedni. Kijelentette, hogy a lakodalmon tánczolni fog.

— Szép hölgy, — mondá kecsesen Hulot bárónénak, — a magamfajta emberek tudnak feledni; ne üzzön el maga mellől és kegyeskedjék néha megszépíteni házamat azzal, hogy gyermekei társaságában ellátogat hozzám. Legyen nyugodt, soha egy szóval sem fogom említeni azt, a mi szívem fenekén nyugszik. Esztelenül jár-

tam el, a mennyiben nagyon is sokat veszíték, ha meg vagyok fosztva attól, hogy önt lássam...

— Uram, — felet Hulot-né, — becsületes asszony nem emlékezhetik az oly nyilatkozatokra, a milyenekre ön czéloz és ha megtartja szavát, biztos lehet, hogy megelégedésemre fog szolgálni, ha véget ér családaink között ez a szakadás, mely mindenestre elszomorító...

— Nos, vén duzzogó, — mondá Hulot báró erővel magával vonván Crevel-t a kertbe, — hát mindenütt kerülsz, még a saját házámban is? Érdemes, hogy a szép nem két ily kedvelője egy szoknya miatt összezőrdüljön? Ugyan hagyj el, ez nagyon szatócsos.

— Uram, én nem vagyok oly szép férfi, mint ön és hódítási eszközeim szűkössége nem engedi, hogy oly gyorsan pótoljam veszteségeimet, mint ön...

— Gúnyolódol! — felelt a báró.

— Ez a legyőzött joga a győzővel szemben.

A beszélgetés, mely ebben a hangnemben kezdődött, teljes kibéküléssel végződött; Crevel azonban súlyt helyezett annak az elismertetésére, hogy joga van a megtorlásra.

Marneffe-né jelen akart lenni Hulot kisasszony lakodalmán. Hogy jövendőbeli kedvesét szalonjában fogadhassa, az államtanácsos kénytelen volt meghívni szakosztályának minden hivatalnokát, beleértve az irodatiszteket is. Következőleg bált kellett rendezni. A báróné, mint jó gazdaasszony, kiszámította, hogy egy estély kevesebbe kerül, mint ha ebédet ad és több vendég fogadását engedi meg. Hortense lakodalma tehát nagy zajt csapott.

A menyasszony részéről Wissembourg herczeg tábornagy és Nucingen báró, Steinbock részéről Rastignac és Popinot grófok voltak a tanúk. Minthogy Steinbock grófot, a mióta híressé lett, a lengyel emigráció legkiválóbb tagjai is körülrajongták, a művész kötelességének tartotta, hogy meghívja őket. Az államtanács, a közigazgatási testület, melyben a báró helyet foglalt, a hadsereg, mely tiszteletét óhajtotta nyilvánítani Forzheim gróf iránt, legfőbb tagjaikkal akarták magukat képviseltetni. Több, mint kétszáz hivatalos meghívót küld-

tek szét. Ki ne értené meg most már a kis Marneffe-né vágyát, hogy teljes dicsőségében jelenhessen meg ily társaságban?

A báróné egy hónap óta költötte leánya háztartásának berendezésére a pénzt, a mit gyémántjaiért kapott, miután a legszebbeket félretette a kelengye számára. Ez az eladás tizenötezer francot eredményezett, a miből öt-ezer francot elnyelt Hortense kelengyéje. De hát mi volt tízezer franc az új pár lakásának bebútorozására, ha tekintetbe veszi az ember a mai fényűzés követelményeit? Azonban az ifjabb Hulot-házaspár, Crevel apó és Forzheim gróf, a ki tartalékban nagyobb összeget őrzött az ezüstművek beszerzésére, jelentékeny ajándékokkal könnyítettek a dolgon. Hála mind e segítségnek, még egy követelődő párisi nő is meg lehetett volna elégedve a fiatal pár lakásával, melyet a Saint-Dominique-útczában, az invalidusok esplanadeja közelében béreltek. Minden összhangzásban volt ott tiszta, nyílt és mindkét részről őszinte szerelmükkel.

Végre felvirradt a nagy nap, mert nagynak kellett lennie úgy az apa, mint Hortense és Venczeszlav szempontjából; Marneffe-né ugyanis reászánta magát a vétkezésre és hogy a két szerelmes esküvője után való nap beköltözik az új lakásba.

Ki nem volt még életében lakodalmi mulatságon? Ki-ki, ha visszaemlékezik, elmosolyodik, felidézve azokat az arczkifejezésüket, mint ünnepi ruházatukat tekintve, vasárnapias alakokat. Ha van társadalmi jelenés, mely a környezet hatását bizonyítja, úgy ez az. A *vasárnapiasság*, mely némelyeken látszik, oly hatással van a többiekre, hogy még azok is, a kik hozzá vannak szokva, hogy tisztességes ruhákban járjanak, olybá tűnnek fel, mintha azok közé tartoznának, a kiknek életében a lakodalom emlékezetes ünnep. Jussanak eszökbe azok a komoly emberek, az öregek, a kik annyira közönyösek minden iránt, hogy akkor is mindennapi fekete ruhájukat viselik, — a régi házasok, a kiknek arczán meglátszanak szomorú tapasztalatai annak az életnek, a mit a fiatalok most kezdenek, — az öröm, a mi úgy pezseg itten, mint a szénsav Champagne borában, — az

írigykedő fiatal leányok, az asszonyok, a kik öltözékükkel büszkélkednek és a szegény rokonok, a kiknek kopott ruhája oly ellentétben van az *in fiocchi* levő vendégeivel és a torkosok, a kiknek csak a vacsorán, és a játékosok, a kiknek csak a játékon jár az eszük. Minden együtt van itt, gazdagok és szegények, írigykedők és irigyeltek, bölcsek és képzelődéssel teltek, úgy csoportosúlva a menyasszony köré, mint a hogy a virágkosárban a növények csoportosítvák valamely ritka virág körül. A lakodalmi mulatság kicsiben maga a világ.

Mikor a jókedv már tetőpontjára hágott, Crevel karonfogta a bárót és a világ legtermészetesebb hangján a fülébe súgta:

— Ejha, de csinos asszony az a kis rózsaszínruhás, a ki majd felfal a szemével! . . .

— Igen?

— Annak az irodafőnöknek a felesége, a kinek, Isten a tudója, mennyire tolod a szekerét! Marneffe-né.

— Honnan tudod ezt?

— Nézd, Hulot, meg fogom kísérteni, hogy megbocsássam, a mit ellenem vétettél, ha bemutatsz neki; én viszont elviszlek Héloïse-hoz. Mindenki azt kérdezi, hogy ki ez a bájos teremtés? Biztos vagy felőle, hogy valamelyik hivatalnokod nem fogja elárulni, micsoda érdemeknek köszönheti férje az előléptetést? . . . Oh, boldog gazember, bizony megér egy hivatalt! . . . Beh szívesen kerülnék én is a hivatalába. . . Nos, lássuk csak, legyünk jó barátok, Cinna! . . .

— Inkább, mint valaha, — mondá a báró az illatszerésznek, — és ígérem, hogy meg leszel velem elégedve. Egy hónap múlva meghívlak ebédre az angyalhoz . . . Mert angyal, vén czimbora. Azt ajánlom, tégy te is úgy, mint én, tégy le a démonokról . . .

Betti néni, a ki a Vaneau-utczában a harmadik emeleten kapott csinos lakást, tíz órakor távozott a bálról, hogy haza menjen és újra elnézegesse az ezerkétszáz franc járadékról szóló két kötvényt; az egyik Steinbock grófné nevére szól, a másik ifjabb Hulot-né nevére. Im már érthetjük, miként hozhatta szóba Crevel Hulot barátja előtt Marneffe-nét és hogyan tudhatta a titkot, a mi

mindenki előtt rejtve volt, a mennyiben Marneffe távol lévén, csupán Betti néni, a báró és Valeria tudtak róla.

A báró elkövette a meggondolatlanságot, hogy oly öltözéket ajándékozott Marneffe-nének, mely egy irodafőnök feleségéhez képest túlságosan díszes volt; a többi asszony irigykedve nézte Valeriának úgy a ruháját, mint a szépségét. A legyezők mögött szaporán suttogtak, mert hiszen az egész szakosztály ismerte Marneffe-ék siralmas helyzetét, Marneffe épp könyöradományért folyamodott, mikor a báró belehabarodott feleségébe. De Hector egyébként sem tudta palástolni mámorát, látva a sikert, a melyet Valeria aratott, a hogy illedelmes, választékosságot mutató, irigyelt megjelenésével alá kellett vetnie magát a figyelmes vizsgálatnak, melytől a nők annyira félnek, mikor először lépnek valamely új világba.

Miután feleségét, leányát és vejét kocsiba ültette, a báró módját ejtette, hogy észrevétlenül eltűnjék, fiára és menyére hagyva a gondot, hogy a házigazdai szerepet betöltsék. Beszállt Marneffe-né kocsijába és hazakísérte Valeriát, a ki azonban szótlanul, elgondolkozva, majdnem búsongva ült mellette.

— Úgy látszik, boldogságom szomorúvá teszi, — mondá a báró Valeriának, magához vonva őt a kocsi-ban.

— Hát mint akarja, barátom, hogy egy szegény asszony ne legyen lehangolva, mikor először vétkezik, még ha férjének gyalázatossága meg adja is reá a szabadságot? ... Azt hiszi, nekem nincs lelke, hitem, Istenem? Ön ma este ugyancsak tapintatlanul tárta ki megelégedését, rettenetesen közszemlére állított. Igazán egy gymnázista is okosabban viselkedett volna, mint a hogy' ön tette. A hölgyek nem is mulasztották el, hogy nagy szemeket mereszsenek reám és csípős szavakkal marczangoljanak! És melyik nő nem tart a jó hírére? Ön tönkre tett. Ah! menjen, menthetetlenül az öné vagyok és bűnömre már nincs más enyhítő körülmény, mint hogy hű maradjak önhöz... Szörnyeteg! — folytatá nevetve és átengedve derekát a bárónak, — ön jól tudta, hogy mit cselekszik. Coquet-né, főnökünk felesége oda

ült mellém, hogy megcsodálja csipkéimet. „Angliából való, — mondá. — Nagyon drága volt? — Nem tudom, — feleltem. — E csipkéket anyámtól örököltem, nekem nincs annyi pénzem, hogy ilyet vásárolhassak!”

Marneffe-né végül is, a mint látjuk, úgy elbűvölte a császárság korabeli vén gavallért, hogy ez elhitte, az asszony most követi el első ballépését és az iránta való szenvedély feledteti vele kötelességeit. Azt mesélte, hogy az alávaló Marneffe, három nappal esküvőjük után és gyalázatos okokból elhagyta őt. Ettől fogva úgy élt, mint a legtisztességesebb fiatal leány és nagyon boldogan, mert a házasság valami szörnyűséges dolognak tűnt fel előtte. Mostani szomorúsága is innen fakadt.

— Hát ha a szerelemmel is úgy van, mit a házassággal? . . . — mondá zokogva.

E kaczerkodó hazugságok, melyeket Valéria helyzetében majdnem minden asszony elrebeg, a hetedik mennyország gyönyöreinek előérzetével töltötték el a bárót. Ilyenformán tehát Valeria tele volt kényeskedéssel, míg a szerelmes művész és Hortense talán türelmetlenül várták, hogy a báróné elmondja útolsó áldását és megadja útolsó csókját leányának.

Reggel hét óraker a báró, tetőpontján a boldogságnak, a mennyiben Valeriájában együtt találta a legártatlanabb fiatal leányt a megtestesült ördögösséggel, visszatért lakásába, hogy az ifjabb Hulot-párt fölmentse terhétől. A tánczosok, a kik csaknem teljesen idegenek voltak a házban és a kik, mint minden lakodalomban, végül is az egész terület urai lettek, ama végetérhetetlen utolsó tánczokba voltak bonyolódva, melyeket cotillonnak neveznek, valamint a játékosok sem tágitottak asztalaik mellől és Crevel apó már hatezer francot nyert.

Az újságok, melyeket a vendégek között osztogattak, a napi hírek között a következőket közölték:

„Az Aquinói szent Tamás-ról nevezett templomban ma reggel volt az esküvője Steinbock grófnak Hulot Hortense kisasszonynyal, Hulot d'Ervy báró államtanácsos és hadügyminiszteri osztályfőnök leányával, a híres Forzheim gróf únokahúgával. Az ünnepélyes szertartáson nagy közönség volt jelen. A művész-világ si-

valóságai közül ott láttuk: Lora Leon-t, Bridau Józsefet, Stidmann-t, Bixiou-t; az esküvő fényét megjelenésükkel emelték a hadügyminisztérium és az államtanács notabilitásai, valamint a két kamara több tagja, továbbá a lengyel emigráció kiválóságai: Paz és Lagniski grófok stb.

Steinbock Venceszlav gróf unokája XII. Károly svéd király híres tábornokának. A fiatal gróf, miután részt vett a lengyel felkelésben, menedéket keresve jött Franciaországba, a hol tehetségének méltó elismerése megszerezte neki a honosságot.

Igy Hulot d'Ervy báró szörnyű anyagi viszonyai mellett is leánya esküvője, melynek megünneplése minden tekintetben hasonlított az ifjabb Hulot és Crevel kisasszony egybekeléséhez, semminek sem volt híjával, a mit a közfelfogás megkövetel, még a hírlapok részéről szolgáltatott visszhangnak sem. Ez az ünnepély enyhítette a pletykázást, a mi a miniszteri osztályfőnök pénzügyi helyzetéről folyt, valaminthogy a hozomány, a mit leányának adott, indokolta, hogy kénytelen volt kölcsönhöz folyamodni.

Ezzel mintegy befejeződik e történet bevezetése. Az eddig elmondottak úgy viszonylanak az utánok következő drámához, mint az előrebocsátott tételek valamely megállapításhoz, mint az expositió a klasszikus tragédiához.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

A Betti és Valeria társaszcég mérlege. A Marneffe-számla.

Ha Párisban egy nő elhatározza, hogy áruba bocsátja szépségét, az még nem ok, hogy szerencsét csináljon. Talál az ember e városban csodálatraméltó, igen elmés teremtéseket is szűkös viszonyok között, a kik vajmi siralmasan végzik a gyönyör szolgálatában kezdett életet. Ime, hogy miért: Ha valaki a kitarzott nő szegyenletes pályájára szánja magát, azzal az elhatározással, hogy a tisztességes férjes polgárasszony mezében élvezze ki ennek előnyeit, — ez egymagában még

nem minden. A vétek nem könnyű szerrel aratja diadalait; megvan az a hasonlatossága a lángelmével, hogy a vagyon és a tehetség párosulása mindkettőjüknel szerencsés körülmények közremunkálását igényeli. Tegyük fel, hogy a forradalomnak nem voltak azok a csodálatos fordulatai, úgy nincs a császár sem, csak egy másodpéldányú Fabert lett volna belőle. Az árúsított szépség vásárlók hiányában, a hírnév és a becstelenség amaz érdemkeresztje nélkül, melyet az eltékozolt vagyonok szereznek meg neki, annyi, mint egy Corregio-kép a pajtában, — mint a lángész, mely a padlásszobában sínylődik. A párisi Lais-nak tehát mindenekelőtt valami gazdag embert kell találnia, a ki eléggé bolondul érte, hogy fölverje az árát. Mindenekfelett szükséges továbbá, hogy nagyon elegáns legyen, a mi mintegy czégér gyanánt szolgál neki, eléggé jó modorúnak kell lennie, hogy hízelegjen az emberek hiúságának, fel kell ruházva lennie azzal a Sophie Arnould-féle elmésséggel, mely a gazdagokat felrázza tompultságukból, végül vágyat kell gyújtania a kéjenczekben azzal, hogy olybá látszik, mintha hű volna egyvalakihez, a kinek szerencsését azután megirigyelhetik.

E feltételek, melyeket az e fajta nők az *esély* neve alá foglalnak össze, Párisban meglehetősen ritkán egyesülnek, noha ez olyan város, a mely tele van milliomosokkal, henyélőkkel, fásult és szeszélyekre kész emberekkel. A gondviselés e részben kétségtelenül különös pártfogással van a kis polgári és hivatalnokai családok iránt, noha náluk ez akadályokat még legalább is megkétszerezi a környezet, melyben életüket leélik. Mindamellet van Párisban elég sok Marneffe-né, hogy Valeria típus gyanánt szerepelhessen ebben az erkölcsrajzban. Az effajta nők között némelyek egyszerre engedelmesskednek az igazi szenvedélyeknek és a szükségnek, mint például Colleville asszony, a ki hosszú ideig a baloldal egyik leghíresebb szónokának, Keller bankárnak volt a barátnője; másokat a hiúság hajtja, mint de la Bourdraye asszonyt, a ki Lousteauval való megszökése mellett is majdnem tisztességes maradt; emezeket az öltözködési igények ragadják magukkal, amazokat a lehetet-

lenség buktatja el, hogy egy család megélhessen a nyilvánvalóan túlságosan csekély javadalmazásból. Az állam, vagy — ha úgy tetszik, — a kamarák szűkmarkúsága vajmi sok szerencsétlenségnek, ugyancsak sok korrupciónak a kútfeje. Manapság nagyon sopánkodnak a munkások helyzetén, úgy tüntetik föl őket, mint a gyárosok áldozatait; de az állam százszor mostohább, mint akár a legkapzsibb iparos; fizetések dolgában egészen az esztelenségig takarékos. Dolgozások serényen: az ipar munkások arányában fog pénzzel jutalmazni érte; de mit ad az állam annyi sok névtelen és odaadó munkásnak?

Férjes asszonynál megbocsáthatatlan vétek, ha leter az erény útjáról; de azért ebben is vannak fokozatok. Vannak nők, a kik távol attól, hogy elaljasodnának, titkolják vétkeiket és látszatra tisztességes asszonyok maradnak, mint az a kettő, a kinek kalandjaira fentebb céloztunk, míg más hasonfajtájúak vétkeikhez hozzákapcsolják a számítás nemtelenségét. Marneffené tehát mintegy tipusa azoknak a nagyravágyó férjes courtesane-oknak, a kik kezdettől fogva elfogadják a súlyedést minden következményeivel együtt és a kiket szándékukban, hogy a gyönyörök pályáján alapítsák meg szerencséjüket, nem zavar az eszközök mérlegelése; de a kik, mint Marneffené is, majdnem mindig úgy jelennek meg, hogy férjük kerítő és büntárs gyanánt szerepel. E szoknyás Macchiavelli-k a legveszedelmesebb asszonyok és a párisi nő minden rossz fajtája között ezek a legrosszabbak. Az igazi courtesane-ok, mint a Josepha-k, a Schontz-ok, a Malaga-k, a Cadine Jenny-k, helyzetük nyíltságával oly világosan figyelmeztetik az embereket, akár a vörös lámpás a prostitúciós házak előtt vagy a játékpénz a kártya-asztaloknál. Az ember tudja, hogy a romlásba rohan. De a szenvelgő tisztességeskedés, az erény színlelése, a férjes asszony képmutatása, a ki mindig csak a háztartás mindennapi szükségleteivel hozakodik elő és a ki látszatra ellene van minden eszeveszettségnek, oly katasztrófákba ragad, melyeknek nincs semmi fényük és a melyek annál különösebbek, hogy mentséget igen, de magyarázatot nem találni reájuk. A névtelen konyhakönyv nyeli el a vagyonokat és nem a vidám csapongás.

A családapa diestelenül teszi magát tönkre és a nyomorban meg van fosztva még a kielégített hiúság nagy viaszától is . . .

E fejtegetés, mint a kilőtt nyíl, vajmi sok családnak éri a szívét. A társadalom minden rétegében találhatók Marneffenék, még az udvarokban is; mert Valeria alakja szomorú valóság, legcsekélyebb részleteiben is az élet után mintázva. Szerencsétlenségre ez arckép senkit sem fog kigyógyítani a tébolyból, hogy szerelmes legyen a szelid mosolyú, álmadozó arckifejezésű, ártatlan nézésű angyalokba, kikben a szív helyét persely foglalja el.

Úgy három évvel Hortense esküvője után, 1841-ben, Hulot d'Ervy báró úgy szerepelt, mint a ki teljesen rendbejött, XV. Lajos sebészének kifejezése szerint: az istállóba állította a lovakat, holott pedig Marneffené kétszer annyi pénzébe került, mint a mennyit Josepha-ra költött. De hát Valeria, noha mindég elegáns volt, nem akart túllépni az egyszerűségen, mely egy irodafőnök feleségéhez illik, a fényűzést házi ruháira, otthoni megjelenésére tartogatta. A párisi nő hiúságát feláldozta drága Hectorjának. Mindamellet, ha színházba ment, mindig szép kalap volt a fején és a legújabb divatú ruhában ragyogott; a báró ilyenkor kocsin szokott érte menni és elsőrangú páholyba ültette.

Lakása, mely a Vaneau-utcában, egy élőkerttel ellátott új palota egész második emeletét foglalta el, csupa merő tisztességet lehel. A fényűzést a szövetkárpitok és a jó, kényelmes, szép bútorok képviselték. Kivételet volt azonban a hálószoba, mely versenyzett a Cadine Jennyk és a Schontz-ok pazar pompájával. Csipkefüggönyök, cachemire-szövetek, brokát ajtókárpitok, a kandalló mellett karosszékek, melyek mintáját Stidmann tervezte, egy kis állvány, megrakva csupa remekművel . . . Hulot nem akarta, hogy Valériának kevésbbé legyen pompás a fészke, mint a milyen Josepha aranyos, gyöngyös izsappocsolyája. A két főhelyiség, a szalon és az ebédlő közül az egyiknek a bútorai vörös damaszttal voltak bevonva, a másikei pedig faragott tölgyfából készültek . . . Attól a vágytól sarkalva, hogy mindent összhangzásba hozzon, a báró egy félév alatt a mulékony fényűzést ki-

egésztette a maradandóval, nagyértékű ajándékokat adva, mint például egy ezüst készletet, melynek számlája több, mint huszonnégyezer francot tett ki.

Marneffené háza két év alatt nagyon kellemes hely hírére tett szert. Rendszeresen játszottak nála. Valeriáról csakhamar úgy beszéltek, hogy szeretetreméltó és elmés asszony. Hogy helyzetének változását magyarázzák, azt híresztelték, hogy *titkos apja*, Montcornet marsal, óriási vagyont hagyományozott neki. A jövőre való számításból Valeria a társadalmi képmutatást kibővítette a valósi képmutatással. Minden vasárnap pontosan megjelenvén a misén, kinyerte a jámborságnak járó nagyrabecsülést. Résztvett a templomi gyűjtésekben, jótékony célú egyesületekben szerepelt, itt-ott adományokat juttatott a kerület szegényeinek, mindezt Hector költségén. Semmi megbotránkoztatót se lehetett nála észlelni. Ezért azután sokan azt vitatták, hogy a báróval való viszonya merőben feddhetetlen, a minék támogatására az államtanácsos korára hivatkoztak, úgy vélve, hogy csak platonikus vonzalommal viseltetik Marneffené kedvessége, szeretetreméltó modora és társalgása iránt épp úgy, mint a hogy a boldogult XVIII. Lajos szerette az elmésen megfogalmazott levélkéket.

Éjfél táján az egész társasággal együtt a báró is távozni szokott, hogy azután egy negyedóra múlva visszatérjen. Ime, a mélységes titok nyitja:

A házban Olivierék látták el a portási teendőket, a kik a báró pártfogása folytán, mert hogy barátja volt a háztulajdonosnak, a ki éppen házmestert keresett, Doyenne-utczai sötét és nyomorúságos páholyukat fölcserélték a Vaneau-utczai jövedelmes és fényes páholylyal. Oliviernének, a ki egykor X. Károly háztartásának mosónői közé tartozott és a ki a legitim monarchia bukásával lezuhant erről a magaslatról, három gyermeke volt. A legidősebb, a ki már egy jegyzőnél irnokoskodott, bálványa volt a családnak. E Benjamin fényes pályafutását azonban hatesztendei katonáskodás megszakítással fenyegette, mikor Marneffené egy oly alkat-hiba folytán, aminőt a vizsgáló-bizottságok mindig fel tudnak fedezni, ha valami miniszteri hatalmasság megkéri reá őket, ki-

mentette a katonai szolgálattól. Olivier, a ki valaha X. Károly lovásza volt, és felesége ettől fogva Jézust másodszer is megfeszítették volna Hulot báróért és Marneffenéért . . .

Mit szólhatott a világ, mely a brazilai Montes de Montéganos-ról mit se tudott? Semmit. Különben is, a világ csupa elnézés egy oly szalon úrnője iránt, a hol jól lehet mulatni. Végül egyebek mellett, Marneffené érvényesíteni tudta azt az előnyét is, hogy titkos befolyással dicsekedhetett. Így történt, hogy Claude Vignon, a ki herceg Vissembourg marsal titkárává küzdötte föl magát, és a ki arról álmadozott, hogy referensi minőségben tagja lehessen az államtanácsnak, egyik törzsvendége volt e szalonnak, hol néhány jókedélyű és játékos képviselő is megfordult. Marneffené társasága okos lassúsággal gyűjtődött egybe; a csoportba formálódás csak olyan emberek között történt, a kik hasonló meggyőződésűek és hasonerkölcsűek voltak és a kik egyesültek egymás támogatásában és a ház úrnője mérhetetlen kiválóságának hirdetésében. Párisban, jegyezzék meg ezt az axiómát, a czimboraság az igazi Szent-Szövetség. Az érdekek végül is mindig meghasonlásra vezetnek, a romlott emberek azonban mindig egyetértenek.

Három hónappal azután, hogy a Vaneau-utczába beköltözött, Marneffe-né már fogadta Crevel urat, a ki mindjárt ezután kerületének maire-je és a becsületrend tisztje lett. Crevel sokáig habozott: hisz arról volt szó, hogy le kell vetnie fényes nemzetőri egyenruháját, melyben a Tuileriákban páváskodott és a melyben ugyanolyan katonának érezte magát, akár a császár; de nagyravágyása, melyet Marneffe-né irányított, erősebb volt, mint hiúsága. A maire úr immár úgy vélte, hogy Brisetout Héloise kisasszonynyal való viszonya teljességgel összeférhetetlen politikai szereplésével. Hosszú időn át, mielőtt feljutott tisztségének polgári trónusára, szerelmi kalandjait mély titokba burkolta. Hogy azonban oly gyakran vehessen magának elégtételt Josepha elrablásáért, a hányszor csak lehetséges, Crevel, miként sejtető is volt, hatezer franc évjáradéknak megfelelő összeget helyezett letétbe Fortin Valeria asszonynak,

Marneffe úr vagyoniilag önrendelkezési joggal bíró feleségének nevére. Valeria, a ki — talán anyja részéről — föl volt ruházva a kitartott nők sajátos geniejével, az első pillantásra fölismerete e groteszk imádó jellemét. A mit Crevel Lisbeth-nek mondott és a mit Lisbeth tovább adott drága Valériájának s hogy „Soha sem volt úri asszony szeretőm!” — jelentékenyen érvényesült az ügyletben, mely öt százalékos kamat mellett hatezer franc évjáradékot eredményezett. És Marneffené azóta is mivel sem engedte csökkenni tekintélyét az egykori utazóügynök előtt.

Crevel pénzért házasodott, nőül véve egy brici molnár leányát, a ki egyetlen gyermek volt és a kinek öröksége háromnegyed részét tette vagyonának, mert a részletárúsok általában nem annyira üzletükből, mint inkább a boltnak és a mezőgazdaságnak társulásából gazdagodnak meg. A Páris környékén élő bérlők, molnárok, állattenyésztők és gazda emberek többnyire a pénztár-szoba dicsőségeiről álmodoznak leányaik számára és egy kereskedő, ékszerész, pénzváltó sokkal inkább inyük szerint való vő, mint egy jegyző vagy ügyvéd, a kiknek társadalmi fensőbbsege nyugtalanítja őket; attól tartanak, hogy a polgári osztály ez előkelőtől később lenézést kell tapasztalnok. Crevel-né, a ki meglehetősen rút, igen közönséges és ostoba asszony volt és a ki idejekorán halt meg, férjét csak az apaság örömeiben részesítette. Már pedig kereskedelmi pályafutása kezdetén, lenyűgözve kötelességeitől és a szegénység karmai között, e kicsapongó hajlamú ember Tantalus szerepét játszotta. A mi, saját szavai szerint, Páris legúrjobb asszonyaival való érintkezését illette, ez arra korlátozódott, hogy boltossegédi bókolások között az ajtóig kísérte őket, csodálva kellemüket, öltözkük eleganciáját és mindazokat a megnevezhetetlen sajátosságokat, melyek együttvéve az előkelőséget teszik. A vágy, hogy fölemelkedhessék ily szalon-tündérig, ifjúságától fogva szorongott szívében. Tehát az, hogy elnyerje Marneffe-né kegyeit, nemcsak álmának megvalósulását jelentette, de egyszermind, a miként láttuk, a kevélységnek, hiúságnak, önbecsülésnek volt nála a dolga. A siker még csak növelte

nagyravágyását. Agyának rengeteg gyönyörűségekben volt része és ha az agy elbódul, a szív is utána rezdül, az élvezet megtízszereződik. Marneffe-né egyébként oly figyelmességet nyilvánított Crevel iránt, a milyenről ennek sejtelme sem volt, mert sem Josepha, sem Heloise nem szerették, míg ellenben Marneffe-né szükségesnek vélte, hogy minél jobban becsapja ezt az embert, a kit kimeríthetetlen pénzes-szekrénynek tekintett. A vásári szerelem színlelései bájosabbak, mint maga az igaz szerelem. Ez összefér az olyan veréb-csetepatékkal, melyekben a veszekedők véresre sebzik magukat; míg a tréfás pörlekedés csak czirogatja az elámított fél hiúságát. A találgák ritkasága folytán Crevel vágya folyton megmaradt a szenvedély magaslatán. Mindegyre beleütközött Valeria erényes szigorúságába, a melylyel a lelki-furdalás rabjának szerepét játszotta és azt hánytorgatta, mit gondolhat róla apja a hősök paradicsomában? Crevel-nek mindig valamiféle hidegséggel kellett szembeszállania, a mit a ravasz nőcske úgy rendezett, hogy azt higgye, diadalmaskodik rajta, úgy tüntetve fel magát, mint a ki végre is nem tud ellenállani e nyárspolgár örült szenvedélyének; de azután, mintegy szégyenkezve, nyomban megint felöltötte a női szemérmesség büszkeségét és erényes arczatát, épp olyan tökéletesen, mint valami angol nő és Crevel-t mindig agyonlapította méltóságának súlyával, mert Crevel elejétől fogva elhitte, hogy Marneffe-né erényes teremtés. Végül voltak Valeriának különös gyengédségei is, melyek épp oly nélkülözhetetlenné lettek Crevel-nek, mint a bárónak. A világ előtt elbájoló egyesülését mutatta a szemérmes és álmódzó ártatlanságnak, a kifogástalan illedelmességnek és szeretetreméltó, kecses, a kreol nő természetességével ékes elmésségnek; négy szemközt nyomban túltett a hivatásos courtesane-okon is, annyira bohó, mulatságos és ötletes volt. Az ilyen ellentét roppant tesz a Crevel-fajtájú embernek, hizeleg neki, hogy ő az egyetlen szerzője e vígjátéknak, azt hiszi, hogy tisztán ő miatta van és csodálattal adózva a színészkedő asszonynak, gyönyörködik e csiklandozó képmutatásban.

Valeria bámulatosan magához szelídítette Hulot bá-

rót; egyikével ama ravasz hízelgéseknek, melyek méltán jellemzik az efajtájú nők ördögi szellemét, reábirta, hogy beleegyezzék a megöregedésbe. A kiváltságos szervezettek életében elkövetkezik egy pillanat, mikor, mint az ostrom alá fogott városban, mely sokáig szilárdan daczolt, egyszerre előáll a helyzet igazi képe. Sejtve, hogy a császárságkorabeli gavallérra nézve már közel van az összeomlás ideje, Valeria szükségesnek vélte, hogy sietesse ezt.

— Ugyan, mit feszélyezed magadat, vén obsitos? — mondá neki egyízben, mikor titkos és kétszeres áru-lással vétkes házasságuk már hat hónapja tartott. — Talán hódítani akarsz? Meg akarsz csalni? Nekem sokkal jobban fogsz tetszeni, ha nem liztized magadat. Áldozd fel nekem festékes bájaidat. Azt hiszed, hogy a czipőidre kent két garas ára fénymázt, kaucsuk övedet, pánczélmellényedet, hamis üstöködöt szeretem benned? De különben is, minél inkább öreg lész, annál kevésbbé fogok félni, hogy valami vetélytársnő elragadja tőlem Hectoromat!

Bízva Marneffe-né isteni barátságában, épp úgy, mint szerelmében, az államtanácsos, a ki úgy tervezte, hogy életének hátralévő idejét ezzel a nővel fogja leélni, követte e bizalmas tanácsot, és beszüntette, hogy tovább is fesse magát és barkóját. Valeria szívhezszóló kijelentése után a daliás és szép Hector egy reggel egész őssen jelent meg a világ előtt. Marneffe-né könnyűszerrel elhitette drága Hectorjával, hogy haja tövén százszor is látta a növésben levő szálak fehér vonalát.

— Az ősz haj roppant illik arczodhoz, — mondá neki, mikor így megpillantotta, — szeliddé teszi a kifejezését; így még sokkal szebb, bájos vagy.

Minthogy már reátért arra az útra, a báró elhagyta börmellényét, fűzőjét is; lerakta összes mesterséges rugóit. A has lelógott, az elhizottság kitudódott. A tölgyből idomtalan torony lett és a mozdulatok nehézkessége annál ijesztőbb volt, mert a báró, XII. Lajos szerepét játszva, szemlátomást öregedett. A szemöldök fekete maradt és homályosan emlékeztetett a szép Hulot-ra, mint a hogy a hűbéri időkből való falon megmaradt

kis dombormű töredék sejteti, milyen volt a kastély énykorában. A még élénk és fiatalos tekintetnek e sötétbarna, oly sokáig rubensi színekben pompázó arcczal való ellentéte annál különösebben hatott, mert néhány éles és mély redőben meglátszott a természet ellen lázongó szenvedély erőlködése. Hulot egyikévé lett ama szép emberi romoknak, melyeken a férfiúság szörpamátokat növeszt a fülon, orron, kézen, hasonlatosan a mohához, mely a római császárságnak szinte örökkévaló emlékművein tenyészik.

Hogy sikerült Valériának megtartani Crevel-t is, meg Hulot-t is, holott a bosszúszomjas őrnagy csattanós diadalt akart aratni Hulot fölött? A helyett, hogy egyenesen válaszolnánk e kérdésre, melyre a dráma magyarázattal fog szolgálni, jelezhetjük, hogy Lisbeth és Valeria nagyszerű eljárást eszeltek ki, mely segítette őket a cél elérésében. Marneffe megszépültnék látva feleségét e környezetben, melyben, mint a nap a csillagrendszerben, trónolt, úgy tünt föl a szemlélő előtt, mintha újból lángra lobbant volna iránta, bolondult érte. Ám, ha e féltékenység egyrészt ünneprontót csinált is Marneffe úrból, másrészt rendkívüli értéket adott Valéria kegyeinek. Főnöke iránt azonban Marneffe oly bizalmat tanúsított, mely szinte nevetséges jámborsággá fajult el. Az egyetlen ember, a ki szálla volt a szemében, éppen Crevel volt.

Marneffe, a kit a nagyvárosok ama speciális kicsapongásai, melyek leírását a római költők műveiben találjuk és a melyekre mai szemérmességünk még nevet se tud, tönkretettek, ijesztő volt, akár egy viaszból megformált boncztani figura. De ez a rettentő szép ruhákba bürkolt betegség divatos nadrágban lóbázta pipaszár lábait. E lesorvadt mellkas mocsoktalan fehérneművel kendőzte magát és a moschus elnyomta az emberi rothadás dögleletes szagát. A halódó és — mert Valeria összhangzásba hozta Marneffe külsejét vagyoni föllendülésükkel, rendjelszalagjával és állásával — piros sarkú cipőbe bújtatott vétek e rútsága irtózáttal töltötte el Crevel-t, a ki csak nehezen tudta elviselni az irodafőnök fakó nézését. Marneffe képe mint boszorkánynyomás nehezedett a maire-re. A gaz ficzkó észrevéve,

hogy Lisbeth és felesége mily sajátos hatalmat ruháztak reá, mulatságot talált benne, kényére játszott vele és mert hogy ennek a testtel egyformán elnyűtt léleknek a kártya volt az utolsó menedéke, meg-megkopasztotta Cvrevel-t, aki kötelezve vélte magát, hogy szőrmentében bánják a tiszteletreméltó hivatalnokkal, *akit megcsal!*

Látva, hogy Crevel mennyire retteg ettől az utálatos és alávaló múmiától, melynek romlottsága zárt könyv volt a maire számára, főként pedig látva, mennyire megveti őt Valeria, aki nevette Crevel-t, mint valami bohócot, a báró annyira biztosnak hitte magát minden vetélytársi szerepléssel szemben, hogy folyton meghívta ebédre.

Valeria e két őrködő szenvedély és egy féltékeny férj oltalma alatt, abban a körben, a melyben ragyogott, magára vont mindn tekintetet, fölgerjesztett minden vágyat. Ilyesförmán körülbelül három év alatt és a tisztség minden látszatának megőrzése mellett sikerült elérnie a legnehezebben megvalósítható sikert, a mi után a courtesane-ok áhítoznak és a mihez a botrányok, vakmerőségük, nyitott ablaknál folytatott életmódjuk lármája miatt csak ritkán tudnak eljutni. Mint a szépen köszörült gyémánt, melyet Chanor gyönyörű foglalattal látott el, Valeria szépsége is, mely egykor a Doyenné-utczai bányában volt elföldelve, többet ért, mint a mennyi az értéke, voltak, a kiket boldogtalanokká tett... Claude Vignon titokban szerelmes volt beléje.

E visszatekintő magyarázat, mely eléggé indokolt, ha három évnyi időköz múlva látjuk viszont az embereket, mintegy Valeria mérlegének a megállapítása. Ime, a következők ugyanezzel szolgálnak társnőjére, Lisbeth-re nézve.

TIZENHATODIK FEJEZET.

A Betti és Valeria társas cég mérlege. A Fischer-számla.

Betti néni a Marneffe-házban olyan rokonféle állását töltötte be, melyben egyesül a társalkodónő és a komorna szerepköre; ő azonban nem vette tudomásul a

kétszeres megaláztatásokat, melyek többnyire keserűséggel töltik el azokat a szerencsétlen teremtéseket, a kik az ily határozatlan állást elfogadják. Lisbeth és Valeria megható látványát mutatták annak az élénk és nők között oly kevésbé valószínű barátságának, melyet a mindig túlságosan is elmés párisiak nyomban megrágalmaznak. A férfias és szikár lotharingiai leány és a csinos creol nő ellentéte elősegítette a rágalmat. Marneffe-né egyébként, a nélkül, hogy tudott volna róla, a gondoskodással, melyet — mint ki fog tűnni — Lisbeth bosszújának elősegítésére szolgáló házi érdekből barátnője iránt nyilvánított, támasztékot adott a pletykának. Betti néni-vel óriási változás történt és ezt Valeria, a ki azt akarta, hogy illően öltözködjék, hasznára fordította. Ez a sajátos vén leány, vállfűzőt öltvén, immár igyekezett csinosnak látszani; síma haját fürtökbe göndörítette, ruháit úgy vette föl, a hogy a szabónő hazaszállította, formás félczipőben és sűrű selyemharisnyában járt, a melyek árával a szállítók Valeria számláit terhelték meg és a melyeket a báró fizetett ki. A ki három év óta nem látta, e megújulásban és örökösen sárga cachemire ruhájában alig ismerte volna meg Betti nénit. Néhány nagyravágyó hivatalnok teljes értéke szerint becsülte is e fekete gyémántot, a mely tudvalevőleg a legritkább drágakő és a melyet itt egy ügyes kéz csiszolt és foglalt illő keretbe. Mindenkit, a ki először pillantotta meg Betti, önkénytelenül is megremegtetett a vad költészet, melyet Valeria az öltöztetéssel szembetünővé tudott tenni e vérszomjas apáczán, széles szalagokkal körítve e száraz olajbarna arcot, melyben a hajzatnak megfelelő feketeségű két szem csillogott és érvényre juttatva e hajlíthatatlan derekat. Betti, mint Cranach Lukács vagy Van Eyck valamelyik Szűz Máriája, mint egy byzanci Madonna, mely leszállt a keretből, megőrizte e misztikus alakot, Isis és az egyiptomi szobrászoktól ábrázolt istenségek fiatalabb rokonainak merevségét és szabályosságát. Granit, bazalt, porphyrt volt, a mely megelevenedett. Biztosítva lévén hátralevő napjaira, Betti állandóan rózsás hangulatban volt és jókedvet vitt mindenüvé, a hova ebédelni ment. A báró fizette a házbért a kis la-

kásért is, melyet Lisbeth, mint tudjuk, barátnője, Valeria boudoirjának és szobájának kiselejtezett darabjaival bu-torozott be.

— Ugy kezdtem az életet, mint egy éhen koplalé kecske, — mondá, — és úgy végzem, mint egy ragyogó divathölgy.

A legnehezebb paszományok készítését továbbra is folytatta Rivet úr számára, egyszerűen csak azért, — mondá, — hogy ne töltse hiába az időt. Pedig hát, mint látni fogjuk, amúgy is roppant el volt foglalva; de a fa-lusi származású emberek megrögzött természete, hogy sohasem hagyják abba a kenyérkeresetet, e tekintetben a zsidókhöz hasonlítanak.

Minden nap, kora reggel, Betti néni maga ment a szakácsnővel a nagy csarnokba. Az ő stratégiája szerint a konyhakönyvnek az volt a feladata, hogy tönkre tegye Hulot bárót és gazdaggá tegye drága Valeriáját, amint-hogy csakugyan gazdagította is.

Hol van az a háziasszony, a ki 1838 óta nem ta-pasztalta gyászos eredményeit ama társadalomellenes tanoknak, melyeket bujtogató írók az alsó osztályokban terjesztenek? Minden háztartásban az anyagi összes ba-jok között a cseléd-baj a legnagyobb. Eltekintve néhány nagyon ritka kivételtől; mely reászolgál a Montyon-jutalomra, a szakácsok és a szakácsnők mindmegannyi házi tolvajok, fizetett és arczátlan sikkasztók, a kikkel szemben az állam nagy előzékenységgel az orgazda sze-repét játssza, kifejlesztve a lopásra való hajlamot, me-lyet a szakácsnőknél a *kosárpénz*-ről szóló hagyomá-nyos élczelődések szinte törvényesen szentesítenek. Míg azelőtt e nők csak negyven soust csíptek el, hogy meg-raják a lottót, ma ötven francot lopnak, hogy betegyék a takarékpénztárba. És a hideg puritánok, a kik kedvö-ket lelik benne, hogy emberbaráti kísérletekkel próbál-kozzanak Franciaországban, még azt hiszik, hogy er-kölcsösebbé teszik a népet! A míg az élelmiszerek a piacról a háziúr asztalára kerülnek, a cselédség titkon már közbeiktatta a megvámolást és Páris városa távol-ról sem oly ügyes a fogyasztói adó behajtásában, mint a mennyire ezek az emberek értik a módját, hogy min-

denre vámot vessenek. Az ötven százalék mellett, a mivel az élelmiszerek árát rúgtatják magasabbra, a szállítóktól is megkövetelik az ajándékot. A legelsőrangú kereskedők is rettegnek e titkos hatalomtól; kocsigyárosok, ékszerészek, szabók, stb. — mind szó nélkül fizetik neki az adót. Ha valaki ellenőrzést akarna gyakorolni felettük: a cselédek arczátlan viselkedéssel vagy a színlelt ügyetlenség költséges kártételeivel válaszolnak; manapság úgy tudakozódnak gazdáik felől, mint a hogy valamikor ezek tudakozódtak ő róluk. Az immár tetőpontjára jutott visszás állapotot, mely ellen a hatóságok is kezdenek mozgolódni, csakhogy hiába, nem lehet másképp orvosolni, mint törvénnyel, mely a cselédeknek kötelezővé teszi, hogy munkakönyvvvel legyenek ellátva. Ezzel mintegy varázsütésre megszűnnék a baj. Ha minden cseléd kötelezve volna munkakönyvének előmutatására, a gazdák pedig arra, hogy kitüntetésék benne az elbocsátás okait, az erkölcsi sülyedés hatalmas gáton törne meg. A magas politikától elfoglalt emberek nem is sejtik, mily nagy az elaljasodás Páris alsó osztályaiban: ugyanakkora, mint az irigység, mely emészti őket. A statisztika hallgat a húszéves munkások ama rettenetes nagy számáról, a kik lopásból megtökésedett negyven-ötvenéves szakácsnőket vesznek feleségül. Az ember tán megborzad, ha elgondolja, mit eredményeznek az ilyen egybekelések a bűntények, a faj elsatnyulása és a szerencsétlen házasságok tekintetében. A mi pedig a házi tolvajlások tisztán pénzügyi hatását illeti, ez politikai szempontból is roppant fontos. Az ilyesformán kétszeresre drágított élet sok háztartást tilt el mindentől, a mi fölösleges. Holott az államok kereskedelmének a fele a körül forog, a mi fölösleges, a mint-hogy ez teszi az élet díszét. Sok embernek a könyv és a virág épp oly szükséges valami, akár a kenyér.

Lisbeth, a ki ismerte a párisi élet e szörnyű fekélyét, úgy tervezte, hogy ő fogja vezetni Valeria háztartását, minthogy abban a rettenetes pillanatban, melyben testvériséget esküdtek egymásnak, megfogadta, hogy támogatója lesz. A Vogesek mélyéből fölhozott tehát egy anyai ágon való rokont, egy roppant becsületes vén

leányt, a ki valamikor a nancy-i püspöknek volt a szakácsnője. Minthogy azonban félt a párisi viszonyokban való tapasztalatlanságától, főként pedig a rossz tanácsoktól, melyek annyi ily törekeny tisztességet rontanak meg, Lisbeth mindig elkísérte Mathurine-t a csarnokba és igyekezett őt bevezetni a vásárlás tudományába. Ismerni a cikkek igazi árát, hogy az embernek tekintélye legyen az eladó szemében, fölkarolni az időszerűtlen árukat, mint például a halat, mikor nem drága, tájékozva lenni az élelmiszerek értékéről, előrelátni az ár-emelkedést és idejében vásárolni, a mikor még tart az olcsóság — a gazdasszonyi észnek ez a teljessége Párisban elengedhetetlen föltétele a megtakarító háztartásnak. Minthogy Mathurine-nek jó fizetése volt és elhalmozták ajándékkal, eléggé ragaszkodott a házhoz, hogy örvendjen, ha jól vásárolt. Így azután rövid idő múlva valósággal versenyzett Lisbeth-tel, a ki eléggé értelmesnek és eléggé megbízhatónak találta, hogy már csak olyan napokon menjen el vele a csarnokba, a melyeken Valeriához vendégek voltak hivatalosak, a mi, közbevetőleg megjegyezve, elég gyakran történt. Ime, hogy miért. A báró azzal kezdte, hogy szigorúan ragaszkodott az illendőséghez; Marneffe-né iránt való szenvedélye azonban hamarosan oly heves, oly telhetetlen lett, hogy csak minél kevesebb időt akart tőle távol tölteni. Miután egy ideig hetenként négyszer ebédelt nála, vágya úmadt, hogy állandóan ott étkezzék. Egy félévvel azután, hogy leányát férjhez adta, már havi kétezer francot fizetett ellátás czímén. Marneffe-né azután meghívta azokat, a kiket drága bárója meg akart vendégelni. Különben is mindig hat személyre főztek ebédet, úgy, hogy a báró minden előzetes bejelentés nélkül is hozhatott három embert. Lisbeth gazdálkodó ügyességének sikerült megoldania a nehéz problémát, hogy ezer franckal fényesen gondoskodjék az asztalról és a másik ezer francot minden hónapban átadja Marneffe-nénak. Valeria öltözékeit Crevel és a báró fizették, mindegyikök havonta még erre a célra is egy-egy ezerfrancos bankjegyet áldozván. Ilyesformán ez az oly tiszta és oly ártatlan asszony már körülbelül százötvenezer francot takarított meg. Járadé-

kait és havi pénzét egy részt tőkésítéssel, másrészt azokkal a bőséges nyereségekkel növelte, melyekhez Crevel nagylelkűsége juttatta, a ki pénzügyi műveleteinek szerencséséből részt engedett *kis herczegnője* tőkájének is. Crevel beavatta Valeriát a börze nyelvébe és üzletmód-szereibe is; mint a párisi nők általában, Valéria ebben is csakhamar túltett mesterén. Lisbeth, a ki ezerkétszáz francnyi járadékból nem adott ki egy garast se, a kinek se lakásról, se ruháról nem kellett gondoskodnia és a ki mire se költött a magáéból, szintén rendelkezett öt-hat-ezer francnyi kis tőkével, a mit Crevel atyai módon hasznosított a számára.

A báró és Crevel szerelme mindazonáltal súlyos nyög volt Valeria nyakán. Az nap, a melylyel e dráma elbeszélése újra megindúl, felizgatva egy oly eseménytől, mely az életben azt a szerepet játssza, a mit a méhészkedésben az üstkondulás, melyre a rajok egybecsoportosulnak, Valeria felment Lisbeth-hez, hogy átengedje magát a kellemes, hosszú lére eresztett beszélgetésnek, afféle szóbeli cigarettázásnak, a mivel a nők elcsitítják életük apró gyötrelmeit.

— Lisbeth, szerelmem, ma megint két óráig lenni Crevel-lel, ez rémes! Oh! beh szeretném, ha veled helyettesíthetném magamat!

— Sajnos, ez nem lehetséges, — felelt Lisbeth mosolyogva. — Én már leányként fogok meghalni.

— Két ilyen aggastyán között élni le életemet! Vanak pillanatok, mikor szégyenlem magamat! Ah! ha szégyény anyám látna!

— Úgy beszélsz velem, mintha Crevel-lel beszélnél, — felelt Lisbeth.

— Mondd, drága kis Bettim, úgy-e nem vetsz meg?...

— Ah! ha én szépnek születtem volna, nekem is lettek volna . . . kalandjaim! — kiáltott föl Lisbeth. — Igazolva vagy.

— De te csak a szívedre hallgattál volna, — mondá Marneffe-né sóhajtva.

— Eh! — felelt Lisbeth. — Marneffe olyan, mint egy halott, a kit elfeledtek eltemetni, a báró anyyi,

mintha férjed lenne, Crevel pedig az imádód. Tökéletesen rendben van nálad minden, teljesen úgy, mint a többi asszonyoknál.

— Nem, drága aranyosom, nem az a baj, nem akarsz megérteni . . .

— Oh! de igen! . . . — kiáltott föl Betti, — mert a mire gondolsz, hozzátartozik bosszúhoz. Légy nyugodt! . . . igyekszem rajta.

— Szeretem Venceszlavot, hogy bele sorvadok és nem tudom elérni, hogy láthassam! — mondá Valeria, kitérve karjait. — Hulot meghívta hozzám ebédre, de ő visszautasította! A szörnyeteg nem tudja, hogy bálványozom! Mi az ő felesége! Szép bőre van, igaz, szép, de én, érzem, én rosszabb vagyok!

— Nyugodj meg, kis leányom, el fog jönni, — mondá Lisbeth oly hangon, a hogy a dajkák beszélnek a türelmetlenkedő gyermekekkel, — meglesz . . .

— De mikor?

— Talán még e héten.

— Hadd öleljelek meg.

Amint látható, e két nő teljesen egygyé olvadt: Valeria minden lépését, még a legkönnyelműebbeket is, épp úgy, mint élvezeteit és duzzogásait előbb mindig behatóan megtárgyalták egymással.

Lisbeth, a kit roppant izgatott e courtesane-élet, mindenben tanácsadója volt Valériának és kérlelhetetlen következetességgel folytatta bosszújának művét. Különbösen is imádta Valériát, leánya, barátnője, szerelme volt; megtalálta benne a creol nők engedelmeskedő természetét és a bújálkodók puhaságát; reggelenként még nagyobb élvezettel becézgette, mint annak idején Venceszlavot; mulattak közös gonoszságukon, a férfiak ostobaságán és együtt számolgatták kincsük növekvő kamatait. E mellett Lisbeth új elfoglaltságában és Marnette-nével való barátkozásában még nagyobb ösztökélést talált a munkálkodásra, mint Venceszlav iránt táplált esztelen szerelmében. A kielégített gyűlölet gyönyörei a leghevesebbek, a szívben ezek gyökereznek a legmélyebben. A szeretet mintegy az arany, a gyűlölet

pedig a vas az érzések ama bányájában, mely bennünk rejtőzik. Végül pedig Valeria teljes ragyogásban kínálta Lisbeth-nek azt a szépséget, melyet bálványozott, mint a hogy az ember bálványozza mindazt, a mi belőle hiányzik és e szépség sokkal megközelíthetőbb volt, mint Venczeszlavé, mely vele szemben mindig hűvös és érzéketlen maradt.

Mintegy három év múlva Lisbeth kezdte tapasztalni, hogy a földalatti aknamunka, melyre életét és értelmét reászánta, sikerrel jár. Lisbeth tervezett, Marneffe-né cselekedett. Marneffe-né volt a szekercze, Lisbeth a kéz, mely lesújt vele és e kéz szaporán mérte a csapásokat arra a családra, melyet napról-napra jobban gyűlölt, mint a hogy az ember, ha szeret, napról-napra jobban szeret. A szeretet és a gyűlölet oly érzések, melyek önmagukból táplálkoznak; ám kettejük között a gyűlölet az, a mely hosszabb életű. A szeretetnek határt von az erők kimértsége, az élettől és a tékozlastól nyeri hatalmát; a gyűlölet a halálhoz, a fösvénységhez hasonlít, mintegy valami munkálkodó elvontság, mely felette áll az élő és élettelen dolgoknak. A neki megfelelő létformában élve, Lisbeth kifejtette minden tehetségét, úgy uralkodott, mint a jezsuiták: titkos hatalomképpen. Tökéletesen összeszedte magát. Alakja kivirágzott. Lisbeth arról álmodozott, hogy Hulot marsalné lesz belőle.

A jelenet, melyben a két barátnő nyíltan és minden kerülgetés nélkül közölte egymással legapróbb gondolatait is, akkorra esett, mikor Lisbeth éppen hazatért a csarnokból, hol egy finom ebéd kellékeit vásárolta be. Marneffe, a ki Coquet úr állását akarta megkaparintani, meghívta őt feleségével, az erényes Coquet-nével együtt és Valeria azt remélte, hogy Hulot még ez este nyélbe üti a főnök lemondását. Lisbeth öltözködött, hogy a bárónéhoz menjen, kihez ebédre volt hivatalos.

— A theára visszajössz, úgy-e Bettim? — mondá Valeria.

— Reményilem...

— Hogyan, reményled? Hát ott akarsz hálni Adeline-nál, hogy felhörpintsd könnyeid, mialatt alszik?

— Csak lehetne! — felelt Lisbeth nevetve, — nem

mondanám, hogy nem. Most megbűnhődik szerencséjeért, boldog vagyok, mert gyermekkoromra gondolok. Mindenkire reákerül a sor. Ő lent lesz a sárban, én pedig Forzheim grófné leszek! . .

TIZENHETEDIK FEJEZET.

A hites feleség számlája.

Lisbeth elindult a Plumet-utczába, hova egy idő óta úgy járt, akár a színházba, érzelmeinek lakmároztatása céljából.

A lakás, melyet Hulot felesége számára kiválasztott, egy nagy és tágas előszobából, szalónból és öltöző benyilóval ellátott hálósobából állott. Az ebédlő a szalón mellett volt, ezzel párhuzamos szomszédságban. Két cselédszoba és a konyha, — mind a harmadik emeleten, — egészítették ki a lakást, mely még mindig méltó volt egy államtanácsoshoz, a ki hadügyminisztériumi osztályfőnök. A palota külseje, az udvar és a lépcsőház nagyszerű benyomást tett. A báróné, a ki régi pompájának maradványaival volt kénytelen bebútorozni a szalont, a maga szobáját és az ebédlőt, az Université-utczai lakás jobb hüladékeit használta föl e célra. A szegény asszony egyébként szerette boldogságának e néma tanuit, melyek szinte vigasztaló ékesszólással szóltak hozzá. Emlékeiben feltűntek előtte a virágok, mint a hogy látta a rózsácskákat a szőnyegen, melyen már alig lehetett megkülönböztetni valamit.

Belépve a tágas előszobába, hol tizenkét szék, egy barométer és egy termetes kályha, valamint a vörössel szegélyezett hosszú fehér calicot-függönyök a minisztériumok rettenetes előszobáira emlékeztettek, az embernek elszorult a szíve; érezni lehetett a magányosságot, a melyben ez az asszony él. A fájdalomnak épp úgy megvan a maga atmosphaerája, mint a gyönyörnek. Az első pillantás, a melyet egy lakás berendezésére vetünk, megtanít, hogy mi uralkodik ott: a szerelem-e vagy a kétségbeesés? Adeline egy óriási hálósobában volt található,

melynek bútorai Desmalters Jakab remek készítményei voltak, mahagoni fából, kiverve a császárság korabeli díszítményekkel, azokkal a bronzkítésekkel, melyek még hidegebbek tudnak lenni, mint a XVI. Lajos korabeli rézdíszek! Az ember megreszketett, látva e nőt, a mint ott ült dolgozóasztalának sphinxi előtt egy római karoszékekben, haloványan, hazug vidámságot erőltetve magára és megőrizve császárnői arczkifejezését, a mint hogy meg tudta őrizni a kék bársony ruhát is, melyet viselt. A büszke lélek fentartotta a testet és megtartotta a szépséget. A báróné az első év után, a mit e lakás száműzetésében töltött, már egész terjedelmében felfogta balsorsát.

— Azzal, hogy ide száműzött, Hectorom még mindig szebbé tette számomra az életet, semmint a hogy egy egyszerű parasztasszony elvárhatná, — mondá magában. — Ő akarja, hogy így legyen; legyen meg az ő akarata! Hulot báróné vagyok, Franciaország egyik marsaljának a sógornője, soha sem vétkeztem kötelességem ellen, gyermekeim el vannak látva, hitvesi tisztaságom fátyolába, elomlott boldogságom gyászába búrkolódzva nyugodtan várhatom a halált.

Hulot arczképe, melyet Lefebvre Róbert festett 1810-ben és a mely őt a császári gárda hadbiztosi egyenruhájában ábrázolta, ott pompázott a dolgozó-asztal fölött, a melynél Adeline a látogatás bejelentésekor épp a Krisztus követésé-t, rendes olvasmányát forgatta.

— Mariette leányom, — mondá Lisbeth a szakácsnőnek, a ki ajtót nyitott neki, — hogy van az én drága Adeline-om?

— Oh! látszólag jól érzi magát, kisasszony; de, köztünk mondom, ha így marad, még elpusztítja magát, — súgta Mariette Lisbeth fülébe. — Igazán, reábeszélhetné, hogy jobban táplálkozzék. Tegnap meghagyta, hogy reggelire két sou ára tejet és egy egy sou-os zsemlyét vegyek neki; ebédre vagy csak egy heringet vagy egy kis hideg borjúhúst akar, egy font elég egész hétre, persze, hogy ha magában ebédel . . . Naponta csak tíz sou-t akar kiadni az élelmére. Ennek nincs értelme. Ha a marsal úrnak szólnék erről a szép tervről, még össze-

veszne a báró úrral és kitagadná; de ön, a ki oly jó és okos, rendbe hozhatná a dolgot . . .

— De hát miért nem szól a bárónak? — mondá Lisbeth.

— Ah! drága kisasszony, már valami három hete, hogy nem volt itthon, az egész idő alatt, a mióta ön nem volt itt, egyszer sem láttuk! De asszonyom különben is elbocsátással fenyeget, ha csak egyszer is pénzt merek kérni az úrtól. A mi azonban a szenvedést illeti . . . Oh! abból szegény asszonyom ugyancsak kiveszi a részét! Ez az első eset, hogy az úr ily sokáig feléje se néz . . . Valahányszor csöngettek, asszonyom mindig az ablakhoz rohant; . . . de öt nap óta nem kel föl karosszékéből. Olvas! Valahányszor a grófnéhoz megy, mindig meghagyja: „Marianne, ha az úr megjön, mondd, hogy itthon vagyok és küldd el értem a portást; jó borraivalót kap!”

— Szegény Adeline! — szólt Betti, — meghasad a szívem. A báróval mindennap beszélek róla. De mit ér? Azt mondja: „Igazad van, Betti, semmirekellő vagyok; feleségem angyal, én pedig szörnyeteg vagyok. Holnap elmegyek hozzá . . .” És ott marad Marneffe-nénál. Ez az asszony tönkreteszi és ő imádja; csak akkor éli, ha mellette van. Én megteszem, a mit tehetek! Ha én nem volnék és ha Mathurine nem volna velem, a bárónak kétszer annyit kellett volna költenie és mert hogy majdnem semmije sincs, talán már föbe is lötte volna magát. Már pedig, tudja Marianne, Adeline nem élné túl a férjét, ez biztos. Legalább hát igyekszem kissé rendben tartani a szénáját és megakadályozom, hogy nagyon is pocskolja a pénzt.

— Oh! asszonyom is ezt mondja; tudja, hogy mennyire le van kötelezve ön iránt, — felelt Marianne; — azt mondta, hosszú ideig félreismerte önt . . .

— Ah! — vágott közbe Lisbeth. — És mást nem mondott?

— Nem, kisasszony, ha örömet akar neki szerezni, beszéljen a báró úrról; azt mondja, ön boldog, hogy mindennap láthatja.

— Egyedül van?

— Megbocsásson, a marsal van nála. Oh! ő mindennap eljön és asszonyom mindig azt mondja neki, hogy délelőtt beszélt az úrral, de csak késő éjszaka fog hazajönni.

— És jó ebédünk lesz ma? — kérde Betti.

Mariette tétovázott a válaszával és nem bírta el Betti tekintetét, mikor a szalón ajtaja hirtelen kinyílt és Hulot marsal oly sebesen rontott el mellettük, hogy reá se pillantva, csak köszöntötte Bettit, miközben elejtett egy kis papírdarabkát. Betti felkapta a papírt és a lépcsőházba sietett, mert hasztalan kiabált volna a süket ember után; de úgy intézte, hogy ne érje utól a marsalt, visszajött és átfutotta a következő czeruzával írt sorokat:

„Kedves sógor, férjemtől megkaptam az évnegyedi költséget; de leányomnak, Hortense-nak oly nagy szükségé volt reá, hogy neki kölcsönöztem az egész összeget, mely éppen alig hogy kimentette a zavarból. Nem kölcsönzhetne néhány száz francot? Mert nem akarok Hectortól kérni pénzt; a legkisebb szemrehányás is nagyon fájna tőle.“

— Ah! — gondolá Lisbeth, — micsoda végszükségben lehet, hogy ennyire megalázta magát!

Lisbeth belépett, Adeline-t könyvek között találta és a nyakába ugrott.

— Adeline, drága gyermekem, mindent tudok. Nézd, a marsal elejtette ezt a levelet, annyira meg volt zavarodva és úgy rohant, mint egy agárkutya . . . Az a gaz Hector mióta nem adott már neked pénzt? . . .

— Mindig pontosan ad, — felelte a báróné, — de Hortense-nak szüksége volt reá és . . .

— És ma nem volt miből ebédet főzetned, — szólt Betti, félbeszakítva unokanővérét. — Most már értem, miért lett oly zavart Mariette, mikor arról kérdezősködtem, hogy mit eszünk. Gyermek vagy, Adeline! Nézd csak, fogadd el tőlem megtakarított pénzemet.

— Köszönöm, kedves Bettim, — felelt Adeline egy könyccseppet törölve ki szeméből, — de ez csak pillanatnyi szükség, a jövőben nem fog megisméltödni. Ezen túl nem költök többet egy évben, mint csak kétezer-

négyszáz francot, beleértve a lakást is, és ez meglesz. Nehogy azonban egy szót is szólj Hectornak. Egészséges?

— Oh! mint a makk! És jókedvű, mint a rigó! Másra se gondol, csak arra a boszorkány Valeriára.

Hulotné az ablakot nézte és Lisbeth mitsem olvasott abból, a mit unokanővére szeme kifejezett.

— Mondtad neki, hogy ma mindnyájan itt ebédelünk?

— Igen; de mi haszna? Marneffe-nénál ma nagy ebéd van, ma akarja nyélbeütni Coquet úr lemondását és ez mindennél előbbrevaló! Hallgass ide, Adeline: ismeresz engem, tudod, hogy féktelenül szeretem függetlenségemet. Férfjed, drágám, biztosan tönkre fog juttatni. Azt hittem, mindnyájatoknak hasznára lehetek a mellett az asszony mellett; de annak a teremtésnek határtalan a romlottsága, oly helyzetbe fogja juttatni férjedet, hogy mindnyájan meg lesztek becstelenítve.

Adeline oly mozdulatot tett, mint a kit szíven szúrtak.

— É felől biztos vagyok, drágám. Nem halaszthatam tovább, hogy fölvilágosítsalak. Nos hát, gondolkunk a jövőre! A marsal már öreg ugyan, de még emelkedni fog, szép jövedelme van; ha meghal, az özvegye hatezer franc nyugdíjat kapna. Ezzel a pénzzel én, erre kötelezem magamat, mindnyájatokat eltartanálak! Használd föl befolyásodat az öregnél, hogy vegyen nőül engem. Nem azért, mintha marsalné szeretnék lenni, — annyit se törődöm az ily ostobaságokkal, mint Marneffe-né lekiismeretével; de hogy mindnyájatoknak legyen kenyeretek. Látom, hogy Hortense-nak sincs, mert-hogy te a magadét adod neki.

Megjelent a marsal; a vén katona oly sebesen tette meg az utat, hogy most kendőjével a homlokát törülgette.

— Kétezer francot adtam át Mariette-nek — súgta sógorasszonya fülébe.

Adeline a haja tövéig elpirúlt. Két könyecsepp rezgett még mindig hosszú szempillái szélén és némán megszorította az aggastyán kezét, a kinek arczkifejezése olyan volt, mint egy boldog szerelmesé.

— Ezt az összeget arra szántam, Adeline, — folytatá a marsal, — hogy valami ajándékot veszek rajta önnek; visszafizetés helyett most önmaga fogja kiválasztani, a mit akar.

Gyönyörúsége annyira szórakozottá tette, hogy megfogta Lisbeth feléje nyújtott kezét és megcsókolta.

— Jól kezdi, — mondá Adeline tőle telhetőleg mosolyogva Lisbethnek.

E pillanatban belépett az ifjabb Hulot meg a felesége.

— Fivérem velünk ebédel? — kérdé a marsal kurta hangon.

Adeline írót vett és egy kis négyszögletes papirdarabra felírta:

„Várom, ma reggel megígérte, hogy itthon ebédel; de ha nem jönne, úgy bizonynyal a marsal tartóztatja, mert nagyon sok a dolog.“

És a papirdarabot odanyújtotta a marsalnak. A társalgásnak ezen a módján érintkezett vele és dolgozóasztalán egész halom kis négyszögletes papirdarab hevert az írón mellett.

— Tudom, — felelt a marsal, — hogy Algir nagyon sok dolgot ad nekik.

Most belépett Hortense és Venceszlav, és a báróné, egész családját maga körül látva, egy pillantást vetett a marsalra, melynek értelmét csak Lisbeth fogta föl.

A boldogság jelentékenyen megszépítette a művészt, a kit felesége imádott és a kinek az egész világ bókolt.

Arcza majdnem telt volt és sugár termete kivált azokkal az előnyökkel, melyeket a vér ad az igazi nemes születésűeknek. Korai dicsősége, tekintélye, a hazug dícséreték, a melyekkel a világ úgy adózik a művészeknek, mint a hogy az ember jó napot kíván vagy az időről beszél, kifejlesztették benne értékének tudatát, a mely a tehetség eltüntével nyegleségbe fajul el. A becsületrend keresztje teljessé tette szemében azt a nagy embert, a kinek magát tartotta.

Három évi házasság után Hortense úgy volt férjé-

vel, mint a kutya a gazdájával: minden mozdulatára oly pillantással felelt, mely kérdésnek látszott, tekintetét állandóan rajta tartotta, mint a fősvény a kincsen és bámuló önmegtágadásában mintegy elérzékenyülés vett rajta erőt. Fel lehetett ismerni benne anyja szellemét és tanácsainak hatását. Szépségén, mely még mindig a régi volt, költői módon, a rejtett melancholia szelíd árnya borongott.

Unokahuga beléptekor Lisbeth azt gondolta, hogy az oly sokáig visszafojtott panasz széttöri a titkolódzás vékony burkát. Lisbeth már a mézeshetek elején úgy ítélte, hogy az ifjú párnak az oly nagy szenvedélyhez túlságosan kicsi a jövedelme.

Hortense megölelte anyját és súgva néhány bensően bizalmas szót váltott vele, melynek titkát fejcsóválásuk elárulta Bettinek.

— Adeline ott tart, hogy dolgozni fog, mint én dolgoztam, a megélhetésért, — gondolá Betti. — Tudni akarom, mi a szándéka . . . Végre hát e szép ujjak is tapasztalni fogják, hogy mi az, ha dolgozni kell.

Hat órakor a társaság átment az ebédlőbe. Hector terítke is ott volt az asztalon.

— Hagyja csak, — mondá a báróné Mariette-nek; — az úr néha későn jön.

— Oh! atyám biztosan eljön, — mondá a fiatal Hulot anyjának; — mondta, mikor a kamarából távozott.

Lisbeth, mint hálója közepén a pók, figyelte az arcokat. Minthogy Hortense-t és Victorin-t születésüktől fogva ismerte, képük olyan volt előtte, mint a tükör, melyből kiolvasta, a mi e fiatal lelkekben történik. Már pedig néhány pillantásból, a mit Victorin lopva anyjára vetett, azt következtette, hogy Adeline-re valami szerencsétlenség készül lecsapni és hogy Victorin habozik ennek a fölfedésével. A fiatal és híres ügyvéd belől telve volt szomorúsággal. A mély hódolat, melylyel anyja iránt viseltetett, megnyilatkozott abban a fájdalmasságban, a hogy nézte. A mi Hortense-t illeti, ő nyilván a saját bajaival volt elfoglalva; Lisbeth tudta, hogy két hét óta érzi immár, most először, azt a nyugtalanságot,

a mit a pénzhiány okoz a becsületes embereknek, azoknak a fiatal asszonyoknak, a kiknek az élet mindig derűs színekben látszott és a kik leplezik szorongásukat. Ebből ázután Betti néni már az első perczen tisztában volt azzal, hogy az anya mitsem adott leányának. A finnyás Adeline tehát lealacsonyította magát ama hazug szavakig, melyeket a szükség sugalmaz a kölcsöntkérőknek. Hortense és Victorin szórakozottsága, a báróné mély melancholiája szomorúvá tették az ebédet, különösen ha hozzáképzeli az ember azt a hüvösséget, a mit már az öreg marsal süketsége okozott. Hárman élénkítették némileg a jelenetet: Lisbeth, Célestine és Venceszlav. Hortense szerelme kifejlesztette a művészen a lengyel tüzességet, azt a gascognei élénkséget, szeretetreméltó szeleburdiságot, mely az Észak e francziáit jellemzi. Kedélyhangulata, arczkifejezése eléggé tanúskodtak önmagában való hitéről és arról, hogy a szegény Hortense, híven anyja tanácsaihoz, leplezi előtte a házi kellemetlenségeket.

— Ugyancsak örvendhetsz, — mondá Lisbeth unokahugának, mikor az asztaltól fölkeltek, — hogy anyád kirántott pénzével a zavarból.

— Anyám! — felelt csodálkozva Hortense. — Oh! szegény anyám, hogy pénzt adna nekem, a ki inkább neki szeretnék adni! Te nem tudod, Lisbeth, nos hát, rettentő gyanúm van, azt hiszem, titokban pénzért dolgozik.

Éppen a homályos, gyertyák nélküli nagy szalónon haladtak át, követve Mariettet, a ki az ebédlőből Adeline hálószobájába vitte át a lámpást. E pillanatban Victorin megérintette Lisbeth és Hortense karját; megértve e mozdulat jelentését, előre engedték Venceszlavot, Célestine-t, a marsalt és a bárónét a hálószobába, ők pedig meghúzódtak egy ablakmélyedésben.

— Mi az, Victorin? — kérdé Lisbeth. — Fogadok, hogy valami szerencsétlenség, a mit apád okozott.

— Sajnos! úgy van, — felelt Viktorin. — Egy Vauvinet nevű uzsorásnak hatvanezer francnyi váltója van apámtól és a bíróság elé akarja hurczolni. A kamarában beszélni akartam apámmal e gyászos ügyről, de nem

akart megérteni, szinte elmenekült előlem. Szóljak anyámnak?

— Ne, ne, — mondá Lisbeth, — nagyon is sok bánata van, ezzel halálos csapást mérnél reá, kímélni kell. Ti nem tudjátok, hogy mennyire van; ha nagybátyátok nincs, ma nem találtok itt ebédet.

— Ah! Istenem, Victorin, szörnyetegek vagyunk, — mondá Hortense fivérének; — most meghallottuk Lisbeth-től, a mit magunktól is ki kellett volna találnunk. Megfojt, a mit ettem!

Nem fejezhette be. Zsebkendőjét szájához szorította, hogy elfojtsa kitörő zokogását; sírva fakadt.

— Mondtam annak a Vauvinet-nek, hogy holnap reggel jöjjön el hozzám, — vette át újra a szót Victorin; — de megelégszik-e az én kezességemmel? Nem hiszem. Az e fajta emberek készpénzt követelnek, hogy uzsorakamatokat számíthassanak.

— Adjuk el életjáradékunkat! — mondá Lisbeth Hortense-nak.

— Mi az? Tizenöt vagy tizenhatezer franc, — felelt Victorin, — és hatvanezer kell.

— Drága Betti! — kiáltott fel Hortense a tiszta szív elragadtatásával borúlva Lisbeth nyakába.

— Nem, Lisbeth, tartsd meg kis vagyondódat, — mondá Victorin, miután megszorította a vén leány kezét. — Holnap majd megtudom, mi van annak az embernek a begyében. Ha feleségem rá áll, lehet, hogy megakadályozhatom, elhalaszthatom a peresítést; mert hogy megtámadják apám tekintélyét! . . . az borzasztó volna. Mit szólna a hadügyminiszter? Apám fizetése, mely három év óta le van foglalva, csak decemberben szabadul fel; erre tehát nem lehet alapítani. Ez a Vauvinet tizenegyszer újította meg váltóit, gondolhatjátok, mennyit kellett apámnak kamat fejében fizetnie! Ezt a lyukat be kell tömni.

— Ha Marneffe-né szakítana vele . . . — szólt Hortense keserűen.

— Ah! Isten őrizz! — felelt Victorin. — Akkor apánk alkalmasint mást keresne, holott itt a legsúlyosabb költségeken már túl van.

Hogy megváltoztak e gyermekek, a kik azelőtt oly tiszteletteljesek voltak és a kiket anyjuk oly sokáig megtartott az apjuk iránt való feltétlen bámulatban! Most már tudták, hogy kicsoda.

— Ha én nem volnék, — mondá Lisbeth, — apátok még jobban tönkrement volna, mint így.

— Menjünk be, — szólt Hortense, — a mama nagyon éber eszű, még sejtene valamit, pedig, mint a mi drága Lisbethünk mondja, titkoljunk el előle mindent... legyünk jókedvűek!

— Victorin, te nem tudod, mi lesz a vége, hogy apád annyira bolondja a nőknek, — mondá Lisbeth. — Légy rajta, hogy biztosítsd magatoknak a marsal jövedelmét, vegyen nőül engem; ma este szólhatnál neki én e végből korábban fogok távozni.

Victorin belépett a szobába.

— Nos, szegény kicsikém, — szólt Lisbeth egész halkán unokahugához, — hát te hogy vagy?

— Jer hozzánk holnap ebédre, majd beszélgetünk, — felelt Hortense. — Azt se tudom, hol áll a fejem; de te ismered az élet nehézségeit, tanácsokat fogsz adni.

Míg az egész egybegyűlt család a házasodásra igyekezett reábeszélni a marsalt és míg Lisbeth hazafelé tartott a Vaneau-utczába, ott oly esemény játszódott le, a mely a Marneffe-né fajtáju asszonyokban fokozza a vétek energiáját, a mennyiben kényteleníti őket, hogy harczba vigyék a romlottság minden segédeszközét. Mert ismerjük be a törvényszerű tényt: Párisban az élet nagyon is ki van töltve mindenféle elfoglaltsággal, semhogy a romlott emberek csak ösztönből tennék a rosszat, a vétek segítségével védekeznek a támadások ellen, — ez az egész.

TIZENNYOLCZADIK FEJEZET.

Egy járadékos hazajáró.

Marneffe-né, kinek szalónja telve volt híveivel, épp elrendezte a whistezőket, mikor az inas, egy nyugdíjas katona, a kit a báró hozott a házhoz, jelentette:

— Báró Montès de Montejanos úr.

Valeria mintegy heves ütést érzett szíve táján, de azért sebesen az ajtó felé rohant, felkiáltva:

— Az unokafivérem! . . .

És odaérve a brazíliaihoz, fülébe súgta:

— Mondd, hogy rokonom vagy, különben mindennek vége közöttünk! — Nos, Henrik, — folytatá hangoosan, a kandalló felé vezetve a brazíliait, — hát nem es-tél a tengerbe, mint a hogy nekem mondták? Három év óta siratlak . . .

— Jó napot, barátom, — mondá Marneffe úr, kezét nyújtva a brazíliainak, a kinek külseje megfelelt egy mil-liomos brazíliai fogalmának.

Montès de Montejanos Henrik báró, a kinek az egyenlítői éghajlat oly termetet és arczszínt adott, a mi-nőt mi a színpadi Othello-nak tulajdonítunk, komor meg-jelenésével visszariasztó hatást tett, a mi azonban tisztára csak alakjának a benyomása volt, mert jelleme, mely csupa szelidség és gyöngédség volt, már eleve arra a kizsákmányolásra kárhóztatta, a mit a gyöngé nők az erős férfiakkal szemben gyakorolnak. A megvetés, a mely arczán tükröződött, az izomerő, melyről jól meg-termett alakja tanúskodott, egész aczélossága, mind csak a férfiakkal szemben érvényesült, a mi roppant hízeleg a nőknek és a mit oly kéjjel élveznek, hogy azok az em-berek, a kik karjukat nyujtják szeretőjüknek, mindmeg-annyi felvidítő kardnyelőknek látszanak. Remekül test-hez álló, tömör aranygombos kék frakkjában és fekete nadrágjában, kifogástalan fényességű finom czipőjével, divat szerint begombolt keztyűjével a bárón nem volt semmi brazíliaias, csak egy nagy, körülbelül száz-ezer franc értékű gyémánt, mely csillagként tündökölt dús, kékselyem-nyakkendőjén, a mit félig nyitott fehér mellény keretezett be olyasformán, hogy látni engedte a mesésen finom vászomból való inget. A satyréhoz ha-sonlóan előredomborodó homlok, mely a szenvedély ma-kacságának a jele, mint valami őserdőtől, tömött, szén-fekete hajtól volt körítve, a mely alatt két világos szem szikrázott, oly rőt fénynyel, hogy azt a gondolatot kel-

tette, a báró anyja, mikor viselős volt vele, megijedt egy jaguártól.

A Braziliába átültetett portugál faj e remek példánya hátával a kandallóhoz támaszkodott, oly állásban, mely Párisban való otthonosságról tett tanúságot; egyik kezében a kalapját tartva, a másikat pedig a terítő bársonyán nyugtatva föléje hajolt Marneffe-nénak és halk hangon beszélgetett vele, mitsem törődve a szörnyű polgáralakokkal, a kik, véleménye szerint, nagyon oda nem valóan lődörögtek a szalónban.

A brazíliai belépése, modora, arczkifejezése úgy Crevelben, mint a báróban a szorongással vegyes kíváncsiság teljesen egyező érzését ébresztette fel. Mindkettőjükénél ugyanaz az előérzet jelentkezett ugyanabban a formában. Az egyidejűség, melylyel e két szenvedély a reá gyakorolt benyomásra felelt, oly mulatságos volt, hogy mosolyra indította azokat, a kik elég eszesek voltak, hogy leleplezést lássanak benne. Crevel, a ki, noha Páris maire-je volt, megmaradt nyárspolgárnak és kis boltosnak, szerencsétlenségre később ocsúdott fel, mint társa és a báró egyúttal Crevel önleleplezésének is tanúja volt. Ez újabb csapás volt, mely szíven érte a vén bárót, a ki elhatározta, hogy magyarázatot fog kérni Valeriától.

— Még ma este végére kell járnom, — mondá magában Crevel is, összerakva kártyáit.

— *Önnél van a coeur-dame!* . . . — kiáltott fel Marneffe, — és letette a kártyáit.

— Ah! bocsánat, — felelt Crevel újra kezébe véve a kártyákat. — Ez a második báró már sok, — folytatá magában. — Hogy Valeria együtt él az én bárómmal, azt nem bánom, ez hozzátartozik bosszúmhoz, de meg különben is tudom, miként szabaduljak tőle; de ez az unokafivér! . . . Ez már sok a bárókból, nem akarok tökfilkó szerepet játszani, tudni akarom, hogy miféle rokonság ez!

A csak csinos asszonyokkal történő szerencsés véletlen folytán Valeria ez este pompásan volt felöltözve. Fehér keble csillogott a csipke-keretben, melynek vörhenyes árnyalatai kiemelték a szép vállak bágyadt

fényű selymességét, híven a párisi nők tudományához, melylyel (de hogy mi módon, azt senki sem tudja) telten és mégis karcsúan tudják megtartani idomaikat. Fekete bársonyruhát viselt, mely minden pillanatban úgy látszott, hogy leesik vállairól, hajdísze csipkéből és virágfürtökből volt. Kecses és gödröcskés karjai dúsán csipkézett bő újjakból kandikáltak ki. Azokhoz a díszes tányéron kaczer elrendezéssel tálalt gyönyörű gyümölcsökhöz hasonlított, melyek szinte csiklandozzák a kést.

— Valeria, — suttogta a brazíliai a fiatal asszony fülébe, — hű maradtam hozzád; nagybátyám meghalt és most kétszer oly gazdag vagyok, mint a milyen elutazásomkor voltam. Párisban akarok élni és halni, melletted és érted.

— Halkabban, Henrik, az Istenért! . . .

— Eh mit! És ha mindezt a népséget az ablakon kellene is kihajigálnom, ma este beszélni akarok veled, két nap óta kereslek. Ugyebár, itt maradhatok, mikor mindnyájan elmentek?

Valeria mosolyogva nézett állítólagos unokafivérére és így szólt hozzá:

— Tartsd eszedben, hogy anyám anyádnak a nővére, a ki Junot portugáliai hadjárata idejében ment férjhez apádhoz.

— Én, Montès de Montejanos, Brazília egyik meghódítójának az unokája, hazudjam?

— Halkabban, vagy sohasem látjuk többé egymást. . .

— És miért nem?

— Mint a haldokló, a ki egy végső kívánsághoz ragaszkodik, Marneffe szenvedélyre gyuladt irántam . . .

— Ez a lakáj? . . . — mondá a brazíliai, a ki ismerte Marneffe urat, — meg fogom fizetni . . .

— Mily erőszakoskodás!

— Ah! és honnan ez a fényűzés? . . . — kérdé a brazíliai, a ki végül is észrevette, a szalon pompás berendezését.

Marneffe-né nevetésre fakadt.

— Micsoda beszéd ez, Henrik? . . . — mondá.

Két, féltékenységtől lángoló tekintetet fogott föl,

melyek kényszerítették, hogy egy pillantást vessen a két szenvedő lélekre. Crevel-nek, a ki a báró és Coquet úr ellen játszott, Marneffe úr volt a társa. A felek, Crevel és a báró szórakozottsága folytán, mivel hibát hibára halmoztak, egyenlően álltak. A két aggastyán egy pillanat alatt elárulta a szenvedélyt, a mit Valeriának három éven át sikerült eltitkolatni velök; de viszont Valeria se tudta rejteni szemében a boldogságot, hogy viszontláthatja a férfit, a ki először dobogtatta meg szívét, első szerelmének tárgyát. E boldog halandók jogai addig élnek, a meddig a nő, a kivel szemben azokkal fel vannak ruházva.

E három absolut szenvedély között, melyek egyike a pénz arczátlanságára, a másik a birtoklás jogára, a harmadik pedig az ifjúságra, az erőre, a szerencsére és az elsőbbségre támaszkodott, Marneffe-né nyugodt és elfogulatlan maradt, akár Bonaparte tábornok, mikor Mantua ostrománál, hogy fentartsa a körülzárást, két hadsereggel kellett szembeszállania. A féltékenység, mely Hulot arczát megülte, ezt épp oly rettenetessé tette, mint a milyen volt a boldogult Montcornet marsal, mikor lovasrohamot vezetett egy orosz négyszög ellen. Annál fogva, hogy szép férfi volt, az államtanácsos soha sem ismerte a féltékenységet, mint a hogy Murat nem ismerte a félelmet. Mindig biztosnak hitte diadalát. Josephánál való balsikerét, az elsőt, mely életében érte, a pénzszomjnak tulajdonította; egy millió győzött le, — mondá, — nem pedig az az idéetlen, — a mely elnevezés alatt d'Hérouville herceget értette. Azok a mérges és kábító nedvek, melyeket ez az örületes érzés zuhatagként áraszt, egy pillanat alatt elborították szívét. Mirabeau-szerű mozdulatokkal nézett hátra a whist-asztal mellől a kandalló felé és valahányszor letette kártyáit, hogy kihívó tekintettel mérje végig a braziliait és Valeriát, a szalón vendégeit mindannyiszor az a kíváncsisággal vegyes félelem fogta el, a mit valamely erőszakos tett pillanatról pillanatra fenyegető kitörése támaszt. Az álarokon úgy nézett az államtanácsosra, mint ha valami iromba chinai porcellán-figurát szemlélgetne. Nem húzódnak sokáig, hogy e helyzet szörnyű botránnyal

végződjék. Marneffe félt a bárótól, épp úgy, mint Crevel Marneffe-től, mert csak az járt eszében, hogy mint főnökhelyettes halhasson meg. A haldoklók épp úgy hisznek az életben, mint a foglyok a szabadulásban. Ez az ember mindenáron irodafőnök akart lenni. Okkal megrémülve Crevel és az államtanácsos arczjátékától, fölkelt, egy szót sűgött felesége fülébe és Valeria, az egész társaság nagy bámulatára, a braziliaival és férjével bement a hálószobájába.

— Szólt önnek Marneffe-né valamikor erről a rokonról? — kérde Crevel Hulot bárótól.

— Soha! — felelte a báró felkelve helyéről. — Mára elég volt, — tette hozzá, — két louis-t vesztek, itt van.

Két aranyat dobott az asztalra és leült a pamlagra, oly arczkifejezéssel, melyet mindenki fölszólításnak tekintett a távozásra. Coquet úr és felesége, miután még egy-két szót mondtak, távoztak a szalónból és Claude Vignon, kétségbeesetten, követte őket. E két elmenetel maga után vonta az értelmetlenebb személyeket is, a kik feleslegeseknek látták magukat. A báró és Crevel magukra maradtak és egy szót se szóltak egymáshoz. Hulot, a ki végül már meg is feledkezett Crevel jelenlétéről, lábújjhegyen az ajtóhoz lopódzva hallgatódzott és óriásit ugrott hátrafelé, mert Marneffe úr kinyitotta az ajtót, homlokán nyugodtság honolt és csodálkozni látszott, hogy csak két embert talál.

— És a thea? — mondá.

— Hol van Valéria? — válaszolt a báró dühösen.

— A feleségem? — felelte Marneffe. — Felment Lisbeth kisasszonyhoz, mindjárt visszatér.

— És miért hagyott bennünket faképnél a miatt az ostoba kecske miatt?

— Lisbeth kisasszony a bárónétól, az ön feleségétől jött meg, — mondá Marneffe, — fáj a gyomra és Mathurine theát kért számára Valeriától, a ki most fölment megnézni, hogy van a kisasszony.

— És a rokon? . . .

— Elment!

— Ön elhiszi ezt? — mondá a báró.

— Magam ültettem kocsiba! — felelt Marneffe utálatos mosolylyal.

A Vaneau-utczából kocsirobogás hallatszott fel. A báró, reá se hederitve Marneffe-re, kisetett és Lisbeth lakásába indult. Fejében oly gondolat járt, a minőt a szív sugalmaz, mikor a féltékenység tüzében ég. Marneffe aljassága annyira ismeretes volt előtte, hogy nemtelen összejátszást gyanított férj és feleség között.

— Hova lettek az urak, meg a hölgyek? — kérde Marneffe, mikor egyedül maradt Crevel-el.

— Ha a nap lenyugszik, a majorság is elpihen, — felelte Crevel, — Marneffe-né eltűnt, hódolói elmentek. Játszszunk piquet-t, — tette hozzá Crevel, a ki maradni szeretett volna.

Ő is azt hitte, hogy a brazilai még a házban van. Marneffe úr elfogadta az ajánlatot. A maire épp oly ravasz volt, mint a báró: kártya mellett akármeddig ott maradhatott a férjjel, a ki a nyilvános játékhelyek bezűntetése óta kénytelen volt beérni a szalónok kisebb mérvű, közönséges kártyázásával.

Hulot báró gyors léptekkel felsietett Betti nénihez; de az ajtót zárva találta és az ajtón át való szokásos kérdezősködések elég időt töltöttek ki, hogy ügyes és kitanúlt asszonyok theával gyógykezelt gyomorgörcs látványát rögtönözzék. Lisbeth annyira szenvedett, hogy Valeria a legélénkebben aggódott és éppen azért alig méltatta figyelemre a báró dühös belépését. A betegség egyike azoknak az ernyőknek, a melyeket az asszonyok a leggyakrabban állítanak maguk és valamely pörlekedés vihara közé. Hulot mindenütt körüljártatta fürkésző tekintetét, de Betti néni hálósobájában semmit se vett észre, a hova egy brazilai elrejtőzhetett volna.

— Ez a gyomorgörcs, Betti, becsületére válik feleségem ebédjének, — mondá vizsgálóan nézve a vén leányt, a ki kitünően jól érezte magát, és a ki a theakortyok között utánozni igyekezett a gyomorgörcsben szenvedők nyögését.

— Látja, milyen jó, hogy a mi drága Bettink egy házban lakik velem! Nélkülem a szegény leány már meghalt volna . . . — mondá Marneffe-né.

— Ön úgy néz, mint a ki nem hiszi, hogy beteg vagyok, — tette hozzá Lisbeth a báróhoz fordulva, — ez gyalázatosság . . .

— Miért? — kérde a báró. — Tehát tudja, hogy miért jöttem?

És egy pillantást vetett az öltözőszoba ajtájára, melynek zárjában nem volt benn a kulcs.

— Görögül beszél? . . . — felelt Marneffe-né a gyöngédség és a meghamisított hűség szivettépő hangján.

— De hiszen ön miatt, drága rokon, igen, az ön hibájából vagyok ebben az állapotban, miben most lát, — mondá Lisbeth erélyes hangsúlyozással.

Ez a kifakadás eltérítette a báró figyelmét és mély csodálkozással nézett a vén leányra.

— Ön tudja, mennyire szeretem önt, — folytatá Lisbeth, — itt vagyok és ez eleget mond. Végső erőmet is arra fordítom, hogy drága Valeriánk érdekei fölött örködve, örködjem az ön érdekei fölött. Háztartása tizedrész annyiba kerül, mint másoké, a kik hasonlóan élnek. Ha én nem vagyok, ön havi kétezer franc helyett háromnégyezret lenne kénytelen adni.

— Tudom, tudom, — felelt a báró türelmetlenül; — sokféleképp hasznunkra van, — tette hozzá Marneffe-néhez lépve és karjait ennek a nyaka köré fonva, — nemde, drága kicsikém? . . .

— Szavamra, — kiáltott föl Valeria, — azt hiszem, ön megőrült! . . .

— Nos hát, — mondá Lisbeth, — nem kételkedhetik ragaszkodásomban; de én Adeline-t is szeretem és a mikor odaértem, könnyek között találtam. Már egy hónap óta nem látta önt! Nem, ezt nem szabad. Ön egy garas nélkül hagyja az én szegény Adeline-met. Hortense majdnem holtan esett össze, mikor meghallotta, hogy csak az ön fivérének kegyelméből volt mit ebédelnünk! Az ön házában ma nem volt kenyér. Adeline hősies elhatározással magára vette, hogy ezentúl önmaga fog lét-fentartásáról gondoskodni. „Úgy fogok tenni, mint te!“ — mondá nekem. E kijelentés annyira a szívemet facsarta, hogy ebéd után, mikor elgondoltam, mi volt unokanöv-

rem 1811-ben és mivé lett harmincz év mulva, 1841-ben! meg volt a gyomorrontás . . . Le akartam küzdeni a rosszulletet, de mire hazaértem, azt hittem, hogy meg kell halnom tőle . . .

— Látja, Valeria, — mondá a báró, — hova sodor ön iránt való imádatom! . . . Bűnt követek el családom ellen . . .

— Oh! igazam volt, hogy leány maradtam! — kiáltott fel Lisbeth vad örömmel. — Ön derék, jó ember, Adeline angyal és ime, mi a jutalma a vak odaadásnak.

— Vén kis angyal! — szólt Marneffe-né, félig gyöngéd, félig tréfáló tekintetet vetve Hectorra, a ki úgy nézett reá, mint a vizsgálóbíró a vádlottra.

— Szegény asszony! — szólt a báró. — Már több, mint kilencz hónapja, hogy nem kapott tőlem pénzt, az ön számára, Valeria, pedig mindig találok, de mily áron! Soha senki se fogja önt ennyire szeretni és mégis mily bánattal fizet érte!

— Bánattal? — felelt Valeria. — Úgy hát mit nevez ön boldogságnak?

— Még nem tudom, miféle viszonyban volt ön az az állítólagos unokafivérrel, a kiről soha egy szóval sem emlékezett meg, — folytatá a báró, mi figyelembe se véve Valeria szavait. — De mikor belépett, mintha kést szúrtak volna a szívembe. Bármily elvakúlt legyek is, vak nem vagyok. Olvastam az ön szeméből és az övéből. E majom szempillái alól szikrák pattantak ki, melyek visszasugároztak önről, a kinek tekintete . . . Oh! én reám soha sem nézett ezzel a tekintettel! A mi ezt a rejtélyt illeti, majd fölleben a fátyol . . . Ön az egyetlen nő, Valeria, a ki megismertette velem a féltékenység érzését, ne csodálkozzék tehát azon, a mit mondok . . . De van egy másik titok is, melynek fölpattant a burka és a melyet gyalázatosságnak kell tartanom. . .

— Ugyan, ugyan! — mondá Valeria!

— Az, hogy Crevel, ez a húsból és butaságból összegyúrt alak szereti önt és ön eléggé szívesen fogadja udvarlását, hogy ez a hülye feljogosítva érezze magát az egész világ előtt kimutatni szenvedélyét . . .

— És harmadszor? Mást nem vett gyanúba? — kérde Marneffe-né.

— Talán még mást is, — mondá a báró.

— Hogy Crevel úr szerelmes belém, ez férfiúi joga; de hogy én kedvező hajlandósággal legyek szenvedélye iránt, ehhez erkölcstelen, kaczer teremtésnek vagy oly nőnek kellene lennem, a kit ön nem képes kielégíteni... Nos hát, vagy szeressen hibáimmal együtt, vagy pedig hagyjon el. Ha visszaadja szabadságomat, se ön, se Crevel úr be nem teszik hozzám a lábukat; meg fogom tartani unokafivéremet, hogy ne nélkülözsem azokat a kedves bizalmasságokat, a miket ön feltételez rólam. Isten önnel, Hulot báró úr.

És fölkelt, de az államtanácsos megragadta karját és leültette. Az agg ember már nem tudott ellenni Valeria nélkül, nélkülözhetetlenebbé vált neki, mint az élet szükségletei és inkább választotta a bizonytalanságot, semmint hogy legkisebb bizonyítéka is legyen Valeria hűtlenségéről.

— Drága Valeriám, — mondá, — nem látod, hogy mennyire szenvedek? Nem akarok mást, mint hogy tisztázd magadat... Mondj valamit...

— Nos jö, várjon meg lent, mert reményelem, nem akar tanu lenni azoknál a dolgoknál, a miket Lisbeth állapotára igényel.

Hulot lassú léptekkel kifelé indúlt.

— Vén kéjencz, — kiáltott fel Betti, — meg se kérdi, hogy mit csinálnak gyermekei?... Mi a szándéka Adefine-nel? Én holnap elviszem neki megtakarított pénzemet.

— Az embernek legalább is kenyeret kell adni a feleségének, — mondá mosolyogva Marneffe-né.

A báró meg se sértődve Lisbeth hangján, kiment, mint a ki el van ragadtatva, hogy sikerült elkerülnie egy alkalmatlan kérdés megválaszolását.

A hogy az ajtó bezárúlt, a brazilai kilépett az öltöző szobából, a hol rejtőzködött; szeme könnyel volt tele, siralom volt reánézni. Montès nyilván mindent hallott.

TIZENKILENCZEDIK FEJEZET.

Jelenetek az asszonyi komédiák vigjátékából.

— Henrik, te már nem szeretsz! Látom, — mondá Marneffe-né, zsebkendőjébe rejtve arczát és könnyekre fakadt.

Az igaz szerelemnek volt ez a sikoltása. Az asszonyi kétségbeesés kiáltása oly meggyőző erejű, hogy kivívja a bocsánatot, mely, ha a nő fiatal, csinos és annyira kivágottan van öltözve, hogy szinte kibujik a ruhájából, ott lappang minden szerelmes férfi szíve mélyén.

— Miért nem hagysz itt mindent értem, ha szeretsz? — kérdé a braziliai.

Azzal az amerikai természettel, mely logikus volt, mint a milyen mindazoké az embereké, a kik a természet ölén születtek, karját Valeria dereka köré fonva, nyomban ott folytatta a társalgást, a hol elhagyta.

— Miért? . . . — kérdé Valeria, felemelve fejét és szerelemmel teljes pillantás igézete alatt tartva a brazilait. — De hiszen, cziczám, én férjes nő vagyok és Párisban vagyunk, nem pedig a savanakban, a pampasokon, Amerika síkjain. Édes Henrikem, első és egyetlen szerelmem, hallgass meg hát. Férjem, a ki egyszerű helyettes irodafőnök a hadügyminisztériumban, igazi főnök és a becsületrend lovagja akar lenni, vajjon megakadályozhatom-e nagyravágyásában? Nos hát, ugyanabból az okból, a miért egykor (nemsokára már négy esztendeje lesz ennek, emlékszel reá, gonosz? . . .) teljesen kényünkre hagyott bennünket, most reámerölteti Hulot urat. Nem szabadulhatok ettől az utálatos alaktól, a ki úgy fúj, mint egy víziborjú, akkora orrlyukai vannak, mint valami fürdőkád, hatvanhárom éves és a ki három év alatt, abban a törekvésben, hogy fiatalember módjára viselkedjék, tíz évet öregedett; úgy utálok, hogy aznap, a mikor Marneffe irodafőnök és a becsületrend tisztje lesz . . .

— Mennyivel fog akkor többet kapni férjed?

— Ezer tallérral.

— Kötelezem magamat, hogy életefogytáig fizetem neki, — jelentette ki Montès báró, — hagyjuk el Párist és menjünk . . .

— Hova? — vágott közbe Valeria, fintorra vonva ajkát, a hogy a nők szoktak gúnyolódni azokkal a férfiakkal, a kik felett biztosnak tudják az uralmukat. — Páris az egyetlen város, a hol boldogan élhetünk. Sokkal többre becsülöm szerelmedet, semhogy látni akarjam, mint enyészik el, ha magunkban leszünk valami sivatagban; hallgass reám, Henrik, az egész világon te vagy az egyetlen férfi, a kit szeretek, ezt véd be tigris koponyádba.

A nők mindig el tudják hitetni a férfiakkal, a kikből bárányokat csináltak, hogy oroszlánok és vasjelleműek.

— Most pedig figyelj ide! Marneffe nem él már öt évig se, minden porczikájában ott a rothadás; az év tizenkét hónapjából hetet azzal tölt, hogy gyógyszereket meg theákat kell innia, kötőkben fekszik; az orvos azt mondja, hogy minden pillanatban lesujthat rá a végső csapás; a legkisebb betegség, a mit egy egészséges ember egy-kettőre kihever, neki halála lesz, vére megromlott, élete gyökereiben van megtámadva. Öt év óta nem engedtem, hogy csak egyszer is megcsókoljon, mert ez az ember maga a pestis! Egy szép napon, és ez a nap nincs messze, özvegy leszek; nos hát, én, a kit már egy hatvanezer franc évjáradékkal bíró ember is nőül akar venni és a ki úgy tehetek-vehetek ezzel az emberrel, akár egy darabka cukorral, kijelentem, hogy légy bár szegény, mint Hulot, bélpoklos, mint Marneffe és ha ütlegelnél is, te vagy az, a kit férjemül óhajtok, te vagy az egyedüli, a kit szeretek, a kinek a nevét viselni akarom. És kész vagyok, hogy a szerelem minden bizonyítékát megadjam neked erről . . .

— Nos hát, ma este . . .

— Oh, Rio gyermeke, én szép jaguárom, a ki kiöttél értem a brazíliai őserdőkből, — mondá Valeria, megragadva Montès kezét, melyet megcsókolott és czírogatva simogatott. — Tiszteld kissé a nőt, a kit feleségeddé akarsz tenni . . . Feleséged leszek, Henrik? . . .

— Igen, — felelt a braziliai, legyőzve a szenvedély e féktelen szóáradatától.

És térdre ereszkedett.

— Lássuk csak, Henrik, — mondá Valeria, megfogva mindkét kezét és mereven a szemébe nézve, — megesküszöl, itt, Lisbeth, legjobb és egyetlen barátnóm, nővérem előtt, hogy a gyászév leteltével nőül veszel?

— Esküszöm.

— Ez nem elég! Esküdj meg anyád hamvaira és túlvilági üdvösségére, Szűz Máriára és egész katolikus hitedre!

Valeria tudta, hogy ezt az esküt a braziliai még akkor is megtartja, ha ő a társadalom fertőjének a legmélyére süllyedne is. A braziliai letette az ünnepélyes esküt, orrával szinte érintve Valeria fehér keblét és megbűvölt tekintetét nem bírva elfordítani róla; mámoros volt, mint a hogy mámoros az ember, ha hűsz napi tengeri utazás után viszontlátja az imádott nőt!

— Nos hát, most már légy nyugodt. Tiszteld Marneffe-nében a jövendőbeli Montejanos bárónét. Ne költs reám egy garast se, nem engedem. Maradj itt az első szobában, feküdj le a kis pamlagra, majd magam jövök, hogy megmondjam, ha elhagyhatod helyedet . . . Holnap reggel együtt fogunk reggelizni és egy óra tájban eltávozol, mintha délben jöttél volna látogatóba. Ne félj semmit, a portás meg a felesége úgy szitnak hozzám, mintha leányuk volnék . . . Most pedig lemegyek, felhordatom a theát.

Intett Lisbethnek, a ki kikisértte a küszöb elé. Itt Valeria a fülébe súgta a vén leánynak:

— Ez a feketebőrű kissé korán jött vissza! Mert meghalok, ha bosszút nem állok érted Hortense-on! . . .

— Légy nyugodt, drága kis démonom, — szólt a vén leány homlokon csókolva Valeriát, — a szerelem és a bosszú, ha együtt úzik a vadat, soha sem vullanak kudarczot. Hortense holnapra meghívott magához; nyomorban van. Ezer francért ezer csókot is kaphatsz Venczeszlavtól.

Valeriát odahagyva, Hulot lement, egyenest a ház-mesteri fülkéhez és hirtelen megállt Oliver-né előtt.

— Oliver-né? . . .

Hallván e parancsoló kérdést és látva a mozdulatot, a mivel a báró azt kísérte, Olivierné kijött a fülkéből és követte a bárót az udvarba.

— Ön tudja, hogyha valaki segítségére lehet fiának egy közjegyzői iroda elnyerésében, úgy én vagyok az; nekem köszönheti, hogy már most is harmadik irnok és hogy elvégezheti a jogi tanulmányokat.

— Tudom, báró úr; a báró úr számíthat is hálánkra. Nincs nap, hogy ne imádkoznám a báró úr boldogságáért.

— Kevesebb beszédet, jó asszony, — felelt Hulot, — hanem inkább bizonyítékokat . . .

— Mit parancsol a báró úr? — kérde Olivierné.

— Ma este kocsin jött ide egy ember, ismeri?

Olivierné az első tekintetre megismerte Montès-t; hogy is feledte volna el? . . . Montes annak idején a Doyenne-utczában, valahányszor reggel, kapunyitás előtt távozott a házból, mindig száz sous-t nyomott a markába. Ha a báró Olivier-hez, a férjhez fordul, talán mindent megtudott volna. De Olivier aludt. Az alsóbb néposztályokban az asszony nemcsak eszesebb a férfinál, de majdnem mindig akarata alatt is tartja azt. Olivier-né már rég választott; ha két jóltevője között összeütközésre kerül a dolog, a két hatalmasság közül Marneffe-nét tartotta erősebbnek.

— Hogy ismerem-e? . . . — felelt. — Nem, hitemre, nem, sohasem láttam! . . .

— Mit? Marneffe-né unokaivére soha sem látogatta meg öt, mikor még a Doyenne-utczában lakott?

— Ah! hát az unokaivére!! . . . — kiáltott föl Olivier-né. — Lehet, hogy járt oda, de én nem ismertem meg. Legközelebb majd megnézem . . .

— Le fog jönni, — vágott élénken Hulot Olivier-né szavába.

— De hiszen már elment, — felelte Olivier-né, a ki már mindent értett. — A kocsi már nincs itt . . .

— Látta távozni?

— Mint a hogy most a báró urat látom. Még azt

is hallottam, mikor a kocsisnak mondta: „A követ-séghez!”

E hang, ez a biztosság a megkönnyebbülés sóhaját fakasztotta a báróból. Megfogta Olivier-né kezét és megszorította.

— Köszönöm, kedves Olivier-né; de ez még nem minden! . . . És Crevel úr?

— Crevel úr? Hogy gondolja ezt? Nem értem, — mondá Olivier-né.

— Figyeljen jól! Ő szeretője Marneffe-nénak . . .

— Lehetetlen, báró úr, lehetetlen! — mondá Oli-vierné, összecsapva kezéit.

— Szeretője Marneffe-nénak, — ismételte a báró ellentmondást nem tűrő hangon. — Hogy miként csinál-ják? — nem tudom; de tudni akarom és meg fogja tudni. Ha nyomra vezet, fia közjegyző lesz.

— Az Istenért, báró úr, *ne epossze így magát*, — mondá Olivier-né. — Marneffe-né szereti önt és csak önt szereti. A szobaleánya is ezt mondja és azt mondja, hogy ön a legboldogabb ember a világon, mert tudja, hogy mit ér Marneffe-né . . . Igazi kincs . . . Mindénnap tíz órakor kel, akkor megreggelizik. Erre egy óráig öltö-zik, két órára elkészül, akkor elmegy sétálni a Tuile-riákba, se lát, se hall, és négy órára, mikor a báró úr jön, itthon van . . . Oh! Úgy ki van ez számítva, mint az óra járása. Szobaleánya, Reine, előtt nincs titka, Reine-nak pedig előttem nincs, a minthogy már a fiam miatt se lehet, a ki iránt igen jó szívvel van . . . A báró úr láthatja hát, hogy Marneffe-nénak volna valami dolga Crevel úrral, nekünk tudnunk kellene.

A báró visszament Marneffe-né lakásába, su-gárzó arcczal és szentül meggyőződve, hogy az a gya-lázatos courtesane, a ki épp oly álnok, de épp oly szép és kecses is volt, mint egy szirén, egyedül őt szereti.

Crevel és Marneffe már a második játszma piquet-t kezdtek. Crevel vesztett, mint a hogy mindenki veszteni szokott, a ki nem figyel a játékra. Marneffe, a ki tudta a maire szórakozottságának okát, minden habozás nél-kül kihasználta ezt: megnézte, hogy micsoda kártya kö-vetkezik és kényére cserélgetett; azután belelátva ellen-

fele kártyájába, biztosra játszott. Húsz sous-s alapon játszottak és mikor a báró belépett, Marneffe már harmincz franckal lopta meg a maire-t.

— Nos, — szólt az államtanácsos, meglepetve, hogy senkit se talál, — egyedül vannak? Hova lettek a többiek?

— Az ön jókedve mindnyájukat elkergette, — felelt Crevel.

— Dehogy! Feleségem unokafivére az oka, — szólt közbe Marneffe. — Azt hitték, hogy három évi távollét után Valeria és Henrik bizonyára beszélgetni akarnak egymással és ezért tapintatosan eltávoztak... Ha itt vagyok, itt marasztaltam volna őket, csak hogy véletlenül rosszul cselekedtem volna, mert Lisbeth, a kinek fél tizenegy órakor theával kellett volna szolgálnia, rosszul lett és ezzel mindent felforgatott.

— Lisbeth tehát csakugyan beteg? — kérdé Crevel dühösen.

— Azt mondták, — felelt Marneffe azoknak az embereknek erkölcstelen nemtörődömségével, a kiknek számára a nők nem léteznek.

A maire az órára pillantott; becslése szerint a báró mintegy negyven percet töltött Lisbeth-nél. Hulot jókedvű arczkifejezése súlyos vád volt Hector, Valeria és Lisbeth ellen.

— Most néztem meg, szegény leány roppant szenved, — mondá a báró.

— Ön tehát, kedves barátom, mások szenvedésétől vidúl, — felelt Crevel csipősen, — mert hiszen csak úgy ragyog az arcza az örömtől. Talán haldoklik Lisbeth? Azt mondják, vagyonát az ön leánya fogja örökölni. Réa se lehet ismerni önre; oly arczczal távozott, mint Othello és úgy jött vissza, mintha Saint-Preux lelke költözött volna önbe! . . . Szeretném tudni, milyen képet vág Marneffe-né . . .

— Hogy érti ezt? — kérdé Marneffe Crevel-től, összetolva és maga elé téve kártyáit.

E negyvenhét évvel megrokkant ember fénytelen szemei felvillantak, petyhüdt és hideg orczáját gyöngé pir öntötte el, kinyitotta fogatlan száját, melynek fekete

ajkain keskeny csíkban valami krétafehér, sajtyszerűen törmelékes hab jelent meg. A düh, mely e tehetetlen embert, a kinek élete csak egy szálon függött és a ki egy esetleges párbajban, melyben Crevel mindent veszthetne, semmit se kockáztat, elfogta, megrémítette a maire-t.

— Úgy értem, — felelt Crevel, — hogy szeretném látni Marneffe-né arczát és annál inkább igazam van, mert az öné e pillanatban ugyancsak kellemetlen látvány. Becsületesemre, kedves Marneffe, ön borzasztóan csúnya . . .

— Tudja, hogy ön nem valami udvarias?

— Az olyan ember, a ki háromnegyed óra alatt harmincz francot nyer tőlem, soha sem tűnik föl előttem szépnek.

— Ah! — felelt Marneffe, — látott volna csak tizenhét év előtt . . .

— Akkor csinos ember volt? — vágott a szavába Crevel.

— Ez okozta a vesztemet; ha olyan lettem volna, mint ön, ma pair és maire volnék.

— Igen, — szólott Crevel mosolyogva, — ön nagyon sokat hadakozott és a kétféle fém közül, a mit az embernek a kereskedelem istenének tisztelete juttat, a harmadikat választotta, a higanyt!

És Crevel hangos nevetésbe tört ki. Marneffe, ha kijött is sodrából, mikor szerencsését veszélyeztetve látta, ezeket a durva és nemtelen tréfálkozásokat mindig jókedélyűen fogadta; közte és Crevel között ezek szolgáltatták a társalgás aprópénzét.

— Igaz, Éva nekem jó sokba került; de, hitemre, gyorsan és jól, — ez az én jelszavam.

— Az enyém pedig: sokáig és boldogan, — válaszolt Crevel.

Belépett Marneffe-né. Látta, hogy férje Crevellel játszik és hogy kívülök még csak a báró van a szalónban; elég volt egy pillantást vetnie a városi dignitarius arczára, hogy megértse, micsoda gondolatok foglalkoztatják őt és nyomban kész volt a tervével.

— Marneffe, cziczám, — szólott, férje vállára támasz-

kodva és ujjait annak piszkos szürke hajába fúrva, a mit azonban hiába simított előre, nem tudta vele elfedni kopasz fejetetejét, — már nagyon későre jár, le kellene feküdnöd. Tudod, hogy holnap kúrát kell használnod, az orvos meghagyta és Reine már hét órakor be fogja adni az első poharat... Ha életben akarsz maradni, hagyj abba ezt a piquet-t.

— Akarja, hogy ötig játszszuk? — kérde Marneffe Creveltől.

— Jó, én már kettőt írtam, — felelte Crevel.

— Meddig fog ez tartani? — kérde Valeria.

— Tíz perczig, — felelte Marneffe.

— Már tizenegy óra, — fakadt ki Valeria. — Igazán, Crevel úr, szinte azt mondaná az ember, hogy ön meg akarja ölni férjemet. Legalább siessen.

E kettős értelmű mondat mosolyra indította Crevelt, Hulot-t, sőt magát Marneffe-t is. Valeria félrevonult, hogy Hectorjával csevegjen.

— Menj, drágám, — súgta Valeria Hector fülébe, — sétálgass a Vaneau-utczában és ha majd látod távozni Crevelt, jer vissza.

— Jobb szeretném, ha öltöző-szobád ajtaján át mindjárt visszajöhetnék; szólhatnál Reine-nek, hogy nyissa ki az ajtót.

— Reine fent van Lisbeth-nél.

— Nos, és ha én is felmennék Lisbeth-hez?

E pillanatban minden veszedelemben forgott. Valeria, előrelátva, hogy Crevel magyarázatot fog kérni tőle, nem akarta, hogy Hulot a szobájában legyen, honnan mindent hallhatna... Lisbethnél pedig ott várt a brazilai.

— Igazán, ti férfiak borzasztók vagytok, — mondá Valeria Hulot-nak. — Ha valamit a fejetekbe vesztek, képesek volnátok felgyújtani a házat, hogy beléphessek. Lisbeth oly állapotban van, hogy nem fogadhat senkit... Attól félsz talán, hogy náthát kapsz az utcán!... Eredj... vagy jó éjszakát!...

— Isten önökkel, uraim, — szólt a báró hangosan.

Sértve érezvén magát öregemberi hiúságában,

Hulot be akarta bizonyítani, hogy még eléggé fiatal az utcán várni be a pásztoróra elkövetkezését, és távozott.

Marneffe jó éjszakát kívánt feleségének, a kinek, mintegy hogy tüntessen gyöngédségével, mindkét kezét megfogta. Valeriá jelentősen megszorította férje kezét, a mivel azt akarta mondani:

— Szabadíts meg Crevel-től.

— Jó éjt, Crevel, — szólt erre Marneffe; — reményeim, nem marad sokáig Valeriával. Ah! féltékeny vagyok . . . későn kezdtem, de benne vagyok . . . ki fogok jönni, hogy lássam, eltávozott-e már ön.

— Egy kis beszélni valónk van, de azért nem maradok sokáig, — mondá Crevel.

— Beszéljen halkán! Mit akar? — kérdé Valeria kurtán, oly tekintettel nézve Crevel-re, melyben a büszkeség társul a lenézéssel.

E gögös nézésre Crevel, a ki óriási szolgálatokat tett volt Valeriának és a ki ezekre akarta alapítani szemrehányásait, alázatos és meghunyászkodó lett.

— Az a braziliai . . .

Crevel, megrémítve Valeria merev és megvető tekintetétől, elhallgatott.

— És aztán? — kérdé Valeria.

— Ez az unokafivér . . .

— Nem unokafivérem, — vágott szavába Valeria. — Csak a világ és Marneffe úr előtt unokafivérem. És volna bár a szeretőm, ön akkor se szólhatna egy szót se. Egy szatócs, a ki megvásárol egy nőt, hogy megbosszszolja magát egy férfin, az én szememben alatta áll annak, a ki szerelemmel fizet. Ön nem szeretett belém, ön Hulot úr kedvesét látta bennem és megvett, mint a hogy az ember megvesz egy pisztolyt, hogy lelőjje ellenfelét. Éhes voltam, beleegyeztem!

— Ön nem tartotta meg a vásár feltételeit, — felelt Crevel, a ki egyszerre visszaváltozott kereskedővé.

— Ah! Ön azt akarja, Hulot báró tudja meg, hogy elvette tőle kedvesét, megtorlásul, a miért ő elragadta öntől Josepha-t? . . . Semmi se bizonyítja jobban az ön aljasságát. Ön szerelemről beszél egy asszonynak, úgy bánik vele, mint egy herczegnővel és meg akarja

becsteleníteni! Lássá, kedvesem, igaza van: ez a nő nem ér fel Josepha-val. E kisasszonynak van bátorsága a gyalázatosságra, míg én álszenteskedő vagyok, a ki megérdemelné, hogy nyilvánosan megkorbácsolják. Josepha tehetségével és vagyonával védi magát. Nekem egyedüli erősségem a tisztesség; ma még derék és ére-nyes polgárasszony vagyok; de ha ön botrányt csap, mi lesz belőlem? Ha volna vagyonom, még csak hagyján! De hiszen legfeljebb ha tizenötezer franc évjáradékom van, nemde?

— Sokkal több, — szolt Crevel, — két hónap óta az orleansi papirokkal megkésztettem a tőkét.

— Nos hát, Párisban ötvenezer franc évjáradéknál kezdődik a becsület és ön nem adhatja meg az ellenértékét a positionak, melyet elvesztek. Mi volt az én célom? Az, hogy kineveztessem Marneffe-t irodafőnökké; akkor hétezer franc fizetést kapna; huszonhét év óta szolgál: három év múlva, ha meghal, ezerötszáz franc nyugdíjra volna igényem. De ön, a kit elhalmoztam jó-ságommal, a kinek semmije se hiányzik a boldogságból, ön nem tud várni! . . . És még azt mondja, hogy szeret! — kiáltott fel.

— Ha számítással kezdtem is, — mondá Crevel, — azóta kis kutyája lettem. Lábai alá hajtotta szívemet, eltipor, elkábít és én szeretem, mint még soha se szerettem. Úgy szeretem, Valeria, mint Célestine-t! Önért képes vagyok mindenre . . . Nézze, kétszer helyett jöjjön ezentúl háromszor hetenkint a Dauphin-utczába.

— Még csak ez kellene! Ön visszafiatalodik, kedvesem . . .

— Hagyja kidobnom, megaláznom Hulot-t, hadd szabadítom meg önt tőle, — mondá Crevel, nem is fel-elve a bántásra; — ne engedje többé ide azt a brazíliait, legyen egészen az enyém, nem fogja megbánni. Először is adok önnek nyolczezer franc évjáradékot; a tőke azonban csak akkor lesz az öné, ha már öt esztendeig hű volt hozzám . . .

— Mindig csak üzlet! A nyárspolgárok soha sem fognak megtanulni ajándékozni! Ön évjáradékkal akar magának szerelmi pihenőket létesíteni? . . . Ah! sza-

tócs, pomádé-boltos! te mindenre árjegyzést ragasztasz! Hector elmondta, hogy d'Hérouville herczeg harmincz-ezer franc évjáradékot adott Josephának egy kis czukros papírtekercsben! én hatszor annyit érek, mint Josepha! Ah! a ki szeret! — szólt megigazítva fürtjeit és a tükörhöz lépve, hogy megnézze magát. — Henrik szeret, egyetlen intésemre agyoncsapná önt, mint a legyet! Hulot is szeret, miattam éhezni hagyja a feleségét! Menjen, kedvesem, legyen csak jó családapá. Oh! önnek vagyonán kívül még háromszázezer francja van szerelmi enyelgésekre, nagy zsák pénze és mégis csak azon jár az esze, hogy még több legyen . . .

— Csak érted, Valeria, mert hiszen a fele a tied lesz! — szólt Crevel térdre ereszkedve.

— Nos, még mindig itt van? — kiáltott fel Marneffe, a ki utálatos képével házikabátban lépett be a szobába. — Mit csinál?

— Bocsánatot kér, barátom, egy sértő ajánlatért, a mit nekem tett. Látva, hogy semmire se mehet nálam, ennek az úrnak az az ötlete támadt, hogy megvásároljon.

Crevel a pinczébe szeretett volna sülyedni, mint a hogy a színpadon csinálják.

— Keljen fel, kedves Crevel barátom, — szólt Marneffe mosolyogva, — ön nevetséges. Valeria arczán látom, hogy ön miatt nem kell veszedelemtől tartanom.

— Feküdj le és aludj nyugodtan, — mondá Marneffe-né.

— Mily eszes nő! — gondolá Crevel. — Imádásra méltó! Megment!

Mikor Marneffe visszament szobájába, a maire megragadta és megcsókolta Valeria kezeit, miközben néhány könnycsepp nyoma maradt rajtuk.

— Mindent teérted! — mondá.

— Látja, ez a szerelem, — felelte Marneffe-né a fülébe súgva. — Nos hát, szerelmet szerelemért. Hulot lent van az utczán. A szegény öreg, hogy feljöjjön, arra vár, hogy égő gyertyát tesztek hálószobám egyik ablakába; megengedem, mondja meg neki, hogy egyedül önt szeretem; nem fogja hinni, de vigye el a Dauphin-utczába, mutasson neki bizonyítékokat, árassza el ve-

lők; megengedem, sőt parancsolom. Untat ez a borjúfóka, terhemre van. Tartsa ott egész éjjel a Dauphin-utczában, pirítsa meg lassú tüzön, bosszúlja meg magát Josepha elrablásáért. Hulot talán belehal, de feleségét és gyermekeit megmentjük a szörnyű romlástól. Hulot-né pénzért kénytelen dolgozni! . . .

— Oh! szegény asszony! hitemre, ez rettenetes!
— kiáltott fel Crevel, a kiben feltámadtak a természetes jó érzések.

— Ha szeretsz, Célestin, — mondá Marneffe-né halkán, egészen odahajolva Crevel füléhez, úgy, hogy ajkai súrolták ezt, — tartsd magadnál Hulot-t, vagy elvesztem. Marneffe gyanakszik, Hector-nak van kulcsa és vissza akar jönni!

! Crevel karjai közé szorította Marneffe-nét és boldogsággal telten kifelé indult; Valeria gyöngéden egészen a lépcsőig kísérte; azután, mintha delejes álomban lenne, követte Crevelt egész az első emeletig és kihajolt a korláton.

— Menj vissza, Valeriám, — ne áruld el magadat a házmester előtt . . . Menj, életem és vagyonom, mindenem a tiéd . . . Menj vissza, herczegnőm!

— Olivier-né! — hívta halk kiáltással Valeria a házmesternét, mikor a kapu bezárult.

— Hogyan! asszonyom van itt? — kérdé Olivierné elámúlva.

— Tolja előre fent is meg lent is a reteszt a kapun és ne ereszsen be többé senkit.

— Igen, asszonyom.

Miután a reteszeket előretolta, Olivier-né elmondta, miként akarta őt Hulot megvesztegetni.

— Ön úgy viselkedett, mint egy angyal, drága Olivierné; de erről majd holnap beszélünk.

Valeria, mint a kilőtt nyíl, repült fel a harmadik emeletre, halkán háromszor kopogtatott Lisbeth ajtaján és visszatért lakásába, hogy parancsokat adjon Reine kisasszonynak, mert nincs az az asszony, a ki felhasználatlanul hagyná az alkalmat, mikor egy Montes kínálkozik neki, a ki most jött Braziliából.

HUSZADIK FEJEZET.

Két pajtás a jó pajtások szerzetéből.

— Nem, a ki mindene van, senki se tud úgy szeretni, mint a nagyvilági asszonyok! — mondá magában Crevel. — Hogy jött le a lépcsőn, melyet bevilágított tekintetével, mintha megbűvöltem volna! Josepha soha se lett volna reá képes! . . . Josepha a repedtsarkúak közül való! — kiáltott fel az egykori kereskedelmi utazó. — Mit mondtam? Repedtsarkú . . . Istenem, még kitelik tőlem, hogy a Tuileriákban is kicsúszik a számon ez a szó . . . Nem, ha csak Valeria ki nem művel, soha se lesz belőlem semmi . . . Holott annyira szeretnék nagy úrnak látszani . . . Ah! micsoda nő! Ha hidegen néz reám, úgy érzem, mintha gyomorgörcsöm volna . . . Mennyi kellem! mennyi elmésség! Josepha soha sem keltett bennem ily izgalmat. És mennyi ismeretlen tökéletesség! . . . Ah! de itt van az én emberem.

A Babylon-utca homályában megpillantotta a magas, kissé hajlott termetű Hulot-t, a mint egy épülőfélben levő ház állványai között ólálkodott és egyenesen feléje tartott.

— Jó napot, báró, mert hiszen már túl vagyunk az éjfélen, kedvesem! Mi az ördögöt csinál itt? Sétálni ebben a szitáló esőben! A mi korunkban megárt az ilyesmi. Akar egy jó tanácsot? Menjünk haza mindketten; mert, köztünk mondva, nem fog világosságot látni az ablakban . . .

Ez utóbbi szavak hallatára a báró egyszerre megérezte, hogy hatvanhárom éves és hogy a köpenye átázott.

— Kitől tudhatja ezt? . . . — kérdé.

— Hát Valeriától! A *mi* Valeriánktól, a ki egyedül csak az *én* Valeriám akar lenni. Nem szabad, hogy azt rossz néven vegye, tudja, hogy előre kikötöttem a visszatörést; ön három hónapot fordított reá, hogy elragadja tőlem Josepha-t; én Valeriát . . . Azonban hagyjuk ezt, — folytatá. — Most kizárólagosan a magaménak akarom, De azért jó barátok maradunk.

— Crevel, ne tréfálj, — felelt a báró a dühtől elfuldadt hangon. — Itt élet-halálról van szó.

— No nézze meg az ember, mily komolyan veszi a dolgot! . . . Nem emlékszik már, hogy mit mondott Hortense lakodalmán: „Érdemes, hogy két oly jó czimbora, mint mi, összeveessen egy szoknya miatt? Ez szatócs tempó, alantás embereknek való . . .“ Mi a regenség korához tartozunk, kék mellény, Pompadour, tizen-nyolczadik század, Richelieu marsal iskolája, rococo és Liaisons dangereuses! . . .

Crevel még sokáig folytathatta volna irodalmi szó-készletének kitalálását, a báró úgy hallgatta, mint a hogy a süketek tesznek sükettségük első időszakában. A gáz világosságánál látva, hogy ellenfele arcza fakó lett, a győző elhallgatott. Olivier-né kijelentései és Valeria utolsó pillantása után a dolog úgy hatott a báróra, mint a villámcsapás.

— Istenem! hisz annyi más asszony van Párisban! . . . — kiáltott fel végre.

— Ezt mondtam neked én is, mikor elraboltad tőlem Josepha-t, — vágott vissza Crevel.

— Lássuk csak, Crevel, ez lehetetlen . . . Bizonyítékokat! . . . Neked is van kulcsod, hogy visszamehess, mint nekem?

És a báró a ház elé érve, a kulcsot bedugta a zárba; de a kapu nem nyílt és ő hiába próbálta benyomni.

— Ne csináljon éjszakai botrányt, — szól nyugodtan Crevel. — Lássá, báró, nekem sokkal jobb kulcsaim vannak, mint önnek.

— Bizonyítékokat! Bizonyítékokat! — ismételte a báró kétségbeesetten örvöngő fájdalmában.

— Jöjjön velem, szolgálok bizonyítékokkal is, — felelt Crevel.

És Valeria utasítása szerint magával vonta a bárót a folyópart felé, a Hillerin-Bertin-utcán át. A boldogtalan államtanácsos úgy ment vele, mint a hogy azok a keskedők mennek, a kik másnap csődöt fognak jelenteni; nem tudott dönteni, hogy milyen magyarázatot adjon a romlottságnak, mely Valeria szíve mélyén rejtőzött és felültetésnek vélte, a mi vele történik. Mikor a Pont-

Royal-on haladtak át, élete oly üresnek, oly bevégzettnek, pénzügyi bajaitól annyira összekuszáltnak tűnt föl előtte, hogy majdnem engedett a rossz gondolatnak, mely benne támadt, hogy Crevel-t belelökje a folyóba és utána maga is a vízbe vesse magát.

Elérkezve a Dauphin-utczába, mely abban az időben még nem volt kiszélesítve, Crevel megállt egy kis alacsony kapu előtt. A kapu egy hosszú, fehér és fekete kockákkal kövezett folyosóra nyílt, mely előcsarnokul szolgált és a melynek végén lépcső és házmesterfülke volt. Ez utóbbi a világosságot egy kis belső udvarról nyerte, a milyen Párisban sok van. Ezt az udvart, mely a szomszéd házzal közös terület volt, egyenlőtlenül felezték meg. Crevel kis házának, mert ő volt a tulajdonos, volt egy üvegtetejű toldaléka, mely a szomszéd területen és tilos módon állott és a melyet a házmesterfülke meg a lépcsőház egészen elrejtett a szem elől.

E helyiség hosszú időn át raktár meg konyha gyanánt szolgált és mint ilyen, az utczára nyíló két bolt egyikéhez tartozott. Crevel kiszakította a bérletből a három földszinti szobát és Grindot-val lakályos kis otthonná alakíttatta át. Két bejárás volt. Az egyik a boltból nyílt, melyet Crevel egy ócska bútor árúsításával foglalkozó kereskedőnek adott bérbe, olcsó áron és hónapszámra, hogy árulkodás esetén módjában legyen megbüntetnie; a másik ajtó a folyosóra szolgált és oly ügyesen volt elrejtve, hogy szinte észre se lehetett venni. Ez az ebédlőből, szalónból és hálósobából álló kis lakás tehát, mely részben felülről, részben a szomszéd ház udvaráról kapta a világosságot, majdnem megtalálhatatlan volt. A bútorkereskedőt kivéve a lakók semmit se tudtak e kis paradicsomról. A házmesterné, a kit Crevel megfizetett a titoktartásért, kitünő szakácsnő volt. A maire úr tehát az éjszaka bármely órájában ki meg bejárhatott a kis lakásba, a nélkül, hogy bármely kikémléstől kellett volna tartania. Napközben egy nő, a ki úgy van öltözve, mint a hogy a párisi asszonyok szoktak, mikor vásárolni mennek és a kinek kulcsa van, mit sem kockáztatott, ha ellátogatott Crevel-hez; nézte a kirakatba tett butorokat, alkudozott reájuk, belépett a boltba és kijött a

boltból, a nélkül, hogy bárki, a ki látta, gyanút foghatott volna.

Mikor Crevel meggyújtotta a kis szoba gyertyáit, a báró egészen elcsodálkozott a berendezés értelmes és kaczer fényűzésén. Az egykori illatszerész szabad kezet engedett Grindot-nak és az öreg építész egy Pompadour-stilusu creatioval remekelt, a mely egyébként hatvan-ezer francba került.

— Azt akarom, — mondá Crevel Grindot-nak, — hogy ha egy herczegnő lép be ide, még az is meg legyen lepetve . . .

A képzelhető legszebb párisi édent akarta, hogy ott bírja Éváját, a maga nagyvilági hölgyét, Valeriáját, herczegnőjét.

— Két ágy van, — mondá Crevel egy pamlagra mutatva, melyből úgy lehetett kihúzni az ágyat, mint valami szekrényből egy fiókot. — Ez az egyik, a másik a hálószobában van. Mindketten itt tölthetjük az éjszakát.

— A bizonyítékokat! — mondá a báró.

Crevel gyertyát fogott és átvezette barátját a hálószobába, hol egy karosszéken Hulot megpillantott egy remek pongyolát, mely Valeriá-é volt és a melyet, mielőtt Crevel bűvő helyére vitte, egyszer a Vaneu-utczában is viselt. A maire megnyomta egy kis csinos berakott szekrény titkos zárját, keresgélt benne, kivett egy levelet és odanyújtotta a bárónak.

— Itt van, olvasd.

Az államtanácsos a kövekező, czeruzával írt sorokat olvasta:

„Hiába vártalak, vén patkány! A magamfajtájú asszony sohasem szokott várakozni egy volt illatszerészre. Nem volt se ebéd, se cigaretta. Ezért még számolunk.“

— Nos, az ő írása?

— Istenem! — szóló Hulot leroskadva egy székre. — Ráismerek mindenre, fejkötőjére, papucsaira. Ah! lássuk csak, mióta . . .

Crevel intett, hogy érti és a rakott művű szekrényből kimarkolt egy köteg számlát.

— Nézd csak, öregem! 1838 decemberében fizet-

tem ki a szállítókat. Ezt a gyönyörű kis otthont két hónappal azelőtt, októberben szenteltük fel.

Az államtanácsos lehorgasztotta a fejét.

— És hogy az ördögbe csinálhatták? Mert én óráról órára tudom, hogy mivel tölti idejét.

— És a Tuileriákban való séta? . . . — mondá Crevel vidáman a kezeit dörzsölve.

— Nos? . . . — kérdé Hulot értetlenül.

— A te állítólagos kedvesed elmegy a Tuileriákba, úgy van, hogy egytől négy óráig ott sétálgat; csakhogy zsupsz! két percz alatt itt terem. Ismered Molière-t? Nos hát, báró, a te bajod nem képzelődés.

Hulot, immár semmi kétsége se lehetvén, komor hallgatásba merült. A szerencsétlenség minden valamirevaló és értelmes embert philosophálásra ösztökél. A báró úgy volt, mint az az ember, a ki éjszaka valami erdőben keresi az utat. E komor hallgatás, a kimerült arczkifejezés nyugtalanította Crevel-t, a ki nem akarta, hogy társa belehaljon a csapásba.

— A hogy mondtam, öregem, szemtől szembe állunk, emeljük el a kedvest. Akarod? Lássuk, melyikünk ügyesebb!

— Miért is van, — mondá Hulot önmagához szólva, — hogy tíz szép asszony között legalább hétnek romlott a természete?

A báró sokkal nagyobb zavarban volt, semhogy megtalálhatta volna e probléma megfejtését. Minden emberi hatalom között a szépség a legnagyobb hatalom. Minden hatalom, melynek nincs ellensúlyozója, nincs fékezője, a visszaélésbe, az örületbe torkollik. Az önkény, a hatalom örjögése. A nőnél az önkény a fantáziában jelentkezik.

— Te, kedves barátom, nem panaszkodhatol, a legszebb asszony a feleséged és ő hű hozzád.

— Megérdemteltem sorsomat, — mondá magának Hulot, — rosszul bántam feleségemmel, szenvedni hagyom ezt az angyalt! Oh, szegény Adeline-om, meg vagy bosszulva! Magában, némán szenved, méltó az imádatra, megérdemli, hogy szeressem és kellene is . . . mert még mindig bájos, üde, olyan, mint egy fiatal

leány . . . Azonban volt-e nemtelenebb, gyalázatosabb, gonoszabb nő a világon, mint ez a Valeria?

— Semmirekelő teremtés, — mondá Crevel, — hitvány személy, a ki megérdemelné, hogy a Chatelet-téren nyilvánosan megkorbácsolják; csakhogy, drága Canillac-om, habár mi a kék-mellényesekhez, Richelieu marsalhoz, Pompadour-hoz, du Barry-hoz, szóval a legtisztább XVIII-ik századhoz tartozunk is, rendőrkapitányt már nem találunk.

— Hogy lehet kivívni a szerelmet? . . . — kérdé magától Hulot, oda se hallgatva arra, a mit Crevel beszél.

— Ez a mi számárságunk, kedvesem, az, hogy szerelmet akarunk, — mondá Crevel; — bennünket csak tűrni lehet, mert Marneffe-né még százszor romlottabb, mint Josepha . . .

— És kapzsi! százkilenczvenhétezer francomba került! — kiáltott fel Hulot.

— És a fillérek? — kérdé Crevel a pénzember gög-jével, a ki kicsinek találja az összeget.

— Látszik, hogy nem szereted, — szólt búsan a báró.

— Elég volt belőle, — felelt Crevel, — több, mint háromszázezer francot kapott tőlem! . . .

— És hol van? Mit csinált vele? — fakadt ki a báró két tenyere közé szorítva a fejét.

— Ha megegyeztünk volna, mint azok a fiatal-emberek teszik, a kik összeállanak, hogy kitartsanak egy két garasos lorette-et, olcsóbban csinálhattuk volna . . .

— Ez jó gondolat! — felelt a báró; — csakhogy folyton megcsalna bennünket, mert mondd csak öreg, mi a véleményed arról a braziliairól? . . .

— Ah! vén róka, igazad van, ki vagyunk játszva, mint . . . mint ha részvényesek volnánk . . . — mondá Crevel. — Az ilyen nők mind csaló vállalatok!

— Tehát ő szólt neked az ablakba való gyertyáról? . . . — kérdé a báró.

— Öregem, — szólt Crevel kedvencz állásába vágva magát, — be vagyunk csapva! Valeria igazi . . . Ő mondta, hogy tartsalak itt . . . Most már tisztán látok . . . A brazíliai ott van nála . . . Ah! én lemon-

dok róla, mert még ha a kezét fognád is, megcsalna a lábaival! Gyalázatos teremtés! Romlott a szíve mélyéig.

— Alábbvaló az utczai leányoknál, — mondá a báró. — Josepha, Cadine Jenny, mikor megcsaltak bennünket, csak azt cselekedték, a mihez joguk volt, ők a mesterségüket folytatták!

— De ez az asszony, a ki a szemérmest adja! — szólt Crevel. — Nézd csak, Hulot, térj vissza feleségedhez, mert a dolgaid nem folynak valami rendben, már kezdenek beszélni bizonyos váltókról, a miket valami kis uzsorásnak, egy bizonyos Vauvinet-nek állítottál ki, a kit úgy ismernek, hogy a lorette-eknek szokott kölcsön adni. A mi engem illet, én teljesen kigyógyultam a nők-ből. Különben is a mi korunkban mi szükségünk van ezekre a hitvány teremtésekre, a kik, őszintén szólva, nem is tehetnek másként, mint hogy megcsaljanak bennünket? Neked ősz a hajad és hamis fogakat hordasz a szádban. Én Silenushoz hasonlítok. Ezentúl a gyűjtésre adom magamat. A pénz nem csal. Ha a pénztár minden hat hónapban csak egyszer nyílik ki az embereknek, ez meghozza a kamatokat, míg ellenben ez az asszony! . . . Veled, kedves barátom, vén bajtárs, bele tudnék nyugodni, hogy bölcsész módjára fogjam fel a helyzetet; de egy brazíliaival, a ki talán gyanús gyarmatárúkat csempész . . .

— A nő érthetetlen teremtés! — mondá Hulot.

— Én megmagyarázom neked, — felelt Crevel, — mi öregek vagyunk, a brazíliai pedig fiatal és szép . . .

— Úgy van, ez igaz, — szólt Hulot, — beismerem, hogy öregsziünk. De hogy mondjunk le, kedves barátom, e szép teremtésekről, a hogy vetkőződnek, kibontják a hajukat, a míg fürtjeiket papirba csavarják, ujjaik között ravaszul reánk nevetnek, mosolyognak, hazugságokat gügyögnek és ha gondokba merülve látnak bennünket, elhanyagolásról panaszkodnak és mindamellet mégis gyönyörködtetnek?

— Úgy van, szavamra! ez az egyetlen kellemes dolog a világon! . . . — kiáltott fel Crevel. — Ah! ha egy kicsike reád nevet és elkezdi: Drága kis aranyosom, látod te oly kedves vagy! Én kétségkívül más termé-

szetű vagyok, mint a többi asszonyok, a kik odáig vannak a kecskeszakállas fiatalokért, ezekért a sihederekért, a kik szivaroznak és durvák, mint a kocsisok! Mert fiatalságuk elbizottá teszi őket! . . . Eljönnek az emberhez, azután jó napot és odább állanak . . . Én, a kit te kaczeréssággal vádolsz, e pelyhescsőrűek helyett inkább az ötvenéves embereket szeretem, ezek sokáig megmaradnak; ragaszkodók, tudják, hogy nem minden bokorban találnak nekik való asszonyt és megbecsülnek bennünket . . . Látod, ezért szeretlek, te vén bűnös! . . . És mindenféle illegetéssel, kedveskedéssel kísérik e vallo-másokat . . . Ah! hazudnak, mint a városházi program-beszédek . . .

— A hazúgság sokszor többet ér, mint az igazság, — mondá Hulot, a kiből Crevel arcjátéka, melylyel Valeriát utánozta, fölébresztette néhány gyönyörűséges jelenet emlékét. — Az embernek szüksége van a hazúgságokra, rojtok, a miket színházi jelmezére varr . . .

— És aztán itt van, ilyenek ezek a hazudozó asszonyok! — vágott közbe kiméletlenül Crevel.

— Valeria tündér, — kiáltott a báró, — fiatalembert csinál az öregből . . .

— Ah! igen, — vágott vissza Crevel, — angolna, a mely kisíklék az ember keze közül; de a legszebb angolna a világon . . . fehér és édes, mint a cukor! . . . mulatságos, mint Arouet és micsoda ötletei vannak! ah!

— Oh! igen, nagyon elmés! — kiáltott fel a báró, a ki már nem gondolt feleségére.

A két bajtárs a legjobb barátságban feküdt le, külön-külön részletezve Valeria tökéletességeit, hogy hogyan szokott beszélni, hogy dorombol, milyenek a megszokott mozdulatai, a tréfái, micsoda ötletei vannak az elnéjének és milyenek a szívének; mert a szerelem e művésznője csodálatos lendülettel volt fölruházva, mint a tenoristák, a kik egyes napokon jobban énekelnek valamely áriát, mint máskor. És mindketten úgy aludtak el, hogy ezek a pokol lángjától besugárzott kísértő és ördögi emlékek ringatták őket álomba.

Másnap reggel kilencz órakor Hulot kijelentette, hogy a minisztériumba megy, Crevel-nek falun volt

dolga. Együtt távoztak és Crevel kezét fogva Hulot-val, így szólt hozzá:

— Semmi harag, ugyebár? Mert most már egyikünk se gondol Marneffe-néira.

— Oh! az be van fejezve! — felelt Hulot mintegy irtózattal a hangjában.

Féltizenegy órakor Crevel lóhalálában vágatott föl Marneffe-néhoz. A gyalázatos teremtest, az imádásraméltó boszorkányt a világ legkaczerább pongyolájában találta, a mint Montes de Montejanos Henrik báró és Lisbeth társaságában finom kis reggeli mellett ült. Noha a brazíliai megpillantása nagyon rosszul esett neki, Crevel mégis két percnyi kihallgatást kért Marneffe-nétől. Valeria átment Crevel-lel a szalónba.

— Valeria, angyalom, — szólt a szerelmes Crevel, — Marneffe úr már nem élhet sokáig; ha hű maradsz hozzám, halála után feleségül veszek. Gondold meg. Megszabadítottalak Hulot-tól . . . Fontold meg, hogy ez a brazíliai felér-e Páris egyik maire-jével, egy oly férfival, a ki éretted ki akarja vívni a legnagyobb méltóságokat és a kinek már most is nyolczvan egynéhány ezer livre az évi jövedelme.

— Majd gondolkodom róla, — felelt Valeria. — Két órakor a Dauphin-utczában leszek és ott megbeszéljük a dolgot; de legyen esze, és ne feledje el, a mit tegnap ígért!

Valeria visszatért az ebédlőbe, nyomában Crevel-lel, a ki azzal hízelt magának, hogy megtalálta a módját, miként bírhatta Valeriát egyedül csak ő; az ebédlőben azonban megpillantotta Hulot bárót, a ki a rövid értekezés alatt lépett be, ugyanattól a szándéktól vezéreltetve, mint Crevel. Az államtanácsos, épp úgy, mint az előbb Crevel, egy pillanatnyi kihallgatást kért. Marneffe-né felállt, hogy ismét átmenjen a szalónba, miközben reámosolygott a brazíliaira, mintha azt akarná neki mondani: „Örültek! Hát nem látnak téged?”

— Valeria, gyermekem, — mondá az államtanácsos, — ez az unokafivér . . .

— Elég! — kiáltott fel Valeria félbeszakítva a bárót. — Marneffe sohasem volt, sohasem lesz, nem is lehet

a férjem. Az első, az egyetlen férfi, a kit szerettem, váratlanul visszajött . . . Ez nem az én hibám! Azonban nézze meg jól Henriket és nézze meg önmagát. Azután kérdezze, hogy egy asszony, különösen ha szeret, csak egy perczig is habozhat-e? Én, kedvesem, nem vagyok kitartott nő. Mától fogva nem akarom többé Zsuzsánna szerepét játszani a két aggastyán között. Ha akarja, ön is meg Crevel is barátaink lehetnek; de más egyébnek mindennek vége van, mert huszonhat éves vagyok és a jövőben kifogástalan, derék és becsületes nő akarok lenni, olyan, mint az ön felesége.

— Tehát így vagyunk? — mondá Hulot. — Ezzel fogad, mikor úgy jövök, mint egy pápa, tele bűnbocsánattal! . . . Nos hát, férje soha se lesz se irodafőnök, se a becsületrend lovagja.

— Majd meglátjuk! — felelt Marneffe-né sajtárságos tekintettel nézve Hulotra.

— Ne vesszünk össze, — kérlelte Hulot kétségbeesve, — estére eljövök és majd beszélünk a dologról.

— Lisbeth-nél nem bánom! . . .

— Nos jó, — szólt a szerelmes aggastyán — Lisbeth-nél! . . .

Hulot és Crevel együtt haladtak le a lépcsőn és az utcáig egy szót se szóltak egymáshoz; a járdán azonban egymásra néztek és szomorúan felnevettek.

— Vén bolondok vagyunk! . . . — mondá Crevel.

— Szélnek eresztettem őket, — mondá Marneffe-né Lisbeth-nek, visszaülve az asztalhoz. — Soha sem szerettem, nem szeretek és nem is fogok szeretni mást, mint az én jaguaromat, — tette hozzá reámosolyogva Montes-re. — Lisbeth fiam, te még nem is tudod! . . . Henrik megbocsátotta mindazokat a gyalázatosságokat, a mikre a nyomor rákényszerített.

— Én vagyok az oka, — mondá a brazíliai, — az lett volna a kötelességem, hogy százezer francot küldjek neked . . .

— Szegény gyermek! — kiáltott fel Valeria. — A két kezem munkájából kellett volna élnem, de én nem születtem erre . . . kérdezd meg csak Lisbeth-et.

A brazíliai mint Páris legboldogabb embere távozott.

Déltájban Valeria és Lisbeth a remek hálósobában beszélgettek, hol ez a veszedelmes párisi asszony azokat az utolsó simításokat végezte öltözékén, melyeket a nő nem bíz másra. Zárt ajtók és leeresztett függönyök mögött Valeria a legapróbb részletekig elmesélte, hogy mi történt az este, éjszaka és reggel.

— Meg vagy elégedve, drágaságom? — kérde végezetül Lisbeth-től. — Mi legyek, Crevel-né, vagy Montès-né? Mi a te véleményed?

— A milyen kicsapongó, Crevel már nem él tovább tíz évnél, — felelt Lisbeth, — Montès pedig fiatal. Crevel körülbelül harmincezer franc évjáradékot hagyyna reád. Montès várjon, eléggé boldognak érezheti magát, ha addig is ő lesz a Benjaminod. Ilyenformán, drágám, harminczhárom éves korodban, a mikor még mindig szép leszel, nőül mehetsz a brazilliaihoz és hatvanezer franc évi jövedelemmel nagy szerepet játszatsz, különösen, ha egy marsalné *pártfogol* . . .

— Igen, csakhogy Montès brazíliai, soha sem lehet belőle semmi, — jegyezte meg Valeria.

— Ma a vasútak korában élünk, — felelt Lisbeth, — oly korszakban, a mikor az idegenek kiváló állásokhoz jutnak Franciaországban.

— Majd meglátjuk, — mondá Valeria, — ha Marneffe meghalt; már nem szenved sokáig.

— A betegség úgy támad fel benne újra meg újra, mintha a test lelkiismeret-furdalása volna . . . No de megyek Hortense-hoz.

— Igen, eredj angyalom, — felelt Valeria, — és hozd el nekem az én művészetem! Ha meggondolom, hogy három év alatt egy körömnyit se haladtunk előre! Mindketten szégyelhetjük magunkat! Venceszlav és Henrik, — ez az én egyetlen szenvedélyem. Az egyik a szerelmet, a másik a képzeletet jelenti nálam.

— De szép vagy ma! — mondá Lisbeth derékon ölelve Valeriát és megcsókolva a homlokát. — Örülök minden gyönyörűségnek, szerencsédnek, ruháidnak. . . Csak azóta élek, mióta testvérek lettünk . . .

— Várl, kis tigrisem! — szólt nevetve Valeria, — a kendő fordítva van rajtad . . . Még mindig nem tudod, hogyan kell felvenni az ilyen kendőt, pedig már sokszor mondtam és te akarsz Hulot marsalné lenni . . .

HUSZONEGYEDIK FEJEZET.

Hogy teremnek a nagy művészek.

Sárga félczipőben, szürke selyemharisnyában, re-mek levantei szövetből készült ruhát viselve és sárga szatin-nal bélelt csinos fekete bársonykalapban, melynek szalagját álla alatt csokorra kötötte, Lisbeth az invalidusok boulevardján át elindult a Saint-Dominique-utcza felé, azon tanakodva, vajjon Hortense elcsüggedése kezébe adja-e végre ezt az erős lelket és hogy vajjon a sarmata állhatatlanság, ha oly pillanatban érik, mikor minden lehetséges az efajta jellemeknél, megingatja-e Venczeszlav szerelmét?

Hortense és Venczeszlav magas földszinten laktak, a Saint-Dominique-utczának azon a végén, mely az invalidusok sétányára nyílik. A lakás, mely valamikor összhangzásban volt a mézeshetekkel, most félig új, félig elvirúlt képet mutatott, mit a bútorzat őszi évszakának lehetne nevezni. Az új házasok tékozlók, mint a hogy mértéktelenek a szerelemben, úgy tudtukon és akaratu-kon kívül pazarló módjára bánnak a körülöttük levő tárgyakkal is. Tele lévén önmagukkal, vajmi keveset gondolnak a jövőre, mely később azután annál nagyobb gondját teszi a családanyának.

Lisbeth Hortense-ot épp abban találta, hogy maga öltöztetett fel egy kis Venczeszlavot, a kit sétálni küldött a kertbe.

— Jó napot, Betti, — mondá Hortense, a ki maga nyitott ajtót unokanénjének.

A szakácsné a piacra ment, a szobaleány pedig, a ki egyszersmind dada is volt, mosott.

— Jó napot, kedves gyermekem, — felelt Lisbeth,

megcsókolva Hortense-t. — Nos, — kérde a füléhez hajolva, — Venczeszlav a műteremben van?

— Nem, Stidmann-nal és Chanor-ral beszélget a szalónban.

— Maradhatunk kettesben? — kérde Lisbeth.

— Jer a szobámba.

E szoba, melynek falai fehér alapú piros virágos és zöld levéldíszes kárpittal voltak bevonva és a melybe egész nap betűzött a nap, épp úgy, mint a kárpit, elvirúlt-nak látszott. A függönyök már rég nem voltak kimosva. Megérzett rajtok Venczeszlav szivarjának füstje, a ki született nagyúr és dédelgetett művész lévén, odaverte a hamut a karosszékek támlájára, a legcsinosabb bútor-darabokra is, mint olyan ember, a kit szeretnek, tehát a kitől mindent eltérnek és mint olyan ember, a ki gazdag és a kit nem feszélyeznek nyárspolgári aggodalmaskodások.

— Nos hát, hadd hallom, hogy folynak dolgaid? — kérde Lisbeth, látva, hogy szép huga némán ül a karosszékben. — Hanem mi bajod van? Sápadt vagy, drágám.

— Két új cikk jelent meg, melyekben szegény Venczeszlavomat lerántják a sárga földig; én olvastam, de titkolom előle, mert egészen elcsüggedne. Montcornet marsal szobráról azt mondják, hogy teljesen értéktelen munka. Csak a domborműveket ismerik el, hogy gaz alattomossággal dicsérik Venczeszlav diszítő tehetségét és annál nagyobb nyomatékot adjanak az ítéletnek, hogy a komoly *művészet* nem való neki. Stidmann, a kit megkértem, hogy mondja meg az igazat, kétségbe-ejtett nyilatkozatával, hogy ő is azon a véleményen van, a melyen a többi művész, a kritika és a közönség. „Ha Venczeszlav — mondá ma reggeli előtt a kertben — a jövő évben nem állít ki valami remekművet, le kell mondania a nagy szobrászatról és az idyllekre, kis alakokra, csecsebecsékre, a magasabb fajtájú aranyművészségre kell szorítkoznia!” Ez a kijelentés nagyon kínosan hatott reám, mert Venczeszlav soha se fog belenyugodni, érzi az erejét, annyi szép eszméje van . . .

— Eszmékkel nem lehet kifizetni a szállítókat, — jegyezte meg Lisbeth, — sokszor mondtam már neki.

Ehhez pénz kell. Pénzt pedig csak kész dolgokért kapni, olyanokért, melyek eléggé tetszenek az embereknek, hogy elkeljenek. Ha a megélésről van szó, jobb, ha a szobrász gyertyatartó, hamu-csésze vagy asztal mintát állít a *kirakatába*, semmint valami csoportozatot vagy szobrot, mert amazokra mindenkinek szüksége van, ellenben hónapokig is kell várni, míg olyan műbarát akad, a ki egy csoportozatot akar megvásárolni . . .

— Igazad van, jó Lisbeth-em! Mondd meg neki; nekem nincs elég bátorságom . . . Csakhogy, a mint Stidmann is mondotta, ha visszatér a díszítéshez, az apró tárgyakhoz, le kell mondania az Institut-ról, a nagy műalkotásokról és nem kapjuk meg azt a háromszázezer francnyi megrendelést, a mit Versailles-ben, a városnál és a minisztériumban fentartottak számunkra. Látod, ennyibe kerülnek a gyönyörű czikkek, melyeket azok a versenytársak irattak, a kik a nekünk szánt megrendelésekre áhítoznak.

— Úgy-e, nem erről álmodoztál, szegény kis cizám?! . . . — mondá Betti, homlokon csókolva Hortense-t; — előkelő urat akartál, a ki nagy művész és vezérszerepet játszik a szobrászok között . . . De hát, látod, ez csak költészet . . . Ehhez az álomhoz ötvenezer franc évjáradék kellene, holott nektek, a míg élek, csak kétezeröttszáz francotok van, halálom után pedig három-ezer lesz.

Hortense szemében néhány köncsepp csillant meg, a mit Betti úgy szürcsölt a tekintetével, mint a hogy a macska issza a tejet.

Ime, e mézeshetek rövidre vont története; a művészek számára talán nem lesz hiábavaló, ha elmondjuk.

A szellemi munka, az értelem magas régióiban való vadászat egyike az ember legnagyobb erőfeszítéseinek. A művészetben, ez alá az elnevezés alá foglalva a gondolat minden alkotását, főleg a bátorság érdemli ki a dicsőséget, az a bátorság, melyről a közönséges embernek sejtelve sincs és a mely talán itt lel először magyarázatra. A nyomor rettenetes kényszere alatt és Bettitől olyanhoz hasonló helyzetben tartva, mint a melyben azok a lovak vannak, melyeknek szeme mellé ellenzőket

tesznek, hogy ne láthassanak se jobbra se balra, érezve a korbácsütéseket, melyeket ez a keményszívű leány, a kényszerűségnek, ez alantas istenségfélének a megtestesülése reámért: Venczeszlav, a ki költőnek és álmadozónak született, a tervezgetésről áttért a kivitelre, úgy lépve át a mélységet, mely a művészet e két sarkpontját elválasztja, hogy számot se adott magának róla. Gondolkodni, álmadozni, szép alkotásokat tervezgetni gyönyörteljes időtöltés. Mintha varázs-szivarokat szívánk, — annyi ez, mint a kényére engedett courtesane életét élni. A mű ilyenkor a gyermekkor kellemének, az alkotás túlradó örömének képében, a virág illatozó színeiben és a frissen szakított gyümölcs nedvbőségében látszik. Ez a terelés és ezek ennek gyönyörei. Már a ki a gondolatát szavakba tudja foglalni, rendkívüli ember számába megy. Minden művésznak és minden írónak meg van ez a tehetsége. Azonban alkotni! szülni! felnevelni a gyermeket, esténként jóllakottra szoptatva fektetni le, minden reggel az anyai szív kiapadhatatlan szeretetével ölelni, tisztára nyalni, százszor is szebbnél-szebb kabátkába öltöztetni, vissza nem rettenni ez örült élet vonaglásaitól és oly remekművet formálni, mely ha szobrászalkotás, minden szemnek, — ha irodalom, minden értelemnek, — ha festmény, minden emlékezetnek, — ha zene, minden szívnek eltalálja a nyelvét: — ez a kivitel és ezek ennek a feladatai. A kéznek minden pillanatban serénynek kell lennie és minden pillanatban késznek, hogy engedelmeskedjék a fejnek. Már pedig a fejnek épp oly kevésbé van parancsszóra teremtő készsége, mint a hogy a szerelem nincs megszakítások nélkül.

Az alkotás e képessége, az anyaság e fáradhatatlan szeretete, mely az anyát (Raphael e méltán elsőnek elismert mesterművét) létrehozza, szóval: ez az oly nehezen megszerezhető agyvelői anyaság elsorvad a pazar könnyedségben. Az ihlet alkalomszerűen lepi meg a lángészt. Nemhogy borotvaélen, de a levegőben lebeg és a hollókéhoz hasonló bizalmatlansággal száll tova, nincs gyepője, a melylyel a költő kormányozhatná, láng a sörénye és úgy tűnik el a szem elől, mint azok a szép fehér és piros lidérczlángok, melyek kétségbeejtik a va-

dászt. Éppen azért az alkotás munkája fárasztó küzdelem, melytől rettegnek és a melyet imádnak azok a szép és hatalmas szervezetek, melyek gyakran tönkrezúzzák magukat benne. Korunk egyik nagy költője mondotta e szörnyű munkálkodásról: „Kétségbeeséssel fogok hozzá és sajnálattal hagyom abba.“ Nos, tudják meg a tudatlanok! Ha a művész nem veti magát úgy a munkájába, mint Curtius a mélységbe, mint a katona a viaskodásba, vagyis gondolkodás nélkül és ha nem úgy dolgozik e tüzhányó torokban, mint a bányász a reászakadt földomlásban, ha szemlélet alá veszi a nehézségeket, a helyett, hogy egyenként végezne velök, úgy, a miként a tündérmesék szerelmesei teszik, a kik, hogy elnyerjék hercegnőjüket, ismét és ismét szembeszállanak az újjászülető rémekkel: a mű befejezetlen marad, ott reked a műterem mélyében, az alkotás lehetetlenné válik és a művész szemtanúja telhetsége öngyilkosságának. Rossini, Raphael e testvére a lángészben, találó példáját mutatja ennek, ha szűkös ifjúságát egybevetjük dúskálkodó érett korával. Ez a magyarázata, hogy nagy költőket hasonló jutalom, ugyanoly diadal, ugyanaz a babérág illet, mint a nagy hadvezéreket.

Az álmadozó természetű Venceszlav Lisbeth zsarnoki vezetése alatt annyi erélyt fordított az alkotásra, magamagának a kiművelésére, a munkálkodására, hogy a szerelem és a boldogság visszahatást idézett elő nála. Előtűnt igazi jelleme. A lustálkodás és a nemtörődömség; a sarmata lágysága újra beköltözött lelke ama feltárt redőibe, honnan a tanító pálczája kiverte azokat. Az első hónapokban a művész szerette feleségét. Hortense és Venceszlav átengedték magukat a törvényes, boldog, esztelen szenvedély elragadó gyermekességeinek. Hortense maga sietett feloldani Venceszlavot minden munka alól, büszkén, hogy így diadalmaskodik vetélytársnője, a szobrászat felett. Az asszonyi czirógatások egyébként is tovaűzik a múzsát és megrendítik a munkás vad és brutális szilárdságát. Hat vagy hét hónap telt el így, mialatt a szobrász ujjai elszoktak a vésőtől. Mikor aztán elkövetkezett a szüksége, hogy dolgozzon, mikor Wissembourg herceg, a gyűjtést rendező bizottság el-

nőke látni akarta a szobrot, Venceszlav ajkáról elhangzott a henyélők legfőbb kijelentése: „Neki fogok látni!“ És hazug szavakkal, a szivarozó művész nagyszerű terveivel ringatta drága Hortense-ját. Hortense szerelme megkétszereződött költője iránt, azt várta, hogy Montcornet marsal szobra remekmű lesz. Montcornet mint a rettenthetetlenségnek, a lovasság példaképének, a Murat-i bátorságnak eszménye fog állani talapzatán. Ah! a császárság összes diadalait meg kell majd érteni e szoborból. És a kivitel! A rajzón készségesen engedelmeskedett és követte a beszédet.

A szobor tervezetése közben, egy elragadó kis Venceszlav jött a világra.

Mihelyt azonban a műterembe kellett mennie anyagot keverni és mintázni: vagy valamely herczeg számára készülő ingaóra követelte, hogy Venceszlav Florent és Chanor műtermében legyen, hol a díszítő alakokat csiszolták, — vagy az ég volt szürke és borús vagy ma üzleti ügyek nem engedték, holnap családi ebéden kellett résztvennie, hogy azokat a napokat, melyeken vagy tehetsége vagy teste volt bágyadt vagy a melyeken az imádott feleséggel való hanczurozással tölti az időt az ember, ne is számítsuk. Wissembourg herczeg, hogy megkaphassa a mintát, kénytelen volt megharagudni és a megrendelés visszavonásával fenyegetődni. Ezer szemrehányásba és sok kemény szóba került, a míg végre a gyűjtést vezető bizottság megláthatta az agyagmintát. Minden munkában töltött nap végén Steinbock láthatólag kifáradva tért háza, panaszkodva a kőműveszerű munka és testi gyöngesége miatt. Ez első évben a házaspár bizonyos jómódban élt. Steinbock grófné, a ki bolondult férjeért, a kielégült szerelem gyönyörei között átkozta a hadügyminisztert; elment hozzá és kijelentette előtte, hogy a nagy műalkotásokat nem lehet úgy gyártani, mint az ágyúkat és hogy az államnak, mint a hogy XIV. Lajos, I. Ferencz és X. Leó idejében volt, a lángész szolgálatára kellene állania. A szegény Hortense, abban a hitben, hogy egy Phidiást tart karjai között, Venceszlav iránt az oly asszony anyai gyöngeségét nyilvánította, a ki szerelmében egész a bálványozásig megy.

— Ne siess, — mondá férjének, — egész jövőnk ettől a szobortól függ, engedj időt magadnak, alkoss remekművet.

Eljárt a műterembe. A szerelmes Steinbock hét órából ötöt azzal vesztegetett, hogy felesége előtt részletezte a szobrot, a helyett, hogy dolgozott volna rajta. Ilyesformán tizenhét hónapba került, a míg ezzel a reá nézve roppant jelentőségű munkával elkészült.

Mikor a munka készen állott, a szegény Hortense, a ki tanúja volt férje rengeteg erőfeszítéseinek és látta, hogy egészsége megszenvedti azokat a fáradalmakat, melyek a szobrászok testét, karját és kezét megtörik, tehát: Hortense bámulatraméltónak találta a művet. Apja, a ki nem értett a szobrászathoz és a báróné, a ki nem kevésbé volt tudatlan e tekintetben, azt hajtogatták, hogy remekmű; elhozták a hadügyminisztert is, a ki dicséreteik hatása alatt meg volt elégedve a magában álló, kellően megvilágított és egy zöld vászon-ernyő előtt előnyösen elhelyezett mintával. Sajnos! az 1841-iki kiállításon az egyhangú gáncs az ily gyors emelkedés miatt ingerült emberek szájában szidalmakba és csúfolódásokba fajult el. Stidmann fel akarta világosítani Venczeszlav barátját, azt felelték neki, hogy a féltékenység beszél belőle. Az újságcikkeket Hortense csupa irigykedésnek fogta fel. Stidmann, ez a derék fiú, kijárta, hogy néhány oly cikk is jelent meg, melyek szembeszálltak a kritikusokkal és a melyek azt vitatták, hogy a szobrászok a mintázás és a márványba-vésés között nagy változtatásokat visznek végbe munkájukon. „Az agyag-minta és a márványba faragott szobor között, — mondá Vignon Claude, — oly nagy a távolság, hogy egy remekmű gyatrává válhat, a rossz tervből pedig műremek lehet. A minta a kézirat; a márvány a könyv.“

Két és fél év alatt Steinbock egy szobrot és egy gyermeket alkotott. A gyermek fenségesen szép volt, a szobor gyalázatos.

A herczeg ingaórája és a szobor fedezte a fiatal pár adósságait. Steinbock megszokta, hogy társaságba, színházba, operába járjon; csodálatraméltóan beszélt a művészetről és a társasági emberek szemében szavaival

és kritikai magyarázataival megőrizte a látszatot, hogy nagy művész. Vannak Párisban oly lángelméjű emberek, a kik egész életüket beszéddel töltik és megelégszenek a szalón-dicsőséggel. Steinbock e szeretetreméltó heréltek utánzásában napról-napra növekvő ellenszenvet érzett a munka iránt. Ha valami munkába akart kezdeni, tisztán jelentkeztek előtte az összes nehézségek és az innen fakadó csüggedés meglágyította akarátát. Az ihlet, az értelmi nemzés e mámore, kibontott szárnyakkal röpillt tova e beteg szerelmes láttára.

A szobrászat, épp úgy, mint a drámaírás, a legnehezebb és egyben a legkönnyebb is minden művészet között. Másoljanak le valami mintát és a munka be van fejezve; de lelket önteni beléje, egy férfi vagy nő ábrázolásával tyussá emelni — ez Prometheus műve. Az e fajta sikerek épp úgy számítanak a szobrászat évkönyveiben, mint a költők az emberiség történetében, Michel Angelo, Columb Mihály, Jean Goujon, Phidias, Praxiteles, Polycletos, Puget, Canova, Dürer Albert testvérei Milton-nak, Virgil-nek, Dante-nek, Shakespeare-nek, Tasso-nak, Homeros-nak és Molière-nek. Ez az alkotás oly nagy valami, hogy egyetlen szobor is halhatatlanságot biztosít egy embernek, mint a hogy Figaro, Lovelace, Manon Lescaut elegendő Beaumarchais, Richardson és Prévost abbé halhatatlanságára. A felületes emberek (a művészek között is vajmi sok van ilyen) azt mondták, hogy a szobrászatot csak a meztelenség élteti, hogy Görögországgal együtt az is meghalt és hogy a mai öltözködés lehetetlenné teszi a szobrász-művészetet. Először is, a régiek fenségeset alkottak oly szobrokkal is, melyek egészen beburkolvák, mint például Polyhymnia, Julia stb., és mi még tizedrészét se találtuk meg mintáiknak. De meg, menjenek el a művészet igazi szerelmesei Firenze-be és nézzék meg Michel Angelo *Pensieroso*-ját, vagy nézzék meg a mainzi székesegyházban Dürer Albert *Szent Szűz*-ét, és lássák, hogy a művész, fából faragva, háromrétű ruha alatt eleven asszonyt alkotott, oly hajzattal, melynél hullámosabbat, puhábbat soha még szobaleány nem fésült; menjenek oda, a kik még nem tudják és be fogják látni, hogy a lángész minden öltöny-

ben, fegyverdarabban, szoknyában megtestesíthet valamely gondolatot, épp úgy, mint a hogy az ember reá nyomja jellemének és életszokásainak bélyegét arra, a mi őt körülveszi. A szobrászat folytonos megvalósulása annak a ténynek, a mit a festészetben egyszer és egyetlenszer Raphael jelentett! E rettenetes feladatnak nincs más megoldása, mint az állhatatos, lankadatlan munka, mert az anyagi nehézségeket annyira le kell győzni, a kéznek oly fegyelmeztetnek, oly hajlékonynak és engedelmesnek kell lennie, hogy a szobrász közvetlen közlelről küzdhessen azzal a megfoghatatlan szellemi valamivel, a mit anyagi formába kell átváltoztatnia. Ha Paganini, a ki hegedűje húrjain szólaltatta meg lelkét, három napot gyakorlatozás nélkül töltött volna, kifejező erejével együtt elvesztette volna hangszerének *register*-ét is: ezzel a szóval nevezte azt az egybeforrást, mely a fát, a vonót, a húrokat és őt magát összekapcsolta; ez összhang felbomlásával egyszerre közönséges hegedűssé vált volna. A művészetnek, épp úgy, mint az életnek, az állhatatos munka a törvénye, merthogy a művészet az eszményített teremtés. Épp ezért a nagy művészek, a valódi költők nem várnak se megrendelésre, se vevőre; dolgoznak ma, holnap, mindig. Innen ered a dolgozásnak az a megszokása, a nehézségeknek az a folytonos ismerete, mely concubinatusban tartja őket a műzsával, a teremtő erővel. Canova a műteremben élt, épp úgy, mint Voltaire az írószobájában. Homerosnak és Phidias-nak szintén ekként kellett élniök.

Steinbock Venceszlav, mikor Lisbeth odalánczolta a padlásszobába, a nagy emberek köves útján haladt, mely a dicsőség Alpeseire vezet. A boldogság, mely Hortense alakjában kopogtatott be hozzá, visszaadta a költőt a henyélésnek, a mi minden művész természetes állapota, mert az ő henyélésük valójában elfoglaltság. Hasonló gyönyör ez nekik, mint a melyet a basa a háremben élvez: eszméket czirógnak és megittasodnak az értelem forrásainál. Azokat a nagy művészeket, a kiket, mint Steinbock-ot, az álmok sorvasztottak, méltán nevezték *álmódók*-nak. Ez ópium nekik, valamennyien a nyomorba sülyednek, holott ha a körülmények hajthatat-

lansága támogatja őket, nagy emberekké váltak volna. E félművészek egyébként elbájolóan kedvesek, az emberek szeretik és dicséretekkel tömjénezik őket; különbnek látszanak, mint az igazi művészek, a kiket különcséggel, féktelenséggel, a világ törvényei ellen való lázadással vádolnak. Ime, hogy miért: A nagy emberek munkáiknak élnek. Mindentől való elvonatkozásuk, a munka iránt való odaadásuk önzőknek tünteti föl őket az együgyűek előtt; azt akarnák, hogy ugyanúgy járjanak, mint a hogy a dandy, beteljesítvén azokat a társadalmi formaságokat, melyeket világi kötelességeknek neveznek. Azt szeretnék, hogy az Atlas oroszlánjai úgy legyenek fésülve és beillatszerezve, mint a marquisné ölebe. Ez emberek, a kiknek nem igen akad párjuk és a kik ritkán találnak egy másra, az egyedüllét zárkózottságába esnek; érthetetlennek tünnek fel a többség előtt, mely, tudvalevőleg, ostobákból, irigyekből, tudatlanokból és felületes emberekből áll. Felfogják most már a nő szerepét e nagyszerű kivételek mellett? A nőnek olyannak kell lennie, a milyen Lisbeth volt öt éven át, de egyúttal szerelemmel, alázatos, tapintatos, mindig kész és mindig mosolygó szerelemmel kell szolgálnia.

Hortense nagyon is későn vette észre, okulva anyja szenvedéseiből és a szörnyű kényszer nyomása alatt, mily hibákat követtetett el vele túláradó szerelme; de mint méltó leánya anyjának, szíve visszaborzadt a gondolattól, hogy gyötörje Venceszlavot; nagyon is szeretett, semhogy hóhérja tudott volna lenni drága költőjének és látta közeledni a pillanatot, mikor a nyomor eléri őt is, gyermekét is és férjét is.

— No, no, kicsikém, — mondá Betti, könnyecseppeket látva unokahuga szép szemeiben, — nem szabad kétségbeesni. Egy egész bögre könnyel se vehetsz egy tányér levest! Mennyi pénzre van szükséged!

— Öt-hatezer francra.

— Legfeljebb is csak háromezer francom van. És mit csinál most Venceszlav?

— Azt ajánlották neki, hogy Stidmann-nal együtt vállaljon el egy asztal-díszít d'Hérouville herczegnek. Chanor úr ebben az esetben kifizetné azt a négyezer

francot, a mivel Lora Leon és Bridau uraknak tartozunk és a mi becsületbeli adósság.

— Hogyan?! Megkaptátok Montcornet marsal szobrának és a domborműveknek az árát és mégsem fizettétek ki azt?

— De hiszen, — felelt Hortense, — három év óta tizenkétezer francot költünk el évenként és nekem csak száz arany az évi járadékom. A marsal szobra, ha minden költséget leszámítok, nem jövedelmezett többet, mint mindössze tizenhatezer francot. Igazán, ha Venczeszlav nem dolgozik, nem tudom, hogy mi lesz belőlünk. Ah! ha megtanúlhatnám, miként kell szobrokat csinálni, hogy vájkálnék az agyagban! — fakadt ki Hortense, széttárva szép karjait.

Látható volt, hogy az asszony beváltotta, a mit az ifjú leány ígért. Hortense szeme csillogott; ereiben nagy vaserejű, tüzes vér áramlott; sajnálta, hogy erélyét a gyermekápolásra kell fordítania.

— Ah! drága kis madaram, okos leánynak csak akkor szabad művészhez menni nőül, mikor az már megalapította szerencsését, nem pedig, mikor még pályája kezdetén áll.

E pillanatban léptek neszét és Stidmann meg Venczeszlav hangját hallották, a kik kikisérték Chanor-t; kis vártatva Stidmann-nal együtt belépett Venczeszlav. Stidmann, a ki otthonos volt a hirlapírók és a neves színésznők, híres lorette-ek társaságában, elegáns fiatalember volt, a kit Valeria magához akart csatolni és a kit Vignon Claude már be is mutatott neki. Stidmann-nak éppen bevégeződött viszonya a hírhedt Schontz-néval, a ki néhány hónap óta férjénél volt és a vidékre költözött. Valeria és Lisbeth, a kik Vignon Claude útján értesültek e szakításról, szükségesnek itélték, hogy Venczeszlav barátját odavonják a Vaneau-utczába. Minthogy Stidmann tapintatosságából csak ritkán látogatott el Steinbockékhoz és minthogy Lisbeth nem volt jelen, mikor Vignon Claude nemrég bemutatta Valeriának, a vén leány most találkozott vele először. A hogy tekintetével végigmérte a hírneves művészt, felfogott néhány pillantást, a mit Hortense-ra vetett és a mi annak a lehetőségére gondoltatta,

hogy Steinbock grófné, ha Venceszlav megcsalná, nála vigasztalást találhatna. Stidmann valóban úgy gondolkodott, hogy ha Venceszlav nem volna barátja, Hortense, e fiatal és remek grófné nagyszerű szerető volna; e kívánság azonban, minthogy a becsület fékezte benne, távoltartotta a háztól. Lisbeth észrevette rajta azt a jelentős zavart, mely a férfiakat oly nők jelenlétében elfogja, a kikkel szemben megtiltották maguknak a kaczerkodást.

— Nagyon csinos fiatalember, — súgta Lisbeth Hortense fülébe.

— Ah! gondolod? — felelt Hortense. — Én nem is vettem észre.

— Stidmann, derék czimborám, — súgta Venceszlav barátja fülébe, — mi nem szoktunk teketóriázni egymás között, nos hát, fontos megbeszélni valónk van ezzel a vén leánnyal.

Stidmann köszönt a két nőnek és távozott.

— Megegyeztünk, — szólta Venceszlav visszatérve, miután kikisértte Stidmann-t; — csak hogy az a munka hat hónapig fog tartani és addig is élni kellene valamiből.

— Itt vannak gyémántjaim, — kiáltott fel a fiatal Steinbock grófné a szerelmes asszonyok fenséges lendületével.

Venceszlavnak köny szökött a szemébe.

— Oh! dolgozni fogok, — felelt helyet foglalva felesége mellett, a kit aztán térdeire ültetett. — Csecsebecséket fogok csinálni, nászkosarat, bronz-csoportozatokat. . .

— Kedves gyermekeim, — szólta Lisbeth, — tudjátok, hogy ti vagytok az örököseim és higyjétek el, egész takaros kis pénzmagot hagyok reátok, főként, ha segítségemre lesztek, hogy a marsal nőül vegyen, — ha sikerül nyélbe ütünk a dolgot, magamhoz veszek benneteket, titeket is, meg Adeline-t is. Ah! ugyancsak boldogan élnénk. Most pedig hallgassatok az én tapasztalt vén fejemre. Ne menjetek a zálogházba, ez a kölcsönvevők romlása. Mindig úgy láttam, hogy mikor érkezett a lejárat ideje, az illetőknek nem volt meg a pénzüik, a mi a kamat fizetésére kell és minden oda vezett. Én öt szá-

zalék mellett egyszerű adóslevélre is szerezhettek számatokra kölcsönt.

— Ah! meg volnánk mentve! — szólt Hortense.

— Nos hát, kicsikém, Venczeszlavnak el kell jönnie velem ahhoz a nőhöz, a ki kérésemre segíthet rajtatok, Marneffe-néhez; ha hizelegnek neki, mert hiú, mint mindenki, a ki a semmiből kapaszkodott fel, a legnagyobb szívességgel fog benneteket kimenteni a zavarból. Jöjj el te is hozzá, drága Hortense-om.

Hortense oly arczkifejezéssel nézett Venczeszlavra, a milyen a halálra ítéltké lehet, mikor a vérpadra mennek.

— Vignon Claude Stidmann-t is elvitte oda, — felelt Venczeszlav. — Igen kellemes hely.

Hortense lehajtotta a fejét. Hogy mit érzett, csak egy szó fejezheti ki: nem fájdalom volt, hanem rosszlét.

— De hát, kedves Hortense-om, tanuld meg végre, hogy mi az élet! — kiáltott fel Lisbeth, megértve Hortense mozdulatának ékesszólását. — Mert ha nem, úgy jársz, mint anyád, száműzve fogsz élni egy puszta szobában és sírással töltöd az időt, mint Calypso Ulysses távozása után és oly korban, a mikor már nincs többé Telemachos! — tette hozzá, Marneffe-né egy gúnyos megjegyzését ismételve. — Az embereket eszközöknek kell tekinteni, a melyeket felhasználunk, igénybe veszünk vagy ott hagyunk, a szerint, hogy mennyiben válhatnak hasznunkra. Használjátok fel, kedves gyermekeim, Marneffe-nét, azután hagyjátok ott. Attól félsz, hogy Venczeszlav, a ki imád, szenvedélyre talál gyulladni egy oly nő iránt, a ki vagy öt évvel idősebb, mint te és fonnyadt, mint egy köteg luczerna és . . .

— Inkább zálogba teszem gyémántjaimat, — mondá Hortense. — Oh! ne menj oda, Venczeszlav! . . . az a pokol!

— Hortense-nak igaza van! — szólt Venczeszlav megölelve feleségét.

— Köszönöm, barátom, — felelt a fiatal asszony, túláradó boldogságban. — Látod, Lisbeth, az én férjem angyal: nem kártyázik, mindenhova együtt megyünk és ha munkához tudna látni, igen, túlságosan boldog lennék.

Miért menjünk el apám kedveséhez, egy olyan asszonyhoz, ki tönkre teszi és a ki okozója mindannak a bánatnak, a mi fenkölt lelkű anyánkat öldöklí?

— Gyerme kem, apád romlása nem innen ered; az énekesnője tette tönkre, meg azután a te kiházásításod! — felelt Betti néni. — Édes Istenem! Marneffe-né nagyon a hasznára van neki! . . . de nem szabad szólnom . . .

— Te mindenkit védelmedbe veszel, drága Betti. . .

Gyerme kének sikítása Hortense-t a kertbe hívta és Lisbeth egyedül maradt Venczeszlav-val.

— Az ön felesége igazi angyal! — mondá Betti Venczeszlav-nak; — szeresse nagyon és soha se okozzon neki bánatot.

— Igen, annyira szeretem, hogy eltitkolom előle helyzetünket, — felelt Venczeszlav, — de önnel, Lisbeth, nyíltan beszélhetek . . . Nos hát, még ha elzálogosítom is feleségem gyémántjait, ez sem segítene rajtunk.

— Úgy, hát vegyenek föl kölcsönt Marneffe-nétől. . . — mondá Lisbeth. — Bírja reá, Venczeszlav, Hortense-t, hogy engedje önt odajönni, vagy pedig, ez még egyszerűbb, jöjjön el, a nélkül, hogy Hortense tudna róla!

— Magam is erre gondoltam, — felelt Venczeszlav, — mikor, hogy Hortense-t ne szomorítsam, azt mondtam, hogy nem megyek.

— Hallgasson ide, Venczeszlav, sokkal jobban szeretem mindkettőjüket, semhogy ne figyelmeztessem a veszélyre. Ha eljön, fogja meg mind a két kezével a szívét, mert ez az asszony valóságos démon; mindenki, a ki látja, bálványozza; oly bűnös, oly izgató! . . . Megbűvöli az embert, mint valami remekmű. Vegye el tőle a kölcsönbe kínált pénzt, de ne hagyja érte zálogba a lelkét. Sohasem tudnék megvigasztalódni, ha unokahúgomat megcsalná . . . Éppen itt jön! — kiáltott fel Lisbeth; — egy szót se, én majd rendbe hozom az ügyet.

— Öleld meg Lisbethet, angyalom, — mondá Venczeszlav feleségének, — megtakarított pénzével kiránt bennünket a zavarból.

És intett Lisbethnek, a ki megértette a jelt.

— Akkor azután, reményilem, dolgozni fogsz, ugye drágám? — mondá Hortense.

— Ah! — felelt a művész, — már holnap nekiállok! . . .

— Ah! kedvesem, magad vagy a megmondhatója, nem akad-e minden nap valami nehézség, akadály, másféle elfoglaltság?

— Úgy van, igazad van, szerelmem.

— Itt eszmék vannak! — szólalt meg újra Steinbock, homlokára csapva . . . Oh! ellenségeim csodálkozni fognak. Az asztalkészletet a XVI. század német stylusában, az álmok stylusában fogom megcsinálni . . . Rovarokkal telehintett faleveleket sodorítok; kis gyermekek fognak pihenni rajtuk, új chimaerákat, igazi chimaerákat, testet öltött álmokat mintázok középük! . . . A kezemben vannak! Bodros, könnyed és mégis tömött lesz. Chanor egészen elragadtatva távozott . . . Szükségem volt rá, hogy bátorságot öntsenek belém, mert az utolsó cikk, a mi Montcornet szobráról megjelent, ugyancsak a sárba döntött.

A nap egy pillanatában, mikor Lisbeth és Venczeszlav magukra maradtak, a művész megegyezett a vén leánynyal, hogy másnap, akár felesége engedelmével, akár titokban, elmegy Marneffe-néhoz.

HUSZONKETTEDIK FEJEZET.

Ijfu művész és ráadásul lengyel, mi kell még több?

Valeria, a ki még az este értesült a diadalról, kikötötte Hulot bárónak, hogy hívja meg ebédre Stidmann-t, Vignon Claude-ot és Steinbockot, mert már kezdett úgy zsarnokoskodni, a báró fölött, a hogy az efajta nők zsarnokoskodni szoktak az öregeken, a kik beszaladgálják a várost és könyörgéssel járulnak mindenki elé, a kire e kemény uralmú szeretők érdekének vagy hiúságának szüksége van.

Másnap Valeria fölfegyverkezett, magára öltve egyikét ama ruháknak, melyeket a párisi nők kitalálnak, ha minden előnyüket érvényesíteni akarják. Úgy tanulmányozta magát ebben az alkotásban, mint a hogy egy

férfi, ha párbajba megy, végigpróbálja a védő és támadó vágásokat. Sehol egy ráncz, sehol egy redő. Valeria legpompásabb fehérségében, teljes kíváncsiságában és csintalanságában ragyogott. Szépségtapasztalásai észrevétlenül is reá irányították a pillantásokat. Azt hiszik, hogy a XVIII. század e tapasztalásai kimúltak és divatjukat veszítették; csalódás. A mai asszonyok ügyesebbek lévén, mint az egykoriak, vakmerő cselfogásokkal koldulják ki, hogy a szemek feléjük forduljanak. Az egyik elsőnek eszeli ki azt a szalagcsokrot, melynek közepén egy gyémánt tündöklök és egy egész estén át őt követi minden pillantás; a másik felújítja a spanyolos kontyot, avagy pedig tört döf a hajába, hogy az emberek a harisnyakötőjére gondoljanak; ez fekete bársonyba szorítja a csuklóját, amaz visszahulló bő újjakkal jelenik meg. E nagyszerű erőfeszítések, a kacérság vagy szerelem ez austerlitz-i tényei után divattá válnak az alsóbb sphaerákban, ugyanakkor, a mikor a boldog feltalálók már új leleményeken törnek a fejüket. Erre az estére, melyen diadalt akart aratni, Valeria három kis tapasztalást tett az arczára. Haját valami olyan vízzel mosta meg, mely annak színét néhány napra kissé sötétebbé tette. Steinbock-né haja élénk szőke volt és Valeria semmiben sem akart hozzá hasonlítani. Ez az új szín valami pikáns és különös jelleget adott Valeriának, a mi annyira foglalkoztatta híveit, hogy Montès szól is neki: „Mi történt önnel ma este? . . .” Nyakára egy meglehetősen széles fekete bársonyszalagot kötött, a mely kiemelte keblének fehérségét. A harmadik tapasztalás felért nagyanyáink egykori *szívölő*-jével. Vállfűzőjének közepére Valeria a világ legszebb rózsabimbóját tűzte a legbájosabb gödröskébe. Olyan volt, hogy minden harmincz éven aluli férfinak le kellett sütnie a szemét.

— Belém lehetne harapni! — szólta magában, a mint a tükör előtt elismételte mozdulatait, épp úgy, mint valami tánczosnő a hajlongásait.

Lisbeth maga is elment a csarnokba és az ebédnek ama legfinomabb ebédek közül valónak kellett lennie, a milyeneket Mathurine a püspökének főzött, mikor ez a szomszéd egyházmegye prefektusát látta vendégül.

Stidmann, Vignon Claude és gróf Steinbock hat óra tájban majdnem egyszerre érkeztek. Egy közönséges, vagy, ha úgy tetszik, természetes asszony, elébe szaladt volna az ennyire epedve várt férfinak; Valeria azonban, a ki öt óra óta szobájában várt, magukban hagyta vendégeit, bizonyos lévén, hogy beszélgetésüknek vagy titkos gondolataiknak ő a tárgya. Maga ügyelt fel a szalón elrendezésére és kirakatta azokat a bájos csecsebecséket, a melyeket Páris gyárt és a melyeket más városban nem lehet találni: a gyöngygyel díszített zománctos emléktárgyakat, a pompás gyűrűkkel telt kelyheket, a sevrès-i és szászországi porcellánipar remekeit, melyeket Florent és Chanor választékos ízlése díszített fel, azután a szobrocskákat és albumokat, mindazokat a haszontalanságokat, melyek örült összegekbe kerülnek és a melyeket a szenvedély első önkívülete, vagy végső leszámolása rendel meg a gyárosoknál. Valeria egyébként abban a mámorban élt, a mit a siker okoz. Megigérte Crevel-nek, hogy ha Marneffe meghal, nőül megy hozzá, mire a szerelmes Crevel Fortin Valeria nevére iratott tízezer franc évjáradékot, a mit három év alatt vasúti üzletekben azzal a százezer tallér tőkével nyert, melyet Hulot bárónénak ajánlott fel. Ilyesformán Valeriának már harminczhétézer franc évjáradéka volt. Crevel még egy nagyobb ígéretet is csúsztatott ki a száján, mint a mennyi az odaajándékozott haszon volt. A szenvedélynek abban a paroxysmusában, a mibe *herczegnő*-je (mert, hogy illusióit teljesebbé tegye, ezt a nevet adta *de Marneffe-nénak*) délutáni két órától négy óráig a Dauphin-utczában, hol Valeria felülmúlta önmagát, elragadta, kötelességének tartotta, hogy a megígért hűség erősítése végett kilátást nyújtson egy szép kis palotára, melyet egy könnyelmű vállalkozó a Bar-bette-utczában építtetett és a mely most eladó volt. Valeria már ott látta magát e kerttel ellátott gyönyörű kis házban, még pedig kocsitartással!

— Melyik tisztességes pályán lehet mindezt ily gyorsan és ily könnyűszerrel elérni? — mondá Valeria Lisbeth-nek, befejezve öltözködését.

Lisbeth e napon Valeriánál ebédelt, hogy meg-

mondhassa Steinbocknak, a mit senki se mondhat meg magamagának önmagáról. Marneffe-né, sugárzóan a boldogságtól, kecses szerénységgel lépett be a szalonba, követve Lisbeth-től, a ki csupa feketébe és sárgába öltözve, a műterem nyelvén szólva, háttérül szolgált neki.

— Jó napot, Claude, — szólta Valeria kezét nyújtva a híres egykori kritikuskak.

Vignon Claude, mint annyi sok más is, most már a közéleti pályára lépett, politikus volt — új szó, a mivel ma a nagyravágyó embereket pályafutásuk első szakaszában szokták megjelölni. A *politikus* 1840-ben körülbelül az, a mi a XVIII-ik században az *abbé* volt. Egy szalon se volna teljes a maga politikusa nélkül.

— Drágám, bemutatom neked unokaöcsémet, Steinbock grófot, — szólta Lisbeth Venczeszlavra mutatva, a kit Valeria mintha meg se látott volna.

— Rögtön megismertem a gróf urat, — felelt Valeria kecses fejbólintással üdvözölve a művészt. — A Doyenne-utczában gyakram láttam önt, az esküvőjén is szerencsém volt jelen lehetni. Igazán, drágám, — fordult Lisbeth felé, — nem könnyű dolog feledni a te egykori fiadat, ha csak egyszer látta is az ember. Stidmann úr nagyon kedves, — fordult most a szobrászhoz, — hogy ily későn is elfogadta meghívásomat; de szükség törvényt ront! Tudtam, hogy ön barátja ezeknek az uraknak. Semmi se oly fagyos, oly untató a világon, mint az olyan ebéd, melyen a vendégek nem ismerik egymást, most e két úr kedvéért vonszoltam önt ide; de ugyebár, legközelebb el fog jönni az én kedvemért is? . . . Mondja, hogy igen! . . .

És néhány perczig Stidmann-nal sétálgatott, úgy téve, mintha egyedül csak vele volna elfoglalva. Egmásután jelentették be Crevel-t, Hulot bárót és Beauvissage képviselőt. Ez az ember, valami vidéki Crevel, azok közül való, a kik a tömeg szaporítása végett vannak a világon, a kamarában Giraud államtanácsos és Hulot Victorin zászlaja alatt szavazott. E két politikus haladóparti töredéket akart formálni a conservatívok nagy selegében. Girard egyik-másik estén ellátogatott Marneffe-néhez, a ki hízelgett magának azzal, hogy majd Hulot

Victorin-t is körébe vonja; de a puritán ügyvéd eddig mindig talált ürügyet, hogy ellentálljon apjának és apósának. Hogy annál az asszonynál mutatkozzék, a ki miatt anyja könyeket ont, bűnnek tetszett előtte. Hulot Victorin az volt a politika puritánjai között, a mi a vallásos asszony az ájtatoskodók között. Beauvisage, a ki azelőtt szövöttárúkereskedő volt Arcisban, el akarta sajátítani a párisias életmódot. Ez az ember, a kamara egyik végnyúlványa, a bájos, elragadó Marneffe-nénál igyekezett kiművelődni, a hol is, elbájoltatva Crevel-től, Valeria tanácsára ezt választotta mintaképül és mesternek; mindenben tanácsa szerint járt el, megtudakolta tőle szabójának címét, utánozta, ugyanúgy fonta keresztbe a karjait, mint ő, szóval Crevel volt az ő nagy embere. Valeria e személyek és a három művész között és Lisbeth mellett annál is inkább úgy tűnt fel Venczeszlav előtt, mint valami felsőbbrendű nő, mert Vignon Claude szerelmes ember módjára zengte neki Marneffe-né dicséretét.

— Ez a nő Maintenon asszony Ninon szoknyájában! — mondá az egykori kritikus. — Hogy az ember tessék neki, arra elég egy este, a melyen az illető elmés férfinak mutatkozik; de hogy megszeressen valakit, az oly diadal, mely kielégíthet minden büszkeséget és betölthet egy egész életet.

Valeria, a ki látszólag hűvösen és érdeklődés nélkül bánt egykori szomszédjával, felizgatta ennek hiúságát, tudtán kívül egyébként, mert nem ismerte a lengyel jellemet. A szláv férfiban van bizonyos gyermekiesség, mint mindazokban a kezdetlegesen vad népekben, melyek inkább csak betörtek a civilizált nemzetek közé, semminthogy valóban civilizálódtak volna. Ez a faj, mint az áradat, óriási területet foglal el a föld színén. Pusztákban tanyáz, hol a távolságok oly rengetegek, hogy kényére érezheti magát; ott az emberek nem lökdösődnek egymáshoz, mint Európában, már pedig a civilizáció nem jöhet létre az elmék és érdekek folytonos súrlódása nélkül. Ukrania, Oroszország, a Dunamenti síkságok, szóval a szlávtság összekötő kapcsolata Európa és Ázsia, a civilizáció és a barbárság

között. Éppen ezért a lengyelségnek, a szláv nép e leg-gazdagabb töredékének jellemében is megvan a serdü-letlen nemzetek gyermekessége és állhatatlansága. Bá-tor, eszes és erős; de, az állhatatlanság folytán, e bá-torságban és ez erőben, ebben az eszességben nincs se módszer, se értelem, a mennyiben a lengyel épp oly csapongó, mint a szél, mely a mocsaras síkságokon kó-borol; hevedése, mint a hóviharé, mely házakat dönt romba és magával ragadja a tetőket és miként ezek a rettenetes légi gomolyok, vízzé olvadva belevész az első mocsárba. Az emberre mindig ragad valami a kör-nyezetből, a melyben él. Minthogy szünet nélkül a török-kelettel kellett harczolniok, a lengyelek átvették a keleti pompa kedvelését; a szükségést gyakran feláldozzák a ragyogásért, úgy ékesítik magukat, mint az asszonyok, holott pedig az éghajlat az arabok kemény szervezeté-vel látta el őket. Ezért van, hogy a lengyelség, mely fen-séges a fájdalomban, kifárasztotta elnyomóinak karját a maga fojtogatásában, új megisméltésben mutatva a XX. században azt a képet, a mit az első keresztények nyújtottak. Vegyítsenek tíz százalék angol alattomossá-got az oly egyenes, olya nyílt lengyel jellembe és ma a fehér sas uralkodnék mindenütt, a hova a kétféjű sas fu-rakodott be. Egy kis macchiavellismus megakadályozta volna Lengyelországot, hogy megmentse Ausztriát, a mely felosztotta, hogy kölcsönt vegyen Poroszországtól, uzsorásától, mely aláaknázza és hogy részekre szakad-jon, mikor az első felosztás történt. Kétségtelen, hogy mikor Lengyelország keresztelője volt, egy gonosz tün-dér, mert azok a jótékony nemtők, a kik a legragyogóbb tulajdonságokkal ruházták fel e szeretetreméltó nemzetet, elfeledték meghívni, kimondta reá az átkot: „Tartsd meg mindazt, a mit nővéreim neked adományoz-tak, de sohasem fogod tudni, hogy mit akarsz!” Ha Lengyelország győzött Oroszországgal vívott hősi pár-bájában, a lengyelek egymás ellen kerekedtek harczra, ma épp úgy, mint valamikor országgyűléseiken, a mi-kor megakadályozták, hogy közülök valaki király le-gyen. Az nap, a melyen ez a csupa lobbanékony bátrak-ból álló nemzet eléggé józan eszű lesz, hogy a maga

kebelében keressen egy XI. Lajost, a kinek magára vegye a zsarnokságát és a dynastiáját, az nap meg lesz mentve. Ahogy Lengyelország viselkedett a politikai életben, úgy viselkedik a legtöbb lengyel a magánéletben, különösen mikor a sors csapásaival kell megküzdenie. Így Steinbock Venceszlavot, a ki három év óta bálványozta feleségét és a ki tudta, hogy az isteníti őt, annyira furdalta a közömbösség, a melylyel Marneffe-né alig vette észre, hogy becsületbeli kötelességének tartotta kierőszakolni a figyelmét. Összehasonlítva Valeriát feleségével, amannak ítélte a díjat. Hortense szép bőr volt, mint a hogy Valeria mondta Lisbeth-nek; Marneffenének azonban elmésség volt az alakjában és a bűn ingerlősége látszott rajta. Hortense odaadása köteles érzésnek tünt föl a férj előtt; a föltétlen szerelem óriási értékének tudata csakhamar elenyészik, mint a hogy az adós is kis idő multán úgy képzeli, hogy a kölcsönzött összeg az ő tulajdona. A fenséges hűség mintegy mindennapi kenyerévé lesz a léleknek, a hűtlenség pedig csábít, mint valami nyalánkság. A gögös, főként azonban a veszedelmes asszony ingerli a kíváncsiságot, mint a hogy a fűszer étvágykeltőbbé teszi az ételt. A lenézés, a mit Valeria igen sikerülten színlelt, három évi kényeztetés után egyébként ujság is volt Venceszlavnak. Hortense a feleség volt, Valeria pedig a szerető.

Sok ember van, a ki bírni akarja ugyanannak a műnek e két kiadását, jóllehet ugyancsak jellemző bizonyítéka egy férfi alsórendűségének, ha feleségét nem tudja egyszersmind szeretőjévé is tenni. Az e nemben való változatosság kedvelése a tehetetlenség jele. A szerelemnek mindig az állhatatosság a lelke, mutatója annak a roppant erőnek, mely a költőt teszi! Az embernek minden nőt fel kell találnia feleségében, mint a hogy a XVIII. század sáros költői Iriseket és Chloekat láttak Manon-jaikban.

— Nos, — kérdé Lisbeth unokaöcscsétől, a mikor látta, hogy megbüvölten áll, — hogy tetszik Valeria?

— Nagyon is bájos! — felelte Venceszlav.

— Nem akartál reám hallgatni. — válaszolt Betti néni. — Ah! szegény kis Venceszlavom, ha együtt ma-

radtunk volna, szeretője lettél volna e szirénnek, özvegységében feleségül vettél volna és a tied lenne az a negyvenezer livres évjáradék, a mit összeszerzett!

— Igazán? . . .

— Bizony, — felelt Lisbeth. — Hanem most vigyázzon, figyelmeztettem a veszélyre, ne égesse meg magát a lángban! Nyújtsa a karját, tálaltak.

Semmiféle beszéd se lehetett volna kártékonyabb, mint ez, mert mutassanak valamely mélységet egy lenyelnék, rögtön beléje veti magát. Ebben a népben különösen a lovas-szellem van kifejlődve; azt hiszi, hogy átugorhat minden akadályt és győzelmet arathat minden nehézségen. E sarkantyúdöfést, melylyel Lisbeth unokaöcscse hiúságát sarkalta, még nyomatékosabbá tette a látvány, a mit az ebédlő nyújtott, melyben nagyszerű ezüstkészlet ragyogott és a melyben Steinbocknak szeme elé tárult a párisi fényűzés minden választékosága és keresettsége.

— Jobban tettem volna, — szólt magában, — ha Célimène-t veszem nőül.

Az ebéd alatt Hulot, a kinek megelégedésére szolgált, hogy vejét ott láthatja s még inkább azonban, hogy bizonyosra vehette a kibékülést Valeriával, a kit, úgy remélte, hűségre kötelezhet Coquet állásának az odaigérésével, igen kedves volt. Stidmann a párisi élczelődés és a művészi lendület sziporkázásával felelt a báró szeretetreméltóságára. Steinbock nem akart barátja mögött maradni, elővette egész elmésségét, ötletes volt, hatást tett, meg volt elégedve magával; Marneffe-né több ízben reámosolygott, jelezve, hogy érti. A jó étel, a pompás bor azután megtette a többit, hogy Venczeszlav alámerüljön abba, a mit az élvezet iszapjának neveznek. Kissé kapatosan a bortól, ebéd után leheveredett egy divánra, eltelve oly boldogsággal, mely egyszerre volt fizikai is meg lelki is és a melyet Marneffe-né a tetőpontra hevített azzal, hogy könnyed, illatos, az angyalokat is kárhozatba vivő szépségében melléje telepedett. Réahajolt Venczeszlavra, ajkával szinte érintette a fülét, úgy sugdosott neki.

— Ma este nem beszélhetünk komoly dolgokról,

ha csak nem akar utolsónak maradni. Akkor azután hármában, ön, Lisbeth meg én, tetszése szerint elintézhettek az ügyet . . .

— Ah! ön angyal! — mondá Venczeszlav, hasonlóan suttogó hangon válaszolva. — Rengeteg ostobaságot csináltam, hogy nem hallgattam Lisbeth-re . . .

— Mit mondott?

— Még a Doyenne-utczában azt állította, hogy ön szeret engem! . . .

Marneffe-né reá nézett Venczeszlavra, úgy tett, mintha zavarba jött volna és hirtelen felállt. Egy fiatal és szép asszony még soha sem ébresztette büntetlenül egy férfinál a rögtöni siker gondolatát. Ez az erényes mozdulat, melylyel mintha a szíve mélyén őrzött szenvedélyt akarta volna visszafojtani, ezerszerte ékesszólóbb volt, mint akár a legszenvedélyesebb vallomás.

Éppen ezért a vágy élénken gyúlt ki Venczeszlavban, kettőzött hévvel kezdett udvarolni Marneffenének. A szembeszökő asszony kívánatos asszony! Innen ered a színésznők rettenetes hatalma. Marneffe-né, tudván, hogy megfigyelik, úgy viselkedett, mint a színésznő, a kit kitapsolnak. Bájos volt és tökéletes diadalt aratott.

— Most már nem csodálkozom apósom eszeveszettségén, — mondá Venczeszlav Lisbeth-nek.

— Ha így beszél, Venczeszlav, — felelt Betti, — egész életemben bánni fogom, hogy kieszközöltem önnek azt a tízezer franc kölcsönt. Ön is olyan ember volna, mint ezek itt, — folytatá a vendégekre mutatva, — a kik mind örülten szerelmesek ebbe a teremtésbe? Gondolja meg, hogy apósával kellene vetélkednie. És gondoljon a bánatra, a melyet Hortense-nek okozna.

— Igaz, — mondá Venczeszlav, — Hortense angyal és én szörnyeteg lennék!

— Pedig ebből a fajtából már úgyis elegendő van a családban, — vágott vissza Lisbeth.

— A művészeknek sohasem volna szabad megházasodniok, — kiáltott fel Steinbock.

— Ah! ezt mondtam én is önnek a Doyenne-utczá-

ban. Önöknek csoportozataik, szobraik, remekműveik a gyermekeik.

— Miről beszélsz? — kérde Valeria Lisbeth-hez csatlakozva. — Adj theát, Lisbeth.

Lengyeles henczegésből Steinbock bizalmasnak akart látszani ezzel a szalón tündérrel. Kihívó pillantást vetve Stidmann-ra, Vignon Claude-ra és Crevel-re, megfogta Valeria karját és kényszerítette, hogy üljön melléje a dívánra.

— Ön igen is nagyúri módra viseli magát, Steinbock gróf! — szólt Valeria kissé ellenkezve.

És nevetve melléje zuhant, de úgy, hogy látnia kellett a kis rózsabimbót, mely vállfüzőjébe volt tűzve.

— Oh! ha nagyúr volnék, — felelt Venceszlav, — nem kérnék öntől kölcsönt.

— Szegény fiú! Emlékszem, hány éjszakát töltött munkában a Doyenne-utczában. Ön kissé butácska volt. Úgy házasodott meg, mint a hogy az éhes ember kap egy darab kenyéren. Nem ismeri Párist! Látja, hova jutott! De ön süket volt Betti önfeláldozásával szemben épp úgy, mint a hogy nem látta meg annak a párisi nőnek a szerelmét, a kinek egész Páris a kis ujjában van.

— Ne folytassa, — kiáltott fel Steinbock, — igába fogtak.

— Megkapja, kedves Venceszlavom, a tízezer francot; de egy föltétellel, — mondá Valeria csodálatra méltóan szép fürtjeivel játszadozva.

— És az?

— Hogy nem fizet kamatot . . .

— Asszonyom! . . .

— Oh! ne sértődjék meg; majd kipótolja egy bronz-csoportozattal. Ön belekezdett egy Samsonba, csinálja meg . . . Mintázza meg Delilát, a mint levágja a zsidó Herkules haját! . . . Hanem reményelem, hogy ön, a ki ha reám akar hallgatni, nagy művész lesz, érti a tárgyat. Az asszonyi hatalmat kell feltüntetni, Sámson, az semmi se mellette. Csak holtteteme az erőnek, míg Delila a szenvedély, mely mindent romba dönt. Mennyivel szebb . . . Úgyebár, ön is így tartja? . . . — tette hozzá ravaszul, látva, hogy Vignon Claude és Stidmann,

hallván, hogy szobrászatról van szó, közelednek feléjük, — mennyivel szebb az Omphale lábainál heverő Hercules mondájának e változata, mint maga a görög mese! Vajjon Görögország utánozta-e Judeát? vagy Judea vette át Görögországtól e symbolumot?

— Ah! ön ezzel nagyon súlyos kérdést vet fel, azt, hogy mely korból származnak a biblia egyes könyvei. A nagy és halhatatlan Spinoza, a kit oly ostobán az atheisták közé soroztak és a ki matematikailag bizonyította be Isten létezését, azt állította, hogy a genesis a bibliának úgyszólván a politikai része, a mely Mózes korából való és philologiai bizonyítékokkal mutatta ki a későbbi becsúztatásokat. Kapott is ezért három késszűrást a zsinagóga ajtajában.

— Nem is tudtam, hogy ily tudós vagyok, — mondá Valeria kedvetlenül, a mért megzavarták kettesben való beszélgetésüket.

— A nők ösztönből tudnak mindent, — sietett megjegyezni Vignon Claude.

— Nos hát, megigéri? — fordult Valeria Steinbockhoz, a szerelmes fiatal leány óvatosságával fogva meg a kezét.

— Kedvesem, ön ugyancsak boldognak érezheti magát, hogy asszonyunk kér öntől valamit! . . . — kiáltott fel Stidmann.

— És mi az? — kérdé Vignon Claude.

— Egy kis bronzcsoportozat, — felelt Steinbock, — *Delila levágja Sámson haját.*

— Nehéz, — jegyezte meg Vignon Claude, — már tudniillik az ágy miatt . . .

— Ellenkezőleg, roppant könnyü, — vágott szavába mosolyogva Valeria.

— Ah! hát tanítson meg bennünket a szobrászatra! . . . — mondá Stidmann.

— Asszonyom, maga a szobrászatra való! — vágta ki Vignon Claude jelentős pillantást vetve Valeriára.

— Nos hát, — kezdte Valeria, — ime, hogy képzelem én a dolgot. Sámson arra ébred, mint sok parókás dandy is, hogy nincs haja. A hős ott ül az ágy szélén, a minek tehát csak a derekát kell feltüntetni, a többit füg-

göny fedi el. Úgy ül ott, mint Marius Carthago romjain, keresztbe font karokkal, simára nyírt fejjel . . . Napoleon Szent Ilona szigetén! Delila mellette térdel, körülbelül úgy, mint Canova *Magdolná*-ja. A leány, a ki tönkretett egy férfit, azután imádja azt. Véleményem szerint ez a zsidó nő félt Sámsontól, a míg rettenetes és hatalmas volt, de attól a pillanattól fogva, hogy Sámson gyöngye gyermekké lett, szeretnie kellett. Tehát Delila szánja bűneit, szeretné visszaadni szerelmesének hajzatát, nem mer reánézni és mégis reámosolyog, mert Sámson gyöngeségében bocsánatát látja. A vad Judith képe mellé állítva ez a csoportozat megadná az asszony magyarázatát. Az erény levágja a fejet, a Bűn csak a hajat nyírja le. Vigyázzanak üstökeikre, uraim!

És ott hagyta a két művészt, a kik megzavarodva, a kritikussal együtt egyek voltak dicséretében.

— Lehetetlen, hogy valaki elragadóbb lehessen! — kiáltott fel Stidmann.

— Oh! — szólt Vignon Claude, — ez a legeszesebb és legkívánatosabb nő, a kit valaha is láttam. A legnagyobb ritkaság, hogy az elmésség valakiben ennyire egyesüljön a szépséggel!

— Ha már ön is, a kinek szerencséje volt benső ismeretségben lehetni Maupin Camille-lal, így beszél, — felelt Stidmann, — mit gondoljunk akkor mi?

— Ha hajlandó, kedves grófom, hogy Delilához Valeriát válassza mintaképül, — mondá Crevel, a ki egy pillanatra odahagyta a játékot és a ki mindent hallott, — ezer tallért adok a csoportozat egy példányáért. Oh! igen, az ördögbe is! ezer tallért, kész vagyok az *érvágásra!*

— *Érvágásra!* Mit jelent ez? — kérdé Beauvisage Vignon Claude-tól.

— Ehhez az kellene, hogy ő nagysága kegyes volna mintául állani . . . — mondá Steinbock Crevelnek Valeriára mutatva. — Kérje meg.

E pillanatban Valeria maga hozott egy csésze théát Steinbock-nak. Ez több volt a megkülönböztetésnél, ez kegy volt. A hogy az asszonyok az ilyes dolgokat végzik, az egy egész külön nyelv; a nők tudják is ezt; éppen

ezért vajmi értékes tanulmány megfigyelni mozdulataikat, tekintetüket, hangjukat, hangsúlyozásukat e látszólag oly egyszerű udvariassági tény alatt. A hidegen kimondott kérdéstől: „Iszik theát? — Akar theát? — Egy csésze theát?” és az urnát tartó nymphának adott parancstól egész a hatalmas költeményig, mikor az odalisk a theás asztal mellől, kezében egy csészét tartva közeledik szívének basája felé, hogy alázatos arczczal, czirógató hangon, kéjes ígéretekkel telt pillantással telajánlja azt neki, annyi a változat, hogy a psychologus megfigyelheti az összes női érzelmeket, az ellenszenvtől, a közömbösségtől fogva egész a vallomásig, a mit Phédra tesz Hyppolitnak. A nők ebben tetszésük szerint mutathatják magukat gögöseknek, egészen a sértésig, és alázatosnak, egészen a keleti asszonyok rabszolgaságáig. Valeria több volt, mint asszony, a női alakot öltött kígyó volt és azzal, hogy kezében egy csésze theát tartva, Steinbockhoz lépett, betetőzte ördögi művét.

— Annyi csésze theát iszom, — súgta felállva a művész Valeria fülébe és ajkaival érintve Valeria ujjait, — annyi csésze theát iszom, a hányat ön akar, ha így kínál vele! . . .

— Mit mondott ön? Hogy mintát álljak? — kérdé az asszony, úgy téve, mintha nem is talált volna szívébe ez az oly hevesen várt kitörés.

— Crevel apó ezer tallért akar adni egy oly csoportozatért, a milyenről az előbb beszéltünk.

— Ezer tallért, ő, egy csoportozatért?

— Igen, ha Delilához ön áll mintát, — mondá Steinbock.

— Reménylem, hogy ebből semmi sem lesz, — felelt Valeria; — a csoportozat jóval többet érne, mint az ő egész vagyona, mert Delila-nak kissé pongyolában kellene lennie.

Mint a hogy Crevel-nek meg volt a maga kedvencz kiegyenesedése, minden asszonynak is meg van a győzelmes tartása, betanúlt mozdulata, a melyben ellenállhatatlanul csodálatot gerjeszt. Vannak, a kik a szalónokban azzal töltik életüket, hogy mellénykájuk csipkéit nézegetik és ruhájukat simogatják, mások meg a tetőzet szem-

lélgetésével ragyogtatják szemüket. Marneffe-né nem előlről diadalmaskodott, mint a többiek. Hirtelen megfordult, hogy a theás asztalhoz menjen, a hol Lisbeth állt. Ez a tánczosnői mozdulat, melylyel megsuhogtatta ruháit és a melylyel annak idején Hulot-t is meghódította, elbűvölte Steinbock-ot.

— Bosszúd teljes, — súgta Valeria Lisbeth fülébe, — Hortense minden könnyét el fogja sírni és megátkozza a napot, melyen elragadta tőled Venczeszlavot.

— A míg marsalné nem leszek, semmit sem értem el, — felelt a vén leány; — de már *ők* is kezdik akarni. . . Ma reggel votam Victorin-nál. Ezt még nem is mondtam neked. A fiatal Hulot-ék visszavásárolták a báró váltóját Vauvinet-től, holnap írják alá a kötelezvényt hetvenkétezer francról, ötszázalékos kamattal, az összeget három év alatt kell megfizetniök és addig betáblázva marad házukra. A fiatal Hulot-ék tehát három éven át pénzsűkében lesznek és most már házukra se vehetnek föl több kölcsönt. Victorin szörnyen le van sújtva, most már ismeri apját. Crevel pedig képes rá, hogy megszakítson minden érintkezést gyermekeivel, annyira boszantani fogja ez az önfeládozás.

— Így hát a bárónak sincs most már hova fordulnia, úgy-e? — kérde Valeria Lisbeth-től, mosolygó pillantást vetve Hulot-ra.

— Sehova; szeptembertől fogva azonban megint kapja a fizetését.

— És megvan a biztosítási kötvénye is, megújította! Nos, most már ideje, hogy irodafőnökké neveztesse ki Marneffe-et, még ma este elbánok vele.

— Kedves öcsém, — szólította meg Lisbeth Venczeszlavot, — kérem, távozzék el. Ön egészen nevetségessé válik, olyan pillantásokkal nézi Valeriát, hogy mindenkinek feltűnik és a férje máris rémítően féltékeny. Ne utánozza apósát, menjen haza, biztos vagyok benne, hogy Hortense várja önt . . .

— Marneffe-né azt mondta, maradjak itt, míg mindenki elment, hogy azután hármasban rendbehozzuk az ügyet, — felelt Venczeszlav.

— Nem, — mondta Lisbeth; — majd én átadom

önnek a tízezer francot, a férj már folyton önt nézi, oktalanság volna, ha még itt maradna. Holnap tizenegy órakor hozza el a váltót; abban az időben ez a khinai figura Marneffe a hivatalban van, Valeria háboríthatlanul fogadhatja . . . Ön tehát felkérte, hogy álljon mintát? . . . Ha jön, először nézzen be hozzám . . . Ah! — szolt Lisbeth felfogva a pillantást, melylyel Steinbock Valeriát köszöntötte, — tudtam, hogy önben egy kéjencz lappang. Valeria nagyon szép nő, de vigyázzon, hogy ne okozzon bánatot Hortense-nak!

Semmi sem dühösíti annyira a nős embereket, mint ha köztük és vágyuk között, legyen az bár csak futólagos is, minden pillanatban feleségükbe botlanak bele.

HUSZONHARMADIK FEJEZET.

A házasfelek első veszekedése.

Venczeszlav reggeli egy óra tájban ért haza; Hortense körülbelöl féltíz óra óta várta. Féltízről tíz óráig a kocsik robogására fülelt, azt mondogatva magában, hogy Venczeszlav még sohase jött haza ilyen későn, ha nélküle ebédelt Chanor és Florent-nál. Fia bölcsője mellett varrogatott, mert kezdte megtakarítani a varrónó egy napi díját azzal, hogy maga végzett bizonyos kija-vításokat. Tízről féltizenegyig már némi gyanakvás élt benne.

— Csakugyan Chanor és Florent-hoz ment ebédelni, mint a hogy mondta? — kérdé magában. — Mikor öltözködött, a legszebb nyakkendőjét, legszebb tűjét kérte. Oly sokáig öltözködött, mint valami asszony, a ki még szebbnek akar látszani, mint a milyen . . . Bolond vagyok! Ó szeret. Ime, már itt is van.

A kocsi azonban, melynek neszét a fiatal asszony hallotta, megállás helyett tovarobogott. Tizenegy órától éjfélig Hortense hallatlan rettegést érzett, a mit a vidék elhagyottsága okozott benne.

— Ha gyalog jött haza, még valami baleset érhetett! . . . Egy vigyázatlan lépés a járdáról valamely

nem várt gödörbe és az ember nyakát szegi. A művészek oly szórakozottak! . . . Hátha útonállók támadtak reá! . . . Ez az első eset, hogy hat és fél órán át magamra hagy . . . De miért gyötöröm magamat? Mikor csak engem szeret.

A férfiaknak hüeknek kellene maradniok a nőkhöz, a kik őket szeretik, már csak azokért a folytonos csodákért is, melyeket az igaz szerelem a lelki világnak nevezett fenségesebb világban produkál. A szerető aszszony a szeretett férfihoz való viszonyában az oly alvajáró helyzetében van, a kit a magnetizáló felruházott a szomorú képességgel, hogy megszünvén a világot tükrözni, mint nő, — tudatában legyen annak, a mit mint alvajáró, észrevesz. A nő idegerőit a szenvedély az extázis oly fokára emeli, hogy az előérzet felér a látnokok viziójával. Egy nő tudhatja, hogy meg van csalva: nem hallgat magára; annyira szeret, hogy kételkedik és megczáfolja jósnői képességének felkiáltását. A szerelem e paroxismusát hódolat illetné. Az emelkedett lelkeknél az isteni tünemény csodálata mindig gát lesz, mely elválasztja őket a hűtlenségtől. Hogy lehetne nem imádni egy szép, eszes teremtetést, a kinek lelke ily megnyilatkozásokra képes? . . . Reggeli egy órakor Hortense már oly rettegésnek volt a zsákmánya, hogy mikor a csöngetésről megismerte Venceszlavot, az ajtóhoz rohant, átölelte férjét és anyailag a keblére szorította.

— Végre itt vagy! . . . — mondá, a mikor végre ismét képes volt szólni. — Ezentúl mindenüvé veled megyek, mert többé nem akarom átszenvedni egy ily varakozás gyötrelmeit . . . Láttalak, a mint véres fővel feküdtél az utcán! Gyilkosoktól leszúrva! . . . Nem, megörülnék, ha még egyszer így kellene lennem . . . Tehát jól mulattál . . . nélkülem? te gonosz!

— Mit akarsz, kis angyalom! ott volt Bixiou, a ki új mókákat talált ki; Lora Leon, a kinek el nem apad az elméssége; Vignon Claude, a kinek az egyetlen vígasztaló cikket köszönhetem azok között, melyek Montcornet marsal emlékművéről megjelentek. Ott volt . . .

— Nők nem voltak? — kérdé élénken Hortense.

— A tiszteletreméltó Florent-né volt jelen . . .

— Hisz azt mondtad, hogy a *Sziklá*-ban lesz az ebéd, pedig hát náluk volt?

— Igen, náluk, tévedtem . . .

— Kocsin jöttél?

— Nem.

— Gyalog jöttél a des Tournelles-utczából?

— Stidmann és Bixiou elkisértek a boulevardokon át egész a Madeleine-ig, elcsevegtük az útát.

— Jó száraz lehetett a boulevardokon, a Concorde-téren és a Bourgogne-utczán, hogy nem sároztad be magadat, — mondá Hortense férje mocsoktalanul ragyogó czipőit vizsgálgatva.

Esett az eső, de a Vaneau-utczából a Saint Dominique-utczáig Venceszlav nem piszkíthatta be a czipőit.

— Nézd csak, itt van ötezer franc, a mit Chanor volt szíves kölcsön adni, — szólta Venceszlav, hogy véget vessen ennek a majdnem vizsgálóbírói kihallgatásnak.

Két csomagba osztotta a tízezer francot, az egyik csomag Hortense számára volt, a másik neki magának kellett, mert ötezer francnyi oly tartozása is volt, a miről Hortense nem tudott. Segédének és munkásainak tartozott vele.

— Most már nem kell nyugtalankodnod, drágám, — mondá átölelve a feleségét. — Holnap nekilátok a munkának! Oh! holnap már félkilencz órakor talpon leszek és megyek a műterembe. Ezért most mindjárt le is fekszem, hogy holnap korán kelhessek, úgy-e megengeded, angyalom?

A gyanú, mely Hortense szívébe férközött, eltűnt; ezer mérföldnyire volt az igazságtól. Marneffe-nél! Eszébe se jutott. Csak a lorette-ektől féltette Venceszlav-ját. Bixiou és Lore Leon, a féktelen életmódjáról híres két művész neve nyugtalanította.

Másnap tökéletesen megnyugodva látta, hogy Venceszlav kilencz óra tájban távozik hazulról.

— Most hát nekiáll a munkának, — szólta magában, hozzáfogva, hogy felöltöztesse fiát. — Oh! látom, meg-

van hozzá a kedve! Nos, ha nem érjük is el Michel Angelo dicsőségét, Benvenuto Cellini-é a mienk lesz.

Reményeiben ringatózva, Hortense eltelt egy boldogabb jövő sejtelmével és erről beszélt húszhónapos fiának azon a gügyögő nyelven, mely megmosolyogtatja a gyermekeket, mikor tizenegy óra tájban a szakácsnő, a ki nem látta távozni Venceszlavot, bevezette Stidmann-t.

— Bocsánat, — szólt a művész, — Venceszlav már elment?

— A műteremben van.

— Közös munkánkról akartam vele beszélni.

— Mindjárt hazahívatom, — mondá Hortense, székkel kínálva meg Stidmann-t.

A fiatal asszony önmagában hálát adva az égnek e véletlenért, ott akarta tartani Stidmann-t, hogy részleteket halljon a tegnapi estéről. Stidmann meghajlással köszöntö meg a grófné kegyét. Steinbock-né csöngetett, a szakácsnő bejött és Hortense parancsot adott neki, hogy hívja haza Venceszlavot a műteremből.

— Jól mulattak tegnap este? — kérdé Hortense. — Mert Venceszlav csak reggeli egy órakor jött haza.

— Mulattunk? . . . Nem éppen, — felelt a művész, a ki az este le akarta venni a lábáról Marneffe-nét. — Abban a társaságban csak az szórakozhat, a kit érdekei visznek oda. Az a kis Marneffe-né roppant elmés ugyan, de nem kevésbbé kaczer . . .

— És Venceszlavnak hogy tetszett? . . . — kérdé a szegény Hortense, igyekeztén megőrizni nyugodtságát. — Nekem egy szót se szólt róla.

— Én is csak egy szót fogok mondani, — felelt Stidmann, — azt, hogy nagyon veszedelmes nőnek tartom.

Hortense sápadt lett, mintha most szült volna.

— Tehát csakugyan . . . Marneffe-nénál . . . és nem . . . Chanor-nál . . . ebédeltek, — mondá, — Venceszlav-val és ő . . . ?

Stidmann, a nélkül, hogy tudná, mily bajt okozott, észrevette, hogy elszólta magát. A grófné nem fejezte be a mondatot. Elájúlt. A művész csöngetett, a szoba-

leány bejött. Mikor Lujza megkísérelte, hogy Steinbock grófnét a szobájába vigye, ezen heves görcsökben jelentkező súlyos idegroham tört ki. Stidmann, mint általában mindenki, a ki valamely akaratlan árulkodással lerontja a hazugságnak azt az épületét, a mit a férj otthonában emelt, nem tudta hinni, hogy ezt a hatást tisztán az ő szavai idézték elő; úgy vélte, a grófné abban a beteges állapotban van, melyben a legkisebb bosszúság is veszedelmessé válik. Ekkor jött vissza a szakácsnő és szerencsétlenségre hangosan jelentette, hogy a gróf urat nem találta a műteremben. A grófné a rohamban vonaglóan hallotta ezt a feleletet és a görcsök még erősebbek lettek.

— Hívja el a grófné anyját! . . . — mondá Lujza a szakácsnőnek. — Szaladjon!

— Ha tudnám, hol van Venczeszlav, elmennék érte, — szólt Stidmann kétségbeesve.

— Ott van annál az asszonynál! — kiáltott a szegény Hortense. — Egészen másként öltözködött fel, mint a hogy a műterembe jár.

Stidmann belátva a szenvedély sejtéséből fakadt e nyilatkozat igazságát, Marneffe-néhez sietett. Valeria éppen mintát állt Delilához. Sokkal ravaszabb lévén, semhogy Marneffe-né felől kérdezősködjék, Stidmann elrohant a házmesteri fülke mellett és felsietett a második emeletre, így okoskodva: „Ha azt kérdem, itthon van-e Marneffe-né, azt mondják, nincs. Ha elég ostoba vagyok és Steinbock felől kérdezősködöm, a szemembe nevetnek . . . Törjünk be!” A csöngetésre megjelent Reine.

— Szóljon Steinbock gróf urnak, hogy jöjjön gyorsan, a felesége haldoklik! . . .

Reine, a ki épp oly eszes volt, mint Stidmann, meglehetősen értelmetlenül nézett reá.

— De kérem, én nem tudom . . . hogy ön mit . . .

— Azt mondom, hogy Steinbock barátom itt van, a felesége haldoklik és ez eléggé fontos, hogy egy pillanatra megzavarja úrnőjét.

És Stidmann távozott.

— Oh! itt van, — mondá magában.

És csakugyan, Stidmann, miután néhány pillanatig a Vaneau-utczában várakozott, látta, a mint Venczeszlav kilép a házból; nyomban intett neki. Miután elmondta neki a tragédiát, mely a Saint Dominique-utczában lejátszódott, Stidmann megkorholta Steinbock-ot, a miért nem figyelmeztette, hogy ne szóljon a tegnapi esti ebédéről.

— Végem van, — felelt Venczeszlav, — de megbocsátok neked. Egészen elfeledtem, hogy ma reggel találkoznunk kell és elkövettem a hibát, hogy nem mondtam meg neked, hogy állítólag Florent-nál ebédeltünk. Mit akarsz! ez a Valeria megbabonázott; hanem, kedvesem, ő megéri a dicsőséget, megéri a szerencsétlenséget . . . Ah! ez . . . Istenem! rettentő bajban vagyok! Adj tanácsot. Mit mondjak? Hogyan igazoljam magamat?

— Tanácsot? Nem tudok semmit, — felelt Stidmann. — Hanem, úgyebár, feleséged szeretet? Nos hát, mindent el fog hinni. Mindenesetre mondd neki, hogy a míg én lakásodon jártam, te éppen nálam voltál; ezzel legalább megmented a ma reggeli dolgot. Isten veled!

A Hillerin-Bertin-utca sarkán Lisbeth, a kit Reine figyelmeztetett és a ki Steinbock után eredt, utólérte a művészt; attól tartott, hogy ez lengyel együgyűségében mindenre elárúlt. Mert nem akarta, hogy ő is bele legyen keverve a dologba, néhány szót súgott Venczeszlavnak, a ki örömeiben a nyílt utczán megölelte. Kétségkívül egy deszkaszálat mutatott a festőnek, a melyen átmehet a házasság e szakadékán.

Anyja láttára, a ki lóhalálában sietett hozzá, Hortense szeméből patakban ömlött a könny. Ennek következtében az idegroham szerencsésen alábbhagyott.

— Elárúltak, drága anyám! — mondá Hortense a bárónénak. — Venczeszlav, miután becsületszavára fogadta, hogy nem megy el Marneffe-néhez, tegnap nála ebédelt és csak reggeli negyed kettőkor jött haza! . . . Ha tudnád, a megelőző este mennyi szó volt köztünk erről. Nem veszekedtünk, csak megmagyaráztam neki a dolgot. Oly meghatóan beszéltem hozzá: „Féltékeny vagyok, ha csak egyszer is hűtlen lenne, meghalnék

bele; szomorú vagyok, de neki tisztelnie kellene gyöngeségeimet, mert iránta való szerelmemből erednek; ereimben épp annyira a te véred kering, mint az apámé; a csalódás első pillanatában annyira eszemet veszteném, hogy képes volnék örültségeket követni el, megbosszulni magamat, megbecsteleníteni mindannyiunkat, őt, fiamat és magamat és meg tudnám őt ölni, hogy azután magamat is kivégezzem!“ stb. És ő mégis odament, most is ott van! Ez az asszony eltökélte magában, hogy mindnyájunkat a kétségbeesésbe kerget! Fivérem és Celestine tegnap hetvenkétezer francnyi váltót vállaltak át, a mit apám ezért a személyért írt alá . . . Igen, anyám, be akarták pörölni apámat és börtönbe csukatni. Hát ez a rettenetes asszony nem tudja beérni apámmal és a te könnyeiddel? Miért rabolja el tőlem Venczeszlavot is? . . . Odamegyek hozzá és leszúrom!

Hulot-né, a kit a szörnyű közlés, melyre Hortense dühöngésében elragadtatta magát, szíven talált, a nagy anyák hősiek erőfeszítésével leküzdte fájdalmát és keblére vonva, csókokkal borította leánya fejét.

— Várd meg, gyermekem, Venczeszlavot és minden ki fog derülni. A baj nem lesz oly nagy, mint a hogy gondolod! Engem is elárúrtak, drága Hortense-om. Azt mondod, hogy szép vagyok, mindig erényes voltam és mégis, huszonhárom év óta el vagyok hagyatva mindenféle Cadine Jenny-kért, Josepha-kért, Marneffénekért! . . . Tudtad te ezt?

— Te, anyám, te?! . . . Ezt szenveded már húsz . . . ?

Visszaretent a saját gondolatai elől.

— Tégy úgy, mint én, gyermekem, — szólt az anya. — Légy szelíd és jó, és nyugodt öntudattal fogsz élni. A férfi, mikor halálos ágyán fekszik, elmondja: „Feleségem soha egy perczre se keserítette meg életemet! . . .“ És Isten, a ki hallja e végső sóhajtást, javunkra tudja be azt. Ha én is úgy dühöngtem volna, mint te, mi történt volna? . . . Apád bosszankodott volna, talán el is hágy és nem tartotta volna vissza az aggodás, hogy nyomorba dönt; romlásunk, mely ma már

teljes, tíz évvel hamarabb következett volna be, oly férfi és feleség lettünk volna, a kik külön élnek, rémes, kétségbeejtően botrányos kép, mely a család halálát mutatja. Mert se te, se fivéred nem tudtátok volna helyreállítani családi életünket . . . Feláldoztam magamat, még pedig oly bátran, hogy ha apád e legújabb viszonya közbe nem jön, a világ még ma is boldognak hívne. Lan-kadatlan és bátor hazudozásom egész mostanig védte Hectort; még ma is tisztelik; de látom, aggastyáni szenvedélye nagyon is messze fogja ragadni. Eszeveszett-sége, attól tartok, széthasítja a függönyt, melyet közénk és a világ közé vontam . . . Huszonhárom évig azonban lebocsátva tartottam e függönyt, mely mögött sírtam, anya nélkül, meghitt bizalmas nélkül, semmi más támaszom se lévén, mint a hit és ezzel huszonhárom évig megóvtam a család becsületét . . .

Hortense tágra nyitott szemekkel hallgatta anyját. E fenséges fájdalom nyugodt hangja és önmegadása el-némította a fiatal asszonyban az első seb lázongását, szemei könnyel teltek meg, a könny patakzott szeméből. A leányi kegyelet fellángolásában, leigázva anyja fenségétől, térdre omlott, megragadta anyja ruhájának újját és megcsókolta, mint a hogy az ájtatos katolikus csókolja valamely vértanú szent ereklyéit.

— Kelj fel, Hortense-om, — mondá a báróné; — leányom szeretetének ily tanúsága kipótolja a még oly szomorú emlékeket is! Jer szívemre, mely csupán a te bánatodtól nehéz. Szegény kis leányom kétségbeesése, a kinek öröme volt egyedüli örömöm, feltépte a siri pecsétet, melyet semminek se lett volna szabad levennie ajkamról. Igen, fájdalmamat magammal akartam vinni a sírba, mint egy második halotti leplet. Hogy lecsillapítsam haragodat, megtörtem hallgatásomat . . . Isten meg fogja bocsátani! Oh! mit nem tennék meg, ha tudnám, hogy életed az én életem lesz! . . . Az emberek, a világ, a sors, a természet, sőt Isten is, azt hiszem, csak a legkegyetlenebb gyötrelmek árán adják a szerelmet. Huszonnégy évi kétségbeeséssel, szünet nélküli bánattal, keserűséggel fizetek tíz boldog esztendőért. . .

— Neked tíz esztendőd volt, drága anyám, nekem

pedig csak három! . . . — szólt önzően a szerelmes Hortense.

— Még semmi sincs veszve, kicsikém; várd meg Venceszlavot.

— Anyám, — felelt Hortense, — ő hazudott! megcsalt . . . Azt mondta: „Nem megyek oda“ és odament. Gyermeké bölcsője előtt mondta.

— Ha élvezeteikről van szó, angyalom, a férfiak képesek elkövetni a légnagyobb hitványságokat, gyaláztatosságokat, büntényeket; ez, úgy látszik, már a természetükben gyökeredzik. Mi, nők, arra születünk, hogy áldozatok legyünk. Azt hittem, hogy küzdelmeim véget értek, mikor pedig csak most kezdődnek, mert nem számítottam rá, hogy leányomban szenvedve, kétszeresen fogok szenvedni. Bátorság és hallgatás! . . . Esküdj meg, Hortense-om, hogy csak nekem szólsz bánatodról és senki harmadik előtt nem fogod mutatni, hogy szenvedsz . . . Oh! légy épp oly büszke, mint anyád!

E pillanatban Hortense megremegegett, férjének lép-teit hallotta.

— Úgy látszik, — szólt Venceszlav belépve, — hogy Stidmann engem itthon keresett, míg én nála jártam.

— Csakugyan? . . . — kiáltott fel a szegény Hortense az oly megsértett asszony vad gúnyolódásával, a ki tör gyanánt használja a szavakat.

— Igen, igen, épp az imént találkoztunk, — felelt Venceszlav, adva a csodálkozót.

— És tegnap? . . . — folytatta Hortense.

— Nos hát, megcsaltalak, drága szerelmem, anyád ítéljen a dologban . . .

E nyíltság felszabadította Hortense szívét. Minden igazán nemes érzésű asszony jobb szereti az igazságot a hazugságnál. Nem akarják, hogy bálványuk lealacsonyodjék, büszkék akarnak lenni az uralomra, melyet maguk felett valakire átruháznak.

Ugyanoly érzés ez, mint a milyennel az oroszok viseítetnek czárjuk iránt.

— Hallgasson meg, drága anyám, — mondá Ven-

czeszlav, — annyira szeretem az én jó és szelíd Hortense-omat, hogy eltitkoltam előtte nyomorunk nagyságát. Mit tehettem volna! Még szoptatott és a bánat ugyancsak ártott volna neki. Ön tudja, hogy mily sokat koczkáztat ilyenkor az asszony. Szépsége, üdesége, egészsége, mind veszedelemben forog. Hibáztam-e tehát? . . . Ő azt hiszi, hogy minden adósságunk csak ötezer franc, de én ezenkívül még ötezer franckal tartozom . . . Tegnapelőtt már kétségbe kellett esniünk! . . . Senki se ad kölcsön művészeknek. Az emberek nem bíznak tehetségünkben, épp úgy, mint a hogy félnek képzelődésünktől. Hasztalan kopogtattam minden ajtón, Lisbeth felajánlotta megtakarított pénzét.

— Szegény leány! — mondá Hortense.

— Szegény leány! — ismételte a báróné.

— De hát Lisbeth kétezer francja, mi az? . . .

Neki mindene, nekünk semmi. Ekkor Lisbeth, hiszen tudod, Hortense, szóba hozta Marneffe-nét, a ki hiúságból és mert annyit köszönhet a bárónak, kamat nélkül kölcsönözné a pénzt . . . Hortense el akarta zálogosítani gyémántjait. Kaptunk volna érték néhány ezer francot, holott nekünk tízezer kellett. Ez a tízezer franc ott hevert, kamat nélkül kaphattuk meg egy esztendőre! . . . Így szóltam magamban: „Hortense mitsem fog róla tudni, vegyük fel.“ Az az asszony tegnap apósom útján meghívott ebédre, egyúttal értésemre adta, hogy Lisbeth beszélt vele és hogy megkapom a pénzt. Hortense kétségbeesése és ez ebéd között kellett választanom, nem haboztam. Ez az egész. Hogy képzelheti Hortense, a ki huszonnégy éves, üde, tiszta és erényes, a ki egész boldogságom és minden dicsőségem, a kit esküvőnk óta sohasem hagytam magára, hogy nála többre tartok, kit? . . . egy kicserzett, fonnyadt, *likent* asszonyt, — szólt a műtermek nyelvének éles kifejezését használva, hogy ilyen, a nőknek tetsző túlzással elhitesse megvetését Marneffe-né iránt.

— Ah! ha apád is így beszélt volna velem! — szólt a báróné.

Hortense gyöngéden férje nyakába borúlt.

— Igen, én is így tettem volna, — mondá Adeline.

— Venczeszlav, barátom, — folytatá komoly hangon, — felesége majd hogy meghalt. Láthatja, mennyire szereti önt. Egészen az öné.

És mélyen felsóhajtott.

— Vértanút csinálhat belőle, vagy boldoggá teheti, — szólt magában arra gondolva, a mire minden anya gondol leánya esküvőjén. — Azt hiszem, — tette hozzá fenhangon, — eléggé szenvedek, hogy gyermekeimet boldognak láthassam.

— Legyen nyugodt, drága anyám, — mondá Venczeszlav túláradó boldogsággal, hogy a válságos jelenet ily szerencsésen végződött. — Két hónap múlva megadom e rettenetes asszony pénzét. Mit akar? — ismételte lengyel kellemmel e sajiáságosan lengyeles kifejezést, — vannak pillanatok, mikor az ember az ördög-től is elfogadná a kölcsönt. Végre is, ez a pénz úgyis a mi pénzünkből való. És ha már meghívott, megkaptam volna-e ezt a pénzt, melynek oly drágán fizettük meg az árát, ha gorombasággal felelek az udvariasságra?

— Oh! anyám, mennyi bajt csinál a papa! — kiáltott fel Hortense.

A báróné ajkára tette egy újját és Hortense megbánta a panaszt, az első szemrehányást, melyet a fenséges némaságtól védelmeszt apa ellen hallatott.

— Isten veletek, gyermekeim, — mondá Hulot-né, — a nap tehát újra kisütött. De ne veszekedjetez többé.

Miután a bárónét kikisérték, Venczeszlav és felesége visszatértek a szobába, Hortense így szólt férjéhez:

— Mondd el, mi volt tegnap este.

Az elbeszélés alatt, melyet újra meg újra megszakított azokkal a kérdésekkel, melyek hasonló körülmények között egy asszony ajkára torlódnak, Hortense folyton kémlelte Venczeszlav arcát. Az elbeszélés me-rengővé tette Hortense-ot, feltűntek előtte azok az ördögi szórakozások, melyeket a művészek e bűnös társaságban találhatnak.

— Légy őszinte, Venczeszlavom! . . . Ott volt Stidmann, Vignon Claude, Vernissat és ki még? . . . Szóval mulattál! . . .

— Én? . . . Csak a tízezer franc járt az eszemben és azt mondogattam magamban: „Az én Hortense-om bizonyára nem fog nyugtalanzkodni!”

E kikérdezés roppant kifárasztotta a livoniait és felhasználva egy jókedvű pillanatot, megkérdezte Hortense-től:

— És te, angyalom, mit tettél volna, ha úgy történik, hogy a te művészed bűnbe esik? . . .

— Én, — felelt Hortense daczoskodó határozottsággal, — szeretője lettem volna Stidmann-nak, szerelem nélkül ugyan, de mégis!

— Hortense! — kiáltott fel Steinbock hirtelen föl-emelkedve és színpadias taglejtéssel, — nem lett volna időd reá, megöltelek volna.

Hortense férje nyakába ugrott, majd megfojtotta ölelésével és csókokkal berította el:

— Ah! te szeretsz engem, Venceszlav! — mondá. — Most már semmitől se félek! De többet ne halljak arról a Marneffe-néről. Soha többé be ne tedd a lábadat abba a pocsolyába . . .

— Esküszöm, drága Hortense-om, hogy már csak kötelezvényemért fogok odamenni . . .

Hortense duzzogott, de úgy, mint a hogy a szerelmes asszonyok szoktak, a kik élvezni akarják a duzzogás előnyeit. Venceszlav, fáradtan a délelőtt eseményeitől, hagyta duzzogni a feleségét és elment műtermébe, hogy megcsinálja *Sámson és Delila* mintáját, melyhez a vázlat már zsebében volt. Hortense, a kit nyugtalanná tett a maga duzzogása, mert attól félt, hogy megharagította vele Venceszlavot, utána ment férjének és épp abban a pillanatban toppant be a műterembe, mikor az végzett az agyaggal, melyet a képzeletük hatalmában levő művészek dühével gyömöszölt. Felesége láttára hirtelen egy nedves takarót vetett a csoportozatra és karjai közé vonta Hortense-ot.

— Ah! nem haragszunk egymásra, ügyebár, kicsikém? — mondá.

Hortense látta a csoportozatot, a reáborított leplet és nem szólt semmit; mikor azonban távozóban volt,

visszafordúlt, fölemelte a takarót, megnézte a mintát és megkérdezte:

— Mi ez?

— Egy csoportozat, mely ma jutott eszembe.

— És miért rejtetted el előlem?

— Mert csak akkor akartam megmutatni, a mikor majd készen lesz.

— Az asszony nagyon csinos, — mondá Hortense.

És ezer gyanú csirázott ki lelkében, mint azok a nagy és bújá tenyészetek, melyek Indiában máról holnapra hajtanak ki a földből.

HUSZONNEGYEDIK FEJEZET.

A Marneffe-templombeli öt egyházatya.

Körülbelöl három hét múlva Marneffe-né már mélyen fel volt háborodva Hortense ellen. Az e fajta nőknek megvan a maguk saját külön hiúsága, azt akarják, hogy mindenki hajoljon meg az ördög előtt és sohasem bocsátanak meg az erénynek, mely nem ijed meg hatalmuktól, vagy éppen harcra kel velök. Már pedig Venczeszlav egyetlenségyszer se mutatkozott a Vaneau-utczában, még azt a látogatást se tette meg, melyet az udvariasság parancsol egy oly nővel szemben, a ki mintát állt Delilához. Valahányszor Lisbeth Steinbockéknál megjelent, senkit se talált otthon. Férj és feleség a műteremben éltek. Lisbeth, a ki egész a gros-caillou-i fészekig utána ment a gerle-párnak, láthatta, hogy Venczeszlav tüzes lankadatlansággal dolgozik, a szakácsnőtől pedig megtudta, hogy felesége folyton ott van mellette. Venczeszlav a szerelem zsarnoksága alatt élt, mire Valeria magáévá tette a gyűlöletet, melylyel Lisbeth Hortense iránt viseltetett. A nők épp úgy ragaszkodnak a szeretőhöz, a kit elártnak tőlük vitatni, mint a hogy a férfiak ragaszkodnak az oly nőkhöz, a kikért más nyeglék is versenyeznek. A Marneffe-né ötletéből mondott megjegyzések tökéletesen ráillenek azokra a hódító férfiakra, a kik valami olyan férfi-courtisane-félék.

Valeria szeszélye a dühöngésig fokozódott, legfőként a csoportozatot akarta és föltette, hogy egy délelőtt meglátogatja Venczeszlavot a műteremben, mikor közbejött egy komoly esemény, mely az ily nőknél *fructus-belli* névvel volna nevezhető. Ime, hogy adta elő Valeria e tisztára személyes természetű ügyet. Lisbeth-tel és Marneffe úrral reggelizett.

— Mondd csak, Marneffe, van sejtelkedés róla, hogy másodszer is apa leszel?

— Igazán? Viselő is vagy? . . . Hadd csókoljalak meg . . .

Főlkelt, megkerülte az asztalt és felesége feléje nyújtotta homlokát, úgy, hogy a csók a haját érte.

— Most már meg kell lennie, hogy kinevezzenek irodafőnökké és megkapjam a becsületrend tisztí keresztjét! — folytatá Marneffe. — Úgy van, kicsikém, nem akarom, hogy Stanislas károsodjon! Szegény kicsi!

— Szegény kicsi?! . . . — kiáltott fel Lisbeth. — Hét hónapja már, hogy egyikök se látta. Az intézetben azt hiszik, én vagyok az anyja, mert az egész házból csak én törődöm vele!

— Egy gyermek, a ki minden negyedévben száz tallérunkba kerül! . . . — mondá Valeria. — Ő különben igazán a te fiad, Marneffe! A magad fizetéséből kellene fizetned a tartásdíjat . . . Ez a másik távolról sem fog költségeket okozni, hanem inkább kiránt bennünket a nyomorból . . .

— Valeria, — felelt Marneffe oly állásba vágva magát, mint Crevel szokta, — reményelem, Hulot báró úr gondoskodni fog fiáról és nem terhel meg vele egy szegény hivatalnokot; nagyon követelően szándékozom fellépni vele szemben. Éppen ezért fegyverezze fel magát, asszonyom! Igyekezék leveleket szerezeni tőle, melyekben boldogságáról ír, mert már kissé nagyon is süket, ha kineveztetésemről van szó . . .

És Marneffe fölkerekedett, hogy hivatalába menjen, hova a főnökkel való barátság védelme alatt csak tizenegy óra tájban járogatott; ismeretes ügyefogyottsága és a munkától való iszonyata folytán egyébként ekkor is csak keveset dolgozott.

Magukra maradva Lisbeth és Valeria, egy pillanattig úgy néztek egymásra, mint két augur, azután egyszerre hangosan elnevettek magukat.

— Lássuk csak, Valeria, igaz a dolog, — kérde Lisbeth, — vagy pedig csak komédiázol?

— Igaz! — felelt Valeria. — Az a Hortense boszszant! És ma éjjel elhatároztam, hogy e gyermekkel, mint valami bombával, szétrobbantom Venczeszlav házását.

Valeria Lisbeth-től kísérve, szobájába ment és előmutatta a következő, már kész levelet:

„Venczeszlav, drága barátom, még hiszek szerelmedben, noha már közel húsz nap óta nem láttalak. Megvetés volna e mögött? Delila nem hiheti. Nemde, inkább egy asszony zsarnokságának a következménye, egy olyan asszony zsarnokságának, a kit, azt mondtad, már nem szeretsz. Venczeszlav, te sokkal nagyobb művész vagy, semhogy tovább is engedhetnéd, hogy valaki ily uralmat gyakoroljon feletted. A házásélet a dicsőség temetője . . . Nézd meg csak, hogy hasonlítasz-e még a Doyenne-utczai Venczeszlavhoz? Apám emlékművét elrontottad; csak hogy a szerelmes magasan felette áll benned a művésznek, leányával több szerencséd volt: apa vagy, imádott Venczeszlavom. Ha nem látogatsz meg ez állapotomban, barátaid ugyancsak rossz embernek fognak tartani; de én, érzem, oly örülten szeretlek, hogy sohase lesz erőm ellened kifakadni. Mondhatom-e még mindig, hogy vagyok a te

Valeriád?“

— Mit szólsz tervemhez, hogy e levelet olyankor küldöm el a műterembe, mikor a mi drága Hortense-ünk egyedül van ott? — kérde Valeria Lisbeth-től. — Tegnap este megtudtam Stidmann-tól, hogy Venczeszlavnak tizenegy óra tájban valami ügyben Chanor-hoz kell mennie, tehát az a czafat Hortense egyedül lesz.

— Egy ily sakkhúzás után, — felelt Lisbeth, — a nyilvánosság előtt nem lehetek többé barátnőd, bú-

csút kell vennem tőled, sőt úgy kell látszania, hogy már nem is találkozunk és nem beszélünk egymással.

— Persze, — mondá Valeria; — de . . .

— Oh! légy nyugodt, — vágott szavába Lisbeth. — Majd viszontlátjuk egymást, ha marsalné leszek; *ők* mind akarják már, csak a báró nem tud semmit a dolgról, de te rá fogod beszélni.

— Csakhogy, — felelt Valeria, — lehetséges, hogy nemsokára haragban leszek a báróval.

— Olivier-né az egyetlen, a ki ügyesen tudja megcsinálni, hogy Hortense elcsípje e levéllel, — mondá Lisbeth. — Mielőtt a műterembe menne, először a Saint-Dominique-utczába kell küldeni.

— Oh! a mi kis szépecskénk bizonyára otthon fog ülni, — felelt Marneffe-né csengetve Reine-nak, hogy küldje fel Olivier-nét.

Tíz perczczel a végzetes levél elküldése után belépett Hulot báró. Marneffe-né macskaszerű ugrással az aggastyán nyakába vetette magát.

— Hector, apa vagy! — súgta a fülébe. — Látod, mi az, ha az ember összezördül és aztán kibékül . . .

Bizonyos csodálkozó kifejezést látva, a mit a báró nem palástolt eléggé gyorsan, Valeria fagyos arcot vágott, a mi kétségbeejtette az államtanácsost. Valeria egyenként csikartatta ki magából a legnyomósabb bizonyítékokat. Mikor végre a meggyőződés, melyet a hiúság támogatott, teljes volt az öreg ember elméjében, Valeria arról kezdett beszélni, hogy Marneffe úr ropant fel van háborodva.

— Vén medvém, — mondá Marneffe-né, — most már igazán nem halaszthatod, hogy irodafőnökké és a becsületrend tisztjévé neveztesd ki a felelős szerkesztőt, a mi czélegygyőzöket, mert hiszen tönkretetted ezt az embert; imádja az ő Stanislas-ját, azt a kis idétlent, a ki tőle való és a kit nem szenvedhetek. Vagy pedig ezerkétszáz franc évjáradéknak megfelelő összeget tégy le Stanislas nevére, természetesen úgy, hogy a haszonélvezet engem illet.

— De ha már évjáradékról van szó, inkább a sa-

ját fiam nevére teszem le, semmint annak az idétlennek a nevére! — mondá a báró.

E meggondolatlan nyilatkozatból, melyben a *fiam* szó úgy terült szét, mint a kiáradt folyam, egy órai beszélgetés után formális ígéret lett, hogy a születendő gyermek nevére a báró ezerkétszáz franc járadéknak megfelelő összeget helyez letétbe. Az ígéretet azután Valeria úgy használta, mint a kis gyermek a dobót, húsz napon át folyton ezzel játszott.

Ugyanabban a pillanatban, a mikor Hulot báró oly boldogan távozott a Vanneau-utczából, mint az egyéves férj, a ki örököst óhajt. Olivierné szerencsésen elcsipette magától Hortense-zal a levelet, melyet a gróf úrnak saját kezébe kellett volna adnia. A fiatal asszony húsz francot adott a levélért. Az öngyilkos maga vásárolja az ópiumot, a pisztolyt, a szenet. Hortense elolvasta a levelet, azután újra elolvasta, mitsem látott, csak azt a fekete sorokkal teleszántott fehér papírdarabot, az egész természetben csak ez a papírlap létezett számára, minden egyéb feketeségbe merült körülötte. A boldogságának épületét fölemészítő tűz lángja világította meg a papírlapot, a legmélyebb éjszaka honolt körülé. A játszadozó kis Venceszlav kiáltásai úgy hangzottak a fülébe, mint ha valamely völgy mélyéből jönnének, míg ő a hegytetőn áll. Meggyaláztatva huszonnégy éves korában, szépségének teljében, a tiszta és odaadó szerelem ékességében, — ez nem törszúrás, hanem a halál volt számára. Az első roham tisztán ideges természetű volt, a test vonaglott a féltékenység szorítása alatt; a bizonyosság azonban a lelket támadta meg, a test megsemmisült. Hortense körülbelül tíz perczig maradt e bódulatban. Egyszerre föltűnt előtte anyja árnyéka és erre felocsúdott; hideg és nyugodt lett, visszanyerte értelmét. Csöngetett.

— Lujza segíteni fog magának, drágám, — mondá a szakácsnőnek. — Csomagoljanak itt össze gyorsan mindent, a mi az enyém, vagy a mi a fiamnak kell. Egy órai időt adok reá. Ha elkészültek, menjen le a térre, hozzon egy kocsit és szóljon nekem. Semmi megjegy-

zés! Elmegyek és Lujzát magammal viszem. Ön itt marad az úrral; viselje jól gondját . . .

Átment szobájába, leült az asztalhoz és a következő levelet írta:

„Gróf úr!

Az ide mellékelt levél megérteti önnel, hogy miért határoztam el magamat arra, a mit teszek.

Mire ön e sorokat olvassa, én már elhagytam a házát és gyermekünkkel együtt visszatértem anyámhoz.

Ne számíton rá, hogy bármikor is megmástitom ezt az elhatározásomat. Ne higye, hogy cselekedetemben a fiatalság hirtelenkedése, meggondolatlansága, a megsértett ifjú szerelem hevessége kormányoz, — nagyon csalódnék.

Két hét óta sokat gondolkoztam az életről, a szerelemről, a mi egyesülésünkről, kölcsönös kötelességeinkről. Egész teljességében ismerem anyám önfeláldozását, elmondta fájdalmait! Ő huszonhárom év óta napról-napra megújuló hősiességgel viseli sorsát; én azonban nem érzek magamban elég erőt, hogy kövessem példáját, nem mintha kevésbbé szeretném önt, mint a hogy ő szereti apámat, de olyan okok folytán, melyek természetemben gyökeredznek. Ott honunk pokollá válnék és én annyira elveszthetném fejemet, hogy meggyalázhatnám önt, meggyalázhatnám magamat, meggyalázhatnám gyermekünket. Nem akarom, hogy belőlem is Marneffe-né legyen, már pedig a magamfajtájú nő, ha egyszer rálépett erre az útra, aligha tudna megállani. Én, szerencsétlenségemre, nem Fischer-, hanem Hulot-leány vagyok.

Magamban lévén azonban és távol az ön üzemeinek látványától, felelek magamról, főleg, ha gyermekünkkel leszek elfoglalva s erős és fenséges anyám oldalán élek, a kinek példája le fogja csillapítani szívem viharos háborgását. Ő mellette jó anya lehetek, jól nevelhetem fiunkat és úgy élhetek, a hogy kell. Ha önnel maradnék, az asszony megölné ben-

nem az anyát és a szüntelen czivakodás epéssé tenné természetemet.

Szívesen fogadnám a rögtöni halált; de nem akarom, hogy, mint anyám, huszonöt éven át legyen beteg. Ha ön három évi föltétlen, lankadatlan szerelem után megtudott csálni apósa szeretőjével, mily vétélytársnőkre nem kell elkészülve lennem későbbre?! Ah! ön sokkal korábban kezdi, mint apám, azokat a kicsapongásokat, melyek megbecstelenítik a családapát, a gyermekekből kipusztítják a tiszteletet és a melyek végén a szégyen és a kétségbeesés vár.

A legkevésbé se vagyok kérlelhetetlen. A hajthatatlan érzelmek nem illők azokhoz a teremtésekhez, a kik Isten szeme előtt élnek. Ha ön állhatatos munkával dicsőséget és vagyont szerez magának, ha lemond a courtesane-okról, a nemtelen és posványos útakról — újra meg fogja találni az önhöz méltó feleséget.

Sokkal inkább úriembernek hiszem önt, sem hogy a törvény segítségéhez folyamodnék. Ön, gróf úr, tisztelni fogja akaratomat és nem fogja akadályozni, hogy anyámnál maradjak, főként pedig nem fog odajönni soha. A pénzt, a mit az a gyűlöletes asszony kölcsönzött önnek, mind itthagytam. Isten önnel.

Hulot Hortense“.

A levél csak nagy kinnal készült el, Hortense közbe-közbe sírva fakadt és átengedte magát a fuldokló szenvedély kiáltásainak. Eldobta meg megint fölvette a tollat, hogy egyszerűen fejezze ki, a mit a szerelem rendszerint szavaló módon ad elő az ilyen végrendelkező levelekben. Szívét felkiáltásokban, panaszokban, sírásban öntötte ki; de tollát az ész vezette.

Miután Lujza jelentette, hogy minden készen áll, a fiatal asszony lassú léptekkel bejárta a kertecskét, végigsétált a szobán, a szalonon, végső pillantást vetve mindenre. Azután a legélénkebben a lelkére kötötte a szakácsnőnek, hogy gondját viselje a grófnak, jutalmat ígérve neki, ha jól viseli magát. Végre, megtört szív-

vel és zokogva, hogy szobaleánya is elérzékenyedett, felszállt a kocsi, hogy anyjához hajtasson, közben csókokkal borítva a kis Venczeszlavot, oly őrzőgő hévvel, a mely még sok szerelmet árult el az apa iránt.

A báróné már tudta Lisbeth-től, hogy az apósnak nagy része van veje hibájában, leánya jövelete nem lepte meg, helyeselte elhatározását és beleegyezett, hogy nála maradjon. Adeline, látva, hogy a szelídség és az önfeláldozás sohasem tudta megállásra bírni Hectort, a kit kezdett kevésbé becsülni, úgy találta, hogy leánya jól teszi, ha más utat választ. Húsz nap alatt a szegény anya két oly sebet kapott, melyeknek kínjai fölülmúlták mindazt, a mit addig szenvedett. A báró szorult helyzetbe juttatta Victorin-t és feleségét; azután meg, Lisbeth tanúsága szerint, ő volt az oka Venczeszlav eltévelyedésének, megrontotta vejét. E család-apa fensége, melyet a vak önfeláldozás oly sokáig megóvott, aláhanyatlott. A nélkül, hogy pénzüket sajnálták volna, a fiatal Hulot házaspár egyszerre gyanakodással és nyugtalansággal viseltetett a báró iránt. Ez eléggé észrevehető érzés mélyen elszomorította Adeline-t, előre érezte a család szétbomlását. A báróné leányát az ebédlőben szállásolta el, melyet, hála a marsal pénzének, hamarosan hálósobának alakítottak át, ebédlő gyanánt pedig, mint annyi más háztartásban is, az előszoba szolgált.

Mikor Venczeszlav hazatért és elolvasta a két levelet, valami örömmel vegyes szomorúságot érzett. Hogy felesége mintegy folytonos őrizet alatt tartotta, ez bensejében lázongással töltötte el a Lisbeth részéről tapasztalt bebörtönözés ez újabb formája ellen. Miután három éven át dúskálkodott a szerelemben, az utóbbi két hét alatt ő is gondolkodott és úgy találta, hogy a családi élet súlyos teher. Stidmann épp az imént üdvözölte annak a szenvedélynek az alkalmából, melyet Valeriában keltett, mert Stidmann, érthető számításból, helyén valónak vélte hizelegni Hortense férje hiúságának, azt remélve, hogy majd vigasztalhatja a megcsalt feleséget. Venczeszlav tehát boldog volt, hogy visszatérhetett Marneffe-néhoz. Egyúttal azonban eszébe ju-

tott a tiszta boldogság, melyet élvezett, Hortense bá-jossága, okossága, ártatlan és gyermekded szerelme és élénk sajnálkozást érzett. Anyósához akart sietni, hogy bocsánatot eszközöljön ki, azonban úgy cselekedett, mint Hulot és Crevel, Marneffe-néhez ment és magával vitte felesége levelét, hogy megmutassa Valeriának, mily katasztrófát okozott és mintegy leszámítolja e szerencsétlenséget, cserébe gyönyöröket kérve szeretőjétől. Valeriánál ott találta Crevel-t. A maire, felfuvalkodva a gögtől, úgy járt-kelt a szalonban, mint az olyan ember, a kiben heves érzelmek viharzanak. Állásba vágta magát, mintha meg akart volna szólalni, de nem mert. Arcza lángolt és az ablakhoz állva, újjaival az üvegtáblákon dobolt. Meghatott, elérzékenyült pillantással nézett Valeriára. Szerencséjére Crevel-nek, belépett Lisbeth.

— Betti néni, — súgta a fülébe, — tudja, mi újság? 'Apa vagyok! Úgy érzem, mintha most már kevésbbé szeretném szegény Celestine-emet. Oh! ez az, ha az embernek oly nőtől van gyermeke, a kit bálványoz! Ha a szív apasága hozzájárul a vérségi apasághoz! Oh! lássa, mondja meg ezt Valeriának is, dolgozni fogok ezért a gyermekért, azt akarom, hogy gazdag legyen! Valeria azt mondta, bizonyos jelekből azt következteti, hogy fiú lesz! Ha fiú lesz, azt akarom, hogy a Crevel nevet viselje: majd megkérdem a jegyzőmet.

— Tudom, hogy Valeria mennyire szereti önt, — mondá Lisbeth; — de az ön és az ő jövőjére kérem, csillapodjék és ne dörzsölje folyton a kezét.

Mialatt Lisbeth így suttogott Crevellel, Valeria visszakapta levelét Venceszlavtól és oly szavakat súgott a fülébe, melyek eloszlatták szomorúságát.

— Most már szabad vagy, barátom, — mondá neki. — Vajjon való-e a nagy művészeknek, hogy megházasodjanak? Ti csak a képzelet és a szabadság levegőjében tudtok élni! Légy nyugodt, drága költőm, a míg vissza nem kívánod feleségedet, én mindig szeretni foglak. Mindamellettt azonban, ha, mint a legtöbb, ember, meg akarod őrizni a tisztesség látszatát, magamra vállalom, hogy Hortense rövidesen visszatér hozzád...

— Oh! ha ez lehetséges volna!

— Felelek róla, — felelt Valeria bántódottan. — Szegény apósod minden tekintetben végzett ember, a ki hiúságból olybá akar látszani, mint a kit szeretnek, el akarja hitetni a világgal, hogy neki kedvese van és e részben annyira hiú, hogy tökéletesen uralmam alatt áll. A báróné még mindig annyira szereti az ő vén Hectorját, (mindig úgy tetszik, mintha az Ilias-ról beszél-nék), hogy a két öreg kieszközli Hortense-nál a veled való összebékülést. Csakhogy, ha nem akarod, hogy viharok legyenek otthonodban, ne hagyj elmúlni hús napot a nélkül, hogy eljőnnél kedvesedhez . . . Meg-halnék bele. Tudod, kicsikém, a ki úriember, az tartozik bizonyos tekintetekkel az asszonynak, a kit oly ál-lapotba juttatott, mint a melyben én vagyok, főként, ha annak az asszonynak ugyancsak sok vigyázatosság-gal kell élnie, hogy megőrizze jó hírnevét . . . Maradj itt ebédre, angyalom . . . és ne felejtsd el, hogy annál inkább hidegnek kell mutatnom magamat irántad, mert te vagy az oka nagyon is látható ballépésemnek.

Montes bárót jelentették be, Valeria fölkel, elébe szaladt, néhány pillanatig suttogott vele és ugyanazt kötötte ki vele magaviseletére nézve, a mit Venczeszlav-val állapított meg, a minthogy azután a brazíliai valóban diplomatikus önuralommal viselte el a nagy újságot, mely az öröm tetőpontjára ragadta, mert ő biztos volt az apaságban! . . .

Hála a szeretői állapotban levő férfi hiúságára ala-pított stratégiának, Valeria négy örvendező, élénk, el-bájolt férfit láthatott asztala körül, a kiknek mindegyike azt hitte, hogy ő az, a kit Valeria bálványoz és a kikről Marneffe tréfásan azt jegyezte meg Lisbeth-nek: Ime, az öt egyház-atyá.

Egyedül Hulot báró mutatott eleinte elborúlt arcot. Ime, hogy miért: mikor hivatalából eljött, benézett a sze-mélyi ügyek vezetőjéhez, egy tábornokhoz, a kivel har-mincz év óta barátságban állott és szólt neki, hogy ne-vezzék ki Marneffe-t Coquet helyére, a ki nyugalomba akar vonulni.

— Kedves barátom, — mondá neki, — nem akar-

tam előbb kérni a marsaltól ezt a szívességet, a míg nem tudom, hogy ön hozzájárul-e?

— Kedves barátom, — felelt a személyi ügyek vezetője, — engedje megjegyeznem, hogy a saját érdekében volna, ha nem ragaszkodnék ehhez a kineveztetéshez. Már közöltem önnel véleményemet. Az összes hivatalnokok megbotránkoznának, pedig már most is túlságos sokat foglalkoznak önnel és Marneffe-nével. Ezt csak magunk között mondom, nem akarom önt valamely érzékeny pontján érinteni, se pedig bármiképp is kellemetlen helyzetbe juttatni, ezt be is bizonyítom. Ha ön feltétlenül ragaszkodik a kineveztetéshez, ha mindenképpen azt akarja, hogy Marneffe legyen az utódja Coquet-nek, a kinek távozása valóban vesztesége lesz a miniszteriumnak (1800 óta szolgál), úgy én két hétre falura megyek, hogy önnek szabad tere legyen a marsal mellett, a ki önt úgy szereti, mint a fiát. Én tehát nem leszek se mellette, se ellene a kineveztetésnek és mitsem teszek, a mi ellenkeznék hivatalos lelkiismerettemmel.

— Nagyon köszönöm, — felelt a báró, — majd gondolkozom arról, a mit ön mondott.

— Engedje még megjegyeznem, kedves barátom, hogy sokkal inkább az ön érdeke, semmint a magam ügye vagy hiúsága vezet. Először is a marsal az úr. Azután meg, kedvesem, annyi sok mindenért tesznek nekünk szemrehányást, hogy egygyel több vagy kevesebb, mitsem jelent! A bírálatok tekintetében már rég túl vagyunk a szüzességen. A restauratio alatt tömegesen neveztek ki embereket, hogy jövedelemhez juttassák őket, tekintet nélkül, hogy mit tudnak dolgozni . . . Mi régi pajtások vagyunk . . .

— Úgy van, — felelt a báró, — és éppen azért, hogy a mi régi és becses barátságunk ne változzék . . .

— Jól van, — vágott szavába a személyi ügyek vezetője, látva a zavart, mely Hulot arczán tükröződött, — el fogok utazni, öregem . . . Hanem vigyázzon! Önnek sok ellensége van, azok az emberek, a kik maguknak szeretnék az ön fényes javadalmazását és önt csak

egy horgony tartja. Ah! ha ön is képviselő volna, mint én, semmitől se kellene tartania; de így, legyen óvatos.

Ez a barátsággal teljes beszéd mély benyomást tett az államtanácsosra.

— De végre is, Roger, mi baj van? Ne titkolózzék előttem!

A főhivatalnok, a kit Hulot Roger-nek nevezett, reánézett Hulot-ra, megfogta és megszorította a kezét.

— Sokkal régibb barátok vagyunk, semhogy önnek egy tanácsot ne adhatnék. Ha ön meg akar maradni, saját magának kellene megvetnie az ágyat. Az ön helyében, a helyett, hogy Coquet úr állását igyekezném megszerezni Marneffe úrnak, inkább arra kérném a marsalt, használja fel befolyását, hogy rendes szolgálatban levő államtanácsos maradhassak és így várjam be halálomat, az osztályvezetőséget pedig átengedném másoknak . . .

— Hogyan? A marsal felejthetné? . . .

— A marsal, öregem, a minisztertanácsban oly hathatósan kelt az ön védelmére, hogy már nem gondolkodik az ön kiugratására; de szó volt róla! . . . Következésképp tehát ne szolgáltasson ürügyeket . . . Többet nem mondhatok. E pillanatban még feltételeket szabhat, államtanácsos és Franciaország pairje lehet. Ha túlságos sokáig vár, ha fedezetlenül hagyja magát, semmiről sem állok jót . . . Nos tehát, elutazzam?

— Hagyjuk függőben a dolgot, beszélni fogok a marsallal, — felelt Hulot, — és majd elküldöm fivéremet is, hogy puhatolódzzék a gazdánál.

Elképzelhető, mily kedvben tért vissza a báró Marneffe-néhoz; majdnem megfélekedezett apaságáról, annyira a hatása alatt volt annak az igazi jópajtási viselkedésnek, a melyet Roger tanusított iránta, mikor megvilágította előtte helyzetét. Mindazonáltal Valeriának oly nagy befolyása volt reá, hogy az ebéd közepén a báró már csatlakozott a többiek hangulatához és annál vidámabb volt, minél több gondot kellett elfojtania; a szerencsétlen azonban nem sejtette, hogy ezen az estén ott fog állani boldogsága és a személyi ügyek vezetőjétől jelzett veszély keresztútján, vagyis, hogy választania kell Marneffe-né és állása között.

HUSZONÖTÖDIK FEJEZET.

Kegyencz-sors.

Tizenegy óra felé, mikor az estély elérte az eleven-ség tetőpontját, mert a szalon tele volt emberekkel, Valeria félrevonta Hectorot egy pamlag sarkába.

— Kedves öregem, — súgta a fülébe, — leányod annyira felháborodott Venczeszlav idejövetelén, hogy otthagya. Kemény feje van annak a Hortense-nak. Kérd meg csak Venczeszlavot, hogy mutassa meg a levelet, a mit az a kis buta írt neki. Két szerelmesnek ez az elszakadása, melynek állítólag én lennék az okozója, halatlan méltatlansággal fenyegethet engem, mert tudod, hogy milyen fegyvereket használnak az erényes asszonyok. Botránycsinálásból az áldozat szerepét játszszák, hogy árnyat vessenek egy nőre, a kinek nincs más bűne, mint hogy az emberek kellemesnek találják a házat. Ha szeretsz, tisztázol e vád alól és a két gertét visszatelepítéd fészkekbe. Különben is, egyáltalában nem ragaszkodom vöd látogatásaihoz, te hoztad ide, vidd vissza! Azt hiszem, ha van valami tekintélyed családban, méltán megkövetelheted feleségedtől, hogy nyélbe üsse a kibékülést. Mondd meg részemről ennek a jó öreg nőnek, hogy ha igazságtalan vádakkal illetnek, ha azt hiresztelik, hogy én vesztettem össze a fiatalokat, megzavartam családi békéjüket, hogy egyszerre kaparítom magamhoz az apát is, meg a vőt is, reá fogok szolgálni, hogy megérdemeljem e beszédet és majd meggyül velem a bajuk! Már Lisbeth is arról beszél, hogy szakít velem . . . Családját jobb szereti, mint engem, ezért nem is gáncsolom. Azt mondta, csak úgy marad velem, ha a fiatalok kibékülnek. Szépen vagyunk, a háztartás háromszor annyiba fog kerülni, mint eddig! . . .

— Oh! a mi azt illeti, — mondá a báró leánya dolgára czélozva, — majd rendet csinálók én.

— Jól van, — folytatá Valeria, — és most beszéljünk másról . . . Hogy áll Coquet állása?

— Ez — felelte Hector lesütve szemeit — már jóval nehezebb, hogy azt ne mondjam, lehetetlen! . . .

— Léhetetlen, drága Hectorom, — súgta Marneffe-né a báró fülébe, — de te nem tudod, mire képes ez a Marneffe. Hatalmában vagyok; ha érdekéről van szó, erkölcsstelen, mint a legtöbb ember, de egyszersmind roppant bosszúálló, mint általában az alantas lelkek, a tehetetlenek. Ebben az állapotomban, melybe te juttattál, teljesen ki vagyok neki szolgálatva. Ha kénytelen vagyok néhány napra kibékülni vele, kitelik tőle, hogy többé ki nem mozdúl szobámból.

A báró haragosan kiegyenesedett.

— Azzal a föltétellel, hogy irodafőnök lesz, nyugton hágy. Ez gyalázatosság, de észszerű.

— Valeria, szeretsz?

— Az ily kérdés, kedvesem, az én állapotomban cselédekhez illő tempó . . .

— Nos hát, ha csak kísérletet is teszek a marsalnál, hogy Marneffe kineveztetését kériem, már nem vagyok semmi és Marneffe-t is elmozdítják.

— Azt hittem, te meg a herczeg benső barátok vagytok!

— Bizonyára és ő nem egyszer szolgáltattott is róla bizonyoságot; de hát, gyermekem, a marsal felett is van valaki . . . így például a minisztertanács . . . Kis türelemmel, ha okosan járunk el, célhoz juthatunk. Hogy sikert érjünk, ki kell várnunk a pillanatot, mikor valami szolgálatot kérnek tőlem. Akkor azt mondhatom: „Kéz kezet mos . . .“

— Szegény Hectorom, ha én ezt mondom Marneffe-nek, ő bizonyára valamely gabszággal fog válaszolni. Tudod mit? Mondd meg neki te, hogy várnunk kell, én nem vállalkozom reá. Oh! tudom, mi vár reám! Marneffe tudja, mivel büntessen, nem fog kimozdúlni szobámból . . . Ne feledkezzél meg az ezerkétszáz franc járadékról a kicsike számára.

Hulot fenyegetve érezvén magát gyönyöreiben, félrehívta Marneffe urat és életében most először letett arról a fenhéjázó hangról, a mit eddig vele szemben megőrzött, annyira elrémitette a kilátás, hogy ez a haladkló ott vesztegeljen annak a csinos nőnek a szobájában.

— Kedves barátom, Marneffe, — mondá neki, — ma szó volt önről! Csakhogy az irodafőnöki kinevezés nem megy oly simán . . . Idő kell hozzá.

— Mennie kell, báró úr, — felelte kurtán Marneffe.

— De, kedvesem . . .

— Kell, báró úr, — ismételte hidegen Marneffe, hol a báróra, hol Valeriára nézve. — Ön oly állapotba juttatta feleségemet, hogy ki kell békülnie velem és én ezentúl magamnak fogom tartani; mert tudja, *kedves barátom*, Valeria bájos asszony, — tette hozzá rémes gúnnyal. — Itthon én vagyok az úr, sokkal inkább, mint a menyire ön a minisztériumban.

A báró olyan fájdalmat érzett, a mely mintha a fogfájás hatásával volna a szívre és majdnem könnyek szöktek a szemébe. A míg e rövid jelenet tartott, Valeria megsúgta Montes-nek Marneffe állítólagos követelését és ezzel egyidőre lerázta őt a nyakáról.

A négy hódoló közül egyedül Crevel, a kis kéjlek tulajdonosa volt kivéve e rendszabály alól, éppen ezért arcza ragyogott az elbizakodott boldogságtól és bár Valeria mindenféle szemöldök-összehúzással és egyéb jelekkel korholta vigyázatlanságáért: minden vonásából az apaság öröme sugárzott. Egy szemrehányó szóra, a mit odasúgott neki, megragadta az asszony kezét és így felelt:

— Holnap, hercegnőm, megkapod a te kis palotát! . . . holnap kötjük meg az alkut.

— És a bútorzat? — kérdé Valeria mosolyogva.

— Ezer versailles-i részvényem van, melyeket százhuszonöt francjával vettem, az áruk háromszáz francra fog emelkedni, mert, mint titokban megtudtam, a két útvonal társasága egyesül. Olyan berendezést kapsz, mint egy királyné! . . . Hanem, ügyebár, egyedül csak az enyém lesz? . . .

— Igen, kis öregem, — felelt mosolyogva ez a polgári mezbe bújtatott de Merteuil-né, — hanem vigyázz! tiszteld a jövődöbeli Crevelnét.

— Kedves rokon, — mondá Lisbeth a bárónak, — holnap már korán reggel ott leszek Adeline-nál, mert

beláthatja, hogy tisztességgel nem maradhatok itt. Az ön fivérének, a marsalnak fogom a háztartását vezetni.

— Ma este én is hazamegyek, — mondá a báró.

— Nos jó, holnap önöknél fogok reggelizni, — felelt mosolyogva Lisbeth.

Felfogta, hogy jelenléte mennyire szükséges annál a családi jelenetnél, mely másnap le fog játszódni. Éppen ezért már kora reggel fölkereste Victorin-t és közölte vele, hogy Hortense és Venczeszlav szétváltak.

Mikor a báró esti féltizenegy óra tájban hazaérkezett, Marietta és Lujza, a kiknek serény munkában kellett tölteniök a napot, éppen zárták a lakás ajtaját, Hulloznak tehát nem kellett csengetnie. A férj, a kit nagyon elkedvetlenített, hogy erényesnek kell lennie, egyenesen felesége szobájába tartott; a nyitott ajtón át térdre borúlva látta a feszület előtt, elmerülve az imában és oly helyzetben, mely dicsőséget hoz azoknak a festőknek vagy szobrászoknak, a kik elég szerencsések, hogy miután látták, jól lemásolják. Adeline, az áhitat elragadtatásában fenhangon mondá:

— Én Istenem, világosítsd fel kegyelmeddel! ...

A báróné tehát Hectorért imádkozott. E látványra, mely olyannyira más volt, mint a melyet odahagyott, és hallva e fölkiáltást, melyet a nap eseményei fakasztottak, a báró elérzékenyült és felsóhajtott. Adeline, könyvtől ázott arczczal, hátranézett. Annaira azt hitte, imája meghallgatásra talált, hogy fölugrott és a boldog szenvedély erejével karjai közé szorította Hectorját. Adeline minden asszonyi érdeket levetkezett magáról, a fájdalom még az emlékezést is kiölte belőle. Csak az anyaság, a család becsületének érzése s a keresztény hitves legtisztább ragaszkodása élt benne az eltévedt férj iránt, az a szent gyöngédség, mely a női szívben mindent túlél. Mindezt le lehetett róla olvasni.

— Hector, — szólalt meg végre, — visszatérsz hozzánk? Isten megkönyörült családunkon!

— Drága Adeline, — felelt a báró beljebb lépve és feleségét maga mellé egy karosszékbe ültetve, — te vagy a legszentebb teremtés, a kit ismerek és már régóta nem tartom magamat méltónak hozzád.

— Vajmi keveset kellene csak tenned, barátom, — mondá a báróné megfogva Hulot kezét és oly erős remegésben, hogy szinte ideges görcsnek látszott, — nagyon keveset, hogy helyreállítsd a rendet . . .

Nem merte folytatni, érezte, hogy minden szó mindmegannyi gáncs lenne és nem akarta megzavarni a boldogságot, melyet e találkozás özönével árasztott lelkére.

— Hortense miatt jöttem, — vette át a szót Hulot. — Ez a kis leány elhamarkodott lépésével több bajt okozhat, mint a mennyi az én, Valeria iránt való őrült szenvedélyemből következett. Minderről azonban majd holnap reggel beszélünk. Marietta azt mondta, hogy Hortense alszik, hagyjuk nyugodni.

— Igen, — felelt Hulot-né, a kit hirtelen mély szomorúság fogott el.

Kitalálta, hogy a báró nem annyira családjának viszontlátása végett, mint inkább valamely idegen érdek folytán jött haza.

— Hagyjuk nyugodni még holnap is, mert a szegény gyermek rettenetes állapotban van, egész nap sírt, — mondá a báróné.

Másnap reggel kilencz óra tájban, a báró, várva leányát, a kit magához hivatott, fel és alá sétált az óriási lakatlan szalónban, keresve az érveket, melyekkel meggyőzze a legnehezebben leküzdhető makacsságot, az oly megsértett fiatal asszonyét, a ki engesztelhetetlen, mint a hogy engesztelhetetlen a feddhetlen ifjúság, mely mitsem tud a világ szégyenletes megalkuvásairól, mert nem ismeri az ezekben munkáló szenvedélyeket és érdekeket.

— Itt vagyok, papa! — szólt remegő hangon Hortense, a kit a szenvedések halovánnyá tettek.

Hulot, a ki egy széken ült, derékon átkarolta leányát és kényszerítette, hogy térdére üljön.

— Nos, gyermekem, — mondá homlokon csókolva Hortense-t, — hát összezördültünk odahaza és elkönynyelműsködtük a dolgot . . . Ez nem illik jól nevelt leányhoz. Az én Hortense-omnak nem lett volna szabad

egyedül határozni el magát ily döntő lépésre, hogy ott-hagyja házát, férjét, a nélkül, hogy szülőit kérdezné. Ha az én drága Hortense-om előbb beszél az ő jó és nemes-szívű anyjával, nem okozta volna nekem azt a nagy fáj-dalmat, a mit most érzek! . . . Te nem ismered a vilá-got; az emberek vajmi gonoszak. Még azt mondhatják, hogy férjed küldött haza szüleidhez. Azok a gyermekek, a kik, mint te, az anyjuk ölében nőnek föl, tovább ma-radnak gyermekek, mint a többiek, nem ismerik az éle-tet! Sajnos, az ártatlan és tiszta szenvedély, mint a mi-lyennel te viseltetel Venceszlav iránt, nem vet számot semmivel, teljesen az első benyomás hatalma alatt áll. Szívünk lobot vet és fejünk is mindjárt lángol. Képesek volnánk felgyújtani Párist és eszünkbe se jut, hogy bí-róság is van a világon. Ha öreg apád azt mondja, hogy nem cselekedtéll illendően, elhiheted, és még nem is szólok a mély fájdalomról, melyet érzek és a mely annál keserűbb, mert gáncscsal tetézel egy nőt, a kinek a szí-vét nem ismered és a kinek gyűlölsége rettenetes követ-kezményekkel járhat . . . Úgy van! neked, a ki csupa gyanútlanság, ártatlanság, tisztaság vagy, sejtelled sincs semmiről: bepiszkolhatnak, megrágalmazhatnak. De egyébként is, drága kis angyalom, te túlságosan ko-molyan veszel egy tréfát és én kezeskedhetem férjed ár-tatlanságáról. Marneffe-né . . .

Eddig a báró, mint valóságos művésze a diplomá-cziának, csodálatraméltóan jól fejlesztette érvelését. A mint láttuk, vigyázatosan kerülte e név említését, de a melynek hallatára most Hortense oly mozdúlatot tett, mint a kit szíven sebeztek.

— Hallgass meg, én tapasztalt ember vagyok és mindent megfigyeltem, — sietett folytatni az apa, hogy leányát megakadályozza a beszédben. — Az a hölgy nagyon hidegen bánik férjeddal. Úgy van, te tévedésnek vagy az áldozata, erről bizonyságokkal is szolgálhatok. Nézd, tegnap Venceszlav ott volt ebéden . . .

— Ott ebédelt? . . . — kérde a fiatal asszony föl-egyenesedve és arcán az iszonyat kifejezésével nézve apjára. — Tegnap! miután olvasta leveletem? . . . Oh! Istenem! . . . Miért is nem léptem inkább kolostorba,

mintsem hogy férjhez mentem? Életem már nem az enyém, gyermekem van! — tette hozzá zokogva.

Könnyei szíven találták Hulot-nét, kijött szobájából, leányához szaladt, karjai közé szorította és elhalmozta a fájdalom amaz együgyű kérdéseivel, melyek legelőbb torlódnak az ajkakra.

— Itt van, könnyek! . . . — szólt magában a báró, — pedig minden oly jól ment! De mit kezdjek most már síró asszonyokkal?

— Gyermekem, — mondá a báróné Hortense-nak, — hallgasd meg apádat! Ő szeret bennünket, no nézd . . .

— Lássuk csak, Hortense, kedves kicsi leányom, ne sírj, ez nagyon elcsúfit, — mondá a báró. — Nézd, legyen egy kis eszed. Menj haza szépen otthonodba és én ígérem neked, hogy Venceszlav soha többé be nem teszi a lábát abba a házba. Kérlek erre az áldozatra, ha ugyan áldozat megbocsátani egy csekélyke kis botlást oly férjnek, a kit szeretünk! Ősz hajamra, anyád iránt való szeretetedre kérlek . . . Te nem akarod, hogy vén napjaim keserűséggel és bánattal legyenek telve . . .

Hortense, mintegy őriöngve, apja lábaihoz vetette magát, oly kétségbeesett mozdulattal, hogy haja kibomlott és karját Hulot felé nyújtotta.

— Apám, az életemet kéri! — mondá; — vegye el, ha akarja, de vegye legalább tisztán és folt nélkül, örömmel adom oda. Ne kívánja, hogy becsstelenül, bűnösen haljak meg! Én nem hasonlítok anyámhoz! nem tudom a bántalmaktól fölemészteni magamat! Ha visszatérek otthonomba, egy féltékenységi rohamban képes vagyok megfojtani Venceszlavot vagy még ennél is rosszabbat teszek. Ne követeljen tőlem olyat, a mi felülmúlja erőmet. Ne temessen el elevenen! mert legalább is meg kell örülnöm . . . Érzem, hogy csak két lépésnyire vagyok az örülettől! Tegnap! tegnap! ott ebédelt annál az asszonynál, miután olvasta leveletem! . . . A többi férfiak is ilyenek? . . . Parancsoljon életemmel, de halálom ne legyen gyalázatos! . . . Csekély botlás! . . . Az övé? . . . Hogy gyermeke van attól az asszonytól!

— Gyermeke? — mondá Hulot két lépést hátrálva — Ugyan! ez bizonyára csak tréfa.

E pillanatban léptek be Victorin és Betti néni, a kik a látványra, mely elébök tárult, megzavarodottan állva maradtak. A leány apja lábainál térdelt. A bárónénak, a ki némán állt és a kiben az anyai és a hitvesi érzés küzdött egymással, könnytől ázott arczán a kétségbeesés látszott.

— Lisbeth, — szólt a báró megragadva a vén leány kariját és Hortense-ra mutatva, — te tanúságot tehetsz mellettem. Szegény Hortense-om elvesztette a fejét, azt hiszi, hogy Marneffe-né szerelmes Venczeszlavba, holott Valeria egész egyszerűen csak egy csoportozatot akart tőle.

— *Delila!* — kiáltott föl a fiatal asszony, — az egyetlen dolog, a mit házasságunk óta csinált. Érettem, fiáért az az úr nem tudott dolgozni, de azért a haszon-talan személyért dolgozott és mily buzgalommal . . . Oh! végezzen velem, apám, mert minden egyes szava egy-egy tördőfés.

Lisbeth, a báróné és Victorin felé fordúlva a vállait vonogatta, a mivel sajnálkozást akart kifejezni a báró fölött, a ki nem láthatta e mozdulatot.

— Hallgasson meg, rokon, — mondá Lisbeth, — én nem tudom, mi volt Marneffe-né, mikor ön fölkerít, hogy költözzem a lakása fölé és vezessem háztartását; de három év alatt sok mindent kitapasztal az ember. Az a nő nem más, mint egy *utczai leány!* És annyira aljas, hogy csak az a gyalázatos és undok férje hasonlítható hozzá. Ön a bolondjuk ezeknek az embereknek, a pénzeszsákjuk és ők messzebbre ragadják önt, semmint gondolná. Világosan kell önnel beszélnem, mert ön örvénybe sodródott . . .

Ekképpen hallva beszélni Lisbeth-et, a báróné és leánya oly pillantást vetettek reá, mint az áhítatos hívők, a mikor köszönetet mondanak a Madonnának, hogy megmentette életüket.

— Az a rettenetes asszony föl akarta forgatni az ön vejének családi életét. Mi czélből? Nem tudom, mert az én értelmem nagyon is gyöngé ahhoz, hogy tisztán láthatnék az oly alávaló, nemtelen, gyalázatos cselszövények homályában. Az ön Marneffe-néje nem szerelmes

az ön vejébe, de bosszúból azt akarja, hogy lábai előtt heverjen. Én leszámoltam e nyomorúlt teremtéssel, úgy, a hogy megérdemli. Közönséges kitarzott nő, a kiből hiányzik minden szemérem; kijelentettem neki, hogy távozom házából, ki akarom menteni becsületemet ebből a pocsolóyából . . . Mindenekelőtt családomnak vagyok a tagja. Megtudtam, hogy unokahugom otthagya Venczeszlavot, eljövök én is! Az ön Valeriája, a kit ön szentnek tart, okozta ezt a fájó elszakadást; hogy is maradhatnék egy ily asszonymnál? A mi drága kis Hortense-ünk, — folytatá jelentősen megérintve a báró karját, — talán balgán cselekszik, olyasformán, mint azok az asszonyok, a kik egy ékszerért készek volnának föláldozni egész családjukat. Nem hiszem, hogy Venczeszlav bűnös, de elhiszem, hogy gyöngé és nem mondom, hogy végül is nem adja meg magát a kitanult kaczerkodásoknak. Én határoztam. Az az asszony szerencsétlenséget hoz önre, koldusbotra fogja önt juttatni. Nem akarom, hogy úgy látszassék, mintha közreműködném családom megrontásában, én, a ki három év óta egyebet se teszek, mint hogy ezt megakadályozni igyekszem. Önt megcsalják. Jelentse csak ki egész határozottsággal, hogy nem avatkozik bele annak a gyalázatos Marneffe-nek a kinevezetésébe és majd meglátja, mi fog történni! Ugyancsak fonják a virgácsot erre nézve.

Lisbeth fölemelte unokahugát és szenvedélyesen átölelte.

— Drága Hortense-om, légy erős, — súgta a fülébe.

A báróné a megbosszult asszony lelkesedésével ölelte meg Lisbethet. Az egész család néma csöndben állt az apa körül, a ki eléggé eszes volt, hogy megértse, mit jelent e csend. Arczán és homlokán rettenetes harag látszott; erei kidagadtak, szemei vérben forogtak, arczszíne fakóra vált. Adeline hevesen térdre vetette magát előtte és megragadta kezeit:

— Kegyelem, barátom, kegyelem!

— Gyűlöletes vagyok előttetek! — tört ki a báróból lelkiismeretének fölkiáltása.

Mindnyájan tudatában vagyunk vétkeinknek. Áldozatainknak majdnem mindig azokat a gyűlölködő érzel-

meket tulajdonítjuk, melyet a bosszúvágynak bennök keltenie kellene és hiába a képmutatás minden erőködése, beszédünk vagy arcunk valamely váratlan kínos jelenetben épp úgy vallomást tesz, mint a hogy vallott régen a bűnös a hóhér kezei között.

— Gyermekeinkben, — folytatá a báró visszatérve vallomására, — végül is ellenségeink támadnak.

— Apám . . . — szólalt meg Victorin.

— Apád szavába mersz vágni? — mondá a báró dörgő hangon fiára tekintve.

— Apám, hallgasson meg, — szólt Victorin szilárd és határozott hangon, a puritán képviselő hangján. — Sokkal jobban tudom, mily tisztelettel tartozom önnek, semhogy valaha is véthetnék ellene és ön bennem bizonyára mindig a legalázatosabb és a legengedelmesebb fiút fogja találni.

Mindenki, a ki eljár a kamara üléseire, a parlamenti küzdelmek harczmodorára ismerhet a hosszú lélegzetű mondatokban, melyeknek az a czéljuk, hogy lecsillapítsák az ingerültséget és időt nyeressenek.

— Távolról sem vagyunk az ön ellenségei, — folytatá Victorin; — apósom, Crevel úr, összeveszett velem, mert beváltottam a Vauvinet-féle hatvanezer francra rúgó váltókat és bizonyos, hogy ez a pénz Marneffe-néra kellett. Oh! nem teszek önnek szemrehányást, apám, — tette hozzá a báró egy kézmozdulatára; — csak Lisbeth-tel együtt könyörgök önnek és figyelmébe akarom ajánlani, hogy ha vak odaadással viseltetünk is ön iránt, apám, ha áldozatkészségünk, drága jó apám, határtalan is: anyagi segélyforrásaink nem kimeríthetetlenek.

— Pénz! — szólt egy székebe omolva a szenvedélyes aggastyán, a ki magánkívül volt ettől az okoskodástól. — És a saját fiam! . . . Meg fogja kapni a pénzét, uram, — szólt fölemelkedve.

Az ajtó felé indult.

— Hector!

E kiáltásra a báró megfordult és felesége hirtelen megpillantotta könnytől ázott arczát. A báróné kétségbeesett erővel fonta köréje karjait.

— Ne menj el így . . . ne távozz tőlünk haraggal. Én egy szót sem szóltam! . . .

E fenséges kitörésre a gyermekek apjuk lábához borúltak.

— Mi mindnyájan szeretjük, — mondá Hortense.

Lisbeth, a ki mozdulatlanul állt, mint egy szobor, gögös mosolylyal az ajkán nézte e csoportot. E pillanatban lépett be az előszobába Hulot marsal és hallani lehetett a hangját. A család föl fogta a titkolódzás fontosságát és a helyzetnek megváltozott a képe. A két gyermek fölemelkedett és mindegyik igyekezett palástolni megindultságát.

Az ajtóból veszekedés hallatszott Marietta és egy katona között, a ki nem tágított, úgy, hogy a szakácsnő bejött a szalonba.

— Egy futár, a ki *Algiriából* jön, mindenáron beszélni akar a báró úrral.

— Várjon.

— Azt mondta, — súgta Marietta gazdájának fülébe, — mondjam meg, hogy a báró úr nagybátyja küldi.

A báró megremegett, azt hitte, hogy megjött a pénz, a mit titkon két hónap előtt kért, hogy kifizethesse adósságait; magára hagyta családját és kisietett az előszobába. Egy elszázi legényt talált ott.

— A téns Hulot báró úr? . . .

— Igen . . .

— Ő maga?

— Ő maga.

A futár, a ki e párbeszéd alatt sapkája bélésében kutatott, innen egy levelet huzott ki. A báró mohón feltörte a pecsétet és a következőket olvasta:

„Kedves öcsém! Nemcsak hogy a százezer francot nem küldhetem el, a mit kér, de helyzetem is tartahatatlan, ha csak ön erélyesen közbe nem lép megmentésemre. Van itt a nyakunkon egy királyi ügyész, a ki folyton erkölcsöt papol és mindenféle ostobaságokat kíván a közigazgatásban. És ezt a tintanyalót semmi módon se lehet elhallgattatni. Ha a hadiügy-

miniszter kötélnek áll a feketekabátosoknak, végem van. E levél átadójában teljesen megbízom, igyekezzék neki valami előléptetést szerezni, több ízben volt hasznos szolgálatunkra. Ne hagyja, hogy a hollók lecsapjanak reám!”

E levél villámcsapásként hatott; a báró előtt föl-villantak azok a belső torzsalkodások, melyek a polgári és katonai hatóságok közti visszavonással még ma is nehezítik Algirban a kormányzást és rögtön orvosságot kellett kitalálnia a föltáruló sebre. A katonának azt mondta, hogy jöjjön el másnap és miután megigérte neki az előléptetést is, elbocsátotta, és visszatért a szalonba.

— Isten áldjon, bátyám, — mondá a marsalnak. — Isten veletek, gyermekeim; Isten veled, kedves Ade-line-om. És te, Lisbeth, mit fogsz csinálni? — kérdé.

— A marsal háztartását fogom vezetni, mert nekem már az a sorsom, hogy életemet az önök szolgálatában töltsöm, vagy az egyiknél, vagy a másiknál.

— Ne menj el Valeriától, a míg nem beszéltem veled, — súgta Hulot a vén leány fülébe. — Isten veled, Hortense, kis lázadó és légy azon, hogy megint okos légy; fontos ügyek szólítanak, majd még beszélünk a kibékülésről. Csak gondold meg, drága kis cziczám, — tette hozzá megölelve Hortense-t.

Távozott, a zavar oly látható kifejezésével arczán, hogy feleségét és gyermekeit a legélénkebb nyugtalan-ságba ejtette.

— Lisbeth, — mondá a báróné, — meg kell tudnunk, hogy mi lelte Hectort, még sohasem láttam ily állapotban; maradj még két-három napig annál az aszszonynál; annak mindent elmond és tőle megtudhatjuk, hogy mi változtatta meg ily hirtelen. Légy nyugodt, rendbe fogjuk hozni házasságot a marsallal, mert erre a házasságra nagy szükség van.

— Sohasem fogom elfeledni, mily bátor voltál ma reggel, — mondá Hortense megölelve Lisbeth-et.

— Megbosszúltad szegény anyánkat, — szóló Victorin.

A marsal kíváncsi tekintettel nézte a Lisbeth-re

pazarolt szeretetnyilvánításokat, a ki azután hazament, hogy elbeszélje a jelenetet Valeriának.

E vázlat lehetővé teszi az ártatlan lelkeknek is, hogy fogalmat alkossanak maguknak, mily sokféle pusztítást visznek végbe a Marneffe-nék a családokban és mily módon férköznek a szegény erényes asszonyokhoz, a kik látszólag oly messze vannak tőlük. Ha azonban gondolatban átvisszük e bajokat a társadalom legfelsőbb rétegébe, a trón közelébe: látva, hogy mibe kerülhetnek a királyok szeretői, felfoghatjuk, mily hálával tartoznak a népek uralkodóiknak, ha ezek az erkölcsös és tiszta családi életre mutatnak példát.

HUSZONHATODIK FEJEZET.

Sommás eljárás.

Párisban minden minisztérium egy-egy kis város, melyből az asszonyok számúzvék; de azért ott is pletykáznak és suttognak, épp úgy, mintha női lakosságuk is volna. Három év után Marneffe úr helyzete teljesen tisztán állott, minden részletében meg volt világítva és a hivatalszobákban ugyanúgy kérdezték: „Utódja lesz-e Marneffe úr Coquet úrnak, vagy nem?” mint a hogy valamikor a kamarában kérdezték: „Meggzavazzák-e az adományozást vagy nem?” A személyi ügyek vezetésében figyelemmel kísérték minden legkisebb mozzanatot is, latra vetettek mindent, a mi Hulot osztályában történik. A ravasz államtanácsos a maga részére nyerte Marneffe előléptetésének kárvallóját, a ki igen használható munkaerő volt, mondván neki, hogy ha kész Marneffe szekerét tolni, okvetlenül ő lesz az utódja, mert hogy az már úgymint haldoklik. Ez az ember szintén fontorkodott Marneffe érdekében.

A hogy Hulot áthaladt a várótermén, mely tele volt emberekkel, az egyik sarokban Marneffe fakó arcát pillantotta meg és Marneffe volt az első, a kit beszólitottak.

— Mit óhajt, kedvesem? — kérde a báró leplezve nyugtalanágát.

— Főnök úr, az emberek nevetnek rajtam a hivatalban, mert értésükre esett, hogy a személyi ügyek vezetője ma reggel egészségi okokból szabadságra utazott és egy hónapig odamarad. Egy hónapi várás, tudjuk, hogy az mit jelent. Ön átenged engem ellenségeim gunyolódásának, holott elég, ha egy oldalról ütik a dobot; ha egyszerre mindkét oldalról tánczoltatjuk rajta a verőt, kipukkad.

— Kedves Marneffe barátom, a ki czélt akar érnei, annak türelmesnek kell lennie. Ha ön egyáltalában lesz irodafőnök, úgy csak két hónap múlva lehet. A mostani pillanat, melyben a magam állását kell megszilárdítanom, nem alkalmas arra, hogy botránys elöléptetést szorgalmazzak.

— Ha ön elejt, soha sem leszek irodafőnök, — szólt Marneffe hidegen, — neveztesen ki, ennek meg kell lennie.

— Tehát áldozzam föl magamat önért? — kérdé a báró.

— Ha nem neveztet ki, azt kellene mondanom, hogy csalódtam önben.

— Ön nagyon is Marneffe, kedves Marneffe úr! ... — szólt a báró fölemelkedve és ajtót mutatva a helyettes főnöknek.

— Van szerencsém üdvözölni a báró urat, — felelt alázatosan Marneffe.

— Micsoda becstelen ficzkó! — mondá magában a báró. — Szinte kimondta, hogy huszonnégy óra alatt fizessenek, különben kilakoltat.

Két órával utóbb, épp a mikor a báró végzett Vignon Claude kioktatásával, a kit el akart küldeni az igazságügyminisztériumba, hogy szerezzen fölvilágosítókat azokról a bírói hivatalnokokról, a kik Fischer Johann kerületében vannak, Reine benyitott az osztályfőnök úr szobájába és átadott egy kis levelet, a mire mindjárt választ kért.

— Ideküldi Reine-t! — mondá magában a báró. — Valeria megőrült. Mindnyájunkat veszélyeztet és veszélyezteteti annak az utálatos Marneffe-nek a kineveztetését is.

Elbocsátotta a miniszter magántitkárát és a következőket olvasta:

„Ah! kedves barátom, mily jelenetet szenvedtem el! Most megfizettem érte, hogy te három éven át boldoggá tettél! Marneffe oly dühösen jött haza hivatalából, hogy rettenet volt reánézni. Mindig nagyon csúfnak ismerem, most szörnyűséges volt. Megmaradt négy fogát ideoda vicsorgatta és utálatos jelenlétével fenyegetett, ha továbbra is fogadlak. Sajnos! szegény cziczám, ajtónk immár zárva lesz előtted. Láthatod, hogy sírok, könnyeim a papirra hullanak, elmoszák a betűket! Vajjon el fogod-e tudni olvasni, a mit írok, drága Hectorom? Ah! hogy ne lássalak többé, lemondjak rólad, most, mikor életedből való életet hordok magamban, s mint hiszem, szíved is nálam van, — belehalok. Gondolj a mi kis Hectorunkra! ne hagyj el; de azért ne becstelenítsd meg magadat Marneffeért, ne engedj fenyegetődzésének! Ah! szeretlek, a hogy még soha sem szerettem! Emlékezetembe idézem mindazokat az áldozatokat, a miket Valeriádért hoztál, ő nem hálátlan és nem is lesz az soha: te vagy és te leszel egyedül férjem. Ne törődj többé az ezerkétszáz franc évjáradékkal, a mit tőled annak a drága kis Hectornak kértem, a ki néhány hónap mulva világra jön . . . többé nem akarok pénzembe kerülni. Különben is a te sorsod lesz mindig az én sorsom is.

„Ah! Hectorom, ha te is úgy szeretnél, mint én téged, nyugdíjaztatnád magadat, te is, én is itt hagynók családunkat, a sok vesződséget, környezetünket és elmennénk Lisbeth-tel valami szép vidékre, Bretagne-ba vagy a hova akarod. Ott nem közlekednénk senkivel és boldogan élnénk távol a világtól. A te nyugdíjad és az a kevés, a mivel mint tulajdonommal rendelkezem, elegendő lesz, hogy megéljünk. Te féltékeny vagy, nos hát láthatnád, hogy Valeriád egyedül csak Hectorjával törődik és neked nem kellene úgy kifakadnod, mint a hogy a minap tetted. Csak egy gyermekem lesz, a miénk, légy róla meggyőződve, szeretett vén dörmögöm. Nem, te el se képzelheted dühömet, mert ehhez tudnod kellene, hogyan bánt velem és mily szidalmakat okádott a te Va-

leriádra! szavai bepizskítanak e papiroost; oly nőnek, a milyen én vagyok, Montcornet leányának sohasem lett volna szabad ilyet hallania. Oh! szerettem volna, ha itt vagy, hogy büntetésül lássa a féktelen szenvedélyt, mely irántad elfogott. Apám összekaszabolta volna a nyomorultat; én csak azt tehetem, a mit asszony tehet: őrjögve szeretlek! Éppen ezért, szerelmem, abban a kétségbeesett állapotban, a melyben vagyok, lehetetlen, hogy lemondjak rólad. Igen! látni akarlak, titokban, minden nap! Ilyenek vagyunk mi, asszonyok: magamévá teszem vonakodásodat. Kérlek, ha szeretsz, ne neveztesd ki irodafőnökké, dögöljön meg, mint helyettes főnök! . . . E pillanatban nem tudom, hol áll a fejem, még mindig hallom átkozódását. Betti, a ki el akart hagyni, megkönyörült rajtam, még itt marad néhány napig.

„Drága kedvesem, nem tudom, mit tegyünk. Nem látok mást, csak a szökést. Mindíg imádtam a falut, Bretagne-t, Languedoc-ot, vagy a hol akarod, csak szabadon szerethesselek. Szegény cziczám, mennyire sajnállak! Kénytelen vagy visszatérni vén Adeline-edhez, ehhez a köny-korsóhoz, mert hisz a szörnyeteg bizonyára megmondta neked is, hogy éjjel-nappal örködni fog fölöttem; rendőrt is említett! Ne jöjj! Ismerem őt; a mióta oly gyálázatos számítást alapított reám, minden kitelik tőle. Szeretném, ha visszadhatnám neked mindazt, a mit nagy-lelkűségedtől kaptam. Ah! édes jó Hectorom, lehet, hogy kaczerkódtam, könnyelműnek látszottam előtted, de te még nem ismered Valeriádat; kedvét találta benne, hogy gyötörjön téged, de azért mindennél drágább vagy neki a világon. Senki sem tilthatja meg, hogy Lisbeth-tel találkozzál, vele fogom kieszelni a módját, hogy beszélhessünk egymással. Kérlek, édes cziczám, írv egy sort, a mely megnyugtasson, ha jelenlétedtől már meg vagyok fosztva . . . (Oh! odaadnám az egyik karomat, hogy itt lehess mellettem a mi divánunkon.) Leveled talizmánom lesz; írv valamit, a miben benne legyen egész nagy lelked; a levelet visszafogom adni, mert óvatosnak kell lennünk és nem tudnám hova rejteni, Marneffe mindent föltúr. Szóval, nyugtasd meg Valeriádat, feleségedet,

gyermeked anyját. Hogy én, a ki eddig naponta láttalak, most csak írhatok neked! Mondtam is Lisbeth-nek: „Nem tudtam boldogságomat.“ Ezerszer csókollak, cziczám. Szeresd nagyon a te Valeriádat.“

— És ezek a könnyek! . . . — szól magában Hulot, mikor végére jutott a levélnek, — ezek a könnyek, melyek olvashatlanná teszik a nevét. — Hogy van úrnője? — kérde Reine-től.

— Ágyban fekszik, görcsei vannak, — felelt Reine. — Az idegroham úgy össze-vissza csavarta, mintha hajlós vesszőből lenne. Akkor jött reá, mikor a levelet megírta. Oh! ez a következménye a sírásnak . . . Az úr úgy kiabált, hogy a lépcsőházban is lehetett hallani.

A báró, zavarában, hivatalos fejnyomással ellátott papíron írta a következő levelet:

„Légy nyugodt, angyalom, helyettes főnökként fog megdögleni. Eszméd kitünő, elmegyünk, messze Páristól és boldogan fogunk élni a mi kis Hectorunk-kal; nyugdíjaztatom magamat és valami jó vasuti állást vállalok. Ah! drága barátnőm, leveled szinte megifjított! Oh! újra kezdem az életet és meglátod, vagyont szerzek kicsikénknek. Leveled, mely ezerszerre lángolóbb, mint azok, melyek az *Új Heloise*-ban vannak, csodát művelt! Nem hittem volna, hogy irántad való szerelmem még fokozódhatik. Ma este Lisbeth-nél látni fogod a te holtig hű Hectorodat“.

Reine magával vitte a választ, az első levelet, melyet a báró *drága barátnő*-jének írt! Az ily fölgerjedések mintegy ellenhatásai voltak a láthatár szélén fenyegetőző katasztrófáknak; e pillanatban azonban a báró, biztosra vévén, hogy elfordíthatja a csapásokat, melyekkel nagybátyja: Fischer Johann ellen támadtak, csak a hiányzó pénzösszeggel törődött.

A bonaparteista jellem egyik sajátossága a kard hatalmába vetett hit, a biztos meggyőződés, hogy a katonaság felette áll a polgárságnak. Hulot lenézte az algiri királyi ügyészt, a mikor ott a hadügyminiszter uralkodik. Az ember az marad, a ki volt. Hogy is feledhetnék el a császári gárda tisztjei a látványt, mikor a császárság derék városainak polgármesterei, a császár prefet-

Íe, e helyi érdekű császárok fogadták a császári gárdát, üdvözlő beszédekkel köszöntötték a megye határán, a melyen átvonult és fejedelmeket megillető hódolattal bántak vele?

Félöt órakor a báró egyenesen Marneffe-néhoz ment; míg a lépcsőn fölhaladt, szíve úgy dobogott, mint egy fiatalemberé, mert azt kérdezgette magában: „Láthatod-e vagy nem?” Hogy is emlékezhetett volna a délelőtti jelenetre, mikor családja könnyezve fekiútt lábai előtt? Valeria levele, a melyet örök időkre egy kis tárczába tett, a mit szíve fölött viselt, nem kezeskedett-e arról, hogy jobban szeretik, mint akár a legszeretetre-méltóbb fiatalembert? Miután csöngetett, a szerencsétlen báró a rokkant Marneffe czipőinek csoszogását és gyalázatos köhögését hallotta. Marneffe kinyitotta az ajtót, de csak hogy állásba vágja magát és a lépcsőre mutasson, teljesen ugyanolyan kézmozdulattal, mint a milyennel Hulot neki mutatott ajtót a hivatalában.

— Ön nagyon is Hulot, tisztelt Hulot úr! . . . — mondá.

A báró be akart lépni, Marneffe pisztolyt vett elő a zsebéből és felvonta a kakast.

— Tisztelt államtanácsos úr, ha egy ember oly aljas, mint a milyen én vagyok, — mert ön, ügyebár, nagyon aljasnak tart? — a fegyenczek között is a leghitványabb volna, ha nem használná ki árúba bocsátott becsületének minden előnyét. Ön háborút akar, meglesz, kérlelhetetlenül és szünetelés nélkül. Ne jöjjön többé ide és ne próbáljon behatolni, már jelentést tettem a rendőrségnél, hogy milyen helyzetben vagyok önnel szemben.

És fölhasználva Hulot elképedését, kitaszította a bárót és bezárta az ajtót.

— Micsoda szörnyűséges gazember! — mondá magában Hulot, a míg fölfelé haladt Lisbeth lakásába. — Oh! most már értem a levelet. Valeria és én el fogjuk hagyni Párist. Valeria az én hátralevő életem; ő fogja lezárni szemeimet.

Lisbeth nem volt otthon. Olivierné elmondta Hulotnak, hogy a bárónéhoz ment, abban a hiszemben, hogy ott találja a báró urat is.

— Szegény leány! nem hittem volna, hogy oly eszes legyen, mint a hogy ma délelőtt viselkedett; — mondá magában a báró, a ki a Vaneau-utczából a Plumet-utczába vezető úton emlékezetébe idézte Lisbeth eljárását.

A Vaneau-utca és a Babylon-utca sarkán fölpillantott az Éden-re, honnan Hymen a törvény pallósával tiltotta ki. Valeria, a ki az ablakban állt, tekintetével követte Hulot-t: a hogy fölnézett, feléje lobogtatta zsebkendőjét; de a gyalázatos Marneffe reácsapott felesége főkötőjére és durván elrántotta az ablakból. Az államtanácsosnak könny szökött a szemébe.

— Ily szerelmet bírni! és látni a szeretett nő bántalmazását és közel lenni a hetven évhez! — mondá magában.

Lisbeth sietett bejelenteni a családnak a jó hírt. Adeline és Hortense már tudták, hogy a bárót, mert nem akarja Marneffe irodafőnökké való kineveztetésével az egész személyzet előtt megbecsteleníteni magát, a Hulotgyűlölővé vált férj ki fogja utasítani. Éppen ezért a boldog Adeline úgy rendezkedett az ebéd dolgában, hogy Hector jobbnak találja, mint a melyet Valeriánál szokott kapni és az önfeláldozó Lisbeth együtt sürgölődött Mariette-tel, hogy megvalósítsa e nehéz földadatot. Betti néni úgy volt a családban, mint valami bálvány: anya és leánya egyre csókolgatták a kezét és megható örömmel közölték vele, hogy a marsal hajlandó reábízni háztartása vezetését.

— És innen már csak egy lépés, hogy a felesége légy, — mondá Adeline.

— Végre is, nem mondott nemet, mikor Victorin szóba hozta, — tette hozzá Steinbock grófné.

A bárót családja a ragaszkodás oly meleg, oly megható, annyi szeretettel teljes jeleivel fogadta, hogy kénytelen volt elrejtteni bosszúságát. Ebéd után Hulot nem távozott. Az ebédre eljött a marsall, valamint Victorin is a feleségével együtt. Whisteztek.

— Már rég nem részesítettél *bennünket* ily estében, Hector, — mondá komoly hangon a marsal.

A fivérét becéző vén katona e kijelentése, mely-

lyel mintegy szemrehányást tett neki, mély benyomást keltett. Kiérezett belőle sok és mély sebe egy szívnek, melyben az összes megsejtett fájdalmak visszhangot ébresztettek. Nyolcz órakor a báró kinyilatkoztatta, hogy hazakiséri Lisbeth-et, de megigérte, hogy visszajön.

— Lisbeth! — mondá neki az utczán, — ő bántalmazza Valeriát. Ah! jobban szeretem, mint valaha!

— Nem hittem volna, hogy Valeria ennyire szereti önt, — felelt Lisbeth. — Könnyelmű, kaczer, szereti, ha udvarolnak neki, vagy, a hogy ő mondja, a szerelem komédiáit játszák előtte; de egyedül csak önhöz ragaszkodik.

— Mit üzent?

— Ime, — felelt Lisbeth. — Tudja, hogy kegyesen bánt Crevel-lel; ezért nem szabad reá haragudnia, mert hiszen Crevel volt, a ki egész életére biztosította a nyomor elől; de utálja és a dolognak már körülbelül vége is van. Nos hát Valeriánál van egy lakáskulcs . . .

— A Dauphin-utczában! — kiáltott föl boldogan Hulot. — Semmi baj, megbocsátom neki Crevelt . . . Voltam ott, tudom . . .

— Itt van a kulcs, — mondá Lisbeth, — csináltassa meg holnap a párvját, vagy ha lehet, csináltasson kettőt.

— És aztán? — kérdé sürgetően Hulot.

— Nos, holnap ismét önöknél fogok ebédelni, ön ideadja Valeria kulcsát (mert esetleg Crevel apó visszakeresheti tőle) és holnapután találkoznak, akkor azután megbeszélhetik a teendőket. Teljes biztonsággal lehetnek, mert a lakásnak két kijárata van. Ha Crevel, a ki, mint ő maga mondja, a régensség korának erkölceit követi, véletlenül be talál nyitni a folyosó felől, ön távozhat a bolton át, vagy megfordítva. Nos hát, vén bűnös, mindezt nekem köszönheti. Cserébe mit fog tenni értem?

— Mindent megteszek, a mit akarsz!

— Úgy hát ne szegüljön ellene az ön fivérével való házasságomnak!

— Micsoda! Hogy te Hulot marsalné, Forzheim gróiné legyél! — kiáltott fel Hector meglepetve.

— Adeline is báróné! . . . — felelt csipős és fenye-

gető hangon Betti. — Hallgasson ide, vén kéjencz! Ön tudja, hogy hányadán van az ügyeivel! Családja arra ébredhet, hogy kenyér nélkül áll és a sárban leli magát.

— Ettől rettegek! — szólt Hulot elborúlva.

— Ha fivére meghal, ki támogatja az ön feleségét meg a leányát? Egy franczia marsal özvegyének legalább is hatezer franc nyugdíj jár, nemde? Nos hát, vén botor, csak azért megyek férjhez, hogy kenyeret biztosítsak az ön leányának és feleségének!

— Erre nem gondoltam! — mondá a báró. — Majd reábeszélem fivéremet, mert benned megbízhatunk . . . Mondd meg angyalomnak, hogy életem az övé! . . .

És a báró, miután megvárta, hogy Lisbeth belépjen a Vaneau-utczai házba, hazatért folytatni a whistezést és otthon maradt. A báróné tetőpontján volt a boldogságnak, férje, úgy látszott, visszatért a családi élethez, a mennyiben két héten át minden reggel kilencz órakor elment a minisztériumba, hat órakor hazajött ebédelni és az estét családja körében töltötte. Kétszer a színházba is elvitte Adeline-t és Hortense-t. Az anya és leánya három hálaadó misét mondatk és könyörögtek Istennek, hogy tartsa meg nekik a férjet és az apát, a kit visszanyertek.

HUSZONHETEDIK FEJEZET.

Csapdában.

Egy este Hulot Victorin, mikor látta, hogy apja aludni tér, így szólt anyjához:

— Nos hát, boldogok vagyunk, apánk visszatért hozzánk; ha így tart, sem én, se feleségem nem sajnáljuk pénzünket . . .

— Apátok nemsokára hetven éves lesz, — felelt a báróné. — Még gondol Marneffe-nére, ezt észrevettem; de nemsokára eszébe se jut többé: a nők iránt való szenvedély nem olyan, mint a játék, az üzletszenvedély, a fősvényesség, — van határa.

A szép Adeline, mert ez az asszony ötvenöt éves kora és minden bánata mellett is még mindig szép volt, e

pontban tévedett. A kéjenczek, vagyis azok az emberek, a kiket a természet a szerelemnek kimért rendes határon túl is fölruház a szerelem drága képességeivel, szinte sohasem annyi idősek, mint a mennyi éveik száma. Ez erényes időközben a báró háromszor volt a Dauphin-utczában és ott sohasem látszott hetven évesnek. A megifjúlt szenvedély megifjította és egy pillanatig se habozott volna, hogy becsületét, családját, mindent föláldozzon Valeriának. Valeria azonban, a ki merőben megváltozott, sohasem szólt neki pénzről, se arról az ezerkétszáz francnyi évjáradékról, a mit fiúk számára kellene elhelyeznie; sőt ellenkezőleg, ő ajánlott neki pénzt, úgy szeretete Hulot-t, mint a hogy egy harmincz éves nő szeret egy szegény, költői hajlamú, nagyon szerelmes, szép joghallgatót. És a szegény Adeline azt hitte, visszahódította az ő drága Hectorját! A negyedik légyott idejét a két szerelmes a harmadiknak utolsó pillanatában határozta meg, épp úgy, mint a hogy egykor az olasz operában az előadás végén jelentették be, mit játszanak holnap. Reggel kilencz órában állapodtak meg. Az nap, a melyen e boldogság, melynek reménye elfogadtatta a szerelmes aggastyánnal a családi életet, esedékessé vált, nyolcz óra tájban Reine kereste a bárót. Hulot, valami szerencsétlenségtől tartva, kiment Reine-hez, a ki nem akart belépni a lakásba. A hű szobaleány a következő levelet adta át a bárónak:

„Vén dörmögöm, ne menj a Dauphin-utczába, közös rémünk beteg és nekem ápolnom kell őt; este kilencz órakor azonban légy ott. Crével Corbeil-ben van, Lebas úrnál, bizonyos vagyok fölöle, hogy nem fog valami herczegnőt hozni rejtett lakásába. Én úgy rendezkedtem, hogy éjszakám szabad legyen, mire Marneffe fölébred, már ismét itthon lehetek. Mindenesetre felelj, mert lehet, hogy siránkozó feleséged már nem enged neked annyi szabadságot, mint azelőtt. Azt hallom, még mindig oly szép, hogy te képes vagy vele engem megcsalni, mert hiszen oly nagy kéjencz vagy! Levelemet égeds el, nem bízom senkiben“.

Hulot a következő rövidke választ írta:

„Szerelmem! Már mondtam neked, hogy feleségem huszonöt év óta sohasem háborgatott gyönyöreimben. Száz Adeline-t is föláldoznék érted! Este kilencz órakor ott leszek a Crevel-templomban és várom istennőmet. Bár döglene meg a helyettes főnök minél előbb! Akkor nem lennének elválasztva egymástól. Ez az, a mit legforróbban óhajt a te Hectorod.“

Este a báró azt mondta feleségének, hogy Saint-Cloubba kell mennie dolgozni a miniszterrel, csak reggel négy-öt óra felé fog hazajönni és elment a Dauphin-utczába. Junius hónap vége felé volt.

Kevés ember élte át igazán a halálbamenés rettenetes érzését, azok, a kik visszajöttek a vérpadról, könnyen megszámlálhatók; néhány álmadozó azonban álmában átszenvedte a haldoklást, mindent érzett, még a kést is, melyet a nyakhoz illesztenek, míg nem a napfénynyel elérkezik az ébredés, mely megszabadítja őket . . . Nos, az érzés, mely az államtanácsost reggel öt óra tájban Crevel díszes és kaczer ágyában elfogta, még jóval felülmúlta azt, mintha a végzetes dobogón lett volna, körülvéve tízezer nézőtől, a kik húszezer lángoló szemmel nézik. Valéria bájos elhelyezkedésben szunnyadt. Szép volt, mint a hogy szépek azok a nők, a kik elég szépek, hogy alva is szépek legyenek. Ez a művészet behatolása a természetbe, a megelevenedett festmény. Vízszintes helyzetében a báró szemei három lábnnyira voltak a padlótól; pillantása, melyet mint minden ember, a ki most ébredt föl és a ki gondolatait összeszedni próbálja, maga elé meresztett, az ajtóra tévedt, melyet Jan, egy művész, a ki fittyet hányt a dicsőségnek, festett virágokkal borított. A báró nem látott, mint a halálraitélt, húszezer szemsugarat, csak egyet látott, de a melynek nézése kínosabb volt, mint a kivégzési tér tízezeréé. Bizonyos, hogy ezért a gyönyör teljébe lecsapó érzésért, mely sokkal ritkább, mint a halálraitéltkéé, egy csomó életunt angol nagy árt fizetett volna. A báró, még mindig vízszintes helyzetben maradva, valósággal fürdött a hideg verejtékben. Kétkedni akart; de a gyilkos szem nem engedte. Az ajtó mögött mormogás hallatszott.

— Hát ha csak Crevel, a ki meg akar tréfálni! — mondá magában a báró, nem kételkedhetvén többé, hogy van valaki a templomban.

Az ajtó kinyílt. Megjelent a fenséges francia törvény egy derék kis rendőrbiztos képében, a kit egy hórihorgas bíró követett, mögöttük pedig ott állt Marneffe ur. A rendőrbiztos, a ki egy pár kuszakötésű szalagcsokorral biztosított czipőben gyökeredzett és gyérfürtű, sárgálló koponyával végződött, vidám, jókedvű ficzónak látszott, a ki előtt a párisi életnek nincs titka. Szemei, melyek szemüveggel voltak duplázva, ravasz és gúnyolódó pillantásokat löveltek az üvegen át. A bíró, a ki azelőtt ügyvéd volt, bálványozta a szép nemet, irigyelte a büntettest.

— Bocsássa meg, báró ur, küldetésünk alkalmatlanságát! — mondá a rendőrbiztos, — egy panaszos följelentése hozott ide bennünket. A bíró úr hivatalosan szerepel a lakásba való behatolásnál. Tudom, hogy ön ki-csoda és azt is, hogy ki a társnője.

Valeria tágra nyitotta szemeit, azt az átható rikoltást hallotta, a mit a színésznők a megőrülésnek a színpadon való bejelentésére találtak ki, görcsökben vonaglott az ágyon, mint a hogy egy középkori megszállt asszony vonaglott ingében a rözse-halmon.

— Inkább a halál! . . . drága Hectorom, de hogy a rendőrség elé? oh! soha!

Fölugrott, mint valami fehér felhő elsuhan a három néző között és fejét kezébe rejtve a függöny mögé bújt.

— Elvesztem! meghaltam! . . . — kiáltotta.

— Uram, — szólt Marneffe Hulot-hoz, — ha Marneffe-né megőrül, úgy ön nem csak kéjencz, hanem gyilkos is . . .

Mit tehet, mit mondhat egy férfi, a kit egy oly ágyban lepnek meg, mely még csak bérben sem az övé, oly asszonynyal, a kihez hasonlóképpen semmi joga? Ime:

— Bíró úr, rendőrbiztos úr, — mondá méltósággal a báró, — szíveskedjenek kimélettel lenni e szerencsétlen nő iránt, a kinek értelme, úgy látom, veszedelemben forog . . . a jegyzőkönyvet azután is fölvehetik. Az ajtók bizonyára zárva vannak, szökéstől nem kell tartaniok

se az ő részéről, se az enyémről, már öltözetünk miatt sem . . .

A két tisztviselő engedelmeskedett az államtanácsos fölhívásának.

— Beszélni akarok veled, nyomorult szolgálélek! — szolt Hulot halkán Marneffe-hez, karjánál fogva magához vonván őt. — Nem én vagyok a gyilkos, hanem te! Irodafőnök akarsz lenni és a becsületrend tisztje?

— Mindenesetre, főnök úr, — felelt Marneffe fejével bólintva.

— Meglesz, de nyugtasd meg feleségedet és küldd el ezeket az urakat.

— Szó sincs róla, — felelt kajánul Marneffe. — Ez uraknak jegyzőkönyvbe kell venniök a rajtacsipést, mert mitévő lehetnék ez okirat nélkül, melyre panaszomat alapíthatom? A törvénykezés tele van gabszággal. Ön, báró úr, ellopta tőlem feleségemet és nem tett meg irodafőnökké, két napot engedek, hogy pótolja e mulasztást. Itt vannak a levelek . . .

— Levelek! . . . — kiáltott föl a bíró, félbeszakítva Marneffe-et.

— Igen, azok a levelek, melyek bizonyítják, hogy a gyermeknek, a kit feleségem most magában hord, ön az apja . . . Érti már? Ön oly évjáradékkal tartozik fiamnak, a mely fölér azzal, a mit ez a fattyú elvon tőle. De szerény leszek, ezzel nem törődöm, én nem vagyok mámoros az apaságtól! Megelégszem évi száz aranynyal. Holnap reggel vagy utódja leszek Coquet úrnak és nevem ott lesz azoknak a névsorában, a kiket a júliusi ünnep alkalmából kitüntetnek, vagy pedig . . . a jegyzőkönyv alapján beadom panaszomat a törvényszékhez. Méltányos vagyok, nemde?

— Istenem! beh szép nő! — mondá a bíró a rendőrbiztosnak. — Mily kár volna érte, ha megőrülne!

— Eszeágában sincs megőrülni, — felelt fölényesen a rendőrbiztos.

A rendőrség mindig a megtestesült gyanakvás.

— Hulot báró úr csapdába esett, — tette hozzá a rendőrbiztos eléggé hangosan, hogy Valeria meghallhassa.

Valeria oly tekintetet vetett a rendőrbiztosra, mely megölte volna, ha a pillantások hatni is oly dühvel tudnának, mint a milyet kifejeznek. A rendőrbiztos mosolygott, ő is csapdát állított, a nő beleesett. Marneffe felszólította feleségét, menjen át a másik szobába és öltözzék fel illendően, mert már mindent megbeszélt a báróval, a ki fölvelt egy házikabátot és visszajött az első szobába.

— Uraim, — mondá a két hivatalnoknak. — szükségtelen, hogy önöket megkérjem a titoktartásra.

A két tisztviselő meghajtotta magát. A rendőrbiztos kétszer könnyedén megkopogtatta az ajtót, mire belépett a titkárja, leült a kis asztalhoz és elkezdte írni, a mit a rendőrbiztos halk hangon tollba mondott neki. Valeria folytatta a sűrű könnyhullatást. Mikor az öltözködéssel végzett, Hulot ment át a szobába és ő is felöltözött. Ezalatt elkészült a jegyzőkönyv. Marneffe most magával akarta vinni feleségét, de Hulot, azt hívén, hogy most látja utoljára, egy kézmozdulattal engedelmet kért, hogy beszélhessen vele.

— Uram, az ön felesége elég sok pénzemben van, hogy szabad legyen elbúcsúznom tőle . . . természetesen mindnyájuk jelenlétében.

Valéria odajött hozzá és Hulot a fülébe súgta:

— Immár nincs más hátra, mint hogy megszökjünk; de hogyan levelezzünk? Elárúltak bennünket . . .

— Reine lesz a közvetítő, — felelt Valeria. — Csakhogy, kedves barátom, a mai botrány után nem találkozhatunk többé. Meg vagyok becstelenítve. Különben is, mindenféle gázságokat mondanak majd neked rólam és te el fogod hinni . . .

A báró tagadó mozdulatot tett.

— El fogod hinni és én ezért hálát adok az égnek, mert így talán nem fogsz bánkódni utánam.

— *Nem fogok helyettes főnök-ként megdöglenni!* — súgta az államtanácsos fülébe Marneffe, a ki hozzájuk lépett, hogy feleségét magával vonja. Durván reáfördt: — Elég, asszonyom; ha gyöngye vagyok is önnel szemben, nem akarom, hogy mások ostobának nézzenek.

Valeria távozott Crevel-hajlékából, kiment oly

hunczut pillantást vetve a báróra, hogy ez meg volt győződve, Valéria imádja őt. A bíró udvariasan kariját nyújtotta Marneffe-nének és úgy kísérté a kocsiig. A báró, a kinek alá kellett írnia a jegyzőkönyvet, nagy zavarban egyedül maradt a rendőrbiztossal. Mikor az államtanácsos aláírta nevét, a rendőrbiztos szemüvege fölött ravasz pillantást vetett reá.

— A báró úr nagyon szereti ezt a kis hölgyet?

— Szerencsétlenségemre, ön láthatja . . .

— És ha ő nem szereti önt? — kérdé a rendőrbiztos. — Ha megcsalja? . . .

— Arról már egyszer meggyőződtem, még pedig ezen a helyen . . . Ezt már mondtuk egymásnak, Crevel ur és én . . .

— Ah! ön tehát tudja, hogy ez a lakás a maire úré?

— Tökéletesen.

A biztos könnyedén megemelte kalapját, hogy köszöntse az aggastyánt.

— Ön nagyon szerelmes, hallgatok, — mondá. — Tisztelem a meggyökeresedett szenvedélyeket, mint a hogy az orvosok is tisztelik a makacs betegségeket. . . De Nucingen úrnál, a bankárnál is hasonló szenvedély volt az eset . . .

— De Nucingen úr barátaim közé tartozik, — szólt a báró. — Nagyon gyakran vacsoráztam a szép Eszterrel, ugyancsak megérte a két milliót, a mibe neki került. . .

— Többe, — felelt a rendőrbiztos. — A vén tözsér e szeszélye négy személynek az életébe került. Oh! az ily szenvedélyek olyanok, mint a cholera.

— Mit akart ön nekem mondani? — kérdé az államtanácsos, a kit ez a közvetett intés rosszúl érintett.

— Miért fosszam meg illuzióitól? — felelt a rendőrbiztos. — Az ön korában úgysis oly ritkák azok.

— Szabadítson meg tőlük! — kiáltott föl az államtanácsos.

— Később azután szídják az orvost, — felelt mosolyogva a biztos.

— Kérem, biztos úr . . .

— Nos hát, ez a nő egyetértett férjével.

— Oh! . . .

— Ez, uram, tíz eset közül kettőben így szokott lenni. Mi már ismerjük az eféléket.

— Micsoda bizonyítéka van bűnrészességéről?

— Oh! az első bizonyíték maga a férj! . . . — mondá a ravasz rendőrbiztos a sebek kitárásához szokott sebész nyugalmával. — E nyomott és elvetemedett arc-ról leolvasható a számítás. Hanem nem őriz ön ettől a nőtől valami levelet, melyben a gyermekről van szó?

— Annyira őrzöm, hogy mindig magammal hordom, — felelt Hulot báró a rendőrügynöknek, miközben oldalzsebében keresgélt, hogy kivegye a kis tárczát, a melytől soha sem vált meg.

— Hagyja a tárczát, a hol van, — szólta a rendőrbiztos, dörögve, mint egy vadállat, — itt a levél. Most már tudok mindent, a mit tudni akartam. Marneffe-né bizonyára be volt avatva, hogy mit tartalmaz a tárcza.

— Egyedül csak ő és senki más a világon.

— Gondoltam . . . Most pedig itt van a bizonyíték, a mit ön kér e kis nőcske bűnösségéről.

— Lássuk! — mondá még mindig hitetlenkedve a báró.

— Mikor bejöttünk, — kezdte a biztos, — az a nyomorúlt Marneffe lépett be elsőnek és fölvette ezt a levelet, melyet kétségkívül felesége tett arra a bútorra, — folytatá a kis asztalra mutatva. — Világos, hogy férj és feleség erre a helyre nézve állapodtak meg, föltéve, hogy sikerül neki öntői, a míg alszik, elcsenni a levelet, mert az a levél, a mit a hölgy önnek írt, összevetve azokkal, melyeket ön intézett hozzá, döntő jelentőségű a bűnpörben.

A rendőrbiztos odanyújtotta Hulot-nak a levelet, a mit Reiné adott át a bárónak minisztériumi hivatal-szobájában.

— Ez az aktákhoz tartozik, — szólta a biztos, — kérem vissza.

— Nos hát, uram, — mondá Hulot, a kinek arcvonásai eltorzultak, — ez az asszony maga a megtestestültek erkölcsstelenség. Most már bizonyos vagyok benne, hogy három szeretője van.

— Az világos, — mondá a rendőrbiztos. — Ah! az

efajta nők nem mind kóborolnak a járdán. És azoknál, a kik kocsin, a szalónokban vagy otthonukban üzik mesterségüket, már nem francokról meg centimesekről van szó. Eszter kisasszony, a kit ön említett és a ki megmérgezte magát, milliókat falt föl . . . Ha reám hallgat, báró úr, kifogja a lovakat. Ezt a mostani esetet még nagyon drágán fizetheti meg. A törvény annak a gaz férjnek a részén van . . . Szóval azonban, nélkülem ez a kis nőcske továbbra is hálójában tartaná önt!

— Köszönöm, uram, — mondá az államtanácsos, igyekezve, hogy méltón tartsa magát.

— Most pedig, báró úr, bezárjuk a lakást, a bohózatnak vége, a kulcsokat pedig ön lesz szíves átadni a maire úrnak.

Hulot oly leverten ért haza, hogy szinte összeroskadt és a legborúsabb gondolatok jártak elméjében. Fölébresztette nemes, szent és tiszta feleségét és szívébe öntötte az utolsó három esztendő történetét, miközben úgy zokogott, mint a gyermek, a kitől elvették játékszerét. A fiatalszívű aggastyán e vallomása, ez a rémes és megindító hősköltemény, a mellett, hogy elérzékenyítette Adeline-t, egyben a legélénkebb belső örömet keltette benne, hálát adott az égnek ez utolsó csapásért, mert úgy látta, hogy most már mindig családjá körében marad.

— Lisbeth-nek igaza volt! — mondá szelíd hangon Hulot-né, tartózkodva minden fölösleges szemrehányástól, — ő mindezt előre megmondta.

— Úgy van! Ah! ha a helyett, hogy méregbe jöttem, reá hallgattam volna, mikor azt akartam, hogy a szegény Hortense térjen vissza otthonába és ne veszélyeztesse a jóhírét ennek a . . . Oh! drága Adeline-om, meg kell mentenünk Venczeszlavot! Nyakig van az iszapban!

— Szegény barátom, a kis polgárasszonynyal sem volt több szerencséd, mint a színésznőkkal, — mondá Adeline mosolyogva.

A báróné meg volt rémülve a változástól, melyet Hectoron tapasztalt; a hogy boldogtalanul, szenvedőn, a fájdalom alatt görnyedezve látta, ő csupa szív, csupa

könyörület, csupa szerelem volt és vérét ontotta volna, hogy Hulot boldog legyen.

— Maradj velünk, drága Hectorom. Mondd el nekem, mit csinálnak azok a nők, hogy így magukhoz bilincselnek; igyekezni fogok, hogy . . . Miért nem szoktattál kedved szerint? Talán nem vagyok hozzá elég értelmes? Még mindig eléggé szépnek találnak, hogy udvaroljanak nekem.

Sok, kötelességéhez és férjéhez ragaszkodó férjes nő kérdezheti, miért nem választják ezek az oly derék és oly jó férfiak, a kik a Marneffe-nékkal szemben oly szájalmasak, feleségüket szeszélyeik és szenvedélyeik tárgyává, főleg, ha az hasonlít Hulot bárónéhoz? Ennek oka az emberi természet legtitkosabb mélyeiben gyökeredzik. A szerelem, az értelem ez óriási nekiszabadulása, a nagy lelkek e férfias és szigorú gyönyöre és a gyönyör, ez a piaczon árúsított közönségesség egy és ugyanannak a dolognak kettős arculata. Az a nő, a ki e kétféle természetű nagy szomjúságot egyaránt ki tudja elégíteni, épp oly ritka a női nemben, mint a nagy író, a nagy művész, a nagy föltaláló valamely népben. A fensőbb rendű ember és a tökfilkó, egy Hulot épp úgy, mint egy Crevel, egyaránt érzi az eszmény és a gyönyör szükségét; mindnyájan keresik a rejtelmes androgynet, azt a ritkaságot, mely legtöbbször oly mű, hogy csak két kötetre osztva jelenik meg. E keresés romlottságot jelent, mely a társadalmi berendezés következménye. A házasságot bizonyára úgy kell tekinteni, hogy nem mulatság; maga az élet ez, mely beteljesítendő kötelességekkel és mindkét részről való súlyos áldozatokkal teljes. A kéjenczek, ezek a kincskeresők épp oly bűnösök, mint a többi gonosztevő, a kiket szigorúbban büntetnek, mint őket. És e megjegyzés nem akar erkölcs-prédikáció lenni; okát adja sok meg nem értett balvégzetnek. E vázlat egyébként magában tartalmazza a saját erkölcsi tanulságait, melyek nem egyfélék.

A báró már jókor Wissembourg herczeg marsalhoz sietett, az ő magas pártfogása volt az utolsó menedéke. Harminczöt év óta lévén a vén katona pártfogoltja, mindenkor szabadon járhatott-kelhetett nála és most is be-

engedték a lakásba, holott a marsal még csak öltözködött.

— Eh! jónapot, kedves Hectorom, — mondá a jeles és jólélkű hadfő. — Mi baja van? Olyan gondterheltnek látszik. Pedig hát az ülésszaknak már vége. Megint elmúlt egy! Úgy beszélek róla, mint egykor hadjáratainkról. Szavamra, azt hiszem, az újságok is ilyenformán nevezik az ülésszakokat: parlamenti hadjáratok.

— Valóban sok bajunk volt vele; de ez a korszak fogyatkozása! — mondá Hulot. — Mit akar? Ez a világ rendje. Minden kornak megvannak a kellemetlenségei. Az 1841-ik év legnagyobb baja az, hogy se a királyi hatalom, se a miniszterek nem cselekedhetnek oly szabadon, mint annak idején a császár.

A marsal vasszemével oly pillantást vetett Hulot-ra, melynek büszkesége, átható ereje és éleslátása bizonyosságot tett róla, hogy ez a nagy lélek, az évek ellenére is még mindig megőrizte biztosságát és életelevenségét.

— Akarsz valamit tőlem? — kérdé jókedvű kifejezéssel.

— Abban a kényszerhelyzetben vagyok, hogy, mint személyes kegyet, egyik alfőnököm irodafőnökké való előléptetését és a becsületrend tisztjévé való kinevezését kérjem öntől . . .

— Hogy hívják az illetőt? — kérdé a marsal, oly tekintetet vetve a báróra, mely mint a villám czikkázott.

— Marneffe-nek!

— Szép felesége van, láttam leányod lakodalmán . . . Ha Roger . . . csakhogy Roger már nincs itt. Hector fiam ez az ügy szerelmeskedéssel kapcsolatos. Te még mindig nem tettél le erről? Ah! becsületére válsz a császári gárdának! Kitészik, hogy mit jelent, ha az ember az intendanturához tartozott, gyűjtöttél magadnak tartalékot . . . Ne erőlted, kedves fiam, ezt a dolgot, nagyon is gáláns természetű, semhogy hivatalos ügy legyen belőle.

— Nem úgy van, marsal, ez egy kellemetlen ügy, mert a bünyfenyítő bíróság szerepel benne; akarja, hogy az elé kerüljek?

— Ah! az ördögbe is! — kiáltott fel a marsal elborúlva. — Folytasd.

— Úgy vagyok, mint a csapdába került róka . . . Ön mindig oly jó volt hozzám, hogy bizonyára most is meg fog könyörölni rajtam és kiment a szégyenletes helyzetből, melybe jutottam.

És Hulot a lehető legelmésebben és a legtréfásabb hangon elbeszélte pórújárásának történetét.

— Akarja-e, herczeg, — fejezte be elbeszélését, — hogy fivérem, a kit ön annyira szeret, meghaljon a bánattól és hogy az ön egyik osztályfőnöke, egy államtanácsos megbecstelenítve álljon a világ előtt? Az a Marneffe nyomorúlt fickó, két-három év múlva nyugdíjazzuk.

— Mily könnyen beszélsz, kedves barátom, két-három évről! . . . — mondá a marsal.

— De hiszen, herczeg, a császári gárda halhatatlan.

— Immár egyedül én vagyok életben az első sorozat marsaljai közül, — felelt a miniszter. — Hallgass ide, Hector. Te nem tudod, mennyire ragaszkodom hozzád; be fogom neked bizonyítani! Aznap, a melyen itt hagyom a minisztériumot, együtt fogunk távozni. Ah! barátom, te nem vagy képviselő. Sokan áhítoznak az állásodra, nélkülem már elvesztetted volna. Úgy van, vajmi sokszor kellett lándzsát törnöm, hogy megtarthassalak . . . Nos hát, teljesítem mindkét kérésedet, mert nagyon is fájdalmas volna, hogy téged, a te korodban és abban az állásban, a mit elfoglalsz, a vádlottak padján lássalak. Csak-hogy te nagyon is kiteszed magad a támadásoknak. Ha ez a kinevezés zajt támaszt, mindkettőnket szidni fognak. Én nem törődöm vele, de a te lábaddal ezzel egygyel több lesz a tövis. A legközelebbi ülészakban ki fognak ugratni. Állásodat csalétekként lebegtetik öt-hat befolyásos ember előtt és csak az én érvelésemnek köszönhető, hogy még megmaradtál. Azt mondtam, hogy a mely napon te nyugalomba méssz és állásodat valaki más megkapta: egy boldog mellett öt elégedetlennel lesz dolgunk, míg ellenben ha még két-három évig függőben tartunk, megvan mind a hat szavazatunk. A miniszterek nevettek és azt találták, hogy a vén ordas eléggé beletalálja magát a parlamenti taktikába . . . Most megmondtam. Egyébként már öszülsz . . . Be szerencsés is vagy, hogy még min-

dig akadnak hasonló kellemetlenségeid! Hol vannak az idők, mikor Cottin alhadnagynak is voltak szeretői!

A marsal csöngetett.

— Össze kell tépelni azt a jegyzőkönyvet! — tette hozzá.

— Ön úgy viselkedik irántam, uram, mint egy apa! Mondani se mertem, hogy mennyire aggódtam.

— Talán mégis itt van Roger, — kiáltott föl a marsal, szolgáját, Mitouflet-t látva belépni, — küldje ide. — Siessen, Mitouflet. Te pedig, vén czimbora, állítsad ki a kinevezést, alá fogom írni. De az a gyalázatos cselszövő nem fogja sokáig élvezni bűnének gyümölcsét, szemmel fogjuk tartani és a legkisebb hibára lecsapjuk a székéről. Most pedig, kedves Hectorom, hogy már megmenekültél, vigyázz magadra. Ne fáraszd ki barátaidat. A kinevezést még ma délelőtt megkapod és embered rajta lesz a becsületrend lisztáján! . . . Hány éves vagy?

— Három hónap múlva hetven leszek.

— Micsoda pompás legény vagy! — mondá a marsal mosolyogva. — Te érdemelnél kitüntetést; csakhogy, ezer bomba, már nem élünk XV. Lajos korában.

Tényleg ilyen pajtáság fűzi össze egymással a napoleoni phalanx dicsőséges maradékait, még mindig azt vélik, hogy táborban vannak és kötelesek kölcsönösen és mindenki vel szemben védeni egymást.

— Még egy ily kérés, mint a mai, — mondá magában Hulot, mikor az udvaron keresztül haladt, — és elvesztem.

A boldogtalan államhivatalnok de Nucingen báróhoz ment, a kinek már csak jelentéktelen összeggel tartozott; sikerült újabb negyvenezer francot kapnia tőle kölcsön, a minek fedezetére további két esztendőre is át kellett engednie fizetését; de a báró kikötötte, hogy Hulot nyugdíjaztatásának esetében a nyugdíj lefoglalható részét ez összeg visszafizetésére kell fordítani, a míg csak a tőke és a kamat teljesen ki nem lesz fizetve. Ez újabb ügyletet is, épp úgy, mint az elsőt, Vauvinet nevében kötötték meg, a kinek a báró tizenkétezer francnyi váltót írt alá. Másnap úgy a végzetes jegyző-

könyv, mint a férj panasza és a levelek meg voltak semmisítve. Marneffe botrányos előléptetése, melyet a juliusi ünnep forgatagában alig vettek észre, semmiféle újság-cikkeket se vont maga után.

HUSZONNYOLCZADIK FEJEZET.

Egy magasztos courtisane.

Lisbeth, a ki látszólag szakított Marneffe-nével, beköltözött Hulot marsalhoz. Tíz nappal ez események után már megvolt az első kihirdetés, a mely szerint a vén leány feleségül megy a nagynevű aggastyánhoz, a kinek, hogy beleegyezését kinyerje, Adeline elmondta a pénzügyi katasztrófát, mely Hector-ját érte, de azzal a kéréssel, hogy sohase beszéljen róla a báróval, a ki — mondá — nagyon komor, levert, egészen elcsüggedt . . .

— Sajnos! benne van az időben! — tette hozzá.

Lisbeth tehát diadalmaskodott! Ott állt, hogy elérje nagyravágyása célját, terve megvalósul, boszúvágya kielégítést nyer. Már előre élvezte a gyönyört, hogy uralkodni fog családjá fölött, mely oly sokáig lenézte őt. Felfogadta magában, hogy pártfogója lesz pártfogóinak, mentő angyala a tönkrejutott családnak; a tükör előtt hajlongva *grófné asszony*-nak vagy *marsalné asszony*-nak nevezgette magát. Adeline és Hortense a nyomorral küzdve siralomban végzik be életüket, míg Betti néni, bejáratot nyerve a Tuileriákba, a nagyvilágban trónol.

Egy rettenetes esemény letaszította a vén leányt arról a társadalmi magaslatról, hol oly büszkén foglalt helyet.

Ugyanazon a napon, melyen az első kihirdetés történt, a báró újabb üzenetet kapott Afrikából. Egy második elzászi jött hozzá, a ki, miután meggyőződött róla, hogy Hulot báróval áll szemben, átadott neki egy levelet és lakcímének közlése után, magára hagyta a főtisztviselőt. Hulot bárót mintha villámcsapás érte volna, mikor a következőket olvasta:

„Kedves öcsém! Számításom szerint ön e levelet augusztus 7-én fogja megkapni. Föltéve, hogy három napba tart, a míg útnak indíthatja a segedelmet, a mit kérünk és hogy két hét kell, a míg az ideér, szeptember 1-ig meglehetünk vele.

Ha az eszközlés megfelel e határidőnek, úgy megmentette életét és becsületét az ön hívének, Fischer Johann-nak.

Ime, mit kíván az a hivatalnok, a kit ön büntársként mellém rendelt; mert, úgy látszik, bíróság vagy haditörvényszék elé állíthatnak. Ön tudja, Fischer Johann soha sem fogja tűrni, hogy valamely bíróság elé hurczolják, inkább Isten bírói széke elé megy.

Az illető hivatalnokot nagyon hitvány ficzkónak tartom, a ki képes bajt hozni önre; de eszes, mint minden gazember. Azt véli, önnek még hangosabban kell kiabálnia, mint a többinek és valami felügyelőt, külön biztost kell ideküldetnie, a kinek az legyen a feladata, hogy kikutassa a bűnösöket, fölfedje a visszaéléseket, szóval, hogy rendet csináljon és a ki legelőbb is közénk meg a bíróság közé álljon és zavart támasszon.

Ha ez az ember szeptember 1-ig ideér és ha öntől kapja az utasításokat, továbbá, ha küld kétszázezer francot, hogy a raktárakba beszerezhessük azokat az árukat, melyekről az mondtuk, hogy távoleső helyeken vannak szétszórva, tisztán és becsületesen fogunk állani az idevalók szemében.

Arra a katonára, a ki önnek e levelet megviszi, bátran reábízhatja a nevemre szóló és valamelyik algiriai cégre kiállított utalványt. Tisztességes ember, rokon és képtelenség, hogy kutatni igyekezzék, miféle dologban jár el. Úgy intézkedtem, hogy e fiúnak biztosítva van a visszatérhetés. Ha ön nem tehet semmit, szívesen halok meg azért az emberért, a kinek Adeline-ünk boldogságát köszönhetjük.“

A szenvedély gyötrelmei és gyönyörei, a katasztrófa, mely galans pályafutásának véget vetett, megakadályozták Hulot bárót, hogy a szegény Fischer Johann-ra gondoljon, a kinek pedig az első levele már határozottan bejelentette a veszedelmet, mely most oly

égetővé vált. A báró annyira zavartan ment ki az ebéd-
lőből, hogy a szalonban leroskadt a dívánra. Meg volt
semmisülve, oly bódúlatban volt, mintha magasból zu-
hant volna alá. Tekintetét mereven a szőnyeg egyik ró-
zsájára szegezte, észre sem véve, hogy Johann végzetes
levelét kezében tartja. Adeline szobájából hallotta, a mint
férje, mint valami élettelen tömeg, a dívánra vetette ma-
gát. Ez a zaj oly különösen hangzott, hogy azt hitte, a
bárót szélütés érte. Az ajtón át a tükörbe pillantott, el-
telve azzal a félelemmel, mely megakasztja a lélekzést,
mely mozdulatlaná tesz, és meglátta Hector, a mint
szinte a halálra vált ember mozdulatlanságával ült a di-
vánon. A báróné lábujjhegyen belépett a szobába. Hec-
tor mitsem hallott, odaért hozzá, észrevette a levelet, el-
vette, elolvasta és minden tagjában megremegett. Egyikét
érezte amaz ideges megrázkódásoknak, melyeknek a
test örökké őrzi a nyomát. Néhány nap mulva csak-
ugyan ki is tört rajta az állandó reszketés, de most, az
első pillanat elmúltával, a cselekvés szüksége megadta
neki azt az erőt, mely az élet gyökeréből fakad.

— Hector! jer szobámba, — mondá oly hangon,
mely sóhajhoz hasonlított. — Leányod ne lásson ily ál-
lapotban! Jer, barátom, jer.

— Honnan veszek kétszázezer francot? Azt ki-
eszközölhetem, hogy Vignon Claude-ot küldjék el vizs-
gáló-biztosnak. Elmés, értelmes fiú . . . Ezt két nap
alatt meg lehet csinálni . . . De kétszázezer franc?
Fiannak nincs ennyi, háza háromszázezer franc kölcsön-
nel van megterhelve. Fivéremnek legfeljebb ha három-
százezer franc a megtakarított pénze. Nucingen kine-
vetne! . . . Vauvinet? . . . Azt a tízezer francot is
kedvtelenül adta, a mi a gaz Marneffe fiának való összeg
kiegészítésére kellett. Nem, minden hiába. Nincs más
hátra, minthogy a marsal lábaihoz vessem magamat, be-
valljak neki mindent, hadd mondja, hogy hitvány vagyok
és belenyugodjam, hogy letűnjek.

— De, Hector, ez nemcsak a bukás, ez a becste-
lenség is! — szólt Adeline. — Szegény bátyám megöli
magát. Ölj meg bennünket, ehhez jogod van, de ne légy
gyilkos! Szedd össze magadat, még van segítség!

— Nincs, — felelt a báró. — A kormány egy embere sem kaphat kétszázezer francot, még ha egy miniszter megmentésére kellene is! . . . Oh! Napóleon, hol vagy?

— Szegény bátyám! szegény ember! Hector, nem szabad engedni, hogy bectelenül haljon meg!

— Volna ugyan még egy segítség, — mondá, — csakhogy . . . ez nagyon kétséges . . . Igen, Crevel hadilábon áll leányával . . . Ah! neki van pénze, ő az egyetlen, a ki tudna . . .

— Lásd, Hector, jobb, hogy feleséged pusztuljon el, semmint hogy elveszni hagyjuk bátyánkat, fivéredet, a család becsületét! — mondá a báróné, mintha hirtelen világosság gyúlt volna elméjében. — Igen, én mindnyájukat megmenthetlek . . . Istenem! mily aljas gondolat! Hogy is juthatott eszembe?

Összekulcsolta kezeit, térdre omlott és imát rebegett. A mikor fölemelkedett, férje arcán az öröm oly eszeveszett kifejezését látta, hogy újra föltámadt benne az ördögi gondolat és Adeline az idioták szomorúságába merült.

— Menj, barátom, siess a miniszteriumba! — kiáltott föl föleszmélve az aléltságból, — igyekezz, hogy kormánybiztost küldjenek, annak meg kell lennie. *Hálózdd körül a marsalt!* És, mire öt óraker visszajössz, talán meglesz . . . igen, meglesz a kétszázezer franc. Családod, emberi és hivatalnoki becsületed, tisztességed, fiad, minden meg lesz mentve; de Adeline-od elveszett és sohasem látod többé. Hector, barátom, — szólott térdreborúlva és megragadva férje karját, — áldj meg és mondj Isten hozzád-ot.

A jelenet oly szívettépő volt, hogy Hulot, fölemelve és megcsókolva feleségét, így szólott hozzá:

— Nem értelek!

— Ha értenél, — felelt a nő, — meghalnék a szégyentől, vagy pedig már nem lenne erőm, hogy végrehajtsam ez utolsó áldozatot.

— Tálalva van, — jelentette Marietta.

Hortense belépett, hogy jónapot mondjon apjának

és anyjának. Reggelizni kellett menni és hazug arcot mutatni.

— Csak reggelizzetek, majd utánatok jövök! — mondá a báróné.

Asztalához ült és megírta a következő levelet:

„Kedves Crevel úr! Szivességet akarok öntől kérni. Még ma délelőtt elvárom és számítok az ön ismeretes udvariasságára, hogy nem fogja nagyon sokáig várakoztatni
kész szolgáloját:

Hulot Adelinet“.

— Lujza, — szólt leánya szobaleányához, a ki fel-
szolgált, — vigye le ezt a levelet a kapushoz, mondja meg neki, hogy vigye rögtön oda, a hova címezve van és kérjen választ.

A báró, a ki a lapokat olvasta, egy republikánus újságot nyújtott oda feleségének és egy cikkre mutatva kérdezte:

— Nem késő már?

Ime a cikk, egyike azoknak a rettenetes kis közleményeknek, a minőkkel az újságok politikai sültjüket körítik:

„Algiri levelezőnk arról értesít bennünket, hogy az orani kerületben az élelmezési szolgálat körül oly visszaéléseknek jöttek nyomára, melyek vizsgálat indítását tették szükségessé. A szabálytalanságok nyilvánvalók, a bűnök ismeretesek. Ha a megtorlás nem lesz szigorú, úgy továbbra is több embert fogunk elveszteni a sikkasztások következtében, semmint az arabok fegyverei és az éghajlat gyilkos tüze miatt. Mielőtt e sajnálatos ügygyel behatóbban foglalkoznánk, be akarjuk várni az újabb értesítéseket. Immár nem csodáljuk a félelmet, a mivel a sajtónak az 1830-iki törvény szellemében való meghonosítása Algirban találkozik.“

— Felöltözöm és megyek a miniszteriumba, — mondá a báró fölkelve az asztaltól; — az idő drága, minden percz egy emberéletbe kerülhet,

-- Oh, mama, már nincs reményem! — mondá Hortense.

És, képtelenül könnyei visszafojtására, odanyújtotta anyjának a *Szép művészeti Szemle* egy számát. Hulot-né megpillantotta Steinbock gróf *Delila*-csoportozatának képét, mely alá ez volt nyomtatva: *Marneffe-né tulajdona*. A V. betűvel jegyzett cikkben az első soroktól fogva fel lehetett ismerni Vignon Claude ügyességét és kedveskedését.

— Szegény kicsike!... — mondá a báróné.

Megrettenve anyjának szinte közömbös hangjától, Hortense rápillantott, felismerte arczán oly fájdalomnak a kifejezését, a mely mellett az övének el kell halványulnia, felkelt és átölelve anyját kérdezte tőle:

— Mi baj, mama? Mi történt? Lehetünk-e még boldogtalanabbak, mint a milyenek vagyunk?

— Gyermekeim, azt hiszem, hogy összehasonlítva azzal, a mit most szenvedek, régebbi rettenetes szenvedéseim semmik se voltak. Mikor lesz vége gyötrelmeimnek?

— Az égben, anyám! — szólt komolyan Hortense.

— Jer, angyalom, segíts öltözködni!... De nem... nem akarom, hogy részt vegyél ebben az öltözködésben. Küldd be Lujzát.

Adeline, szobájába térve, megállt a tükör előtt. Szomorúan és kíváncsian szemlélte magát, miközben magában kérdezte:

— Szép vagyok még?... Kívánatosnak tarthat még valaki?... Nincsenek már ránczaim?...

Fölemelte szép szőke haját és fölfedte halántékát... üde és tiszta volt, mint a fiatal leányé. Adeline tovább ment, lemeztelenítette vállait és meg volt elégedve, egy pillanatra büszkeség töltötte el. A vállak szépsége, ha megvolt, az a szépség, mely legutóbb múlik el a nőnél, főképp, ha tiszta életet élt. Adeline nagy gonddal válogatta össze öltözékének részeit; de az áhíthatos és szüziesszonyoknak, apró kaczerkodó ötletei mellett is, szüziesszony volt az öltözéke. Mit használt az ujdonat-új szürke selyemharisnya, a magassarkú atlasz-czipő, mikor teljesen tudatlan volt abban a művészetben, hogy a döntő

pillanatban előredugjon egy szép lábat, hogy az kissé kikandikáljon a félig fölemelt szoknya alól, mely kilátásokat nyit a vágnak! Legszebb, festett virágokkal díszített, kivágott nyakú, és rövid ujjú mousseline-ruháját öltötte ugyan magára, de megrémülve a meztelenségtől, karjait fehér gazebe burkolta, vállára és nyakára pedig himzett kendőt borított. Angolosan fésült haja nagyon is sokatmondónak tűnt fel előtte, csinos kis főkötővel enyhítette ennek kihívó voltát; de akár volt főkötője, akár nem, tudott volna-e játszadozni aranyos fürtjeivel, hogy kitüntesse, megcsodáltassa formás kezét? . . . A mi az arczát illeti: bűnösségének tudata, az előre eltökélt ballépésre való készülődés oly heves lázba ejtették e szent asszonyt, hogy az egy perczre visszaadta neki az ifjúság ragyogását. Szemei tündököltek, arcza sugárzott. A helyett, hogy csábító lett volna, inkább valami szemérmetlen kifejezést látott magán, a mitől megborzadt. Adeline kérésére Lisbeth elmesélte Venczeszlav hűtlenségének körülményeit és a báróné ekkor nagy csodálkozására hallotta, hogy Marneffe-né egy estélyen, egyetlen pillanat alatt hajtotta hatalmába a megbabonázott művészt.

— Hogy csinálják ezt ezek a nők? — kérde a báróné Lisbeth-től.

Semmisem ér fel azzal a kíváncsisággal, a mit az erényes asszonyok e pontra nézve tanusítanak, szeretnék bírni a bűn csábjait és e mellett megőrizni tisztaságukat is.

— Csábítanak, ez a mesterségük, — felelt Betti néni. — Tudod, kedvesem, Valeria azon az estén olyan volt, hogy egy angyalt is kárhozatba vitt volna.

— Beszéld el hát, hogy mit csinált.

— Ezt nem lehet elméletbe foglalni, ezt a mesterséget csak a gyakorlatban lehet megismerni, — felelt gúnyolódva Lisbeth.

A báróné, visszaemlékezve erre a beszélgetésre, szerette volna kikérni Betti néni tanácsát; de nem volt ideje. A szegény Adeline, képtelen lévén, hogy kieszeljen egy kis fekete tapaszt, rózsabimbót tűzzön a vállfűző közepébe, kitalálja az öltözék ama csalfaságait, melyek

arra való, hogy felébredjék a férfi szunnyadó vágyait, mindössze csak gondosan volt felöltözve. Ahhoz, hogy valaki courtesane legyen, nem elég a pusztá akarat! „Az asszony a férfi levese“, — mondja tréfásan Molière, az eszes Gros-René szájával. E hasonlat bizonyos konyhá-szati tudományt köt a szerelemhez. Az erényes és tisztességes asszony ilyenformán a homéri ebédet, az izzó parázsra vetett húst jelentené. A courtesane ellenben a szakácsművészet mindenféle fűszerrel és válogatott hozzávalóval elkészített remeke. A báróné nem értett, nem érthetett hozzá, hogy fehér keblét, Marneffe-né példájára, remek csipke-körítéssel *szolgálja fel*. Nem ismerte bizonyos helyzetek titkát, bizonyos pillantások hatóképességét. Végül nem volt titkos fegyvertára. E nemes hölgy százszor is hátrafordulhatott, a nélkül, hogy a kéjencz avatott tekintetének bármivel is szolgálni tudott volna.

Hogy valaki a világ szemében erényes és rátartó nő, férjével szemben pedig courtesane legyen, ehhez lángelméjű asszonynak kell lennie és az ilyen vajmi ritka. Ez a titka azoknak a hosszantartó ragaszkodásoknak, melyek érthetetlenek ama nők előtt, a kik nem részesültek a kettős és nagyszerű adomány örökségében. Tegyük föl, hogy Marneffe-né erényes asszony! . . . és előttük áll de Pescaire marquisé. E nagy és hírneves nőt, ez erényes szép Poitiers Diánakat könnyen föl lehet sorolni.

A jelenet tehát, melylyel a párisi erkölcsök e komoly és rettenetes tanulmánya kezdődött, megisméltödben volt, azzal a nevezetes különbséggel, hogy a csapások, melyeket a polgárörség kapitánya megjósolt, megváltoztatták a szerepeket. Hulot-né oly szándékkal várta Crevel-t, mely ezt három év előtt arra hangolta, hogy mosolyogva nézze milordjából a járókelő párisiakat. Végül — sajátságos dolog! — a báróné hű maradt magához, szerelméhez, noha ott állt, hogy a legdurvább hűtlenséget kövesse el, azt, a melyet a szenvedély elragadtatása sem igazol.

— Hogyan utánozzam Marneffe-nét? — kérde magában, meghallva a csöngetést.

Elnyomta könyeit, arcza lángban égett és a szegény

és nemes teremtés megfogadta, hogy teljesen courtesane módjára fog viselkedni.

— Mi az ördögöt akarhat tőlem ez a derék Hulot báróné? — kérde magában Crevel, mikor fölfelé haladt a lépcsőn. — Eh! bizonyára Célestine-nel és Victorin-nel való háborúskodásomról fog beszélni, de nem engedek! . . .

Lujza nyomában belépve a szalónba, a helyiség (Crevel-féle stylus) meztelensége láttára így szólt magában:

— Szegény asszony! . . . olyan, mint egy szép festmény, melyet a festészethez nem értő ember valami hombárban helyezett el.

Crevel, a ki járatos volt Popinot grófhhoz, a kereskedelmi miniszterhez, a ki sok képet és szobrot vásárolt, szeretett volna számot tenni a párisi maecenások között, a kiknek a művészet iránt való szeretetük abban áll, hogy a húszfrancos tárgyakat húsz sous-ért akarják megszerezni. Adeline kecsesen mosolygott Crevel-re és egy szemközti széken helyet mutatott neki.

— Parancsára állok, szép asszony, — mondá Crevel.

A maire úr, a mióta politikus lett, fekete posztóban járt. Arcza úgy festett e ruha felett, mint a tele hold, mely a sötét fellegek kárpítja mögül emelkedik ki. Inge, melyen három nagy, külön-külön ötszáz francot jelentő gyöngy ragyogott, kitünő véleményt keltett . . . mellbőségéről és mintha azt mondta volna: „Bennem láthatjátok a szószék jövődi athlétáját!” Nagy durva kezeit kora reggeltől fogva sárga keztyűbe bujtatva hordta. Fényezett czipői a kis egylovas barna hintóról tanuskodtak, mely ide szállította. Három év óta a nagy ravágyás megváltoztatta Crevel tartását. Mint a nagy festők, immár második modoránál tartott. A társaságban, ha Wissembourg herczegnél, a prefecturán, Popinot grófnál stb. volt, kalapját kezében tartotta, bizonyos fesztelenséggel, a minek titkára Valeria tanította meg, a másik kéz hüvelyk-ujját kaczerán mellénye kivágásában akasztotta, míg fejével és szemével kecses látszatot igyekezett adni magának. Ez az új állásmód a pajkos Valeriá-

nak volt a műve, a ki a megfiatalítás ürügye alatt újabb neveltségességgel tetőzte a maire-t.

— Igen fontos dologban hívtam, kedves, drága Crevel úr, — mondá a báróné zavartan.

— Kitalálom, asszonyom, — felelte Crevel ravasz ábrázattal; — de ön lehetetlenséget kíván... Oh! én nem vagyok barbár apa, olyan valaki, a ki, — mint Napoleon mondja, — tetőtől-talpig a fősvénységbe sánczolta magát. Hallgasson meg, szép hölgy. Ha gyermekeim önmaguk miatt tennék tönkre magukat, segítségükre sietnék, de hogy az ön férjeért vállalnak kezességeket... ez annyi, mintha a Danaidák hordóját akarnák megtölteni! Egy javíthatatlan apa miatt háromszázezer franc kölcsönnel terhelik meg házukat! Most már semmijük sincs, a nyomorultaknak! És még csak nem is élveztek érte semmit! Most már majd abból kell élniök, a mit Victorin a törvényszéken keres. Csak hadd szónokoljon az ön fia ura!... Ah! miniszternek kellett volna lennie a kis jogtudósnak, mindnyájunk reménységének! Szép kis vontató hajó, mely ostoba módon zátonyra jutott, mert ha azért vett volna fel kölcsönöket, hogy előrejusson, ha azért csinál adósságokat, hogy képviselőket lakmározta, szavazatokat nyerjen és befolyását erősítse, azt mondanám neki: „Itt az erszényem, nyúlj bele!“ De hogy a papa pazarlásait fedezze, azokat a pazarlásokat, melyeket előre megjósoltam!... Ah! apja ugyancsak messze vetette a hatalomtól... Én leszek miniszter...

— Kérem, *kedves Crevel*, nem szegény, önfeláldozó gyermekeinkről van szó!... Ha az ön szíve bezáródik Victorin és Célestin előtt, én igyekszem annyira szeretni őket, hogy talán enyhíthetem a keserűséget, a melyet az ön haragja nemes lelkükben támaszt. Ön jó cselekedet miatt bünteti gyermekeinket!

— Igen, rossz helyen alkalmazott jó cselekedet miatt! Az ilyen cselekedet már félig bűnös tett! — mondá Crevel nagyon elégedetten, hogy ily kifejezést talált.

— Jót tenni, kedves Crevel úr, — felelt a báróné, — nem annyit jelent, hogy duzzadó erszényből vegyünk a pénzt! Az az igazi jó cselekedet, melynél a nagylelkűség miatt nélkülözéseket kell tűrni, mely megszenyedtet a jó-

téteményért, mely nem számít hálára! Az oly könyörü-
letességet, mely semmibe se kerül, az Ég nem veszi
számba!...

— A szentek megtehetik, asszonyom, hogy a kór-
házba menjenek, tudják, hogy számukra ez az ég kapúja.
Én világi ember vagyok, félem Istent, de még jobban félek
a nyomorúság poklától. A mi jelen társadalmi rendünk
mellett az a legnagyobb csapás, ha nincs az embernek
egy garasa se. Én korom fia vagyok, tisztelem a pénzt!...

— A világ szempontjából, — mondá Adelina, —
igaza van.

Száz mértföldnyire volt a szóban levő kérdéstől;
nagybátyja járt az eszében és mint Szent Lőrincz, izzó
vasrostélyon érezte magát, mert folyton azt látta, a mint
pisztolyt emel önmaga ellen! Lesütötte szemeit, azután
megint Crevelre emelte tekintetét, mely angyali szelídség-
gel volt tele, nem pedig, mint Valeriáé, kihívó és elmés
bujasággal. Három év előtt ez imádásra méltó nézéssel
megbűvölte volna Crevelt.

— Valamikor nagylelkűbbnek ismertem önt, —
mondá neki, — ... Ön úgy beszélt háromszázezer franc-
ról, mint a hogy csak a nagyurak beszélnek...

Crevel Hulot-néra nézett, olyannak tűnt föl előtte,
mint a lilium virágzásának vége felé, homályosan meg-
mozdult benne valami; de annyira tisztelte ezt a szent
teremtést, hogy elnyomta a szívének kéjencz részében
támadt sejtelmeket.

— Még mindig a régi vagyok, asszonyom, de egy
volt kereskedő csak módjával, megfontolva lehet nagyúr,
megőrzi a szokást, hogy mindenben rendet tartson. Az
ember számlát nyit a bolondságoknak, hitelez nekik, reá-
juk szán bizonyos összeget; de a tőkéhez nyúlni!... ez
örület volna. Gyermekeim megkapják a magukét, az any-
jukét is meg az enyémet is; de bizonyára nem akarják,
hogy apjuk unatkozzék, barátcsuhában éljen és besava-
nyodjon!... Én jókedvűen töltöm életemet! Vigan úszom
az árral. Teljesítem mindazokat a kötelességeket, melyeket
a törvény, szívem és családom reám ró, épp úgy, mint
a hogy váltóimat mindig pontosan váltottam be. Ha gyer-
mekeim követik példámat, meg leszek elégedve; a mi a

jelent illeti, tekintve, hogy hóbortjaimat, mert vannak, csak a balekok (bocsánat ön nem érti a tőzsdei nyelvet) fizetik meg, semmit se vethetnek szememre, halálom után pedig szép vagyon marad reájuk. Az ön gyermekei nem mondhatják ugyanezt apjukról, a ki kedvteléseivel tönkre teszi fiát és leányomat . . .

Minél messzebb haladt, a báróné annál inkább távol jutott céljától.

— Ön nagyon haragszik férjemre, kedves Crevel úr, holott a legjobb barátja lenne, ha feleségét gyöngének találta volna . . .

Gyújtó pillantást vetett Crevelre. Úgy tett, mint Dubois, a ki nagyon is sokszor lökte hátba a regenst, nagyon is alakoskodott és az egykori illatszerészben hirtelen megújultak a kéjencz gondolatok, úgy, hogy így szólt magában:

— Bosszút akar állani Hulot-n? . . . Mint maire talán jobban tetszem neki, mint nemzetőr? . . . Az asszonyok oly különösek!

És mostani módja szerint állásba vágta magát, miközben regensségi kifejezéssel nézett a bárónéra.

— Szinte azt mondaná az ember, — folytatá a báróné, — hogy ön most bosszút áll az erényért, mely nem hódolt meg önnek, egy asszonyért, a kit eléggé szeretett. . . hogy. . . meg akarja vásárolni, — tette hozzá halk hangon.

— Egy isteni nőért, — felelt Crevel, sokatmondó mosolylyal nézve a bárónéra, a ki lesütötte szemét és a kinek pillái könnybe lábadtak; — mert hiszen három év óta ugyancsak meggyötörte önt!. . . nemde, szép hölgy?

— Ne beszéljünk szenvedéseimről, *kedves Crevel*; több volt, mint a mennyit emberi erő elviselhet. Ah! ha még mindig szeretne, ön kimenthetne az örvényből, melybe belezuhantam! Úgy van, a pokolban vagyok! A gyilkosok, a kiket lófarkához kötöttek felnégyelve, hozzámképest rózsákon pihentek, mert nekik csak a testüket darabolták fel, míg nekem a szívemet tépik! . . .

Crevel kivette kezét a mellénykivágásból, kalapiját a báróné munkaasztalára tette, kilépett állásából és mo-

solygott! E mosoly oly együgyü volt, hogy a bárónét tévedésbe ejtette, azt hitte, a jószág megmozdulását jelenti.

— Ön nem egy kétségbeesett asszonyt lát maga előtt, hanem olyat, a ki becsületének haláltúsáját vívja és a ki el van szánva mindenre, *barátom*, hogy útját állja a bűnnek . . .

Attól tartva, hogy Hortense beléphet, Adeline előretolta az ajtó reteszét, azután, vissza sem térve helyére, Crevel lábaihoz borult s megragadta és megcsókolta kezét.

— Legyen megmentőm! — mondá neki.

Nagylelkűséget tétélezett fel erről a kereskedői szívről és hirtelen felvillant benne a remény, hogy becstelenség nélkül is hozzájuthat a kétszáz ezer franchoz.

— Vegye meg a lelket, ön, a ki meg akarta vásárolni az erényt! . . . — folytatá őrzöngő pillantást vetve reá. — Bizzék meg női tisztességemben, becsületemben, melynek szilárdsága ismeretes ön előtt! Legyen barátom! Mentsen meg egy egész családot a romlástól, a szégyentől, a kétségbeeséstől, akadályozza meg, hogy fertőbe jusson, melynek iszapja vérrel lesz keverve! Oh! ne kérjen magyarázatot! . . . — szólt, látva, hogy Crevel szólni akar. — Főként ne mondja, mint a szerencsétlenek szerencsés barátai: „Én mindezt megjósoltam!“ Nézze! . . . engedelmeskedjék annak, a kit szeretett, egy nőnek, a ki talán azzal tesz tanúságot a legnagyobb nemességről, hogy az ön lábai elé veti magát; ne kérdezzen tőle semmit, bizzon mindent a háladatosságára! . . . Nem, ne ajándékozzon semmit; de adjon kölcsön, kölcsönözzön annak, a kit valaha Adeline-nek nevezett! . . .

Könyei oly bőven patakozottak, Adeline annyira zokogott, hogy megnedvesítette Crevel keztyűjét. E szavakat: „Kétszáz ezer francra van szükségem! . . .“ alig lehetett érteni a sírástól, épp úgy, mint a hogy a hóolvadáستól megdagadt alpesi zuhatagok zúgása elnyeli a belézuhanó kövek hangját, bármekkoraék legyenek is azok.

Ilyen az erény tapasztalatlansága! A bűn, mint a hogy Marneffe-nénál is láthattuk, mitsem kér, hanem

mindent úgy ajánltat föl magának. Az efajta nők csak akkor válnak követelőkké, a mikor már nélkülözhetetlené tették magukat vagy a mikor úgy kell kiaknázni egy férfit, mint a hogy a bányászok egy elöntött, — az ő kifejezésük szerint: megromlott — eret *aknázna* ki. A „kétszázezer franc“ hallatára Crevel mindent megértett. Udvariasan fölemelte a bárónét, miközben arcátlanúl így szólt hozzá: „No, no, csak nyugodtan, *anyó-kám*“, a mit önkívületében Adeline meg se hallott. A jelet megváltozott, Crevel, saját szava szerint, a helyzet urává lett.

HUSZONKILENCZEDIK FEJEZET.

Crevel Célestin életének és vélekedéseinek vége.

Az összeg óriási volta oly erősen hatott Crevel-re, hogy fölindulása, a mit az okozott benne, hogy e szép asszonyt sírva lábai előtt látta térdelni, egyszeribe elszállt. De meg bármily angyali és szent legyen is egy nő, a mikor forró könyeket ontva sír, szépsége eltűnik. A mint láttuk, néha a Marneffe-nék is érzékenykednek, engedik, hogy egy könycsepp végiggördüljön az orcájukon; de hogy könyekre fakadjanak, orruk és szemüik kivörösödjék! . . . ezt a hibát sohasem követik el.

— Lássuk csak, *gyermekem*, nyugalom, az áldóját! — mondá Crevel, megfogva és végigtapogatva Hulot-né karjait. — Miért kér kétszázezer francot? Mit akar ezzel a pénzzel? Kinek kell?

— Ne kívánjon tőlem magyarázatot! — felelt Adeline. — Három ember életét és gyermekeink becsületét menti meg.

— És azt hiszi, anyó-kám, hogy talál Párisban embert, a ki egy félig-meddig megőrült asszony szavára, *hic et nunc* kapja magát és kivesz valami ládafiából kétszázezer francot, a mi ott csöndesen nyugszik, várva, a míg ő kegyeskedik feléje nyúlni? Vajmi jól ismeri, szép hölgy, az életet, meg az üzletet! . . . Az ön emberei ugyancsak a végét járják, hivasson papot hozzájuk; mert

kivéve a Bank ő szentséges felségét, sem a nagyhirű Nucingen, sem azok az esztelenek, a kik oly szerelmek az aranyba, mint mi a nőkbe, sem senki nem művelhet Párisban ily csodát! Hiába fordúlna még a civilistához is, bármily civilis légyen is az. Ön téved, drága angyal, ha azt hiszi, hogy ma Lajos Fülöp király uralkodik; ő bezzeg nem téved. Mint mi mindnyájan, ő is tudja, hogy az alkotmány fölött ott áll a szent, az imádott, a biztos, a kedves, a kecses, a szép, a nemes, a fiatal, a mindenható ötfrancos! Már pedig, szépséges angyalom, a pénz kamatra éhes és mindig azzal foglalkozik, hogy kamatot szedjen! Zsidók Istene, győztél! — mondta a nagy Racine. — Szóval az aranyborjú örök allegóriája!... Mózes korában a pusztában árfolyamkülönbözetre játszottak! Mi visszatértünk a bibliai időkhöz! Az aranyborjú volt az első főkönyv, — folytatá. — Ön nagyon is a felhők közt él, kedves Adeline! Az egyiptomiak rengeteg sokat kölcsönöztek a hébereknak és nem az Isten választott népe, hanem tőkéik után szaladtak.

Oly kifejezéssel nézett a bárónéra, mintha azt akarta volna mondani: „Ugy-e, hogy elmés ember vagyok!”

— Ön nem tudja, mily szerelemmel csüing minden polgár a jószágán! — folytatá a szünet után. — Bocsánat! Figyeljen ide jól! Kövesse ezt az okoskodást. Kétszáz-ezer francot akar?... Senki sem adhatja meg másként, mint ha már befektetett tőkét mozgósít. Számoljon!... Hogy az embernek kétszáz-ezer franc *készpénze* legyen, el kell adnia annyi járadékot, a mennyi három százalékkal körülbelül hétezer francot kamatozik. Nos hát, ehhez is két nap kell. Holott ez a legrövidebb út. Ha valakit reá akarunk bírni, hogy egész vagyont adjon ki a kezéből, mert kétszáz-ezer franc! sok embernek az egész vagyona, legalább meg kell neki mondanunk, hogy mire lesz a pénz, mi végből . . .

— Két ember életéről van szó, drága, jó Crevel, a kik közül az egyik bánatában halna meg, a másik pedig megöli magát! És rólam van szó, a ki megörlődne! Talán már most is kissé örült vagyok!

— Nem olyan nagyon! — felelt Crevel átkarolva

Hulot-né térdeit; — Crevel apó megadja az árát, hogy reagondoltál, angyalom.

— Úgy látszik, oda kell engedni a térdet! — gondolá a szent és nemes asszony, miközben arcát kezébe rejtette. — Valamikor ön vagyont ajánlott fel nekem! — mondá pirúlva.

— Igen, anyókám, három év előtt! . . . — felelt Crevel. — Oh! ön szebb, mint bármikor! . . . — kiáltott fel karjai közé kapva és szívéhez szorítva a bárónét. — Jó emlékezőtehetsége van, drága gyermek, azt meg kell adni . . . Nos hát, látja, mennyire rosszul tette, hogy daczoskodott? Mert a háromszázezer franc, mit oly büszkén visszautasított, most már másnak a harisnyájába vándorolt. Szerettem önt és szeretem most is; de emlékezzünk csak vissza három év előttre. Mikor azt mondtam: „Enyém lesz“, mi lebegett előttem? Bosszút akartam állani azon a gaz Hulot-n. Nos, szép hölgy, az ön férje szeretőjévé tett egy gyönyörűséges nőcskét, valódi gyöngyét az asszonyoknak, egy kis hunczutot, a ki akkor huszonhárom éves volt, mert most huszonhat. Csattanósabbnak, tökéletesebbnek, teljesebben XV. Lajos, Richelieu marsal szelleme szerintinek, urasabbnak találtam, hogy ezt a bájos teremtetst csípjem el tőle, a ki egyébként sohasem szerette Hulot-t és a ki három év óta bolondul az ön szolgáljáért . . .

Ezt mondva, Crevel, kinek kezéből a báróné kivonta a magáét, újra állásba vágta magát. Hüvelykujját beakasztotta a mellény kivágásába és két tenyerével, mint két szárnynyal legyezgette a derekát, abban a hitben, hogy kívánatosnak és csábítóknak tűnik fel. Mintha azt mondta volna: „Látja, ez az az ember, a kit ki dobott!“

— Ime, kedves gyermekem, megbosszúltam magamat és az ön férje tudta. Kétségbevonhatatlanul bebizonyítottam neki, hogy fel van szarvazva, vagy, a hogy mi mondjuk, az *üzlet le van bonyolítva* . . . Marneffe-né az én kedvesem és ha Marneffe elpusztult, a feleségem lesz . . .

Hulot-né merev és szinte tébolyodott pillantással nézett Crevel-re.

— Hector tudta ezt! — mondá.

— És mégis visszatért hozzá! — felelt Crevel. — Tűrtem, mert Valéria irodafőnöknek akart a felesége lenni; de megesküdt, a báró olyan rúgást kap, hogy többé nem fog mutatkozni. És az én kis hercegnőm (mert ez az asszony, szavamra, született hercegnő!) megtartotta ígétét. Visszaadta önnek az ön Hectorját, még pedig — a hogy Valeria oly elmésen mondja — úgy, hogy *örökre hűséges lesz* . . . Hagyja el, jó lecke volt, a bárónak volt mit szenvednie; többé nem tart ki se tánczosnőket, se úri asszonyokat; alaposan kigyógyúlt, mert tisztára van öblítve, mint a söröspohár. Ha ön, a helyett, hogy megszegyenítené és kidobná, meghallgatta volna Crevel-t, most négyszázezer francja lenne, mert bosszúm ennyibe került. Reményilem azonban, hogy Marneffe halálával visszakapom pénzemet... Jövendőbeli feleségembe fektettem tőkém. Ez a titka, hogy oly bőkezű voltam. Megoldottam a problémát, hogy jutányos áron játszszam nagyurat.

— Képes volna ily mostohát adni leányának? . . .
— kiáltott föl Hulot-né.

— Ön nem ismeri Valeriát, — felelt komolyan Crevel, a ki fölvette régi módja szerint való tartását. — Igazi úri nő, a kit a legnagyobb tisztelet környez. Nézze, tegnap a kerületi vicarius is ott ebédelt nála. Merthogy nagyon ájtatos teremtés, remek szentségtartót ajándékoztunk a templomnak. Oh! ügyes, elmés, elragadó, művelt asszony ő, a ki mindenkit a maga részére hódít. A mi engem illet, drága Adeline, én mindent ennek a bájos nőnek köszönhetek: megnyitotta elmémet, megtisztította, a mint láthatja is, beszédemet; kiigazítja ötleteimet, ellát szavakkal és eszmékkal. Sohasem mondok már illetlenségeket. Nagy változást vitt végbe bennem; kétségkívül ön is észrevette ezt. Szóval, fölébresztette bennem a becsvágyat. Képviselő leszek és nem fogok czélt téveszteni, mert minden dologban kikérem az én Valeriám tanácsát. Minden nagy politikusnak, Numának úgy, mint a mi jelenlegi kitünő miniszterünknek megvolt a maga sibyllája. Vagy húsz képviselő jár Valeriához, már is nagyon befolyásos, most pedig, mikor gyönyörű

kis palotában fog lakni és kocsit tart, egyike lesz Páris titkos hatalmasságainak. Az ilyen asszony nagyszerűen viszi előre az embert! Ah! sokszor mondtam önnek köszönetet magamban, hogy oly szigorú volt hozzám! . . .

— Szinte kételkedni kell Isten igazságosságában, — mondá Adeline, a kinek a megbotránkozás felszárította könyeit. — De nem, Isten büntetése ott lebeg annak a nőnek a feje felett! . . .

— Ön nem ismeri a világot, szép hölgy, — felelt mélyen megsértődve Crevel, a nagy politikus. — A világ, drága Adeline, a sikert szereti! Lássuk csak, jön-e valaki is az ön fenséges erényéért, melynek kétszáz ezer franc az ára?

E szavak megreszkettették Hulot-nét és újra elfogta az ideges remegés. Láta, hogy a nyugalomba vonult illatszerész szemtelenül bosszút akar rajta állani, mint a hogy bosszút állt Hulot-n; az undor összeszorította szívét és úgy fojtogatta, hogy nem tudott szólni.

— A pénz! . . . mindig a pénz! — mondá végre.

— Igazán meghatott, — mondá Crevel, a kinek e szó eszébe juttatta e nő megalázkodását, — mikor zokogni láttam lábaim előtt! . . . És tudja, talán el sem hiszi, ha tárczám nálam van, már az öné lenne. Nos hát, nagyon kell az a pénz? . . .

E kétszáz ezer franckal terhes mondat hallatára Adeline elfeledte az alávaló sértéseket, melyekkel ez a jutányosságot hajszoló nagyúr elhalmozta, csak a kecsegtető sikerre gondolt, melyet Crevel oly macchiavelli-i módon villantott meg előtte, tisztán azzal a szándékkal, hogy kitudja Adeline titkát és Valeriával nevetessen rajta.

— Ah! mindenre kész vagyok! — kiáltott föl a boldogtalan nő. — Eladom magamat . . . ha kell, én is Valeria leszek.

— Bajosan menne, — felelt Crevel. — Valeria remeke a maga nemének. Lássa, anyókám, huszonöt-esztendei erényesség mindig visszariasztja az embert, akár csak valami elhanyagolt betegség. Az ön erénye, drága gyermekem, jócskán megavasodott. Hanem, hogy

ön lássa, mennyire szeretem, megkaphatja a kétszáz-ezer francot.

Adeline megragadta Crevel kezét, magához vonta és egy szót sem tudva szólni, szívére szorította, míg pillát az öröm könnyei áztatták.

— Oh! csak lassan! nem addig van! Én vidám természetű, jó fiú vagyok, a kinek nincsenek előítéletei és ezért minden hímezés-hámozás nélkül beszélek. Úgy akar tenni, mint Valeria? Jó. Csakhogy ez még nem elég, kell egy balek is, valami részvényes, egy Hulot. Tudok egy nyugalomba vonúlt szatócsot, szövöttárúkkal kereskedett. Faragatlan, nehézkes, semmit se tud, én formálom és nem tudom, mikor lesz, hogy becsületesre válik? Emberem képviselő, ostoba és hiú, a ki a párisi élet fényével és gyönyöreivel szemben valami kardos vidéki asszony uralma alatt teljesen szűzen maradt; de Beauvirage (ez a neve) milliomos és épp úgy, mint három év előtt én, drága kicsikém, szívesen adna százezer tallért, hogy egy úriasszony szerelmében részesüljön . . . Úgy van, — folytatá abban a hiszemben, hogy helyesen értelmezi Adeline mozdulatát, — féltékeny reám! . . . irigyli Marneffe-nénél való szerencsémét és kész eladni valamelyik birtokát, hogy birtokosa lehessen egy . . .

— Elég, Crevel úr! — szolt Hulot-né többé nem palástolva undorodását és helyet engedve arczán a szégyen kifejezésének. — Már súlyosabban lakoltam, mint a hogy vétkeztem. Lelkiismeretem, melyet a szükség vaskeze leszorított, e végső sértésre azt kiáltja bennem, hogy az ily áldozatok lehetetlenek. Már nem vagyok büszke, nem háborodom föl, mint egykor és e halálos döfésre nem válaszolok azzal, hogy „Távozzék!” Nincs hozzá jogom, úgy fölkináltam magamat önnek, mint egy utczai leány . . . Igen, — folytatá Crevel tagadó mozdulatára, — életemet, mely eddig tiszta volt, beszennyeztem nemtelen szándékkal; és . . . nincs mentségem, tudom! . . . Megérdemlem mindazokat a sértéseket, melyekkel elhalmoz! Legyen meg Isten akarata! Ha halálát akarja két lénynek, a kik méltók, hogy elébe járuljanak, ám halljanak meg, megsiratom őket és imádkozni fogok értök! Ha családunk megaláztatását akarja, hajol-

junk meg, mint jó keresztények, a sújtoló kar alatt! Le fogom tudni vezekelni a szégyenletes perczet, mely gyötrelme lesz végső napjaimnak. Már nem Hulot-né szól önhöz, hanem a szegény, alázatos bűnös teremtés, a keresztény nő, a kinek szíve ezentúl már csak egy érzést ismer: a bűnbánatot és a ki teljesen az imádságnak és a könyörületességnek fog élni. Vétkem folytán csak az utolsó lehetek az asszonyok és az első a bűnbánók között. Ön volt az eszköz, mely visszatérített a józan-ságához, Isten hangjához, mely e pillanatban belőlem szól, köszönöm önnek! . . .

Egész testében remegett, azzal a reszketéssel, mely ettől fogva nem szűnt meg nála. Szelidséggel teljes hangja ellentétben volt annak az asszonymak lázas beszédével, a ki el van szánva a becstelenségre, hogy megmentsen egy családot. A vér eltűnt arczából, fehér volt és szemei szárazon égtek.

— Különben is, ügyebár, rosszúl játszottam szerepemet? — folytatá oly szeliden nézve Crevel-re, a hogy a martyrok nézhettek a proconsulra. — Az igazi szerelmek, egy nő szent és önfeláldozó szerelmének mások a gyönyörei, mint a melyeket a prostitutió piaczn lehet vásárolni! . . . De mire való ez a beszéd? — szól mintegy önmagába mélyedve és egy lépéssel előbbre lépve a tökéletesedés útján. — Gúnyolódásnak hangzik és én nem tudok gúnyolódni! Bocsássa meg. Egyébként, uram, lehet, hogy csak magamat akartam sérteni . . .

Az erény méltósága, égi fénye elsöpörte futólagos tisztátlanságát e nőnek, a ki szépségének ragyogásában megnövekedettnek tünt fel Crevel előtt. Adeline fenséges volt e pillanatban, mint azok a keresztre támaszkodó szent nőalakok, a minöket a régi velencei mesterek festettek; rajta volt egész balsorsának és a katolikus egyháznak a nagysága, a melynek sebzett galambként menekült az ölébe. Crevelnek káprázott a szeme, el volt kábúlva.

— Asszonyom, rendelkezék velem, minden kikötés nélkül! — szólta a nagylelkűség kitörésével. — Meg fogjuk vizsgálni az ügyet is . . . Mit akar ön? . . . A

lehetetlent? . . . Meglesz. Járadékokat viszek a bankba és hat óra múlva itt a pénz . . .

— Istenem, mily csoda! — mondá a szegény Adeline térdrehullva.

Oly áhítattal imádkozott, hogy mélyen meghatotta Crevel-t, a kinek szemében, midőn az imádságot bevégezve fölkelt, könnyeket látott.

— Legyen barátom! . . . — mondá neki. — Önnek jobb a szíve, mint a viselkedése és a beszéde. Lelkét Istentől kapta, eszméit a világtól és szenvedélyeitől! Oh! nagyon fogom szeretni önt! — kiáltott fel angyali hévvel, mely sajátos ellentétben volt a gonosz kis kaczerkodásokkal.

— Ne reszkessen, — mondá Crevel.

— Hát reszketek? — kérdé a báróné, a ki észre se vette hirtelen bekövetkezett betegségét.

— Igen, nézze, — mondá Crevel fölemelve Adeline karját és mutatva neki, hogy ideges reszketés tartja fogva. — Rajta, asszonyom, — folytatá tisztelettel, — csillapodjék, megyek a bankba . . .

— Siessen vissza! Gondolja meg, barátom, — mondá, elárúlva titkát, — hogy szegény Fischer bátyám, a kit férjem bajba döntött, öngyilkosságot akar elkövetni, most már bízom önben és mindent megmondok önnek. Ah! ha elkésnének, ismerem a marsalt, oly gyönégéd lelkű, hogy pár nap alatt belehalna.

— Úgy hát megyek, — szólt Crevel megcsókolva a báróné kezét. — De hát mit tett az a szegény Hulot?

— Meglopta az államot!

— Ah! Istenem! . . . Szaladok, asszonyom, értem és bámulom önt.

Crevel térdet hajtott, megcsókolta Hulot-né ruháját és indult.

— A viszontlátásra! — mondá.

Szerencsétlenségre Crevel-t, a hogy a Plumet-utczából a papirosokért hazafelé tartott, a Vaneau-utczán át vitte az útja és nem tudott ellenállani a gyönyörűségnek, hogy meglátogassa kis herczegnőjét. Egészen kikelve önmagából ért fel. Belépett Valeria szobájába, a ki éppen fésülködött. A tükörben látta Crevel-t és

mint az efajta nők mindnyájan, noha még semmit se tudott, sértve érezte magát, hogy heves fölindulásban van, a melynek nem ő az oka.

— Mi bajod, mókuskám? — kérde Crevel-től. — Hát így kell belépned a te kis hercegnőhöz? És ha már nem is vagyok előtted hercegnő, *kis aranyosod* mindig vagyok, vén szörnyeteg!

Crevel szomorú mosolylyal válaszolt és Reine-re mutatott.

— Reine leányom, elég volt mára, majd magam végzek a fésülködéssel. Add ide khinai selyempongyolát, mert ma az *én uracskám*-nak is ugyancsak khinai formája van . . .

Reine, a kinek arczán annyi lyuk látszott, mint valami rostán és a ki mintha egyenesen Valeria szolgálátára született volna, összerosolygott úrnőjével és előhozta a pongyolát. Valeria levetette fésülőköpenyét, ingben volt és belebújt a pongyolába, mint a vipera a sűrű fűbe.

— Asszonyom, senkinek sincs itthon?

— Micsoda kérdés! — mondá Valeria. — Hát szólj, poczakos ciczám, estek a részvények?

— Nem.

— Fölverték a palota árát?

— Nem.

— Nem hiszed, hogy te vagy a kis Crevel apja?

— Ostobaság! — felelt a férfi, a ki szilárdan megvolt győződve, hogy szeretik.

— Úgy hát, hitemre, nem tudom, mit gondoljak! — mondá Marneffe-né. — Nincs kedvem, hogy úgy húzzam ki egy férfiből a panaszkodást, mint a bordeaux-i palaczkból a dugót . . . Menj, unt . . .

— Semmi, — mondá Crevel. — Két óra alatt kétszázezer francot kell előteremtennem . . .

— Oh! Elő fogod teremteni! Nézd csak, még nem használtam föl az ötvenezer francot, a mit Hulot fizetett és Henri-től is kölcsönözhetek ötvenezret!

— Henri! Mindig Henri! . . . — kiáltott föl Crevel.

— Hát azt hiszed, te nagy gyerek, Macchiavelli, hogy majd kiadom az utat Henri-nak? Vajjon Francia-

ország leszereli a hajóhadát? . . . Hiszen Henri az én falon függő töröm. Ezen a fiún látom meg, hogy szeretsz-e? . . . Ma nem szeretsz.

— Hogy én nem szeretlek téged! — mondá Crevel.
— Úgy szeretlek, mint egy milliót.

— Ez nem elég! . . . — felelt Valeria Crevel térdein teremve és karjait nyaka köré fonva. — Azt akarom, hogy úgy szeress, mint tíz milliót, mint a világ minden aranyát és még ennél is jobban. Henri sohasem volt velem öt perczig, a nélkül, hogy meg ne mondta volna, mi nyomja a szívét! Lássuk csak, mi bajod, nagy gyerekek? Könnyítsünk magunkon. . . Mondjunk el mindent és iziben kis aranyosunknak.

Hajával súrolta Crevel arczát és reátapintott az orrára.

— Hogy is lehet, — mondá, — ily orral titkolózni Vava-lélé-riaria előtt?

Vava, — az orr jobbra görbült; *lélé*, — balra nézett; *riaria*, — újra elfoglalta a helyét.

— Nos hát, az imént . . .

Crevel szünetet tartott és Marneffe-néra tekintett.

— Valeria, drágaságom, igérd meg becsületedre . . . tudod, a mi becsületünkre, hogy egy szót sem árúlsz el abból, a mit mondok . . .

— Jó, jó, maire úr! Itt a kezem! . . . és a lábam!

Úgy helyezkedett el, hogy Crevel — Rabelais kifejezése szerint — fejcsúcsától a lába hegyéig ruhátlanak érezte magát, annyira izgatóan és fenségesen hatott a batiszton áttünő meztelenség.

— Az imént tanúja voltam az erény kétségbeesésének! . . .

— A kétségbeesésnek is van erénye? — kérde Valeria fölvetve fejét és Napoleon módjára keresztbe fonva karjait.

— A szegény Hulot-nét értem. Kétszázezer francra van szüksége! Mert ha nem, a marsal és Fischer apó föbe lövik magukat. És minthogy ennek, kis herczegnőm, valamelyest te vagy az oka, el akarom simítani a veszedelmet. Oh! az az asszony valóságos szent, ismerem, mindent meg fog téríteni.

A Hulot névre és a kétszázezer franc említésére Valeria szeme oly pillantást lövelt, mintha hosszú pillái között ágyúvillanás olvadt volna a füstbe.

— És mit csinált az a vén asszony, hogy így megindított? Mit tárt fel előtted? A . . . a vallásosságát?...

— Ne csúfolódj, szívem, igazán szent, nemes és jámbor asszony az, méltó a tiszteletre! . . .

— És én, én nem vagyok méltó a tiszteletre? — kérde Valeria sötéten nézve Crevel-re.

— Ezt egy szóval sem mondtam, — felelt Crevel, fölfogva, hogy az erény dicsérése mennyire bánthatja Marneffe-nét.

— Én is jámbor vagyok, — mondá Valeria felkelve, hogy egy karosszékbe üljön; — de én nem fitogtatom a vallásosságomat és titokban járok a templomba.

Némán ült és ügyet se vetett Crevel-re. Crevel, a kit viselkedése roppant nyugtalanított, odaállt a karosszék elé, melybe Valeria beletelepedett és látta, hogy elmerült a gondolatokba, melyeket ő oly balga volt felidézni.

— Valeria, édes kis angyalom.

Mély csend. Valeria egy meglehetősen kétséges könyccseppent törölt ki szeméből.

— Csak egy szót, aranyosom . . .

— Uram!

— Mire gondolsz, szerelmem?

— Ah! Crevel úr, első áldozásom napja jutott eszembe! Beh szép is voltam! tiszta! szent! . . . maculátlan! . . . Ah! ha akkor valaki mondta volna anyámnak: „Az ön leánya *rongy* lesz, meg fogja csalni a férjét. A rendőrbiztos ott csipi egy kéjlakban, el fogja adni magát egy Crevel-nek, hogy elárúljon egy Hulot-t, a kik közül az egyik épp oly romlott aggastyán, mint a másik . . .” Pfüj . . . gyalázat! rögtön meghalt volna, annyira szeretett a szegény asszony . . .

— Csillapulj!

— Te nem tudod, menyire kell szeretnünk egy férfit, hogy hallgatást parancsolhassunk a lelkiismeret-furdalásoknak, melyek megrohanják a házasságtörő asszony szívét. Sajnálom, hogy Reine kiment; meghall-

hattad volna tőle, hogy ma reggel könyek között imádkozva talált. Látja, Crevel úr, én nem gúnyolom a valást. Hallott tölem valaha is egyetlen tiszteletlen szót?..

Crevel tagadóan intett.

— És azt sem tűröm, hogy előttem beszéljenek ilyesmit . . . Kész vagyok kicsúfolni mindent: a királyokat, a politikát, a pénzt, mindent, a mi szent a világ szemében, a bírákat, a házasságot, a szerelmet, a fiatal leányokat, a vén embereket! . . . De az egyházat! . . . Istent! . . . Oh! itt megállok! Jól tudom, hogy rosszat cselekszem, hogy ön miatt föláldozom jövőmet . . . És ön nem is sejtí szerelmem nagyságát!

Crevel összekulcsolta kezeit.

— Ah! csak ha beláthatna szívembe, ha megismerhetné hitem erejét, csak akkor tudná, mi mindent áldozok föl önért! . . . Érzem, hogy egy Magdolna lakozik bennem. Éppen ezért, láthatja is, mily tisztelettel viseltetem a papok iránt! Emlékezzék csak, mennyit ajándékoztam a templomnak! Anyám a katolikus hitben nevelt és én félem az Istent! Hozzánk, bűnösökhöz beszél a legrettenetesebben.

Valeria letörölt két könyecseppet, mely arczán aláördült. Crevel meg volt rémulve; Marneffe-né fölkelt, a lelkesedés tüze látszott rajta.

— Csillapúlj, aranyosom! . . . megijesztesz!

Marneffe-né térdre hullott.

— Én Istenem! nem vagyok rossz! — mondá kezeit összekulcsolva. — Kegyelmezz és vezesd vissza magadhoz eltévedt bárányodat, sújts le reá, gyötörd meg, hogy kiragadd a kezekből, melyek gyalázatossá és házasságtörővé tették, örvendezve fog vállaidhoz símulni! Boldog lesz nyájadban.

Fölkelt, reátekintett Crevel-re és Crevel megijedt Valeria tágranyílt szemeitől.

— És aztán, Crevel, tudod, néha félek . . . Isten a földön is épp úgy igazságot szolgáltatathat, mint a más világon. Mit jót várhatok Istentől? Boszúja ezerféle módon sújt le a bűnösre; felöltheti a szerencsétlenség minden formáját. Mindazok a csapások, a miket az ostobák nem tudnak megmagyarázni, mindmegannyi lakolások.

Ezt mondta anyám is, mikor halálos ágyán feküdt és öregségéről beszélt. És ha te is elkárhoznál miattam! — tette hozzá vad erélylyel ölelve át Crevel-t . . . Ah! belehalnék!

Marneffe-né eltaszította magától Crevel-t, újra térdreborult a karosszék előtt, összekulcsolta karjait (mily csábos volt a tartása) és hihetetlen áhítatossággal elimádkozta a következő imát:

— Oh! szent Valeria, égi pártfogóm, miért nem jelensz meg gyakrabban annak az ágyafejénél, a ki reád van bízva? Oh! jelenj meg ma este, mint a hogy megjelentél ma reggel, keltsd föl bennem a jó gondolatokat és én elhagyom a rossz utat; mint Magdolna, lemondok a világ hiú örömeiről, hazug fényéről, még arról is, a kit szeretek.

— Aranyosom! — mondá Crevel.

— Nincs többé aranyosa, uram.

Az erényes nők büszke kifejezésével fordult feléje; könyes szemeivel méltóságteljesnek, hidegnek, közömbösnek mutatta magát.

— Hagyjon, — szölt ellökve magától Crevelt. — Mi az én kötelességem? . . . Hogy férjemé legyek. Az az ember haldoklik és mit teszek én? Megesalom a sír szélén! Azt hiszi, hogy az ön fia az övé . . . Megmondom neki az igazat, először is az ő bocsánatát akarom kinyerni, mielőtt Isten bocsánatát kérném. Váljunk! . . . Isten önnel, Crevel úr! . . . — folytatá kiegyenesedve és jeges kezet nyújtva Crevel felé. — Isten önnel, barátom, mi már csak majd egy jobb világban találkozunk . . . Ön talált mellettem némi gyönyörűséget, mely vajmi bűnös volt; most azt akarom . . . azt akarom, hogy becsüljön . . .

Crevel szeméből patakozott a köny.

— Oh, öreg fülesbagoly! — kiáltott fel pokoli nevetésre fakadva Valeria, — látja, hogy csalhatnak ki öntől a jámbor asszonyok kétszázezer francot. És te, a ki folyton Richelieu marsalt, Lovelace eredeti mintáját emlegeted, be hagyod magadat csapni az ily, — mint a hogy Steinbock mondja, — iparszerűségtől! Ha akarnám, vén bolond, én is kihúzhatnék belőled kétszázezer francot! . . . Hanem tartsd meg pénzedet! Ha feleslegesen sok van, a

felesleg engem illet! Ha csak két garast is adsz annak a tiszteletreméltó asszonynak, a ki azért ájtatoskodik, mert már ötvenhét éves, úgy többé nem látjuk egymást és legyen ő a szeretőd; másnap majd össze lész törve kegyes öleléseitől és jóllaktál könnyeivel, félrecsúszott kis főkötőivel, nyafogásával, mely árvizessé teszi kedveskedéseit!

— Annyi igaz, — mondá Crevel, — kétszázezer franc nem csekélység . . .

— Jó étvágyuk van ezeknek a kegyes asszonyoknak! . . . ah! te rövidlátó! . . . Ők drágábban árúlják prédikációjukat, mint azt, a mi a legritkább és a legbizonyosabb a földön: a gyönyört . . . És micsoda regényeket tudnak kieszelni! Oh! én tudom, anyámnál magam is tapasztaltam! Azt hiszik, hogy nekik minden szabad, mert templomba járnak, mert . . . Hanem, nézd csak, őszintén igazán szégyelheted magadat! Te, a ki oly szűkmarkú vagy . . . mert hiszen nekem összesen se adtál kétszázezer francot!

— Dehogy nem, — felelt Crevel, — csak a palotának is annyi lesz az ára . . .

— Így tehát négyszázezer francod van? — kérde Valeria elgondolkozva.

— Nincs.

— Úgy hát, uram, ön az én palotám árát akarja annak a vén szörnyetegnek adni? Ez felségsértés az ön aranyosa ellen! . . .

— De hallgass meg!

— Ha e pénzt valami ostoba emberbaráti találmány-nak áldoznád, úgy még a jövő embereként szerepelhetnél, — mondá Valeria, mindjobban nekihevülve, — és én volnék az első, a ki reábeszelnélek; mert nagyon is ártatlan vagy, semhogy vastag politikai könyveket tudnál írni, melyekkel hírnevet szerezhethnél; nem vagy eléggé találékony, hogy csípős röpiratokat gyárthatnál: csak azt tehetnéd, a mit a hozzád hasonlók legtöbbször tesz, a kik úgy aranyozzák meg a nevüket, hogy élére állanak valami társadalmi, erkölcsi, nemzeti vagy egyetemes ügynek. A jótékonyssággal már mit sem kezdhetsz, az ma már nagyon rosszul fest . . . A kiszabadult fegyenczekekről való gondos-

ködás, hogy jobb soruk van, mint a becsületes szegény ördögöknek, divatját multa. Azt szeretném, ha kétszáz-ezer francért valami nehezebb, valami igazán hasznos újítással kapcsolhatnád össze nevedet. Úgy beszélnek rólad, mint egy kis Napoleonról, Montyonról és én büszke volnék reád! De, hogy szenteltvíztartóba dobj kétszáz ezer francot, hogy egy vén ájtatoskodó asszonynak kölcsönözd, a kit az ura valami okból, mert mindennek van oka (vajjon elhagynak-e engemet is?) elhagyott, az oly ostobaság, a mely a mi korunkban csak egy volt illatszerész koponyájában teremhet meg! Ugyan meglátszik, hogy mindig az irodában ültél. Ha megteszed, nem adok két napot és nem mersz a tükörbe nézni! Fizesd be a pénzt a bankba, siess, mert ha nem hozod a nyugtát, be se lépj többet hozzám. Eredj! Gyorsan, és minél hamarább!.....

Vállával kituszkolta Crevelt, a kinek arcán újra kivirúlt a kapzsiság. Mikor az ajtó bezárult, Valeria így szólt magában:

— Ime, Lisbeth még a teljesnél is jobban meg van bosszúlva!... Mily kár, hogy a vén marsalnál van, beh jól neveltünk volna! Ah! az a vénség ki akarja venni számból a falatot!... Majd megtánczoltatom én!...

HARMINCZADIK FEJEZET.

Rövid párbaj Hulot marsal, Forzheim grófja és ő kegyelmesége Collin marsal, Wissembourgi és Orfanoi herczeg, hadügyminiszter között.

Hulot marsal, kénytelen lévén oly lakást tartani, mely illő legyen a legelső katonai ranghoz, egy pompás palotában lakott, a Mont Parnasse-utczában, hol három herczegi palota is állott. Noha az egész házat bérelte, csak a földszintet lakta. Mikor Lisbeth átvette a háztartás vezetését, az első emeletet rögtön albérletbe akarta adni, a mivel, úgymond, az egész házbért meg lehetne takarítani, úgy, hogy a gróf majdnem ingyen laknék; de a vén katona nem egyezett bele. Néhány hónap óta a marsalt

komor gondolatok nyugtalanították. Észrevette, hogy sógornője zavarokkal küzd, sejtette, hogy baj van, de nem tudta az okát. A süketsége mellett is oly vidám aggastyán hallgatag lett, arra gondolt, hogy háza egyszer menhelye lesz Hulot bárónénak és leányának, számukra tartogatta az első emeletet. Forzheim gróf vagyonának középszerűsége oly ismeretes volt, hogy Wissembourg herczeg, a hadügyminiszter, megkövetelte öreg bajtársától, fogadjon el bizonyos összeget a berendezkedés költségeinek fedezésére. Hulot az egész összeget a földszinti lakosztály berendezésére fordította, a hol minden igen illendő is volt, mert, — mint maga mondá, — nem akarta gyalogosan hordani a marsal-botot. A palota a császárság alatt egy szenátoré volt, a földszinti szalonok, fehér és arany színben, pompásan voltak díszítve és jó karban maradtak. A marsal odaillo szép, régi bútorokat szerzett beléjük. A kocsiszínben ott állott egy hintó, melynek ajtaira két keresztezett marsalbot volt festve és ha *in fiocchi*, a minisztériumba, az udvarhoz, valamely szertartásra vagy ünnepélyre kellett mennie, lovakat bérelt elébe. Minthogy inasként harmincz év óta egy hatvan éves vén katona szolgált nála, szakácsnője pedig ennek a nővére volt, ezzel is mintegy tízezer francot takaríthatott meg, a mivel a Hortense-nak szánt kis hagyatékot gyarapította. Az aggastyán minden nap gyalog ment a Mont Parnasse-utczából a boulevardon át a Plumet-utczába; valahány invalidus megpillantotta, egy se mulasztotta el, hogy glédába vágja magát és tisztelegjen neki és a marsal mindig egy-egy mosolylyal jutalmazta a vén katonát.

— Ki ez, a ki miatt így kihúzza magát? — kérde egy ízben egy fiatal munkás egy öreg invalidus kapitánytól.

— Megmondom, ficzkó, — felelt a tiszt.

A fiú olyan arcot vágott, mint a ki beletörődik, hogy meg kell hallgatnia egy fecsegőt.

— 1809-ben, — mondá az invalidus, — egyik szárnyát védtük a nagy hadseregnek, mely a császár parancsnoksága alatt Bécs felé tartott. Egy hídhoz értünk, melyet valami sziklatetőről három sor ágyúüteg védett, három erőd, egyik a másik felett, úgy, hogy közrefoghatták a hidat. A mi parancsnokunk Masséna marsal volt. Ez, a kit

láltál, a testőrgránátosok ezredese volt, én pedig... Csapatunk a folyó innenső partján állottak, az erődök a tulsón. Háromszor fújtak rohamot a híd ellen és háromszor kellett visszavonulni. „Hol van Hulot? — mondá a marsal. — Csak ő és az ő emberei tudják lenyelni ezt a falatot.“ Odajöttünk. Az utolsó tábornok, a ki sikertelenül kísérte meg elfoglalni a hidat, a tűzvonalban megállította Hulot-t, hogy megmondja neki, miként fogjon a dologhoz és elrekesztette az útát. „Nem tanácsok kellenek nekem, hanem hely, hogy mozoghassak“ — mondá nyugodtan a tábornok, és csapatának élén reá a hídra. Krran! — Harmincz ágyú szórta reánk a magját . . .

— Ah! — kiáltott fel a munkás, — ott olcsón adhaták a mankót!

— Ha hallottad volna ennek az embernek a nyugodt hangját, fiam, te is a földig hajolnál előtte! Ez nem oly híres eset, mint az arcolei híd története, pedig talán még szebb. És Hulot-val az élünkön, rohanva értünk az ágyúkhöz. Adassék becsület azok emlékének, a kik ott maradtak! — folytatá kalapját megemelve a tiszt. — A *kaiserlich*-okat zavarba hozta a támadás. A császár ott a helyszínén gróffá tette a tábornokot; vezérünkben tisztelt meg mindnyájunkat és ezek a mostaniak nagyon jól tették, hogy marsallá nevezték ki.

— Éljen a marsal! — kiáltotta a munkás.

— Óh! kiabálhatsz a mennyit akarsz! A marsal annyit hallotta az ágyúszót, hogy megsiketült beléje.

Ez az anekdota fogalmat adhat, hogy az invalidusok mily tisztelettel környezték Hulot marsalt, a kinek változhatlan köztársasági érzülete megszerezte az egész negyed rokonszenvét.

A gyötrődés, mely befészkelte magát e oly nyugodt, tiszta, nemes lélekbe, vajmi elszomorító képet nyújtott. A báróné nem tehetett mást, mint hogy hazudjék és a nők sajátos ügyességével leplezni igyekezzék sógora előtt a szörnyű valóságot. E gyászos délelőttön a marsal, a ki, mint minden öreg ember, csak keveset aludt, azt ígérve Lisbethnek, hogy közlékenysége díjában feleségül veszi, kicsikart tőle némely vallomást fivére helyzetéről. Mindenki fölfoghatja, mily örömmel engedte a vén leány ki-

csalni magából azokat a titkokat, melyeket, a mióta a házba belépett, úgy is folyton szeretett volna elmondani jövendőbelijének, mert ezzel férjhezmenetelének ügyét segítette elő.

— Az ön fivére javíthatatlan! — kiáltott Lisbeth a marsal jobb fülébe.

A lotharingiai parasztleány erős és éles hangja lehetővé tette neki, hogy társalogjon az aggastyánnal. A tüdeje majd beleszakadt, annyira igyekezett bebizonyítani jövendőbelijének, hogy az ő társaságában sohasem lesz süket.

— Három kedvese volt, — mondá az aggastyán, — holott ott volt neki Adeline! ... Szegény Adeline! ...

— Ha reám hallgat, — kiáltotta Lisbeth, — felhasználja Wissembourg herczegnél való befolyását, hogy valami tisztos állást szerezzen unokanövérének; szüksége lesz reá, mert a báró fizetése három évre le van foglalva.

— Megyek a miniszteriumba, — felelt a gróf, — beszélek a marsallal, hogy' áll öcsém dolga és megkérem, hogy vegye pártfogásába sógorasszonyomat. Találjon valami illő helyet neki! ...

— A párisi hölgyek az érsek vezetése alatt jótékonyági egyletet alakítottak, melyben tisztességesen fizetett felügyelőknek alkalmaznak, a kiknek az a dolguk, hogy kitudják az igazán szűkölködőket. Ez megfelelne az én drága Adeline-omnak, szíve szerint való munka volna.

— Küldjön lovakért, — mondá a marsal; — felöltözöm. Elmegyek, ha kell, Neuilly-be is!

— Mennyire szereti! Tehát mindig és mindenütt szemben találom magammal! — mondá a vén leány.

Lisbeth már javában uralkodott a házban, de úgy, hogy a marsal nem vehette észre. Rettegésben tartotta a három cselédet. A régiekhez ugyanis még egy szobaleányt fogadott és vénleányi nyughatatlanságában mindenről számot adatott magának, mindent ellenőrzött és mindenben örködött drága marsaljának jóvolta felett. Épp oly köztársasági érzésű lévén, mint jövendőbelije, demokrata tulajdonságaival Lisbeth nagyon megnyerte a marsal tetszését, a kit egyébként csodálatos ügyességgel kényeztetett, úgy, hogy két hét óta a marsal, a ki most jobban étkezett, mint azelőtt, és oly ápolásnak volt a tárgya,

mint egy gyermek az anyja részéről, úgy kezdett nézni Lisbethre, mint a kiben álmainak egy része testet öltött.

— Drága marsalom! — kiáltott Lisbeth, mikor a kocsizhoz kísérte, — húzza fel az ablakot, ne üljön légvonatan, tegye meg ezt értem! . . .

A marsal, ez a vén legényember, a kit sohasem becézgettek, noha szíve el volt szorúlva, mosolyogva intett búcsút Lisbethnek.

Ugyane pillanatban Hulot báró kilépett hadügyminiszteriumi szobájából, hogy Wissembourg herczeghez menjen, a ki hivatta. Jóllehet semmi rendkívüli sem volt benne, hogy a miniszter magához hivatta valamelyik osztályfőnökét, Hulot lelkiismerete oly nyugtalan volt, hogy Mitouflet arczán valami, maga se tudta, micsoda, baljós-latú és hűvös kifejezést látott.

— Mitouflet, hogy van a herczeg? — kérdé bezárva ajtaját és az elől haladó szolgál után sietve.

— Úgy látszik, vásik a foga a báró úrra, — felelt a szolgál, — mert hangja, nézése, arcza, minden vihart sejtet . . .

Hulot elsápadt és elhallgatott, áthaladt az előszobán, a szalonokon és hevesen zakatoló szívvel megállt a dolgozószoba ajtaja előtt. A marsal, a ki hetven éves és egészen ősz volt és a kinek arcza, mint ama kor többi aggastyánjáé is, mintha ki lett volna cserezve, oly széles homlokkal vált ki, hogy a képzelet mintegy csatamezőnek nézhette. E havas, szürke boltozat alatt, az erősen kiugró szemöldökivektől árnyalva egy napoleoni kékkabátos szemei csillogtak, melyek rendszerint szomorúak, keserűséggel és elégedetlenséggel teljesek voltak. Bernadotte e versenytársa azt remélte, hogy trónon fogja magát kipihenhetni. Ám a szemek félelmetes villámokat szórtak, ha valamely nagy érzés lobbant föl bennök. Egyébként majdnem mindig fátyolozott hangja ilyenkor metsző élességüvé változott. Ha haragudott, a herczeg újra egyszerű katona lett, Cottin alhadnagy nyelvén beszélt és senkit sem kímélt. A vén oroszánt sörényként fölborzalt hajával Hulot d'Ervy a kandallónál állva pillantotta meg, összevont szemöldökkel, háttal

a párkánynak támaszkodva és látszólag szórakozottan nézve maga elé.

— Parancsára állok, herczeg! — mondá Hulot könnyedén és fesztelen kifejezéssel.

A marsal mereven nézett az osztályfőnökre és nem szólt egy szót sem, a míg Hulot a küszöbtől néhány lépésnyire közeledett hozzá. E súlyos nézés mintha Isten pillantása lett volna, Hulot nem bírta elviselni, zavardott arczzal lesütötte szemét.

— Mindent tud, — gondolá.

— Lelkiismerete nem mond önnek semmit? — kérde a marsal tompa és komor hangon.

— Azt mondja, herczeg, hogy talán rosszul cselekedtem, mikor az ön tudta nélkül razziákat eszközöltettem Algirban. Koromban és hajlamaimmal, negyvenöt évi szolgálat után, vagyontalanul állok a világon. Ön ismeri, micsoda elvek vezérlik Franciaország négyszáz választottját. Ezek az urak irigykedve néznek minden állást, megkurtították a miniszterek fizetését, ez eleget mond! . . . próbáljon tehát tőlük pénzt kérni egy vén szolga számára! . . . Mit lehet várni oly emberektől, a kik úgy fizetik a tisztviselőket, a hogy látjuk? A kik harmincz sous napszámot fizetnek a bouloni kikötő-munkásoknak, holott negyven sousnál kevesebből teljességgel lehetetlen megélnie egy családnak? A kik mitse törődnek a hatszáz-, ezer- és ezerkétszázfrancos fizetésű párisi hivatalnokok szörnyű helyzetével és a kik, mihelyt negyvenezer franc a javadalmazás, maguk számára kívánják állásainkat? . . . A kik megtagadják a koronától azt a jószágot, melyet 1830-ban koboztak el a koronától és azt a járandóságot, a mely XVI. Lajos hagyatékából ered! Holott egy szegény herczeg számára kérték tőlük! . . . Ha önnek nem volna vagyona, herczeg, mint fivéremet, önt is szépen tisztára a fizetésére utalnák és eszökbe sem jutna, hogy Lengyelország mocsaras síkjain velem együtt ön mentette meg a nagy hadsereget.

— Ön meglopta az államot! Olyat tett, hogy törvénszék elé kerül, mint akármelyik sikkasztó pénztáros! — mondá a herczeg. — És ön ily könnyedén beszél? . . .

— Mily különbség, kegyelmes uram! — kiáltott föl Hulot báró. — Hozzányúltam én a reámbízott pénzhez? . . .

— Ha valaki ily gyalázatosságokat művel, — mondá a marsal, — az ön állásában kétszeresen bűnös, hogy ügyetlenül csinálta a dolgot. Ön szégyenletesen beszennyezte a mi közigazgatásunk vezetését, mely eddig a legtisztább volt egész Európában! . . . És mind-ezt kétszázezer francért és egy rongy asszony miatt! — tette hozzá a marsal dörgő hangon. — Ön államtanácsos és az egyszerű katonát halállal büntetik, ha elad valamit az ezred raktárából. Hallgassa meg, mit mondott el nekem egyízben Pourin ezredes, a második dzsidás-ezred parancsnoka. Saverneben egyik katonája beleszeretett egy kis elzászi nőbe, a ki szeretett volna egy vállkendőt; a hitványság addig mesterkedett, míg a szegény dzsidás, a ki az ezred büszkesége volt és húsz évi szolgálat után ott állt, hogy őrmesterré léptessék elő, a kendő miatt eladott valamit a század-raktárból. Tudja ön, d'Ervy báró, hogy mit tett ez a dzsidás? . . . Apróra zúzott egy üvegtáblát, megette és tizenegy óra múlva meghalt a kórházban . . . Igyekezzék, gutaütést kapni, hogy megmenthessük a becsületét . . .

A báró révedező tekintettel nézett a vén harczosra és a marsal, látva ezt a kifejezést, mely gyávaságról tanúskodott, kissé kipirúlt, szemei föllángoltak.

— El akar hagyni? — mondá Hulot dadogva.

E pillanatban hallván, hogy fivére egyedül van a miniszterrel, belépett Hulot marsal és a süketek módjára, egyenesen a herczeg felé tartott.

— Oh! — kiáltott föl a lengyelországi hadjárat hőse, — tudom, mit akarsz, vén bajtárs! . . . De minden hiábavaló . . .

— Hiábavaló? . . . — ismételte Hulot marsal, a ki csak ezt az egy szót hallotta.

— Igen, fivéredről akarsz velem beszélni; de tudod, mi a te fivéred?

— Fivérem? . . . — kérdé a süket.

— Nos hát, — kiáltott a marsal, — gazember, nem méltó hozzád! . . .

És haragjában a marsal oly villámló tekinteteket lövelt szeméből, melyek, hasonlatosan Napoleon pillantásaihoz, összezúzzák az akaratot és a gondolkodást.

— Hazudsz, Cottin! — felelt Hulot marsal sápadtan. — Dobb el a botodat, mint én az enyémet! . . . rendelkezésedre állok.

A herczeg egyenesen odalépett öreg bajtársához, mereven a szemébe nézett és megszorítva a kezét, fülébe mondta:

— Férfi vagy?

— Majd meglátod . . .

— Nos hát, szedd össze magadat! A legnagyobb csapást kell elviselned, a mi érhet.

A herczeg hátrafordult, fölvetett az asztalról egy iratcsomót, odaadta Hulot marsalnak és a fülébe kiáltotta:

— Olvasd!

Forzheim gróf a következő levelet olvasta, mely az iratcsomó tetején feküdt:

A MINISZTERELNÖK Ö KEGYELMESSÉGÉNEK.

Bizalmas.

Algir . . .

„Kedves herczeg!

Mint a mellékelt ügyiratokból látni fogja, nagyon kellemetlen esettel kell foglalkoznunk.

Rövidre fogva: Hulot d'Ervy báró egyik nagybátyját ideküldte Oranba, hogy dézsmálgassa a takarmányt és a szállítmányokat, a mire nézve egy raktárőrben szerzett neki bűnsegédet. Ez a raktárőr, hogy érdekessé tegye magát, elfecsegett egyet-mást, azután pedig megszökött. A királyi ügyész keményen neki feküdt a dolognak, a melyben csak két alárendelt ember ügyét látta; Fischer Johann azonban, az ön osztályfőnökének nagybátyja, látván, hogy vád alá helyezik, börtönében egy szeggel agyonszúrta magát.

Ezzel mindennek vége lett volna, ha ez a derék és tisztességes ember, a kit, úgy látszik, büntársa is megunokaöcscse is rászédett, nem követi el, hogy írt Hulot bárónak. E levél, mely a bíróság kezébe jutott, annyira meglepte a királyi ügyészt, hogy hozzám fordult. Hogy

egy államtanácsost, egy miniszteriumi osztályfőnököt, a ki annyi jó és derék szolgálatot teljesített, mert hiszen Bresina után szervező képességével ő mentett meg mindnyájunkat, — letartóztassanak és vád alá helyezzenek, az oly rettenetes ítés volna, hogy bekértem az összes ügyiratokat.

Engedjük az ügyet szabad folyására, vagy pedig, minthogy a látható főbűnös már halott, nyomjuk el a pört a raktárőr *in contumaciam* való elítélésével?

A királyi ügyész beleegyezett, hogy az ügyiratokat áttegyük önhöz; minthogy d'Ervy báró Párisban lakik, a pör tárgyalása az önök törvényszéke elé tartozik. Mi ezt a meglehetősen siralmas módot eszeltük ki, hogy egyelőre megszabaduljunk a nehézségtől.

Csakhogy, kedves marsalom, határozzon gyorsan. Máris nagyon sokat beszélnek e sajnálatos ügyről, melyből reánk is sok baj háramolnék, ha a magasállású bűnösnek, a kiról eddig csak a királyi ügyész, a vizsgálóbíró, a főügyész és én tudunk, neve nyilvánosságra jutna.“

Idáig érve, a papir kihullott Hulot marsal kezéből, reánézett fivérére, látta, hogy fölösleges átvizsgálnia az iratsomót; de kikereste Fischer Johann levelét, és miután két pillantás alatt átfutotta, odanyujtotta öcscsének.

„Az orani fogházban.

„Kedves öcsém!

Mikorra e levelet olvassa, én már nem élek.

Legyen nyugodt, nem fognak bizonyítékokat találni ön ellen. Én meghaltam, az ön jezsuita Chardin-ja megszökött: a pört be fogják szüntetni. A mi drága Adeline-ünkre gondolva, a kit ön oly boldoggá tett, könnyen halok meg. Már nem szükséges elküldenie a kétszázezer francot. Isten önnel.

Ezt a levelet egy fogolylyal küldöm, a kiben, azt hiszem, megbízhatom.

Fischer Johann.“

— Bocsásson meg, — szólt megható büszkeséggel Hulot marsal Wissembourg herczeghez.

— Ugyan! Tegezz csak tovább is, Hulot! — felelt

a miniszter megszorítva öreg barátja kezét. — 'A szegény lándzsás csak őt ölte meg, — mondá lesújtó tekintet vetve Hulot d'Ervy báróra.

— Mennyit tesz ki az összeg? — kérdé szigorúan a gróf fivérétől.

— Kétszázezer francot.

— Kedves barátom, — fordult a gróf a miniszterhez, — negyvennyolcz óra alatt meglesz a pénz. Soha se mondhassa senki, hogy valaki, a ki a Hulot nevet viseli, csak egy garassal is megkárosította az államot . . .

— Micsoda gyerekesség! — mondá a marsal. — Tudom, hova lett a kétszázezer franc és vissza is fogom fizettetni. Adja be lemondását és kérje nyugdíjaztatását, — folytatá odaröpítve egy ív papirost, a hol, reszkető lábakkal az államtanácsos ült. — Az ön pöre mindnyájunknak szégyenére válna, épp ezért kieszközöltem a minisztériumban, hogy úgy járhassak el, a hogy teszem. Minthogy ön elfogadja az életet tisztesség nélkül, az én becsülesem nélkül, hitványan, megkapja a nyugdíjat is, a mi önnek jár. Csakhogy igyekezzék elfeledtetni magát.

A marsal csöngetett.

— Itt van Marneffe?

— Igen, kegyelmes úr, — felelt a szolga.

— Jöjjön ide.

— Ön, — kiáltott föl a miniszter, mikor Marneffe belépett — és az ön felesége tudatosan tönkre tették d'Ervy bárót.

— Bocsánatot kérek, miniszter úr, nagyon szegények vagyunk, nincs másom, csak az állásom és két gyermekem van, a kik közül az ifjabbikat a báró úr ültette családomba.

— Micsoda gazember! — mondá, Marneffe-re mutatva a herczeg, Hulot marsalnak. — Elég a beszédből, Marneffe, — folytatá; — ön vagy visszafizet kétszázezer francot vagy pedig megy Algirba.

— De, miniszter úr, ön nem ismeri feleségemet, ő mindent elpazarolt. A báró úr naponta hat vendéget hívott hozzánk ebédre . . . Háztartásom évente ötvenezer francba került.

— Távozzék, — szólt a miniszter dörgő hangon,

mely úgy hangzott, mintha a csatában tüzet vezényelt volna; — két óra múlva megkapja az áthelyezésről szóló végzést . . . Menjen.

— Inkább beadom lemondásomat, — mondá arczátlanul Marneffe, — már az is sok, hogy az ember olyan helyzetben legyen, mint én vagyok, hát még, hogy meg is verjék; erre nincs kedvem!

És kiment.

— Mily szemérmetlen egy ficzko! — mondá a herczeg.

Hulot marsal, a ki e jelenet alatt mozdulatlanúl és halásáppadtan állt, lopva egy-egy tekintettel vizsgálva fivérét, a herczeghez lépett, megszorította a kezét és ismételte:

— Az anyagi kár negyvennyolcz óra alatt pótolva lesz; de a becsület! . . . Isten veled, marsal! Ez az a csapás, a mely öl . . . Úgy van, belehalok, — mondá a fülébe.

— Mi az ördögért is jöttél éppen ma? — felelt meghatottan a herczeg.

— A felesége miatt jöttem, — válaszolta a gróf Hector-ra mutatva; — kenyér nélkül van . . . Különösen most már.

— Ott a nyugdíja!

— Le van foglalva!

— Az ördög bujt ebbe az emberbe! — mondá a herczeg vállát vonogatva. — Micsoda varázsitalt itatnak önnel ezek az asszonyok, hogy ennyire elveszik az eszét? — kérdé Hulot d'Ervy-től. — Hogy remélhette ön, a ki ismeri azt az aggodalmas fontosságot, a mivel a franczia közigazgatás mindenről jegyzőkönyvet szerkeszt, mázsa szám használja fel a papírt, hogy kitüntessen néhány centimes bevételt vagy kiadást, ön, a ki annyszor panaszkodott, hogy minden semmiségért, egy katona elbocsátására, pár kantár beszerzésére száz aláírás is kell, hogy remélhette, hogy valamely sikkasztást hosszú ideig el lehet palástolni? E nők tehát egészen megfosztják a józan eszétől? Dióhéjjal takarják le a szemeit? Vagy pedig másfajta ember ön, mint mi? Abban a pillanatban, melyben megszűnt férfi lenni, hogy csak vérmérséklet legyen,

rögtön ki kellett volna lépnie a szolgálatból! Ha egyébként is oly ostobán viselkedett, mint a mily bűnösen, oda fog jutni... nem akarom kimondani, hogy hova...

— Megígéred, hogy gondod lesz feleségére, Cottin?... — kérde Forzheim gróf, a ki mit sem hallott és csak sógorasszonyára gondolt.

— Légy nyugodt! — felelt a miniszter.

— No, hát köszönöm, és Isten veled! . . . Jöjjön, uram! — mondá fivérének.

A herczeg látszólag nyugodt tekintettel nézte a két fivért, a kik viselkedésre, alakra és jellemre nézve anynyira különböztek egymástól, a bátrat és a gyávát, a kéjenczet és az önmegtartóztatót, a becsületeset és a zsarolót és így szólt magában:

— Ez a gyáva nem fog tudni meghalni! Az én szegény Hulot-omnak pedig, a ki oly derék férfi, már a tor-kát fojtogatja a halál!

Leült karosszékebe és oly mozdulattal, melyen egyaránt látszott a vezér hidegvére és a csataterék szemléletéből fakadt részvét, újra hozzáfogott az afrikai jelentések olvasásához. Mert valójában senki sem oly emberies érzésű, mint a látszólag durva katona, a kiben a csatázás megszokása kifejleszti a harctéren szükséges jeges szenvtelenséget.

Másnap némely újság vegyes-rovatában a következő közlemények voltak olvashatók:

„Hulot d'Ervy báró úr beadta nyugdíjaztatása iránti kérvényét. A magasrangú főhivatalnok elhatározását az algiri közigazgatás számvitelében előfordult rendtelenségek érlelték meg, melyek egy hivatalnok öngyilkosságával és egy másiknak a szökésével végződtek. Hulot báró urat, mikor e hivatalnokok visszaéléseiről, kikben szerencsétlenségére megbízott, értesült, ott a helyszínén, a miniszter dolgozószobájában, szélütés érte.

Hulot d'Ervy úr, a marsal fivére, negyvenöt év óta van államszolgálatban. Elhatározását, melyet hiába igyekeztek megingatni, sajnálattal fogadja mindenki, a ki ismeri Hulot urat, a kinek egyéni tulajdonságai ugyanoly kiválóak, mint közigazgatási képességei. Mindenkinék

emlékezetében van az az önfeláldozás, a mit a császári gárda fizetőmestere Varsóban tanúsított és az a csodás munkásság, melylyel 1815-ben Napoleon hirtelen összehozott hadseregének ellátását szervezte.

Vele újra a császárság korszakának egyik dísze tűnik le a szintérről. 1830. óta Hulot báró úr állandóan egyike volt az államtanács és a hadügyminisztérium legnélkülözhetetlenebb tanácsadóinak.“

„Algir. — Az úgynevezett takarmány-ügy, melyet néhány lap nevetségesen fölfúj, a főbűnös halálával befejezést nyert. Wisch Johann a börtönben megölte magát, bűntársa pedig megszökött; de azért az ítéletet ki mondják reá . . .

Wisch Johann, régebben a hadsereg szállítója, tisztességes, közbecsülésben álló ember volt, a ki nem tudta elviselni, hogy Chardin, a megszökött raktár-őr, visszaélt jóhiszeműségével.“

A párisi hírek-rovatában pedig a következők jelentek meg:

„A hadügyminiszter úr, hogy a jövőben elejét vegye a szabálytalanságoknak, elhatározta, hogy Afrikában külön élelmezési hivatalt állít fel. A hivatal szervezésével, hír szerint, Marneffe irodafőnököt bízták meg.“

„Hulot báró öröke ugyancsak izgatja a becsvágyókat. Az osztályfőnökséget, mint mondják, gróf de la Rochre-Hugon Martial képviselő úrnak, de Rastignac gróf sógorának ígérték oda. Manol előadó urat államtanácsossá, Vignon Claude urat pedig előadóvá nevezik ki.“

A *kacsák* minden fajtája közül az ellenzéki lapok szempontjából a hivatalos kacsa a legveszedelmesebb. Bármily ravaszok is az újságírók, néha önként, vagy önkéntelenül lépre mennek azok ügyességének, a kik, közülök, mint Vignon Claude, a hirlapírásból emelkedtek a hatalom magas polczára. Az újsággal csak az újságíró birkózhatik meg. Épp ezért elmondhatjuk, travesztálva Voltairet-t:

Az újsághír nem az, minek a nép hiszi.

HARMINCZEGYEDIK FEJEZET.

A tékozló apa távozása.

Hulot marsal magával vitte fivérét, a ki a kocsi kis ülésére ült, a hátsó ülést tiszteletteljesen bátyjának engedve át. A két testvér nem szólt egy szót sem. Hector meg volt semmisülve. A marsal magába mélyedt, mint az olyan ember, a ki összeszedi erejét, hogy elviseljen valamely rettenetes súlyt. Haza érve, a marsal, szót sem szólva, parancsoló mozdulattal dolgozó-szobájába vezette öcscsét. A gróf egypár remekművű pisztolyt kapott Napoleontól, melyek a versaillesi műhelyből származtak; az asztalfiókból, a hol tartotta, elővette a dobozt, melynek tetejére reá volt vésve: *Napoleon császár Hulot tábornoknak*, és reá mutatva, így szólt öcscséhez:

— Itt az orvosságod.

Lisbeth, a ki a félig nyitott ajtón át hallgatódzott, a kocsihoz rohant és megparancsolta, hogy vágta a Plumet-utczába. Mintegy húsz percz múlva a bárónéval tért vissza, a kivel közölte a marsalnak fivéréhez intézett felszólítását.

A gróf, reá se nézve öcscsére, becsengette minde-nesét, az öreg katonát, a ki harmincz év óta szolgálta.

— Beau-Pier, — mondá neki, — hívd ide jegyzőmet, Steinbock grófot, Hortense húgomat és a kincstári tőzsde-ügynököt. Most féltizenegy óra, tizenkét órára mindnyájan itt legyenek. Ül j kocsiba... és siess, a hogy a lábad bírja!... — tette hozzá azzal a népies szólással, melyet valaha gyakran használt.

És arcza felöltötte azt a fenyegető kifejezést, mely figyelmessé tette katonáit, mikor 1799-ben a bretagnei sűrűket kutatta át velük.

— Parancsára, marsal úr, — mondát Beau-Pier kezének hátát homlokához emelve.

Úgyet se vetve fivérére, az aggastyán visszatért dolgozószobájába, íróasztala fiókjából kivett egy kulcsot és kinyitott egy aczélvázú malachit-ládácskát, melyet

Sándor czártól kapott ajándékba. Napoleon császár parancsából ő adta át a czárnak a drezdai ütközetben zsákmányolt drágaságokat, melyekért cserébe Napoleon Vandamme-ot remélte megkaphatni. A czár fényesen megjutalmazta Hulot tábornokot, megajándékozván őt ezzel a ládácskával, és kijelentette, hogy reményli, egyszer majd ő is tanúsíthat ily udvariasságot a francziák császára iránt; de Vandamme-ot megtartotta magának. Az arannyal dúsan ékített doboz fedőlapján az aranyból kivert orosz császári czimer ragyogott. A marsal megszámlálta a ládácskában levő bankjegyeket és aranypénzeket; százötvenezer franc volt! A marsal arcán egy pillanatra a megelégedés kifejezése röppent át. E pillanatban lépett be Hulot-né, oly állapotban, hogy megindíthatta a politikus bírakat. Reáborult Hectorra, miközben, mintegy tébolyodott tekintettel, hol a pisztolyokat tartalmazó tokot, hol a marsalt nézte.

— Mi baja van öcscsével? Mit vétett önnek férjem? — kérdé oly kitörő hangon, hogy a marsal meghallotta.

— Megbecstelenített mindnyájunkat! — felelt a vén köztársasági katona, a ki ezzel az erőfeszítéssel felszakította egyik sebét. — Meglopta az államot! Gyűlöletessége előttem a nevemet, kívánatossá tette számomra a halált, megölt . . . Még csak annyi erőm van, hogy visszafizessem, a mit eltulajdonított! . . . Megalázott a köztársaság Condé-ja, az előtt az ember előtt, a kit legtöbbre becsülök és a kit méltatlanul hazugsággal vádoltam, Wissembourg herczeg előtt . . . Mindez semmi? Ez a számadás, a mivel hazájának tartozik!

Egy könyecseppet törült ki szeméből.

— Most pedig, a mi családját illeti! — folytatá. — Elragadja tőletek a kenyeret, a mit számotokra tartogatam, harmicz esztendei takarékoság eredményét, a vén katona nélkülözéseinek árát! Ime, ezt szántam nektek! — mondá a bankjegyekre mutatva. — Megölte Fischer bátyját, Elzász e nemes és derék fiát, a ki, nem úgy, mint ő, nem tudta elviselni, hogy folt essék paraszti nevén. Végül Isten, imádásra méltó könyörületességében megengedte neki, hogy egy angyalt válasszon ki az

asszonyok közül! Az a hallatlan szerencse jutott részére, hogy egy Adeline-t vehetett nőül! És elárulta, bánattal halmozta, elhagyta, aljas, hitvány nőstényekért, színésznőkért, Cadine-okért, Josepha-kért, Marneffe-nékért!... És ez az ember, a kit úgy néztem, mint a fiamat, a kire büszke voltam!... Menj, boldogtalan, ha elfogadod a gyalázatos életet, melyet magadnak szereztél, távozz! Nincs erőm, hogy elátkozzak egy testvért, a kit anyira szerettem; én épp oly gyöngé vagyok vele szemben, mint te, Adeline; de többé elejbém ne kerüljön. Megtiltom, hogy eljöjjön temetésemre, hogy koporsóm után haladjon. Legyen meg benne legalább a bűn szégyene, ha már nincs meg a megbánása...

A marsal, kimerülve ez ünnepélyes szavaktól, sápadtan dolgozó-szobájának divánjára roskadt. És, talán először életében, két könyecsepp gördült alá arczán.

— Szegény Fischer bátyám! — kiáltott fel Lisbeth zsebkendőt szorítva szemére.

— Bátyám! — mondá Adeline a marsal lábához térdelve, — éljen az én kedvemért! Legyen segítségemre a munkában, hogy kibékítsem Hectort az étellel, jóvátétessem vele hibáit!...

— Ő, — mondá a marsal, — ha életben marad, még nem jutott végére bűneinek! Egy oly ember, a ki félreismert egy Adelinét, a kiből kihaltak az igaz köztársasági férfi érzelmei, az országnak, a családnak és a szegénynek az a szeretete, melyet belécsepegtetni igyekeztem, az ily ember szörnyeteg, disznócsordába való... Vigye magával, ha még szereti, mert valami azt mondja bennem, hogy töltsen meg pisztolyaimat és durrantsam szét a fejét! Ha megölném, mindnyájatokat megmentenék és őt is megmenteném önmagától.

Az öreg marsal oly félelmetes mozdulattal kelt föl, hogy a szegény Adeline fölkiáltott:

— Jer, Hector!

Megragadta férjét, kivezette, távozott a házból, magával vonva a bárót, a ki annyira tehetetlen volt magával, hogy kocsiban kellett hazavinni a Plumet-utczába, a hol ágyba feküdt. A mintegy feloszlásban levő ember több napon át így maradt, visszautasítva minden

táplálékot, és nem szólva egy szót sem. Adeline könnyeivel reábirta, hogy némi kis levest egyék; ott őrizte ágya fejénél ülve s mindazokból az érzésekből, melyek egykor szívét eltöltötték, már nem érezve mást, mint csak mély részvétet.

Félegy órakor Lisbeth távozott a marsal oldala mellől, annyira megijedt a változástól, mely rajta látszott, bevezette drága marsalja dolgozószobájába a jegyzőt és Steinbock grófot.

— Gróf úr, — mondá a marsal, — arra kérem, írja alá unokahúgom, az ön felesége részére a meghatalmazást, mely szerint eladhat egy évjáradék-betétet, melynek eddig pusztán a tulajdonjoga illette őt... Ön, Fischer kisasszony, szintén beleegyezik az eladásba és lemond a kamatok élvezetéről.

— Igen, drága grófom, — mondá Lisbeth habozás nélkül.

— Helyes, kedvesem, — felelt a vén katona. — Reménylem, elég sokáig élek még, hogy kártalanítsam. Nem kételkedem önben: önben igaz köztársasági érzés lakozik, igazán a nép gyermeke.

Megfogta a vén leány kezét és csókot nyomott reá...

— Hannequin úr, — fordult a jegyzőhöz, — készítse el a szükséges okmányt, úgy, hogy két óra múlva meg legyen és még ma eladhassam a járadékot a tözsdén. A letét unokahúgom, a grófné nevén van; ide fog jönni és a kisasszonynyal együtt, mihelyt ön elhozza, alá írja az okmányt. A gróf úr elkiséri lakására és ott fogja aláírni a meghatalmazást.

Lisbeth intésére a művész tiszteletteljesen köszönt és távozott.

Másnap délelőtt tíz órakor Forzheim gróf bejelentette magát Wissembourg herczegnél és rögtön bemehetett.

— Nos hát, kedves Hulot, — mondá Cottin marsal odanyujtva öreg barátjának az újságokat, — a mint látja, megmentettük a látszatot... Olvassa.

Hulot marsal öreg bajtársa íróasztalára tette az újságokat és feléje nyujtotta a kétszázezer francot.

— Itt van, amivel öcsém megkárosította az államot, — mondá.

— Micsoda bolondság! — kiáltott fel a miniszter. — Lehetetlen, — folytatá kezébe véve a hallócsövet, a mit a marsal feléje tartott és fülébe beszélve barátjának — nyélbeütnünk e visszafizetést. Be kellene vallanunk öcséd zsarolásait, holott mindent megtettünk, hogy palástolhassuk . . .

— Tegyetek, a mit akartok, de nem akarom, hogy a Hulot-k vagyonában egyetlen oly garas is legyen, a mit az államtól loptak el, — mondá a gróf.

— Ki fogom kérni e tárgyban a király parancsát. Ne beszéljünk többé róla, — felelt a miniszter, belátva, hogy lehetetlen legyőznie a marsal fenséges makacságát.

— Isten veled, Cottin, — szólt az aggastyán megszorítva Wissembourg herczeg kezét, — úgy érzem, mintha a lelkem megfagyott volna . . .

Azután, egy lépést téve kifelé, megfordúlt, reánézett a herczegre, a kit heves megindulásban látott, kitérta karjait, hogy magához ölelje és a herczeg átölelte a marsalt.

— Úgy érzem, mintha veled az egész nagy hadseregnek mondanék Istenhozzádot . . .

— Isten veled hát, derék, öreg bajtársam! — mondá a miniszter.

— Igen, Isten veled, mert odamegyek, a hol mindazok a katonáink vannak, kiket megsirattunk . . .

E pillanatban belépett Vignon Claude. A napoleoni phalanxok két maradéka, a megindulás minden jelét elűntetve, komolyan köszöntötte egymást.

— Meg van elégedve, herczegem, az újságokkal? — kérdezte a jövőendő előadó. — Úgy intéztem a dolgot, hogy az ellenzéki lapok azt hitték, titkainkat közlik . . .

— Szerencsétlenségre, minden hasztalan, — felelt a miniszter a szalonon át távozó marsal után nézve. — Most mondtam egy utolsó Istenhozzádot, mely vajmi fájdalmasan esett. Hulot marsal három napig sem él már, ezt különben tegnap is jól láttam. Ezt az isteni becsület-érzésű embert, ezt a katonát, a kit a golyók, bátorsága

ellenére is, megkíméltek . . . nézze . . . itt, ebben a karosszékből! . . . érte a halálos csapás és az én kezemből, egy lap papírral! . . . Csöngessen és mondja, hogy fogjanak be. Megyek Neuilly-be, — tette hozzá miniszteri tárczájába gyürve a kétszázezer francot.

Három nappal később, Lisbeth minden gondoskodása ellenére is, Hulot marsal halott volt. Az ily férfiak díszére válnak minden pártnak, a melyhez csatlakoznak. A republikanusok szemében a marsal megtestesülése volt a hazafiság eszméjének; temetése óriási tömeg részvételével ment végbe. A herceg, a közigazgatás, az udvar, a nép, mindenki hódolt a fenkölt erénynek, a feddhetetlen becsületességnek, a tiszta ragyogású dicsőségnek. A nép nem mindenkinek a temetésén van ott. E gyász-tisztesség kitünt a tapintat, jó izlés és meleg érzés ama tanújeleivel, melyek időről-időre emlékezetbe idézik a francia nemesség érdemeit és dicsőségét. A marsal koporsója mögött ott lehetett látni az öreg de Montauran marquist, annak a Montauran-nak a fivérét, a ki a chorian-ok 1799-iki fölkelésében az ellenfele, még pedig szerencsétlenül járt ellenfele volt Hulotnak. A marquis, halálra sebezve a kékkabáfosok golyóitól, ifjú öcscsét a köztársaság katonájának gondoskodásába ajánlotta. Hulot annyira szívére vette a haldokló nemes szóbeli végrendeletét, hogy kieszközölte az emigráltak között levő fiatal ember vagyonának megmentését. Éppen ezért a régi francia nemesség elhozta hódolatát annak a katonának, a ki annak idején legyőzte a *trónörökös*nőt.

E haláleset, mely négy nappal az utolsó kihirdetés előtt következett be, az volt Lisbeth-nek, a mi a villámcsapás, mely fölégeti a csürbe gyűjtött termést. A lotharingiai parasztleány, mint a hogy gyakran történik, túlságosan is győzött. A marsalt azok a csapások ölték meg, melyeket ő és Marneffe-né mértek e családra. A vén leány gyűlölete, melyet a siker mintegy elcsendesített, meghiúsult reményeitől még jobban föllángolt. Lisbeth Marneffe-nénál sírt dühében, mert, miután a marsal bérlete élettartamához volt kötve, lakástalanul állott. Crevel, hogy Valeriája barátnőjét megvigasztalja, elérte Lisbeth megtakarított pénzét, megduplázta és el-

helyezte ötszázalékos kamatra, olyanformán, hogy a kamatot Lisbeth kapta, a tőke pedig Célestine nevéen volt. Hála a pénzügyi műveletnek, Lisbeth-nek kétezer franc évjáradéka volt. A leltározásnál a marsal egy levelére találtak, melyben sógorasszonyát, unokahugát: Hortense-t és unokaöccsét: Victorin-t arra kéri, hogy hárman adjanak ezerkétszáz franc évjáradékot annak, a kit feleségévé akart tenni, Fischer Lisbeth kisasszonynak.

Adeline, látva, hogy a báró élet és halál között lebeg, néhány napon át el tudta titkolni előle a marsal elhunytát; Lisbeth azonban gyászruhában jött látogatóba és tizenegy nappal a temetés után a báró megtudta a végzetes valóságot. E rettenetes csapás visszaadta a beteg erejét, fölkelte és kiment a szalonba, hol ott találta egész családját, talpig feketében. Elhallgatva néztek reá. Tizenegy nap alatt Hulot sovány lett, mint egy kísértet és úgy tűnt föl családjá előtt, mintha árnyéka lett volna önmagának.

— Határoznunk kell, — szólt elhaló hangon, miközben egy karosszékbe ült és körüljártatta tekintetét a gyülekezeten, melyből Crevel és Steinbock hiányoztak.

— Itt nem maradhatunk, — jegyezte meg Hortense épp abban a pillanatban, melyben apja megjelent. — Nagyon sok a házbér . . .

— A mi a lakást illeti, — szólt Victorin, megtörve a kínos csendet, — följajánlom *anyámnak* . . .

E szavak hallatára, melyek őt mintegy kirekesztették, a báró fölemelte fejét, melyet lehorgasztva tartott, a szőnyeg virágait nézegetve, a nélkül, hogy látta volna azokat és fájdalmas pillantást vetett az ügyvédre. Az apa jogai, még ha gyalázatos és becsületét veszített ember is, oly szentek, hogy Victorin elhallgatott.

— Anyádnak . . . — ismételte a báró. — Igazad van, fiam.

— A mi pavillonunkban a felettünk levő lakást, — mondá Célestine, befejezve férje mondatát.

— Zavarlak benneteket, gyermekeim? . . . — kérdé a báró az önmagukat elitelt emberek szelídségével. — Oh! legyetek nyugodtak a jövőre nézve, többé nem lesz miért panaszkodnotok apátok ellen és már

majd csak akkor fogjátok látni, mikor nem kell többé pirúnotok miatta.

Hortense-hoz lépett és homlokon csókolta. Kitérte karjait a fia előtt, a ki kétségbeesetten keblére vetette magát, kitalálva apja szándékait. A báró intett Lisbethnek, a ki erre odajött hozzá és a báró megcsókolta a homlokát. Azután visszavonult szobájába, hova Adeline, kinek szíve majd kiszakadt a nyugtalanságtól, nyomon követte.

— Bátyámnak igaza volt, Adeline, — mondá a báró megfogva a felesége kezét. — Méltatlan vagyok a családi életre. Csak szívemben mertem megáldani szegény gyermekeimet, a kik fenségesen röstelték magukat; mond meg nekik, hogy nem ölelhettem meg őket; mert egy gyalázatos embernek, a gyilkossá vált apának, a ki a helyett, hogy védője és büszkesége volna, inkább ostora családjának, vészthozó lehetne az áldása; de a távolból minden nap meg fogom áldani őket. A mi téged illet, csak Isten, a ki mindenható, jutalmazhatja meg kellőképpen érdemeidet! . . . Bocsánatot kérek tőled, — szólt letérdelve felesége előtt és megragadva s könyekkel áztatva kezeit.

— Hector! Hector! nagyot vétkeztél; de az isteni irgalom véghetetlen és ha velem maradsz, még mindent jóvá tehetsz . . . Emelkedjél föl, barátom, a keresztény érzésekhez . . . Feleséged vagyok és nem bírád. Tulajdonod vagyok, tégy velem, a mit akarsz, vigyél magaddal, a hova mégysz, érzem magamban az erőt, hogy megvigasztaljalak, hogy szerelmemmel, gondoskodásommal, becsülésemmel elviselhetővé tegyem neked az életet! . . . Gyermekeink el vannak látva, nincs többé szükségük reánk. Hagyd megpróbálnom, hogy én legyek a mulattatód, szórakozásod. Igérd meg, megosztod velem száműzetésed, a nyomor szenvedéseit, hogy ne legyenek oly súlyosak. Valamiben mindig hasznomat veheted, ha másban nem, abban, hogy kevesebb kell egy cseléddel . . .

— Megbocsátasz, drága, szeretett Adeline-om?

— Igen; hanem kelj föl, barátom!

— Nos hát, e bocsánattal magamra vehetem az

életet! — mondá a báró fölemelkedve térdepléséből. — Azért jöttem vissza szobámba, hogy gyermekeink ne legyenek tanúi apjuk megalázkodásának. Ah! egy oly bűnös apának, mint a milyen én vagyok, valami rettenetes van a látásában, a mi fölemészti az apai hatalmat és megbontja a családot. Nem maradhatok köztetek, távozom tőletek, hogy megkíméljelek benneteket a méltatlan apa gyűlöletes látványától. Ne állj útjába menekülésemnek, Adeline. Ez annyi volna, mint ha magad töltenéd meg a pisztolyt, melylyel szétlocscsantsam agyvelőmet . . . És ne kövess magányomba, ezzel megfosztánál az egyetlen erőtlől, a mi még megmaradt bennem, a bánat erejétől.

Hector erélye hallgatásra bírta a haldokló Adeline-t. Ez az asszony, a ki oly nagy volt annyi mindennek a rombadőlése közepett, férjével való benső összeforrottságából merítette bátorságát; mert látta, hogy reá van utalva és fölismerte a fenséges hivatást, hogy megvigasztalja, visszaadja a családi életnek és kibékítse önmagával.

— Azt akarod tehát, Hector, hogy meghaljak a kétségbeeséstől, az aggodalomtól, a nyugtalanságtól! . . . — szólalt meg, látva, hogy elesik erejének forrásától.

— Vissza fogok jönni, te angyal, a ki, azt hiszem, egyenesen miattam szálltál le az égből; visszatérek hozzád, ha nem is gazdagon, legalább jó módúan. Hallgass reám, drága Adeline-om, egész csomó okom van, hogy ne maradjak itt. Először is nyugdíjam, mely hat-ezer francot tesz ki, négy évre le van foglalva, következőleg tehát nincs semmim. De ez még nem minden! Néhány nap múlva, a Vauvinet kezében levő váltók alapján, el fogják rendelni letartóztatásomat . . . El kell tehát tűnnöm, mindaddig, a míg fiam, a kinek pontos utasításokat fogok adni, vissza nem vásárolta a váltókat. Távollétem jelentékenyen meg fogja könnyíteni ezt a műveletet. Ha majd nyugdíjam fölszabadúl, Vauvinet ki lesz fizetve, visszatérek hozzád . . . Te majd fölfeded száműzetésem titkát. Nyugodjál meg, ne sírj, Adeline . . . Csak egy hónapról van szó . . .

— Hova mégysz? Mit fogsz csinálni? Mi lesz be-

lőled? Ki fog ápolni téged, a ki már nem vagy fiatal? Hadd tünjek el én is veled, menjünk külföldre, — mondá Adeline.

— Nos hát, majd meglátjuk, — felelt férje.

A báró csöngetett és megparancsolta Mariette-nak, hogy szedje össze holmiját és titkon, de hamar csomagolja málháiba. Azután a gyöngédség oly túláradásaival, a minőhöz nem volt szokva, megölelve feleségét, megkérte, hagyja magára egy pillanatra, hogy megírhassa azokat az utasításokat, melyekre Victorin-nek szüksége lesz és megígérte, hogy csak éjszaka és vele együtt fogja elhagyni a házat. Mihelyt a báróné visszament a szalonba, a ravasz aggastyán átment öltözőszobájába, innen kijutott az előszobába és átadva Mariette-nek egy lap papírt, melyre a következőket írta: „Küldjétek málháimat a corbeil-i vasúton Corbeil-be, Hector úrnak, a vasúti állomáson, czímezve“ — eltávozott. A báró, a ki bérkocsiba szállt, már messze vágatott, mikor Mariette átadta a bárónénak a papírt és jelentette, hogy az úr elment. Adeline, még jobban reszketve, mint addig, férje szobájába rohant, gyermekei megrémülve követték és átható sikoltást hallottak. Fölemelték az elalélt bárónét; ágyba kellett fektetni, mert oly idegláz fogta el, mely egy hónapig élet-halál között lebegve tartotta.

— Hol van ő? — volt az egyetlen mondat, a mit kicsikarhattak tőle.

Victorin minden kutatása eredménytelen maradt. Ime, hogy miért. A báró a Palais-Royal-térre vitette magát. Itt ez az ember, a ki visszanyerte egész találékonyságát, hogy végrehajtsa a tervet, a mit azokban a napokban gondolt ki, mikor a fájdalomtól és bánattól megsemmisülve az ágyban feküdt, áthaladt a Palais-Royale-on és a Joquelet-utczában remek hintóba ült. A kocsis, a kapott parancshoz híven, a Ville l'Évêque-utczán Josepha palotájához hajtatott, melynek kapui a kocsis kiáltására kitérültek a fényes fogat előtt. Josepha, a kíváncsiságtól ösztökélve, lejött; inasa azt mondta neki, hogy egy önmagával tehetetlen aggastyán, a ki képtelen kiszállani a kocsiból, kéreti egy perczre.

— Josepha! Én vagyok!...

A híres énekesnő csak a hangjáról ismerte meg Hulot-t.

— Hogyan, te vagy, szegény öregem!... Becsületesemre, olyan vagy, mint azok a húszfrancosok, melyeket a német zsidók körülváltak és a melyeket a pénzváltók visszadobnak.

— Sajnos, úgy van! — felelt Hulot, — a halál karjai közül jövök! De te még mindig szép vagy! Vajjon tudnál-e jó is lenni?

— A hogy vesszük! Minden a viszonyoktól függ! — felelt Josepha.

— Hallgass ide, — mondá Hulot. — Adhatsz-e helyet nekem néhány napra valamelyik cselédszobában, fent a padláson? Minden garas pénz nélkül, remény, kenyér, nyugdíj, feleség, gyermekek, menhely, becsület, bátorság, barát nélkül vagyok, sőt még ennél is rosszabbul: váltóadósság miatt a börtön fenyeget . . .

— Szegény öreg! Ugyancsak minden nélkül vagy. Talán nadrág nélkül is?

— Te nevetsz, el vagyok veszve! — kiáltott fel a báró. — Holott pedig számítottam reád, mint Gourville Ninon-ra.

— Azt hallottam, valami uriasszony juttatott ennyire, ugy-e? Ezek a képmutatók jobban értenek a kopasztáshoz, mint mi! . . . Oh! olyan vagy, mint a csontváz, melyről a hollók leszedték a húst . . . keresztül lehet látni rajtad!

— Sietnünk kell, Josepha!

— Lépj be, öregem! Egyedül vagyok, és cselédeim nem ismernek téged. Küldd el a kocsit. Ki van fizetve?

— Igen, — mondá a báró és Josepha karjára támaszkodva kiszállt a kocsiból.

— Ha akarod, azt fogjuk mondani, hogy az apám vagy, — mondá az énekesnő, a kit elfogott a részvét.

Leültette Hulot-t a pompás szalonban, hol utoljára találkoztak egymással.

— Mondd, öreg, — kérdé, — igaz, hogy megölted fivéredet és nagybátyádat, túlterhelted adóssággal gyermekeid házáat és a hercegnővel fellakmározta a kormány pénzét, a mit Afrikába küldött?

A báró szomorúan lehorgasztotta a fejét.

— No hát, ez tetszik nekem! — kiáltott fel Josepha, lelkesült kitöréssel emelkedve fel helyéről. — Ez legalább gyökeres *gyujtogatás!* Sardanapalias! Nagyszerű! Tökéletes! Ha aljas vagyok is, azért van szívem és jobb szeretem a magadformájú tékozlókat, mint a kikről azt mondják, hogy erényesek és a kik ezer meg ezer családot tesznek tönkre üzleteikkel, melyek nekik aranyat, a *balek*-eknek vasat jelentenek! Te, te csak a tiedet tetted-tönkre, csak magadat koczkáztattad! És van mentséged is, testi és lelki mentséged . . .

Tragikus állásba vágta magát és szavalta:

Vénus zsákmánya ő, kit karja fogva tart.

— Ime, — tette hozzá sarkon pendülve.

A bűn fölládozta Hulot-t és féktelen fényüzése közepett mosolylyal szemlélte őt. A vétek nagysága mintegy enyhítő körülménynek számított.

— Legalább csinos az a te úriasszonyod? — kérdezte az énekesnő, első alamizsnaképpen megkisérelve szórakoztatni Hulot-t, a kinek fájdalma megindította.

— Szavamra, majdnem oly szép, mint te! — felelt ravaszúl a báró.

— És . . . nagyon hunczut? Azt hallottam, hogy igen. Mit csinált hát veled? Mulatságosabb, mint én?

— Ne beszéljünk róla, — mondá Hulot.

— Azt mondják, hogy Crevel-t is *befonta*, meg a kis Steinbockot és egy reinek braziliait is.

— Meglehet . . .

— Épp oly szép kis palotában lakik, mint az enyém és hogy Crevel adta neki. Ez a koldus mindenütt a nyomomba lép, átveszi azokat az embereket, a kiket én kezdtem ki! Megmondom, öreg, miért vagyok oly kíváncsi reá. A Bois-ban láttam hintójában; de csak messziről . . . Carabine azt mondja, hogy tökéletes tolvajképe van! Most Crevelt próbálja megenni! De nem fogja lenyelhetni. Crevel súlyos *patkány!* Jámborképű patkány, a ki mindenre azt mondja, hogy *igen*, de a ki mindig a maga feje után cselekszik. Hiú, szenvedélyes, de a pénze nem veszi el a józanságát. Az e fajta legényektől legfeljebb két-háromezer francot lehet kapni ha-

vonként, de a nagy kiadások előtt csökönnyösen állva maradnak, mint a szamár a folyóvíz előtt. Ő nem olyan ember, mint te, öregem, a ki mindent föláldozol szenvedélyeidért, a kivel hazádat is el lehetne adni! Éppen ezért, kész vagyok mindent megtenni érted! Te vagy az atyám, neked köszönhetem fölemelkedésemet! Ez szent dolog. Mi kell? Akarsz százezer francot? Kibujok a bőrömből, hogy megszerezzem. Hogy ételt, meg hajlékot adjak, az semmi. Mindennap az asztalon lesz a teritéked, választhatsz magadnak egy szép szobát a második emeleten és száz tallért kapsz havonként zseb-pénzül.

Meghatva e fogadtatástól, a bárót egy utolsó nemes fellobbanás fogta el.

— Nem, kicsikém, — mondá, — nem azért jöttem, hogy kitartassam magamat.

— A te korodban az fényes diadalt jelent! — mondá Josepha.

— Hallgasd meg, hogy mit kívánok, gyermekem. A te d'Herouville herczegednek óriási birtokai vannak Normandiában és én szeretnék Thoul néven a jószágigazgatója lenni. Meg van hozzá a tehetségem, becsületes vagyok, mert hiszen az ember sikkaszthat a kormánytól, de azért még nem nyúl a pénztárba...

— Eh! eh! — szolt Josepha, — a ki egyszer belekóstolt az italba, nem hagyja abba!

— Nos hát, csak azt kérem, hogy három évig elvonúltan élhessek...

— Ezt egy pillanat alatt nyélbe üthetem, még ma este, ebéd után, csak egy szót kell szólnom, — mondá Josepha. — Ha akarnám, nőül is vetethetném magamat a herczeggel; de vagyona úgyis az enyém és én többet akarok!... A becsülését. A herczeg pompás ember. Nemes, előkelő, nagy, mint XIV. Lajos és Napoleon együttvéve, noha törpe termetű. De meg úgy tettem vele, mint Schontz-né Rochefide-del: tanácsaim folytán két milliót nyert. Hanem hallgass ide, öreg kis pisztolyom... Ismerlek, bolondulsz az asszonyokért és odalent bomlani fogsz a kis normandi nők után, a kik nagyszerű teremtések; a legények meg az apák össze fogják

törni csontjaidat és a herczeg kénytelen lesz elbocsátani. 'A hogy reám nézel, abból is látom, hogy, mint Fénelon mondja, benned még nem halt meg a *fiatal-ember!* Ez a pálya nem neked való. Látod, öreg, az ember nem szakíthat oly könnyen Páriszal, meg velünk! Herouville-ben meghalnál az unalomtól!

— Mit tegyek hát? — kérdi a báró. — Mert csak annyi ideig akarok nálad maradni, a míg elhatározhatom magamat valamire.

— Nos hát, nem bánod, hogy az én eszem szerint oldjuk meg a kérdést? Hallgass ide, vén csataló! . . . Neked nők kellene. Ez mindenért kárpótol. Figyelj jól. A Saint-Maur-Temple-utczában, a Courtille fenekén ismerek egy szegény családot, melynek kincs van a birtokában: egy fiatal leány, a ki szebb, mint a milyen én voltam tizenhatéves koromban! . . . Ah! már lángol a szemed! Ez a leány naponta tizenhat órát dolgozik, hogy drága szöveteket hímezzen a boltosoknak és ezért tizenhat sous napibért kap, egy sous-t egy óráért. Rettenetes! . . . és burgonyán él, mint az irlandiak, de olyanon, a mit patkányzsírban pirítanak meg, hetenként ötször lát kenyeret, városi vizet iszik, mert a Szajna-víz nagyon drága és nem nyithat boltot, mert nincs meg a hozzávaló hat-hétezer francja. Nincs az a borzasztóság, a mit hét-nyolczezer frankért el ne követne. Ugyebár, tor-kig vagy családoddal és feleségeddel? . . . Különben is az ember nem tűrheti, hogy semmi legyen ott, a hol megszokta, hogy Isten legyen. Az olyan apa, a kinek nincs se pénze, se becsülete, csak arra való, hogy ki-tömjék és üveg alá tegyék.

A báró nem állhatta meg, hogy el ne mosolyogja magát e vad tréfákra.

— Nos hát, a kis Bijou holnap eljön, hogy hazahozzon egy hímezett pongyolát, valami isteni szép munkát; hat hónapig dolgoztak rajta, senkinek se lesz hasonló ruhája! Bijou szeret engem, mert édességeket kap tőlem és neki szoktam adni ócska ruháimat. De meg kenyérre, fára, húsrá szóló utalványokat is küldözgetek családjának, a mely, ha akarnám, bárkinek eltörné értem a lábát. Tudod, próbálkozom kissé a jótékonysággal!

Ah! én tudom, mennyit szenvedtem, mikor éheztem! Bijou beavatott apró titkaiba. E kis leány arra született, hogy az Ambigu-Comique-ben statisztáljon. Arról álmodzik, hogy olyan ruhákat viselhessen, mint én és főként, hogy kocsin járhasson. Azt fogom neki mondani: „Akarod, kicsikém, hogy egy úr? . . . — Hányadikot tiprod? — kérdé félbeszakítva a mondatot. — A hetvenkettediket? . . .

— Nekem már nincs korom!

— „Akarod-e, hogy egy úr, a ki hetvenkétéves, tiszta, nem szipákol, egészséges, mint a makk és a ki fölér akármelyik fiatalemberrel, gondoskodjék rólad? A seholi polgármester összead benneteket és ő nagyon jól fog bánni veled. Kapsz tőle hétezer francot, hogy a magad úrnője lehess, mahagoni-bútoros lakást rendez be számodra és ha jól viseled magadat, néha a színházba is elvisz. Havonta száz francot ad a háztartásra és még ötvenet költőpénznek!“ Ismerem Bijou-t, az, a mi én voltam tizennégyéves koromban! Ugráltam az örömtől, mikor az az utálatos Crevel ugyanezeket a gyalázatos ajánlatokat tette nekem! Nos hát, öreg, így azután három évre el leszel látva. Okosan, tisztességgel és három-négy évig, de nem tovább, még az illúzió sem fog hiányozni.

Hulot nem habozott, elhatározása, hogy visszautasítja az ajánlatot, szilárd volt; de hogy köszönetet tanúsítson a derék és gyönyörű énekesnő iránt, a ki a maga módja szerint boldoggá akarta tenni, úgy tett, mintha ingadoznék a vétek és az erény között.

— No nézze meg az ember! Fagyoskodol, mint decemberben a páva! — mondá csodálkozva. — Lásuk csak! Boldoggá teszel egy családot, mely egy bizogő nagyapából, egy agyondolgozott anyából és két nőtestvérből áll, a kik közül az egyik förtelmesen csunya és a kik ketten, azzal, hogy a megvakulásig törik magukat a munkával, harminczhét sous-t keresnek. Ez kiegyenlíti a bajt, a mit odahaza okoztál, jóváteheted vétkeidet és még mulatsz is, mint egy lorette a Mabile-ban.

Hulot, hogy véget vessen a csábítgatásnak, olyan mozdulatot tett, mint a ki pénzt számlál.

— Légy nyugodt, — felelt Josepha. — A hercegtől kapsz kölcsön tízezer francot: hetet, hogy Bijou boltot nyithasson, hármat, hogy lakást rendezz be és tőlem minden negyedévben megkapod az utalványt hatszázötven francra. Ha majd fölszabadul a nyugdíjad, a tízezer francot visszafizeted a hercegnek. Addig is úgy fogsz élni, mint a kakas a tyukok között és megvonulhatsz odudban, hogy a rendőrség se talál reád! Vastag szövetű redingotében fogsz járni és mindenki jómódú tökepénzesnek fog nézni. Nevezd magad Thoul-nak, ha kedved tartja. Én azt fogom mondani Bijou-nak, hogy nagybátyám vagy, a ki Németországban csődbe jutott és úgy fognak tisztelni, mint az Istent. Nos, apám? . . . És ki tudja? Talán nem is bántál meg semmit? Ha esetleg unatkoznál, tartsd meg egyik jó öltözetedet és majd eljössz hozzám ebédre és itt töltöd az estét.

— Én, a ki erényes, rendes ember akartam lenni!... Nézd, adass kölcsön nekem húszezer francot és elmegyek szerencsét próbálni Amerikába, mint a hogy d'Aiglemont barátom tette, mikor Nucingen kifosztotta . . .

— Te? — kiáltott föl Josepha. — Ugyan hagyd az erkölcsöket a szatócsoknak, a hülyéknek, a francia polgároknak, a kik csak az erénynyel tudnak boldogúlni! Te! te másra születél, mint azok a tökféjűek, te az vagy férfiban, a mi én nőben: szabad tehetség!

— Aludjunk reá egyet, majd holnap beszélünk róla.

— A herceggel fogsz ebédelni. Az én d'Herouville-om oly udvariasan fog bánni veled, mintha megmentetted volna az államot! És holnap majd elhatározod magadat. Csak vidáman, öregem! Az élet olyan, mint a ruha: ha bepiszkolódt, ki kell kefélni; ha kilyukadt, megfoltozzuk; de a meddig csak lehet, viseljük!

A bűn e bölcselkedése és lendülete eloszlatták Hulot kínzó bánatát.

Másnap délben, bőséges reggeli után Hulot amaz élő remekművek egyikét látta belépni, melyeket egyedül csak Páris tud létrehozni, hála a fényűzés és nyomor, a bűn és tisztesség, a visszafojtott vágy és a megújuló kí-

sértés ama folytonos összepárosodásának, a mely e várost a Ninivék, a Babylonok és a császári Róma örökösévé teszi. Bijou Olympia kisasszony, egy tizenhatesztendő kis leány, arcza azt a fenséges jelleget tüntette fel, a mit Raphael adott Madonnáinak, álmadozó, a fáradságtól borongó fekete szemei, a melyeket hosszú pillák árnyaltak és a melyek nedvességét a munkában töltött éjszakák lámpásának melege szárította, telve voltak a sok dolgozástól szomorkodó ártatlanság kifejezésével; arczszíne olyan volt, mint a porcellané, majdnem beteges; szája mint a fölvergott gránátalma, keble duzzadó, formái teltek, kezei csinosak, fogai mint a fénylő zománcz, dús feketehaj, mely méterenként tizenhat centimes-ba kerülő szalaggal volt felkötve, nyakán kis hímzett gallér, lábai szöges czipőkbe bujtatva és a kezén huszonkilencz-sous-s keztyű. A gyermek, nem lévén tudatában a saját értékének, legszebb ruháját öltötte föl, hogy ehhez az előkelő hölgyhöz jöjjön. A báró, a ki újra a gyönyör karmának szorítása alá került, úgy érezte, mintha szemein által egész élete tovatünne. E fenséges teremtés láttára mindent feledett. Úgy volt, mint a vadász, mikor megpillantja a zsákmányt; a császár előtt mindenki tiszteleg.

— És — súgta a fülébe Josepha, — kezeskedem, hogy új, csupa tisztesség! És nincs kenyere. Ez Páris! Így voltam én is!

— Rendben van, — felelt az aggastyán, fölkelve helyéről és kezeit dörzsölgetve.

Mikor Bijou Olympia távozott, Josepha csúfolódó arczczal nézett a báróra.

— Ha azt akarod, apám, hogy ne legyenek kellemtelenségeid, — mondá, — légy szigorú, mint egy közvádó a törvényszék előtt. Tartsd szorosán a kicsike gyeplőt, légy Bartholó! Őrizkedj az Augustusoktól, a Hippolytoktól, a Nestoroktól, a Victoroktól, az összes or-októl! . . . Az ördögbe is, ha egyszer kiöltöztetted, kitápláltad, ha fölemeli a fejét, úgy vezet az orrodnál fogva, a hogy akar . . . A berendezkedésnek semmi akadály. A herczeg nagyon szíves hozzád; kölcsönöz, azaz hogy ad tízezer francot, nyolczat pedig letesz a

jegyzőjénél, azzal a meghagyással, hogy minden negyed-
évben fizessen ki belőle neked hatszáz francot, mert nem
bírom benned . . . Nos, kedves vagyok?

— Imádandó!

Tíz nappal azután, hogy elhagyta családját, a mi-
kor ez könnyezve állott a haldokló Adeline körül, a ki
gyöngye hangon mondogatta: „Mit csinál ő?” — Hector
Thoul néven Bijouval a Saut-Maur-utczában himzésboltot
nyitott, melynek czímtáblája a Thoul és Bijou nevek páro-
sodását mutatta.

HARMINCZKETTEDIK FEJEZET.

— *Damocles kardja.*

A családjára szakadt szerencsétlenség Hulot Vic-
torin-nek megadta azt az utolsó simítást, mely vagy tö-
kéletessé teszi vagy elaljasítja az embert. Ő teljesen jóvá
lett. Az élet nagy viharaiban az ember úgy cselekszik, mint
azok a hajóskapitányok, a kik az orkánnal küzdve, meg-
könnyítik járművüket a súlyos árúrakománytól. Az ügy-
véd levetkezte benső gögjét, látható önteltségét, szónoki
mogorvaságát és politikai nagyralátását. Szóval, az lett
férjiben, a mi anyja volt nőben. Belenyugodott, hogy
megelégedjék Célestine-jével, a ki bizonyára nem felelt
meg álmainak, és józan szemmel ítélte meg az életet,
látva, hogy az egyetemes törvény a *megközelítőleg*
dolgokkal való beérést parancsolja. Apja viselkedése
annyira iszonyattal töltötte el, hogy megesküdü magá-
ban, hű marad kötelességeihez. Ez az érzés még meg-
erősödött benne anyja ágyánál az nap, a melyen el lehe-
tett mondani róla, hogy meg van mentve. Ez az első
boldogság nem egymagában köszöntött be. Vignon
Claude, a ki Wissembourg herczeg megbízásából na-
ponta tudakozódott Hulot-né állapotáról, fölszólította az
újra megválasztott képviselőt, hogy kísérje el a minisz-
terhez.

— Ő exczellenciája, — mondá, — családi ügyekben
öhajt önnel beszélni.

Hulot Victorin és a miniszter régóta ismerték egymást; a marsal jó előjelként mutatkozó nagy szívéllyel fogadta.

— Kedves barátom, — mondá az öreg harczos, — itt, ebben a szobában megesküdtem nagybátyjának, a marsalnak, hogy gondoskodni fogok az ön anyjáról. E szent hölgy, úgy hallom, nemsokára fölgyógyúl, itt a pillanat, hogy bekötözzük a sebeket. Kétszázezer franc van az önök számára, rögtön átadom.

Az ügyvéd oly mozdulatot tett, mely nagybátyjához, a marsalhoz is méltó lett volna.

— Nyugodjék meg, — szolt a herczeg mosolyogva. — Ez az összeg hagyaték. Napjaim meg vannak számolva, már nem fog sokáig látni, fogja ezt az összeget és legyen helyettesem családjában. E pénzzel kifizetheti az adósságokat, melyek alatt háza roskadozik. E kétszázezer franc anyját és nővérét illeti. Ha a bárónénak adnám, férjhez való ragaszkodása miatt attól kellene tartanom, hogy elpazarlódik, már pedig azoknak, a kiktől ered, az volt a szándékuk, hogy Hulot-nét és leányát, Steinbock grófnét kenyérrel lássuk el vele. Ön okos ember, méltó fia az ön nemes anyjának, igazi unokaöcscse barátomnak, a marsalnak, értéke szerint becsülik, kedves barátom, úgy itt, mint mindenütt. Legyen tehát őrangyala családjának, fogadja el nagybátyja és az én hagyatékomat.

— Kegyelmes uram, — szolt Hulot megragadva és megszorítva a miniszter kezét, — az olyan emberek, mint ön, tudják, hogy a köszönő szavak nem jelentenek semmit, a hálát tettek bizonyítják.

— Szolgáltasson bizonyágot róla ön is! — mondá a vén katona.

— Mit kell tennem?

— Fogadja el ajánlataimat, — mondá a miniszter. — Önt ki akarjuk nevezni ügyvéddé a hadi ügyvivőséghez, mely az utász-szakosztályban a párisi erődítmények körül fölmerült pörök miatt túl van halmozva munkával, továbbá rendőrségi és czivilistai jogtanácsossá. E három állás, a mellett, hogy érintetlenül hagyja füg-

getlenségét, tizennyolczezer franc fizetéssel jár. A kamarában továbbra is meggyőződése és lelkiismerete szerint szavazhat . . . Cselekedjék teljesen szabadon, ugyan! vajmi nagy zavarban volnánk, ha nem volna nemzeti ellenzékünk! Egyáltalában, az a pár szónyi üzenet, a mit nagybátya pár órával azelőtt írt, mielőtt utolsót sóhajtott, pontosan megszabta, hogyan viselkedjem az ön anyjával szemben, a kit a marsal annyira szeretett . . . Popinot-né, de Rastignac-né, de Navarreins-né, d'Espard-né, de Grandlieu-né, de Carigliano-né, de Lenoncourt-né és de la Bâtie-né jótékonyági felügyelői állást szerveztek az ön édesanyja számára. A jótévő egyesületek ez elnöknői nem végezhetnek mindent maguk, szükségük van egy derék hölgyre, a ki tevékenyen segítse őket, meglátogassa a szűkölködőket, lássa, hogy a könyörületet nem csapták-e be, ellenőrizze, hogy az adományok eljutottak-e azokhoz, a kik kérték, fölkeresse a szégyenlős szegényeket stb. Az ön anyja angyali küldetést fog teljesíteni, csak a plébánosoknak és az előbb említett hölgyeknek kell beszámolnia; évente tízezer francot kap és kölcsönkölségeit megtérítik. Láthatja, fiatalember, hogy az a tiszta, nemes erényű férfi még sirja mélyéből is védi családját. Az oly névnek, mint az ön nagybátyjáé, a jól rendezett társadalomban védőpajzsúl kell szolgálnia a balsors ellen. Kövesse nagybátyja nyomdokait, maradjon meg az ő útján, mert tudom, hogy azon jár.

— Nagybátyám barátiától, herczeg, nem lep meg e gyöngédség, — mondá Victorin. — Igyekezni fogok, hogy megfeleljek az ön várakozásának.

— Siessen, vigasztalja meg családját! . . . Ah! mondja csak, — tette hozzá a herczeg kezét szorítva Victorin-nal, — atyja eltűnt?

— Sajnos! igen.

— Annál jobb. A boldogtalan ezzel jó elméről tett tanúságot, a minek különben soha sem volt szűkében.

— Váltóktól kellett félnie.

— Ah! — mondá a marsal, — három állásának fél-évi tiszteletdíját előre kifizették önnek. Ezzel az előleggel a lejárt váltókat bizonyára visszaválthatja az uzsorá-

soktól. Egyébként majd beszélek Nucingen-nel és talán sikerül fölszabadítanom apja nyugdíját, a nélkül, hogy ez akár önnek, akár a miniszteriumnak egy garasába is kerülne. A francia pair nem ölte meg a bankárt. Nucingen telhetetlen és most is valami, nem tudom miféle, engedményezést kér . . .

A Plumet-utczában való visszatértekor Victorin tehát megvalósíthatta tervét, hogy magához vegye anyját és nővérét.

A máris híres fiatal ügyvédnek minden vagyona Páris egyik legszebb bérháza volt, melyet házassága megkötése előtt, 1834-ben vett és a mely a boulevardon állt a Paix-utcza és a Louis-le-Grand-utcza között. Egy spekuláns két házat épített e telekre, melyek egyike az utczára, a másik a boulevardra nézett és a melyek között két kerttől és az udvaroktól közrefogva nagyszerű pavillon emelkedett, mint megmaradt hirdetője a nagy Verneuil-palota egykori pompájának. Az ifjabb Hulot, biztosan számítván Crevel kisasszony hozományára, egy millió frankért megvette e remek épület-csoportot, a melyre ötszázezer frankot készpénzben kifizetett. Maga a pavillon földszintjét rendezte be lakásának és úgy tervezte, hogy a házbérből letörleszti a vételár hátralékos részét; de ha a házakba való tőkebefektetés Párisban biztos módja is a nyereségnek, az is igaz, hogy lassú és szeszélyes menetű, mert előre láthatatlan körülményekhez van kötve. A hogy a párisi sétálók is észre vehették, a boulevardnak a Louis-le-Grand-utcza és a Paix-utcza közötti része csak későn vált gyümölcsözővé; oly nehezen tisztult meg és csinosodott ki, hogy a kereskedelem csak 1840-ben tárta föl benne ragyogó kirakatait, pénzváltó boltjait, a divat tündérlátványosságait és az árúczikkek féktelen fényűzését. Noha Crevel, a kinek ez időben e házasság még csiklandozta a hiúságát és a kitől a báró még nem ragadta el Josephát, kétszázezer francot adott leányának és noha két év alatt Victorin maga is kétszázezer francot fizetett, az adósság, mely a házra nehezedett, a fiúnak atyja iránt tanúsított önfeláldozása következtében még mindig ötszázezer francot tett ki. Szerencsére a házbérek folytonos drágulása, a hely szép-

sége e pillanatban már teljes értékéhez segítette a két házat. Nyolcz év óta az ügyvéd nem tehetett mást, mint-hogy a kamatok fizetésével törte magát és csak jelentéktelen összegeket törlesztett a vételárból. Most a kereskedők önmaguktól ajánlottak nagyobb összegeket a boltokért, azzal a feltétellel, hogy tizennyolcz évre köthetik meg a bérleti szerződést. Minthogy a forgalom központja a börze és a Madeleine közé helyeződött át, arra a területre, mely azóta a párisi politikai és pénzügyi hatalom székhelye, a lakások értéke is megnövekedett. A minisztertől kapott összeg az egyévi előzetes házbérrel és a lakók reáfizetésével kétszázezer francra csökkentette Victorin adósságát. A két teljesen kibérelt épület évenként százezer franc jövedelmet hajtott. Még két év tehát, a melyekben az ifjú Hulot a marsal útján kapott állások jövedelmével megduplázott ügyvédi tiszteletdíjükből fog élni, — és nagyszerű helyzetben lesz. Olyan volt ez, mintha az égből manna hullt volna alá. Victorin átengedhette anyjának a pavillon egész első emeletét, nővérének pedig a másodikat, a hol Lisbeth-nek is maradt még két szobája. Betti néni kormányzása mellett a három ház elegendő lesz minden szükségletre és tisztes czégérül szolgálhat a híres ügyvédnek. A törvényszéki palota csillogai rohamosan halványodtak, az ifjú Hulot-t pedig, a ki bölcsen beszélt és szigorúan becsületes volt, szívesen hallgatták úgy a bírák, mint a tanácsnokok; tanulmányozta ügyeit, soha sem állított semmit, a mit bizonyítani ne tudott volna, nem fogadott el válogatás nélkül minden pört, szóval becsületére vált az ügyvédi karnak.

Plumet-utczai lakása oly gyűlöletes volt a bárónénak, hogy beleegyezett a Louis-le-Grand-utczába való átköltözésbe. Fia gondoskodásából Adeline pompás lakosztályt foglalhatott el; az élet minden anyagi apróságaival el volt látva, mert Lisbeth magára vállalta, hogy újra kezdje azt a gazdálkodási remeklést, a melyet Marneffe-nénél végzett, módot látván ebben arra, hogy néma bosszújával reánehezdedjék e három oly nemes lélekre, a kiket reményeinek meghíúsulása óta még izzóbban gyűlölt. Havonta egyszer ellátogatott Valeriához, úgy Hortense megbízásából, a ki Venczeszlavról akart híreket,

mint Célestine-éből, a kit roppant nyugtalanított apjának egy oly nővel való bevallott és ismert viszonya, a ki anyósának és sógornőjének romlását és szerencsétlenségét okozta. A mint képzelhető is, Lisbeth fölhasználta e kíváncsiságot, hogy oly gyakran találkozzék Valeriával, a hányszor csak akarta.

Közel húsz hónap múlt el így, mialatt a báróné egészsége megerősödött, a nélkül azonban, hogy ideges reszketése elmúlt volna. Beleélte magát teendőibe, melyek némes szórakozást adtak fájdalomának és táplálékot lelke isteni tulajdonságainak. E mellett azt is remélte, hogy a véletlen esélyek folytán, melyek Páris minden negyedébe elviszik, megtalálhatja férjét. Ez idő alatt a Vauvinet kezében levő váltók kiegyenlítést nyertek és a Hulot bárónak engedélyezett hatezer francnyi nyugdíj majdnem egészen fölszabadult. A marsaltól kapott összeg tízezer francot kitevő kamatából Victorin kifizette úgy anyjának, mint Hortensének összes tartozásait. Mint-hogy a báróné javadalmazása hatezer francra rúgott, ez az összeg, a báró hatezer franc nyugdíjához csatolva, anyának és leányának nemsokára teljes tizenhatezer franc évi jövedelmet biztosított. A szegény asszony csaknem boldog volt, eltekintve a báró sorsa felől való örökös nyugtalanságától, a kit szeretett volna részeltetni a jólétben, mely családjára felvirradni kezdett és eltekintve elhagyott leányának látványától, meg azoktól a szörnyű csapásoktól, melyeket Lisbeth, a ki szabad folyást engedett pokoli hajlamainak, *ártatlanul* reá mért.

Egy jelenet, mely 1843 márcziusának elején játszódott le, megértetheti, mily hatásokban nyilatkozott meg Lisbeth állandó és rejtett gyűlölete, melyet még Marneffe-né is folyton hevített. Marneffe-nénél két nagy esemény történt. Az egyik az volt, hogy egy életképtelen gyermeket szült, a kinek koporsója kétezer franc évjáradékhoz juttatta. A mi pedig a másodikat illeti, a mely Marneffe-re vonatkozott, ime, mit újságolt a családnak Lisbeth tizenegy hónap előtt, a Marneffe-palotából való egyik kirándulásáról jövet:

— Az az utálatos Valeria ma délelőtt, — mondá, — elhívatta Bianchon doktort, hogy megkérdezze, vaj-

jon az orvosok, a kik az előtte való estén elveszettnek itélték a férjét, nem tévedtek-e? A doktor azt felelte, hogy e gyalázatos ember még ma éjjel odajut, a hova való: a pokolba. Crevel apó és Marneffe-né kikísérték az orvost, a kinek az ön apja, drága Célestine-em, öt aranyat adott a jó hírért. Visszatérve a szalonba, Crevel akkorákat ugrott, mint egy bakkecske, átölelte azt az asszonyt és egyre kiabálta: „Végre tehát mégis Crevel-né lesz!” . . . És a mikor Valeria, visszamenve helyére az ágyhoz, melyen az ura végsőket hörgött, magunkra hagyott bennünket, az ön tiszteletreméltó apja így szólt hozzám: „Ha Valeria a feleségem, Franciaország pair-je lesz belőlem! Megvásárlók egy jószágot, melyet már kiszemeltem, a presles-i birtokot, melyet de Sérizy-né el akart adni, Crevel de Presles lesz a nevem, tagja leszek a Seine-et-Oise megye törvényhatósági bizottságának és megválasztatom magamat képviselőnek. Fiam is lesz! Mindent el fogok érni, a mit akarok.” — Nos, — mondtam, — és a leánya? — „Eh! az csak leány, — felelte, — és nagyon is Hulot lett belőle, már pedig Valeria irtózik a fajtájuktól . . . Vömet sohasem tudtam rávenni, hogy idejőjön; miért játszsza a mentort, a spártait, a puritánt, az emberbarátot? Egyébként, leányommal leszámoltam, megkapta anyja egész vagyonát és ráadásul még kétszázezer francot. Szabadon cselekedhetem tehát tetszésem szerint. Vömet és leányomat abból fogom megítélni, hogy milyen magaviseletet fognak tanúsítani házasságommal szemben; a hogy ők tesznek, úgy fogok tenni én is. Ha jók lesznek mostohaanyjukhoz, majd meglátom! Mert én férfi vagyok!” És következtek szokásos ostobaságai! És úgy állt, mint Napoleon az oszlopon!

A napoleoni törvénykönyvben megszabott tíz özvegyi hónap már néhány napja letelt. A presles-i birtok meg volt vásárolva. Victorin és Célestine épp e délelőtt küldték el Lisbeth-et, hogy hozzon ujságokat Marneffenétől a bájos özvegynek a már Seine-et-Oise megye törvényhatósági bizottságának is tagjává lett párisi maire-rel kötendő házasságáról.

Célestine és Hortense, a kiknek vonzalmát a közös

tető alatt való lakás még szorosabbra fűzte, majdnem mindig együtt voltak. A báróné, a becsület érzésének uralma alatt, mely a túlzásig vitte állása kötelességeinek teljesítésében, egészen azoknak a jótékonyági intézményeknek szentelte magát, melyek közvetítője volt és délelőtt tizenegy órától délutáni öt óráig majdnem mindennap távol volt otthonról. A két sógornő, a kik együtt vigyáztak és ügyeltek gyermekeikre, egymás mellett ültek és dolgozgattak a lakásban. Ott tartottak, hogy egymás jelenlétében már hangosan gondolkodtak, megkapó egyetértését mutatva két nővérnek, a kik közül az egyik boldog, a másik mélabús. Szépségével, lélettől való túláradásával, élénkségével, vidám és elmés megjegyzéseivel a boldogtalan nővér külsejével mintegy megczáfolta valódi állapotát, míg a szelid és csöndes, változatlan nyugalmú, mindig elgondolkoznak és megfontoltnak látszó mélabús nővérnél titkos bánatot lehetett volna sejteni. Lehet, hogy ez az ellentét hozzájárult barátságuk megszilárdításához. E két nő mindegyike föllelte a másikban, a mi magukból hányzott. Egy kis kioszkban ülve, a kertecske közepén, melyet az építész szeszélye, a ki e száz négyzetlábnyi területet magának akarta tartani, a spekuláció ásójától megkímélt, gyönyörködtek az orgonabokrok rügyeiben, a tavaszi ünnepben, mely seholsem élvezhető oly teljes mértékben, mint Párisban, hol hat hónapon át a párisiak a természet feledésében élnek a téglaszirtek között, melyeket emberekből álló occean-juk csapdos.

— Célestine, — szolt Hortense, válaszolva sógornője egy megjegyzésére, melylyel arról panaszkodott, hogy férje ily szép időben a kamarában ül, — úgy látom, nem becsülöd meg eléggé boldogságodat. Victorin valóságos angyal és te néha mégis gyötröd.

— A férfiak, drágám, szeretik, ha gyötrik őket! Vannak bizonyos veszekedések, melyek a szeretet bizonyítékai. Ha szegény anyád, ha nem is követelő, de olyan lett volna, a ki mindig közeljár ehhez, most kétségtelenül nem kellene annyi szerencsétlenséget siratnotok.

— Lisbeth nem jön! Mindjárt élénkelhetem a *Malbrough*-nótát! — mondá Hortense. — Pedig meny-

nyire szeretnék hírt hallani Venceszlavról! . . . Vajjon miből él? Két év óta semmit sem dolgozott.

— Victorin mondta, hogy a minap látta azzal az alávaló asszonynyal, azt hiszi, hogy ő tartja ki a henyélésben . . . Ah! drága testvér, ha akarnád, még mindig visszaszerezhetnéd férjedet.

Hortense tagadólag rázta a fejét.

— Hidd el, — folytatá Célestine, — helyzeted nemsokára tarthatatlanná válik. Az első pillanatban a harag és a kétségbeesés, a megbotránkozás erőssé tett. Azóta a családunkra súlyosodott rettenetes csapások: két haláleset, a tönkrejutás, Hulot báró katasztrófája töltötték be szívedet és elmédet; de most, hogy nyugodtan és csöndben élsz, nem fogod könnyen elviselhetni életed ürességét; és most, hogy nem tudsz, nem akarsz lelétni a házasság útjáról, ki kell békülnöd Venceszlavval. Victorin-nak, a ki pedig annyira szeret, szintén ez a véleménye. Van valami, a mi erősebb érzelmeinknél, a természet!

— Egy ily hitvány ember! — kiáltott fel a büszke Hortense. — Azért szereti azt az asszonyt, mert eteti . . . Adósságait is kifizette? . . . Istenem! éjjel-nappal ennek az embernek a helyzete jár az eszemben! Ő gyermekem apja és a becstelenségbe dönti magát . . .

— Nézd az anyádat, kicsikém . . . — vágott közbe Célestine.

Célestine azok közé a nők közé tartozott, a kik miután végighallgatták az okokat, melyek nyomóssága egy breton parasztot is meggyőzött volna, századszor is újra kezdik okoskodásukat. Kissé lapos, hideg és köznapi alakja, merev fürtökbe szedett világosbarna haja, arczának színe, minden a józan, bájtalan, de egyszersmind gyöngeségek nélkül való nőre vallott.

— A báróné szívesen lenne becsületét veszített férje mellett, szívesen vigasztalná, szívébe szeretné rejtetni, a hol senkinek a pillantása se érje, — folytatá Célestine. — Lakosztályában berendeztette Hulot úr szobáját, azt remélve, hogy egyszer csak mégis megtalálja és odaszállásolhatja.

— Oh! anyám fenséges teremtés! — felelt Hor-

tense. — Fenséges minden pillanatban, mindennap és huszonhat év óta; de nekem nincs meg ez a természetem . . . Mit akarsz! Néha magam is fölháborodom magam ellen. Ah! Célestine, te nem tudod, mi az a gyalázattal való alkudozás!

— És apám! . . . — szólt nyugodtan Célestine. — Bizonyos, hogy azon az úton jár, melyen a tied elvesszett! Igaz, hogy apám tíz hónappal fiatalabb, mint a báró és hogy kereskedő volt; de mi lesz a vége? Az a Marneffe-né olyanná tette apámat, mintha kutyája volna, rendelkezik vagyonával, gondolataival és nincs hatalom, mely apám szemeit fölnyithatná. Reszketve gondolok reá, hogy házasságát talán már ki is hirdették! Férjem még egy kísérlettel próbálkozik, kötelességének tartja, hogy bosszút álljon a társadalomért, családjáért és felelősségre vonja e nőt mindazokért a bűnökért, miket elkövetett. Ah! drága Hortense, az ily nemes lelkek, mint Victorin, az oly szívek, mint a mieink, csak későn értik meg a világot és a világi dolgokat! A mit mondtam azonban, drága testvér, titok, közöltem veled, mert reád is vonatkozik; de nehogy egy szóval vagy egy mozdúlatl is elárúld akár Lisbeth-nek, akár anyádnak, akár bárkinek, mert . . .

— Itt van Lisbeth! — mondá Hortense. — Nos, néni, mi újság a barbet-utczai pokolban.

— Rossz a számotokra, gyermekeim. — Férjed, édes Hortense-om, még mámorosabb, mint valaha, attól az asszonytól, a ki, elismerem, örült szenvedélyt érez iránta. A te apád, drága Célestine, fejedelmileg el van vakúlva. Ez azonban nem újság, minden két hétben láthatom és igazán boldognak érzem magamat, hogy sohasem tudtam meg, mi a férfi . . . Valóságos állat! Öt nap múlva Victorin és te, drága kicsikém, elvesztettétek apád vagyonát!

— Már kihirdették őket? . . . — kérdé Célestine.

— Igen, — felelt Lisbeth. — Védtem ügyeteket. Azt mondtam ennek a szörnyetegnek, a ki a másik nyomdokain halad, hogy ha kiment benneteket a zavarból és fölszabadítja házatokat az adósságok alól, hálásak lesztek, elfogadjátok nálatok mostohaanyátokat . . .

Hortense irtózó mozdulatot tett.

— Majd Victorin értesíti őket . . . — felelt Célestine fagyosan.

— Tudjátok, mit felelt a maire úr? — folytatá Lisbeth. — Azt akarom, hogy csak vesződjenek. A lovakat csak éhséggel, az álom és a czukor elvonásával lehet megszéledíteni! Hulot báró különb ember volt, mint Crevel úr . . . Éppen ezért, szegény gyermekeim, vessetek keresztet az örökségre. Pedig micsoda vagyon! Apád három milliót fizetett a preslesi birtokért és még mindig maradt harmincezer franc évjáradéka! Oh! előttem nincsenek titkai! Az a szándéka, hogy megvásárolja a Navarreins-palotát a Bac-utczában. Marneffe-nének magának is negyvenezer franc évjáradéka van. Ah! Itt a mi őrangyalunk, jön anyád . . . — kiáltott fel, kocsirobogást hallva.

Valóban csakhamar megjelent a báróné és odacsatlakozott a családi csoporthoz. Ötvenöt éve mellett is és noha oly sok fájdalmas megpróbáltatáson esett át és szünet nélkül reszketett, mintha lázban dideregne, Adeline, bárha sápadt lett és arczát ránczok barázdálták, még mindig megőrizte szép termetét, remek vonalait és megjelenésének természetes nemességét. A ki látta, mind azt mondta: „Nagyon szépnek kellett lennie!“ Gyötörtetve a bánattól, hogy mitsem tud férje sorsa felől, hogy nem oszthatja meg vele a párisi oázis csendjét és békéjét, a jólétet, a mely családjára mosolyogni kezdett, a romok szelid fenségének a képét nyujtotta. Valahányszor egy-egy kutatása megghiúsult, reménye szétfoszlott, Adeline sötét búskomolyságba esett, mely kétségbeejtette gyermekeit. A bárónét, a ki reggel remélve távozott hazulról, türelmetlenül várták. Egy élelmzési főbiztos, Hulot báró lekötelezettje, merthogy neki köszönhette szerencsés pályafutását, azt mondta, hogy látta a bárót egy gyönyörű teremtéssel az Ambigu-Comique egyik páholyában. Adeline elment Vernier báróhoz. A magas rangú tisztviselő, miután ismételte, hogy látta egykori pártfogóját és hogy a mód, a hogy az az előadás alatt a vele levő nővel szemben viselkedett, titkos házaseletet sejtetett, azt mondta Hulot-nének,

hogy férje, a találkozás kikerülése végett, jóval az előadás vége előtt távozott a színházból.

— Olyannak látszott, mint a ki családi életet folytat és a ruhája titkolódzó szükségéről tanúskodott, — tette hozzá, befejezve elbeszélését.

— Nos? — kérde a három nő a bárónét.

— Nos hát, Hulot úr Párisban van és nekem — felelt Adeline, — már az is egy sugara a boldogságnak, hogy közelünkben tudhatom.

— Úgy látszik, hogy nem javult meg! — mondá Lisbeth, mikor a báróné befejezte Vernier báróval folytatott beszélgetésének elmondását, — bizonyára valami kis munkásnővel állt össze. De honnan van hozzá pénze? Fogadok, hogy régi szeretőtől, Cadine Jenny kisasszonytól vagy Josepha-tól kéri.

A báróné ideges reszketése megkétszereződött; letörölte a könyeket, melyek szemébe szöktek és az ég felé emelte fájdalmas tekintetét.

— Nem hiszem, hogy a becsületrend nagykeresztese ily mélyre sülyedhetett, — mondá.

— Ugyan mit nem tenne meg az élvezetéért? — válaszolt Lisbeth. — Meglopta az államot, meglopja az egyes embereket is. Talán még gyilkolni is fog . . .

— Oh! Lisbeth! — kiáltott föl a báróné, — tartsd magadban e gondolatokat.

E pillanatban Lujza lépett oda a családi csoport-hoz, melyhez a két kis Hulot és a kis Venceszlav is csatlakozott, hogy lássák, nincs-e valami édesség nagyanyjuk zsebében.

— Mi az Lujza? . . . — kérdezték.

— Egy ember van itt, a ki Fischer kisasszonyt keresi.

— Miféle ember? — kérde Lisbeth.

— Csupa rongy a ruhája és tele van pihével, mintha párnákat tömött volna, vörös az orra és csak úgy büzlik a bortól, meg a pálinkától.

E kevésbé csábító leírásnak az volt az eredménye, hogy Lisbeth siető léptekkel ment a Louis-le-Grand-utcza ház udvarába, hol ott találta az embert, a mint

nagyban eregette a füstöt pipájából, a melynek kupakja művészre vallott a dohányzás terén.

— Miért jött ide, Chardin apó? — szóllította meg Lisbeth. — Hiszen megegyeztünk, hogy minden hónap első szombatján ott lesz a Marneffe-palota kapujánál, a Barbet-de-Jouy-utczában; most jövök onnan, miután öt óra hosszat voltam ott és ön nem jelent meg!...

— Ott voltam, kegyes és tisztelt kisasszonyom, — felelt a párnatömő; de a Savants-kávéházban, a Coeur-Volant-utczában, egy becsületbeli játékverseny volt és mindenkinek meg van a maga szenvedélye. Az enyém a billard. Ha a billard nem volna, uszhatnám a pénzben, mert nézze csak! — szólt egy darab papirost vágva ki rongyokban fityegő nadrágjának zsebéből — a billard maga után vonja a kis kupiczákat meg a szilvapálinkát... Ennek is, mint minden szép dolognak a világon, rombolók a járulékai. Tudom a parancsot, de az öreg oly nagy bajban van, hogy ide merészkedtem a tiltott területre... Ha a párnáink csupa tollal volnának töltve, nyugodtan alhatnánk, csak hogy tú is van bennök! A jó Isten nem mindenkié, mint a hogy mondani szokták, hanem vannak, a kiket előnyben részesít; ehhez joga van. Itt van becses rokonának és a párnák nagy barátjának írása... Ez az ő véleménye a helyzetről.

Chardin apó jobb keze mutató ujjával mindenféle czikczakkokat próbált rajzolni a levegőben.

Lisbeth, reá se hallgatva, elolvasta a következő két sort:

„Kedves Lisbeth! Légy a gondviselésem. Adj még ma háromszáz francot.

„Hector.“

— Minek kell neki ennyi pénz?

— A háziúr! — felelt Chardin apó még mindig folytatva a levegőben való rajzolást. — Meg azután a fiam hazajött Algirből, Spanyolországon át, Bayonne és... szokása ellenére semmit se hozott magával; mert, tisztesség ne essék, teljesen elmarhult a fiú. Mit akar! nincs kenyere; de majd megadja, a mit kölcsönözünk neki, mert valami ugyyszólván jár a fejében; olyan gondolatai vannak, hogy még sokra viheti...

— A vádlottak padján! — vágott közbe Lisbeth. — Ő ölte meg nagybátyámat! Ezt soha sem fogom feledni.

— Ő? Még egy csirkének se tudná vérért venni, tisztelt kisasszony!

— Itt van, fogja a háromszáz francot, — mondá Lisbeth, tizenöt darab aranyat véve ki erszényéből. — Menjen és ide ne jöjjön többet . . .

Egész a kapúig kísérte az orani raktárőr apját és figyelmeztette a házmestert a részeg öregre.

— Ezt az embert, ha ugyan még idejön, nem szabad többé beereszteni, mondja neki, hogy nem vagyok itthon. Ha azt tudakolná, hogy az ifjabb Hulot báróné nem lakik-e itten, azt kell felelni, hogy nem is ismeri őket . . .

— Igenis, kisasszony.

— Vigyázzon, mert ha valami ostobaságot követ el, még ha önkénytelenül is, állását veszti, — mondá az öreg leány, a kapus füléhez hajolva. — Kedves öcsém, — szolt az ügyvédhez, a ki épp hazaért, — önt nagy veszély fenyegeti.

— Ugyan mi?

— Marneffe-né néhány nap múlva mostoha-anyja lesz a feleségének.

— Majd meglátjuk! — felelt Victorin.

Lisbeth hat hónap óta pontosan fizetett egy kis havipénzt pártfogójának, Hulot bárónak, a kinek most ő volt a pártfogónője; ismerte buvóhelyének titkát és élvezte Adeline könyeit, a kinek, ha vidám és reménynyel teljes volt, a mint láthattuk is, azt szokta mondogatni: „Légy elkészülve, hogy egy napon a törvényszéki rovatban olvasod a szegény Hector nevét.“ Mint megelőzőleg, úgy ebben is, a túlságig ment bosszújában. Fölébresztette Victorin eszélyességét. Victorin elhatározta, hogy végez azzal a Damokles-karddal, melylyel Lisbeth folyton fenyegetődzik és azzal az asszonyi démonnal, a ki anyjának és családjának annyi szerencsétlenséget okozott. Wissembourg herczeg, a ki tudta Marneffe-né dolgait, támogatta az ügyvéd titkos tervét; mint miniszterelnök, megígérte neki a rendőrség rejtett közreműkö-

dését, hogy fölvilágosítsák Crevel-t és kiragadjanak egy nagy vagyont az ördögi courtesane karmai közül, a ki- nek nem bocsátotta meg sem Hulot marsal halálát, sem az államtanácsos teljes tönkretételét.

HARMINCZHARMADIK FEJEZET.

Angyalok és ördögök egyazon munkában.

E szavak: „A volt szeretőitől kér pénzt!” — miket Lisbeth mondott, egész éjjel foglalkoztatták a bárónét. Hasonlatosan a halálra szánt betegekhez, a kik a szédel- gőkhez fordulnak, a kétségbeesés legvégső dantei kö- rébe jutott boldogtalanokhoz vagy a fuldoklókhoz, a kik szalmaszálba kapaszkodnak, végül is elhitte az aljassá- got, melynek csak a pusztá gyanuja is megbotránkoz- tatta és az a gondolata támadt, hogy e gyalázatos nők egyikéhez fordul segítségért. Másnap reggel, a nélkül, hogy gyermekeinek véleményét kérte és bárkinek is szólt volna, elment Mirah Josepha kisasszonyhoz, a ki- rályi zene-akadémia *prima-donnájá*-hoz, hogy ott meg- találja vagy elveszítse a reményt, mely lidércz-fényként imbolygott előtte. Délben a híres énekesnő komornája átadta úrnőjének Hulot báróné névjegyét, mondván, hogy ez a nő a kapuban várja a feleletet, vajjon fo- gadja-e a kisasszony?

— Ki van már takarítva?

— Igen, kisasszony.

— Friss virágok vannak a tartókban?

— Igen, kisasszony.

— Mond meg Jean-nak, nézzen körül mégegyszer, hogy minden rendben legyen, mielőtt ezt a hölgyet be- bocsátja és hogy a legnagyobb tisztelettel bánják vele. Eredj és jöjj vissza, hogy felöltöztess, mert ma veszeke- detten szép akarok lenni!

Egy pillantást vetett kezitükrébe.

— Szedjük rendbe magunkat! — mondá magában.

— A bűn teljes fegyverzetben álljon szemben az erény-

nyel! Szegény asszony! Mit akarhat tőlem? . . . Magamat is zavarba ejt, hogy itt lássam

Balsors fenséges áldozatját! . . .

Épp a végére ért e híres áriának, mikor a komorna újra belépett.

— Azon a hölgyön, — szólt a komorna, — ideges reszketés tört ki . . .

— Adjanak neki narancsszörpöt, rumot, egy kis levest! . . .

— Már kínáltuk, kisasszony; de mindent visszautasított és azt mondta, hogy ez csak olyan kis gyöngeség, ideges izgatottság . . .

— Hol van?

— A nagy szalonban.

— Siess leányom! Egy-kettő, legszebb papucsaimat, azt a pongyolát, melyet Bijou hímzett, ide a csipkékkel. Úgy fésülj meg, hogy még egy asszony is elámuljon rajta . . . Ez a nő épp az ellenkező szerepet játsza, mint az enyém! És mondják meg ennek a hölgynek (mert nagyúri hölgy ez, leányom! sőt még több, olyan, a milyen te soha sem leszel: olyan nő, a kinek imái kiszabadítják a lelkeket a ti purgatoriumotokból!) mondják meg neki, hogy fekszem, mert tegnap játszottam és hogy fölkelek . . .

A báróné Josepha lakásának nagy szalonjában észre sem vette az idő múlását, noha jó félórát kellett várnia. E szalon, melyet Josepha beköltözése óta már újra bútoroztak, barna és aranszinű selyemmel volt kárpitozva. A négy helyiségben, melyet át lehetett pillantani és a melynek enyhe hőmérsékletét láthatatlan nyílású kályhák tartották egyenletesen, a mai tökéletességgel párosodottan, az a fényűzés ragyogott, melyet valaha a nagyurak kis kéjlakaikra pazaroltak és a melynek pompás maradványai méltón tanúskodnak, hogy hóbortjaikat megillette ez az elnevezés. A báróné káprázó szemmel és mély csodálattal nézett minden egyes műtárgyat. Megtalálta a magyarázatát, hogy mint olvadhatnak össze a vagyonok abban a kohóban, mely alatt a gyönyör és a hiúság éleszti az emésztő tüzet. E nő, a ki huszonhat éven át a császárság korabeli fényűzés

hideg emlékei között élt, a kinek szemei csak megfakúlt virágú szőnyegetek, lekopott aranyozású bronzdíszeket, szívéhez hasonlóan megtépett selymet láttak, az eredményeket szemlélve, megsejtette a bűn csábításainak hatalmát. Lehetetlen volt irigység nélkül nézni e szép dolgokat, e csodálatos remekléseket, melyekhez azok az ismeretlen nagy művészek, a kik a mai Párist alkotják és Európára szóló termelését végzik, mind hozzájárultak. Itt minden csodálatra indított a páratlan példány tökéletességével. Minthogy a mintákat megsemmisítették, az összes díszítések, öntvények, szobrocskák eredeti számba mentek. Ez a legmagasabb fok a fényűzésben. Oly dolgokat bírni, melyeket nem tehet közönségessé kétezer vagyonos nyárspolgár, a kik azt hiszik, hogy azzal a pompával, mely a boltokban összegyömöszölve található, fényűzést fejtenek ki, ez az igazi fényűzésnek, a mai nagyurak, a párisi égbolt ez egy nap csillagai fényűzésének jellegzője. A legritkább exotikus virágokkal telt, az úgynevezett Boule-genreban készült, csiszolt bronz virágtartók láttára a báróné rémülten észlelte, mekkora gazdagság van összehalmozva e lakásban. Ez érzés szükségképpen kiterjedt arra is, a ki körül mind e bőség csörgedezett. Adeline azt gondolta, hogy Mirah Josepha, a kinek arczképe, Bridau József ecsetjének műve, a szomszéd boudoirban ragyogott, nagytehetségű énekesnő, valami Malibran-féle és azt várta, hogy igazi oroszlánnt fog látni. Sajnálta, hogy eljött. Az érzés azonban, a mely ide hozta, oly hatalmas, oly természetes volt és az önfeláldozás, mely buzdította, oly kevéssé ismerte a latolgatást, hogy összeszedte erejét a találkozás elviselésére. De meg azon a ponton volt, hogy kielégítse a kíváncsiságot, mely emésztette, hogy tanulmányozza az e fajta nők varázsát, melylyel annyi aranyat tudnak kibányászni a párisi talaj fősvény ereiből. A báróné egy pillantást vetett magára, hogy vajjon nem ejt-e foltot ezen a fényen; egyszerű szabású bársonyruháját azonban, mely fölél remek csipkegallért öltött, méltósággal viselte és hasonló színű bársony-kalapja is jól illett neki. Látva, hogy még mindig fölényes benyomást tesz, mint egy királyné, a ki a bukásban is ki-

rályné marad, azt gondolta, hogy a balsors nemessége felér a tehetség nemességével. Miután egy ajtót kinyitni és becsukódni hallott, megpillantotta Josephát. Az énekesnő hasonlított Alloris *Judith*-jához, mely bevésődött mindazoknak az emlékezetébe, a kik a Pitti-palotában, a nagy szalon ajtaja mellett látták: ugyanaz a büszke tartás, ugyanaz a fenséges arcz, ugyanoly természettől göndörödő haj és egy ezer virággal telehímzett sárga pongyola, teljesen hasonló ahhoz a brokat-szövethez, melyet Bronzino unokaöcscsének halhatatlan embergyilkos nője visel.

— A báróné egészen zavarba hoz a kitüntetéssel, hogy idejövetelével megtisztelt, — szólt az énekesnő, a ki föltette, hogy jól fogja játszani az úrihölgy szerepét.

Karosszéket tolt a bárónénak, maga pedig kis ülökén foglalt helyet. Fölismerte e nő arczán az egykori szépséget és mély részvét fogta el, látva azt az ideges remegést, mely a legkisebb felindulásra görcsössé fokozódott. Egy pillantással leolvasta róla azt a szent életet, melyet valaha Hulot és Crevel ecseteltek előtte és erre nem csak elfeledte, hogy birokra keljen e nővel, hanem meg is alázkodott e nagyság előtt, melyet felfogott. A nagy művésznő csodálta azt, a mit a courtesane ki-nevetett.

— Kisasszony, a kétségbeesés hozott ide, mely minden eszközt meg akart kísérteni.

Josepha egy mozdulata megértette a bárónéval, hogy sértette azt, a kitől oly sokat vár és ránézett a művésznőre. E könyörgéssel teljes tekintet kioltotta a lángot, mely Josepha szemében fellobbant és mosolygott. Szörnyű ékesszólású némajáték volt ez a két nő között.

— Már két és fél éve, hogy Hulot úr elhagyta családját és én nem tudom, hol van, jóllehet ismeretes előttem, hogy Párisban lakik, — kezdte újból megindúlt hangon a beszédet a báróné. — Álmomban az a, talán badar gondolat jutott eszembe, hogy ön esetleg érdeklődött Hulot úr iránt. Ha módot nyujthatna, hogy viszontlássam Hulot urat, oh! kisasszony, addig a kis időig, a meddig még a földön vagyok, mindennap imádkoznám önért Istenhez . . .

Két nagy könyecsepp, mely az énekesnő szeméből kigördült, volt a válasz.

— Asszonyom, — szólta Josepha a mélységes alázat hangján, — rosszat tettem önnek, a nélkül, hogy ismerem volna; de most, a mikor megértem a boldogságot, hogy önt látva megpillanthattam az erény legfenségesebb képét a földön, higgye meg, felfogom vétkem nagyságát, őszinte bűnbánatot érzek; éppen ezért kész vagyok mindenre, hogy jóvá tegyem, a mit hibáztam! ...

Megragadta a báróné kezét és mielőtt a báróné védekezhetett volna ellene, a legnagyobb tisztelet kifejezésével megcsókolta, sőt annyira ment a megalázkodásban, hogy térdet hajtott előtte. Azután fölemelkedett, büszkén, mint a mikor Mathilde szerepében kilép a színpadra és csöngetett.

— Menjen, — mondá az inasnak, — üljön lóra és sarkantyúzza halálra a lovat, ha kell, keresse fel a Saint-Mour-du-Temple-utczában a kis Bijou-t, hozza ide, ültesse kocsiba és fizesse meg a kocsist, hogy vágatva jöjjön. Egy perczet se veszítsen... vagy pedig elbocsátom. — Asszonyom, — szólta visszatérve a bárónéhoz és tisztelettel teljes hangon beszélve, — önnek meg kell nekem bocsátania. Mihelyt d'Hérouville herceget megnyertem pártfogómul, nyomban szakítottam a báróval, mert megtudtam, hogy tönkre teszi értem családját. Mit tehettem volna többet? A színésznői pályán a kezdet idején minden pillanatban szükséges, hogy legyen valaki pártfogónk. Fizetésünk a kiadások felének fedezésére sem elegendő, tehát időlegesen férjekkel segítünk magunkon... A legkevesbbé sem kötöttem magamat Hulot báróhoz, a ki miatt otthagytam egy gazdag embert, egy hiú tökfilkót. Crevel apó bizonyynyal nőül vett volna ...

— Ő is ezt mondta, — szólta a báróné, félbeszakítva az énekesnőt.

— Nos hát, látja, asszonyom, ma tisztességes asszony lennék, a kinek csak egy törvényes férje van!

— Ön méltán hivatkozhatik mentségekre, kisaszony, Isten be is fogja ezeket számítani önnek. Én azonban távolról sem azért jöttem, hogy szemrehányásokat

tegyek, hanem ellenkezőleg, hogy a hála adósságát vegyem magamra önnel szemben.

— Körülbelül három év óta fedezem a báró úr szükségleteit . . .

— Ön! — kiáltott fel a báróné, a kinek könyvek szöktek a szemébe. — Ah! mivel szolgálhatom meg? Csak imádkozhatom önért . . .

— Én és d'Hérouville herczeg, — felelt az énekesnő, — ez a nemesszívű, igazi nagyúr . . .

És Josepha elmondta Thoul apó elhelyezésének és megfélejesedésének történetét.

— Így tehát, kisasszony, — mondá a báróné, — férjem, hála önnek, semmiben se szenvedett szükséget?

— Mindent megtettünk, hogy így legyen.

— És hol van?

— Körülbelül hat hónap előtt azt hallottam a herczegtől, hogy a báró, a kit jegyzője csak a Thoul néven ismer, kimerítette azt a nyolczezer francot, a mit csak három havi egyenlő részletekben lett volna szabad megkapnia, — felelt Josepha. — Se én, se d'Hérouville úr soha sem hallottunk a báróról. A mi életünk annyira el van foglalva, úgy igénybe vagyunk véve, hogy nem járhattam Thoul apó után. Véletlenül Bijou, a ki hímzéseket szokott számomra végezni, az ő . . . hogy is mondjam?

— Kedvese, — mondá a báróné.

— Az ő kedvese szintén már hat hónap óta nem volt nálam, — folytató Josepha. — Lehet, hogy Bijou Olympia kisasszony azóta el is vált a bárótól. A mi körünkben nagyon gyakori a válás.

Josepha felállt, a virágtartó ritka virágai között turkált és elragadó gyönyörű bokrétát kötött a bárónénak, a ki, mondjuk ki, egészen megcsalódott várakozásában. Hasonlatosan azokhoz a jó nyárspolgárokhoz, a kik a a lángelméjű embereket mindmegannyi csodaszörnynek képzelik, a kik egészen másként esznek, isznak, másként beszélnek, mint a többi ember, a báróné azt remélte, hogy Josephában a varázslónőt, az énekesnőt, az elmés és szerelmes courtesane-t fogja látni és csöndes, nyugodt nőt talált, a kin a tehetség nemessége, az oly színésznő

egyszerűsége látszott, a ki tudja, hogy csak esténként királyné, sőt mi több, egy oly leányt, a ki nézésével, tartásával és modorával teljes és tökéletes hódolattal adózott az erényes hitvesnek, a szent hymnus *Mater dolorosa*-jának és a ki felvirágozta ennek sebeit, mint a hogy Olaszországban virággal koszorúzzák a Maddonnát.

— Asszonyom, — jelentette az inas, a ki egy félóra múltán már visszatért, — Bijou anyó útban van; a kis Olympiát azonban ne tessék várni. Asszonyom himző leánya polgárné lett, férjhezment . . .

— Balkézőről? . . . — kérde Josepha.

— Nem, asszonyom, igazán férjhez ment. Most egy óriási üzletnek áll az élén, férjhez ment egy nagy divatárkereskedés tulajdonosához, a ki a Boulevard des Italiens-on milliókat fordított üzlete berendezésére, a himzőboltot pedig anyjának és nővérének hagyta. Most Grenouville-né a neve. Ez a dúsgazdag kereskedő . . .

— Egy Crevel!

— Igen, asszonyom, — mondá az inas. — A házassági szerződésben harminczezer franc járadékot biztosított Bijou kisasszonynak. Azt beszélik, nénje is férjhez megy, valami gazdag mészáros veszi el.

— Úgy látszik, az ön ügye rosszul áll, — mondá az énekesnő a bárónénak. — A báró úr már nincs ott, a hova dugtam.

Tíz perczzel utóbb jelentették, hogy itt van Bijou-né. Josepha elővigyázatosságból a bárónét átvezette boudoirjába és leeresztette az ajtófüggönyt.

— Jelenléte megfélemlítené, — mondá a bárónénak, — egy szót se vallana, ha észrevenné, hogy önt érdeklik közlései, hagyja csak, hogy én gyóntassam meg! Rejtőzzék ide, innen mindent hallhat. Az ilyen jelenet az életben épp oly gyakori, mint a színpadon. — Nos, Bijou anyó, — szólt az énekesnő egy úgynevezett *tartan* szövetbe öltözött vén asszonyhoz, a ki valami ünnepi díszben pompázó házmesternéhez hasonlított, — most csak boldog? A leánya ugyancsak szerencsés teremtés!

— Oh! boldog! . . . a leányom száz francot ad nekünk havonként, míg ő hintón jár, fürdik a pénzben,

mijjomos! . . . Bizony megtehetette volna, hogy kiragad bennünket a szükségből. Hogy még az én koromban is dolgozzék az ember! . . . Hát jótékonyság ez?

— Rosszúl teszi, hogy hálátlan ön iránt, mert hiszen öntől örökölte a szépségét, — felelt Josepha. — De miért nem jött el hozzám? Én segítettem ki a bajból, hogy összeboronáltam nagybátyámmal . . .

— Igen, asszonyom, Thoul apóval! . . . Csakhogy ő már jó vén, jól megrokkant . . .

— Mit csináltak vele? Ott van még maguknál? . . . Ugyan rosszúl tette, hogy elszakadt tőle, mert milliói vannak az öregnek. . .

— Ah! menybeli atyám, — ámuldozott Bijou anyó . . . mindig is mondtuk neki, ha rosszul bánt vele! Szegény öreg, maga volt a szelidség. Ah! hogy megkínozta! Olympiát elrontották, asszonyom!

— Már mint hogyan?

— Engedelemmel legyen mondva, megbarátkozott egy olyan tapsolóval, valami Foubourg-Saint-Marceau-i öreg párnakészítő unokájával. Ez a naplopó, a milyenek a csinos fiúk lenni szoktak, ez a darab-*támasztó* vagy mi! a réme a Temple-boulevard-nak, a hol az új daraboknál segédkezik és, mint ő mondja, *ellátja* a színésznők belépését. Délelőtt reggelizik; az előadás előtt ebédel, hogy felfrissítse az eszét és születésénél fogva szereti a likórt meg a billard-játékot. Mondtam Olympiának: „Ez nem foglalkozás!”

— Sajnos, igenis foglalkozás, — mondá Josepha.

— Szóval, Olympiának egészen elcsavarta a fejét a ficzkó, a ki soha tisztességes társaságban nem volt, a minek bizonyítéka, hogy majdnem őt is elfogták a csapszékben, a hol a tolvajok szoktak tanyázni; de akkor Braulard úr, a tapsfőnök kikérte. Arany karikákat visel a fülén és nem csinál semmit, azoknak az asszonyoknak a kötötűje után él, a kik bolondulnak az ilyen szép férfiak után! A mi pénzt Thoul úr a kicsikének adott, mind az ő torkán ment le. A bolt nagyon silányan gyümölcsözött. A mit a himzés hozott, elvitte a billard. A ficzkónak volt egy csinos húga is, a ki ugyanúgy élt,

mint a bátyja, valami kis hitvány perszóna a tanulók negyedében.

— Egy kis lorette, — mondá Josepha.

— Igen, — felelt Bijou anyó. — Tehát Idamore, mert Idamore-nak nevezi magát, ez az álneve, igazán Chardin-nek hívják, Idamore azt gondolta, hogy az ön nagybátyjának sokkal több pénze van, mint a hogy mondja és a nélkül, hogy leányom tudott volna róla, elküldte hozzánk Elodie-t (ezt a színházi nevet ragasztotta reá) mint munkásnőt. Mennybeli atyám! hogy fejtetőre állított mindent, elcsábította mind a szegény leányokat, úgy hogy azóta nem lehet őket, tisztesség ne essék szólván, tisztára vakarni . . . És addig mesterkedett, míg nem magához csalta Thoul apót és elvitte magával, azt se tudjuk hová, pedig ugyancsak sok bajunk volt miatta, már mint a zálogczédulák okából. Még ma sem tudtunk fizetni, de leányom, a ki otthon van, számon tartja a lejáratokat . . . A mikor Idamore elhalászta az öreget, már mint a hugának, otthagytta szegény leányomat és most a Funambules egkik fiatal szendéjével él . . . És ezért van, hogy leányom férjhez ment, a mi úgy történt, hogy . . .

— De azt csak tudja, hogy hol lakik a párnakészítő? : . . kérdé Josepha.

— Az öreg Chardin apó? Van is annak lakása! . . . Már reggel hat órakor részeg, jó ha egy hónapban egy párnát csinál, egész nap a piszkos csapszékekben ténferg, tyúkocskát játszik . . .

— Mit, tyúkocskát? . . . Szép kis kakas!

— Nem tetszik érteni. A tyúkocska billiardjáték. Naponta három-négy ilyen játszmát nyer és azután iszik . . .

— Tyúketejet! — mondá Josepha. — Hanem mint-hogy Idamore a boulevardon ténykedik, Braulard barátom segítségével meg fogjuk találni.

— Nem tudom, asszonyom, mert mindennek már hat hónapja. Idamore azok közé a legények közé tartozik, a kik a rendőrség elé szoktak kerülni, azután Melun-be, onnan pedig . . . a ki ördöge van! . . .

— A száraz fára! — mondá Josepha.

— Ah! asszonyom mindent tud, — szólt mosolyogva Bijou anyó. — Ha leányom nem ismerkedik meg ezzel a sehonnaival, ma . . . Hanem azért mégis szép szerencséje akadt, mert Grenouville úr annyira beleszeretett, hogy feleségül vette . . .

— És hogyan esett e házasság?

— Olympia kétségbeesése folytán. Mikor látta, hogy Idamore faképnél hagyta a szendéért, a kinek azonban megfizetett érte! ah! hogy felképelte! . . . és hogy elvesztette Thoul apót is, a ki imádta, eltökélte, hogy lemond a férfiakról. Ekkor történt, hogy Grenouville úr, a ki sokat vásárolt nálunk, negyedévenként kétszáz khinai selyemkendőt hímeztetett, meg akarta vigasztalni; de akár hiszi, akár nem, pap meg polgármester nélkül Olympia hallani sem akart a dologról. „Tiszteséges asszony akarok lenni! . . . mondogatta egyre, — vagy pedig úgy fonnyadok el.“ És nem engedett. Grenouville úr végre is beleegyezett, hogy elveszi, azzal a föltétellel, hogy Olympia többet nem közlekedik velünk és mi beleegyeztünk . . .

— Milyen áron? — kérde a tapasztalt Josepha.

— Tizezer francért, asszonyom és hogy évjáradé-
kot fizet apámnak, a ki munkaképtelen . . .

— Én arra kértem leányát, hogy tegye boldoggá Thoul apót és ő a sárba lökte! Ez nincs rendjén. Sohasem fogok többé érdeklődni valaki iránt! Így jár az ember, ha jótékonykodik! . . . A jótékonyosság csak azoknak érdemes, a kik üzérkednek vele. Olympia legalább szólhatott volna erről a csereberéről! Ha két hét alatt megkeríti Thoul apót, kap tőle ezer francot . . .

— Nagyon nehéz dolog, drága asszonyom, de ezer francban jó sok ötfrancos van, majd megpróbálom, hogy megszolgáljam a pénzét . . .

— Isten áldja, Bijou anyó.

Belépve a boudoirba, az énekesnő ájultan találta Hulot-nét; de ha elvesztette is öntudatát, az ideges remegés egyre meg-megreszkettette, mint a hogy a kígyó levágott farka is még folyton rángatódzik. Szagos üvegekkel, friss vízzel és egyéb szokásos szerekkkel vissza-

térítették a bárónét az életre, vagy, ha úgy tetszik, fájdalmainak tudatára.

— Ah, kisasszony, mily mélyre süllyedt! . . . mondá megismerve az énekesnőt és látva, hogy egyedül van vele.

— Bátorság, asszonyom, — felelte Josepha, a ki a báróné lábainál egy vánkoston ült és kezeit csókolgatta, — meg fogjuk találni és ha mocsárba került, nos, majd megmosakodik. Higyje el nekem, a jó nevelésű embernél az egész csak ruhakérdés . . . Engedje, hogy jóvátegyem, a mit ön ellen vétettem, mert abból, hogy idejött, látom, mennyire ragaszkodik minden viselkedése ellenére is férjéhez! . . . Az ördögbe is, szegény ember szereti a nőket . . . Lássá, ha önben lett volna egy kicsike a mi rúgékonyságunkból, megakadályozhatta volna, hogy elkóboroljon, mert az lett volna neki, a mi a mi mesterségünk titka: *minden asszony egy személyben*. A kormánynak kötelessége volna, hogy testgyakorló iskolákat állítson fel a tisztességes asszonyok számára! De hát a kormányok oly büszkék! . . . azok a férfiak állanak az élükön, a kiket mi kormányozunk. Sajnálom a népeket! . . . Azonban arról van szó, hogy dolgozzunk az ön ügyéért, nem pedig, hogy nevesünk . . . Nos hát, legyen nyugodt, asszonyom, menjen haza és ne gyötörje többé magát. Visszahozom önnek Hectorját, hogy olyan lesz, mint a milyen harmincz évvel ezelőtt volt.

— Oh! kisasszony, menjünk el ahhoz a Grenouville-néhez! — mondá a báróné. — Ó bizonyára tud valamit, talán még ma megláthatom Hulot urat és kiragadhatom a nyomorból, a szégyenből . . .

— Asszonyom, már most is azzal bizonyítom mély hálámat, a melyet a megtiszteltetésért, melyben részesített, érzek, hogy nem engedem az énekesnő Josephát, d'Hérouville herczeg szeretőjét az erény legszebb, legszentebb képmásának oldalán megjeleni. Sokkal jobban tisztellem, semhogy önnel együtt mutatnám magamat. Ez nem a színésznő színlelt alázatossága, hanem hódolat, melylyel önnek adózom. Ön felébreszti bennem a sajnálatot, hogy nem az ön útain járok, a tüskék ellenére is,

melyek megvérezték kezét és lábát! Azonban mit akar! Én a művészeté vagyok, épp úgy, mint ön az erényé...

— Szegény leány! — mondá a báróné, a kit fájdalmai közepett is valami különös résztvevő meghatottság fogott el, — imádkozni fogok önért Istenhez, mert ön áldozata a társadalomnak, mely színjátékokat kíván. Ha majd elkövetkezik az öregség, tegyen bűnbánatot, ... bocsánatot fog nyerni, ha ugyan Isten kegyes lesz meghallgatni imámat egy . . .

— Vértanu imáját, asszonyom, — mondá Josepha tiszteletteljesen megcsókolva a báróné ruháját.

Adeline kezén fogta az énekesnőt, magához vonta és homlokon csókolta. Kipirúlva az örömtől, az énekesnő a szolgálai alázat jelei között egész a kocsiig kísérte Adeline-t.

— Valami jótékonyági hölgy lehet, — mondá az inas a komornának, — mert senkivel se viselkedik így, még legjobb barátnőjével, Cadine Jenny-vel se!

— Legyen türelemmel néhány napig, asszonyom, — búcsúzott Josepha a bárónétól, — és meg fogja látni, vagy pedig megtagadom apáim Istenét. Zsidónő ajkán ez biztos sikert jelent.

Ugyanabban a perczen, a melyben a báróné belépett Josephához, Victorin egy körülbelül hetvenöt éves asszonyt fogadott a dolgozószobájában, a ki, hogy bejuthasson a híres ügyvédhez, a rendőrfőnök rettegett nevéhez folyamodott. Az inas jelentette:

— De Saint-Estève asszony!

— Egyik álnevemen jelentettem be magamat, — szólt helyet foglalva az öreg asszony.

Victorin-t e rémes vén asszony láttára mintegy valami belső reszketés járta át. Noha előkelően volt öltözve, ijesztő benyomást tett a hideg gonoszságnak azzal a kifejezésével, mely összenyomott, rettenetesen ránczos, fehér és izmos arczán látszott. Marat, ha asszonynak születik és megéri ezt a kort, mint Sain-Estève-né, eleven képét nyújtotta volna a rémuralomnak. E gyászos vénasszony apró, kis világos szemében a tigris vérszomja csillogott. Tompa orra, melynek kitágult lyukai a pokol tüzét lehellték, a legnagyobb raga-

dozó madarak csőrére emlékeztetett. Alacsony és kegyetlen homlokán a cselszövés geniusza honolt. Az arc redőiből rendetlenül előkandikáló hosszú szőrszálak terveinek férfiasságáról tanúskodtak. Bárki látta volna is ezt az asszonyt, azt kellett gondolnia, hogy az összes festők elhibázták Mephistopheles ábrázolását . . .

— Kedves uram, — szólalt meg pártfogói hangon, — már régóta nem elegendem semmibe. A mit önért tenni akarok, azt kedves unokaöcsém miatt teszem, a kit jobb szeretek, mint ha fiam volna . . . Már pedig a rendőrfőnök, a kinek a miniszterelnök önre vonatkozóan két szót súgott a füle kagylójába, miután Chapuzot úrral tanácskozott, úgy véli, hogy a rendőrségnek e fajta dologban nem szabad szerepelnie. Szabadkezet engedtek unokaöcsémnek; de unokaöcsém csak tanácscsal fog szolgálni, mert nem szabad veszélyeztetnie a hírét . . .

— Ön a nénje? . . .

— Úgy van és egy kissé büszke is vagyok reá, — felelt az öregasszony az ügyvéd szavába vágva, — mert tanítványom, olyan tanítvány, a ki hamarosan mester lett . . . Tanulmányoztuk az ön ügyét és így döntöttünk! Fizet harminczezer francot, ha megszabadítjuk e kellemetlenségtől? Ennyiért szállítom a dolgot és ön csak a munka bevégzése után fizet . . .

— Ismeri a személyeket?

— Nem, kedves uram, öntől várom a fölvilágosítást. Nekünk csak ezt mondták: „Van egy ostoba öreg, a kit egy özvegyasszony a karmai között tart. Ez a huszonkilencz éves asszony oly jól értett a tolvaj-mesterséghez, hogy két családapától negyvenezer franc évjáradékot harárcsolt össze. Most ott tart, hogy férjhezmenve egy hatvanegyéves öreghez, lenyeljen még nyolczvanezer franc évjáradékot; tönkre tesz egy egész tisztességes családot és rengeteg vagyont valamelyik szeretője gyermekének juttatja, a mennyiben a vén férjet hamarosan lerázza nyakáról . . .“ Ez a tényállás.

— Teljesen így van! — mondá Victorin. — Apósom, Crevel úr . . .

— Volt illatszerész, most maire; Nourisson anyó

néven be vagyok jelentve a kerületében, — felelt az öreg asszony.

— A másik, a kiről szó van, Marneffe-né.

— Nem ismerem, — mondá Saint-Estève-né; — de három nap múlva az ingei számát is megmondhatom.

— Meg tudná akadályozni a házasságot? . . . — kérdé az ügyvéd.

— Mennyire vannak?

— Már kétszer kihirdették őket.

— Meg kellene szöktetni az asszonyt. Ma vasárnap van, már csak három nap marad, mert szerdán esküsznek, lehetetlen! Hanem meg lehetne ölni . . .

Hulot Victorin a becsületes ember megbotránkozásával ugrott fel e hidegvérűen odavetett három szó hallatára.

— Meggyilkolni! . . . — mondá. — És hogy gondolja?

— Immár negyven esztendeje, uram, hogy helyettesítjük a sorsot, — felelt az öreg asszony félelmes göggel, — és azt tesszük Párisban, a mit akarunk. Ugyan menjen! Nem egy család bízta reám titkait, még a Faubourg-Saint-Germain-ből is! Sok házasságot hoztam létre vagy szüntettem meg, sok végrendeletet téptem össze és sokan nekem köszönhetik becsületüket! Egész sereg titok van idezárva, — mondá homlokára mutatva, — a mi nekem harminczhatezer francot jövedelmez évenként és ön, ön is egyike lesz báránykáimnak! Lehetne-e a magamfajtájú asszony az, a mi, ha elárúlná eszközeit? Én cselekszem! Minden, a mi történni fog, a véletlennek lesz a műve és önnek a legkisebb lelkifurdalást sem kell majd éreznie. Úgy lesz, mint azok a betegek, a kiket a delejezők gyógyítottak meg és a kik egy hónap múlva azt hiszik, a természet segített rajtuk.

Victorin-t hideg verejték lepte el. Ha a hóhért látja, kevésbé hatott volna reá, mint a gályarabok e kurta-beszédű és önérzetes nővére. Mustszínű ruhájában úgy tetszett neki, mintha vérbe lett volna öltözve.

— Nem fogadom el a segítséget, a melyet tapasztalata és buzgalma kínál, ha a siker bárkinek is életébe kerül vagy ha a legcsekélyebb bűnös tett is jár vele.

— Ön, uram, nagy gyermek! — felelt Saint-Estève-né. — Ohajtja ellenségének bukását; de e mellett becsületes akar maradni saját maga előtt is.

Victorin tagadó mozdulatot tett.

— De igen, — folytató a vén asszony. — Azt akarja, hogy az a Marneffe-né elbocsássa a zsákmányt, a melyet fogai között tart! És hogy képzei, hogy a tigris szájából kiragadja a kenyeret? Talán úgy, hogy a hátát simogatja és azt mondja neki: *Osiz! . . . Osiz! . . .* Ön nem következetes. Háborút indít és azt akarja, hogy ne legyenek sebesültek! Nos hát, meghagyom önnek ezt az ártatlanságát, a mi annyira a szívéen fekszik. A tisztességben mindig észrevettem, hogy hajlik a képmutatásra! Majd egyszer, három hónap mulva, egy szegény pap fog önhöz bekopogtatni, hogy valami kegyes czélra, egy rombadöntött levantei vagy pusztai kolostor felépítésére negyvenezer francot kérjen. Ha meg lesz elégedve sorsával, adja meg neki a negyvenezer francot! A kincstárnak jóval többet fog fizetni! Ahhoz képest, a mit ön kap, ugyancsak jelentéktelen kis összeg.

Reánehezedett nagy lábaira, melyek alig fértek el szövetcipőiben, úgy hogy a hús szinte kibugygyant belőlük, mosolyogva meghajtotta magát és kifelé indult.

— Az ördögnek úgy látszik huga is van, — mondá Victorin felkelve.

Kikísérte a szörnyű ismeretlen asszonyt, a ki a kémszolgálat mélységeiből merült fel, mint a hogy az operában a ballet valamelyik tündérének vesszőcsapására a harmadik pinczéből egyszerre egy szörnyeteg terem a színpadon. Miután a törvényszéken végzett dolgaival, Victorin fölkereste Chapuzot urat, a rendőrség egyik legfontosabb osztályának főnökét, hogy tudakozdják az ismeretlen asszony felől. Látva, hogy Chapuzot úr egyedül van szobájában, Hulot Victorin köszönetet mondott neki közbenjárásáért.

— Ön egy olyan vén asszonyt küldött hozzám, — mondá, — a ki a bűn szempontjából megszemélyesítője lehetne Párisnak.

Chapuzot úr írásaira tette szemüvegét és csodálkozó arczkifejezéssel nézett az ügyvédre.

— Senkit se mernék önhöz küldeni előzetes bejelentés vagy ajánló levél nélkül, — mondá.

— Tehát a préfet úr . . .

— Nem gondolom, — mondá Chapuzot. — Wissembourg herczeg, mikor legutóbb a belügyminiszternél ebédelt, találkozott a préfet úrral és szóba hozta az ön sajnálatos esetét, megkérdezte, hogy lehetne-e szép szerével önnek segítséget nyújtani. A préfet úr, a kit az aggodás, melyet ő excellenciája e családi ügyben nyilvánított, élénk érdeklődésre birt, volt oly szíves, hogy véleményemet kérte e tárgyban. A mióta a préfet úr kezébe vette a közigazgatás ez oly sokat rágalmozott és oly hasznos ágának gyeplőit, szigorúan megtiltotta a családi életbe való behatolást. Elvileg és erkölcsi szempontból helyesen tette, gyakorlatilag azonban hibázott vele. A rendőrség, a melynek negyvenöt év óta tartozom a kötelékébe, 1799-től 1815-ig óriási szolgálatoakat tett a családoknak. 1820. óta a sajtó és az alkotmányos kormányzás tökéletesen megváltoztatták ténykedésünk feltételeit. Éppen ezért az volt a véleményem, hogy nem elegyedhetünk ily ügybe és a préfet úr kegyesen igazat is adott felfogásomnak. A rendőrfőnököt útasítottam, hogy tartózkodjék minden eljárástól és ha esetleg mégis az ő részéről járt valaki önnél, ezért felelősségre fogom vonni. El fogjuk mozdítani. Vajmi hamar kimondjuk: „A rendőrség meg fogja tenni!“ A rendőrség! a rendőrség! Csakhogy, kedves mester, a marsal és a minisztertanács nem tudják, mi a rendőrség. Csak a rendőrség ismeri a rendőrséget. A királyok, Napoleon, XVIII. Lajos tudták a maguk rendőrségének dolgát; de a miénk felől csak Fouché-nak, csak Lenoir úrnak, de Sartines úrnak meg néhány finomabb elméjű préfet-nek volt sejtelve . . . Ma minden megváltozott. Megfogytunk, fegyvertelenek vagyunk! Vajmi sok családi szerencsétlenséget láttam csírázni, a mit őt elfogatással megakadályozhattam volna . . . Azok fognak legjobban bánkódni utánunk, a kik szétszedtek bennünket, ha majd, mint ön, bizonyos erkölcsi szörnyűségekkel fog-

nak szemben állani, a miket el kellene tüntetnünk, mint a hogy elhordatjuk a piszkot. A politikában, a mikor a közjóról van szó, a rendőrség kötelezve van, hogy elejét vegye a dolognak, de a család az szent! Mindent megtennék, hogy fölfedezzek és megakadályozzak valamely merényletet, mely a király élete ellen irányúl, átlátszóvá tenném a házak falát; de hogy a házasság élet dolgaiba, magánügyekbe nyúljunk . . . míg én itt vagyok, soha, mert félek . . .

— Mitől?

— A sajtótól, tisztelt balközépi képviselő úr!

— Mit csináljunk? — kérde az ifjabb Hulot kis szünet után.

— Eh! az családi ügy! — felelt az osztályfőnök. — Ezzel minden meg van mondva. Tegyen, a hogy jónak látja. De hogy önnek segítségére menjünk, a rendőrséget szenvedélyek és magánügyek eszközévé tegyük, lehető ez? . . . Lássa ez volt a titka annak a sürgős eljárásnak, melyet mostani rendőrfőnökünk elődje ellen indítottak és a melyet a tisztviselők törvénytelennek véltek. Bibi-Lupin mintegy a magánosok szolgálatába állította a rendőrséget. Ez óriási veszedelmet rejtett magában a társadalomra nézve. Azokkal az eszközökkel, melyek rendelkezésére állottak, ez az ember rettenetes dolgokat művelhetett volna, *második végzet* lehetett volna . . .

— De hát az én helyemben . . .? — vetette közbe Hulot.

— Oh! ön tanácsot kér tőlem, ön, a ki maga is tanácsokat árul! — felelte Chapuzot úr. — Úgyan menjen, kedves mester, ön csúfolódik velem.

Hulot köszönt az osztályfőnöknek és távozott, a nélkül, hogy meglátta volna azt az alig észrevehető vállvonítást, melyet a tisztviselő tett, mikor felkelt, hogy kikísérje őt.

— És ez akar államférfi lenni! — mondá magában Chapuzot úr, újra a jelentésekbe mélyedve.

Victorin zavartan ért haza és senkivel sem közölte zavarát. Az ebédnél a báróné örvendezve tudatta gyermekeivel, hogy egy hónap múlva apjuk megoszt-

hatja velük a jólétet és békésen családjá körében élheti le hátralevő napjait.

— Ah! szívesen feláldoznám háromezerhatszáz franc évjáradékomat, ha a bárót itt láthatnám! — kiáltott fel Lisbeth. — Azonban kérlek, kedves Adeline-om, ne örvendezz előre!

— Lisbeth-nek igaza van, — mondá Célestine. — Várjuk be, kedves anyám, a mi történik.

A báróné, a ki csúpa szív, csúpa reménység volt, elmondta Josepha-nál tett látogatását, kijelentette, hogy e szegény leányok minden szerencsájük mellett is szerencsétlenek, szólt a párnakészítő Chardin-ről, az oráni raktárőr apjáról is, így bizonyítva be, hogy a remény, melynek magát átengedte, nem hiú.

Másnap reggel hét órakor Lisbeth a Tournelle-rakparton hajtatott egy kocsiban, melyet a Poissy-utcza sarkán megállíttatott.

— Menjen, — mondá a kocsisnak, — a Bernardins-utcza 7. számú házába. Nyitott ház, melynek nincs kapúsa. Menjen fel a negyedik emeletre és csöngessen be azon az ajtón, melyen ez a fölírás olvasható: „Chardin kisasszony, csipke és cachemire-foltozónő.“ Ki fognak jönni. Erre azt mondja, hogy a *lovagot* keresi. Azt mondják: „Nincs itthon“. Felelje reá: „Tudom, de keressék meg, mert a *dadája* lenn van a rakparton egy kocsiban és beszélni akar vele...“

Húsz perczczel utóbb egy nyolczvanévesnek látszó, egészen ősz, a hidegtől kivörösödött orrú, sáppadt és vén asszonyhoz hasonlítóan ránczos képű, meggörbült hátú öreg ember, a kinek minden érdemrend nélkül való, kopott kabátja ujjáiból kötött mellény és kétes sárgaságú ing kandikált ki, szövetczipőiben csoszogó léptekkel haladva félénken közeledett a kocsi felé, egy pillantást vetett belsejébe, fölismerte Lisbeth-et és kinyitotta az ajtót.

— Ah! kedves rokon, — szólt Lisbeth, — mily állapotban van!

— Elodie mindent önmagára költ! — mondá Hulot báró. — Ez a Chardin-család büzös söpredék . . .

— Vissza akar térni hozzánk?

— Oh! nem, nem, — mondá az aggastyán. — Amerikába szeretnék menni...

— Adeline nyomában van önnek...

— Ah! ha kifizetnék adósságaimat, — mondá a báró bizalmatlan arczkifejezéssel, — mert Samanon bepöröl.

— Még nem fizettünk ki mindent. A fia még százezer franckal tartozik...

— Szegény fiú!

— És nyugdíja csak körülbelül hét-nyolcz hónap múlva szabadúl fel... Ha akar várni, itt van kétezer franc.

A báró ijesztő kapzsiságú mozdulattal kezét nyújtotta.

— Add ide, Lisbeth! Isten fizesse meg! Add ide! Tudom, hogy hova menjek!

— De nekem csak megmondja, vén szörnyeteg?

— Igen. Még kivárhatom e nyolcz hónapot, mert felfedeztem egy kis angyalt, egy jó, ártatlan teremtet, a ki még jóval fiatalabb, semhogy romlott lehetne.

— Gondoljon a törvényszékre, — mondá Lisbeth, a ki azzal kecsegtette magát, hogy Hulot még a vádlotak padjára jut.

— Eh! a Charonne-utczában lakik! — felelt Hulot báró, — oly negyedben, a hol semmi sem tűnik fel. Ugyan eredj, soha sem fognak reámtalálni. Thorec apó néven szerepelek, azt hiszik, hogy kiérdemült asztalos vagyok, a kicsike szeret és én nem fogom hagyni, hogy levásítsák a hátamat.

— Persze, mert már úgyis megtörtént! — szólt Lisbeth, Hulot kabátjára pillantva. — Akarja, rokon, hogy odavigyem...

Hulot báró beszált a kocsiba, otthagya Elodie kisasszonyt, a nélkül, hogy Istenhozzádot mondott volna neki, mint a hogy az ember félredob egy regényt, a melyet kiolvasott.

Egy félóra múlva, a mi alatt Hulot báró másról sem beszélt, mint csak a kis Judici Ataláról, mert fokról-fokra azokba a szörnyü szenvedélyekbe sülyedt, meiyek megrontják az aggastyánokat, Lisbeth, miután fölsze-

relte a kétezer franckal, letette a Faubourg-Saint-Antoine-ban, a Charonne-utca egy kis gyanús és fenyegető külsejű házának kapujában.

— Isten veled, rokon. Ezentúl Thorec apó vagy, ügyebár? Ne üzenj másként hozzám, mint csak hordárokkal, a kiket mindig más és más helyen fogadj fel.

— Rendben van. Óh! beh boldog vagyok! — mondá a báró, kinek arcza ragyogott a jövő és új boldogság reményétől.

— Itt nem fognak ráakadni, — mondá magában Lisbeth, a ki a Beaumarchais-boulevard-on kiszállt a kocsiból és onnan omnibuszon tért haza a Louis-le-Grand-utczába.

HARMINCZNEGYEDIK FEJEZET.

A bosszu üzöbe veszi Valeriát.

Másnap, mikor az egész család reggeli után a szalonban volt, az inas jelentette, hogy Crevel van itt. Célestine elébe sietve, a nyakába ugrott apjának és úgy viselkedett, mintha csak tegnap este látta volna utóljára, jöllehet két év óta ez volt az első látogatása.

— Jónapot, apám! — mondá Victorin, kezét nyújtva neki.

— Jónapot, gyermekeim! — felelt tekintélyesen Crevel. — Báróné, legalázatosabb hódolatomat. Istenem! hogy nőnek a gyermekek! Üznek bennünket! Azt mondják: „Nagypapa, engedje át már nekem a napos helyet!” — Grófné, ön még mindig elragadóan szép! — tette hozzá Hortense-hoz fordulva. — Ah! talléraink maradáka! Betti néni, az okos szűz. Mindnyájan nagyon jól vagytok... — mondá, miután külön-külön megszólítással tüntetett ki mindenkit, miközben széles arczának vörhenyeges tömegei nehézkesen mozdultak egy-egy harsány nevetésre.

És bizonyos ócsárlással hordozta körül tekintetét leánya szalonjában.

— Kedves Célestine-em, neked ajándékozom Saus-sayes-utczai lakásom egész butorzatát, nagyon jól fog

itt festeni. Szalonodnak szüksége van a felfrissítésre... — Ah! itt van a hunczut kis Venczeszlay! Nos, kicsikém, jól viseljük magunkat? Jó erkölcsüknek kell lenni.

— Azok miatt, a kik nem ilyenek, — mondá Lisbeth.

— Ez a gúny, kedves Lisbeth, engemet már nem érint. Véget akarok vetni, gyermekeim, annak a félszeg helyzetnek, a miben oly régóta vagyok, és mint jó családapa, eljöttem, hogy szépen tudassam veletek: meg-nősülök.

— Jogában áll megnősülnie, — mondá Victorin, — én a magam részéről fölmentem önt szava alól, melyet akkor adott, mikor beleegyezését nyilvánította, hogy drága Célestine-emet elvegyem.

— Miféle szó volt az? — kérdé Crevel.

— Az, hogy nem fog megnősülni, — felelt az ügyvéd. — Ismerje be, hogy én nem követeltem öntől ezt az ígéretet, hogy saját jószántából és ellenemre fogadta meg, a mennyiben figyelmeztettem, hogy nem szabad így lekötnie magát.

— Igen, emlékszem, kedves barátom, — mondá Crevel szégyenkezve. — És, szavamra, lássátok!... Kedves gyermekeim, ha jóban akartok élni Crevel-nével, nem lesz okotok megbánni... Gyöngédséged, Victorin, mélyen meghat... Velem szemben senki se lehet büntetlenül nagylelkű... Lássuk hát, a tagadóját! fogadjátok szívesen anyóستokat, jertek el az esküvőre!

— Még nem mondta, apám, hogy ki a menyaszszonya? — szólalt meg Célestine.

— Éppen ez a vigjáték titka, — felelt Crevel. — De ne játszszunk bujocskát! Lisbeth bizonyára megmondta...

— Kedves Crevel úr, — vágott közbe a lotharingiai parasztleány, — vannak nevek, melyeket itt nem szokás kimondani...

— Nos hát, Marneffe-né!

— Crevel úr, — felelt szigorúan az ügyvéd, — sem én, sem feleségem nem veszünk részt az esküvőn, a legkevésbé sem anyagi érdekből, mert hiszen az imént egészen őszintén beszéltem önnel. Úgy van, boldog len-

nek, ha tudnám, hogy boldogság várja önt ez egyesülésben; de a becsület és a gyöngédség bizonyos megfontolásai, melyeknek ön előtt is ismereteseznek kell lenniök és a melyeket nem részletezhetek, mert itt még mindig vérző sebeket tépnének fel, megtanítottak...

A báróné intett a grófnénak, a ki karjába véve gyermekét, így szólt hozzá:

— Jer fürödni, Venczeszlav! — Isten önnel Crevel úr.

A báróné némául köszönt Crevel-nek és Crevel nem állhatta meg, hogy el ne mosolyodjék a csodálkozásán, a mely a gyermek arcán a váratlan fürdővel való fenyegetésre látszott.

— Ön, uram, — kiáltott fel az ügyvéd, mikor Lisbeth-tel, feleségével és apósával magára maradt, — egy oly nőt akar feleségül venni, a ki apám romlásával van terhelve és a ki hideg szívvel odajuttatta, a hol van, egy oly nőt, a ki miután tönkretette az apóst, most a vővel él; a ki okozója nővérem halálos bánatának... És ön azt hiszi, hogy mi jelenlétünkkel igazolni fogjuk az ön örültségét? Őszintén sajnálom önt, kedves Crevel úr! Önben nincs meg a családi érzés, ön nem érti meg a becsületnek azt a kölcsönösségét, mely a családok különböző tagjait egymással összefűzi. A szenvedélyekkel szemben (sajnos, nagyon is jól tudom) hiába minden érvelés. A szenvedély rabjai épp oly süketek, mint a mily vakok. Az ön leánya, Célestine, sokkal jobban érzi kötelességeit, semhogy egyetlen gáncsoló szót is mondana önnek.

— Még az volna csak szép! — mondá Crevel, megpróbálva, hogy véget vessen ennek a fejmosásnak.

— Célestine nem lehetne a feleségem, ha csak egy szemrehányó szót is mondana önnek, — folytatá az ügyvéd, — de én megkísérlettem, hogy megállásra bírjam önt, mielőtt a mélységbe lép, főként miután bizonyosságát adtam önzetlenségemnek. Nem a vagyonával, önnel törődöm... És hogy egészen tisztában lehessen érzéseim felől, hozzátehetem, ha csak megnyugtató okából is, vagyoni helyzetem olyan, hogy mi kívánni valót sem hágy...

— Hála az én pénzemnek! — kiáltott fel Crevel, kinek arcza lilaszínüvé vált.

— Hála Célestine vagyonának, — felelt az ügyvéd, — és ha ön bánja, hogy hozományt adott leányának, oly összeget, mely felét sem teszi ki annak, a mi anyja után illeti, készek vagyunk, hogy visszaadjuk önnek...

— Tudja-e, vőm uram, — szólt Crevel állásba vágva magát, — hogy mihelyt nevemmel fedezem Marneffe-nét, csak arról tartozik felelni a világnak, a mit mint Crevel-né cselekszik?

— Ez nagyon lovagiasan hangzik, — mondá az ügyvéd, — nagylelkű fölfogás a szív és a szenvedély dolgaira vonatkozólag; de én nem ismerem se nevet, se törvényt, se címet, mely elfedezhetné az apámtól nemtelenül kicsikart háromszázezer francot! . . . Nyiltan ki mondom, kedves apósom, hogy az ön jövődöbelije méltatlan önhöz, megcsalja önt, sógoromat, Steinbockot szereti, a kinek kifizette adósságait...

— Én fizettem ki!

— Helyes, — felelt az ügyvéd, — örülök neki Steinbock miatt, a ki így legalább valaha még leróhatja tartozását; de Marneffe-né szereti őt, nagyon is gyakran szereti . . .

— Szereti! . . . — mondá Crevel, kinek arczán nagy megzavarodás tükröződött. — Ez gyávaság, piszkos, alacsony, közönséges fogás egy nőt megrágalmazni! . . . Ha ilyen dolgokat állít, uram, bizonyítani tartozik . . .

— Szolgálhatok bizonyítékokkal.

— Kiváncsi vagyok reájuk!

— Holnapután, kedves Crevel úr, megmondom a napot, az órát és a perczet, a mikor leleplezhetem jövődöbeli feleségének szörnyű romlottságát . . .

— Nagyon helyes, örvideni fogok. — felelt Crevel visszanyerve hidegvérét. — Isten veletek, gyermekeim, a viszontlátásra. — Isten önnel, Lisbeth . . .

— Menj ki vele, Lisbeth, — súgta Célestine Betti néni fülébe.

— Ugyan ne szaladjon annyira! . . . — kiáltott Lisbeth Crevel után.

— Ah! — mondá Crevel, — a vőm ugyancsak erős legény lett, kiformalódott. A törvényszék, a kamara, az ügyvédi meg a politikai csalafintáskodás jól kitanították. Ah! ah! tudja, hogy szerdán esküszöm és ez az úr ma, vasárnap azt ajánlja, hogy három nap múlva megmondja az időpontot, a mikor bebizonyítja, hogy feleségem méltatlan hozzám . . . Nem rossz . . . Megyek aláírni a házassági szerződést. Jöjj velem, Lisbeth, jer . . . Nem fogják megtudni! Negyvenezer franc évjáradékot akartam hagyni Célestine-nek; de Hulot úgy viselkedett velem szemben, hogy örökre elidegenítette magától szívemet.

— Adjon tíz percnyi időt, Crevel apó, várjon meg kocsijában a kapu előtt, megyek valami ürügyet mondani, hogy távozom.

— Helyes, megvárlak . . .

— Kedveseim, — mondá Lisbeth, a ki a családot újra együtt találta a szalonban, — megyek Crevel-lel; ma este írják alá a házassági szerződést és én majd elmondom, hogy mi áll benne. Alkalmasint ez lesz utolsó látogatásom annál az asszonynál. Apád roppant fel van háborodva. Kitagad benneteket . . .

— Hiúsága meg fogja akadályozni benne, — felelt az ügyvéd. — Nagyon vágyakozott a presles-i birtok után, biztos vagyok benne, hogy nem adja el. Ha lennének is gyermekei, hagyatékának fele még mindig Célestine-t fogja illetni, a törvény tiltja, hogy egész vagyonát elajándékozza . . . Mindez azonban számba se jön előttem, csak becsületünkre gondolok . . . Menj, — mondá kezet szorítva Lisbeth-tel, — és figyelj jól a szerződésre.

Húsz perczczel utóbb Lisbeth és Crevel beléptek a Barber-utczai palotába, hol Marneffe-né szelíd türelmetlenséggel várta, mi eredménynyel jár a kísérlet, melyet ő parancsolt Crevel-nek. Az idők folyamán Valeria arra a mélységes szerelemre gyúladt Venczeszlav iránt, mely a női szívet csak egyszer az életben veri bilincsbe. E félbenmaradt művész Marneffe-né

kezében oly tökéletes szeretővé vált, hogy ugyanaz volt neki, a mi ő Hulot bárónak. Valeria egyik kezében papucsait tartotta, a másikat Steinbock-nak engedte, a kinek vállán fejét nyugtatta. Az ilyen hirtelen félbeszakított beszélgetés, a melybe Crevel távozása után belemerültek, hasonlít korunk ama hosszú irodalmi termékeihez, melyek homlokán az olvasható: *Utánnyomás tilos*. A bensőséges költészet e remeke természetszerűleg idézte a művész ajkára a sajnálatot, a minek nem minden keserőség nélkül adott kifejezést:

— Ah! mily kár, hogy megnősültem, — mondá Venceszlav, — mert, mint Lisbeth mondta, ha várok, téged vehettek volna feleségül.

— Csak egy lengyeltől telik ki, hogy odaadó kedvesét feleségül szeretné venni! — kiáltott fel Valeria. — A szerelmet elcserélni a kötelességgel! A gyönyört az unalommal!

— Te olyan szeszélyes vagy! — felelt Steinbock. — Hallottam, mikor Lisbeth-tel Montes báróról, arról a braziliairól beszéltél . . .

— Akarsz tőle megszabadítani? — kérde Valeria.

— Ez volna az egyetlen mód, hogy ne lásd többé, — felelt a volt szobrász.

— Nos hát, tudd meg, drágám, hogy férjül tartogattam, mert neked mindent megmondok! . . . Az ígéreteket, a melyeket ennek a braziliainak tettem . . . (Oh! sokkal régebben, mint a mióta téged ismerlek, — mondá válaszul Venceszlav mozdulatára.) Nos hát, ezek az ígéreteket, melyekkel fölfegyverkezik, hogy gyötörhessen, szinte titkos házasságra köteleznek vele; mert ha megtudja, hogy férjhez megyek Crevelhez, képes reá, hogy . . . hogy megöljön! . . .

— Oh! a mi ezt illeti! . . . szölt Steinbock megvető kézlegyintéssel, a mi annyit jelentett, hogy egy nőnek, a kit egy lengyel szeret, mitsem kell tartania attól a veszélytől.

Jegyezzék meg, hogy bátorság tekintetében a lengyelek a legkevésbé sem henczegnek, annyira valóban és komolyan bátrak.

— És ez az ostoba Crevel, a ki az esküvő alkalmá-

ból ünnepélyt akar rendezni és szabadjára engedi olcsó fényűzésre irányuló hajlamait, oly zavarba ejt, hogy nem is tudom, miképp meneküljek ki belőle!

Helyesen cselekedett-e Valeria, mikor annak, a kit imádott, bevallotta, hogy Hulot báró elcsapatása óta Montes Henri báróra szállt az előjog, hogy az éjszaka bármely órájában bekopogtathat nála és hogy minden ügyessége ellenére se talált még oly okot az összetűzésre, melyben a brazíliai önmagát vélje hibásnak? Sokkal jobban ismerte a báró vad jellemét, mely sokban hasonlított Lisbeth-éhez, semhogy ne reszketett volna, ha arra a rio-de-janeiro-i mórira gondolt. A kocsizörgésre Steinbock eleresztette Valeriát, kit, derekánál átkarolva tartott és egy újságot vett elő, melynek látszólag olvasásába mélyedt. Valeria nagy figyelemmel jövődöbeli férjének papucsait hímezte.

— Hogy rágalmazzák szegényt! — súgta Lisbeth Crevel fülébe az ajtó küszöbén e képre mutatva . . . Nézze csak a haját! Össze van borzolva? A hogy Victorin beszélt, most két turbékoló gerlét kellett volna meglepnünk.

— Látod, kedves Lisbeth-em, — felelt Crevel kiegyenesedve, — hogy Aspasiát Lucretiává változtassa az ember, csak szenvedélyt kell benne kelteni.

— Nem mondtam mindig, — folytatá Lisbeth, — hogy a nők szeretik az oly nagy kéjenczeket, mint ön?

— Nagy hálátlanság is volna tőle, ha másként tenne, — felelt Crevel, — mert ez a ház vajmi sok pénzembe került! Grindot és én, csak mi ketten tudjuk, hogy mennyibe.

És a lépcsőházra mutatott. E palota berendezésében, melyet Crevel a sajátjának tekintett. Grindot megkísérelte, hogy versenyre keljen Cleretti-vel, a divatos építészszel, a kire d'Hérouville herczeg Josepha lakásának berendezését bízta. Azonban Crevel, képtelen lévén a művészet megértésére, a nyárspolgárok szokása szerint csak bizonyos előre meghatározott összeget akart kiadni. E megkötöttség folytán Grindot-nak lehetetlen volt megvalósítania építészai álmát. A különbség, mely Josepha palotáját mássá tette, mint a Barbet-

utczait, ugyanaz volt, a mi az egyéni és a közönséges dolgok között található. A mit az ember Josephánál csodálhatott, azt sehol másutt nem láthatta; azt, a mi Crevel-nél fénylett, mindenütt meg lehetett vásárolni. E két fényűzést egy millió folyama választja el egymástól! Egy tükör, a mely páratlan, megér hatezer francot; az a tükör, a mit egy gyáros sok példányban készít, ötszáz francba kerül. Boule egy eredeti csillára háromezer francért kel el az árverésen; ugyanilyen csillár, ha utánzat, ezer—ezerhatszáz francért kapható; az egyik az a régiségek között, a mi Rafael egy képe a festmények között, a másik annyi, mint ennek a másolata. Mennyire becsülnek egy Rafael-másolatot? A Crevel-palota mintaszerű kiállítása volt az ostobák fényűzésének, míg Josepha palotája legszebb mintaképe egy művészi lakásberendezésnek.

— Kitért a háború, — szolt Crevel, egyenesen jövődöbelije felé haladva.

Marneffe-né csöngetett.

— Menjen el Berthier úrért, — mondá az inasnak — és vissza ne jöjjön nélküle. — Ha sikerrel jártál volna, kis apám, — mondá átkarolva Crevel-t, — halasztottuk volna boldogságunkat és kápráztató ünnepélyt rendeztünk volna; de mikor az egész család ellene van a házasságnak, az illem azt parancsolja, barátom, hogy minden feltűnés nélkül üljük meg az esküvőt, főként, ha a menyasszony özvegy.

— Ellenkezőleg, én oly fényűzést akarok kifejteni, mely méltó legyen akár XIV. Lajoshoz is, — mondá Crevel, a ki egy idő óta kevésnek találta a XVIII-ik századot. — Új kocsikat rendeltem, külön kocsit a férjnek, és külön az asszonynak, két remek kis zárt kocsit, egy hintót, egy nagy batárt, pompás ülésekkel, melyek úgy reszketnek, mint Hulot-né.

— Ah! *akarok?* . . . Tehát nem vagy többé az én engedelmes báránycám? Nem, nem. Úgy teszel, mókuskám, a hogy én akarom. A házassági szerződést szép csöndesen, magunk között fogjuk aláírni, még ma este. Szerdán azután hivatalosan megesküszünk, mint a hogy az emberek igazán esküdni szoktak, rendesen,

a hogy szegény anyám szokta mondani. Egész egyszerűen öltözve, gyalog megyünk a templomba, a hol csön-des misét fognak olvasni. Tanúnak Stidmann, Steinbock. Vignon és Manol, mindnyájan elmés emberek, a kik mintegy véletlenül ott lesznek a polgármesteri hivatalban és a kik meghozzák nekünk az áldozatot, hogy egyszer misét hallgatnak. Kollégád kivételesen reggel kilencz órakor fog bennünket összeadni. A mise tíz órakor lesz, féltizenkettőre itthon vagyunk a reggelire. Megigértem vendégeimnek, hogy estig föl nem kelünk az asztaltól . . . Itt lesz Bixiou, régi boltos pajtásod du Tullet, Lousteau, Vernisset, de Lora Leon, Vernou, az elmés emberek színe virága, a kik nem is fogják tudni, hogy egybekeltünk; megtréfáljuk őket, kissé becsípünk és Lisbeth is itt lesz; azt akarom, hogy tanulja meg a férjhe menést, Bixiou majd gondjába veszi és . . . és észretériti.

Marneffe-né két óra hosszat folytatta e pajzánkodást, a mi Crevel-t egy értelmes gondolatra bírta;

— Hogy lehetne egy ily vidám nő rossz teremtés? — mondá magában. — Bolondos, az igen! De romlott, . . . ugyan!

— Mit beszéltek gyermekeid rólam? — kérde Valeria Creveltől egy oly pillanatban, mikor szorosán mellette ült a pamlagon. — Nagyon borzalmas dolgokat!

— Azt állítják, — felelt Crevel, — hogy bűnös módon szereted Venczeszlavot, te, a ki maga a megtesült erény vagy.

— Meghiszem, hogy szeretem az én kis Venczeszlavomat! — kiáltott fel Valeria, odahíva a művészt és fejét magához vonva, homlokon csókolva. — Szegény fiú, nincs se támasza, se vagyona! és még egy olyan nyurga sárgarépa meri őt lenézni! Mit akarsz, Crevel! Venczeszlav az én költőm és én úgy szeretem, mintha a gyermekem volna! Ezek az erényes asszonyok mindenütt és mindenben rosszat szimatolnak. Ah! ők tehát nem tudnának együtt lenni egy férfivel, a nélkül, hogy valami rosszat tegyenek? Én olyan vagyok, mint az elkényeztetett gyermek, a kinek soha sem tagadtak meg semmit; a czukorkák már a legkevésbbé sem izgatnak.

Szegény asszonyok, sajnálom őket . . . És ki volt az, a ki így gyalázott?

— Victorin, — mondá Crevel.

— Nos hát, miért nem tömted be a törvénytörési papagály csőrét a *mama* kétszázezer francjával?

— Ah! a báróné sietett menekülni, — mondá Lisbeth.

— Vigyázzanak, Lisbeth! — mondá Marneffe-né összevonva szemöldökeit; vagy elfogadnak maguknál, még pedig igen szívesen és eljönnek anyósukhoz, mind a hányan vannak, vagy pedig (mond meg nekik, hogy azt üzenem) még mélyebbre juttatom őket, mint a hol a báró van . . . Végül is elszánom magamat, hogy gonosz leszek. Szavamra, azt hiszem, a rosszság a sarló, a mivel a jósgot letarolják.

Berthier mester, Cardot utóda három óraker felolvasta a házassági szerződést, miután előbb még rövid ideig tanácskozott Crevel-lel, mert némely pont az ifjú Hulot-ék magaviseletétől volt függővé téve. Crevel jövődöbeli felesége számára lekötötte a következőket: 1. negyvenezer franc évjáradékot, a mire nézve az érték-papírok száma külön-külön ki volt tüntetve; 2. a palotát és egész berendezését; 3. készpénzben három milliót. Ezenkívül jövődöbeli feleségének adományozta mindazt, a mit a törvény engedélyezett; felmentette a leltározás kötelessége alól és arra az esetre, ha gyermekek nélkül hálnak meg, kölcsönösen egymást tették meg ingó és ingatlan vagyonuk általános örökösévé. E szerződés szerint Crevel-nek két millió francnyi tőkéje maradt. Ha új feleségétől gyermeke születnék, Célestine része, a Valeriát illető kamatoknak megfelelő összeg leszámítása folytán, ötszázezer francra korlátozódna. Ez körülbelül a kilenczedrészét tette ki tényleges vagyonának.

Lisbeth arczán a kétségbeesés kifejezésével tért vissza ebédelni a Louis-le-Grand-utczába. Elmondta, megmagyarázta a házassági szerződést és Célestine-t épp oly érzéketlennek találta ez újabb szerencsétlenséggel szemben, mint Victorin-t.

— Magatokra bösztítették apátokat, gyermekeim!

Marneffe-né megesküdött, hogy elfogadjátok Crevel úr feleségét és meglátogatjátok őt.

— Soha! — mondá Hulot.

— Soha! — mondá Célestine.

— Soha! — kiáltott fel Hortense.

Lisbeth kedvet érzett, hogy letörje a Hulot-k büszke magatartását.

— Úgy látszik, hogy valami fegyver van a kezében ellenetek!... — felelte. — Még nem tudom, hogy micsoda, de meg fogom tudni... Homályosan valami kétszázezer francot említett, a mi Adeline-nel van vonatkozásban.

Hulot báróné csöndesen hátrahanyatlott a pamlagon, melyen ült és szörnyű görcsök fogták el.

— Menjetek el, gyermekeim!... — kiáltotta a báróné. — Fogadjátok el azt az asszonyt! Crevel úr gyalázatos ember! Megérdemelné, hogy a vesztőhelyre jusson... Engedelmeskedjete annak a nőnek... Ah! a szörnyeteg! *Az az asszony mindent tud!*

E könyekkel és zokogással vegyült szavak után Hulot-nénak még volt annyi ereje, hogy leányának és Célestine-nak karjára támaszkodva fölment szobájába.

— Mit jelent ez? — kiáltott fel Lisbeth, mikor magára maradt Victorin-nel.

Az ügyvéd érthető csodálkozásban mereven állott és nem hallotta Lisbeth-et.

— Mi lelt Victorin?

— Meg vagyok rémülve! — szólt az ügyvéd, ki nek arcza fenyegetővé változott. — Jaj annak, a ki anyámhoz mer nyúlni, azzal szemben semmitől sem riadok vissza! Ha tudnám, eltipornám ezt az asszonyt, mint a hogy az ember eltiporja a viperát... Ah! anyám élete és becsülete ellen támad!!...

— Azt mondta, de ne mondd senkinek, kedves Victorin-om, azt mondta, hogy még mélyebbre juttat benneteket, mint apátokat... Kereken szemrehányást tett Crevel-nek, hogy nem tömte be a szátokat azzal a tikkal, melytől Adeline, úgy látszik, annyira fél.

Orvosért küldtek, mert a báróné állapota rosszabbá vált. Az orvos opiumos italt rendelt és Adeline, miután

megitta az orvosságot, mély álomba merült; de az egész család a legnagyobb rémületnek volt a zsákmánya. Másnap az ügyvéd korán reggel távozott, hogy a törvényszéki palotába menjen és útközben betért a rendőrfőnökséghez, hol megkérte Vautrin-t, a titkos rendőrség főnökét, hogy küldje el hozzá de Saint-Estève-nét.

— Nekünk tilos, uram, hogy az ön ügyeivel foglalkozzunk, de Saint-Estève-né üzletszerűen végzi a dolgokat, rendelkezésére fog állani, — felelt a híres rendőrfőnök.

Hazatérve a szegény ügyvéd azt hallotta, hogy anyját a megtévelyedéstől féltik. Bianchon doktor, Larabit doktor és Angard tanár, a kik tanácskozásra gyűltek, erélyes eljárás foganatbavételére határozták magukat, hogy eltérítsék a vért, mely a fejébe tódult. Épp a mikor Victorin Bianchon doktort hallgatta, a ki az okokat részletezte, melyeknél fogva, noha társai nem hisznek benne, a roham lecsendülését reményli, az inas jelentette az ügyvédnek, hogy ügyfele de Saint-Estève-né vár reá. Victorin a mondat közepén otthagya Bianchon-t és őrült sebességgel sietett le a lépcsőn.

— Ebben a házban talán ragályos az őrülség, — mondá Bianchon Larabit doktorhoz fordulva.

Az orvosok távoztak, miután egy kórházi gyakoronokot megbíztak, hogy örködjék Hulot-né fölött.

— Egy egész erényes életet!... ez volt az egyetlen mondat, a mit a betegről a katasztrófa óta hallani lehetett.

Lisbeth nem mozdult Adeline ágyától, ott virrasztott mellette, a két fiatalasszony csodálattal nézte.

— Nos, kedves Saint-Estève-né, — szólt az ügyvéd dolgozószobájába vezetve a rémes öregasszonyt és gondosan bezárva az ajtót, — mennyire vagyunk?

— Nos, kedves barátom, — felelt az öregasszony, hidegen, gúnyos tekintettel nézve Victorin-t, — hát átesett apró meggondolásain?

— Cselekedett?

— Ad ötvenezer francot?

— Igen, — felelt az ifjabb Hulot, — mert sietni kell.

Tudja, hogy az az asszony egyetlen mondattal veszélybe döntötte anyám életét és elméjét? Tehát siessen!

— Már siettünk! — felelt a vénasszony.

— És nos?... — kérde Victorin lelkendezve.

— Nem fogja sokalni a költségeket?

— Ellenkezőleg.

— Mert már huszontháromezer franc a költség.

• Az ifjú Hulot bárgyú kifejezéssel nézett Saint-Estève-nére.

— Ugyan! együgyüsködnék, ön, a törvényszéki palota egyik csillaga? — mondá az öreg asszony. — Ez összeg egy komorna lelkiismeretére meg egy Rafaelképre kellett, nem is sok...

Hulot tágra nyitott szemmel értetlenül nézett.

— Nos hát, — folytatta az öreg asszony, — megvettük Tousard Reine kisasszonyt, a ki előtt Marneffénak nincs titka...

— Értem...

— De ha garaszkodni akar, csak mondja meg!

— Alkú nélkül fizetek, — felelt Victorin, — csak rajta! Anyám azt mondta, hogy ezek az emberek a leg-súlyosabb büntetést érdemlik...

— A keréketörés már nem divat, — mondá az öregasszony.

— Biztos a siker?

— Csak bizza reám, — mondá Saint-Estève-né. —

Az ön bossúja már föl.

Az ingaórára nézett, a mutató hat órát jelzett.

— Az ön bossúja már öltözködik, a Szikla konyhájában a tűz lángol az üstök alatt, a lovak nyerítenek, a vas már kezd izzani. Ah! úgy ismerem Marneffe-nét, mint a zsebemet. Minden készen van! A patkányfogóban ott a csalétek, holnap majd megmondom, hogy az egér beleharap-e? Azt hiszem, hogy megteszi! Isten önnel, fiam.

— Isten vele, asszonyom.

— Tud ön angolul?

— Igen.

— Látta *Macbeth*-et angol előadásban?

— Láttam.

— Nos hát, fiam, király lész! vagyis örökölni fogsz! — mondá a rémes boszorkány, a kit Shakspeare előre megrajzolt és a ki, úgy látszik, ismerte Shakspeare-t.

Hulot egész megrökönyödve maradt állva dolgozószobája küszöbén.

— Ne feledje, hogy az előterjesztést holnap kell beadni! — mondá a vén asszony tökéletes pörösféli kecsességgel.

Két embert látott közeledni és azt akarta, hogy az ügyvéd kliensének nézzék.

— Micsoda nyugalom! — mondá magában Hulot, miközben meghajlással köszönt látszólagos ügyfelének.

HARMINCZÖTÖDIK FEJEZET.

Lorette-ek lakomája.

Montes de Montejanos báró arszlán volt, de olyan, a kit nem értettek. A divatos Páris, a lóversenyek és a lorette-ek Párisa csodálta ez idegen nagyúr nagyszerű mellényeit, kifogástalan fényű cipőit, írigylésreméltó hajzatát, hintóját, melynek bakjain tökéletesen rabszolga képű és veréssel szelídített négerek ültek. Tudták, hogy vagyonos, a híres Tillett bankháznál hétszáz ezer francig volt nyílt hitele; de mindig egyedül látták. Ha a bemutató előadásokon megjelent, mindig földszinti széken ült. Nem ödögött egy szalonban sem. Sohasem nyújtotta karját valamely lorette-nek. Nevét nem lehetett együvé kapcsolni egy úriasszonyéval sem. Időtöltése az volt, hogy a yockey-clubban whistezett. Már arra kellett fanyalodni, hogy megrágalmazzák erkölcsseit, vagy a mi még mulatságosabb volt, személyét: Combabusnak hívták! . . . Ezt a rendkívüli bohózatos magyarázatot Bixion, de Lora León, Lousteau, Florine, Brisetout Héloise kisaszony és Náthan találták ki, mikor egy este, számos arszlán és arszlánnő társaságában a híres Carabine-nél vacsoráztak. Mussol, a ki államtanácsos volt és Vignon Claude, mint a görög nyelv egykori tanára elmesélték

a tudatlan lorette-eknek a híres anekdótát, a mit Rollin az *Ó-kor történeté*-ben említ Combabus-ról, ez önkéntes Abelard-ról, a ki Assyria, Perzsia, Badiana, Mesopotania és egyéb, Bocage öreg tanárának, az ókori Keletet megalkotó d'Auville folytatójának sajátos földrajzi területek egyik királyának feleségét őrizte. Ez a gúnynev, mely negyedórán át hahotázásban tartotta Carabine vendégeit, egész sereg tréfás megjegyzésre szolgáltatott alkalmat, melyek nagyon is léhák, semhogy helyet találhatnának oly műben, melytől az egész akadémia még megtagadná a Montyon-díjat, de a melyekből leszűrődött a név, a mi azután bozontos fején ragadt a szép bárónak, a kiről Josepha azt mondta, hogy *remek braziliai*, mint a hogy remek fáról beszél az ember! Carabine, a lorette-ek leghíresebbike, a kinek finom szépsége és csípős nyelve kiragadták a számfölötti kerület kormánybotját Turquet kisasszony kezéből és a ki inkább *Malaga* néven volt ismeretes, Sinet Szerafin kisasszony (ez volt az igazi neve) ugyanazt a helyet foglalta el du Tillet bankár mellett, a mit Mirah Josepha d'Hérrouville herczeg mellett.

Ugyanaznap reggelén, a melyen Saint-Estève-né sikert jövendölt Victorin-nek, Carabint hat óra tájban így szólt du Tillet-hez:

— Ha kedves volnál, ebédet rendelnél a *Szikkla*-ban és elhoznád Combabust is; szeretnénk megtudni, van-e kedvese . . . Én igen-re fogadtam . . . nyerni akarok . . .

— A Princes-palotában mindig meglehet találni, majd beszélök vele, — felelte du Tillet; — jól fogunk mulatni. Hívd meg az összes fiúkat: Bixiou-t, Lora-t, szóval az egész pereputtyot.

Félhét órakor, a legszebb szalónjában annak a helyiségnek, hol egész Európa ebédelt már, az a remek ezüstdísz ragyogott az asztalon, melyet külön azokra az ebédekre tartogattak, mikor a hiúság nagy bankókkal fizeti ki a számlát. A gazdag fényáradat zuhatagként ömlött a vésett érczeműek éleire. A pinczérek, a kiket valami vidéki, ha nem nézi korukat, mindmegannyi diplomatáknak tarthatott volna, komoly arczkifejezéssel

mereven álltak, mint az oly emberek, a kik tudatában vannak, hogy busásan fizetik őket.

Öt vendég már jelen volt és várta a többi kilenczet. Ott volt először is Bixiou, minden elmés konyha sava, a ki még 1843-ban is derekasan tartotta magát és mindig egész fegyvertárával volt felszerelve az új tréfáknak, a mi Párisban épp oly ritka tünemény, mint az erény. Azután Lora Leon, a legnagyobb élő tájkép- és tenger-festő, a ki versenytársaival szemben megőrizte az a kiválóságot, hogy sohasem maradt el előző művei mögött. A lorette-ek nem tudtak ellenni az elmés megjegyzések e két királya nélkül. Se vacsora, se ebéd, se kirándulás nem eshetett meg nélkülök. Sinet Szerafin, más néven Carabine, mint a házigazda címzetes aszszonya, egyike volt az első érkezőknek és a fényözönben ott ragyogtatta Párisban páratlanul lévő vállait, nyakát, melyet mintha vésővel faragtak volna, egy ráncz sem volt rajta! hunczut arczát és áttört, kékre kékkel díszített selyem ruháját, melyen annyi volt a csipke, hogy egy falu egy hónapig megélhetett volna az árából. A szép Cadine Jenny, a ki ez este nem játszott és a kinek arczképe sokkal ismertebb, semhogy egy szót is kellene róla mondani, mesés gazdagságú ruhában jelent meg. E hölgyeknek minden összejövetel mindnegannyi öltözköverseny, a melyben mindegyikök a maga milliomosa számára akarja a díjat, ily módon mondvá vetélytársnőinek:

— Látjátok, mennyit érek!

Egy harmadik nő, a ki kétségtelenül még csak a kezdetén volt pályájának, majdnem szégyenkezve nézte a két berendezkedett és gazdag társnő fényűzését. Kék sujtással díszített egyszerű fehér cachemire-ruhát viselt, és valami ügyetlen kezű fodrász fésülte, a ki azonban tudtán kívül az egyszerűség kellemével koronázta imádnivalóan szőke haját. Ruhájában még feszélyezve érezte magát és megvolt benne, a hogy hagyományosan mondani szokták, az első lépéssel együttjáró félénkség. Valognes-ből jött, hogy Párisban helyet találjon kétségbeejtő üdeségének, a haldoklót vágyra is bíró ártatlanságának és szépségének, mely méltó volt mindahhoz, a mit

Normandia már a főváros különböző színházainak szolgáltatója. Ez érintetlen arcz vonalaiban az angyali tisztaság eszménye testesült meg. Tejszerű fehérségéről úgy sugárzott vissza a fény, mint valami tükörről. Orczáinak gyengéd színezését mintha ecsettel lehellték volna oda. Cydalise volt a neve. Mint látni fogjuk, szükséges ütő volt abban a játékban, a mit Nourisson anyó Marneffe-né ellen folytatott.

— Karjaid nem felelnek meg nevednek, kicsikém, — mondá Cadine Jenny, a kinek Carabine bemutatta ezt a magával hozott tizenhatéves remekművet.

Cydalise tényleg két szép, izmos, ideges, de vörös bőrű kart bocsátott közszemlére.

— Mit ér? — kérdé halkán Cadine Jenny Carabine-től.

— Egy örökséget.

— Mit szándékozol vele?

— Összeadom Combabus-szal!

— És mit kapsz ezért?

— Találd ki!

— Szép eziüstkészletet.

— Van már nekem három is.

— Gyémántokat?

— Boltot nyithatnék velök...

— Egy zöld majmot?

— Nem, egy Rafael-képet.

— Mi ütött hozzád?

— Josepha már kezd kiállhatatlan lenni a képeivel, — felelt Carabine, — azt akarom, hogy nekem még szebbek legyenek, mint neki . . .

Belépett du Tillet az est hőisével, a brazíliaival; utánok jött d'Hérouville herczeg Josepha-val. Az énekesnő egyszerű bársony ruhában volt; de nyaka körül százhuszezerfrancos gyöngysor csillogott, melynek szemeit alig lehetett megkülönböztetni fehér cameliához hasonló bőrén. Fekete hajfonataiba egyetlen vörös cameliát tűzött (a szépség-tapasz!), a mi bódítóan hatásos volt és szeszélyében mindegyik karjára tizenegy gyöngy-karpereczet csatolt fel. Kezet fogott Cadine Jennyvel, a ki így szólt hozzá:

— Add kölcsön ezeket az apróságokat.

Josepha lecsatolta karpereceit és egy tányéron barátnőjének nyújtotta azokat.

— Micsoda dolgok! — mondá Carabine; — csak hercegnőnek érdemes lenni! Nincs több ilyen gyöngy a világon! Herczeg úr, ön kifosztotta a tengert, hogy felékesítse ezt a leányt? — tette hozzá a kis d'Hérouville herceghez fordulva.

A színésznő csak két karpereczet vett el, a többi huszat felcsatolta az énekesnő szép karjaira és utána csókot nyomot reájuk.

Lousteau, az irodalmi csemegetáros, Palférine és Malaga, Massol és Vauvinet, Gaillard Theodor, az egyik legtekintélyesebb politikai hírlap tulajdonosa, tették teljessé a vendégek sorát. D'Hérouville herceg, a ki, mint igazi nagyúr, mindenki iránt udvarias volt, de la Palférine grófot azzal a sajátos köszöntéssel üdvözölte, mely a nélkül, hogy becsülést vagy bizalmasságot fejezett volna ki, mintegy azt mondta a jelenlevőknek: „Mi ketten ugyanabból a családból, ugyanabból a fajból vagyunk, egyenlők egymással!“ Ezt a köszöntést, az arisztokracia *sihboleth*-ét az úri polgárság elmés embereinek kétségbeejtésére találták ki.

Carabine baljára ültette Combabus-t és jobbára d'Hérouville herceget. Cydalise a brazíliai mellett ült, az ő oldalán pedig Bixiou-nak volt a helye. Malaga a herceg mellé telepedett.

Hét órakor nekiláttak az osztrigának. Nyolcz órakor, két fogás között, reákerült a sor a jeges puncsra. Mindenki ismeri az e fajta lakomák étekkorát. Kilencz órakor az egész társaság dadogott, mint a hogy dadogni kell, ha tizennégy személy negyvenkét palaczk különböző bort ivott meg. Felhordták a csemegét, az április havi rémes csemegét. E gőzös levegő csak a kis normandiai leányt részegítette meg, a ki valami karácsonyi éneket dudolgatott. Kivéve e szegény leányt, senki sem vesztette el az eszét, minthogy az ivók és a hölgyek a yacsorázó Páris legkiválóbbjai közé tartoztak. Az elmék felderültek, a szemek, habár csillogóbbakká váltak, értelemmel teljesek maradtak, de a beszéd a gúnyoló-

dásra, a pletykázásra, a kiméletlenségre fordult. A társalgás, mely addig a futtatások és a lovak, a börzei buktások, az arszlánok egymással szemben való kiválóságai és az ismert botrányok körül forgott, azzal fenyegetett, hogy bizalmassá válik és két, szív szerint toborzódó csoportokra tagolódik.

E pillanatban Carabine kacsintására, mely Lora Leon-nak, Bixiou-nak, Palférine-nek és du Tillet-nek szólt, a szerelemről kezdtek beszélni.

— A jó orvosok sohasem beszélnek betegségekről, az igazi nemesek sohasem említik őseiket, a tehetséges emberek nem szólnak műveikről — mondá Josepha, — miért beszéljünk mi a foglalkozásunkról? . . . Az operában szünetet adtam magamnak, csakhogy idejöhessenek, de bizonyára nem azért, hogy itt is *dolgozzam*. Tehát ne okoskodjunk, kedves barátnőim.

— Az igazi szerelemről van szó, kicsikém! — felelt Malaga, — arról a szerelemről, mely feledteti az emberrel önmagát, mely feledtet apát, anyát, melyért az ember eladja feleségét, gyermekeit és a melyért nem röstel . . .

— Úgy hát halljuk! — vágott közbe az énekesnő. — Nekem nem ismerős!

Nem ismerős! . . . Ez a kifejezés, mely a párisi utczagyerköczök beszédéből ment át a lorette-ek szótárába, e nők szemének és arczkifejezésének segítségével egész költeményként hat ajkaikról.

— Hát én nem szeretem önt, Josepha? — kérde halkan a herczeg.

— Ön szerethet engem igazán, — súgta mosolyogva az énekesnő a herczeg fülébe, — de én nem azzal a szerelemmel szeretem önt, a melyről szó van, hogy az egész mindenség kihaltnak tűnik fel a szeretett férfi nélkül. Ön kellemes, hasznos barátom, de nem nélkülözhetetlen, és ha holnap elpártol tőlem, egy helyett három herczegem is akad . . .

— De lehetséges-e Párisban a szerelem? — mondá Lora Leon. — Itt senkinek sincs elég ideje még a pályához sem, tehát hogyan engedhetné magát át az igazi szerelemnek, mely úgy eltölti az embert, mint a

víz a cukor lukacsait? Csak az szerethet, a ki roppant gazdag, mert a szerelem megsemmisíti az embert, körülbelül olyasformán, mint a mi kedves braziliai bárókat. Már rég megmondtam, hogy a *szélsőségek egymásba fulladnak*. Az igazi szerelmes olyan, mint az eunuch, mert számára már nincsenek nők a világon! Rejtelmes, olyan, mint az igazi keresztény, remete életet él a maga pusztájában! Nézzék csak ezt a derék brazilait! . . .

Az egész társaság Montes de Montejanos Henri-t nézte, a ki röstelkedve látta, hogy minden tekintet feléje fordul.

— Már egy óra óta legel és épp úgy nem tudja, mint a hogy az ökör nem tudná, hogy szomszédnöje a . . . ezúttal nem mondhatom: a legszebb, a legfrissebb teremtés a világon.

— Itt minden friss, még a hial is, ez a konyha becsületéhez tartozik, — mondá Carabine.

Montes de Montejanos báró barátságos arczkifejezéssel nézett a tájképfestőre és így szólt:

— Nagyon jó! Az ön egészségére!

Fejbólintással köszöntötte Lora-t, portoi borral telt poharát ajkához emelte és egy hajtásra kiürítette.

— Ön tehát szerelmes? — kérdé Carabine szomszédjától, ekként értelmezve a köszöntőt.

A braziliai báró újra megtöltötte poharát, bókolt Carabine előtt és megismételte a köszöntőt.

— Asszonyunk egészségére! — szólt most a lorette oly tréfás hangon, hogy a tájképfestő, du Tillet és Bixiou nevetésbe törtek ki.

A braziliai komoly maradt, mintha bronzból lett volna. E hidegvérűség ingerelte Carabine-t. Biztosan tudta, hogy Montes szerelmes Marneffe-nébe; de nem volt elkészülve e megátalkodott hitre, a dolgában bizonyos férfi e makacs hallgatására. A nőt épp oly gyakran itélik meg szerelmesének magatartásából, mint a szerelme kedvesének viselkedéséből. Büszkeségében, hogy szereti Valeriát és hogy ez meg őt szereti, a báró mosolya gúnyos színezetet öltött ez avatott ismerők előtt, de egyébként is pompás látványt nyújtott: a bor nem

változtatott arczszínén és szemei, melyek a megbarnúlt arany sajátos fényével ragyogtak, megőrizték lelkének titkait. Carabine mondta is magában:

— Micsoda nő! Hogy lepecsételte ezt a szívet!

— Valóságos szikla! — szólt halkított hangon Bixiou, a ki tréfának vette az egészet és nem is sejtette, mily fontosságot tulajdonít Carabine ez erősség lerombolásának.

Míg Carabine jobb oldalán e látszólag oly frivol beszélgetést folyt, balja felől d'Hérouville herceg, Lousteau, Josepha, Cadine Jenny és Massol tovább vitakoztak a szerelemről. Azt fejtegették, vajjon e ritka jelenségeket a szenvedély, a makacsság vagy pedig a szerelem idézi-e elő? Josepha, a kit ez elméletek nagyon untattak, másra akarta terelni a beszélgetést.

— Önök mind arról beszélnek, a mit egyikök sem ismer! Van-e önök között valaki, a ki annyira szeretett egy nőt, egy magához méltatlan nőt, hogy eltékozolta érte vagyonát, gyermekeinek vagyonát, eljátszotta jövőjét, romba döntötte múltját, meglopva az államot kitétte magát a gályarabság veszélyének, megölte bátyját és fivérét, oly készségesen engedte bekötni szemét, hogy eszébe se jutott, hogy talán azért teszik vakká, hogy ne lássa a mélységet, a melybe, végső szeszélyből, bele is lökték? Du Tillet pénzszekrényt hord a bal mellbimbója alatt, Lora Leon az elmésségét tartja ott, Bixiou kinevetné magát, ha önmagán kívül mást is szeretne, Massol-nak miniszteri tárcza van a szíve helyén; Lousteau-nak, a ki türte, hogy de le Baudraye asszony elhagyja, egyszerűen zsigereihez tartozik a szíve; a herceg úr nagyon is gazdag, semhogy tönkrejutással tehetne bizonyosságot szerelméről; Vauvinet nem számít, mert a váltóleszámitolókat kirekesztem az emberi nemből. Így tehát egyikök se szeretett, de én sem, meg Jenny sem és Carabine sem. A mi engem illet, életemben csak egyszer láttam olyan embert, a minőt most leírtam. Ez, — fordult Cadine Jennyhez, — a mi szegény Hulot bárónk volt, a kit most úgy kerestetek, mint egy elveszett kutyát, mert meg akarom találni.

— Ah! — szólt magában Carabine különös arcz-

kifejezéssel nézve Josephara. — Nourisson anyónak tehát két Rafael-képe van, hogy Josepha is azt a hírt pengeti, a melyet én.

— Szegény ember! — mondá Vauvinet. — Nagyszerű, remek ember volt. Micsoda fellépés, micsoda modor! Olyan benyomást tett, mint I. Ferencz. Micsoda láng volt benne! És mily ügyes, mily lángelméjű volt a pénzszerzésben! A hol van, bizonyosan most is ebben fárad és pénzt fog csiholni még azokból a csontokból rakott falakból is, a minőket Páris külvárosaiban lát az ember. Kétségtelenül ezek között rejtőzik . . .

— És mindez, — mondá Bixiou, — azért a kis Marneffe-néért! Ugyan megadta neki!

— Crevel barátomnak lesz a felesége! — jegyezte meg du Tillet.

— És Steinbock barátomért bolondúl! — mondá Lora Leon.

E három mondat, mintha három pisztolygolyó lett volna, mely Montes mellébe fűródott. Elsáppadt és anyyira szenvedett, hogy csak nagy kinnal tudott felállani.

— Ilyen csak pizkokemberektől telhet ki! — mondá. — Kikérem magamnak, hogy egy tisztességes nő nevét az önök bukott nőivel együtt említsék! Főként pedig hogy tréfáik czéltáblájává tegyék.

Zajos tetszésnyilvánítás és taps szakította félbe. Bixiou, Lora Leon. — Vauvinet, du Tillet, Massol kezdék. A többiek kórusban folytatták.

— Éljen a császár! — mondá Bixiou.

— Koronát neki! — kiáltott fel Vauvinet.

— Rőf-rőf Medor tiszteletére! Hurrah Brazília! — kiáltott Lousteau.

— Ah! te rézbőrű báró, tehát szereted a mi Valeriánkat? — mondá Lora Leon. — Nem utáltad meg?

— Nem parlamentaris ugyan, a mit mondott, de nagyszerű volt! . . . — jegyezte meg Massol.

— De, szerelmetes kliensem, téged hozzám ajánlottak, én vagyok a bankárod, ártatlanságod szégyenemre válik.

— Ah! mondja meg ön, a ki komoly ember . . . — fordúlt a braziliai du Tillet-hez.

— Köszönöm a többiek nevében, — vágott közbe Bixiou, a ki felállt és meghajolt.

— Mondjon valami bizonyosat!... — folytatá Montes, ügyet se vetve Bixiou közbeszólására.

— Nos hát! — felelt du Tillet, — van szerencsém közölni veled, hogy meg vagyok híva Crevel lakodalmára.

— Ah! Combabus védelmére kel Marneffe-nénak! — mondá Josepha, a ki ünnepélyesen felállott.

Tragikus arczkifejezéssel odament Monteshez, bárátságosan fejbe legyintette, egy pillanatig tréfás csodálkozással nézte és a fejét rázta.

— Hulot az egyik példa a mindenek ellenére való szerelemre, ime a másik, — mondá, — de ez nem számít, mert a forró égöv alól jön!

A hogy Josepha gyengéden homlokára ütött a brazilainak, Montes visszaroskadt székébe és pillantásával du Tillet-hez fordult:

— Ha csak játékszere vagyok párisias tréfálkozásának, — mondá neki, — ha csak ki akarta csikarni titkomat...

És lángövbe fogta az asztalt, az összes vendégeket átjárva egyetlen pillantással, melyben a brazilai nagy heve égett.

— Kérem, vallja be, — folytatá könyörgő és csaknem gyermeki hangon; — de ne rágalmazzon egy nőt, a kit szeretek...

— Ugyan! — felelt füléhez hajolva Carabine; de hát ha Valeria nemtelenül elárult, megcsalt, kijátsozott és én egy óra múlva nálam bizonyítékokat szolgáltatok erről, mit tennél?

— Azt nem mondhatom meg itt, e ficzkók jelenlétében, — mondá a brazilai báró.

Carabine megértette.

— Nos hát, hallgasson! — felelt mosolyogva, — ne nevetesse ki magát Páris legelméőbb embereivel, hanem jöjjön el hozzám, majd beszélünk a dologról.

Montes meg volt semmisülve.

— Bizonyítékokat!... — dadogta, — gondolja meg...

— Annyi bizonyítékot kapsz, hogy sok is lesz, — felelt Carabine, — csak meg ne ártson az eszednek, ha már a gyanú is ennyire a fejedbe szállt.

— Micsoda megátalkodott egy alak, még rosszabb, mint a boldogúlt hollandi király! — Lássuk csak, Lousteau, Bixiou, Massol meg ti többiek! Nem vagytok holnaputánra mindnyájan hivatalosak Marneffe-néhez? — kérde Lora Leon.

— *Ja*, — felelt du Tillet. — Van szerencsém ismételni, báró, hogy ha esetleg feleségül szándékoznál venni Marneffe-nét, Crevel szavazata meg fog buktatni, mint valami törvényjavaslatot. Barátom és egykori pajtásom, Crevel nyolczvanezer livre évi jövedelmet tud kimutatni, rólad pedig alkalmasint nem sejtettek ennyit, mert ebben az esetben, azt hiszem, előnyben részesítettek volna.

Montes félig álmadozó, félig mosolygó arcczal hallgatott, mely rettenetesnek tünt fel az egész társaságnak. E pillanatban a főpinczér Carabinehoz sietett és fülébe súgta, hogy valami rokona a szalónban várja és beszélni óhajt vele, A lorette felkelt, kiment és fekete csipkével lefátyolozva Nourisson anyót találta a szalónban.

— Nos, leányom, elmenjek hozzád? Beleharapott?

— Igen, anyókám, a pisztoly oly erősen van megtöltve, hogy attól félek, szétdurran, — felelt Carabine.

HARMINCZHATODIK FEJEZET.

Az 1840-es Páris jutányos paradicsoma.

Egy órával utóbb Montes, Cydalise és Carabine, a Sziklá-ból jövet, beléptek a Saint-Georges utczában Carabine kis szalónjába. Nourisson anyó a kandalló mellett egy karosszékben ült.

— Ni csak, a nagynéném! — mondá Carabine.

— Igen, leányom, magam jöttem el azért a kis havipénzért. Te megfélekedtél róla, noha jó szíved van, pedig holnap számlákat kell kifizetnem. A szabónő nem

várhat. Kikkel kísértetted magadat? . . . Ez az úr nagyon bosszúsnak látszik . . .

Az utálatos Nourisson anyó, a kinek átváltozása e pillanatban már tökéletes volt és a ki valami jó öreg asszonynak látszott, felállt, hogy megölelje Carabine-t, egyikét ama száz és egynéhány lorette-nek, a kiket ő irányított a bűn rémes pályáyra.

— Ez egy Othello, a ki nem téved és a kit ime van szerencsésen bemutatni: Montes de Montejanos báró úr . . .

— Oh! ismerem a báró urat, sokat hallottam felőle; Combabus-nek nevezik, mert csak egy nőt szeret; Párisban ez annyi, mintha egyet se ismerne. Nos, talán éppen erről van szó? Marneffe-néről, Crevel menyasszonyáról? Lásza, kedves uram, inkább áldania kellene a sorsot, sem hogy átkozná . . . Nagyon semmirevaló kis nőcske ez. Én tudom, mi lakik benne!

— Eh mit! — mondá Carabine, a kinek Nourisson anyó, mikor megölelte, egy levelet csúsztatott a kezébe, — te nem ismered a brazíliaikat. Olyan legények ezek, a kik szeretik, ha nyársra húzzák a szívüket! . . . Minél féltékenyebbek, annál inkább keresik, hogy még féltékenyebbek legyenek. Ő bárósága arról beszél, hogy mindenkit felkonczol és nem fog bántani senkit, mert szeret. Én azonban azért hoztam ide a báró urat, hogy átszolgáltassam neki szerencsétlenségéről azokat a bizonyítékokat, a miket a kis Steinbock-tól kaptam.

Montés mámorosan állt és úgy hallgatta e szavakat, mintha nem is reá vonatkoznának. Carabine levetette bársony-köpenyét és elolvasta a következő levél facsimilés másolatát:

„Kedves cziczám! Ő ma este Popinot-nál ebédel és csak tizenegy órakor jön értem az operába. Félhatkor távozom hazuról és reményelem, ott találalak kis fészünkben, hova a *Maison d'or*-ból fogsz ebédet hozatni. Úgy öltözködjél, hogy elkísérhess az operába. Négy óránk lesz, a mit kettesben tölthetünk. E levélkét vissza fogod nekem adni, nem mintha Valeriád nem bízna benned, készségesen feláldoznám érted életemet, vagyonomat, boldogságomat, de félek a véletlen tréfáitól.“

— Nézd csak, báró, itt van a szerelmes levél, a melyet Steinbock gróf ma reggel kapott. Nézd meg a czímzést! Az eredeti írást már elégették.

Montes ide-oda forgatta a papírt, reáismert az írásra és egy okos gondolat ötlött az eszébe, a mi mutatja, hogy mennyire elvesztette a fejét.

— Ah! micsoda érdeke van önnek abban, hogy széttépje szívemet? Mert bizonyára vajmi drágán váltotta meg a jogot, hogy egy időre kezébe kapja a levelet és lemásoltathassa, — mondá Carabine-ra nézve.

— Oh! de nagy bolond! — felelte Carabine Nourisson anyó intésére. — Hát nem látod ezt a szegény Cydalise-t, ... egy tizenhatéves gyermek, a ki három hónap óta annyira szerelmes beléd, hogy se nem eszik, se nem iszik és a kit kétségbeejt, hogy még egy szórakozott pillantásra se méltatod.

Cydalise szemére szorította zsebkendőjét és úgy tett, mintha sírna.

— Ha még olyan szent Nebántsvirág-nak látszik is, dühöng, hogy egy férfi, a kiért bolondúl, egy hitvány asszonynak a számára, — folytatta Carabine, — képes volna megölni Valeriát . . .

— Ohó! — mondá a braziliai, — ez az én dolgom.

— Ölni! — Te, kicsikém? — szólt Nourisson anyó. — A mi országunkban ez már nem szokás.

— Oh! — felelt Montes, — én nem tartozom ehhez az országhoz! Oly világban élek, a hol fittyet hányok törvényeiteknek, és ha bizonyítékaim lesznek . . .

— Ah! hát ez a levél semmi? . . .

— Semmi, — felelt a braziliai. — Nem hiszek az írásnak; látni akarok . . .

— Oh! látni akarsz! — mondá Carabine, a ki pompásan elérte hamis nagynénje újabb intését; — mindent láthatsz, kedves tigrisem, de azzal a feltétellel . . .

— Miféle feltétellel?

— Nézz Cydalise-ra.

Nourisson anyó intésére Cydalise gyöngéd tekintettel nézte a braziliait.

— Fogod szeretni? Gondoskodik róla? — kérde Carabine. — Az ily szép leány megérdemli, hogy palo-

tája és fogata legyen. Szörnyűség volna, hogy gyalog kelljen járnia. És neki... adósságai vannak... Mennyivel tartozol? — kérdezte Carabine megcsípve Cydalise karját.

— Annyit ér, a mennyit megér, — mondá Nourisson anyó. — Csak vevő akadion reá!

— Hallgassanak ide! — kiáltott Montés, a kinek végre felnyílt a szeme ez asszonyi remekmű észrevevése, — megláthatom Valeriát? . . .

— És még Steinbock grófot is! — mondá Nourisson anyó.

A vén asszony tíz percz óta figyelte a brazilait, immár kész eszköznek látta a gyilkosságra, melyre szüksége volt, főként pedig eléggé elvakultnak, hogy ne ügyeljen azokra, a kik vezetik és közbelépett.

— Cydalise, drága braziliai barátom, unokahúgom és kissé nekem is van szavam az ügyben. Tíz percz alatt bebizonyíthatjuk az egész leleplezést; mert Steinbock gróf éppen egyik barátnőmtől bérlti azt a bútorozott szobát, melyben Valeria e pillanatban a fekete kávé issza, a mi furcsa fekete kávé ugyan, de hát ő kávénak nevezi. Egyezzünk meg tehát, Brazília fia! Szeretem Braziliát, jó forró ország. Mi lesz unokahúgommal?

— Vén strucczmadár! — mondá a báró, a kinek Nourisson anyó kalaptollai az arcát súrolták, — félbeszakítottál a beszédben. Ha módot adsz reá, hogy Valeriát . . . együtt találjam azzal a művészzel . . .

— Magától értetődik, oly helyzetben, a minőben te szeretnél vele lenni, — mondá Carabine.

— Úgy fogom ezt a normandiai leányt és elviszem magammal . . .

— Hova? — kérdezte Carabine.

— Braziliába! — felelt Montés. — Feleségül veszem. Nagybátyám tíz négyszögmérföld eladhatatlan földet hagyott reám, ennek még mindig birtokosa vagyok; száz négerem lakik ott, másféle ember nincs is, csak négerek, a kiket nagybátyám vásárolt . . .

— Egy rabszolgakereskedőnek az unokaöccse, — szólt Carabine ajkbiggyesztve, — ezt még meg kell

gondolni. — Cydalise, gyermekem, szereted a nége-
reket?

— Ugyan! Carabine, — mondá Nourisson anyó, —
ne tréfáljunk. Az ördögbe is! A báró úr meg én komoly
dologban járunk.

— Ha ismét francia nőt csatolok magamhoz, azt
akarom, hogy egészen az enyém legyen, — folytatá a
brazíliai. — Figyelmeztetem, kisasszony, én király
vagyok, még pedig nem alkotmányos király; czár va-
gyok, a ki mindegyik alattvalómat megvásároltam és
senki sem távozhat birodalmamból, a mely száz mér-
földnyire van minden lakott helytől, és befelé vad-
emberektől, a part felé pedig akkora sivatagtól van hatá-
rolva, mely nagyobb, mint az önök Franciaországa...

— Inkább választanék itt egy padlásszobát! —
mondá Carabine.

— Én is így gondolkodom, — felelt a brazíliai, —
és eladtam a birtokaimat, rio-de-janeiro-i házamat, hogy
visszajöjjek Marneffe-néért.

— Az ember nem vállalkozik csak úgy vaktában
ilyen utazásra, — mondá Nourisson anyó. — Ön meg-
kívánhatja, hogy önmagáért is szeressék, mert szép
ember, nagyon szép ember... Oh! beh szép is, — for-
dult Carabine felé.

— Nagyon szép! Még szebb, mint a longjumeau-i
postakocsis, — felelt a lorette.

Cydalise megfogta a brazíliai kezét, a ki lehetőleg
gyöngéden elhárította őt magától.

— Visszajöttem, hogy elragadjam Marneffe-nét! —
folytatá a brazíliai, — és tudják, miért késtem három
évig a visszajövetellel?

— Nem, kis vademberem, — mondá Carabine.

— Nos hát, ő annyiszor hangoztatta, hogy egyedül
szeretne velem élni, egyedül valami pusztában...

— De hisz ez nem vadember, — szólalt meg Cara-
bine kitörő nevetéssel, — hanem a civilizált szama-
rak törzséből való.

— Annyiszor ismételte ezt, — folytatá a báró,
ügyet se vetve a lorette gúnyolódására, — hogy e ren-
geteg birtok közepére gyönyörű házat építtettem. Azután

visszajöttem Franciaországba, hogy megkeressem Valeriát és azon az éjjelen, mikor viszontláttam...

— Viszontláttam, ez jól hangzik, — mondá Carabine, — megjegyzem magamnak!

— Azt mondta, várjuk be a nyomorúlt Marneffeknek a halálát és én beleegyeztem, még azokat az ajándékokat is megbocsátva neki, a melyeket Hulot-tól kaptam. Nem tudom, van-e szoknyában járó ördög, de ez az asszony ettől fogva kielégítette minden szenvedélyemet, minden kívánságomat; egy pillanatra se adott okot, hogy kételkedjem benne!...

— Ez már mégis sok! — mondá Carabine Nourisson anyónak.

A vénasszony helyeslőleg bólintott.

— Hitem ez asszonyban, — mondá Montes, miközben könyek gördültek végig az arczán, — oly erős, mint szerelmem. Az imént is, majdhogy fel nem pofoztam az egész társaságot...

— Láttam! — mondá Carabine.

— Ha megcsalt, ha férjhez megy és ha e pillanatban Steinbock karjában van, ezer halált érdemel és én megölöm, mint a hogy eltaposok egy férget...

— És a rendőrök, kicsikém?... — mondá Nourisson anyó a vén boszorkány oly mosolyával, melytől hideg fut végig az ember hátán.

— És a biztos, a bírák, az esküdszék, az egész kavarodás?... — mondá Carabine.

— Ön csak beszél, drágám, — folytató Nourisson anyó, a ki tudni akarta, hogy miként gondolja a braziliai a bosszúállást.

— Megölöm! — ismételte fagyosan a braziliai. — Ah! Önök vadembernek neveztek... Azt hiszik majd követem honfitársaik ostobaságát és a patikába megyek mérget vásárolni?... A míg idejöttem, fontolóra vettem, hogy miként álljak bosszút, ha igazat mondtak Valeriáról. Az egyik négeremben benne van a legbiztosabb állati méreg, egy rettenetes betegség, mely többet ér minden növényi méregnél és a melyből csak Braziliában lehet meggyógyulni: ezt átvéttem Cydalise-zal, a kitől viszont átveszem én, azután a mikor majd a

halál ott kering Crevel és felesége ereiben, én már túlleszek az Azori-szigeteken, unokahúgával együtt, a kit meggyógyítottak és feleségül veszek. Nekünk vadembereknek megvannak a magunk módszerei!... Cydalise az eszköz, a melyre szükségem van, — mondá a fiatal normandiai leányra tekintve. — Mennyivel tartozik?...

— Százezer franckal! — mondá Cydalise.

— Ritkán szól, de jól beszél, — mondá halkan Carabine Nourisson anyónak.

— Megörülök! — kiáltott fel rekedten a brazíliai egy pamlagra roskadva. — Belehalok! De a magam szemével akarom látni, mert lehetetlenség! Egy lithografált levél!... Ki biztosít, hogy nem hamisítvány?... Hogy Hulot báró szeretője volt Valeriának?... szolt visszaemlékezve Josepha elbeszélésére; — de hiszen az, hogy él, bizonyíték ez ellen!... Én, ha nem lenne egészen az enyém, egy pillanatig se hagynám életben!...

Rettenet volt Montés-re nézni és még rémitőbb hallani! Üvöltött, csapkodott, a mihez hozzáért, mindent összetört, a palissander-fát úgy zúzta, mintha üveg lett volna.

— Hogy garázdálkodik! — mondá Carabine Nourisson anyóra pillantva. — Hallod, kicsikém, — folytatá hátbaütve a brazíliait, — az őriöngő Roland jól fest a költeményben; de egy lakásban nagyon prózai és nagyon költséges.

— Fiam, — mondá Nourisson anyó fölkelve és a bánatos brazíliai elé állva, — én is a te hitedet vallom. Ha az ember annyira szeret, hogy a halálig oda van kapcsolva valakihez, úgy az élettel kell fizetni a szerelemért. A hűtlenségre a teljes összezúzás a válasz. Én becsüllek, csodállak, helyeslem, a mit tenni akarsz, főleg a módért, melyet kieszeltél és a mely magamat is négerbaráttá tesz. De te szeretsz! Nem fogsz meghátrálni?...

— Én? . . . Ha igazán gyalázatos . . .

— Azonban végre is túlságosan sokat fecsegsz! — vágott szavába Nourisson anyó fölocsudva elragadtatásából. — Az az ember, a ki bosszút akar állani és a ki azzal kérkedik, hogy a vadak tanítványa, másként viseli magát. Hogy kedvesedet ott csiphesd a paradicsomában,

Cydalise-el együtt kell odamenned és úgy kell tenned, mint ha csak a szobaleány tévedéséből és a szeretőddel nyitnál be a szobába. Semmi lárma! Ha meg akarod magadat bosszulni, ravaszkodnod kell, olyan arcot kell vágnod, mintha kétségbe volnál esve és hagyd, hogy még a kedvesed támadjon neked? . . . Igen? — mondá Nourisson anyó, látva az ámulatot, a mivel a braziliai e fondorlatos útbaigazítást hallgatta.

— Menjünk, vén struczczmadár, — felelte, — menjünk! . . . Már értem.

— Isten veled, mókuskám, — mondá Nourisson anyó Carabine-nak.

Intett Cydalise-nak, hogy menjen Montes-zel és egyedül maradt Carabine-nal.

— Most pedig, kicsikém, már csak egytől félek, attól, hogy megfojtja! Szép kis csávába kerülnék, nekünk csak *szeliden* való működnünk. Oh! azt hiszem, megnyerted a Rafael-képet, csakhogy azt mondják, Mignard festette. Légy nyugodt, így még sokkal szebb, Azt mondják, a Rafael-képek mind egész feketék, míg ez oly kedves, mintha Girodet műve volna.

— Én csak Josephát akarom lefőzni! — kiáltott fel Carabine. — Hogy Miquard-ral-e vagy Rafael-lel, azzal nem törődöm . . . Milyen gyöngyei voltak ma este is annak a semmiházinak! . . . Az ember kész volna el-kárhozni értök!

Cydalise, Montés és Nourisson anyó beszálltak egy bérkocsiba, mely Carabine kapúja előtt állt. Nourisson anyó halkán megmondta a kocsisnak, hogy hajtson az olasz-telep egy házához, hová néhány pillanat alatt eljuthattak volna, mert a Saint-Georges-utczától odáig mindössze hét-nyolcz percz a távolság; de Nourisson anyó azt parancsolta, hogy a kocsi a Peletier-utczán át menjen, még pedig lépésben, hogy szemügyre vehessék az állomáshelyeken levő kocsikat.

— Brazíliai, — mondá Nourisson anyó, — nézd meg, nem látod-e angyalod kocsiját és cselédeit.

A hogy elhaladtak mellette, a báró ujjával reámutatott Valeria fogatára.

— Embereinek azt mondta, hogy tíz órakor jöjje-

nek érte, ő meg bérkocsiban ment abba a házba, a hol most Steinbock gróffal van, ott megebédelt és egy félóra múlva az operában lesz. Jól beosztotta az idejét! — mondá Nourisson anyó. — Így azután érthető, hogy oly sokáig tudott az orrodnál fogva vezetni.

A braziliai nem felelt. Tigrissé változva visszanyerte azt a rendíthetetlen hidegvért, melyet az ebéden annyira csodáltak benne. Nyugodt volt, mint a bukott kereskedő, ha már beadta a mérleget.

A végzetes ház előtt egy kétlovas bérkocsi állott, egyike azoknak, melyeket a vállalat nevéől *generalis-*nak neveznek.

— Maradj a helyeden, — mondá Nourisson anyó Montes-nak. — Ide nem lehet úgy belépni, mint valami csapszékbe. Majd érted jönnek.

Marneffe-né és Venczeszlav paradicsoma nem hasonlított Crevel kéjlakához, melyet Crevel eladott Trailles Maxime grófnak, mert véleménye szerint, már fölöslegessé vált. A paradicsom, az e világi javak paradicsoma az olasz-telep egyik házának egy negyedik emeleti, a lépcsőházba nyíló szobája volt. E ház minden emeletén, mindegyik lépcsőfordulónál volt egy-egy szoba, mely eredetileg konyha gyanánt szolgált a lakások mellett. Minthogy azonban a ház lassankint a titkos szerelem szállóféléje lett, melyben óriási árakat kellett fizetni, a főbérlnő, az igazi Nourisson-né, a kinek a Neuve-Saint-Marc-utczában divatárú-kereskedése volt, bölcsen fölismerte e konyhák rengeteg értékét és ebédlő-szerű berendezést adott nekik. E helyiségek mindegyike, melyet két vastag fal választott el a többi szobától és a mely az utczáról kapta a világosságot, nehéz kettős szárnyasajtájával, mely a lépcsőház felől zárta, teljesen el volt különítve. Lakmározás közben tehát bátran lehetett beszélni a legfontosabb titkokról is, nem kellett attól tartani, hogy idegen fül hallja. Még nagyobb biztonság okáért, az ablakokon kívül csukóernyők, belül pedig függönyök voltak. Mindezeknél fogva egy-egy ily szobáért havonként háromszáz francot kellett fizetni. E paradicsomokkal és rejtelmekkel teljes házat az igazi Nourisson-né huszonnégyezer francért bérelte és min-

den évben átlag húszezer francot nyert rajta, azonkívül a mit helyettesének (az ál-Nourisson-nénak) fizetett, kire a kezelést bízta.

Az a paradicsom, melyet Steinbock gróf bérelt, ki volt kárpitozva. A vörösre viaszolt koczkás padló keménységét és hidegségét puha szőnyeg tette érezhetetlenné. A bútorzat két csinos székből és az alcove-ban levő ágyból állott, az utóbbi félig el volt fedve egy finom ebéd maradékaival megrakott asztaltól, melyen két hosszúnyakú palaczk és egy jégdarabok között elnyúló pezsgős üveg jelezte Bacchus mezejét, a melynek Vénusz a munkálója. Volt még a szobában egy kis ülőke mellett egy jó, kipárnázott karosszék is, továbbá egy csinos kis rózsafa öltöző-asztal Pompadour-stílusban keretezett tükörrel, mely utóbbi bútordarabokat kétségtelenül Valeria szállíttatta ide. A tetőzetről függő lámpa félvilágosságát az asztalon és a kandallón álló gyertyák fénye növelte.

E vázlat *urbi et orbi* festménye a titkos szerelemnek, abban a hitvány keretben, melyet az 1840-ik év Párisa adott neki. Vajmi messze vagyunk a bűnös szerelemnek attól a képétől, melyet háromezer év előtt Vulcan ábrázolt!

A mikor Cydalise és a báró fölfelé haladtak, Valeria, a lobogó tűzzel égő kandalló előtt állva, éppen befűzette magát Venczeszlav-val. Ez az a pillanat, a mikor az olyan nő, a ki se nem túlságosan kövér, se nem túlságosan sovány, mint a milyen volt a karcsú, elegáns Valeria, természetfölötti szépségeket mutat. A rózsás, nedves színű bőr még a legfáradtabb szemnek is magára vonja a tekintetét. A test vonalai, melyek ilyenkor oly kevésbé vannak leplezve, az alsószoknya esésében és a vállfüző hajlásában oly tisztán tűnnek elő, hogy a nő ellenállhatatlanná válik, mint általában minden, a mitől el kell búcsúznunk. A boldog és mosolygó pillantás, a hogy a tükörbe néz, a türelmetlenkedő láb, a kéz, mely helyresimítja a rosszul rendbehozott fürtöket, a szem, melyből a hála árad, a megelégedés tüze, mely hasonlatosan a lenyugvó naphoz, lángba borítja az egész arcot, minden, de minden az emlékek bányájává teszi ezt az

órát! . . . Bárki, ha visszatekint életének első botlásaira és lel bennök egynémely ily gyönyörűséges részletet, ha nem is menti, de talán megérti a Hulot-k és a Crevel-ek örültségét. A nők oly jól ismerik a hatalmat, a mit e pillanat nekik ad, hogy mindig megtalálják benne, — hogy úgy mondjuk — a kártalanítást a légyottért.

— Végezz már! Még két év után sem tudsz befűzni egy nőt! Igazán, ebben is túlságosan lengyel vagy! Már tíz óra, drága Venceszlavom! — mondá Valeria nevetve.

E pillanatban egy gonosz szobaleány kis pengével ügyesen fölpattantotta a szárnyasajtó zárját, Ádám és Éva üdvének e biztosítékát. Hirtelen kinyitotta az ajtót, mert az efajta édenek bérlőinek rendszerint sietős a dolguk és föltárta egyikét azoknak a bájos genre-képeknek, a minőket Gavarni utánczói oly gyakran állítanak ki a tárlaton.

— Tessék, asszonyom, — mondá a leány.

És Cydalise, nyomában Montès báróval, belépett.

— Hiszen itt vannak! . . . Bocsánat, asszonyom, — mondá a megrémült Cydalise.

— Hogyan! Hisz ez Valeria! — kiáltott föl Montes hevesen becsapva az ajtót.

Marneffe-né, a kit erősebb fölindulás fogott el, semhogy leplezhette vona, a kandalló melletti székbe roskadt. Két könyecsepp csillogott szemében, de nyomban föl is száradt. Reánézett Montes-re, megpillantotta Cydalise-t és erőltetett nevetésben tört ki. A megsértett asszony méltósága feledtette vele hiányos öltözékének helytelen voltát: odalépett a brazilaihoz és oly büszkén nézett reá, hogy szemei török gyanánt csillogtak.

— Ime tehát, — mondá végigmérve a brazilait és Cydalise-ra mutatva, — mi van az ön hűsége mögött! Ön, a ki úgy fogadkozott előttem, hogy a szerelem atheistáját is meggyőzhette volna! Ön, a kiért oly sokat elkövettem, még vétkeztem is! . . . Igaza van, uram, az ily fiatal és szép leány mellett én számba se jöhetek! . . . Tudom, mit akar mondani, — folytatá Venceszlav-ra mutatva, a kinek rendetlen öltözéke sokkal nyilvánvalóbb bizonyíték volt, semhogy tagadni lehe-

tett volna. — Ez az én ügyem. Ha még szerethetném önt e gyalázatos árulás után, mert hiszen ön kikémlelt, arannyal fizetett e lépcső minden fokáért, megvásárolta a ház asszonyát, a cselédet, talán még Reine-t is . . . Oh! mily szép dolog ez! Ha még maradt volna bennem némi vonzalom egy ily hitvány ember iránt, oly okokat mondhatnék neki, hogy kétszer oly erősen szeretne, mint eddig! . . . De én itt hagyom önt, uram, kétségeivel, melyek lelkiismeretfurdalásokká fognak válni . . . Venceszlav, a szoknyámat!

Elvette a szoknyát, magára öltötte, a tükör elé állt és nyugodtan bevégezte öltözködését, egy pillantást se vetve a braziliaira, mintha csak teljesen magában lenne.

— Készen van, Venceszlav? Menjen előre.

Félszeggel és a tükörből kémlelve nézte Montes arcát; haloványságában fölismerhetni vélte azt a gyöngegséget, mely ezeket az oly erős férfiakat kiszolgáltatja a női varázsnak; oly közel húzódva hozzá, hogy beszívhatta azokat a rettenetes illatokat, melyek megrészegetik a szerelmeseket, megfogta a kezét és érezve, hogy remeg, szemrehányó arczczal nézett reá:

— Fölhatalmazom, hogy mondja el, a mit látott, Crevel úrnak; nem fog hinni önnek, éppen ezért jól tesszem, hogy nőül megyek hozzá; holnapután már a férjem lesz . . . és nagyon boldoggá fogom tenni! . . . Isten önnel! igyekezzék, hogy elfeledjen . . .

— Ah! Valeria, — kiáltott föl Montes Henri karjai közé zárva Marneffe-nét, — ez nem lehet! . . . Jőjj velem Braziliába!

Valeria a báróra nézett és újra meglelte rabszolgáját!

— Ah! Henri, ha még mindig szeretnél, két év múlva feleséged lennék; e pillanatban azonban nagyon alattomosnak látszol . . .

— Esküszöm, hogy elkábítottak, álbarátok karjaim közé vetették e nőt, mindez csak véletlenség! — mondá Montes.

— Tehát még megbocsáthatnék neked? — szolt Valeria.

— És bizonyos, hogy férjhez mégysz? — kérde a báró mardosó aggódással.

— Nyolczvanezer franc évjáradék! — mondá Valeria félig komikus lelkesedéssel. — És Crevel annyira szeret, hogy bele fog halni!

— Ah! értelek, — mondá a braziliai.

— Nos hát néhány nap múlva majd beszélünk egymással, — mondá Valeria.

És győztesen távozott.

— Most már nincsenek aggályaim! — mondá magában a báró, a ki egy pillanatra mintegy megkövülten állva maradt. — Ez az asszony a szerelemre számít, hogy megszabadúljon ettől a hülyétől, épp úgy, mint a hogy' Marneffe tönkremenésében ő reá számított!... Az ég haragjának leszek az eszköze!

Két nappal utóbb du Tillet mindama vendégei, a kik oly jókedvűen szedték szét Marneffe-nét, ott ültek asztalánál, miután egy órával előbb új bőrt öltött, elcserélve nevét Páris egyik maire-jének dicsőséges nevével. Az ily pletykázó árulások a párisi élet legközönségebb csekélysegei közé tartoznak. Valeriának megvolt az az élvezete, hogy a templomban ott láthatta a braziliai bárót is, a kit Crevel, mint tökéletes férj, henczegésből szintén meghívott az esküvőre. Hogy Montes is jelen van a reggelin, senkit se lepett meg. Mindezek az elmés emberek régtől fogva megszokták a szenvedély gyávaságait, a gyönyör megalkuvásait. Steinbock mély búskomorsága, mert hogy kezdte megvetni a nőt, a kit anygallá magasztosított, roppant tapintatos valaminek látszott. A lengyel mintegy azt mondta vele, hogy közte és Valeria között mindennek vége. Lisbeth is bekukkantott, hogy megölelje drága Crevel-néjét és kimentette magát, hogy nem vesz részt a reggelin, mert Adeline-hez kell sietnie, a ki nagyon rosszul van.

— Légy nyugodt, — mondá a búcsúzáskor Valeriának, — el fognak fogadni és hozzád is fognak járni. A báróné már a puszta szavakra, hogy: *kétszázezer franc*, majd halálra vált! Oh ezzel mindnyájukat a mardokban tartod; de, ugyebár, majd elmondod nekem, hogy miről van szó? . . .

Egy hónappal az esküvő után Valeria már tizedszer is összepörölt Steinbock-kal, a ki magyarázatokat kért tőle Montés Henri-re vonatkozólag, emlékezetébe idézte azokat a szavakat, melyeket a paradicsomban lefolyt jelenet alkalmával mondott és nem elégedve meg azzal, hogy a megvetés legerősebb kifejezésével ostorozta Valeriát, még olyannyira ügyelt is minden lépésére, hogy ennek Venceszlav féltékenysége és Crevel buzgólkodása közé szorúlva, nem volt szabad egyetlen pillanata se. Nem lévén többé oldala mellett Lisbeth, a ki mindig okos tanácsokkal látta el, odáig ragadtatta magát, hogy durván szemére hányta Venceszlav-nak a pénzt, a mit neki kölcsönzött. Steinbock büszkesége annyira föllázadt, hogy többé nem jött a Crevel-palotába. Valeria elérte célját, hogy visszanyerhesse szabadságát, egyidőre el akarta távolítani Venceszlavot. Megvárta, a mikor Crevel-nek vidékre kellett utaznia Popinot grófhhoz, hogy megtárgyalja Crevel-né bemutatását és ezt az alkalmat fölhasználta, hogy találkát adjon a bárónak, a kit egy egész napon át magának akart tartani, és közölhesse vele az okokat, melyektől a brazíliai szerelmének meg kell kétszereződnie. Reine, a ki a kapott összeg nagyságából következtetett bűnének mértékére, e nap reggelén megkísérelte, hogy figyelmeztesse úrnőjét, a ki iránt természetesen jobban érdeklődött, mint valami ismeretlen iránt; de minthogy azzal fenyegették, hogy ha fecseg, bolonddá nyilvánítják és a Salpétrière-be csukatják, meg volt félemledve.

— Asszonyom, most oly boldog! — mondá; — miért terhelné magát azzal a brazíliaival?... Èn nem bíznám benne!

— Igazad van, Reine, — felelt Valeria; — éppen ezért ki is adom az útját.

— Ah! asszonyom, ennek igazán örülök. Félek ettől a feketebőrűtől! Olyan embernek látszik, a kitől minden kitelik . . .

— Beh ostoba vagy! Kettőnk közül neki kell félnie. E pillanatban belépett Lisbeth.

— Drága kis őzikém, de rég nem láttalak! — mondá

Valeria. — Nagyon boldogtalan vagyok . . . Crevel halálra untat, Venceszlav pedig nincs meg többé, összevesztünk.

— Tudom, — felelt Lisbeth, — és éppen e miatt jövök. Victorin ma este öt óra tájban találkozott veled, épp, a mikor a Valois-utca egy huszonöt sous-s korcsmájába akart belépni; addig beszélt neki, míg ellágyította és hazahozta a Louis-le-Grand-utczába . . . Hortense, mikor Venceszlav-ot lesoványodva, szenvedőn, kopott ruhában látta, kezét nyujtotta neki . . . Ime, hogy árúlsz te el engem!

— Henri úr van itt! — jelentette halkán az inas Valeriának.

— Hagyj magamra, Lisbeth; holnap majd mindent megmagyarázok! . . .

Csakhogy, a mint ki fog tűnni, Valeria nemsokára senkinek se magyarázhatott meg semmit.

HARMINCZHETEDIK FEJEZET.

Valeria nevelve mondott jóslatai beteljesednek.

A törlesztések folytán, melyeket Victorin de Nücingen bárónak fizetett, Hulot báró nyugdíja május vége felé egészen fölszabadult. Ismeretes, hogy a nyugdíjesedékes részleteit csak az életbenlétről szóló bizonyítvány fölmutatása ellenében fizetik ki s minthogy Hulot báró hollétéről senki sem tudott, a Vauvinet javára lefoglalt részletek ott halmozódtak a kincstárban. Miután Vauvinet aláírta az okmányt, mely megszüntette a lefoglalást, immár szükségessé vált megtalálni a bárót, hogy a hátralékos összeget föl lehessen venni. Hála Bianchon doktor kezelésének, a báróné visszanyerte egészségét. Egy levéllel, melynek helyesírása elárulta d'Hérouville herczeg közreműködését, a derék Josepha is hozzájárult Adeline teljes fölépüléséhez. Ime, mit írt az énekesnő negyvennapos búzgó nyomozás után a bárónénak:

„Báróné asszonyom!

Hulot úr két hónap előtt a Bernardins-utczában lakott Chardin Elodie csipkejavítónővel, a ki Bijou kisasszonytól elcsábította; de azóta, mindenét otthagya, szó nélkül eltűnt és nem is sejtik, hogy hová lett. Őn azonban nem csüggedtem és felkutatásával megbíztam egy embert, a ki azt hiszi, hogy a Bourbon-boulevard-on már meg is pillantotta.

A szegény zsidóleány be fogja váltani az ígéretet, a mit a keresztény asszonynak tett. Az angyal imádkozók a démonért! Az égben van néha eset erre.

Mély tisztelettel vagyok mindenkorra alázatos szolgálója

Mirah Josepha.“

Hulot d'Ervy mester, nem hallva többet a rettenetes Nourrisson anyóról és miután apósa már megnősült, sógora visszatért a családi fedél alá, új anyósa részéről semmiféle kellemetlenségben sem volt része és anyja napról-napra jobban lett: ismét átengedte magát politikai és ügyvédi tevékenységének, az órákat napoknak számító párisi élet sodrának. Meg lévén bízva, hogy a képviselők kamarájában egy jelentést terjeszsen elő, az ülészak vége felé kénytelen volt, hogy egy egész éjszakát a munkának szenteljen. Kilencz óra tájban visszavonult dolgozószobájába és a míg az inast várta, hogy behozza az ellenzős gyertyatartókat, apjára gondolt. Szemrehányást tett magának, hogy a nyomozást egészen az énekesnőre hagyta és elhatározta, hogy holnap fölkeresi e tárgyban Chapuzot urat, mikor egyszerre ablakán át, a szürkületi homályban egy pompás aggasztó pillantott meg, kinek sárga koponyáját ősz haj körítette.

— Mondja meg, drága uram, hogy engedjenek be önhöz egy szegény remetét, a ki a pusztából jött, hogy adományokat gyűjtsön egy szent menhely felépítésére.

E megszólaló látomány hirtelen eszébe juttatta az ügyvédnek a szörnyű Nourrisson anyó jóslatát és megremegett.

— Eressze be azt az aggastyánt, — mondá az inasnak.

— Be fogja büdösíteni a szobát, — felelt a szolgál, — barna csuha van rajta, a mit Syriából való eljövetele óta még egyszer se vetett le és inget se visel...

— Eressze be, — ismételte az ügyvéd.

Az aggastyán belépett. Victorin bizalmatlan tekintettel vizsgálta az állítólagos zarándok remetét és egyik remek példányát látta maga előtt azoknak a nápolyi bárátoknak, a kiknek csuhája testvér a lazzaronik rongyával és a kiknek szandálja bőrhulladék, épp úgy, mint ők maguk ember-hulladékok. Annyira a hamisítatlanság benyomását tette, hogy az ügyvéd, bár megőrizte bizalmatlanságát, belsőleg megpirongatta magát, a miért Nourrisson anyó boszorkánymesterségére gondolt.

— Mit óhajt?

— A mit ön adni akar.

Victorin egy talléroszlopról levett egy ötfrancost és az idegen felé nyújtotta.

— Ötvenezer franchoz képest ez vajmi kevés, — szólt a pusztai kéregető.

E szavak hallatára Victorin-nek nem lehetett többé kétsége.

— És vajjon az ég beváltotta ígéreteit? — szólt az ügyvéd összevonva szemöldökeit.

— A kételkedés bűn, fiam! — felelt a remete. — Ha csak a temetés után akar fizetni, úgysis jó; egy hét múlva visszajövök.

— A temetés! — kiáltott fel az ügyvéd felemelkedve helyéből.

— Cselekedtünk, — mondá kifelé haladóban az aggastyán, — és Párisban a halottak sebesen vágatnak.

Mire Hulot, a ki lehajtotta fejét, felelni akart, a sérény aggastyán már eltűnt.

— Egy szót sem értek a dologból, — mondá magában az ifjabb Hulot. — Egy hét múlva azonban, ha addig meg nem találjuk, visszakérem tőle atyámat. Vajjon honnan szedi Nourrisson-né (igen, így hívják) az ilyen színészeket?

Másnap Bianchon doktor, miután megvizsgálta Lisbeth-et, a ki egy hónap óta valami könnyebb fajta légcsőhurut miatt kénytelen volt a szobát őrizni, megengedte a bárónénak, hogy lemenjen a kertbe. A tudós doktor, a ki mielőtt Lisbethről véleményt mondott volna, még be akarta várni az elhatározó tüneteket, lekísérte a bárónét a kertbe, hogy lássa, milyen hatása van a szabad levegőnek arra az ideges remegésre, mely miatt kezelte. Ez idegbaj gyógyítása izgatta Bianchon lángelméjét. A báróné és gyermekei, látva, hogy e nagy és híres orvos leül és néhány pillanatot nekik áldoz, udvariasságból társalogni kezdtek vele.

— Ön ugyancsak el van foglalva, még pedig vajmi szomorú elfoglaltsággal! — mondá a báróné. — Én tudom, hogy mit jelent, ha az ember naphosszat egyebet se lát, mint csak nyomorúságot és testi szenvedést.

— Asszonyom, — felelt az orvos, — ismerem, hogy a könyörületesség milyen látványok szemléletére kényteleníti önt; de lassanként bele fog szokni, épp úgy, mint a hogy mi is megszokjuk a dolgot. Ez a társadalmi törvény. Senki se lehetne gyóntató, közhivatalnok, ügyvéd, ha az *osztály-érzés* nem fékezne a *szívet*. Ki tudna e nélkül élni? Vajjon a háború idejében a katona nem lát-e még rémesebb dolgokat, mint a milyenek a miéink? És mindazok a katonák, a kik már voltak a tűzben, jobbá válnak. Nekünk megvan a sikerült gyógyítás élvezete, mint a hogy önnek megvan az öröme, hogy egy családot megmentett az éhség borzalmaitól, az elzülléstől, a nyomortól és visszaadott a munkának, a társadalomnak; de mi vigasztalja meg a köztisztviselőt, a rendőrhivatalnokot, az ügyvédet, a ki azzal tölti életét, hogy felkutatja az érdeknek, e társadalmi szörnyetegnek, mely ismeri a sikertelenség keserveit, de sohasem fogja ismerni a bűnbánatot, a legbűnösebb szövevényeit? A társadalom egyik fele a másik fél megfigyelésével tölti éltét. Van egy régi ügyvéd-barátom, a ki most már nyugalomba vonúlt és a kitől azt hallottam, hogy tizenöt év óta a jegyzők és ügyvédek épp oly bizalmatlanok ügyfeleik iránt, mint ügyfeleik ellenfelei iránt. Az ön fia ügyvéd, nem volt még

reá eset, hogy kártvallott azzal szemben, a kinek ügyét védelmezte?

— Oh! nagyon sokszor, — mondá mosolyogva Victorin.

— És mi az oka e mélyen elharapódzott bajnak? — kérdé a báróné.

— A vallás hiánya, — felelt az ügyvéd, — és a hódítás, a mit a bankárság tett, mely nem más, mint a megszilárdult önzés. Valamikor a pénz még nem volt minden; voltak más kiváltságok, melyek versenyeztek vele. Így a nemesség, a tehetség, az államnak tett szolgálat; de ma a törvény a pénz szerint méri az embereket, erre alapítja a politikai hivatottságot! Vannak közhivatalnokok, a kik nem tartoznak a megválaszthatók közé, Rousseau-t nem lehetne megválasztani! Mert az örökségek folyton újra meg újra osztódnak, mindenki kénytelen azzal, hogy húsz éves korától fogva csak magával törődjön. Nos hát, a vagyonszerzés szüksége és az alkalmazandó módszer aljassága között nincs akadály, mert a vallásos érzés, mindazok dicséretes igyeke vése ellenére is, a kik a katholicizmus újjászületésére törekednek, hiányzik Francziaországból. Ime, így beszélnek azok, a kik, mint én, belső szervezetében vizsgálják a társadalmat.

— Önnek vajmi kevés öröme lehet! — mondá Hortense.

— Az igazi orvosnak, — felelt Bianchon, — a tudomány a szenvedélye. Ez az érzés és társadalmi hasznosságának tudata élteti. Lássá, most is effajta tudományos örömben van részem és sok felületes ember szívtelennek mondhatna érte. Holnap egy érdekes dologról fogok beszámolni az orvosi akadémiában. Egy rég letűnt betegség megfigyelésével foglalkozom: halálos betegség, melylyel szemben a mérsékelt égöv alatt tehetetlenek vagyunk, mert csak Indiában gyógyulhat meg; — egy oly betegségről van szó, mely a középkorban uralkodott. Tíz nap óta folyton betegeimre gondolok, mert ketten vannak, férj és feleség! Nincsenek rokonságban önökkel? Mert, ügyebár, ön Crevel úr leánya? — fordult Célestine felé.

— Mit! Apám az ön betege?... — kérde Célestine. — A Barbet-de-Jouy-utczában lakik?

— Igen, igen, — felelt Bianchon.

— És halálós a betegség? — szólt Victorin iszonyodva.

— Megyek apámhoz! — kiáltott fel Célestine felugorva.

— Ezt határozottan megtiltom önnek, — felelt nyugodtan Bianchon. — A betegség ragályos.

— Hiszen ön is jár oda, — felelt a fiatal asszony. Azt hiszi, hogy a leánytól a kötelesség kevesebbet kíván, mint az orvostól?

— Az orvos, asszonyom, tudja magát védeni a ragályozás ellen, a meggondolatlanság pedig, melylyel ön oda kar sietni, bizonyoság, hogy ön nem képes az én elővigyázatosságomra.

Célestine felkelt, szobájába ment és felöltözött, hogy távozzék hazulról.

— Van reménye, hogy megmentheti Crevel urat és a feleségét? — kérde Victorin Bianchon-tól.

— Reményilem, — de nem hiszem, — felelt Bianchon. — A dolog megmagyarázhatatlan előttem... E betegség a négereknél, meg az amerikai őslakóknál szokott előfordulni, kiknek bőre másféle, mint a fehér fajhoz tartozóké. Már pedig semmiféle érintkezést se tudok megállapítani a négerek, rézbőrűek vagy meszticzek és Crevel úr vagy a felesége között. Egyébként habár előttünk nagyon szép eset is ez a betegség, mindenki más visszaborzadna tőle. A szegény teremtés, a ki úgy mondják, szép volt, ugyancsak meglakolt és éppen abban, a mivel vétkezett, a mennyiben most rettenetesen csúnya, ha ugyan egyáltalában még csúnyának is lehet mondani!... Haja és fogai mind kihullanak, olyan a képe, mint a bélpoklósé, irtózat önmagának is; kezei, melyekre borzalom reánézni, zöldes hólyagokkal vannak borítva; leválóban levő körmei ott maradnak a sebekben, melyeket felvakar; összes végtagjait az üszkösödés pusztítja.

— És mi okozza mindezt? — kérde az ügyvéd.

— Oh! — felelt Bianchon, — az ok a vérben

van, mely rettenetes rohamossággal bomlik. A vérrel akarok valamit kezdeni, elemeztem: megyek is haza és megnézem, mit talált barátom, Duval tanár, a híres vegyész, hogy aztán megpróbálkozzam egyikével azoknak a kétségbeesett kísérleteknek, a minőkkel néha lebírnak a halált.

— Isten ujjá ez, — mondá a báróné mélyen meghatva. — Bár az az asszony oly szenvedéseket mért reám, hogy örületemben néha az isteni büntetést kértem a fejére, most azt kívánom, Istenem, vajha sikerülne önnek, doktor úr, megmenteni őt.

Az ifjabb Hulot-t szédülés fogta, váltakozva anyját, nővérét és a doktort nézte és remegett, hogy kitalálják gondolatait. Gyilkosnak vélte magát. A mi Hortense-t illeti, ő nagyon igazságosnak tartotta a büntetést. Célestine visszatért, hogy felkérje férjét, kísérje el.

— Ha odamennek, maradjanak egy lábnyira a betegek ágyától, ez az egész elővigyázat. Nehogy egyikük is érintse a haldoklót! Önnek, Hulot úr, el kell kísérnie feleségét, hogy megakadályozza e tilalom áthágását.

Adeline és Hortense, magukra maradva, fölmentek Lisbeth-hez. A gyűlölet, a mit Hortense Valeria iránt érzett, oly heves volt, hogy nem tudta visszafojtani kitörését.

— Lisbeth! — kiáltott fel, — anyám és én megvagyunk bosszúlva. Az a méreggel telt teremtség önmagát is megharapta, elevenen rothad el!

— Hortense, — mondá a báróné, — ez nem keresztény nőhöz való beszéd. Inkább imádkozzál Istenhez, hogy tegye bűnbánóvá a boldogtalant.

— Mit beszéltek! — kiáltott fel Betti felemelkedve székéről. — Valeriáról szóltok?

— Igen, — felelt Adeline, — halálra van ítélve, rettenetes betegség tört ki rajta, melynek már a pusztá leírása rémületet kelt.

Betti néni fogai összeverődtek, hideg verejték lepte el, egész valójában megrendült, a mi mutatta, mily szenvedélyes barátsággal viseltetik Valeria iránt.

— Megyek hozzá! — mondá.

— De hiszen az orvos megtiltotta, hogy kimenj a szobából!

— Nem bánom! megyek! . . . Az a szegény Crevel, mennyire szenvedhet, mert nagyon szereti a feleségét!

— Ő is halálán van, — felelt Steinbock grófné. — Ah! minden ellenségünket az ördög tartja a markában.

— Az Isten! leányom . . .

Lisbeth felöltözött, magára vette híres sárga cachemire-kendőjét, fekete bársony főkötőjét, felhúzta félcipőit és mitsem hajtvá Adeline és Hortense ellenkezésére, elrohant, mintha valami zsarnoki erő üzte volna. Néhány perczzel a Hulot-pár után megérkezve a Barbet-utczába, Lisbeth két orvost talált ott, a kiket Bianchon doktor hivatott, hogy lássák ezt a páratlanul ritka megbetegedést és a kikhez most maga is csatlakozott. Az orvosok a szalónban állva fejtegették a betegséget, miközben hol az egyik, hol a másik bement Valeria vagy Crevel szobájába, hogy egy pillantást vessen a betegre és e futó szemléletből érvet merítsen a vitához.

Két fővélemény szerint oszlottak meg a tudomány e fejedelmei. Egyikök, a ki egyedül állt vélekedésével, mérgezésre gondolt és tagadva, hogy a középkorból ismert betegség kiújulása forogna fenn, személyi bosszúállást sejtett. Három másik a nyirok és a nedvek bomlásában kereste a baj kútfejét. A másik vélemény, melyet Bianchon is vallott, azt tartotta, hogy a betegséget a vérnek, bizonyos ismeretlen principium romboló hatása folytán bekövetkezett megfertőzése okozza. Bianchon magával hozta a vérvizsgálat eredményét feltüntető írást, melyet Duval tanár adott át neki. Az alkalmazandó gyógyeljárás, jóllehet így is csak kétségbeesett és mérőben tapogatózó kísérlet volt, ennek az orvosi problémának a megoldásától függött.

Lisbeth mintegy megkövülten maradt állva három lépésnyire az ágytól, melyen Valeria halódott, merthogy az Aquinói Szent-Tamásról nevezett templom egyik káplánját látta barátnője ágyafejénél, az ápolónője pedig egy irgalmas nővér volt. A vallás megmentésre érdemes lelket vélt a rothadó tömegben is, melynek öt érzéke közül

már csak a látása volt meg. Az irgalmas nővér, az egyetlen teremtés, a ki elvállalta Valeria ápolását, kissé távolabb állt. Így tehát a katolikus egyház, ez az isteni testület, melyet mindenütt és mindenben hevít az önfeláldozás szelleme, úgy lelkileg, mint testileg, ott állt e gyalázatos és beszenyezett haldokló mellett, egyaránt részeltetve őt végtelen jóságában és a könyörület kiapadhatatlan gazdagságában.

A megrémült cselédek nem lehetett reábírní, hogy az úr vagy az asszony szobájába belépienek; csak magukkal törődtek és úgy ítéltek, hogy gazdáikat méltán éri a lakolás. A fertőzés oly nagyfokú volt, hogy noha az ablakok tárva voltak és a legerősebb illatszereket locsolták szét, senki se tudott sokáig Valeria szobájában maradni. Egyedül a vallás virrasztott mellette. Miként is lehetett volna, hogy egy oly kiválóbb elméjű nő, mint Valeria, ne kérdezze magától, micsoda érdek marasztalja nála az Egyház e két képviselőjét? Éppen azért a haldokló hallgatott a pap szavára. A bűnbánat behatolt a romlott lélekbe és nőtt abban a mértékben, a hogy a romboló betegség mind nagyobb pusztításokat vitt végbe szépségében. Gyöngébb szervezetű lévén, sokkal kevesebb ellenállást tanúsított a bajjal szemben, mint Crevel és neki kellett meghalnia elsőnek, annál inkább, mert a betegség is előbb tört ki rajta.

— Ha nem lettem volna beteg, eljöttem volna, hogy ápoljalak, — mondá végre Lisbeth, miután egy pillantást váltott barátnője lesütött szemével. — Már vagy húsz nap óta nem mozdultam ki a szobából; de a mikor a doktortól hallottam az állapotodat, ide rohantam.

— Szegény Lisbeth, te még szeretsz! Látom, — mondá Valeria. — Hallgass ide! Már csak egy vagy két napom van gondolkodni, mert nem mondhatom, hogy: *élni*. Láthatod, már nincs testem, csak sártömeg vagyok.... Nem engedik, hogy tükörbe nézzek... Csak az ért utól, a mit megérdemeltem. Ah! hogy kegyelmet nyerjek, szeretném jóvá tenni mindazt a rosszat, a mit elkövettem.

— Oh! — mondá Lisbeth, — már meg is haltál, hogy így beszélsz.

— Ne háborgassa a nőt a bűnbánásban, hagyja meg keresztény érzésében, — mondá a pap.

— Vége! — mondá magában Lisbeth megborzadva. — Nem ismerek rá se a szemére, se a szájára! Egyetlen vonása sem a régi! És az elme is megbomlott! Oh! ez rettenetes!...

— Te nem tudod, — folytatá Valeria, — mi a halál, mit jelent a halál utáni napra gondolni, arra, hogy mit találunk a koporsóban: férgeket a testnek, de mit a léleknek? . . . Ah! Lisbeth, érzem, van túlvilág! . . . és a rémülettől nem érzem a feloszló hús fájdalmát! . . . Én, a ki egy szentet gúnyolva, nevetve mondtam Crevel-nek, hogy Isten bosszúja a szerencsétlenség minden formáját felöltheti . . . Nos hát, próféta voltam! . . . Ne játszszał, Lisbeth, a szent dolgokkal! Ha szeretsz, kövesd példámat, térj meg!

— Én, — felelt nyugodtan a lotharingiai parasztleány, — mindenütt bosszúállást láttam a természetben, a rovarok életüket áldozzák, csakhogy kielégítsék bosszúvágyukat, ha bántást szenvedtek! És ezek az urak is, — mondá a papra mutatva, — nem azt mondják-e ők is, hogy Isten bosszút áll és hogy bosszúja örökké tartó?...

A pap szelídséggel teljes pillantást vetett Lisbeth-re és szólt:

— Ön nem hisz Istenben.

— De hát lásd, hova jutottam! — mondá Valeria.

— És hogyan támadt rajtad ez az üszkösödés? — kérdé a vénleány, a ki megmaradt parasztos hitetlenségében.

— Oh! Henri írt nekem néhány sort, a melyek után nem lehet kétségem sorsom felől. Ő ölt meg. Meghalni, épp akkor, a mikor tisztességes életre akartam térni és úgy halni meg, hogy borzalom legyen mindenkinek, a ki reám néz . . . Lisbeth, tégy le minden bosszúállásról. Légy jó ahhoz a családhoz, a melynek végrendeletemben én is visszaajándékozom mindazt, a mi felett rendelkezhetem! Látod, leányom, noha te vagy az egyetlen, a ki nem fut el tőlem irtózáttal, kérlek,

távozzál, hagyj el; . . . már csak annyi időm van, hogy Istennek ajánljam magamat! . . .

— A takarodót fújja, — mondá magában Lisbeth a szoba küszöbén.

Minden ismert érzés leghevesebbike, a barátság, a mit nő nő iránt érez, sem tudott versenyezni az Egyház hősi állhatatosságával. Lisbeth, a kit már fojtogatott a halálos pára, távozott a szobából. Az orvosokat még mindig vitázva találta. Azonban Bianchon véleménye győzött és már csak a kísérlet megejtésének módjáról vitatkoztak.

— Mindenesetre nagyszerű bonczolás lesz, — mondá az egyik ellenfél, — a két hullát felhasználhatjuk, hogy összehasonlításokat tegyünk.

Lisbeth követte Bianchon-t, a ki a beteg ágyához lépett és a kin nem is látszott, hogy észrevenné a büzt, mely onnan áradt.

— Asszonyom, — mondá, — erélyes gyógyeljárást fogunk alkalmazni önnél, a mely még megmentheti . . .

— És ha megment, — mondá Valeria, — visszanyerem előbbi szépségemet is?

— Talán! — mondá a tudós orvos.

— Ismerem az önök *talán*-ját! — mondá Valeria. — Olyan leszek, mint azok a nők, a kik a lángokba estek! Hagyjon egészen az Egyháznak! már csak Istennek tetszhetem! Igyekezni fogok, hogy kibékítsem magammal, ez lesz utolsó kaczerkodásom! Igen, *be akarom fogni a jó Istent!*

— Ime, ez az én szegény Valeriám beszéde, most reáismerek! — mondá Lisbeth sírva.

A vén leány kötelességének tartotta, hogy bemerjen Crevel szobájába is, a hol ott találta Victorin-t és feleségét, a kik három lépésnyire ültek a haldokló ágyától.

— Lisbeth, — mondá Crevel, — feleségem állapotát titkolják előlem; te láttad őt, hogy van?

— Jobban; azt mondja, hogy meg van mentve! — felelt Lisbeth, a ki Crevel megnyugtatósa végett megengedhetőnek tartotta ezt a kétértelműséget.

— Ah! helyes, — felelt a maire, — mert féltem,

hogy betegségének én vagyok az oka... Az ember nem lehet büntetlenül egy illatszert-kereskedés utazója. Van mit szememre vetnem. Ha elveszteném, mi lenne belőlem? Becsületemre, gyermekeim, imádom ezt a nőt.

Crevel megkísérelte, hogy felülve, kedvencz tartását öltse magára.

— Oh! papa, — mondá Célestine, — ha felgyógyulsz, fogadni fogom mostohaanyámat, esküszöm!

— Szegény kis Célestine! — felelt Crevel, — jer ölelj meg!

Victorin visszatartotta feleségét, a ki felugrott.

— Ön feledi, — szólt szelíden az ügyvéd, — hogy betegsége ragályos...

— Igaz, — felelt Crevel; — az orvosok odáig vannak az örömtől, hogy bennem újra megtaláltak valami középkori pestist, a miről azt hitték, hogy már kipusztúlt a világból és a mivel most teledobolhatják iskoláikat... Nagyon érdekes!

— Papa, — mondá Célestine, — légy bátor és le fogod győzni a betegséget.

— Legyetek nyugodtak, gyermekeim, a halál kétszer is meggondolja, mielőtt Páris egyik maire-jéhez nyúlna! — mondá komikus hidegvérrel. — Aztán meg, ha kerületem eléggé szerencsétlen lesz, hogy elveszítse a férfiút, a kit kétszer tisztelt meg a szavazataival... (Mit! Látjátok, mily könnyűséggel fejezem ki magamat!) nos hát, nem ijedek meg a csomagolástól. Utazó ügynök voltam, megszoktam az elutazást. Ah! gyermekeim, én kemény legény vagyok.

— Igérd meg papa, hogy az Egyház idejöhet ágyadhoz.

— Soha! — felelt Crevel. — Mit gondolsz! Én a forradalom tején nőttem fel és ha nem vagyok is oly elmés, mint Holbach báró, lelki erő tekintetében kiállom vele a versenyt. Most még inkább a régensség korabeli, szürke muskétás, Dubois abbé és Richelieu marsal kortársa vagyok, mint bármikor! Teringette! Szegény feleségem, a ki elvesztette a fejét, csak az imént küldött hozzám egy miseinges embert, hozzám, Béranger bámulójában, Lisette barátjához, Voltaire és Rousseau

gyermekéhez... Az orvos puhatolódzasképp, hogy lássa, vajjon a betegség levett-e a lábamról, megkérdezte tőlem: „Beszél az abbé úrral?...“ Nos, úgy tettem, mint a nagy Montesquieu. Reánéztem az orvosra, ilyenformán, — és kezét intően fölemelve, arcját háromnegyedrésztt feléjük fordította, úgy, a hogy arczképén volt feltüntetve, — és így szóltam hozzá:

. *Itt járt e szolgál;*
A rend nevében jött, de rendet nem csinált.

A *rend nevében* elmés szójáték, mely mutatja, hogy Montesquieu elnök úr még haldoklásában is megőrizte elméjének kellemét, mert hát ő hozzá jezsuita papot küldtek!... Szeretem ezt a passust... az életéről nem igen van mit mondani, de a halála. Ah! a passus! megint szójáték! Montesquieu passusa.

Az ifjú Hulot szomorúan nézte apósát és azt kérdezte magában, vajjon az ostobaság és a hiúság ereje nem ugyanakkora-e, mint a lélek igazi nagyságáé? Az okok, melyek a lélek rúgóit működésbe hozzák, merőben idegenek az eredményektől. Az erő, a mit valamely nagy gonosztevő nyilvánít, ugyanaz a valami volna, a mi egy Champsenets-t képessé tesz, hogy büszkén lépjen a vérpadra?

A hét végére Crevel-né, miután hallatlan kínokat kellett elszenvednie, már el volt temetve és két nap múlva Crevel követte feleségét. Így a házassági szerződés kikötései hatálytalanokká váltak és Crevel visszaörökölte, a mit Valeriának adott.

A temetés után való nap az öreg barát megjelent az ügyvédnél, a ki egy szót sem szólva fogadta. A barát némán kinyújtotta a kezét és Hulot Victorin mester, ugyancsak némán, átadott neki nyolczvan darab ezerfrancos bankjegyet, a mi a Crevel pénzesfiókjában talált összegből került. Az ifjabb Hulot-né örökölte a presles-i birtokot és még harmincezer franc évjáradék is jutott neki. Crevel-né háromszázezer francot hagyott Hulot báróra. A görvélykóros Stanislas kapta, mire nagykorú lesz, a Crevel-palotát, a mihez még huszonnégyezer franc évjáradék is járult.

HARMINCZNYOLCZADIK FEJEZET.

A tékozló apa hazatérése.

A sok és fenséges feladatú egyesület között, a melyeket a katolikus könyörületesség Párisban szervezett, van egy, melyet de la Chanterie asszony alapított és a melynek az a célja, hogy polgári és egyházi esketésben részesítse a nép ama gyermekeit, a kik csak összeállanak. A törvényhozók, a kik nagyon ragaszkodnak az anyakönyvelés hasznaihoz, az uralkodó polgárság, mely nem enged a jegyzők díjaiból, úgy színlelik, mintha nem tudnák, hogy a köznép háromnegyedrésze nem tud tizenöt francot fizetni a házassági szerződés elkészíté-
 seért. A jegyzői kamara ebben a tekintetben mögötte van a párisi ügyvédek kamarájának. A párisi ügyvédek, a kiket annyira megrágalmaznak, vállalják a szűkölködők pöreit, míg a jegyzők még mindig nem szánták reá magukat, hogy díjtalanul készítsék el a szegény emberek házassági szerződéseit. A mi a kincstárt illeti, az egész kormányzati gépezetet meg kellene mozgatni, hogy e részben engedjen a szigorúságából. Másrészt az Egyház is megadóztatja a házasságot. Franciaországban az Egyház kiváltképpen fiskusi természetű: Isten házában nemtelen üzérkedést folytat a padokkal és székekkel, a mivel megbotránkoztatja az idegeneket, jóllehet nem feledhette el, mily haraggal űzte ki a Megváltó a templomból a kúfárokat. Ha az egyház nehezen tágít jogaitól, úgy kell hinnünk, hogy jövedelmének jelentékeny részét ezekből nyeri, a mikor is az Egyház hibájáért az államot terheli a felelősség. E körülmények okozzák, hogy ma, mikor sokkal többet törődnek a négerekkel és a javítóintézetek apró bűnöseivel, semhogy a szenvedő tisztességes emberekkel is foglalkozhatnának, — sok becsületes pár concubinatusban él, mert nincs harmincz francia, a mi a legolcsóbb díjszabás, mely mellett a jegyző és az anyakönyves, a polgármesteri hivatal és az Egyház két párisit összeesket. De la Chanterie asszony egyesülete, mely azért alakult, hogy

vallásos és törvényes útra vezesse a szegény háztartásokat, felkeresi ezeket a párokat, a kiket annál könnyebben lel meg, mert mint szűkölködőket segíyezi őket, még mielőtt polgári viszonyaik felől tudakozódnék.

Mikor Hulot báróné már teljesen felépült, újra hozzálátott dolgainak végzéséhez. Ekkor történt, hogy a tiszteletreméltó de la Chanterie asszony felkérte Adeline-t, csatolja hozzá ahhoz a jótékonyasághoz, melyet közvetít, a vadházasságok törvényesítését is.

A báróné erre nézve abban a gyászos negyedben végezte első kísérleteit, melyet azelőtt *Kis-Lengyelország*-nak neveztek és a melyet a Rocher-utcza, a Pépiniére-utcza és a Miroménil-utcza határolnák. Ez a terület mintegy függeléke volt a Saint-Marceau-külvárosnak. E negyed jellemzésére elég annyit mondanunk, hogy némely háztulajdonosok, a kiknek házaiban foglalkozás nélküli iparosok, veszedelmes ószeresek, gyanús keresetforrásból tengődő szegények laknak, nem merik a lakbért követelni és nem találnak végrehajtót, a kik a nem fizető lakóknál eljárjanak. A sepkuláczió, mely most a Faubourg-du-Roule-utcza körül levő pusztaság terület beépítésére törekszik, kétségtelenül mássá fogja tenni e hely lakosságát is, mert Párisban a csákány sokkal hathatósabb eszköze a civilizálásnak, semmint gondolnák! A vállalkozási szellem azzal, hogy szép és elegáns, portásfülkével ellátott, járdával szegélyezett és boltokkal felszerelt házakat épít, a lakbér nagysága folytán kiküszöböli az ismeretlen keresetforrású embereket, a bútortól szűkölködő háztartásokat és a rossz lakókat. A különböző negyedek ilyenformán szabadulnak meg a gyanús népségtől és azoktól a lyukaktól, melyekbe a rendőrség csak akkor teszi be a lábát, ha nem térhet ki a parancs elől.

1844 júniusában a Labrude-térnek és környékének még vajmi kevésbé volt megnyugtató képe. A sétáló, a ki a Pépiniére-utczából véletlenül letévedt ezekbe a borzalmas utcákba, csodálkozva látta, hogy az arisztokrácia mellett itt közvetlen közelben tanyáz a legvégsőbb ágról-szakadtság. Itt, ezekben a negyedekben, a hol a tu-

datlan szegénység és a végletes nyomor tengődik, élnek az utolsó nyilvános írnokok, a kik még Párisban találhatók. A hol ezt a nagy betűkkel írt két szót: *Nyilvános írnok* valamely pinczeszoba vagy besüppedt földszinti helyiség ablakára kiragasztott fehér papírlapon olvasák, bátran következtethetik, hogy abban a negyedben sok a tudatlan, következőképpen a szerencsétlen, vétkes és bűnös ember. Minden bűnnek a tudatlanság az anyja. A bűn mindenekelőtt hibás okoskodás.

Mialatt a báróné betegen feküdt, e negyedben, melynek ő mintegy a második gondviselése volt, a Soleil-közben egy új nyilvános írnok telepedett le. Ez írnoknak, a kiról egyébként úgy sejtették, hogy német származású, Vyder volt a neve és egy fiatal leánynyal élt, a kire oly féltékeny volt, hogy sehova se engedte menni, csak a Saint-Lazare-utczai tisztos kályharakókhoz, a kik olaszok voltak, mint a hogy általában az összes kályharakók olaszok és már régtől fogva Párisban laktak. Hulot báróné, de la Chanterie asszony alapítványából, e kályhás-családot megmentette a tönktől, mely nyomorba döntötte volna őket. Néhány hónap alatt a jólét váltotta fel a szükölködést és a vallásosság vert tanyát azokban a szívekben, melyek nemrég még az olasz kályhások sajátos hevületével káromolták a Gondviselést. A báróné egyik első látogatása tehát e kályhaműves-családnak szólt. A látvány, mely annak a háznak az udvarában, a hol a Rocher-utca közelében a Saint-Lazare-utczában e derék emberek laktak, elébe tárult, boldoggá tette a bárónét. A család a most már jól felszerelt, a Domo d'Ossola-völgyéből való olasz inasoktól és munkásoktól hemzsegő raktárak és műhelyek felett lakott egy kis lakásban, melybe a munka meghozta a bőséget. A bárónét úgy fogadták, mintha a Szent Szűz jelent volna meg. Miután egy negyedóráig a munka menetéről tudakozódott a férjtitől, Adeline azzal tett eleget a szent kémkedés kötelezettségének, hogy azokról a szerencsétlenekről kérdezősködött, a kiket a kályharakó-család esetleg ismer.

— Ah! drága asszonyom, — mondá a kályhás felesége, — ön, a ki az elkárhozottakat kimentí a pokolból,

itt a közelben találhat egy fiatal leányt, a kit kiragadhatna a romlásból.

— Ismeri jól? — kérde a báróné.

— Férjem egyik volt gazdájának, bizonyos Judicinak, a ki 1798-ban, a forradalom után jött Franciaországba, az unokája. Napoleon császár idejében Judici apó Páris egyik legelső kályhása volt; 1819-ben halt meg és szép vagyont hagyott a fiára. A fiatal Judici azonban rossz nővel mindent elprédált és azzal végezte, hogy a legravasszabbat közülök feleségül is vette, ez volt az anyja ennek a szegény kis leánynak, a ki most mult tizenötéves.

— És mi történt vele? — kérde a báróné, a kit élénk érdeklődésre bírt a hasonlatosság, a mit e Judici és férje jelleme között látott.

— Nos hát, ez a kicsike, a kit Atala-nak hívnak, otthagya apját, anyját, hogy itt együtt lakjék egy vén némettel, a ki legalább is nyolczvanéves, valami Vyder nevezetűvel, a ki az írni, olvasni nem tudó népeknek végez mindenféle ügyeket. Ha legalább ez a vén kéjencz, a ki, azt beszélik, a kicsikét ezerötszáz francért vásárolta az anyjától, feleségül vette volna ezt az ártatlanságot, úgy, miután már úgyis csak pár évig élhet és alighanem van néhány ezer franc évjáradéka, a szegény gyermek, a ki valóságos angyal, ment lenne a bajtól, főként pedig a nyomortól, mely meg fogja rontani.

— Köszönöm, hogy figyelmeztetett reája, -- mondá Adeline; — de óvatosan kell eljárunk. Miféle ember az az öreg?

— Oh! asszonyom, nagyon derék ember, a ki boldoggá teszi a kicsikét és nincs híjával a józan észnek, mert, lássa, otthagya a negyedét, melyben Judici-ék laknak, azt hiszem azért, hogy kimentse e gyermeket anyja karmaiból. Az anya féltékeny volt leányára és talán arról ábrándozott, hogy hasznot húz szépségéből, hogy *kisasszonyt* farag belőle!... Atala reánk gondolt, azt tanácsolta *uraságának*, hogy telepedjék ide a mi szomszédságunkba és miután az öreg kiismert bennünket, megengedte neki, hogy eljárjon hozzánk; de eskettesse össze őket, asszonyom, nagyon jó cselekedetet fog mű-

velni vele... Ha egyszer férjhez ment, a kicsike szabad lesz, megmenekül anyjától, a ki folyton körülötte ólálkodik és a ki, hogy hasznót húzzon belőle, azt szeretné, hogy szerződjk a színházhoz vagy pedig folytassa azt a szörnyű pályát, a melyre reálökte.

— És az öreg miért nem vette feleségül?

— Mert e nélkül is boldogult vele, — felelt az olasz asszony, — de meg az öreg Vyder, ha nem is éppen rossz ember, eléggé ravasz, hogy a gazdája akar lenni a kicsikének, míg ha férje lenne, a szegény öreg attól fél, hogy ő sem kerülhetné el, a mi a vén férjeket fenyegeti . . .

— Nem küldhetne el a leányért? — kérde a báróné, — szeretném látni, hogy tudjam, segíthetek-e rajta? . . .

A kályhás felesége intett idősebb leányának, a ki nyomban szaladt. Tíz percz múlva már vissza is jött, egy tizenöt és fél éves, tiszta olasz szépségű leánykát vezetve magával.

Judici kisasszony az apai vér révén örökölte azt a nappal rózsás színű arcbőrt, mely este, a lámpák világításában, liliumfehérségűvé válik, szemeinek nagysága méltó lett volna a Kelethez, tömött és meghajló pillái kis fekete tollakhoz hasonlítottak, haja fekete volt, mint az ébenfa és tartásában megvolt Lombardia gyermekei sajátos fensége, a mely az idegennel, ha vasárnap Milánóban sétál, elhiteti, hogy a házmesterleányok mindmegannyi királynők. Atala, mert hogy a kályhás leánya megmondta neki, hogy az az előkelő hölgy van náluk, a kiről már hallott, sebtében felöltötte csinos selyemruháját, félcipőt húzott a lábára és elegáns köpenykét kerített a nyaka köré. Cseresznyeszin szalagokkal díszített főkötője még jobban kiemelte a fej szépségét. A kicsike naiv csodálkozással állott a szobában és lopva vizsgálgatta a bárónét, a kinek ideges remegése nagyon elcsodálkoztatta. A báróné, a prostitutió sarában látva e női remekművet, mélyen felsóhajtott és megesküdt, hogy visszatéríti az erényhez.

— Mi a neved, gyermekem?

— Atala.

— Tudsz olvasni?

— Nem, asszonyom; de az nem baj, mert az úr tud . . .

— Szüleid voltak veled templomban? Áldoztál már? Tudod a katekizmust?

— A papa akarta, hogy menjek templomba és más hasonlókat, de anyám nem engedte . . .

— Anyád! . . . — kiáltott fel a báróné. — Anyád nagyon rossz asszony lehet.

— Mindíg vert! Nem tudom miért, de szüleim folyton pörlekedtek miattam . . .

— Tehát sohasem hallottál Istenről? — kiáltott fel a báróné.

A gyermek tágra nyitotta szemeit.

— Ah! a mama és a papa gyakran mondták: „Az Istenét! A tüzes Istennyilát! Az Istenfáját! . . .“ — felelt elragadó ártatlansággal.

— Nem láttál még templomot? Nem jutott eszedbe, hogy megnézd, milyen belülről?

— Templomot? . . . Ah! a Notre-Dame, a Pantheon, ezeket láttam messziről, mikor a papa bevitt Párisba; de ez ritkán történt. A külvárosban nincsenek ilyen templomok.

— Melyik külvárosban?

— A külvárosban . . .

— Miféle külvárosban . . .

— Hát a Charonne-utczában . . .

A Saint-Antoine külvárosbeliek sohasem említik más néven e híres negyedét, mint csak a *külváros*. Nekik ez a külváros, mint olyan, a páratlan külváros és maguk a gyárosok is ezzel az elnevezéssel szólnak a Saint-Antoine külvárosról.

— Sohasem mondták neked, hogy mi a jó és mi a rossz?

— A mama meg szokott verni, ha nem úgy tettem, a hogy ő akarta . . .

— De hát nem tudtad, hogy rosszat cselekszel, mikor ott hagyod apádat és anyádat, hogy összeállj egy aggastyánnal?

Judici Atala gögös pillantást vetett a bárónéra és nem felelt.

— Ez a leány egészen vad állapotban él! — mondá magában Adeline.

— Oh! asszonyom, a külvárosban sokan vannak, a kik éppen ilyenek, — mondá a kályhás felesége.

— De hiszen semmiről se tud, még a rosszról sem, Istenem! — Miért némsz felelsz? — kérdé a báróné Atala keze után nyúlva.

Atala dühösen hátrált egy lépéssel.

— Maga vén bolond! — mondá. — Apám és anyám már egy hete koplaltak! Anyám valami nagyon rosszat akart velem tenni, mert apám megverte és tolvajnak szídta! Ekkor Vyder úr kifizette apám adósságait, meg az anyámét is és pénzt adott nekik... Oh! egy egész zacskóval!... És elvitt magával, míg szegény apámnak a könyei potyogtak... De hát el kell válnunk!... Nos hát, ez rossz? — kérdezte.

— És nagyon szereted Vyder urat?

— Ha szeretem-e?... — felelt Atala. — Meghiszem azt. Minden este szép történetet mesél!... és szép ruhákat, ingeket, nyakkendőt is kaptam tőle. Úgy el vagyok látva csecsebecsékkel, mint egy hercegnő és már nem járok faczipőkben! Két hónap óta azt se tudom, mi fán terem az éhség. Már nem élek burgonyán! Annyi czukrot meg csokoládét hoz, a mennyi csak kell! Oh! be jó is az a töltött csokoládé!... Egy doboz csokoládéért mindent megteszek neki! De meg az én derék öreg Vyder apóm oly jó ember, oly szépen, oly kedvesen dédelget, hogy csak most tudom, milyennek kellett volna lennie az anyámnak... Szolgálót is fogad, a ki segítsen a munkámban, mert nem akarja, hogy a konyhában piszkítsam a kezemet. Egy hónap óta kezd szépen keresni; minden este három francot hoz haza, a mit én a többihez teszek a fiókba! Csak éppen azt nem engedni, hogy elmenjek hazulról, kivéve ha idejövök... Aranyos egy ember! Tehet is velem, a mit akar... Kis csigájának nevez, míg anyám csak kis ringyónak, tolvajnak, penészkukacznak meg mit tudom én minek hívott!

— Nos hát, gyermekem, miért nem akarod, hogy Vyder apó a férjed legyen?

— Hiszen az! — szólt a leányka, büszkén, pirulás

nélkül, emelt fővel és nyitott tekintettel nézve a bárónéra. — Azt mondja, hogy én vagyok az ő kis felesége; hanem vajmi unalmas dolog feleségnek lenni!... Ha a töltött csokoládé nem volna!...

— Istenem, — szólt halk hangon a báróné, — ki lehet az a szörnyeteg, a ki ennyire visszaélt ezzel a tökéletes és szent ártatlansággal? Sok bünt tehetnék jóvá, ha e gyermeket visszavezethetném az igaz ösvényre! Én, én tudtam, hogy mit teszek! — mondá magában a Crevcl-lel való jelenetre gondolva. — Ő nem tud semmit.

— Ismeri Samanon urat?... — kérdé Atala ravasz arczkifejezéssel.

— Nem, kicsikém; miért kérded?

— Igazán nem? — kérdé az ártatlan teremtés.

— Ne félj semmit, Atala... — mondá a kályhás felesége, — egy angyallal beszélsz!

— Azért, mert az én jó cziczám fél, hogy ez a Samanon reátalál, és ezért rejtőzik... pedig szeretném, ha szabadon jöhetne-mehetne...

— És miért?

— Terringette! elvinne a Bobino-ba! Sőt talán az Ambigu-be is!

— Micsoda elragadó teremtés! — mondá a báróné megölelve a kis leányt.

— Gazdag maga?... — kérdé Atala a báróné csipkés kézelőjével játszadozva.

— Igen is, meg nem is, — felelt a báróné. — Gazdag vagyok az olyan jó kis leányoknak, mint te vagy, ha eljárnak a paphoz, hogy megtanulják a keresztény ember kötelességeit és a jó útra térnek.

— Melyik az az út? — kérdé Atala. — Én mindenféle utat meg tudok járni.

— Az erény útja!

Atala sunyi és nevető arczczal nézett a bárónéra.

— Nézd ezt az asszonyságot, — mondá a báróné a kályhás feleségére mutatva. — A mióta megtért az egyház kebelébe, boldogan él. Te úgy mentél férjhez, mint a hogy a barmok párosodnak!

— Én? — felelt Atala. — De hiszen ha megadja, a

mit Vyder apótól kapok, nagyon meg leszek elégedve házasság nélkül is. Az csak vesződség! Tudja!...

— Ha egyszer valaki úgy egyesült egy férfival, mint te, — jegyezte meg a báróné, — az erény azt parancsolja, hogy hű maradjon hozzá.

— Míg csak meg nem hal?... — kérde Atala ravasz arczkifejezéssel. — Akkor nem fog soká tartani. Ha tudná, hogy Vyder apó hogy köhög és szuszog!... Phüh! phüh! — nyögte az aggastyánt utánozva.

— Az erény, az erkölcs azt parancsolja, — folytatá a báróné, — hogy az Egyház, mely Istent képviseli és a polgármester, a ki a törvény képviselője, szentesíték házasságodat. Nézd csak az asszonyságot, ő törvényesen megesküdt a férjével . . .

— És akkor jobb lesz? — kérde a gyermek.

— Boldogabb leszel, — felelt a báróné, — mert senki se fogja szemedre vethetni házasesletedet. Istennek öröme lesz benned! Kérdezd meg az asszonyságtól, hogy mielőtt megesküdt, házasság volt-e a házassága?

Atala a kályhás feleségére nézett.

— Miben különb ő, mint én? — kérde. — Én szebb vagyok nála.

— Igaz, de én tisztességes férjes asszony vagyok, — vetette ellen a kályhásné, — míg téged csúf elnevezésekkel illethetnek . . .

— Hogy gondolhatod, hogy Isten védelmébe fogad, ha te lábbal tiprod az isteni és emberi törvényeket? — mondá a báróné. — Tudod-e, hogy Isten a paradicsomba várja azokat, a kik követik Egyházának parancsait?

— Mi van abban a paradicsomban? Vannak ott színházak?

— Oh! — felelte a báróné. — A paradicsomban megtalálsz minden elképzelhető gyönyörűséget. Tele van fehérszárnyú angyalokkal. Az ember dicsőségének pompájában látja Istent, osztozik hatalmában, mindig és mindörökké boldog! . . .

Judici Atala úgy figyelt a bárónéra, mintha zenét hallgatna és Adeline látva, hogy nem tudja megérteni,

úgy vélte, más útat kell választania és legjobb lesz, ha magához az aggastyánhoz fordul.

— Menj haza kicsikém, majd odamegyek, hogy beszéljek Vyder úrral. Francia ember?

— Elszázi, de még sok pénze lesz! Ha kifizetné helyette, a mivel annak a gaz Samanon-nak tartozik, nem veszítené el a pénzét! Mert, azt mondja, néhány hónap múlva hatezer franc évjáradéka lesz és akkor falura költözünk, messzire, a Vogezekek közé.

A *Vogezekek* szó merengővé tette a bárónét. Felmerült benne szülőfalójának képe! Szomorú elmélkedéséből a kályhás köszöntése ébresztette fel, a ki jött, hogy beszámoljon vagyoni gyarapodásáról.

— Egy év múlva, asszonyom, visszatéríthetem az összeget, melyet nekünk kölcsönzött, mert az a jó Isten, a szegények és boldogtalanok pénze! Ha kedvez a szerencse, valaha majd a mi erszényünk is nyitva lesz ön előtt és az ön közvetítésével ugyanúgy leszek segítségére másoknak, mint ön volt nekünk.

E pillanatban, — mondá a báróné, — nem kérek öntől pénzt, hanem azt kérem, hogy járjon közbe egy jó cselekedet véghezvitelénél. Az imént beszéltem a kis Judici-vel, a ki egy aggastyánnal él, egyházilag és törvényesen össze akarom őket esketni.

— Ah! Vyder apóról van szó! Derék, jóra való ember, a ki hallgat az okos szóra. A szegény öreg a két hónap óta, hogy itt lakik, már sok barátira tett szert a negyedben. Vele iratom számláimat. Azt hiszem, valami érdemes ezredes, a ki hősiezen szolgálta a császárt . . . Ah! hogy szereti Napoleont! Kitüntetése is van, de sohasem hordja. Arra vár, hogy kitisztázza magát, mert adósságai vannak szegény öregnek! . . . Sőt azt hiszem, rejtőzködni kell, mert a végrehajtók fenyegetik.

— Mondja meg neki, hogy ha nőül veszi a kis leányt, kifizetem adósságait . . .

— Helyes, mindjárt rendbe is hozhatjuk a dolgot. Nézze csak, asszonyom, menjünk oda; mindössze hat lépésnyire van innen a Soleil-közben.

A báróné és a kályhás elindultak, hogy a Soleil-közbe menjenek.

— Erre asszonyom, — mondá a kályhás a Pépinière-utcza felé mutatva.

A Soleil-köz csakugyan ott van a Pépinière-utcza elején és a Rocher-utczába torkollik. Ez újonnan nyitott és igen szerény lakbérű átjáró közepe táján egy ablak felett, mely zöld szövettel úgy el volt függönyözve, hogy az arra menők nem láthattak be, a báróné megpillantotta a felíratot: NYILVÁNOS IRNOK, az ajtón pedig ez volt olvasható:

ÜGYVITELI IRODA.

Itt folyamodványok iratnak, számlák letisztáztatnak stb.

Titoktartás és gyors kiszolgálás.

A szoba belseje hasonlított azokhoz a váróhelyiségekhez, a melyekben a párisi omnibuszok útasai várják, míg helyet kapnak a kocsikon. Hátul egy lépcső bizonyára a félemeleten levő lakásba vezetett, mely a folyosóról nyerte a világítást és a mely a bolthoz tartozott. A báróné egy megfeketedett puhafa íróasztalt, papírdobozokat és egy zsidárúsnál vásárolt rozoga karosszéket pillantott meg. Egy szemvédő és egy zöld szövetből való olajpecsétés lámpaernyő vagy a rejtőzködő óvatosságról vagy a szemeknek öreg embernél eléggé érthető gyöngeségéről tanúskodott.

— Fent van a lakásban, — mondá a kályhás, — majd felmegyek és lehívom.

A báróné lebocsátotta fátyolát és leült. Súlyos léptek recsegették meg a falépcsőt és Adeline nem fojtathatott el egy átható felkiáltást, mikor férjét, Hulot bárót pillantotta meg, a mint kötött mellényben, ócska, szürke nadrágban és papucsban jött lefelé.

— Mit kíván, asszonyom? — kérdé Hulot udvariasan.

Adeline feállt, megragadta Hulot-t és az izgalomtól remegő hangon szólt:

— Végre, megtaláltalak!...

— Adeline!... kiáltott fel a báró elámúlva és be-
reteszelte a boltajtót. — József! ! —kiáltott a kályhás-
nak, — távozzék a folyosón át.

— Barátom, — mondá túlradó örömében mindent
feledve Adeline, — visszatérhetsz családod körébe, gaz-
dagok vagyunk! Fiadnak százhatvanezer franc évjára-
déka van! Nyugdíjad fölszabadult, az állampénztárban
kilencezezer francod van, a mit egyszerű igazolvány
ellenében rögtön fölvehetsz! Valeria meghalt és vég-
rendeletében háromszázezer francot hagyott reád. Az
emberek már megfeledkeztek rólad, bátran vissza-
térhetsz a világba, fiadnál vagyon vár reád. Jer és tedd
teljessé boldogságunkat. Immár három esztendeje, hogy
kereslek és oly biztosra vettem a megtalálást, hogy lak-
osztályod készen áll és rögtön beköltözködhetsz. Oh!
jer innen, jer erről a szörnyűséges helyről!

— Szívesen, — mondá a báró kábultan; — *de
magammal vihetem a kicsikét?*

— Mondj le róla, Hector! Tedd meg ezt Ade-
line-odért, a ki soha semmiféle áldozatot sem kért tőled!
Ígérem, hogy hozományt adok neki, férjhez adom, tanít-
tatom. Hadd mondják, hogy a ki téged boldogított,
boldoggá lett maga is és kimenekült a bűnből, a pos-
ványból!

— Tehát te akartál megeskettetni? — mondá a
báró mosolyogva. — Várj itt egy pillanatil, a míg fel-
öltözöm, fent a bőrdobozban van illendő ruhám...

Mikor Adeline egyedül maradt és újból körülnézett
e rémes bolthelyiségben, könyekre fakadt.

— Itt élt, — mondá magában, — és mi úszunk a
bőségben! ... Szegény ember! Hogy kellett bűnhődnie,
neki, a ki maga volt a uraskodás!

A kályhás lejött, hogy köszönjön jótevőjének, a
ki megkérte, hogy szerezzen kocsit. Mikor a kályhás
visszatért, a báróné felkérte, hogy vegye magához a
kis Judici Atala-t és vigye el rögtön.

— Mondja meg neki, — tette hozzá a báróné, —
hogy ha hajlandó a Madeleine-templom plébánosához
járni, az nap, a melyen első áldozásra járúl az oltár elé,

harminczezer franc hozományt és egy jó férjet kap tőlem, valami derék fiatalembert!

— Az én legidősebb fiamat, asszonyom! Huszonhét éves és imádja e gyermeket!

E pillanatban jött le a báró, szemei nedvesek voltak.

— Elszakítasz az egyetlen teremtéstől, — súgta felesége fülébe, — a ki megközelítette azt a szerelmet, a milyennel te viseltetél irántam! A kicsike odáig van a sírástól, nem hagyhatom el így.

— Légy nyugodt, Hector! Tisztességes család körében fog élni és én felelek róla.

— Ah! úgy hát követhetlek, — mondá a báró és a bérkocsihoz kísérte a feleségét.

Hector, a ki újból d'Ervy báró lett, kék posztó nadrágot, fehér mellényt öltött, gallérja köré fekete nyakkendőt kötött és kezeire keztyűt húzott. Mikor a báróné már a kocsiban ült, Atala viperaszerű mozdulattal melléje fúrakodott.

— Ah! asszonyom, — mondá, — hadd kísérjem el, hadd menjek önökkel. Majd meglátja, nagyon jó leszek, engedelmes, megteszek mindent, a mit kíván; de ne válasszon el Vyder apótól, jótevőmtől, a kitől oly jókat kapok. Meg fognak verni!...

— Maradj veszteg, Atala, — mondá a báró, — ez a hölgy a feleségem, válunk kell...

— Ez! Ez a vénség! — felelt a kis ártatlan, — a ki úgy remeg, mint a falevél! Oh! hogy inog a feje!

És csúfolódva utánozta a báróné reszketését. A kályhás, a ki a kis Judici után sietett, a kocsi ajtajához lépett.

— Vigye el! — mondá a báróné.

A kályhás karjai közé kapta Atalát és erőszakkal elcipelte.

— Köszönöm ezt az áldozatot, barátom! — mondá Adeline, megragadva és örvengő örömmel szorongatva a báró kezét. — Hogy megváltoztál! Mennyit szenvedtél! Hogy meg lesz lepetve a leányod! Meg a fiad!

Adeline úgy beszélt, mint a szerelmesek szoktak, ha hosszú távollét után viszontlátják egymást, ezer do-

logról egyszerre. Tíz percz múlva a báró és felesége megérkeztek a Louis-le-Grand-utczába, hol Adeline a következő levelet találta:

„Báróné asszonyom!

„D'Ervy báró úr egy hónapig lakott a Charonne-utczában, Thorec néven, a mi a Hector név anagrammjá. Most Vyder név alatt a Soleil-közben lakik. Azt mondja, hogy elszászi származású, másolásból tartja fen magát és egy Judici Atala nevű leánynyal él együtt. Legyen óvatos; nem tudom miért, mások is buzgón keresik a bárót.

A színésznő megtartotta a szavát és marad továbbra is.

báróné asszonyomnak
alázatos szolgálója

M. J.“

A báró hazatérte oly elragadtató örömet keltett, hogy kibékítette a családi élettél. Elfelelte a kis Judici Atalát, mert a szenvedély kicsapongásai folytán eljutott az érzések ama gyors változandóságához, mely a gyermekkort jellemzi. A család boldogságát csak a bárón látható változás zavarta. Mikor gyermekeit elhagyta, még jó erőben volt, most pedig szinte százesztendősnek látszott, meg volt törve, összetöpörödvé és arczkifejezése megbárgyúlt. A fényes ebéd, a mit Célestine rögtönzött, az énekesnő ebédeire emlékeztette az aggastyánt, a kit egészen elkábított családjának pompája.

— A tékozló apa hazatértét ünneplitek! — súgta Adeline fülébe.

— Pszt!! . . . minden el van feledve, — felelt a báróné.

— És Lisbeth? — kérde a báró, merthogy nem látta a vén leányt.

— Sajnos! — felelt Hortense, — ágyban fekszik, már fel sem kel és attól tartok, hogy nemsokára el is vesztiük őt. Reményli, hogy ebéd után bemégysz hozzá.

Másnap hajnalban a házmester jelentette az ifjabb Hulot-nak, hogy a községi őrség katonái körülfogták az

egész házat. Az igazságszolgáltatás emberei Hulot bárt keresték. A kereskedelmi biztos, a ki a házmestert nyomon követte, szabályszerűen kiállított meghagyást mutatott az ügyvédnek és megkérdezte, hogy akar-e fizetni apja helyett? Tízezer franc váltótartozásról volt szó egy Samanon nevű uzsorás előnyére, a ki alkalmassint két-háromezer francot adott d'Ervy bárónak. Az ifjabb Hulot megkérte a kereskedelmi biztost, hogy küldje el embereit és fizetett.

— Vajjon ez-e minden? — mondá magában nyugtalanúl.

Lisbeth, a kit a boldogság, mely e családra felvirradt, már eddig is nagyon boldogtalanná tett, e legutóbbi szerencsés eseményt nem tudta elviselni. Állapota annyira rosszabbodott, hogy Bianchon doktor már csak egy hetet adott neki és a szörnyű küzdelem végén, melyben annyiszor aratott győzelmet, végül is legyőzve halt meg. Gyűlöletének titkát megőrizte tüdővész haldoklásának borzalmas kínlódásában is. Egyébiránt megvolt az a fensőséges elégtétele, hogy Adeline, Hortense, Hulot, Victorin, Steinbock, Célestine és gyermekeik könyezve álltak ágya körül és úgy bánkódtak miatta, mintha a család angyala lett volna. Hulot bárónak a kellő táplálkozás, a milyenben közel három év óta nem volt része, újra erőt adott és már-már hasonlított önmagához. E megerősödés Adeline-t annyira boldoggá tette, hogy ideges reszketése alábbhagyott.

— Végül még boldogan is fog élni! — mondá magában Lisbeth, halálának előestéjén, látva azt az imádat-szerű tiszteletet, a melyet a báró felesége iránt tanúsított, mert Hortense és Victorin elmondták neki szenvedéseit.

Ez az érzés siettette Betti néni végét, a kinek korporsóját az egész család könybe borúlva kísérte a temetőbe.

Hulot báró és felesége, miután már elérkeztek a teljes nyugalom korába, az első emelet remek lakosztályát átengedték Steinbock grófnak és feleségének, maguk pedig a második emeletet foglalták el. Fia közbenjárása folytán a báró 1845 elején alkalmazást kapott egy vasút-társaságnál, a mi hatezer franc fizetéssel járt, ez, a hat-

ezer franc nyugdíjjal és a Crevel-nétől örökölt pénz kamatjával huszonnégyezer franc évjáradékot tett ki. Minthogy a haragban töltött három esztendő alatt Hortense és férje között kimondták a vagyoni szétválasztást, Victorin már nem habozott, hogy nővére nevére letétbe helyezze a kétszázezer francot, a mit a marsaltól kapott és ezenkívül még tizenkétezer franc évjáradékot biztosított neki. Venceszlav, a ki most már egy gazdag feleségnek volt a férje, többé nem követett el hűtlenséget; de elsétálta idejét és nem tudta magát reábírní még a legkisebb munkára sem. Újra azzá válván, a mi volt: művészzé *in partibus*, nagy sikereket ért el a szalonokban és sok műbarát kérte ki tanácsát; végül is kritikus lett, mint mindazok a tehetetlenek, a kik hazug kezdetekkel indulnak pályájuknak. Mindegyik házaspárnak tehát külön-külön meg volt a jövedelme, jóllehet együtt, egy családban éltek. Okulva a szerencsétlenségeken, a báróné fiára bízta a vagyonkezelést és ilyenformán a bárót tisztán járadékaira utalta, azt remélve, hogy jövedelmének szükségése megakadályozza a régi tévelygésekbe való visszaesést. Különös szerencse folytán azonban, a melyre sem az anya, sem a fiú nem számítottak, a báró úgy látszott, hogy lemondott a szép nemről. Nyugodtsága, melyet a természet törvényének tulajdonítottak, végül is annyira megnyugtatta a családot, hogy aggodalom nélkül élvezték d'Ervy báró megújult szeretetreméltóságát és elbájoló kedvességét. Felesége és gyermekei iránt csupa figyelmesség volt, színházba, társaságba kísérte őket, a hova megint járni kezdett és lebilincselő előzenységgel töltötte be a házigazdai tisztet fia szalonjában. A megtért tékozló apa a legnagyobb meglepéssel töltötte el családját. Kellemes öreg ember volt, rokkant ugyan, de még mindig elmés, a kiből a bűnből csak az maradt, a mi társadalmi erény számába mehetett. Környezetében lassanként a tökéletes biztonság érzése fejlődött ki. A báróné és a gyermekek az egekig magasztalták, hogy milyen családapa és feledték a két nagybácsi halálát. Az élet lehetetlen volna feledés nélkül!

Victorin felesége, a ki Lisbeth tanításain megizmosodott gazdasszonyi tehetséggel vitte az óriási

háztartást, kénytelen lett szakácsot fogadni. A szakács mellé konyhaleány kellett. A konyhaleányok ma-napság tele vannak nagyravágyással, azon iparkodnak hogy ellessék a szakács titkait és mihelyt megtudják ke-verni a mártásokat, maguk is szakácsnökké válnak. Ennélfogva a konyhaleányok gyakran változnak. 1845 deczemberének elején Célestine egy Isgny-ból való kö-vér normandi leányt fogadott fel, egy rövid derekú, vö-rös karú, közönséges arcú leányt, a ki buta volt, mint valami alkalmi darab és a kit csak nehezen lehetett reá-bírni, hogy tegye le a hagyományos pamut-főkötőt, a mit Normandia leányai általában hordani szoktak. E leányon, a ki oly hasas volt, mint egy dajka, majd szét-repedt a pamut-fűző, a melybe csípőt szorította. Vörhe-nyesbe játszó arczáról szinte azt mondta volna az em-ber, hogy kavicsból van faragva, oly élesek voltak sár-gás körvonalai. Ez Agatha nevű leány belépése termé-szetesen a legkevésbé sem keltett figyelmet a házban. Merthogy fogadóból jött, a hol fuvarosokat szokott ki-szolgálni, oly durva beszédű volt, hogy a szakácsot csak vajmi mérsékelten hozta kísértésbe és a helyett, hogy meghódította és a konyhaművészetben való kioktatásra bírta volna, csak megvetést keltett benne. A szakács Lujzát, Steinbock grófné szobaleányát kegyelte. E miatt azután, mellőzötten látván magát, a normandi leány ke-servesen panaszkodott sorsa ellen; valahányszor a sza-kács valami sültet készített vagy mártást alkotott, őt, akár miféle ürügy alatt, elküldte hazulról.

— Határozottan nincs szerencsém, — mondá ma-gában, — más helyet keresek.

Mindamellett maradt, noha már kétszer is bejelen-tette, hogy elmegy.

Egy éjszaka Adeline, valami különös nesztől föl-ébresztve, nem találta Hectort az ágyban, melyet az övé mellett elfoglalt, mert, mint öregekhez illik, kettős ágy-ban aludtak. Egy órahosszat várt és a báró még min-díg nem tért vissza. Megijedve, hogy valami szerencsét-lenség történt, a bárót szélütés érte, felment a padlás-szobákhoz, melyekben a cselédek aludtak és itt úgy a félig nyitott ajtón át kisugárzó élénk világosság, mint

két hang suttogása Agatha szobája felé vonta. Rémülten állt meg, megismerve, hogy az egyik hang a báróé, a ki Agatha bájaitól elbódulva, e rémes szűz kiszámított ellenállása folytán a következő alávaló szavakra ragadtatta magát:

— Feleségem már nem élhet sokáig, ha akarod, báróné lehet belőled...

Adeline felsikoltott, kiejtette kezéből a gyertyát és elfutott.

Három nappal utóbb a báróné, miután már a megelőző este fölvette a halotti szentségeket, halálán volt és családja könyezve állt ágya körül. Egy pillanattal előbb, mintsem végsőt sóhajtott, megfogta férje kezét, megszorította és fülébe súgta:

— Már csak életemet adhattam neked: egy pillanat múlva szabad vagy és új Hulot bárónét vehetsz magad mellé.

És, a mi vajmi ritka dolog lehet, a halott szeméből könny csordult ki. A bűn zabolátlansága legyőzte az angyal türelmét; a kitől egész életében csak az örökkévalóság küszöbén hangzott el az egyetlen szemrehányó szó.

Három nappal felesége temetése után Hulot báró elhagyta Párist. Tizenegy hónappal utóbb Victorin közvetve értesült, hogy apja 1846 február elsején Isgny-ben feleségül vette Piquelard Agatha kisasszonyt.

— A szülők megtilthatják gyermekeik házasságát, de a gyermekek nem akadályozhatják meg a gyermekké vált szülők bolondságait, — mondá Hulot mester Popinot mesternek, az egykori kereskedelmi miniszter második fiának, a ki e házasságot szóba hozta előtte.

TARTALOM.

	Oldal
I. fejezet. Hová rejtőzik a szenvedés	1
II. fejezet. Szörnyű közlések	5
III. fejezet. Egy szép asszonyi élet	16
IV. fejezet. Egy eredeti vénleány, a milyen azonban gyakoribb, mint gondolnák	28
V. fejezet. Beszélgetés egy vén és egy ifjú leány között	40
VI. fejezet. Melyből kitetszik, hogy a csinos nők ott lábatlankodnak a kéjenczek útjában, mint ahogy a tökfilkók is elébe mennek a gazembereknek	59
VII. fejezet. A pók, melynek tulságosan nagy légy akadt a hálójába	64
VIII. fejezet. Az apa és a leány regénye.	75
IX. fejezet. Melyben az igaz regényeket szövő véletlen sokkal simább folyást ad a dolgoknak, sem hogy sokáig így tarthatna	88
X. fejezet. Egy női ragadozó és egy kecske társulása titkos és be nem jegyzett czéggé	99
XI. fejezet. Betti néni átalakulása	108
XII. fejezet. Crevel úr élete és véleményei	116
XIII. fejezet. Caliban utolsó próbálkozása Ariel ellen . .	126
XIV. fejezet. Melyben az a nagyon is igaz, meglehetősen anakroentikus és rettenetesen erkölcsös történet a közönséges regények mintáját követi	139
XV. fejezet. A Betti és Valeria társasczég mérlege. A Marneffe számla	151
XVI. fejezet. A Betti és Valeria társasczég mérlege. A Fischer számla.	161
XVII. fejezet. A hites feleség számlája.	169
XVIII. fejezet. Egy járadékos hazajáró	178
XIX. fejezet. Jelenetek az asszonyi komédiák vigjátékából	188

	Oldal
XX. fejezet. Két pajtás, a jó pajtások szerzetéből	200
XXI. fejezet. Hogy teremnek a nagy művészek	211
XXII. fejezet. Ifjú művész és ráadásul lengyel, mi kell még több?	225
XXIII. fejezet. A házaselek első veszekedése	239
XXIV. fejezet. A Marneffe-templombeli öt egyházatya	251
XXV. fejezet. Kegycenz-sors	268
XXVI. fejezet. Sommás eljárás	275
XXVII. fejezet. Cspadában	283
XXVIII. fejezet. Egy magasztos courtesane	296
XXIX. fejezet. Crevel Célestin életének és vélekedésének vége	300
XXX. fejezet. Rövid párbaj Hulot marsal, Forzheim grófja és ő kegyelmessége Collin marsal, Wissembourgi és Orfanoi herczeg, hadügyminiszter között	323
XXXI. fejezet. A tékozló apa változása	336
XXXII. fejezet. Damocles kardja	353
XXXIII. fejezet. Angyalok és ördögök egyazon munkában.	367
XXXIV. fejezet. A bosszu üzöbe veszi Valeriát	386
XXXV. fejezet. Lorette-ek lakomája.	399
XXXVI. fejezet. Az 1840-es Páris jutányos paradicsoma	409
XXXVII. fejezet. Valeria nevetve mondott jóslatai beteljesednek	423
XXXVIII. fejezet. A tékozló apa hazatérése	436

